CORPUS

IURIS GERMANICI

ANTIQUI.

EX OPTIMIS SUBSIDIIS COLLEGIT EDIDIT ET LECTIONUM VARIETATEM ADIECIT

FERD. WALTER

IUR. DOCT. ET PROF. PUBL. ORD. IN ACADEMIA BORUSSICA-RHENANA.

TOM. III. PARS II.

FORMULAS BIGNONII, LINDENBROGII, BALUZII, ARVERNENSES, ANDEGAVENSES, ALSATICAS, LANGOBARDICAS, FORMULASQUE EXORCISMORUM, CAPITULA REGUM ET IMPERATORUM LEGIBUS LANGOBARDORUM ADDITA, ET APPENDICEM VARIORUM MONUMENTORUM CONTINENS.

BEROLINI

IMPENSIS G. REIMERI.

MDCCCXXIV.

FORMULAE BIGNONIANAE,

SIVE

FORMULAE QUAEDAM

VARIAE ET INCERTI AUCTORIS,

Ex veteri codice Petri Danielis primum editae à clarissimo viro Hieronymo Bignonio.

INCIPIUNT CHARTAE REGALES SIVE PARENSALES. m)

Capitula.

---

m) Certe legend. *Pagensales.*

Ingenuitas.

I. Oportet enim unumquemque hominem, dum in hac vita vivit pro animae suae remedio cogitare. Idcirco ego in Deo nomine ille, recogitans pro Dei intuitu vel pro animae meae redemptione, ut ab impiorum consortio erui mereamur, dimitto ergo à die praesente vernaculum iuris mei nomine illum ingenuum, in ea vero ratione ut ingenuus permaneat tanquam si de bene ingenuis parentibus fuisset natus vel procreatus. Peculiare vero si aliquid habet, aut inantea laborare potuerit, in omnibus habeat concessum atque indultum; et mundeburdem vel defensionem ad basilicam Sancti illius se habere cognoscat, non ad affligendum, sed ad se defensandum, nisi, ut diximus, bene ingenuus de hoc die valeat residere. Si quis vero, quod fieri non credo, si fuerit, aut ego ipse, aut ullus de heredibus, aut ulla emissa persona, quae contra ingenuitatem istam venire aut eam infrangere tentaverit, fisco discutiente solidos triginta multae componat, et quod repetit per nullum ingenium evindicare valeat; praesens ingenuitas et merces nostra firma et stabilis permaneat, cum stipulatione subnixa. Actum in loco illo.

Venditio de servo.

II. Domino magnifico fratri illi emptori, ego in Dei nomine ille venditor. Constat me, non imaginario iure, nec nullo cogentis imperio, sed proprio voluntatis meae arbitrio tibi vendere, quod ita et vendidi, à die praesente, vernaculum iuris mei nomine illum, non furem, non fugitivum, nec cadivum, nec ullum vitium in se habentem, sed in omni corpore scimus eum sanum usque ad annum et diem. Et accepi à te in pretio pro hoc, iuxta quod mihi bene complacuit vel convenit, solidos tantos, ita ut ab hac die memoratum vernaculum superius denominatum, quem dato pretio de me legibus comparasti, habeas, teneas, atque possideas, et quicquid exinde facere volueris, libere et firmissime in tua permaneat potestate ad facien-

dum. Si quis vero, quod fieri non credo, si fuerit, aut ego ipse, aut ullus de heredibus meis, qui contra venditionem istam venire aut eam infringere tentaverit, fisco discutiente solidos triginta multae componat, et quod repetit nihil evindicet, sed praesens etc.

Venditio de terra.

III. Domino magnifico fratri illi emptori, ego in Dei nomine ille venditor. Constat me, non imaginario iure, nec ullo cogentis imperio, sed proprio voluntatis meae arbitrio tibi vendere, quod ita et vendidi tibi à die praesenti bunuaria tanta de terra arabili, in loco nuncupante illo, qui est in pago illo, quem de parte parentum meorum tam et de alode quam et de comparato vel de quolibet adtracto ad me legibus obvenit, hoc est, de uno latere terrae illius subiungit, de alio latere illi, et de uno fronte terrae illius, de alio vero fronte per viam publicam. Et accepi à te in pretio taxato pro hoc, iuxta quod mihi bene complacuit vel conventum fuit, solidos tantos, ita ut ab hac die memoratam terram superius denominatam, quam de me legibus comparasti, ipsam hanc habeas, teneas, possideas, vel quicquid exinde facere volueris, libera in omnibus, Christo propitio, in tua permaneat potestate faciendum. Et caetera.

Venditio de servo ad Ecclesiam.

IV. Breve in vicem venditionis qualiter vendidit homo aliquis nomine ille ad Ecclesiam aliquam nomine illam vernaculum suum nomine illum, à die praesente, non furem, non fugitivum, non cadivum, nec ullum vitium in se habentem, sed in omni corpore scimus eum sanum usque ad annum et diem. Et sicut superius factum est.

Donatio ad sponsam.

V. Dum Dominus ab initio concessit in veteri testamento et praecepit ut relinquat homo patrem et matrem et adhaereat suae uxori, ut sint duo in carne una, et quod Dominus coniunxit, homo non separet. Ego enim in Dei nomine ille, dulcissimae coniugi meae illi.. Dum et ego te per solidum et denarium secundum Legem Salicam visus fui sponsare, ideo in ipsa amoris dulcedine dabo ergo tibi à die praesente, quod in perpetuum volo esse mansurum, rem pro portione mea in loco nuncupante illo, qui est in pago illo, quae de parte parentum meorum ad me legibus obvenit, hoc est, in ipsa portione, mansis ad commanendum, cum casticiis, suprapositis, terris arabilibus, et mancipiis, vel quicquid in ipsa portione est aspectum, tibi dico esse donatum atque firmatum; ut quando die felicissi-

mo nuptiarum insimul nos Deus coniunxerit, ista omnia superius conscripta in tua permaneant dominatione ad possidendum. Si quis vero etc.

Notitia de mancipio.

VI. Cum resedisset ille Vigarius inlustris viri illius Comitis iu illo mallo publico, una cum ipsis Scabinis qui in ipso mallo resedebant ad causas audiendas vel recta iudicia terminanda; ibique veniens Monachus Sancti illius, vel ille Abbas nomine illo, de illo Monasterio, una cum Advocato Sancti illius nomine illo, feminam aliquam nomine illam interpellabat, repetebat ei dum diceret eo quod colona esset Sancti illius, de curte sua quae dicitur illa, de parte aviae suae nomine illius quondam, et ipsa illa et de ipso servitio Sancti illius negligens aderat; sed ipsa femina de praesenti adstare videbatur, et nullatenus habuit quod dicere, nec opponere, nec tradere rationes per quas de ipso servitio Sancti illius se abstrahere potuisset, sic ei in praesenti fuit iudicatum, ut ipsum servitium Sancti illius, unde negligens aderat, ipsi Advocato Sancti illius reuvadiare deberet. Quod ita et fecit, et se ad ipsum servitium Sancti illius ibi se in praesenti recredidit. Exinde opportunum fuit ipsos Monachos Sancti illius, vel ipsum Advocatum Sancti nomine illum, talem notitiam ante ipsas personas quae in ipso mallo residebant manibusque eorum roboratas accipere, quod ita et fecerunt, ut omni tempore ipse advocatus, vel casa sancta illa vel ille Abbas, vel successores sui, ipsam feminam superius nominatam vel agnationem suam ad opus Sancti illius habeant evindicatam atque elitigatam. Praesentibus his quorum praesentia actum fuit. Facta notitia in loco illo publiciter.

Notitia de homicidio.

VII. Dum et per plures homines ponitur notitia qualiter veniens homo aliquis nomine ille in contubernio, hominem aliquem nomine illum ipsum ibidem adsallisset, et ipsum ibidem interfecisset vel occidisset; sed venientes parentes et amici ipsius hominis interfecti ante inlustrem virum illum Comitem, interpellabant ipsum hominem qui eorum parentem in contubernio adsallisset vel interfecisset; sed ipse ille in praesenti adstare videbatur, et hanc causam nullatenus potuit denegare, sed taliter fuit professus quod instigante inimico ipsum hominem interfecisset vel occidisset. Tunc taliter ei iudicaverunt, ut ipsam leudem vel ipsum homicidium ad ipsos parentes legibus transsolvere deberet. Quod ita et fecit. Sed postea in ipso placito ei fuit iudicatum ut ipsi parentes talem epistolam se-

curitatis manu eorum vel bonorum hominum firmatam ei fieri vel conscribere deberent, quod ita et fecerunt, ut post hunc diem nec ipsi illi, nec ullus in causa ipsorum, nec ulla opposita persona de praefata morte illius quondam, nec de ipso homicidio, nec de ipsa leude nullam reclamationem nec nullum impedimentum pontificium non habeant ad faciendum. Qui hoc facere voluerit, ipsos solidos per manus reddat, et ob hoc solidos tantos una cum fisco discutientibus multae componat, et qui repetit nihil evindicet.

Securitas de homicidio.

VIII. Cum resedisset inluster vir ille Comes in illo mallo publico ad universorum causas audiendas vel recta iudicia terminanda, ibique veniens homo aliquis nomine ille repetebat ei, dum diceret eo quod ipse ille hominem suum nomine illum quondam bene ingenuum in via malo ordine ipsum adsalliset, et ipsum ibidem interfecisset vel occidisset, et rauba sua, caballos, aurum et argentum, et drapalia exinde tulisset vel deportasset, vel leudem contra Legem ibi burisset; sed ipse de praesenti adstare videbatur, et hanc causam nullatenus potuit denegare; sed taliter fuit professus, quod faciente inimico ipsum hominem occidisset vel interfecisset; sed taliter in ipso mallo ei iudicaverunt, ut ipsum hominem vel ipsam leudem legibus exinde transsolvere deberet. Quod ita et fecit. Sed postea apud ipsum Grafionem vel apud ipsos bonos homines qui in ipso mallo resedebant epistolam securitatis manu eorum firmatam accipere deberet, quod ita et fecit, ut post hanc diem nec ipsi illi nec ullus de heredibus suis, nec ullus in causa ipsorum et hominis interfecti quondam, nec ulla opposita persona de praesenti die de ipsa morte illius, nec de ipso homicidio, nec de ipsa leude contra ipsum illum nullam reclamationem nec nullum impedimentum pontificium non habeat ad faciendum; et qui hoc facere praesumpserit, duplum tantum quantum ipsa leodis continet, et partibus cui haec facta est, una cum socio fisco coactus multae componat, et quod repetit vindicare non valeat.

Donatio quam pater facit filio suo.

IX. Dulcissimo atque amantissimo filio meo illi, ego in Dei nomine ille genitor tuus. Dum et ego te dulciter enutrivi, et tu mihi fideliter deservisti, vel tuum servitium vel benevolentiam circa partem nostram habemus compertam, ideo in ipso amore dulcedinis vel tuo servitio componente, dabo ergo tibi à die praesente quod in perpetuum volo esse mansurum, hoc est, mansum ad commanendum cum casticia, superposita, terris arabilibus, et man-

cipiis his nominibus illis et illis, ut per hanc epistolam donationis vel deliberationis nostrae manu mea vel bonorum hominum firmatam, ut quandiu advivis tam tu ipse quam hereditas tua, contra tuos germanos et germanas quieto ordine elitigato valeas possidere vel dominare. Propterea hanc epistolam traditionis vel deliberationis nostrae manu mea firmatam exinde tibi fieri vel conscribere rogavi, ut de praesenti die de ipso manso, vel quicquid ad ipsum mansum aspicit, et ipsa mancipia superius denominata hoc habeas, teneas, atque possideas.

Conculcaturia quam Abbas facit ad hominem suum.

X. Ego in Dei nomine, ac si peccator, venerabilis vir ille Abbas de monasterio sancto illo, quod est in pago illo constructum. Dum et omnibus non est incognitum qualiter filius servi nostri nomine ille quandam feminam nostram nomine illam, bene ingenuam, filiam illius quondam, contra voluntatem parentum ipsius feminae sociavit sibi ad coniugium, sed postea ipsis parentibus complacuit et nobis ut talem epistolam conculcaturiam manu nostra vel à fratribus nostris firmatam ipsi feminae fieri vel firmare rogaremus, ut de ipso servitio, si agnatio inter ipsos apparuerit, in servitio publico nunquam sint coinquinati, sed sub integra ingenuitate dies eorum debeant perseverare, ideo precor atque supplico ad successores nostros vel ad Deum timentes homines ut benefacta nostra iubeant conservari qualiter ipsi vellent ut in postmodum eorum facta debeant esse stabilia; et per malorum hominum infestationem multam in ipsa epistola conculcaturia fieri vel conscribere rogavimus, ut si fuerit, quod Deus non permittat, extranea pars quae haec facta nostra infrangere voluerit, in primis iram Dei et Sancti illius incurrat, et ob hoc solidos centum partibus ipsius cui haec facta est multae componat, et quod repetit vindicare non valeat.

Donatio quam homo facit ad filium suum.

XI. Ego in Dei nomine ille. Constat me in amore Domini nostri Iesu Christi, ut veniam delictis meis consequi mereamur, donasse et dono donatumque esse volo ad dulcissimum filium meum nomine illum peciam de terra arabili in loco qui dicitur ille, qui est in pago illo, per loca designata vel circuita, in ea ratione ut post hunc diem iam dictus filiolus meus, cui epistola donationis ista legibus facta fuit, ipsam terram habeat, teneat, atque possideat, vel quicquid exinde facere voluerit, liberam in omnibus, Christo propitio, habeat potestatem. Et si quis, etc.

Notitia de cruce evindicata.

XII. Dum et omnibus non est incognitum qualiter veniens homo aliquis nomine ille ante Vigarium inlustris viri illius Comitis nomine illo, adversus hominem aliquem nomine illum, repetebat ei dum diceret eo quod terram suam de suo manso vel de sua potestate malo ordine proprisisset. Sed ipse ille de praesenti adstare videbatur, et hanc causam fortiter denegavit quod suam terram de suo manso malo ordine nunquam proprississet, nec post se nunquam retinuerit. Sed taliter ei fuit iudicatum ipso placito ante ipsum Vigarium, vel ante ipsos pagenses, ut ad crucem ad iudicium Dei pro ipsa terra in noctes quadraginta duas in ipso placito pro hoc deberent adstare. Quod ita et fecerunt. Sed venientes ad ipsum placitum, sicut eis fuit iudicatum, ante ipsum Vigarium, vel ante ipsos pagenses, ad ipsum iudicium vel ad ipsam crucem visi fuerunt stetisse; sed ipse illum hominem, qui ipsam terram proprisit, ad ipsum iudicium vel ad ipsam crucem eum convicit; sed ipse in ipso placito ad ipsam crucem visus cadisse; sed dum haec causa sic fuit inventa, quod ipse ille qui ad ipsum iudicium vel ad ipsam crucem cadisset, solidos tantos ei transsolvere deberet, quod ita et fecit, et de ipsa terra ipsum illum legibus revestire deberet, quod ita et fecit. Tunc taliter ei iudicaverunt, ut ipse ille de praesenti die ipsam terram tam contra ipsum illum vel heredes suos quam contra quemlibet hominem omnique tempore habeat evindicatam atque elitigatam, ut tam ipse ille quam et posteritas sua post hanc diem praedictam terram quieto ordine valeat possidere vel dominare, et ducti et securi exinde valeant residere. Factum iudicium in loco illo publiciter.

Cautio de clavibus.

XIII. Dum et per plures homines est patefactum qualiter in Dei nomine ille veniens in placito ante illos vel quamplures bonos homines adversus hominem nomine illum repetebat ei dum diceret eo quod cellaria vel camara et granica, quicquid in eis habuit repositum, hoc est, aurum, argentum, drapalia, arma, vinum, annonam, vel vitalia sua per suas claves commendasset ad custodiendum vel ad salvandum, et ipsam rem in naufragium vel in damnum posuit. Sed ipse ille de praesenti adstabat, et hanc causam nullatenus potuit denegare; sed taliter ei fuit professus, quod ipsam rem superius denominatam per suum neglectum et per suum facinus fuit perdita vel naufragata. Tunc taliter ei iudicaverunt, ut ipsam rem ei transsolvere vel emendare deberet. Sed ipse ille nullatenus habuit unde ipsam rem transsolvere vel emendare deberet. Sed taliter

ei fuit iudicatum, ut talem cautionem de capite suo, manu sua vel bonorum hominum firmata, ei fieri vel conscribere rogat, quod ita et fecit, ut dum ipsam rem non habui, nec pretium unde transsolvere vel emendare debuissem, ut quandiu advivam in servitio publico, quod mihi iniungitis, vobis deservire debeam; et si negligens aut tardus de ipso servitio apparuero, qualemcunque disciplinam ad alios servos tuos impendis, talem super me potestatem habeas ad faciendum. Et si fuerit aut ego ipse, aut ullus de meis heredibus, qui contra hanc cautionem venire aut reclamare, etc.

Concamiatura inter duos Abbates.

XIV. Placuit, auxiliante Domino, atque convenit inter venerabilem virum illum Abbatem de Monasterio illo, vel Congregationem Monasterii sui, necnon et magnificum virum illum, de commutatione locorum, quam inter se facere deberent. Quod ita et fecerunt. Per quam accepit venerabilis vir ille Abba ad opus Monasterii sui in loco nuncupante illo qui est in pago illo, hoc est, in ipso loco illo mansos ad commanendum, casticiis superpositis, terris arabilibus, vel quicquid in ipso loco ad praesens cernitur esse possessio, totum et ad integrum re inexquisita in commutatione vel in concamio. Simili modo vir magnificus ille accepit ad opus suum aliam rem in loco nuncupante illo, qui est in pago illo, hoc est quod superius diximus, totum et ad integrum re inexquisita in commutatione vel in concamio. Unde duas epistolas pariculas uno tenore conscriptas manu eorum vel bonorum hominum firmatas inter se fieri et firmare rogaverunt, ut unusquisque post hunc diem quod à pari suo in commutatione vel in concamio accepit teneat atque possideat, vel quicquid [... etc.].

Charta tracturia.

XV. Domnis sanctis et apostolicis ac venerabilibus in Christo Patribus, Regibus, Comitibus, Episcopis, Abbatibus, Sacerdotibus, Clericis, vel omni populo Christiano qui in Romanorum vel Longobardorum provinciis Deo serviunt, tam in Monasteriis quam et in civitate, seu per pagos, vel per vicos, ego in Dei nomine ille Maior domus. Cognoscat Magnitudo seu et Sanctitas vestra quod iste frater noster nomen ille serviens vester petiit nobis ut ad basilicam sancti Petri patris vestri pro culpis vel pro nostra stabilitate valeat ambulare ad orationem. Propterea has litteras cum salutatione per ipsum ad vos direximus, ut in amore Dei et sancti Petri ipsum ad hospitium recipiatis ad benefaciendum vel ad suam consolationem, tam ad eam ambulando quam et in redeundo, ut per vos salvus eat et sal-

vus revertatur. Interim, sicut vestra est consuetudo bona, vel consolationem vel adiutorium ei impendere iubeatis, laetumque diem iubeatis habere. Cuius potestas regnat in aeternum, ipse vos custodiat in regno suo perpetuo. Salutamus vos omnes salutatione plenissima.

Donatio quam homo donat ad suam parentem.

XVI. Dilectissimae atque amabili mihi in Domino consobrinae meae nomine illo, ego in Dei nomine ille. Dum et pluribus est percognitum eo quod tu partibus meis amabilia servitia impendere non desinis, pro tua bonitate, et pro eo quod dictum est *Faciamus bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei* vel ad propinquos nostros, igitur dono tibi à die praesente per hanc epistolam donationis, quae in perpetuum sit mansura, et de iure meo in tua dominatione trado atque firmabo, id est, mansum ad commanendum in pago illo, in loco qui dicitur ille, et est ipse mansus per loca designata de latere uno et de fronte terrae illius, et de alio latere et fronte terrae illius tanto, ita ut ab hac die memorata consobrina mea illa quicquid de ipso manso facere voluerit, ut absque uniuscuiusque repetitione liberam in omnibus habeat potestatem ad faciendum.

Donatio ad casam Dei.

XVII. Prudens consilium baiulat qui pro animae suae remedio cogitat illi Dominum retribuere, et exinde habere cogitat, et de Dei misericordia non dubitat. Idcirco nos in Dei nomine ille, et coniux mea illa. Admonet nos divina pietas et Christi misericordia ut aliquid de rebus nostris pro redimenda ultione nostrorum peccaminum Domino offerre deberemus, ut in die iudicii misericors Dominus vel in aliquantulum de scelere nostro nobis relaxare dignaretur, donamus compuncto corde et devoto animo ad basilicam illam, quae est in honore Sancti illius constructa in loco illo, hoc est, rem nostram in loco nuncupante illo, hoc est, in ipsa re mansis ad commanendum, casticiis, superpositis, terris arabilibus, ut post hunc diem ipsi custodes qui ad ipsum sanctum locum deserviunt, ipsam rem superius denominatam habeant, teneant, atque possideant, vel quicquid exinde facere voluerint, liberam et firmissimam habeant potestatem ad faciendum. Et si quis.

Pactum divisionis inter fratres.

XVIII. Pactum divisionis inter fratres, id sunt ille et ille, heredes illius et illius quondam, qualiter se de alode eorum dividere vel exaequare deberent. Quod ita et fecerunt. Per quem accepit vir magnificus ille mansum illum in loco nuncupante illo, qui est in pago illo, hoc est,

ipse mansus circumcinctus, cum arboribus et casticlis, superpositis, terris arabilibus, et caetera. Simili modo vir magnificus ille accepit ad opus suum alium mansum in loco nuncupante illo, qui est in pago illo, in centena illa, hoc est, quod superius diximus, mansum circumcinctum, cum arboribus et casticia, superposita, terris arabilibus, et caetera, vel quicquid pars contra parem suum per aequalentiam inter se diviserunt, absque ulla repetitione vel reclamatione hoc habeant, teneant, possideant, vel quicquid exinde facere voluerint, libera in omnibus, Christo propitio, in sua permaneat potestate ad faciendum. Si quis vero.

Venditio ad monasterium.

XIX. Venerabili in Christo patri illi Abbati de Monasterio qui vocatur Sancti illius, quod est in pago illo super fluvium illum constructum, emptori, ego in Dei nomine ille venditor. Constat me non imaginario iure, nec nullo cogentis imperio, sed proprio voluntatis meae arbitrio, vobis vel ad Monasterium vestrum vendere, quod ita et vendidi vobis à die praesente, rem pro proportione mea in loco nuncupante illo, quod est infra pagum illum, quod de parte parentum meorum ad me Legibus obvenit, hoc est, tam mansis, casis, casticiis, mancipiis, ingenuis his nominibus, vel quicquid ibidem praesens est mea dominatio totum et ad integrum de iure meo in dominatione vestra per hanc venditionem tradidi vobis ad possidendum; et accepi à vobis in pretio taxato, iuxta quod nobis aptificatum vel conventum fuit, solidos probos atque pensantes numero tantos; ita ut ab die memorata omnia superius nominata, quae de me legibus comparastis, hoc habeatis, teneatis, possideatis tam vos quam et successores vestri, liberumque et firmissimum in vestra permaneat potestate ad faciendum. Si quis vero.

Precaria.

XX. In Christo venerabili patri et Domno illi Abbati de Monasterio Sancti illius, quod est in pago illo super fluvium illum constructum, ego in Dei nomine ille. Precator accessi ad vos ut rem pro portione vestra, in loco nuncupante illo, qui est in pago illo, quam ego ille ante hos dies per venditionis titulum dato pretio Sancto illi seu vestro Monasterio adfirmavi, hoc est, in ipsa portione mansum ad commanendum, casticiis, superpositis, terris arabilibus, mancipiis, ingenuis his nominibus, vineis, pratis, silvis, pascuis, vel quicquid ibidem aspicit vobis delegavimus. Sed postea taliter vobis supplicavimus, ut ipsam portionem ad usum beneficium ad excolendum quan-

diu advivo mihi praestare vel relaxare deberetis. Quod ita et fecistis. Propterea hanc precariam manu mea vel bonorum hominum firmatam vobis exinde emisimus, ut annis singulis censum denariorum tot ad luminaria Sancti illius et decimam de omnibus fructibus, quicquid supra ipsam conlaborare potuerimus, die illo, quod eveniet festo ipsius Sancti illius, pro hoc vobis dare et adimplere faciam. Et si negligens aut tardus de ipso censu ad illud placitum apparuero, fidem exinde vobis legibus faciam, et ipsam rem dum advivo per vestrum beneficium tenere et usufructuare faciam; in ea vero ratione ut aliubi ipsas res nec vendere, nec donare, nec alienare, nec ad alias casas Dei delegare, nec in naufragium ponere, nec ad proprium facere, nec heredibus meis in alode derelinquere pontificium non habeam ad faciendum, nisi post meum discessum, una cum re immeliorata vel superposita, quicquid ibidem inventum fuerit, absque ullius Iudicis contradictione pars Monasterii vestri ad vestrum faciat revocare dominium. Si quis vero.

Commendatitia de re vendita.

XXI. In Christo filio Ecclesiae illi, in Dei nomine ille Abbas de Monasterio illo Sancti illius, quod est in pago illo, una cum consensu fratrum nostrorum. Dum et tua fuit petitio et nostra decrevit voluntas ut duas partes darem pro portione nostra in loco nuncupante illo, qui est in pago illo, quem tu ipse ante hos dies per venditionis titulum dato pretio de thesauro Sancti illius nobis vendidisti; sed postea taliter nobis supplicasti ut ipsius portionis duas partes in praedicto loco illo ad usum beneficium ad excolendum, quandiu advivis, tibi praestare deberemus. Quod ita et fecimus. Propterea hanc commendatitiam manu nostra firmatam tibi pro hoc dedimus, ut annis singulis censum tantum et illam decimam de omni fructu, quicquid supra ipsam terram conlaborare potueris, die illo, quod eveniet festo Sancti illius, pro hoc dare debeas. Et si negligens aut tardus ad id placitum de ipso censu fueris, fidem exinde pro hoc nobis facias, et ipsam rem ad viventum tuum per nostrum beneficium teneas, in ea tamen ratione ut ipsam rem aliubi nec vendere, nec donare, nec alienare, nec ad alias casas Dei delegare, nec ad proprium sacire, nec heredibus tuis in alode derelinquere, nec in naufragium ponere, potestatem non habeas ad faciendum, nisi post tuum discessum, una cum ipsa re immeliorata vel superposita, quicquid ibidem inventum fuerit, sine ullius Iudicis consignatione pars Monasterii nostri elitigato ordine praesentaliter ipsam rem immelioratam in nostrum faciat revocare dominium, et haec commendatitia firma sit.

Facta commendatitia in ipso Monasterio Sancti illius publiciter in anno duodecimo regni.

Indiculus precatorius ad Episcopum.

XXII. Domino sancto et apostolica sede colendo in Christo venerabili Domno et patri illi Pontifici urbis illius, civitatis illius, ègo in Dei nomine illi, bene cupiens vester, in Domino vobis dirigimus salutem et precamur Sanctitatem vestram ut pro nobis orare dignemini. Denique cognoscatis quod iste homo vester, nomine illo, ad nos confugium fecit, et dixit quod contra vos culpas habeat commissas. Propterea has litteras cum salutatione ad vos direximus, et precamur vobis ut vitam et immancationem et disciplinam corporalem ei concedere iubeatis. Aliam. poenitentiam, qualem ei volueritis iudicare, in vestra est potestate. Qualiter ipse homo secum gaudeat quod nostram suggestionem ad vos deportasset; et unde nobis reconiungitis vobis remerire cupimus. Quid plura?

Indiculus quem Praepositus transmittit ad Abbatem.

XXIII. Diligendo ad nos Domno et in Christo patri nostro venerabili illi Abbati, ego ille serviens atque Praepositus vester. In primus illud precamur Sanctitatem vestram, ut in vestra sancta oratione pro me esse non dedignemini. Denique, Domne, cognoscatis de isto servitio ubi nos transmisistis, per verbum illustris viri illius Comitis, sui iuniores non exinde fecerunt quomodo eis fuit demandatum. Propterea has litteras ad vos direximus, ut de ipso certiores sitis, et inantea quomodo vobis est utile sic compensetis ut nostram rem non perdamus. Quid plura? Salutamus vos usque ad gaudium.

Indiculus quem Abbas transmittit ad hominem pagensem.

XXIV. Dulcissimo nostro et ut credimus amico Sancti illius in Dei nomine illi, ille, etsi peccator, Abba, nos et nostri, servientes vestri, in Domino vobis dirigimus salutes, et illud precamur Deum ut merearis agere in ista vita quod Deo sit beneplacitum. Precamur vos de illis vestris homunciunculis qui in vestro Ministerio commanent, vel de nostris causis invicem nostrum bonum certamen exinde mittatis, sicut nos de vestra caritate bene confidimus, ut sic exinde perportare faciatis usque nos insimul coniungimus. Quid plura?

Indiculus quem Episcopus transmittit ad Abbatem.

XXV. Sanctorum meritis beatificato Domno atque patri, Deique cultore, et ut confidimus vero amico nostro

illi gratia Dei Abbati, nos enim in Dei nomine ille, quamvis peccator, donum Dei Episcopus. Deus scit, vester in omnibus proprius amicus, imprimitus salutationem. *Desunt reliqua.*

Cautio de infracturis.

XXVI. Contigit quod cellarium vel spicarium vestrum infregi, et exinde annonam vel aliam raupam in solidos tantos furavi. Dum et vos et advocatus vester exinde ante illum Comitem interpellare fecistis, et ego hanc causam nullatenus potui denegare, sic ab ipsis Racimburgiis fuit iudicatum, ut per wadium meum eam contra vos componere atque satisfacere debeam, hoc est, solidos tantos vel *. Sed dum ipsos solidos minime habui unde transsolvere debeam, sic mihi aptificavit, ut brachium in collum posui, et per comam capitis mei coram praesentibus hominibus tradere feci, in ea ratione ut interim quod ipsos solidos vestros reddere potuero, et servitium vestrum et operam qualemcunque vel vos vel iuniores vestri iniunxeritis, facere et adimplere debeam; et si exinde negligens vel iactivus apparuero, spondeo me contra vos ut talem disciplinam supra dorsum meum facere iubeatis quam super reliquos servos vestros.

FORMULAE
LINDENBROGII
SIVE
COLLECTIO FORMULARUM
A Friderico Lindenbrogio in publicum emissa.

Incipiunt exemplaria de diversis conditionibus, qualiter regales vel cartae pagenses aut senicae, quas haec formula continet, scribantur.

De Episcopatu.

I. Ille Rex viro apostolico illi Episcopo. Quamlibet nos, etc. *ut supra pag.* 292.

Indiculus Regis ad Episcopum ut alium benedicat.

II. Domino sancto sede apostolicae dignitatis colendo in Christo patri illi Episcopo ille Rex. Credimus iam, etc. *ut supra pag.* 293.

Concessio civium pro Episcopatu.

III. Suggestio piissimo ac praecellentissimo Domino ill. Regi, etc. *ut supra pag.* 293.

Carta de Episcopatu.

IV. Dum iuxta Apostoli dictum omnis potestas sublimatur à Domino, et quatenus post Deum in regia manet po-

testate qualiter cuncta terrena debeant gubernari. Unde oportet nos salubri consilio retractare ut illi in locis Sanctorum instituantur custodes qui digne ad ipsum officium gubernandum apparere noscuntur. Igitur dum et vestra et cleri vel pagensium civitatis illius adfuit petitio ut relicta urbe illa, quam prius regere et gubernare videbamini, in suprascripta urbe illa cathedram pontificalem suscipere deberetis, et dum vos apud animos nostros et actio commendat probata, et nobilitatis ordo sublimat, ac morum probitas vel mansuetudo et prudentiae honestas exornat, cum consilio et voluntate Pontificum Procerumque nostrorum, iuxta voluntatem et consensum cleri et plebium ipsius civitatis, in supradicta urbe illa pontificalem in Dei nomine vobis commisimus dignitatem. Propterea per praesentem praeceptum decernimus ac iubemus ut supradicta urbs vel res Ecclesiae ipsius et clerus sub vestro arbitrio et gubernatione consistant, et erga regimen nostrum semper fidem inlibatam custodire debeatis, et iuxta canonicam institutionem plebem vobis commissam assiduis praedicationum sermonibus expolire, et non minus pietate quam severitate constringere studeatis, et curam pauperum vel necessitatem patientium cum ingenti cura et dilectione procuretis, ut adquisita multiplicataque gregis vestri salute, ad ovile dominicum nullis maculis sordidatum valeatis praesentare; quatenus dum Ecclesiam vobis dispensatione divina commissam strenue regere atque gubernare videamini, vobis apud aeternum retributorem mercedum suffragia largiantur, et vos immensum Christum pro nostrorum mole peccaminum assidue exorare debeatis.

Carta de magna re, qui vult xenodochium aut monasterium construere.

V. Domino vere sancto, etc. *ut supra pag.* 311.

Emunitas Regia.

VI. Maximum regni nostri augere credimus munimentum si beneficia oportuna locis Ecclesiarum benevola deliberatione concedimus, ac Domino protegente, stabiliter perdurare conscribimus. Noverit igitur sollertia vestra nos ad petitionem apostolici viri Domni ill. illius urbis Episcopi tale pro aeterna retributione beneficium indulsisse ut in villis Ecclesiae Domni ill. quas moderno tempore aut nostro aut cuiuslibet munere habere videtur, vel qua deinceps in iure ipsius sancti loci voluerit divina pietas ampliare, nullus Iudex publicus ad causas audiendas aut fredam undique exigendam ullo unquam tempore praesumat ingredi; sed hoc ipse Pontifex vel successores eius propter

procul dubio in aeterna beatitudine retribuere confidimus. Igitur cognoscat magnitudo seu utilitas vestra quod nos ad petitionem apostolici Viri, illius urbis Antistitis, talem propter nomen Domini, eius meritis compellentibus, beneficium praestitisse cognoscite ut ubicunque infra regnum nostrum Missi sui mercare videntur, vel pro reliqua necessitate discurrunt, nullum teloneum nec quamlibet redhibitionem exinde ad partem fisci nostri nec ipse nec Missi sui solvere non debeant. Propterea per praesentem Praeceptum decernimus quod perpetualiter mansurum esse volumus, ut nullum teloneum in nullis civitatibus aut pagis vel ubicunque in regno nostro teloneus exigitur, nec de navali nec de carrali evectione, nec de rotatico, nec de pontatico, nec pulveratico, nec saltuatico, nec cespitatico, nec de saumariis, nec de eo quod homines eorum ad dorsum portant, nec nulla redhibitione, quam fiscus noster exinde sperare poterat, nec vos nec iuniores aut successores vestri non requiratis nec exigatis; sed omnia et in omnibus hoc propter nomen Domini ipse Pontifex vel successores sui aut memorata Ecclesia Sancti illius habeant indultum, vel in luminaribus ipsius loci proficiat. Quae vero auctoritas ut perpetuis temporibus valeat, propria eam manu infra decrevimus roborare.

Epistola donationis.

XIII. Mundi terminum ruinis crebrescentibus adpropinquare indicia certa manifestant, etc. *ut supra pag.* 315.

Alia donatio.

XIV. Ego ille de misericordia Dei et pietate confisus, per hanc epistolam donationis datum donatumque in perpetuum esse volo ad basilicam Sancti illius, ubi ipsius pretiosum corpus requiescit, et venerabilis vir ille Abba praeesse videtur, etc. *ut supra pag.* 374.

Donatio de parva re ad Ecclesiam.

XV. Si aliquid de rebus nostris locis Sanctorum, etc. *ut supra pag.* 318.

Cessio a die praesente ad Ecclesiam.

XVI. Dum fragilitas humani generis pertimescit ultimum vitae tempus, etc. *ut supra pag.* 316.

Item alia cessio.

XVII. Ego ille cogitans Dei amorem vel aeternorum bonorum retributionem, ideo cedo à die praesente ad supradictam basilicam et Monachos ibidem consistentes ces-

sumque in perpetuum esse volo portiones meas in loco nuncupato ill. sitas in pago ill. quae mihi tam de alode quam de comparato vel de quolibet adtracto advenit, vel legibus advenire potest, in supra memorato loco, tam terris, domibus, aedificiis, mancipiis, libertis, accolabus, merito accolonorum, vineis, silvis, pratis, pascuis, campis, cultis, incultis, aquis, aquarumve decursibus, mobilibus et immobilibus, cum omnibus adiacentiis et appendiciis vel colonicis ad me pertinentibus, vel omni integritate, vel superposito, quicquid dici aut nominari potest in supra memorato pago vel loco supra nominato vel utique de supradictis portionibus tenere visus sum, totum et ad integrum à die praesente ad iam memoratum Monasterium vel ad ipsos Monachos ibi consistentes perpetualiter trado atque transfundo de meo iure in eorum dominationem ad possidendum, ut quicquid à die praesente exinde facere voluerint, liberam ac firmissimam in omnibus habeant potestatem faciendi. Si quis vero, quod fieri non credo, in futurum, sive ego ipse, aut ullus de heredibus vel proheredibus meis, aut ulla emissa vel opposita persona, vel quislibet, qui contra hanc cessionem meam, quam ego bona voluntate fieri et adfirmare rogavi, venire, agere, aut resultare, vel quibuscunque modis repetere aut infrangere conatus fuerit, nec hoc valeat vindicare quod repetit, et insuper partibus supra memorati Monasterii vel Monachis ibi consistentibus duplum tantum quantum ipsae res eo tempore melioratae valuerint componat, et insuper socio fisco multa auri libram unam coactus exsolvat, et haec cessio omni tempore firma permaneat, stipulatione subnexa. Actum loco illo.

Donatio ad casam Dei.

XVIII. Ille bene possidet res in seculo qui sibi de terrenis seu de caducis rebus comparat praemia sempiterna. Quapropter ego in Dei nomine ille, necnon et coniux mea, ambo pariter cogitantes de Dei timore vel aeterna retributione, propterea donamus, tradimus aliquas res nostras ad Monasterium quod dicitur ill. quod dedicatum esse dinoscitur in honorem Sancti illius, ubi venerabilis vir ille Rector pracesse videtur. Donamus igitur et donatum in perpetuo esse volumus hoc est, in pago ill. nuncupato ill. fluvio ill. mansos tantos, cum hominibus ibidem commanentibus vel aspicientibus ill. vel ill. cum domibus, aedificiis, curtiferis, cum wadris, campis, terris, tam cultis quam et incultis, silvis, pratis, pascuis, et farinariis, cum inviis, perviis, aquis, aquarumque discursibus, mobilibus et immobilibus, praesidiis, peculiis, pecoribus, omne et ex omnibus, quicquid in ipso loco nostra videtur esse possessio

vel dominatio, rem exquisitam, totam et ad integrum, tam de alode quam et de comparato seu de quolibet adtractu, quicquid ad nos ibidem noscitur pervenisse, de nostro iure in ius et dominationem iam dicti Monasterii per hanc chartulam donationis sive per festucam atque per andelangum à die praesente donamus, tradimus, atque perpetualiter in omnibus transfirmamus. In ea vero ratione ut pars praedicti Monasterii ab hac die hoc habeat, teneat, atque possideat, vel quicquid exinde facere voluerit, liberam ac firmissimam, Christo propitio, in omnibus habeat potestatem. Et si quis deinceps, quod futurum esse non credimus, si nosmetipsi, quod absit, aut ullus quislibet de heredibus nostris, seu ulla quaelibet extranea persona contra hanc donationem venire aut eam calumniari praesumpserit, si se exinde non correxerit, à liminibus sanctae Ecclesiae excommunicatus et sequestratus appareat, et insuper ante tribunal Christi hac de causa se iudicatum iri cognoscat. Cui vero calumniam intulerit, auri uncias tant. argenti libras tant. coactus exsolvat, et quod repetit nullo modo evindicare praevaleat; sed praesens donatio haec nostris et nobis rogantibus bonorum hominum manibus roborata, quorum nomina vel signacula subter tenentur inserta, stipulatione nostra posita, diuturno tempore maneat inconvulsa. Actum. Et reliqua.

Precaria ad casam Dei.

XIX. Domino venérabili et in Christo patri ill. Episcopo de Monasterio illo, quod est constructum infra muros illius civitatis iuxta fluvium ill. etc. Igitur ego in Dei nomine ille. Dum non est incognitum qualiter omnem rem portionis meae in pago ill. in loco nuncupato ill. super fluvio ill. et in illo loco qui dicitur ill. id est mansos tantos, cum domibus, aedificiis, curtiferis, cum wadris, silvis, terris arabilibus, campis, pratis, pascuis, cum inviis, perviis, et mancipiis ibidem commanentibus vel adspicientibus, quantacunque in ipsis locis mea fuit possessio vel dominatio, vobis ad ipsum Monasterium superius nominatum ad opus Sancti ill. tradidi atque transfirmavi. Sed postea mea fuit petitio, et vestra non denegavit voluntas, ut ipsam rem, dum advixero, per vestrum beneficium usufructuario mihi praestitissetis ad habere. Quod ita et fecistis. Simili etiam modo expetivi à vobis aliquam rem vestram in pago illo, in loco nuncupato ill. super fluvio illo illam videlicet rem quam quondam ille homo per vestrum beneficium tenere visus est, ut eam mihi in usum concedere dignaremini. Et pro ipso usu censivi vobis annis singulis denarios seu solidos tantos, ut ipsos ad festi-

vitatem Sancti illius, die mensis illius, exolvere facerem. Et si de ipso censu tardus aut negligens apparuerim, fidem exinde faciam, et contra ipsam casam Dei componere debeam. Et sic nobis complacuit atque convenit ut ipsas res nec vendere, nec donare, nec concambiare, nec in ullum quodlibet naufragium imponere licentiam non habeam, nisi tantum, dum advixero, usitare et meliorare faciam. Et post meum ex hac luce discessum, filius meus nomine ill. in ipsa precaria vel in ipso censu adstare debeat. At post eius discessum ipsas res cum omni supraposito, quicquid ibidem adtractum emelioratumque repertum fuerit, vel transitus eius ibidem dereliquerit, absque ullius contradictione vel iudiciaria consignatione revocare faciatis in vestrum dominium. Et ut haec precaria firmior habeatur, de quinquennio in quinquennium sit renovata, quatenus sic semper permanere valeat in effectum, stipulatione interposita. Actum. Et reliqua.

Praestaria ad casam Dei.

XX. Ego in Dei nomine ille, Abba de Monasterio illo quod est constructum in honore Sancti illius, dilecto amico nostro nomine ill. et uxori suae nomine ill. Dum non est incognitum qualiter aliquas res vestras in pago illo, in loco nuncupato illo, super fluvio illo, hoc est, mansos tantos, cum domibus, aedificiis, curtiferis, cum wadris, campis, terris, pratis, pascuis, cum inviis, perviis, et mancipiis ibidem commanentibus vel adspicientibus his nominibus ill. et ill. vel quantacunque in ipso loco vestra fuit possessio vel dominatio, nobis ad iam dictum Monasterium ad opus Sancti ill. tradidistis atque confirmastis. Sed postea vestra fuit petitio, et nostra non denegavit voluntas, ut ipsas res, dum advixeritis, usufructuario iure praestitissemus ad habere. Quod ita et fecimus. Et pro ipso usu censistis nobis singulis annis denarios tantos, ut ipsos ad festivitatem Sancti ill. die mensis ill. exolvere faciatis. Et si de ipso censu tardi aut negligentes apparueritis, fidem exinde faciatis, et contra ipsam casam Dei componere debeatis. Et sic nobis complacuit atque convenit, ut ipsas res nec vendere, nac donare, nec alienare, nec concambiare, nec in ullum quodlibet naufragium ponere licentiam non habeatis; nisi tantum, dum advixeritis, usitare et meliorare faciatis; et post vestrum amborum discessum ipsas res emelioratas absque ullius contradictione vel iudiciaria assignatione revocare faciamus in nostrum dominium. Et haec praestaria de quinquennio in quinquennium sit renovata, quatenus permanere valeat in effectum,

stipulatione composita, diuturno tempore inconvulsa. Actum. Et reliqua.

Donatio ad casam Dei.

XXI. Domino vere sancto ac reverendissimo Monasterii illius, etc. *ut supra pag.* 362.

Precaria ad casam Dei.

XXII. Dominis vere sanctis Monasterii in honorem sanctae Mariae et sancti Petri et sancti Pauli, Principum Apostolorum, constructi in pago Wastinensi, ubi illustris Abbatissa ill. custrix praeesse videtur, una cum norma plurima ancillarum ibidem consistentium, ego illa femina. Dum non habetur incognitum, sed plurimis est manifestum, quod ego res proprietatis meae in loco qui dicitur ill. per epistolam donationis ad ipsum Monasterium vestrum delegavi. Propterea expetii à vobis, et vos petitionem meam non denegastis, ut ipsas res, quandiu advivo, sub usu beneficii vestri tenere et usuare debeam, et aliubi ipsas res alienare pontificium non habeam, et post meum quoque discessum cum omni re emeliorata ad ipsum Monasterium absque ulla expectata traditione vos vel Rectores ipsius Monasterii in eorum faciant revocare potestatem et dominationem. Et ut in postmodum aliquod praeiudicium ex hoc generare non debeam, propterea hanc precariam vobis vel ipsi Monasterio vestro emittendam decrevi, ut neque ego neque ullus de heredibus meis, quamvis per longinqua spatia, ipsas res repetere non debeamus. Quod qui fecerit, inferat vobis vel partibus ipsius Monasterii suisque Rectoribus auri libram unam argenti pondo duo, et praesens precaria firma permaneat. Et ut aliae praecariae de quinquennio in quinquennium renovantur, istam vero non sit necesse renovare, sed per semetipsam omni tempore obtineat firmitatem, cum stipulatione subnexa. Actum. Et reliqua.

Praestaria.

XXIII. Dulcissimae feminae ill. ego illa Abbatissa. Dum non est incognitum qualiter tu ante hos dies rem proprietatis tuae in pago ill. in loco qui dicitur ill. ad Monasterium sanctae Mariae adfirmasti, unde precariam à nobis vel ab ipso Monasterio petiisti, propterea has litteras in te adfirmavimus, ut dum advivis usualiter ipsam rem tenere et dominare debeas, et aliubi ipsam alienare pontificium non habeas, et si hoc conatus eris facere, ipsam rem à die praesente perdas. Et ut has litteras firmiores obtineas, manu nostra subter adfirmavimus, cum stipulatione subnexa. Actum. Et reliqua.

Traditoria de terra.

XXIV. Notitia qualiter et quibus praesentibus veniens homo aliquis Advocatus Sancti illius, etc. *ut supra. pag.* 364.

Precaria de ipsa villa dum vivit.

XXV. Domino venerabili in Christo Patri Domno ill. Abbati de Monasterio ill. vel omni congregationi Monachorum in Monasterio illo, quod est in pago illo, in honorem Sanctorum illorum constructo, ibidem Deo deservienti, ego enim ille. Dum non habetur incognitum, sed inter plures cognoscitur, quod ego res meas iuris ac proprietatis meae, quae sunt in pago illo et illis conditis vel finibus illis, villas et loca nuncupata ill. et ill. cum omni merito vel termino suo, cum omni integritate vel appendiciis, vel adiacentiis, vel suprapositis, seu servos et ancillas, accolas, libertos, libertas, cum omni peculiari et merito eorum, ad iam dictum Monasterium à die praesenti per meam epistolam confirmavi, et vos omnia supra memorata vel quantum ipsa epistola commemorat, per meam traditionem ad partem iam dicti Monasterii in vestro iure vel potestate recepistis; sed dum postea mea fuit petitio vel supplicatio, et vestra praestitit bona voluntas, ut ipsas res quandiu advixero, per vestrum praestitum beneficium tantummodo usufructuario ordine habeam vel possideam, eo videlicet modo ut quicquam exinde minuendi aut distrahendi aut alienandi non habeam potestatem. Quod si fuerit, quod absit, aut ego ipse, aut aliquis de heredibus meis vel quislibet qui in aliqua contrarietate aut diminutione seu calumnia orta fuerit, aut surrexerit, aut adesse conatus fuerit, in primis ipsas res amittat, et Abbas Monasterii vestri eas ad integrum recipiat, insuper et alias tantas res partibus ipsius Monasterii componere et adimplere faciat. Et quia censistis me annis singulis pro ipsis rebus in festo Sancti ill. argentum vel quidlibet solvere faciam, si de ipso censu ad eum placitum negligens fuero, spondeo ut ipsum in duplum solvam. At dum haec omnia supra memorata inlibata servavero, nec vos nec iuniores aut successores vestri de ipsis rebus ullam diminutionem vel contrarietatem, si spatium vitae Dominus mihi prolongare dignatus fuerit, facere praesumatis. Post meum quoque discessum omnes ipsas res, cum omni addita melioratione vel omnibus suprapositis, cum omnibus rebus atque corporibus, opibus atque praesidiis, absque ullius iudicis aut heredum meorum expectata consignatione aut traditione vos aut agentes vestri iam dicti monasterii vestri in eorum faciant revocare vel recipere dominationem vel potestatem, sicut eorum continet epistola, perpetualiter faciendo quod egerint.

Sequitur praestaria.

XXVI. In Dei nomine ille Abba et omnis Congregatio fratrum nostrorum aut Monachorum in Monasterio ill. Domino deservientium, in Christo filio illo. Dum tua fuit petitio vel supplicatio, et nostra decrevit voluntas, ut praestitum beneficium de rebus nostris tibi facere deberemus, quod ita et fecimus, quae sunt in pago ill. in condita illa, in loco qui vocatur sic, quem tu aut ill. per epistolam donationis à die praesente ad iam dictum Monasterium nostrum ill. confirmavit, id est, mansum cum casa, vel alias terras, vel quantum ipsa epistola continere videtur, ut quandiu advixeris, aut ad v. aut x. aut xv. annos ipsas res usualiter habere et possidere vel excolere debeas, at nihil exinde minuendi, aut alienandi, vel detrahendi, aut in peius vertendi non habeas potestatem, neque transferendi quicquam, quod si feceris, aut in alio contrario aut iniquo ingenio vel contrarietate aut tu ipse, aut aliquislibet homo de ipsis rebus adesse aut adstare conatus fuerit in primis ipsas res amittas vel perdas, et alias tantas vel tales partibus iam dicti Monasterii componere et solvere facias. Et censuimus de annis singulis pro ipsis rebus in festo Sancti ill. ceram aut argentum tant. partibus ipsius Monasterii solvere facias. Et si de ipso censu negligens fueris, ipsum duplum reddas; et haec praestaria nostra usque ad eum placitum firma permaneat, stipulatione subnixa. Acta ibi. Et reliqua.

Alia precaria.

XXVII. Domino sancto et apostolica sede colendo Domno et in Christo patri ill. ego ill. et coniux mea illa. Pluribus non est incognitum qualiter propter nomen Domini ad Ecclesiam illam in honorem Sancti illius villam nostram nuncupatam ill. sitam in pago ill. per epistolam cessionis visi fuimus concessisse, etiam vos ad partes suprascriptae Ecclesiae recepisse. Sed dum postea nostra fuit petitio, et vestra benevolentia et pietas, ipsam villam, dum advivimus, aut qui parte sua ex nobis superstes fuerit, dum advivit, nobis ad beneficium usufructuario ordine excolendam tenere permisistis, ea scilicet ratione ut nihil exinde penitus de qualibet re alienandi aut minuendi pontificium non habeamus, sed absque ullo praeiudicio suprascriptae Ecclesiae vel vestro eam tantummodo excolere debeamus, ideo hanc precariam vobis emittimus, ut nullo unquam tempore nostra possessio, etiamsi spatium vitae nobis Dominus prolongaverit, nullum praeiudicium aut diminutionem aliquam de ipsa villa vobis generare non debeat; nisi usu tantum, dum advivimus, habere debeamus.

Et post nostrum amborum discessum, cum omni re meliorata, quicquid ibidem undique adtrahere aut meliorare poterimus, per hanc precatoriam, ac si semper per quinquennium renovata fuisset, absque ullius Iudicis aut heredum nostrorum expectata traditione vos et successores vestri aut agentes Ecclesiae in vestram eam faciatis dominationem revocare perpetualiter possidendam vel quicquid exinde facere elegeritis, sicut nostra continet epistola, ad profectum praefatae Ecclesiae Domni illius liberum habeatis arbitrium. Facta precaria ibi. Et reliqua.

Venditio ad Monasterium.

XXVIII. Venerabili in Christo patri illi Abbati de Monasterio Sancti etc. *ut supra pag.* 408.

Precaria de venditione.

XXIX. In Christo venerabili patri et Domno illi. Abbati etc. *ut supra pag.* 408.

Commendatitia de re vendita.

XXX. In Christo venerabilis Abbas ille de Monasterio illo, quod est in pago illo etc. *ut supra pag.* 409.

Praeceptum de clericatu.

XXXI. Si eis qui se ad onus clericatus transferre deliberant, licentiam non negamus etc. *ut supra pag.* 299.

Carta de ducatu et patritiatu vel comitatu.

XXXII. Perspicue regalis in hoc perfecta conlaudatur clementia etc. *ut supra pag.* 294.

Tractoria in itinere pergendo.

XXXIII. Dominis Sanctis et Apostolicis sedibus collocatis Episcopis, Abbatibus, etc. *ut supra pag.* 348.

Alia tractoria.

XXXIV. Dominis Sanctis et Apostolicis ac venerabilibus in Christo patribus Regibus etc. *ut supra pag.* 406.

Epistola tractoria legatariorum vel minima facienda istius instar.

XXXV. Ille Rex omnibus Agentibus. Dum et nos in Dei nomine Apostolico etc. *ut supra pag.* 295.

Carta de causa suspensa.

XXXVI. Cognoscat magnitudo seu utilitas vestra dum et nos ad praesens Apostolico viro ill. etc. *ut supra pag.* 301.

Carta de Mundeburde Regis et Principis.

XXXVII. Rectum est ut regalis potestas illis tuitionem impertiat etc. *ut supra pag.* 301.

Alio modo.

XXXVIII. Ille Rex vir inluster Domnis Sanctis ac venerabilibus in Christo patribus omnibus Episcopis, vel omnibus Abbatibus, seu et inlustribus viris Ducibus, Comitibus, Vicariis, Centenariis, vel omnibus Agentibus, seu omnibus Missis nostris discurrentibus, vel omnibus paribus et amicis nostris, tam praesentibus quam futuris, bene cupiens vester. Comperiat magnitudo seu industria vestra quod veniens venerabilis vir ille, Abba de Monasterio Sancti illius, tam se quam et ipsum Monasterium cum omnibus rebus suis ad nos se plenius commendavit; et nos postea gratante animo ipsum venerabilem virum illum Abbatem cum ipso Monasterio vel hominibus suis et omnes causas suas amabiliter sub nostro recipimus mundeburde vel defensione. Ideoque salutantes magnitudinem seu industriam vestram, vobis omnino per has litteras rogamus atque praecipimus ut nullus ex vobis iam dictum venerabilem Abbatem, vel ipsum Monasterium, nec homines, nec res suas, quas ad praesens habere videtur, vel inantea, Christo propitio, per bonis hominibus ibidem conlatum fuerit, nullus inquietare nec condemnare vel aliquid de rebus suis minuare omnino praesumat; sed cum Dei gratia et nostro mundeburdo vel defensione tam eum quam suos homines residere cum quiete sinatis. Et si aliquae causae adversus ipsum Abbatem vel Monasterium ipsius seu homines eius fuerint, quae in pago absque suo iniquo dispendio recte definitae non fuerint, eas usque ante nos omnimodis fiant suspensas vel reservatas, et postea ante nos per Legem et Iustitiam finitivam accipiant sententiam. Et ut certius credatis, manu propria subter firmavimus et de anulo nostro sigillavimus. Signum Domno illo Rege. Ille recognovi et subscripsi. Datum die illo, anno illo, loco illo.

Ut leudesamia promittantur Regi.

XXXIX. Ille Rex Comiti illi. Dum et nos una cum consensu Procerum nostrorum etc. *ut supra pag.* 309.

Sacramentum fidelitatis.

XL. Repromitto ego quod ab isto die inantea fidelis ero Domno Karolo etc. *ut supra tom.* II. *pag.* 170.

Commutatio cum Rege.

XLI. Ille Rex illi Regi. Nemo sibi quicquam cernitur minuere quicquid e contra recipit etc. *ut supra pag.* 303.

Confirmatio Regis de omni corpore facultatis.

XLII. Merito regalis clementia in illis collata munera vel proprietates parentum nostrorum confirmare deliberat quos cognoscit etc. *ut supra pag.* 304.

Praeceptum de lesouverpo per manum Regis.

XLIII. Quicquid in praesentia nostra agitur, vel per manum nostram videtur esse transvulsum etc. *ut supra pag.* 296.

Prologi de cessionibus regalibus.

XLIV. Merito largitatis nostrae munere sublevantur etc. *ut supra pag.* 297.
Item. Perspicue compendiis regalibus illud adscribitur etc. *ut supra pag.* 297.

Cessio ad laicos.

XLV. Nihil, ut ait Apostolus, in hunc mundum intulimus, nec quicquam ex eo auferre nobiscum poterimus etc. *ut supra. pag.* 297.

Confirmatio ad seculares viros.

XLVI. Regiam consuetudinem exercemus et fidelium nostrorum animos adhortamur etc. *ut supra pag.* 298.

De Regis amstrutione.

XLVII. Rectum est ut qui nobis fidem pollicentur inlaesam, nostro tueantur auxilio. Et quia ill. noster fidelis etc. *ut supra pag.* 299.

Praeceptum donationis inter virum et uxorem.

XLVIII. Dum Dominus omnipotens, Creator coeli et terrae, permisit, iuxta quod legitur etc. *ut supra pag.* 295.

Carta donationis inter virum et uxorem, quae gestis municipalibus sit allegata.

XLIX. Quicquid inter coniugatos de propria facultate ob amorem dilectionis etc. *ut supra pag.* 319.

Alia donatio.

L. Quandoquidem Deus voluerit inter virum et uxorem, ad pacis vinculum atque concordiam nectendam, ut res eorum inter se condonare deberent, sicuti et fecerunt. Ideoque complacuit atque convenit inter venerabilem virum illum et uxorem illius nomine illam, eo quod inter eos agnatio minime esse cerneretur, ut alter alteri de rebus eorum inter se condonare deberent. Quod ita et fecerunt. Dedit itaque venerabilis vir ille uxori suae nomine illa de rebus suis in pago ill. in loco nuncupato ill. super fluvio

ill. hoc est mansos tantos, cum domibus, aedificiis, curtiferis, cum wadris, terris, silvis, pratis, pascuis, campis, mobilibus et immobilibus, mancipiis ibidem commanentibus vel adspicientibus his nominibus ill. et ill. cum omni integritate vel soliditate, quicquid ibidem iure hereditario ad se pertinere videtur. Similiter visa est reddere uxor ill. nomine ill. praefato iugali suo nomine ill., de rebus suis in pago illo in loco nuncupato ill. super fluvio ill. mansos tantos cum domibus, aedificiis, curtiferis, cum wadris, terris, tam cultis quam incultis, silvis, campis, pratis, pascuis, cum inviis et perviis eorum, integra omnia et ex omnibus, quicquid ibidem sua fuit possessio vel dominatio. Similiter etiam omne praesidium vel elaborata eorum inter se pars parti visus est donare. In tali vero tenore, ut quisquis de eis pari suo in hoc seculo superstes fuerit, omnes res quas dedit et quas accepit, in suo iure et dominatione recipere debeat, habeatque tenendi, dandi, vendendi, commutandi, heredibusque suis ad possidendum relinquendi liberam in omnibus potestatem. Propterea has duas epistolas adfatimas uno tenore conscriptas inter se fieri vel firmare rogaverunt, ut nullus quilibet de heredibus ac proheredibus eorum hanc congruitatem inter eos factam ullo unquam tempore possit irrumpere, nisi absque ullius contradictione omni tempore firma et stabilis permaneat. Quod si aliquis de heredibus ac proheredibus eorum hanc cessionem calumniari praesumpserit, dupliciter, quantum eo tempore ipsae portiunculae valuerint et insuper ad partem fisci, auri uncias tantas, argenti libras tantas coactus exsolvat, et quod repetit nullum obtineat effectum, sed, sicut diximus, hae epistolae tam à nobis quam ab aliis bonorum hominum manibus roboratae, omni tempore firmae et stabiles permaneant, stipulatione interposita. Actum. Et reliqua.

Obnoxiatio à patre in filios facta.

LI. Dulcissimis filiis meis illis. Omnibus non habetur incognitum qualiter ante hos annos etc. *ut supra pag.* 320.

Donatio quam pater donat filio suo.

LII. Dulcissimo atque amantissimo filio meo illi, ego ille genitor tuus. Dum et ego etc. *ut supra pag.* 403.

Alia donatio de eadem re.

LIII. Ego in Dei nomine ille. Amore Domini nostri Iesu Christi, ut veniam delictis meis etc. *ut supra. pag.* 404.

Charta cum in locum filiorum nepotes instituuntur ab avo.

LIV. Dulcissimis nepotibus meis illis, ego ille. Quicquid filiis vel nepotibus etc. *ut supra pag.* 384.

Alia de eadem re.

LV. Ego in Dei nomine ille et coniux mea illa dilectissimis nepotibus nostris necnon et neptibus nostris illis. Constat vero, prout fragilitas humana exposcit, quae primi parentis culpa existente mortis debitum quotidie nolens volensque persolvit, quod genitor vester nomine ille filius noster de hac luce ante nos visus est decessisse, et nos Dei omnipotentis providentia ei reservati superstites fuerimus. Hac igitur de causa complacuit nobis atque convenit ut pro ipso proprietatis iure, in quo genitor vester legitime succedere debuit si nobis in hoc seculo superstes fuisset, ita vos post nostrum quoque discessum aequalem partem cum avunculis vel amitis vestris filiis vel filiabus nostris ad integrum accipere debeatis. Propterea per hanc chartulam traditionis, sive per festucam atque per andelangum donamus, tradimus vobis, sicut diximus, de omni re proprietatis nostrae, quicquid ad praesens possidere visi sumus, id est, tam in terris quam in silvis, campis, pratis, pascuis, vineis, mancipiis, peculiis, pecoribus omnia et ex omnibus, ut ipsam hereditatem, sicut diximus, aequaliter contra heredes nostros filios vel filias nostras, ipsam videlicet portionem quam pater vester ille hereditare voluerit accipere debeatis, ut ab hac die habeatis, teneatis, atque possideatis, et inter vos legitime dividere faciatis, vel quicquid exinde facere volueritis, liberam in omnibus habeatis potestatem. Et si quispiam contra hanc chartulam cessionis aliquam calumniam stabilire praesumpserit, vel vobis ipsam portionem per fraudem abstrahere voluerit, componat vobis dupliciter, id est, quantum eo tempore ipsa portio valuerit, et insuper inferat ad partem fisci auro uncias tant. argento libras tantas. Et hoc actu exsolvat, et insuper quod repetit nullatenus evindicet, sed praesens epistola haec omni tempore firma et stabilis permaneat, stipulatione subnexa. Actum. Et reliqua.

Carta cum quis nepoti aliquid meliorare voluerit.

LVI. Dulcissimo nepoti meo illi. Quicquid pater unumquemque de filiis vel nepotibus plus habere voluerit, hoc sibi secundum Legis ordinem sine consortis repetitione defendat, nec praesumat aliquis contra voluntatem patris agere. Igitur ego in Dei nomine ille, dum et me iam senectus adgravat, et necessitates ut oportet procurare non valeam etc. *ut supra pag.* 322.

Alia de eadem re.

LVII. Dulcissimis nepotibus meis illis, necnon et neptibus meis illis, ego in Dei nomine ille. Licet pro servi-

tio vel benevolentia quam circa me die noctuque exhibuistis,de rebus proprietatis meae vobis aliquid condonare deberem, sicuti et feci. Ideoque per hanc epistolam cessionis, sive per festucam atque per andelangum dono trado vobis aliquam rem meam in pago illo, in loco qui dicitur ille, id est, mansos tantos, cum aedificiis suprapositis, una cum terris, silvis, campis, pratis, pascuis, communiis, necnon et mancipiis ibidem commanentibus vel adspicientibus, omnia et ex omnibus, quicquid in ipso loco mea videtur esse possessio vel dominatio. In tali vero ratione ut haec omnia superius nominata à die praesente habeatis, teneatis, atque possideatis, vel quicquid exinde facere volueritis, liberam in omnibus habeatis potestatem. Et si quis deinceps, quod fieri non posse credo, si ego ipse, quod absit, aut ullus de heredibus ac proheredibus meis hanc cessionem refragare tentaverit, si se exinde non correxerit, à Collegio sanctae Dei Ecclesiae alienus existat, et insuper inferat vobis dupliciter, id est, quantum eo tempore ipsae res valuerint, et quod repetere videtur, nullum obtineat effectum, sed praesens haec epistola tam à me quam ab heredibus meis defensata omni tempore firma et stabilis permaneat. Actum. Et reliqua.

Traditio respectualis, sive epistola qualiter extraneus in locum filiorum adoptetur.

LVIII. Domino fratri illi, ego in Dei nomine ille. Dum igitur et peccatis meis facientibus procreationem filiorum minime habere videor, et me paupertas vel infirmitas corporis assidue opprimere videtur, ideo complacuit mihi atque convenit ut in locum filiorum vel filiarum te adoptare deberem, quod ita et per hanc epistolam visus sum fecisse. Dono igitur tibi omnes res proprietatis meae, quascumque de parte paterna seu de materna adquisisse videor, id est, in pago illo, in loco nuncupato illo, hoc est, mansos tantos cum aedificiis suprapositis, curtiferis, cum wadris, silvis, terris arabilibus, campis, pratis, pascuis, adiacentiis, seu et mancipiis ibidem commanentibus, cum omni suppellectili domus meae, quicquid ibidem praesenti tempore possidere videor, in tuam transfirmo dominationem. Similiter et in alio loco qui dicitur ill. in ipso iam dicto pago, id est, mansos tantos, cum aedificiis suprapositis, curtiferis, silvis, campis, pratis, pascuis, communiis, et mancipiis ibidem commanentibus vel adspicientibus, id est, quantumcunque in ipso loco mea videtur esse possessio vel dominatio, totum et ad integrum per hanc chartulam cessionis, sive per Festucam atque per andelangum de meo iure in ius et dominationem tuam perpetualiter transfirmo. In

ea vero ratione ut quandiu advixero, victum mihi, potum, et vestimenta, et calciamenta in omnibus sufficienter procurare debeas, ut exinde mihi omnibus diebus vitae meae nihil deficiat; quod si hoc non feceris, ipsas res, quas tibi delegavi, ad integrum perdas. Propterea hanc epistolam tibi fieri vel firmari rogavi, ut nullo unquam tempore aliquis de heredibus meis seu proheredibus hanc convenientiam inter nos factam immutare vel refragare non possit, sicut superius continetur. Ea scilicet ratione ut quandiu advixero, meam necessitatem in omnibus procurare debeas in cibo et potu, in vestimentis seu calciamentis; et post meum discessum ipsae res, quas tibi tradidi, in tua dominatione permaneant, vel quicquid ibi deinceps facere volueris, liberam in omnibus habeas potestatem. Et si ullus quislibet, quod fiendum esse non credo, si aliquis de propinquis meis, vel quaelibet alia persona hoc emutare vel temerare praesumpserit, inferat tibi tantum quantum ipsae res valuerint, et insuper ad partem fisci auro uncias tant. argento libras tantas coactus exsolvat, et quod repetit nihil evindicet, sed praesens haec epistola adoptionis omni tempore firma et stabilis permaneat, cum stipulatione subnexa. Actum. Et reliqua.

Alia de eadem re.

LIX. Ego in Dei nomine ille. Dum peccatis meis facientibus orbatus sum filiis meis, placuit ut te illum, una cum consensu patris tui, in civitate illa eum curia publica et defensore de potestate patris naturalis descendentem et in meam potestatem venientem in locum filiorum adoptarem, quod ita et feci. Ea vero ratione ut quandiu advixero, victum et vestitum, tam in dorso quam in lecto, seu calciamento, mihi in omnibus sufficienter impertias et procures, et omnes res meas, quascunque habere videor, tam in manso, vinea, prato, peculio, seu reliqua suppellectili domus, salvo iure meo, diligenter excolas. Post obitum quoque meum, sicut à me generatus fuisses, ita in omni hereditate mea per hanc epistolam adoptionis statim sis successurus, vel quicquid de supradictis rebus meis, quantascunque moriens dereliquero, facere volueris, iure proprietario absque repetitione heredum meorum liberam et firmissimam in omnibus habeas potestatem. Quod si aliquis hoc temere emutare voluerit, inferat tibi tant. et quod repetit vindicare non valeat, sed praesens epistola omni tempore firma permaneat. Et reliqua.

Donatio ad filios naturales.

LX. Gesta lex et consuetudo exposcit ut quaecunque persona naturales filios habuerit, et alios plures non habuerit, si eos voluerit in sua instituere hereditate, faciendi id liberam habeat potestatem. Ideoque ego ille etc. *ut supra pag.* 369.

Si aliquis servo suo gasindiove aliquid concedere voluerit.

LXI. Iustissimis nostris sublevantur muneribus qui nobis fideliter et instanti famulantur officio. Ego etc. *ut supra pag.* 334.

Charta hereditaria.

LXII. Dulcissima filia mea illa. Dum non est incognitum, sed per populum divulgatum et patefactum, quod ego ex ancilla mea nomine etc. *ut supra pag.* 366.

Mandatum.

LXIII. Dulcissimo amico meo illi ego ille. Rogo atque iniungo caritati tuae ut eas ad vicem meam ad civitatem illam etc. *ut supra pag.* 370.

Hereditaria.

LXIV. In nomine Domini. Anno illo Domini nostri illius Regis, mense illo, gesta habita apud laudabilem virum illum defensorem etc. *ut supra pag.* 370.

Rescriptum.

LXV. Magnifico amico meo illi ego ille. Cognita iusta iniunctione tua, ut per tuum mandatum me rogasti etc. *ut supra pag.* 371.

Charta ut filiae cum fratribus in paterna succedant alode.

LXVI. Dulcissima filia mea illa, ego ille. Diuturna sed impia inter nos consuetudo tenetur ut de terra paterna sorores cum fratribus portionem non habeant, etc. *ut supra pag.* 323.

Pactum inter parentes de eorum hereditate.

LXVII. Quicquid inter propinquos de alode parentum, non iudiciaria potestate coacta etc. *ut supra pag.* 323.

Item alio modo.

LXVIII. Caritatis studio et dilectionis affectu inter propinquos decet ut quicquid de rebus eorum inter se diviserint etc. *ut supra pag.* 386.

Item alia aequalentia, vel pactum.

LXIX. Auxiliante Domino nostro Iesu Christo, placuit atque convenit inter illum et germanum suum illum etc. *ut supra pag.* 362.

Aliud pactum divisionis inter fratres.

LXX. Pactum divisionis inter fratres, id sunt ille et ille, heredes illius et illius quondam, qualiter inter se alodem etc. *ut supra pag.* 407.

Qualiter in uno volumine viri et uxoris testamentum condatur.

LXXI. Regnante in perpetuo Domino nostro Iesu Christo, loco illo, anno illo, regnante illo Rege, sub die illa, ego ille et coniux mea illa etc. *ut supra pag.* 325.

Alio modo qualiter testamentum quis faciat.

LXXII. Regnante in perpetuo Domino nostro Iesu Christo, anno illo illius Regis, sub die illius mensis, feria illa, indictione illa, ego ille filius illius sana mente integroque consilio, metuens casus humanae fragilitatis, testamentum meum condidi, quod illi scribendum commisi, ut quando dies legitimus post transitum meum advenerit, recognitis sigillis, inciso lino, ut Legis decrevit auctoritas, per inlustrem virum illum, quem in hac pagina testamenti mei legatarium institui, gestis reipublicae municipalibus titulis eius persecutione ab ipsis muniatur, et in archiis basilicae Sancti illius conservetur. Et quicquid unumquemque de rebus meis propriis habere decrevi singulariter in hoc testamentum meum inserere curavi. In reliquo vero qualescunque aut quaecunque epistolae aut testamenta aut conscriptiones de nomine meo manu mea firmatae ostensae fuerint, et ante hoc testamentum praenotatae, quas hic non commemoravero, excepto de ingenuitatibus quas pro animae meae remedio feci aut adhuc facere volo, vacuae permaneant. Et quod unicuique per hoc testamentum dedero darique iussero, id ut fiat, detur, praestetur, impleatur, te omnipotens Deus testem committo. Quapropter non habetur incognitum qualia dispensante Deo ad loca Sanctorum illorum de rebus meis propriis delegavi in perpetuum ad possidendum: dedi quoque ad basilicam illam portiones meas ill. et quod in locis denominatis habere video, id totum et ad integrum ad basilicam superius nominatam proficiat in augmentum. Illas vero cessiones quas ad libertos meos illos ad ingenuitates eorum confirmandas fecimus, id sunt ill. et ill. quando illos pro animae nostrae remedio ingenuos dimisimus, dum advivunt, habeant et post eorum decessum

cum omni supraposito ad iam dictam Ecclesiam Sancti illius ubi eis patrocinium et defensionem constitui, revertantur. Volumus enim ut ingenuos quos modo aut inantea fecimus, quanticunque in ipsis locis manent quae ad sanctam Ecclesiam delegavimus, inspecta eorum libertate, super ipsas terras pro ingenuis commaneant, et aliubi commanendi nullam habeant potestatem, sed ad ipsa loca sancta debeant spectare, et nullus de ipsis lidemonia ad meos heredes ullatenus reddat, et hoc quod aliquibus ex eis per cartas dedimus, nullatenus aliubi nec vendere nec alienare habeant licentiam. Similiter donavimus donatumque in perpetuum esse volumus ad Monasterium illud, ubi venerabilis Abba ille praeesse videtur, villas illas in pago ill. cum omnibus adiacentiis vel appendiciis earum, quantumcunque ibidem tenere vel possidere videmur, et quolibet adtractu ad nos pervenit, aut Legibus pervenire debet, totum et ad integrum cum omni superposito à die praesenti in honorem Sancti illius, ubi Abba ille, tradimus ad possidendum, cum domibus, aedificiis, mancipiis, accolabus, libertis, tam ibidem oriundis quam aliunde translatis vel ibidem commanentibus, vineis, silvis, campis, terris cultis et incultis, pratis, pascuis, aquis, aquarumve decursibus, cum exitu et regressu, omni genere pecudum, tam maiore quam minore, mobilibus et immobilibus, omni re inexquisita, tam auro quam argento, vel reliquis fabricaturis, tam ministeriis Ecclesiae, vel strumentis chartarum, libris vel vestimentis Ecclesiae, vel omni praesidio quod vivens legibus possidere videor et mihi debetur, et quicquid dici vel nominari potest, totum et ad integrum ad iamdictum Monasterium Sancti illius proficiat in augmentum, inspecto illo strumento quod antea ad iam dictum Monasterium fecimus. Praeter ista omnia reservavimus in Falcidia heredibus nostris villas illas in pago illo, in ea ratione ut facta mea in omnibus studeant conservare atque defendere. Quod si hoc facere neglexerint, quicquid eis deputavimus perdant, et de omni corpore facultatis meae penitus reddantur extranei. Et si aliquid comparavero, aut ex parentibus meis mihi obvenerit, vel adtraxero, vel quolibet ingenio ad me pervenerit, quod in isto testamento supra non commemoravimus, post meum discessum casa Sancti illius per Rectores suos recipiat perpetualiter ad possidendum. Per praesens testamentum basilicam Sancti illius heredem meum instituo, et quicquid unicuique deputavi, fidei tuae committo. Quia hoc quod tibi deputavi, malo te habere quam me, te magis quam caeteros heredes ac proheredes meos. Si quis vero, quod futurum esse non credo, sive aliquis heredum ac proheredum meorum, vel quislibet opposita

persona praesens testamentum meum infringere conatus fuerit vel tentare praesumpserit, inprimis, usque dum ad veram emendationem proinde corrigatur, Deum et Sanctos suos habeat contrarios, et à liminibus Ecclesiae efficiatur extraneus, et insuper ei quem pulsaverit, una cum socio fisco, auri libras tant. coactus exsolvat, et nihilominus praesens pagina firma permaneat, quam manu mea propria subter firmavi, et bonorum hominum signis vel allegationibus roborandam decrevi, stipulatione subnexa. Actum. Et reliqua.

Gesta iuxta consuetudinem Romanorum, qualiter testamenta allegentur.

LXXIII. Anno illo regnante Rege illo, sub die illo, in civitate illa, adstante viro illo laudabili defensore et omnia Curia publica, vir magnificus ille prosecutor etc. *ut supra pag.* 335.

Textus mandati.

Domino magnifico fratri illi, ille. Peto et supplico atque tuae caritati iniungo, ut in vicem meam civitatem illam adeas, et donationem illam quam ego partibus illius de locis nostris nuncupatis illis sitis in pago illo per meum legitimum instrumentum confirmavi, prosequi et gestis municipalibus coram Curia publica et defensore facias allegari. Propterea tibi hoc mandatum conscripsimus etc. *ut supra pag.* 222.

Post recitationem mandati, vir honestus ille defensor dixit. Mandatum quidem recitatum est, sed suprascriptum testamentum, quod prae manibus habere dicis, amanuensis accipiat, et nobis praesentibus recitetur, et ut postulas gestis publicis firmetur. Qui statim accipiens, per ordinem illud recitavit. Post recitationem vero ille persecutor dixit. Quia petitiones meas laudabilitas vestra per ordinem implere dignata est, rogo ut publica monumenta suscipiat. Vir laudabilis ille defensor et curiales dixerunt. Testamentum quod recitatum est gestis publicis inseratur et quod ille persecutor velit et petit, gesta ei publice dentur. Ille persecutor dixit. Sufficit mihi bone defensor, si testamenti, quod recitatum est, mihi gesta, ut mos est, tradere iubeatis. Defensor et ordo Curiae dixerunt. Quia testamentum et mandatum inde conscriptum per ordinem conditum et bonorum hominum manibus roboratum atque signatum manifeste cognovimus, aequum est ut gesta ex hoc conscripta et à nobis subscripta tibi ex more tradantur, et in archiis publicis serventur, ut facilius, quod superius insertum est, diuturno tempore maneat inconvulsum. Edatur ordine et mandatum et totus testamenti textus, et postea defensor et Curiales civium et reliqui subscribant atque signent.

Epistola qualiter pupilli recipiantur.

LXXIV. Lex Romana constringit, ut qui tutores noluerint esse parvulorum, si forte cesserit luctuosa hereditas, in ea ipsi habeantur extranei. Propterea ego in Dei nomine ille, Iudex provinciae illius etc. *ut supra pag.* 385.

Libellus dotis.

LXXV. Dulcissima atque amantissima sponsa mea nomine illa, ego in Dei nomine ille. Igitur dum taliter parentibus nostris utriusque partis complacuit atque convenit ut ego te solido et denario secundum Legem Salicam sponsare deberem, quod ita et feci, similiter complacuit nobis atque convenit ut de rebus proprietatis meae tibi aliquid in dotis titulum condonare deberem. Quod ita et feci. Idcirco per hanc chartulam libelli dotis sive per festucam atque per andelangum dono tibi et donatum in perpetuo esse volo, id est, in pago illo, in loco nuncupato illo, super fluvio illo, hoc est, mansos tantos, cum hominibus ibidem commanentibus vel adspicientibus his nominibus illis vel illis, cum terris tam cultis quam et incultis, silvis, pratis, campis, pascuis, aquis, aquarumve decursibus, mobilibus et immobilibus, praesidiis, peculiis, pecoribus, vineis, farinariis, vel quicquid in ipso loco mea videtur esse possessio vel dominatio, rem inexquisitam totum et ad integrum, sicut superius dixi, dono, trado, atque transfirmo. Insuper etiam dono tibi in pecoribus, id est, inter boves et vaccas, inter porcos et verveces, capita tanta, in fabricaturis, id est, in auro vel argento solidos tantos. In ea vero ratione ut haec omnia superius nominata, quandoquidem dies nuptiarum evenerit, et nos Deus coniunxerit, tu dulcissima sponsa mea nomine illa ab ipso die hoc habeas, teneas, atque possideas, vel quicquid exinde facere volueris, liberam ac firmissimam in omnibus habeas potestatem. Et si quis deinceps contra hanc chartulam libelli dotis, quod fiendum esse non credo, venire aut eam temerare praesumpserit, si se exinde non correxerit, illum qui ab initio masculum et feminam condidit contra se ultorem sentiat, et insuper auro uncias tantas, argento libras tantas coactus exsolvat, et quod repetit nullatenus evindicare praevaleat, sed praesens haec epistola tam à me quam ab heredibus meis defensata omni tempore firma et stabilis permaneat, stipulatione interposita.

Alius libellus dotis.

LXXVI. Quod bonum, faustum, felix, prosperumque eveniat desponsandis maritandisque ordinibus ac procreationi liberorum etc. *ut supra pag.* 324.

Alio modo.

LXXVII. Quod bonum, felix, faustumque. Et reliqua. Dono itaque ego ille honestae puellae sponsae meae nomine ill. quam, si Christo placuerit, in coniugium desidero sociare uxorem, donatumque etc. *ut supra pag.* 361.

Alio modo.

LXXVIII. Lex et consuetudo exposcit ut quicquid inter sponsum et sponsam de futuris nuptiis fuerit definitum vel largitum, aut ex consensu parentum vel ipsorum, si sui iuris sunt, scripturarum solemnitate firmetur. Idcirco ego ille, dum multis habetur percognitum quod te illa una cum consensu parentum vel amicorum nostrorum tua spontanea voluntate sponsavi, mihi complacuit, ut aliquid de rebus meis per hunc titulum libelli dotis ante diem nuptiarum tibi confirmare deberem. Quod ita et feci. Ergo dono tibi donatumque esse volo locellum proprietatis meae nuncupatum illum situm in pago illo, cum terris. Et reliqua. Totum et ad integrum, sicut à me praesente tempore videtur esse possessus, et in fabricaturis aurum tantum, argentum tantum, vestimenta. Et reliqua. Haec omnia, sicut iam superius dictum est, per hunc titulum libelli dotis, cum dies nuptiarum advenerit, tibi sum impleturus vel traditurus; ita ut dum advixeris, secundum Legis ordinem teneas atque possideas, nostrisque qui ex nobis procreati fuerint filiis derelinquas. Si quis vero aut ego ipse, aut ullus quislibet persona fuerit qui contra hanc donationem aliquid agere vel calumniam generare praesumpserit, illud quod repetit non vindicet, et insuper cui litem intulerit solidos centum componat, et haec donatio meis vel bonorum hominum manibus roborata, cum stipulatione subnexa, firma permaneat.

Constitutio dotis.

LXXIX. Cum constet foecunditatem humanae prolis à protoplasto Domino praecipiente crevisse, *Crescite*, inquiente *et multiplicamini*, atque ob adiutorium mulier de latere sumpta sit viri, dicente Domino, *faciamus ei adiutorium simile sibi*, et, *idcirco relinquet homo patrem et matrem, et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una*, et ut certius humana fragilitas possit dignoscere bonum atque à Deo constitutum esse coniugium, ipse auctor redemptionis Christus Dei filius invitatus ad nuptias venit, ibique aquas in vinum mirabile convertit, ideoque ego in Dei nomine Gaufridus, praecedentium patrum vestigia sequens, una cum consensu Virorum illustrium propinquorum meorum, visum est mihi Legibus copulare legitimum coniu-

gium ad procreationem filiorum, atque in dotis titulum dare sponsae meae nomine Hisdemei, filiae quondam Wtardi atque Osbrenae, decrevi in praesentia Virorum nobilium agere, studuique ut eius temporibus inconvulsum permanere queat. Quod ita et feci. Ergo dono tibi donatumque secundum Legem Salicam in tua dote à die praesenti iure legitimo in perpetuum esse volo, et de meo in tuum ius et dominationem trado atque transcribo, hoc est mansum iuris mei indominicatum, cum aliis quatuor mansis servilibus seu adspicientibus simul curtiferis, vineis arpennorum quatuor, silvis, viridigariis, pratis, campis cultis vel incultis, pascuis, perviis, exitibus et regressibus, et reliquis adiacentiis, mobilibus et immobilibus, cum mancipiis utriusque sexus, quorum haec sunt nomina. Giofredus et uxor sua donavit eam infantibus Geroldo et Abdone, necnon et Poppa. Magewardus et uxor eius Adalburgis cum filio suo nomine Burando, Isembertus, Aimbertus, Petitus, Ultegerius, Alboinus, Olfardus, Lanceri et uxor sua Sicberta, Airmannus, et coniux eius Adalburgis, et filia eorum Ingeltrudis, Cathindes, Megewardus, Pucellita, et Albutius. Qui praescriptus mansus cum omnibus appendiciis est in pago Carnotense, in vicaria Ganegiacense, in loco qui dicitur Sicheri villa. Haec omnia superius comprehensa die praesenti tibi sum daturus', vel traditurus totum et inexquisitum, ut quicquid exinde facere volueris, liberam et firmissimam in omnibus habeas potestatem faciendi. Dono etiam tibi in praefixo pago vel in eadem vicaria, in loco qui dicitur *Bonervilla*, omnem medietatem, tam ex mancipiis quam ex alode, quam ibi videor habere, hoc est, mansum unum cui adspiciunt mansi serviles quatuor cum mancipiis quorum haec sunt nomina, Galastus, Ergarius, Pascarius, Marlinus, Polita, et Amelberga, vineis arpennorum quatuor, pratis, silvis, aquis, aquarumve decursibus, terris cultis et incultis, exitibus et regressibus, vel quicquid ibi adspicit, omnem medietatem tam in terris quam in mancipiis, id est, mansum unum cum mansis quatuor ibi adspicientibus, cum pratis arpennorum duorum, et medietatem Ecclesiae Dei.

Traditio ad sponsam.

LXXX. Dum multis habetur percognitum qualiter ego ille puellam aliquam nomine illam una cum consensu parentum vel amicorum nostrorum Legibus sponsavi, et aliquid de rebus meis ei donare ante diem nuptiarum disposui, ideo placuit mihi ut de ipsis rebus misso ipsius puellae nomine illi traditionem vel introductionem locorum secundum Legem Romanam facere deberem. Quod

ita et feci. Ergo trado ei et tradidisse me constat locellum proprietatis meae nuncupatum illum, situm in pago illo, cum terris, aedificiis, accolabus, mancipiis, et caetera quae sequuntur, aurum, argentum, vestimenta. Haec omnia superius iam dicta tibi ill. ad vicem sponsae meae trado, ita ut tempore nuptiarum in iam dictae sponsae meae veniant potestatem, ita ut secundum Legis ordinem teneat atque possideat. Et si contra hanc traditionem aliquis refragare voluerit, partibus ipsius puellae sol. tant. componat, et haec traditio firma permaneat.

Si quando masculus et femina in raptum consenserint, et infra quinquennium litigetur.

LXXXI. Notitia sub quorum praesentia ibi veniens ille ante illum vel eos qui subter tenentur inserti, accusabat aliquem hominem nomine illum eo quod etc. *ut supra pag.* 390.

Charta compositionis, si aliquis puellam invitam traxerit.

LXXXII. Dulcissimae atque amantissimae coniugi meae nom. ill. ego ill. maritus tuus. Licet ergo ut ego rapto scelere absque voluntate parentum tuorum te mihi in coniugium visus sum sociasse, unde vitae periculum incurrere potui, nisi intervenissent Sacerdotes vel reliquae plures illustres personae, qui nos ad pacis concordiam vel unanimitatem visi sunt revocasse. Qua de re convenit nobis ut de rebus proprietatis meae tibi aliquid donationis causa condonare deberem. Quod ita et feci. Ideoque per hanc epistolam compositionis, sive per festucam et andelangum, dono tibi et donatum in perpetuo esse volo, id est, aliquam portiunculam meam in pago illo, in loco nuncupato illo, super fluvio illo, hoc est, mansos tantos cum hominibus ibidem commanentibus vel adspicientibus utriusque sexus, cum terris arabilibus, silvis, campis, pratis, cum inviis, perviis, omnia et ex omnibus, quicquid in ipso loco possidere praesenti tempore visus sum, totum et ad integrum tibi per hanc chartulam compositionis dono, trado, atque transfirmo. Similiter dono tibi in auro vel argento solidos francos tantos. In tali vero tenore ut haec omnia superius nominata à die praesente habeas, teneas, atque possideas, posterisque nostris ad possidendum relinquas, vel quicquid exinde facere volueris, liberam in omnibus habeas potestatem. Et si aliquis contra hanc epistolam compositionis venire aut eam irritam facere voluerit, inferat tibi tantum et aliud tantum quantum eo tempore ipsa portiuncula valuerit. Et insuper publico fisco auri uncias tantas, argenti libras tantas coactus exsolvat, et quod repetit nullatenus evindi-

cet; sed praesens haec epistola compositionis omni tempore firma et stabilis permaneat, stipulatione subnexa. Actum. Et reliqua.

Alia charta compositionis.

LXXXIII. Viventibus patribus inter filios familias sine voluntate eorum matrimonia non legitime copulantur. Idcirco in Dei nomine ille, etc. *ut supra pag.* 324 *et* 381.

Libellus repudii.

LXXXIV. Certis rebus et probatis causis inter maritum et uxorem repudiandi locus patet. Idcirco dum inter illum et coniugem suam illam non caritas, etc. *ut supra pag.* 332. *et* 383. ..

Charta agnationis, si servus ingenuam trahat.

LXXXV. Ille illi feminae. Illud non habetur incognitum qualiter servus meus nomine ille te absque parentum vel tua voluntate, etc. *ut supra pag.* 331.

Et si voluntaria servum accepit, dicis.

Omnibus non habetur incognitum qualiter servum meum nomine illum voluntaria secuta es, etc. *ut supra pag.* 332.

Alia Charta agnationis.

LXXXVI. Omnibus non habetur incognitum qualiter te per voluntatem tuam servus iuris mei nomine ille ad coniugium sociavit uxorem, etc. *ut supra pag.* 353.

Conculcatoria quam Abba facit ad hominem suum.

LXXXVII. Ego in Dei nomine, etsi peccator, venerabilis vir ille Abba de Monasterio Sancti illius, quod est in pago illo constructum. Dum et omnibus non est incognitum, etc. *ut supra pag.* 404.

Charta triscabina.

LXXXVIII. Ego in Dei nomine ille cogitans de Dei timore vel aeterna bona retributione, propterea dilecta extranea puella nomine illa, licet te servus meus nomine ille absque voluntate parentum tuorum te ad coniugium visus fuit sociasse, unde vitae periculum incurrere debuit, si non quamplures extraneae personae vel etiam illustres viri hac de causa saepius intervenissent, maxime vero quia tu infra noctes quadraginta secundum Legem Salicam visa es reclamasse, nunc igitur complacuit nobis atque convenit ut talem chartulam triscabinam seu ingenuitatis ipsi servo nostro nomine illo fieri vel firmare rogaremus, ut nulla unquam tempore in aliquod servitium inclinari non debeas. Sed et si aliqua

agnatio de ipso servo nostro ex te apparuerit, in nullum servitium nec nobis nec heredibus ac proheredibus nostris nullatenus debeat adserviri; sed, sicut diximus, tantum quantum et agnatio tua, qui de ipso servo nostro procreati fuerint, omni tempore ingenui sint, et ingenui permaneant, tanquam si ab ingenuis parentibus fuissent procreati vel nati. Peculiare vero suum sive conlaboratum, quod praesenti tempore habere videntur, vel deinceps habere potuerint, sibi habeant concessum atque indultum. Mundeburdum vel defensionem ubicunque eligere voluerint, licentiam habeant eligendi. Sicut cives Romani, portas apertas habeant, pergantque partem quam voluerint ambulare Et nulli heredum ac proheredum nostrorum tu et agnatio tua, sicut diximus, ullum deinceps reddere debeatis libertinitatis obsequium; sed magis haec epistola triscabina tam à me quam ab heredibus meis defensata omni tempore firma et stabilis permaneat, stipulatione subnexa. Actum.

Ut pro nativitate Regis ingenui relaxentur.

LXXXIX. Ille Rex viro inlustri illi Comiti. Dum et nobis divina pietas iuxta votum Fidelium et Procerum nostrorum, de nativitate filii nostri, etc. *ut supra pag.* 309.

Epistola ingenuitatis.

XC. Ego in Dei nomine ille Domesticus, ac si indignus, gloriosi Domni illius Regis super villas ipsius illas ex familia dominica illa. Dum generaliter ad omnes Domesticos Regis ordinatio processit pro nativitate domnicilli nostri, etc. *ut supra pag.* 341.

INGENUITATES DIVERSO MODO FACTAE.

Ingenuitas à die praesente.

XCI. Qui debitum sibi nexum relaxat servitium, praemium in futuro Dominum sibi tribuere confidat. Igitur ego in Dei nomine ille pro remedio animae meae vel aeterna retributione, etc. *ut supra pag.* 380.

Item alio modo.

XCII. Qui debitum sibi nexum relaxat servitium, mercedem in futuro Dominum sibi retribuere confidat. Igitur ego in Dei nomine ille et coniux mea illa, etc. *ut supra pag.* 333.

Item alio modo post discessum.

XCIII. Dilecto suo illi aut illi. Pro respectu fidei ac servitii tui, quo mihi famularis, pro remissione peccatorum meorum, etc. *ut supra pag.* 333.

Item alio modo ingenuitas.

XCIV. Si aliquos ex servientibus nostris à iugo servitutis absolvimus, mercedem in futurum nobis ex hoc retribui confidimus. Igitur ego ille propter nomen Domini et retributionem aeternam, etc. *ut supra pag.* 334.

Alio modo.

XCV. Dum omnipotens Deus nobis concedit in hoc seculo sanum corpus habere, pro salute animae nostrae frequentius cogitare debemus, ut aliquantulum de peccatis nostris minuere mereamur. Itaque ego ille in Dei nomine, etc. *ut supra pag.* 351.

Alio modo.

XCVI. Qui debitum sibi nexumque servum relaxat, praemium ex hoc Dominum in aeterna beatitudine retribuere confidat. Quapropter in Dei nomine ille cogitans Dei amorem vel aeternam bonam retributionem, vernaculum iuris mei nomine illum ab omni vinculo servitutis ad praesens absolvo, ita ut ingenuus sit et ingenuus permaneat tanquam si ab ingenuis parentibus fuisset procreatus vel natus. Peculiare vero suum quod habere videtur, vel deinceps elaborare potuerit, sibi habeat concessum atque indultum. Mundeburdem vel defensionem ubicunque sibi eligere potuerit, licentiam habeat eligendi. Civis Romanus portis apertis eam pergat partem quam voluerit ambulare. Et nulli heredum ac proheredum meorum ullo unquam tempore reddat libertinitatis obsequium; sed ipse et agnatio sua inposterum semper valeant permanere bene ingenui atque securi. Et si quispiam deinceps. Et reliqua.

Alia ingenuitas.

XCVII. Quoniam sanctissimi Hludouvici Imperatoris pietas, quam habet in animo, ea quaerere et indagare non cessat quae Dei potissimum congruant voluntati, etc. *ut supra pag.* 347.

Alia ingenuitas.

XCVIII. Secundum Legem Romanam, nullatenus revocetur, * sub die illo, regnante Domno nostro illo Rege, Indictione illa, vir venerabilis ille Diaconus testatus est, etc. *ut supra pag.* 371.

Redemptionale.

XCIX. Dilectissimo mihi bene merito illi. Omnibus non habetur incognitum, sed patefactum, quod tu quotidie in bonis partibus fideliter mihi deservire non cessas, etc. *ut supra pag.* 367.

Epistola Regi mittenda pro libertate servi sui impetranda.

C. Domino invictissimo atque glorioso Regi illi: sancta Lingonensis Ecclesia praesentem perpetuamque incessanter felicitatem devotissimis exorat precibus. Ad notitiam celsitudinis vestrae perferre nos ecclesiastica provocat necessitas de promotione servi vestri nomine illius ex loco iuris vestri nuncupato illo, de Ministerio illo vel de beneficio illo, cuius gratia eruditus, et inter nostrae parvitatis studia, scientia, vita, ac moribus pro modulo qualitatis quantitatisve instructus, iam munus clementiae vestrae dandum nobisque significandum eius de libertate expectantes, ad gradus ecclesiasticos eum promovere vestrae largitatis munificentia parati sumus mox ut statutum de eo vestram canonicamve dignitatis senserimus licentiam. Deus coeli et terrae universaeque conditionis ad tutelam vos semper protegat Christianam, ita ut hoc aevo vestro super exaltatam in omnibus sanctae matris Ecclesiae sentiat causam.

Libertas civium Romanorum.

CI. Auctoritas ecclesiastica patenter admonet, insuper et maiestas regia canonicae religioni assensum praebet, ut quemcunque sacros ad ordines ex familia propria promovere Ecclesia quaeque delegerit, in praesentia Sacerdotum, Canonicorum simul et nobilium Laicorum, eius qui subiectus est manumissio sub libertatis testamento solenniter roboretur. Idcirco ego in Dei nomine ille Episcopus quendam Ecclesiae nostrae famulum nomine illum sacris ordinibus dignum, ad altaris cornu, nobilium virorum in praesentia, civem Romanum per hoc auctoritatis testamentum statuo, ita ut ab hodierno die et tempore bene ingenuus atque ab omni servitutis vinculo securus permaneat, tanquam si ab ingenuis parentibus fuisset procreatus vel natus, eam denique pergat partem quamcunque volens canonice elegerit, habensque portas apertas, ita ut deinceps nec nobis neque successoribus nostris ullum debeat noxiae conditionis servitium neque aliquod libertinitatis obsequium; sed omnibus diebus vitae suae sub certa plenissimaque ingenuitate, sicut alii cives Romani, per hunc manumissionis atque ingenuitatis titulum bene semper ingenuus atque securus existat. Suum vero peculiare quod habet, aut quod abhinc assequi potuerit, faciat inde secundum canonicam auctoritatem libere quicquid voluerit. Et ut hoc testamentum atque ingenuitatis auctoritas inviolabilem intervulsamque obtineat firmitatem, manu propria firmavi. Sacerdotes quoque et Canonicos necnon et laicos nobiles praesentes similiter subter firmare rogavi.

Denariale Praeceptum.

CII. Ille Rex Francorum vir inluster. Quia fidelis noster nomine ille veniens ante nos vel Procerum nostrorum praesentiam iactante denario secundum Legem Salicam servum suum nomine illum dimisit ingenuum etc. *ut supra pag.* 300.

Ingenuitas quam potest servus ad alium servum facere.

CIII. Dominus inquit in Evangelio: *Dimittite, et dimittetur vobis.* Ideoque in Dei nomine ille, quamvis omnium servorum Dei famulus, tamen una cum permissione domini mei illius Episcopi vel illius Abbatis vernaculum meum nomine illum, quem ego dato pretio ab homine illo visus sum comparasse, per hanc chartulam ingenuitatis ingenuum esse censeo et liberum esse concedo, ita ut à die praesente ingenuus sit et ingenuus permaneat tanquam si ab ingenuis parentibus fuisset procreatus vel natus. Peculiare vero suum sive conlaboratum quod habet, seu deinceps elaborare potuerit, sibi habeat concessum atque indultum. Mundeburdem vero vel defensionem ubicunque infra potestatem Sancti illius eligere voluerit, licentiam habeat eligendi, et nulli heredum ac proheredum meorum reddat libertinitatis obsequium; sed, sicut dixi, semper valeat permanere bene ingenuus atque securus. Et si postmodum quispiam contra hanc ingenuitatem venire aut eam calumniari praesumpserit, cui litem intulerit, auro uncias tantas, argento libras tant. coactus exsolvat, et quod repetit nullum obtineat effectum, sed praesens ingenuitas omni tempore firma et stabilis permaneat, stipulatione subnexa. Actum. Et caetera.

Relatio pagensium ad Regem directa.

CIV. Suggerendum piissimo atque praecellentissimo Domno illo Rege et Maiore domus illius à servis vestris pagensibus illis quorum vel subscriptiones vel signacula subter tenentur inserta. Principalitatis vestrae circumspecta clementia etc. *ut supra pag.* 306.

Praeceptum quorum ab hostibus vel alio modo fuerint instrumenta incensa.

CV. A regali necesse est releventur clementia qui damnietatem ab hostibus vel violentiam sunt passi. Igitur fidelis Deo propitio noster ille clementiae etc. *ut supra p.* 305.

Relatum quod dicitur apennis.

CVI. Mos nobilium Romanorum adsuevit, et ratio iure deposcit, ut si cuiuscunque domus igne crematur, per se-

riem scripturarum chartulam relationis, quae dicitur apennis, recipiat. Quamobrem cum quadam die inlustris Comes ille etc. *ut supra pag.* 366.

Confirmatio civium in eo qui ab hostibus est depraedatus vel ab igne concrematus.

CVII. Consuetudine huius loci vel etiam Legis terrenae iustitia constat esse prospectum ut quicunque ab incendiis vel hostibus seu à latronibus perpessus est dispendium etc. *ut supra pag.* 388.

Alio modo.

CVIII. Suggerendum Domino piissimo et praecellentissimo illi glorioso Regi, nos servientes vestri pagenses illius, quod veraciter cognovimus, vobis innotescere praesumpsimus. Homo aliquis nom. ill, nobis dixit eo quod casa sua vel instrumenta sua chartarum, tam venditionis, cautionis, obnoxiationis, iudicii, cessionis, vel donationis, seu et reliqua strumenta chartarum ab igne ibidem cremassent, quod et Iudex vel vicini pagenses ipsius taliter nobis dixerunt vel testimoniaverunt quod ad hoc videndum accesserant, et sic vero actum erat. Proinde quod exinde cognovimus, vobis innotuimus. Domine, nostrum est ad suggerendum, vestrum est ad ordinandum quid ipse exinde agere debeat.

Prologus de iudicio Regis ubi duo causantur.

CIX. Cui Dominus regendi curam committit, cunctorum iurgia diligenti examinatione rimari oportet, ut iuxta propositiones vel responsiones aliqua inter alterutrum salubris donetur sententia etc. *ut supra pag.* 302.

Commonitorium ad Episcopum.

CX. Domino sancto et apostolica sede colendo Domno et in Christo patri illi Episcopo ille Rex. Deo propitio, fidelis noster ille etc. *ut supra pag.* 307.

Indiculus ad laicum.

CXI. Ille Rex vir inluster illi. Fidelis noster ille ad praesentiam nostram veniens nobis suggessit quasi vos eum, nulla manente causa in via adsallissetis, etc. *ut supra p.* 303.

Indiculus ad Episcopum pro alio distringendo.

CXII. Domino sancto et apostolico Domno et patri illi Episcopo ille Rex. Veniens ille ad praesentiam nostram suggessit quasi Abba vester aut Clericus, etc. *ut supra pag.* 302.

Indiculus ad Comitem pro alio homine distringendo.

CXIII. Ille Rex vir inluster illi Comiti. Fidelis Deo propitio noster ille ad praesentiam nostram veniens clementiae regni nostri suggessit quod pagensis etc. *ut supra p.* 303.

De divisione ubi Missus est Regis.

CXIV. Dum et divisio et exaequatio inter illum et illum seu consortes eorum de alode illo aut de agro illo celebrari debet etc. *ut supra pag.* 300.

De causis alterius recipiendi.

CXV. Fidelis Domino propitio noster ille ad nostram veniens praesentiam suggessit nobis eo quod propter simplicitatem suam causas suas minime possit prosequere vel admallare etc. *ut supra pag.* 300.

Formula citationis.

CXVI. Quoniam imperialibus sanctionibus cautum est ut absentes, contra quos actiones exercere cupiunt, in iudicio copiam sui facere edictis citentur, idcirco ego Iudex has admonitorias tibi delego, quatenus in iudicio praesentiam tui facias, intentionemque actoris suscipias, eique oppositiones legum atque exceptiones obiicias.

Editio legibus comprehensa.

CXVII. Lex Romana pro utilitate humani generis exposcit ut si quando cuiuscunque iniusta appellatio comprobatur, sumptus quos post appellationem adversarium suum accusator compulit sustinere etc. *ut supra pag.* 388.

Si de homicidio accusatio processerit, secundum hanc sententiam inscriptio celebretur.

CXVIII. Quicunque alium de homicidii crimine periculosa vel capitali obiectione pulsaverit, etc. *ut supra pag.* 389.

Relatio cum iudicio.

CXIX. Auctoritate Legis praeceptum est ut in toto litis termino requiratur per quem orta est contentio, et si alium ad rapinam faciendam adgreditur, etc. *ut supra pag.* 389.

Breve Sacramenti.

CXX. Sacramentum qualiter ingressus est ille in Ecclesiam Sancti illius in loco nuncupato illo sub praesentia illius Iudicis vel bonorum virorum qui subter tenentur inserti etc. *ut supra pag.* 390.

Securitas pro homicidio facto, si se pacificaverit.

CXXI. Domino fratri illi. Dum instigante adversario quod non debueras, germanum nostrum illum visus es interfecisse etc. *ut supra pag.* 327.

Alia securitas.

CXXII. Non minima sed maxima vertente discordia inter illum et illum, et ille veniens ante ill. et ill. repetivit ipse ill. adversus ipsum ill. eo quod genitorem suum etc. *ut supra pag.* 355.

Alia securitas.

CXXIII. Non minima sed maxima vertente discordia inter ill. et ill. veniens in locum ill. ante bonos homines repetebat ipse ill. causam suam vel coniugis etc. *ut supra pag.* 369.

Alia securitas.

CXXIV. Dum et plerisque vel omnibus non habetur incognitum qualiter homo aliquis nomine ille hominem illius Episcopi sive Abbatis nomine illum instigante diabolo, peccatis facientibus, malo ordine interfecit, unde vitae periculum incurrere debuit. Sed postquam venit isdem homicida coram ipso Pontifice, vel coram illo Comite, seu quampluribus magnificis viris quorum nomina subter tenentur inserta, percunctati sunt ab eo utrum ille hoc quandoque perpetratum haberet, an non. Isdem vero homo, qui ex hoc inquirebatur, praesens aderat, et hanc causam nullatenus denegabat; sed magis exinde confessus fuit, scilicet quod hominem ipsius Episcopi vel illius Abbatis, unde inquirebatur, interfecisset. Hac igitur de causa iudicatum est ei ab ipso Comite vel ab ipsis Scabinis et pagensibus loci illius ut illam leudem, quod sunt solidi tanti, pro suo wadio ponere deberet. Quod ita et fecit. Postea vero necesse fuit ut ipsi homini, qui ipsam leudem ponere visus est, talem epistolam securitatis per manus eorum firmatam ab ipso Pontifice, vel ab ipso Comite, seu ab aliis illius loci pagensibus accipere deberet, ut in postmodum de illo homicidio, quod tunc componere visus est, securus valeat residere. Et si postea aliquis exstiterit, quaecunquelibet persona, qui ipsum hominem de hoc remallare voluerit, ipsi fratres vel successores ipsius, seu agentes eius, qui hanc compositionem accipere visi sunt, ipsum hominem contra quemlibet defensare debeant; et si hoc facere non potuerint, restituere debeant tantum quantum dedit. Complacuit itaque tam ipsi Pontifici, quam ipsi Comiti, seu aliis quampluribus magnificis viris ut talem

securitatem ipsi homini facerent, sicuti et fecerunt. Et si aliquis postmodum eum de compositione remallare voluerit, ut ipse Episcopus vel successores eius seu agentes ipsum hominem de hac causa omnino defensare debeant, aut restituere ei debeant tantum quantum dedit. Actum. Et caetera.

Alia securitas.

CXXV. Cum resedisset inluster vir ille Comes in illo mallo publico ad universorum causas audiendas vel recta iudicia terminanda, ibique veniens etc. *ut supra pag.* 403.

Securitas in eum qui per iussum Regis aliquem persequitur.

CXXVI. Qui regiae obtemperat iussioni, experiri malum in posterum à quolibet non debet. Igitur cum et ille cum reliquis paribus suis, qui eum secuti fuerunt, faciente rebello illum interfecit etc. *ut supra pag.* 304.

Venditio de re.

CXXVII. Magnifico in Christo fratri illi emptori, ego venditor ille. Constat me tibi non imaginario iure, sed propria vel spontanea voluntate vendidisse, et ita vendidi, tradidisse, et ita tradidi, hoc est, aliquam rem meam in pago illo, in loco nuncupato illo, super fluvio illo, id est, mansum unum qui mihi ex parte genitoris seu genitricis hereditario iure successit, cum omni aedificio supraposito, necnon de terra arabili ad ipsum mansum adspiciente vel pertinente bunuaria tanta, similiter et de prato bunuaria tanta, vel quicquid ad ipsum mansum pertinere dinoscitur, totum et ad integrum tibi per hanc chartulam venditionis sive per festucam atque per andelangum dono, trado, atque perpetualiter in omnibus transfirmo. Unde accipere à te visus sum pretium, id est, solidos valentes tantos, in quo mihi complacuit atque convenit. Et pro ipso pretio, sicut superius dixi, ipsum mansum tibi coram pluribus testibus tradidi atque delegavi; in ea vero ratione ut à die praesente hoc habeas, teneas, atque possideas, vel quicquid exinde facere volueris, liberam ac firmissimam in omnibus habeas potestatem. Et si quispiam deinceps, quod futurum esse non credo, sive ego ipse, quod absit, aut ullus de heredibus, seu quaelibet persona, contra hanc chartulam venditionis venire aut eam calumniari praesumpserit, cui litem intulerit, auro uncias tantas, argento libr. tantas coactus exsolvat, et insuper quod repetit nullum obtineat effectum, sed praesens venditio ista tam à me quam ab heredibus meis defensata omni tempore firma et stabilis permaneat, cum stipulatione subnexa. Actum

Venditio de villa.

CXXVIII. Domino fratri illi, ego ille. Licet empti venditique contractus sola pretii adnumeratione et rei ipsius traditione consistat etc. *ut supra pag.* 328.

Venditio de area infra civitatem.

CXXIX. Domino sancto et apostolico Domino et patri illi Episcopo. Constat me nullius coactum imperio, neque imaginario iure etc. *ut supra pag.* 328.

Venditio de terra.

CXXX. Domino magnifico fratri illi emptori, ego in Dei nomine ille venditor. Constat me non imaginario iure, nec ullius coactum imperio, sed propriae voluntatis meae arbitrio tibi vendere etc. *ut supra pag.* 401.

Venditio infra emmunitatem Ecclesiae vel fisci.

CXXXI. Magnifico fratri illi, ego ille. Constat me tibi vendidisse, et ita vendidi, infra terminum terrae Sancti illius in loco nuncupato illo, campum vel vineam iuris mei habentem aripennes tantos, estque de uno latere et fronte terra illius, de alio vero latere et fronte terra illius. Unde accepi à te pretium quod mihi bene complacuit, valentes solidos tantos; ita ut ab hodierno die quicquid de supradicta re facere volueris, liberam habeas potestatem, salvo iure ipsius Sancti. Et si fuerit aut ego ipse. Et reliqua.

Venditio de servo.

CXXXII. Domino magnifico fratri illi emptori, ego in Dei nomine ille venditor. Constat me non imaginario iure, nec ullo cogentis imperio etc. *ut supra pag.* 401.

Alia venditio de servo aut ancilla.

CXXXIII. Domno fratri illi, ego ille. Constat me vobis vendidisse, et ita vendidi, servum iuris mei aut ancillam nom. ill non furem, non fugitivum, neque cadivum etc. *ut supra pag.* 329.

Qualiter homo ingenuus semetipsum venumdet.

CXXXIV. Domino semper meo illi, ego ille. Placuit mihi ut statum ingenuitatis meae in vestrum obnoxiarem servitium. Quod ita et feci, etc. *ut supra pag.* 379.

Qui in servitium alterius se obnoxiat.

CXXXV. Domino mihi proprio illi, ille. Dum instigante adversario, fragilitate mea praevalente, in casus graves cecidi, unde mortis periculum incurrere poteram. Sed dum vestra pietate me etc. *ut supra pag.* 331.

Alia obnoxiatio.

CXXXVI. Domino fratri ill. et ill. Omnibus non habetur incognitum qualiter me gravis necessitas et anatas pessima oppresserunt, ut minime habeam unde vivere vel me vestire possim. Propterea ad petitionem meam mihi non denegastis, nisi ut in summa necessitate mea argentum vel amictum valentem solidos tantos in manu mea mihi dedisti, et ego minime habeo unde ipsos solidos tuos tibi reddere queam. Propterea obnoxiationem de capite ingenuitatis meae in te fieri et adfirmare rogavi, ut quicquid de mancipio tuo originali facis, tam vendendo, commutando, disciplinam imponendo, ita et de me ab hodierno die liberam et firmissimam in omnibus potestatem faciendi habeas. Si quis vero, quod nec fieri credo. Et reliqua.

Alia obnoxiatio.

CXXXVII. Domino meo semper, ego ille. Non est incognitum qualiter instigante parte adversa mihi contigit quod ego caballum ab homine aliquo etc. *ut supra pag.* 372.

Epistola collectionis.

CXXXVIII. Nos quoque in Dei nomine matricularii Sancti illius, dum matutinis horis ad ostia ipsius Ecclesiae observanda convenissemus, ibi infantulum sanguinolentum etc. *ut supra pag.* 379.

Concambium de villa.

CXXXIX. Inter quos caritas inlibata permanserit, pars parti beneficia opportuna praestat. Ideo placuit atque convenit inter venerabilem Virum illum ex permisso apostolico Viro illo etc. *ut supra pag.* 320.

Commutatio de terra.

CXL. Inter quos caritas inlibata permanserit, pars pari suo opportuna et congrua beneficia non denegabit. Ideoque, auxiliante Domino nostro, placuit atque convenit inter illum et illum etc. *ut supra pag.* 353.

Concambiatura inter duos Abbates.

CXLI. Placuit, auxiliante Domino, atque convenit inter venerabilem Virum illum Abbatem de Monasterio illo vel congregationem Monasterii sui, necnon etc. *ut supra p.* 406.

Cautiones diverso modo factae.

CXLII. Domino mihi propitio illi. Dum ad meam petitionem, necessitatem meam supplendo, vestra bonitas habuit ut solidos tantos de rebus vestris mihi praestaretis, ideo per hoc vinculum cautionis spondeo etc. *ut supra pag.* 330.

Item alia.

CXLIII. Domino suo illi. Constat me à vobis accepisse, et accepi, debere et debeo, hoc est, solidos tantos. Pro quibus solidis spondeo me, quandiu post me ipsos retinuero, annis singulis per singulos solidos singulos triantes, etc. *ut supra pag.* 331.

Item alia.

CXLIV. Domino fratri illi, ego ille. Quatenus necessitatem meam supplendo solidos vestros numero tantos mihi ad beneficium praestitistis, ideo quod etc. *ut supra p.* 331.

Item alia

CXLV. Domino fratri illi. Ad petitionem meam mihi non denegasti, nisi ut in summa necessitate mea argentum vel amictum valentem solidos tantos in manu mea ad praestitum beneficium mihi praestitisti etc. *ut supra p.* 352.

Alia.

CXLVI. Magnifico fratri illi, ego ille. Ad meam petitionem vestra decrevit voluntas ut mihi beneficium de rebus vestris illis in annos tantos facere iuberetis etc. *ut supra pag.* 380.

Cautio de vinea.

CXLVII. Domino fratri illi, ego ille. Ad petitionem meam mihi non denegasti, nisi ut in summa necessitate mea argentum et amictum valentem solidos tantos in manu mea ad praestitum beneficium mihi dedisti. Propterea oppignoro etc. *ut supra pag.* 368.

Evacuatoria.

CXLVIII. Domino fratri illi. Omnibus non habetur incognitum qualiter ante hos annos solidos nostros numero tantos ad beneficium accepisti. etc. *ut supra pag.* 397.

Alia evacuatoria.

CXLIX. Fratri illi. Omnibus non habetur incognitum quod ego ad petitionem tuam solidos tantos ad praestitum beneficium in manu tua tibi praestiti etc. *ut supra p.* 360.

Si aliquis rem alterius, quam excolit, ad proprietatem sacire vult, sed non potest, et postea eam precariaverit.

CL. Domino inlustri illi et mihi propitio Domino illi. Dum per malorum hominum consilium, quod non debueram, de terra vestra in loco nuncupato illo, quam excolere videor, avellere amavi et ipsam terram ad proprietatem sacire, et non potui, quod nec ratio praestitit, et vos vel agentes vestri eam ad partem vestram revocastis, vel nos exinde eiecistis, sed postea ad petitionem bonorum ho-

minum nobis eam ad excolendum reddidistis, propterea hanc precariam dominationi vestrae emittimus, ut quandiu vobis placuerit ut eam teneam, absque ullo vestro praeiudicio, quicquid reliqui accolani vestri faciunt, nos reddere spondemus. Quod si non fecerimus, et in hoc negligentes, tardi, aut contumaces fuerimus, publice per hanc precariam, ac si semper per quinquennium renovata fuisset, condemnati, ut Lex praestitit tardis et negligentibus, de ipsa terra nos pontificium habeatis eiiciendi. Facta precaria ibi sub die illo, anno illo, illo Rege.

Cessio.

CLI. Latorum Legum auctoritas et Principum decreta sanxerunt ut unusquisque, dum manet in corpore, de propria quam possidet facultate si quid alteri concesserit, voluntatem suam gestibus aut testibus aut scriptura profiteatur, ut perennibus temporibus inviolata permaneat. Igitur ego in Dei nomine ille tibi fideli nostro cedo à die praesente etc. *ut supra pag.* 376.

Traditio cuicunque tradere voluerit.

CLII. Latores Legum sanxerunt ut qui de iure proprio alicui aliquid tradere voluerit, hoc coram pluribus testibus per scripturarum firmiter seriem faciat obligari, ut in aevum inconvulsum valeat permanere. Idcirco ego in Dei nomine ille venerabili viro illi. Dono siquidem tibi per hanc chartulam traditionis, sive per festucam atque per andelangum, aliquam rem meam in pago illo, in loco nuncupato illo, super fluvium illum, id est, mansos tantos, cum hominibus ibidem commanentibus vel adspicientibus, cum terris arabilibus, silvis, campis, pratis, pascuis, vel quicquid in ipso loco nostra videtur esse possessio vel dominatio, in ea vero ratione ut ab hac die hoc habeas, teneas, atque possideas, vel quicquid exinde facere volueris, liberam in omnibus habeas potestatem. Et si quis deinceps quod futurum esse non credo, si ego ipse, quod absit, aut ullus quislibet de heredibus meis, seu quaelibet extranea persona, contra hanc traditionem à me sponte factam aliquam calumniam generare praesumpserit, exsolvere faciat dupliciter quantum eo tempore ipsa res valere dignoscitur, et quod repetit nullo modo evindicare praevaleat, sed magis praesens haec chartula, tam à me quam ab aliis bonis hominibus roborata, omni tempore firma permaneat, cum stipulatione interposita. Actum.

Traditoria de terra.

CLIII. Veniens homo aliquis nomine ille in pago illo, in loco qui dicitur ille, ante bonos homines qui

subter firmaverunt, terram illam, id est etc. *ut supra pag.* 354.

Alia traditoria de venditione.

CLIV. Notitia qualiter et quibus praesentibus veniens homo aliquis nomine ille Missus illustris viri illius super fluvio illo, in loco qui dicitur ille, illum mansum etc. *ut supra pag.* 354.

Alia traditio.

CLV. Notitia loco traditionis, qualiter vel quibus praesentibus ante eos qui subter firmaverunt, ibique veniens homo aliquis nomine ille illas res vel villas illas, quas ipse ante hos dies per suam epistolam donationis ad Monasterium illud in honorem Sanctorum illorum constructum, ubi Dominus ille Abba praeesse videtur, à die praesente ad integrum concessit et confirmavit (iam nomina ill.) per portas et per ostia, et dictam donationem ad Missum de supradicto Monasterio vel dicti Abbatis nomine illum visus fuit per omnia et in omnibus, quantum illa epistola commemorat et insertum est, consignavit, tradidit, et vestivit, et per durpilum et festucam sibi foras exitum alienum vel spoliatum in omnibus esse dixit, et omnia wirpivit, his praesentibus. Actum fuit ibi. Et reliqua.

Alia traditoria.

CLVI. Notitia traditionalis, vel quibus praesentibus venit homo aliquis nomine ille ad illum mansum, quem ante hos dies per chartulam venditionis ad filium suum adfirmavit per ostium et anatalia, per herbam et vitem ei visus tradidisse vel consignasse, et exitum inde se fecit, his praesentibus. Et reliqua.

Carta audientialis.

CLVII. Cum in nostra vel Procerum nostrorum praesentia homo nomine ille hominem aliquem nomine illum interpellasset, dum diceret quod servo suo nomine illo una cum rauba sua etc. *ut supra pag.* 308.

Iudicium evidentale, sive charta iectiva.

CLVIII. Veniens ille in nostram vel Procerum nostrorum praesentiam, suggessit quod homo nomine ille pagensis vester eum in villa, nulla manente causa, adsalliset etc. *ut supra pag.* 308.

Indiculus regalis de iactivis.

CLIX. Ille Rex Francorum vir inlustris. Cum nos in Dei nomine in palatio nostro ad universorum causas audiendum vel recta iudicia terminandum etc. *ut supra p.* 361.

Notitia de homine mortudo.

CLX. Notitia qualiter et quibus praesentibus veniens homo aliquis nom. ill. in pago illo, in loco qui dicitur ille in mallo publico, ante ipsum Comitem etc. *ut supra pag.* 358.

Notitia de servo.

CLXI. Notitia qualiter et quibus praesentibus veniens homo aliquis nomine ille in pago illo, in loco qui dicitur ille, seu in mercado etc. *ut supra pag.* 355.

Notitia de servo quem colonus comparat.

CLXII. Notitia qualiter vel quibus praesentibus veniens magnificus vir ille die illo in illa civitate in mallo publico ante illustrem virum illum Comitem etc. *ut supra pag.* 346.

Notitia de colonitio.

CLXIII. Notitia qualiter et quibus praesentibus veniens homo aliquis nomine ille in pago illo in mallo publico ante virum ill. Comitem vel reliquos etc. *ut supra pag.* 359.

Notitia de colono evindicato.

CLXIV. Veniens homo aliquis nom. ill. Advocatus ill. de Monasterio Sancti illius vel illius Abbatis de ipso Monasterio die illo in mallo publico ante illustrem illum virum illum Comitem etc. *ut supra pag.* 345.

Alia notitia de colono evindicato.

CLXV. Notitia qualiter vel quibus praesentibus veniens homo aliquis nomine ille Advocatus Sancti illius de Monasterio illo et illius Abbatis in civitate illa in mallo publico ante illustrem virum illum Comitem etc. *ut supra pag.* 343.

Sacramentale.

CLXVI. Veniens Advocatus Sancti illius de Monasterio illo, seu et illius Abbatis de praedicto Monasterio illo, in mallo publico ante inlustrem virum illum Comitem etc. *ut supra pag.* 343.

Iudicium evindicationis de colono.

CLXVII. Cum resedissent venerabilis ille Abba et inluster vir ille in villa illa in pago illo, ubi ille Comes esse videtur, per iussionem Domni et gloriosi illius Regis etc. *ut supra pag.* 344.

Aliud iudicium evindicati.

CLXVIII. Ille Rex vir inlustris. Veniens ante nos homo nomine ille tibi in palatio nostro placitum suum Legibus custodivit, quod habebat apud hominem aliquem nomen illum, quem per suam festucam ante nos visus fuit adrhamisse. Sed nuncupatus ille ad placitum suum non venit, nec ipsum sacramentum iuravit, neque iuratores sui nec ullus fuit testator qui sunia nuntiasset. Proinde nos taliter una cum fidelibus nostris, id est, illis et reliquis quam pluribus, visi fuimus iudicasse ut dum ipse ille tale sacramentum habuit adfirmatum, et ipsum nullatenus iuravit, nec ipse nec iuratores sui, sed exinde se iectivum in omni dimisit, propterea iubemus ut dum hanc causam sic actam vel perpetratam esse cognovimus, ut ipse ille ipsas res in loco illo contra superius nuncupatum illum omni tempore habeat evindicatas atque eiudicatas, et sit inter ipsas postmodum ex hoc omnique tempore sublata causatio. Datum quod fecit mensis ill. dies tantus.

Iudicium seu notitia.

CLXIX. Dum resideret Comes ille in mallo suo publico ad universorum causas audiendas vel recta iudicia definienda, ibique veniens Advocatus illius Episcopi aliquem hominem nomine illum interpellabat, dum diceret eo quod de capite suo Legibus esset servus ipsius Ecclesiae vel ipsius Episcopi, et propter hoc de ipso servitio negligens atque iectivus adesse videretur quod genitor suus vel genitrix sua aut avus suus aut avia sua fecerunt. Sed ipse vir praefatus in praesente abstabat, et hanc causam in omnibus denegabat, quod nec ipsi Episcopi nec ipsi Ecclesiae Dei secundum Legem nullum servitium agere deberet, eo quod de parte paterna aut de materna secundum Legem ingenuus esse videretur. Sed ipsi Scabini, qui tum ibidem aderant, ei visi fuerunt iudicasse ut supra noctes quadraginta cum duodecim Francis, sex de parte paterna, et sex de materna, in Ecclesia illa iurare debuisset quod de parte paterna aut de materna secundum Legem Salicam ingenuus esse videretur. Ipsis vero noctibus expletis, venientes utique ad Ecclesiam illam, visus est ipse homo esse iectivus, eo quod non potuit ipsum sacramentum explere sicut ei fuit iudicatum.

Notitia de terra evindicata.

CLXX. Notitia qualiter vel quibus praesentibus veniens venerabilis vir ille Abba de Monasterio illo, die illo, in loco illo ante illustres viros magnificos, etc. *ut supra pag.* 346.

Indiculus si quis in praesentia Regis auctor fuerit.

CLXXI. Ille Rex illi Comiti. Veniens ille aut Missus ipsius in persona sua ibi in palatio nostro, clementiae regni nostri suggessit quod homo aliquis nomine ille villam suam illam in pago illo, quicquid ibidem visus fuit tenuisse, per venditionis titulum accepta pecunia sua eidem visus est distraxisse, et ea ad praesens possidere videtur. Sed dum et ipse ille ad praesens adstabat, interrogatum est ei à nobis vel à Proceribus nostris si ipsam venditionem, quam ipse ille de suprascripta re in praesente proferebat, de nomine eius fecisset, aut memoratam rem vendidisset, aut auctor eidem esse voluisset. Sed taliter in nostra praesentia memoratus ille professus est, quod et ipsam venditionem fecerat, et pretium de suprascripta re, quod ipsa venditio continebat, acceperat, et auctor eidem ex hoc et ad praesens et inantea, si ei necessitas contigisset, et erat et esse volebat. Ideo dum taliter coram nobis professus est, per praesens iubemus ac decernimus Praeceptum ut memoratus ille ipsam villam in iam dicto loco in integritate, et quicquid per ipsam venditionem accepisset, absque contrarietate vel repetitione illius aut heredum suorum quieto ordine debeat possidere, vel quicquid exinde facere ipse aut heredes sui decreverint, libero potiatur arbitrio.

Notitia de cruce evindicata.

CLXXII. Dum et omnibus non est incognitum qualiter veniens homo aliquis nomine ille ante Vicarium inlustris viri illius Comitis, etc. *ut supra pag.* 405.

Notitia sacramentalis.

CLXXIII. Notitia qualiter et quibus praesentibus veniens homo aliquis nomine ille in pago illo in basilica Sancti illius, ubi plurima sacramenta percurrere videntur, ante virum magnificum illum, etc. *ut supra pag.* 359.

Notitia de herbis maleficis.

CLXXIV. Notitia qualiter et quibus praesentibus veniens femina aliqua nomine illa in pago illo in mallo publico, in basilica Sancti illius, ante illos et illos et alios quamplures bonos homines, etc. *ut supra pag.* 359.

Cautio de Clavibus.

CLXXV. Dum et pluribus hominibus est patefactum qualiter in Dei nomine ille veniens in placitum ante quamplures bonos homines adversus hominem nomine illum repetebat ei dum diceret, etc. *ut supra. pag.* 405.

Indiculus regalis.

CLXXVI. Ille Rex Francorum vir inlustr. magnifico Comiti ill. Cognoscas quia iste praesens, missa petitione, nobis suggessit quod homo aliquis nomine ille res suas in vestro ministerio, etc. *ut supra pag.* 358.

Item alius Indiculus.

CLXXVII. Dominis sanctis in Christo Patribus omnibus Episcopis, seu et venerabilibus omnibus Abbatibus, atque inlustribus viris, seu et viris magnificis Domesticis, Vicariis, Centenariis, etiam paribus et amicis nostris, seu et Missis nostris discurrentibus, ille Rex Francorum vir inluster. Cognoscatis quod iste praesens ille ad nos venit, et nostram commendationem expetivit habere, et nos ipsum gratanti animo recepimus vel retinemus. Propterea omnino vel rogamus atque iubemus ut neque vos, neque iuniores, neque successores vestri ipsum vel homines suos, qui ad ipsum legitime spectare videntur, inquietare, nec condemnare, nec de rebus suis in ullo abstrahere, nec dismannire praesumatis, nec facere praecipiatis. Et si talis causa adversus eum surrexerit aut orta fuerit (* et ibidem adimpletis vos absque eorum in quo dispendio minime definita fuerit, quod ante nos separare vel reservatas *) et talis causa ante nos finitivam accipiat sententiam. Et ut certius credatis, manu nostra subter firmavimus, et de anulo nostro sigillavimus.

Mandatum.

CLXXVIII. Domino fratri illi. Precor et supplico dominationi vestrae, dum et causam pro alode (aut qualemcunque) cum homine nomine illo in palatio aut ubilibet habere videor etc. *ut supra pag.* 353.

Alio modo.

CLXXIX. Magnifico fratri illi, ego ille filius illius. Rogo, supplico, atque tuae caritati iniungo ut ad vicem meam civitatem illam, etc. *ut supra pag.* 375.

Mandatum qualiter maritus negotium uxoris prosequatur.

CLXXX. Dum et humana prodit utilitas, et Lex Romana exposcit, ut quicunque uxoris suae negotium fuerit prosequutus, quamvis maritus sit, nihil aliud agat, etc. *ut supra pag.* 384.

Aliud Mandatum.

CLXXXI. Domino magnifico fratri illi, ego ille. Omnibus non habetur incognitum qualiter me senectus adgravat, et infirmitas domat, ut causas meas minime valeam

prosequi vel admallare. Propterea precor et supplico caritati tuae, etc. *ut supra pag.* 356.

Aliud Mandatum.

CLXXXII. Legibus institutum] est et consuetudine per tempora conservatum ut quicunque Advocatum instruere velit, mandato legaliter dato atque solemniter confirmato eum instruere debeat, etc. *ut supra pag.* 348.

Aliud mandatum.

CLXXXIII. Magnifico fratri illi, ego ille. Omnibus non habetur incognitum quam me gravis aegritudo domet, ut eleemosynam meam minime valeam procurare. Propterea rogo caritatem tuam ut propter Deum de rebus meis in vice mea eleemosynam facere vel dispensare debeas. Pro hoc trado tibi à die praesente omnes res meas in pago illo, in loco cuius vocabulum est ille, id est, terris, mansis, domibus, aedificiis, quantumcunque visus sum tenere totum et ad integrum, quicquid dici aut nominari potest tam de alode, aut de comparato, vel de quolibet adtractu, in quibuscunque pagis aut territoriis visus sum habere, totum et ad integrum rem inexquisitam, per meos wadros aut andelangos, per hoc mandatum ad meam eleemosynam faciendam in pauperes vel Sacerdotes tibi trado, ut quicquid exinde egeris gesserisve, apud me in omnibus et ex omnibus ratum et aptum atque transactum definitumque esse cognoscas. Et, quod nec fieri credo, si ego ipse aut aliquis. Et reliqua.

De formatis [*Epistolis*].

CLXXXIV. Graeca elementa litterarum numeros exprimere nullus qui tenuiter Graeci sermonis notitiam habet, ignorat. Ne igitur in faciendis epistolis canonicis, quas mos Latinus Formatas vocat, aliqua fraus falsitudinis temere praesumetur, hoc à patribus CCCXVIII. Nicaeae congregatis saluberrime inventum est et constitutum, ut formatae epistolae hanc calculationis seu supputationis habeant rationem; id est, ut adsumantur in supputationem prima Graeca elementa Patris et Filii et Spiritus sancti, hoc est, Π. Υ. Α. quae elementa octogenarium quadragentesimum et primum significant numerum. Petri quoque Apostoli prima littera, id est, Π. qui numerus octoginta significat; eius qui scribit epistolam, prima littera; cui scribitur, secunda littera; accipientis, tertia littera; civitatis quoque de qua scribitur, quarta; Indictionis quoque, id est, temporis qui fuerit numerus adfirmatur. Atque ita his omnibus litteris Graecis, quae, ut diximus, numeros

exprimunt, in unum ductis, quaecunque collecta fuerit summa, epistola teneat, hanc qui suscipit, omni cautela requirat expresse. Addat praeterea separatim in epistola etiam nonaganerium et nonum numerum, (qui secundum Graeca elementa significatur *).

*) *In Sirmondo quae includuntur intra parentheses, sic leguntur:* . . . qui, secundum Graeca elementa, significat AMHN.

Litterae Commendatitiae.

Sancto et Deo amabili Magnoni, dono Dei Archiepiscopo ex Senonica urbe. Ego enim in Dei nomine Ebroinus, dono Dei Archiepiscopus ex Biturige urbe, etc. *ut supra pag.* 350.

FORMULAE
BALUZIANAE
SIVE
FORMULAE VETERES

Ex veterrimis Codicibus manuscriptis primum editae à clarissimo viro Stephano Baluzio.

INCIPIUNT CAPITULA.

Petitio Episcopi peregrini ad Episcopum proprium.

In Christi nomine. Ille Episcopus illo Episcopo amico nostro devotam dirigo salutem. Gratias vobis referimus de caritate vestra, quam erga fidelem nostrum dignati estis facere et circa Congregationem nostram quae est in oppido sita quod dicitur illum. Fecisti enim ut Apostolus nommendans ait: *Praedica verbum, ista opportune et inopportune nolentibus.* Qui enim sequitur Apostolorum vestigia, luce gaudebit perpetua. Rogo vos humiliter dirigere nobis per Epistolam vestram quid mihi de nostro liceat celebrare officium in parochia vestra et Ecclesiis vestris quae in nostro sunt beneficio, si praedicare liceat, si emendare, si corrigere, si erigere Ecclesiis, si confirmare, aut baptizare, aut poenitentiam dare, aut quid nobis concedatis, aut quid prohibeatis, scire nos faciatis citius petimus. Amicitiam vero vestram valde firmam optamus inter nos consistere. Et obsecro ut mihi commendare dignemini quasi amico tuo quodlibet servitium, et paratum me habetis in omnibus honestis et iustis mandatis vestris. Benevalete.

Commendatoria et exhortatoria ad Sanctimonialem.

II. In nomine sanctae Trinitatis. Venerandae et Almificae gloriosaeque illae, ego ille inferior cunctis servis vestris postulo summo à Deo aeternam venire salutem. Hinc rogo vos et ammoneo ut laus popularis, quae per vulgares spargitur aures, vestram adtingat mentem, et crescen-

do pollulat sapientia vestra apud Deum et homines. Omnis vero populus hac proclamat voce dicens his vero esse ditatam felicibus donis, quod in perpetuum firmiter permaneat, citam omni bono consilio et claram facie omni conpectui humano, varias scilicet gazas miro ordine beataque mundi regna mirifice disponere, pulcram corpore et in mente quieta, lucidis autem luminibus vestram fieret staturam, in aulem dicunt. Debetis enim semper gratias agere ut in vobis haec et his simila crescant per omnia momenta. Vide, ut Apostolus ait, quomodo caute ambulaveris, sicut sapientes. Et iterum: *Non solum coram Deo sed etiam coram hominibus providentes bona, etc.* Festina itaque, virgo gloriosissima, sanctis studiis te et bonis operibus ornare, ut cum sanctis et beatis virginibus centenum merearis collegere fructum.

Conquestio de vasso qui iustitiam facere renuit.

III. Domino inluster atque prae cuncto magnificentissimo, ut confido, viro amico meo illo ille. Deus scit, cui omnia non latent occulta antequam fiant, in omnibus amicus et bene cupiens vester, illud inprimitus quod plurima sunt et nobis opportunum, salutem in Domino optamus vobis in quantum arcana cordis mei continet plenitudo. De caetero cognoscas industria vestra iste praesens homo noster serviens vester nomen ille ad nos venit et nobis dixit eo quod vassus vester nomen ille res post se malo ordine reteneat iniuste, et dixit quod nulla iustitia apud ipso exinde consequere possit. Propterea solicitamus vobis, precamus ut hoc causa diligenter inquirere iubeatis, ut ipse homo noster serviens vester sine ulla dilatatione ad suum exinde debeat perquirere iustitiam. Et si hoc facietis, vestram bonam consuetudinem adimpletis. Et unde nos iniungetis, et nos potebimus, vos vel servientes vestros in bonis partibus remerire non tardamus. Agite taliter quae nos per vos bona habemus fiducia, ut iste homo noster serviens vester sibi congaudeat quod nostram ad vos deportasset suggestionem. Ad sapientissimum sufficit.

Item de eadem re.

IV. Domino sancto apostolica sede colendo Domno et in Christo patri illo Papae ille. Deus scit, cui nulla latent occulta, in quantum video et nostra est possibilitas, in omnibus amicus et bene cupiens vester, illud imprimitus quod plurima sunt et nobis opportunum, salutes in Domino optamus vobis in quantum totus mundus fulget in gloria, vel quantum distat ortus ab oriente et deficit ab occidente, seu et si fieri potuisset quod tota membra vertissent in lin-

gua. De caeterum supplicamus gratia vestra ut pro me peccatore in vestris sanctis orationibus intercedere digneris. Et iterum, Domine, supplicamus cognoscat almitas vestra iste praesens homo noster serviens vester nomen ille res suas malo ordine post se retinebat iniuste, et nulla iustitia apud ipso exinde consequere possit. Propterea precamur vobis ut hanc causam diligenter inquirere iubeatis; ut sicut vestra bona est consuetudo, ipse homo noster serviens vester sine ulla dilatatione ad suam exinde debeat pervenire iustitiam, et sibi congaudeat quod nostram ad vos deportasset suggestionem, et nos vobis gratias agamus. Et si locus advenerit, vos vel servientes vestros in bonis partibus remerire non tardamus. Ad sapientissimo sufficit. Salutamus vobis satis et super omnia satis usque ad gaudium magnum.

Indiculus regalis.

V. Dominis sanctis et in Christo patribus omnibus Episcopis, seu et venerabilibus omnibus Abbatibus, atque illustribus Viris, seu et viris magnificis Domesticis, Vicariis, Centenariis, etiam quod omnis pars et amicos nostros seu et Missus nostros discurrentis, ille Rex Francorum vir inluster. Cognuscatis iste praesens ille ad nos venit et nostra commendatione expetivit habere; et nos ipso gratante animo recepimus vel retenemus. Propterea omnino vobis rogamus atque iubemus ut neque vos neque iuniores neque successores vestri ipso vel homines suos, qui per ipso legitimi sperare videntur, inquietare, nec condemnare nec de rebus suis in nullo abstrahere, nec diu nec nocte non praesumatis, nec facere permittatis. Et si talis causa adversus eo surrexerit ut ost — — fuerit et ibidem adimpletis vos absque eorum in quo dispendio minime definitas fuerint, quod ante nos separare vel reservatas, et talis causa ante nos finitivam accipiant sententiam. Et ut certius credatis, manu nostra subter adfirmavimus, et de nostro anolo sigilavimus

Indiculum de servis fugacibus

VI. Dilecta Dei, Sponsa Christi, socia sanctarum virginum merito coaequanda, inlustris Deo sacrata illa, ille. Deus scit in quantum valeo in omnibus in Christo amore amicus et bene cupiens vester illud imprimitus quod plurima sunt salutem in Domino optamus vobis in quantum totus mundus fulget in gloria, aut si fieri potuisset quod tota membra vertissent in lingua. De caeterum cognoscat dilecta caritas vestra, sicut nobis dictum fuit, eo quod homines vestri confugium fecerunt, et nos auditum habemus ubi esse debeant. Propterea apices nostros vobis direxi-

mus, si vestri homines sunt, Misso vestro ad nos dirigere faciatis, et quantum nos potevimus hac causa diligenter procuramus ut ipsos homines recipere faciatis.

Donatio ad casam Dei pro Missas canendo.

VII. Igitur ego in Dei nomine ille venerabilibus fratribus illo et illo. Admonet mihi amor Domini nostri Iesu Christi et desiderium de illo paradiso ubi iusti habitant, ut me Dominus ibidem participare dignetur, seu et timor gehennae, ut me exinde Dominus erigere iubeat. Propterea cedo vobis ad die praesente mea eleemosyna faciendo à pauperis vel à Sacerdotibus ad Missas canendo dispensando, cessumque in perpetuo esse volo, et de iure meo in iure et dominatione vestra transcribo atque transfundo, hoc est, res proprietatis meae tam in civitate illa quam et foras in ipso pago seu et in alios. Habent ipsas terras cum omni superposito de longo tanto, similiter in latus et in frontis subiungit de ambobus frontus et de ambobus latus terra illius, ipsas res et casas superpositis ad integrum seu et vineis in oppidum civitate illius cum terra proprietatis mei. Habet ipsa vinea arpennes tantos. Subiungit de ambobus latus et ambobus frontes terra illius. Etiam et in ipso pago in agro illo portione mea, tam terris, mansis, domibus, aedificiis, vineis, olicis, silvis, campis, pratis, pascuis, aquis, aquarumque decursibus quicquid in ipsa loca portio mea est, totum et ad integrum rem inexquisitam et aliam rem quantumcunque visus sum habere aut inantea laborare potuero, tam peculium, praesidium utriusque generis sexus, aurum, argentum, drapalia, aeramen, utensilia, mobile et immobilibus, quicquid dici aut nominari potest, ubicunque visus sum habere, medietatem ad integrum, ita ut ab hodierno die habeatis, teneatis, et in mea eleemosyna dispensando liberam et firmissimam ad die praesente in omnibus habeatis potestatem faciendi. Si quis vero, quod nec fieri credo, si ego ipse, aut aliquis de heredibus meis vel ullus quislibet ulla opposita persona qui contra hanc cessionem istam venire conaverit, et à me vel heredibus meis defensatum non fuerit, inferamus vobis una cum socio fisco auri uncias tantas, argentum pondo tanto esse multando, et praesens cessio ista omni tempore firma permaneat.

Supplicatio ad Regem.

VIII. Inclito atque praecellentissimo Domno illo glorioso Rege, ego ancilla vestra ultimissima, servissima omnium ancillarum vestrarum. Cognoscat, Domne, gratia vestra hominis vassi vestri nomen ille multas inquietudinis et

contra rationis ordines servientes Sanctae illius, qui in vestra mercede in regimini ordinastis, habere hos faciant, et nulla iustitia apud ipso illo consequere posso. Propterea, Domne, supplico, et si ante vestra praesentia fuisse, genua flexa ad terra prostrata ad pedes vestros suggerere mihi ancilla vestra oportebat et in vestra mercede et amore Deo vel illos Sanctos cuius famulas nobis exinde defensare iuberitis ut contra malicia contra servientes ipsius Sanctorum vel me ancilla vestra facere non debuissent. Domine, nostrum est ad suggerendum. Vestrum est ad ordinandum quae exinde iustitiam recipere debeamus, pietas vestra est nobis.

Indiculum.

IX. Suggerendo Domno piissimo atque praecellentissimo illo glorioso Rege. Nos, Domni, servientes vestri pagenses illius, quod veraciter cognovimus, vobis innotescere praesumpsimus. Homo alicus nomen ille nobis dixit eo quod casa sua vel strumenta sua chartarum tam vendictionis, cessionis, cautionis, obnoxiationis, iudicius, cessionis, vel donationis, seu et reliqua stramenta chartarum ab igne ibidem cremassent, quia et ille Iudex vel vicini pagenses ipsius taliter nobis dixerunt vel testimoniaverunt quod ad hoc videndum accesserant, et sic vero et actum aderat. Proinde, Domne, suggerere praesumpsimus, et quod exinde cognovimus vobis innotuimus. Domne, nostrum est ad suggerendum. Vestrum est ad ordinandum quod ipsa exinde agere debeat.

Indiculum.

X. Domna et dulcissima genetrice mea illa, prolis vester ille, serviens vester, illud imprimitis quod plurima sunt, et sic necessarium si praesumptio ostendit salutem plenissimam in Domino Iesu Christo vobis destinare praesumo, et supplico pro eo quod iste praesens ille serviens vester à mea parvitate expetivit ut nulla malitia de istas culpas quod ipse confugium fecit exinde non habeat, sed ad mea precatione excusatus exinde esse debeat. Agite taliter quem ego per vos bona fiducia et quem Domno et genitore meo iugale vestro illo sano et laeto proprios oculos celerius mereamus videre. Iterum salutamus vobis.

Indiculum.

XI. Sanctorum meritis beatificando Domno et fratri Importuno. Domne dulcissime et frater carissime Importune, quod recepisti tam dura aestimasti nos iam vicina morte de fame perire, et quando talem annonam voluisti

largire, nec ad pretium nec donum non cupimus tale an nona. Fecimus inde comentum, si dominus imbolat formentum, à foris turpis est crusta, ab intus miga nimis est fusca, aspera est in palato, amara et foetius adoratus, mixta vetus apud novella faciunt inde oblata non bella semper habeas gratum qui tam larga manu voluisti donatum, dum Deus servat tua potestate, in qua cognovimus tam grande largitatis. Vos vidistis in domo quod de fame nobiscum morimur. Homo, satis te praesumo salutare, et rogo ut pro nobis dignetis orare. Transmisimus tibi de illo pane. Probato si inde potis manducare. Quandiu vivimus plane liberat nos Deus de tale pane. Congregatio puellare sancta refutat tale pasta. Nostra privata stultitia ad te in summa amicitiae. Opto te semper valere et caritatis tuae iura tenere.

Item alium.

XII. Beatificando Domno et fratri Frodeberto Papae. Domne Frodeberte, audivimus quod noster fromentus vobis non fuit acceptus. De vestra gesta volumus intimare ut de vestros pares nunquam delectet ho: iogo tale hoc referre. Illud enim non fuit condignum quod egisti in Segeberto regnum de Grimaldo Maiorem domus, quem ei sustulisti sua unica ove sua uxore, unde postea in regno nunquam habuit honore, et cum gentes venientes Toronica regione misisti ipsa in sancta Congregatione — — — Monasterio puellarum qui est constructus in. — — — — Non ibidem, lectiones divinis legistis, sed — — — — nis inter vos habuistis. Oportet sat — — — — — — — — conlocutione quem nec est adeo ar — — — — — — — — — — — — — — ta sic est ab hominibus vestra so — — — — — — — — — — — — — — — — — — — dentiae, sed qualem facu — — — — — — — — — — — — — Monasterio puella — — — — — — — — — — — — Monasterio tuis — — — — — — — — — — — — — perdisti — — — — — — — — — — — — — Importunus de Parisiaga terra.

Parabola.

XIII. Domno meo Frodeberto, sine Deo, nec Sancto, nec Episcopo, nec regulari Clerico, ubi regnat antiquus hominum inimicus, qui mihi minime credit factu tuu vidit illum tibi necesse desidero, quare non amas Deo, nec credis Dei filio. Semper fecisti malum. Contra adversarium consilio satis te putas sapientem. Sed credimus quod mentis. Vere non times Christo, nec tibi consentit. Cui amas, per omnia eius facis opera. Nec genitoris tui diligebant

Christum, quando in Monasterio fecerunt temetipsum. Tuus pater cum Domino non fecit sancta opera. Propter Domnus digito relaxavit, te vivo docuit et nutri — — unde se postea poenetivit. Non sequis scriptura nec rendis — — quia memores Grimaldo qualem fecisti damnum — — — et Deo non oblituit de bona quae tibi fecit quid inde — — muliere sua habuisti conscientia nua nec — — norum peracta sed contra canonica — — — ea de sancta Congregatione apud — — — non ex devotione, sed cum gran — — — — cur nos scimus damnas nimis — — — tollis eis aurum et argentum et honores — — liberat per has regiones cur te praesumis tantum damnare suum thesaurum. Quod ut alibi ubi eum rogas per tua malefacta, quod non sunt apta, amas puella bella de qualibet terra pro nulla bonitate nec sancta caritate. Bonus nunquam eris dum tale via tenes. Per tua cauta longa sat ire si non est. Per omnia iube te castrare, ut non pereas per talis; quia fornicatoris Deus iudicabit. De culpas tuas alias te posso contristare. Sed tu iubes mihi exinde aliquid remandare, ut in quale nobis retenit in tua caritate exeant istas exemplarias per multas patrias ipso domno hoc reliquo se vidis amico qui te hoc nuntiat et donet consilium verum, sed te placit lege et pliga in pectore repone. Sin autem non vis, inheret in dude.

Item alia.

XIV. Incipiunt verba per similitudinem iuncta de fide vacua, dono pleno falsatore. Agino Salomon pro sapientia bene scripsit hanc sententiam, ut ne similis fiat stulto, nunquam respondes ei in mutto, et retractavi tam in multum sic respondere iussi stulto ut confundantur stultum grado nunquam praesumat gloriare respondi dixi te falsatore nec ei parcas in sermone qui se plantatum ex robore qui non pepercit suo ore vaneloquio susorrone verborum vulnera murone qui sui obl — — adiutoris, immemores nutritoris, calcavit — — qui fei date et prioris alodis sui reparatoris sordidas vomit pudoris incredulas dicit loquellas et inprobus coinquinat et conscientias bonum merito conquisitas, mundas, sanctas et antiquas, pulchras firmissimas et pulitas meas rumpit amitaticos, verba dicit quae nunquam vidit, ea scribit quae fecit animus. Parcat qui eum credit. Et si loquestem non stringit furorem latro fraudolentus homicidium est reus certus adulter, raptor est manifestus. Innumeros fecit excessus. Errando wadit quasi coecus. Fuscare tentat meum decus. A Deo

dispectus et desertus, ab inimico est perventus et per lingua et per pectus. Nolite, Domne, nolite fortis, nolite credere tantas fortes. Per Deum iuro et sacras fontis, per Sion et Sinai montis, falsator est ille, factus excogitator est defamatus, deformatus vultu, et deformata sunt. Qualis est animus, talis est status. Non est homo hic, miser talis latrat, sed non ut canis psallat de trapa, ut linguaris dilator maior, nullis talis falsator grunnit, post talone buccas inflat, in rotore crebat et currit in sudore, fleumas iactat in pudore; nullum vero facit pavere qui non habet adiutorem super secundum meum tutorem non meum — — tale baronem non — co contra insontem non cessat — — — ab exaperto sacco — — — — acco et saltc detrascia — — non timere falco non perdas illo loco, non vales uno coco, non simulas tuo patre, vere nec tua matre, non gaudeas de dentes, deformas tuos parentes. Ad tua falsatura talis decet corona.

Indiculum.

XV. Nolite Domnae, nolite sanctae, nolite credere fabulas falsas: quia multum habetis falsatores, qui vobis proferunt falsos sermones, furi atque muronis, similis etiam et susurronis; et vobis, Domnae, non erunt protectoris. Latrat vulpis, sed non ut canis. Faltus mit semper inanis cauta proferit iam non fronte. Cito decadet ante cano forte. Volat upua, et non arundo. istco commedit in so frundo. Humile facit capta dura, sicut dilatus in falsatura falsator vadit tanquam latro, ad aura psallit, ut Escotus mentit, semper vadit toritus, et occidit quod nunquam vidit. Nolite Domnae atque prudentis vestras non confrangat mentis, et non derelinquere serventes. Tempus quidem iam transactus. Et hoc feci quod vobis fuit adaptum. Iam modo per verba fallacia sexum deiactus de vestra gratia.

Incipit edictio.

XVI. Cum in praesentia inluster vir ill. illo mallavit. Sed ille petiit ut scriberet quod petivit, irrita Imperatores sancserunt decreta ut nullus a iudicio suscipere praecurrit, antiquam solemnia patefecerit, ut his qui fidem datis et nec obiecti sunt praeomaticis dictionis Lex poena succurrit. Edictio inquam ob rem petitio in conspectu magnitudinis vestri, ut homo nomen illi res illas post se mali ordine praeoccupasse dinoscitur, ut hoc vestra prudentia integrum et legalis sententia debeant definire. Ea vero scilicet ratio, ut si in constitutum placitum res illas mihi iustissime debitas adprobare non potuero, ut Lex mundana Theodosiano corpore arbitratus discernit, me impleturum esse pol-

liceor data edictione de inscriptionibus accusatoribus recrescant Theodosiano nono in ira prima tam civile neque criminalem actio professio manu accusatore conscripta praedicat, nisi in se repetitione celebrata prius a Iudice non audiatur.

Indiculum generale ad omnes.

XVII. Domino magnifico sapientiaque decoratum et dono Dei regali gratia sublimato illo ille ultimus servorum Dei servus ac si vilis ille infimus vocatus Episcopus, salutem vobis multimodam una cum confratres nostros oratores vestros, qui ad limina Sanctorum illorum die noctuque pro vobis obsecundare noscuntur, dirigere praesumimus. De caeterum cognuscat industria vestra precamur atque suplicamus vobis de ista causa unde iste praesens serviens vester Missus noster innotuerit, ei in suum placitum esse dignetis, agat almitas vestra ita ut consuetudo vestra bona erat erga nos frequenter operata est.

Item alio.

XVIII. Domino Procerumque illustrem Optimate ill. regale gratia sublimatum et à nobis cum magna veneratione atque reverentia nominandum in Dei nomen ill. ultimus servorum Dei servus salutem vobis in Domino tam multimoda destinare praesumimus una cum omni congregatione fratrum nostrorum quam arcana cordis nostri continet plenitudo. Memorare dignemini qualiter vos nobiscum ante hos dies confabolare dignastis et in oratione quamvis nos indigni commendare dignastis. Precamur atque suplicamus clementia vestra ut ad necessitatem fratrum nostrorum oratores vestros aliquid de eleemosyna vestra consolare iubeatis, et quicquid exinde vestra clementia erga nos disponit agere, per vestro venerabile scripto nobis dignetis facere certiores; et undecunque nobis iniungitis aut iniunctum habetis de orationibus vel de alio servitio, parati sumus vestris partibus vestrorumque omnium servientium fidelis reservire.

Item alio.

XIX. Sanctissimo ac sanctis ceremoniis observantem aeque fonte spirantiae exsuperantem Domno Patre et multorum gregem Christique vice agente illo Pontifice ultimus omnium servorumque Dei servus ille. Ad clementiam pietatis vestrae has apices destinare praesumpsimus, non nostri freti obsequio, sed vestra magnitudine culminis pietate. Ideoque quasi ad praesens genua vestra deosculantes, suggestiuncula nostra vobis propter quod mancipia beati patroni vestri de Monasterio nostro fuga lapsa in vestro

dominio praelapsi sunt advenisse. Ideo supplicamus clementiae vestrae ut quomodo iste Missus noster nomen ille haec nostra suggestiuncula vobis detulerit, sicut vestra in omnibus bona erga nos est consuetudo, inter nos seu erga omne nostra iusticia inquirere iubeatis, qualiter congregatio nostra obsecrantes Deo oratores vestros melius Dei misericordiam pro vobis dilectet implorare.

Item alio.

XX. Domino sancto ac sanctis ceremoniis observante Domno illo et in Christo patre ego ille salutem vobis in Domino una cum omni congregatione fratrum nostrorum plenissimam dirigere praesumimus tam vobis quam scilicet Congregationem vestram, quam Dominus sub norma sanctae regulae ad protegendum in manu misit. Supplicamus caritatem et fraternitatem vestram ut inter nos seu Monachis nostris orationes peculiares esse debeant: quia quamvis in spatia terrarum distet corporalis nostra conversatio, sed, ut bene nostis, non separant spatia terrarum quos sociat caritas vera: quia si unus in oriente et alius in occidente consistat, ambo pariter orando Domino in caritate glutinantur. Supplicamus etiam.

Item alio.

XXI. Domino inclito fidelique Deo atque regale gratia sublimato atque à nobis veneratione et amore colendo inlustre viro illo Optimate illo maximam salutem et inviolabilem cupio et vobis praesumimus destinare. De caeterum comperiat industria vestra eo quod et aetera gaudeat floreatque per tempora nobilitas vestra, et quandoque terrena linquitis, caelestibus mereatis agminibus glomerare.

Item alio.

XXII. Domino et in Christo patri apostolica sede colendo Domno illo ille proprius vernaculus vester salutem vobis in Domino multimodam destinare praesumimus. Cognuscat, Domne, sanctitas vestra quod serviens vester nomine illo ad nos venit et dixit se neglegentia contra vos habere pro qua gratiam vestram non habeat. Propterea supplicamus, quasi ad praesens genua vestra deosculantes, ut ipse apud vos excusatus sit et eum per nostram precationem recipere et consilium ei facere ordinetis. Agat, Domne, sanctitas vestra sicut semper erga nos facere consuevistis. Sanum et incolumem vos citius merear videre.

Item alio.

XXIII. Domino almifico, excellentiae decore ornato, ac beatissimo, meritisque venerando, amabiliter diligendo,

sanctitatis culmine conspicuo, ac nobilitatis titulo decorato, piissimo, sive sacra eloquia seu praecepta Dei plenissimo, Sanctorum meritis coaequando, et palma triumphationis atque sanctitatis gratia ornato, inclito praeclaroque. Deus omnipotens faciat in sancta Religione permanere. Venerabili in Christo et à nobis cum summa reverentia nominando illo Episcopo ego ill. in Domino perpetuam mitto salutem. Multimoda nobis benevolentiam vestram generare comperite gaudia quotiens nobis aditus dederit opportunos ut ad indagandam sospitatem vestram nostras dirigere apices debeamus. Quia nihil melius nisi ut invicem mutuam caritatem orando in invicem alterutrum spiritalia pabulum subministrare non cessimus, Hilarem et gaudentem citius vos cernere mereamus.

Item alio.

XXIV. Summa veneratione nobilissimi generis seu industriae vel sagacitatis culminisque sublimitatis ineffabile à nobis scelentiae vestrae, Domine inlustrissime, cum summa nobis reverentia nominando illo ille exiguus tam multiplices vobis salutes dirigere cupimus. Et reliqua. Obsecrantes piissimo Domino ut vos una cum culminis sublimitatis vestrae longa per tempora trina conservet deitas, et quandoque terrena linquetis, suffragantibus sanctis Angelorum mereatis coetibus glomerare, praecellentissime et inclite Domne.

Item alio.

XXV. Domino venerabile inlustrique sagacissimo, sed inlustriore sanctitate et gratia Dei pollente, et sacerdotale apice sublimato, Domno illo ille alumnus vester salutem in Domino vobis praesumpsimus destinare. Supplicamus, Domne, gratiae vestrae ut nos pro mercede vestra mom. instruere faciatis, et iuxta vestram bonam consuetudinem, quod semper nos pie ut dulciter gubernare dignastis, ita et nunc agi non dedignemini, ut ad cumulum mercedis vestrae perveniat. Et si ita agitis, maxima dona fratribus nostris iuxta solita bonitatis vestrae. Iterum atque iterum quasi ad praesens ante genua vestra prostrati precamur ut à coepta gubernatione vestra nos discedere nunquam patiatur.

Item alio.

XXVI. Reverendissimo confratri meo illo ille in Domino salutem. Cum enim longitudo terrae caritati illorum non queat evelli quos Christi connectit amor, desiderans desideravi literolas parvitatis meae fraternitati tuae dirigere, ut statim quod praesens loquella conspectui tuo

loqui non valet, vel has apices tibi enarrent. Cupio valde quem recordor absentem, ut cum quo mente sum, cum eo etiam corpore sim praesenti. Divinitas te servet per multos annos, parens et custos Dei aeterni, quem colimus, Iesu Christi.

Donatio à die praesente.

XXVII. Sacrosanctae basilicae Sancti illi Monasterio vel alio loco illo constructae, ubi venerabilis vir ille Abbas vel Episcopus aut Presbyter cum suis Clericis vel Monachis praeesse videntur, ego ille cogitans Dei amore vel aeterna retributione, ideoque cedo ad die praesente ad supradicta basilica et Monachis ibi consistentes cessumque in perpetuum esse volo portiones meas in loco nuncupante illo, sitas in pago illo, quae mihi tam de alode quam de comparato vel de quocunque libet adtracto advenit vel advenire potest legibus in supra memorata loca, tam terris, domibus, aedificiis, mancipiis, libertis, accolabus, merita accolanorum, vineis, silvis, pratis, pascuis, campis cultis et incultis, aquis, aquarumque decursibus, mobilibus et immobilibus, cum omnibus adiacentiis et appendiciis vel colonicis ad se pertinentibus, cum omni integritate vel superposito, quicquid dici aut nominari potest, in supramemoratos pagos vel ubique de supradictas portionibus tenere visus sum, totum et ad integrum ad die praesente ad iam memorato Monasterio vel ad ipsos Monachos ibi consistentes perpetualiter trado atque transfundo, de meo iure in vestra trado dominatione ad possidendum, ut quicquid exinde facere voluerint, liberam ac firmissimam in omnibus habeant potestatem à die praesenti faciendi. Si quis vero, quod fieri non credo, in futurum, si ego ipse, aut ullus de heredibus meis, aut ulla emissa vel opposita persona, vel quislibet qui contra hanc cessionem meam, quam ego bona voluntate fieri et adfirmare rogavi, venire, agere, aut resultare, vel per quibuscunque modis repedire aut infrangere conaverit, nec hoc valeat vindicare quod repetit, et insuper partibus supra memorato Monasterio vel Monachis ibidem consistentibus duplum tantum quantum ipsas res eo tempore emelioratas valuerint componat; et insuper socio fisco multa auri libra una coactus exsolvat, et haec cessio omni tempore firma permaneat, stipulatione subnexa. Actum loco illo.

Ad testamentum faciendum.

XXVIII. Regnante in perpetuum Domno nostro Iesu Christo. Anno illo illius Regis, sub die X I. kalendarum illarum, feria illa, Indictione illa. Ego ille filius illius sana mente integroque consilio, metuens casus humanae fra-

gilitatis, testamentum meum condidi, quem illi scribendum commisi, ut quomodo dies legitimus post transitum meum advenerit, recognitis sigillis, inciso lino, ut Legis decrevit auctoritas, per inlustrem virum illum, quem in hac pagina testamenti nostro legatario institui, gestis reipublicae municipalibus titulis eius prosecutionibus ab ipsis muniatur, et in archivis basilicae Sancti illi conservandum decrevi; ut quicquid unicuique de rebus meis propriis habere decrevi singulariter in hoc testamentum meum inserere curavi. In reliquo vero qualescunque aut quaccunque epistolas aut testamenti vel conscriptionis de nomine meo manus meas firmatas ostensasque fuerint, et ante hoc testamentum praenotatas, quas hic non commemoravero, excepto de ingenuitates quas pro animae meae remedio fecimus aut adhuc facere volumus, vacuas permaneant; et quod unicuique per hoc testamentum dedero darique iussero, id ut faciat detur, praestetur, impleatur, te omnipotens Deus testem committo. Quapropter dum non habetur incognitum qualiter dispensante Deo ad habendum vel possidendum loca Sanctorum illorum de rebus meis propriis delegavi in perpetuum ad possidendum, dedi quoque ad basilica illa, portiones meas atque denominata, id sunt illa quicquid in ipsa loca superius nominata habere videor, totum et ad integrum ad basilicas superius nominatas proficiat in augmentum. Illas vero cessiones quas ad libertos nostros illos ad eorum ingenuitates confirmandas fecimus, id sunt ille et ille, quando ipsos pro animae nostrae remedium ingenuos dimisimus, ut dum advivunt hoc teneant et post eorum discessum cum omni superposito ad iamdicta Ecclesia Sancti illius, ubi eis patrocinium et defensionem constituimus, revertere faciant. Volumus enim ut ingenuos quos fecimus aut in antea fecerimus, quanticunque in ipsa loca manent quod ad sancta Ecclesia illa delegavimus, inspecta eorum libertate super ipsas terras per ingenuos commanent, et aliubi commanendi nullam habeant potestatem, sed ad loca sancta debeant sperare, et nullus de ipsis lidemonio ad nostros heredes nullatenus reddant; et de hoc quod aliquibus eis per chartas dedimus, nullatenus aliubi vendere nec alienare habeant licentiam. Similiter donavimus donatumque in perpetuum esse volumus ad Monasterium illum, ubi venerabilis Abbas ille praeesse videtur, villas illas in pago illo cum omnibus adiacentiis vel appendiciis earum, quantumcunque ibidem tenere vel possidere videmur, per qualibet adtracto ad nos pervenit aut legibus venire debet, totum et ad integrum cum omni superposito à die praesente in honore Sancti illius vel Abbati illi tradimus ad possidendum, cum domibus, aedificiis,

mancipiis, accolabus, libertis tam ibidem oriundis quam aliunde translatis vel ibidem commanentibus, vineis, silvis, campis, terris cultis et incultis, pratis, aquis aquarumque decursibus, cum exio et regresso, omne genus pecodum tam maiore quam minore, mobilibus et immobilibus, omnem rem inexquisitam, tam aurem quam argento vel reliquas fabricaturas, tam ministeria Ecclesiae vel strumenta chartarum, libros vel vestimenta Ecclesiae, vel omni praesidio quod mihi Legibus vivens possidere videor et mihi redibetur, et quicquid dici aut nominari potest, totum et ad integrum ad iamdicto Monasterio Sancti illius proficiat ad augmentum, inspecto illud strumento quod antea ad iamdicto Monasterio fecimus. Praeter ista omnia reservamus in Falcidia heredibus nostris villas illas in pago illo, in ea ratione ut facta mea in omnibus studeant conservare atque defendere. Quod si hoc facere neglexerint, quicquid eis deputavimus perdant, et de omni corpore facultatis meae penitus reddantur extraneì. Et si aliquid comparavero, aut ex parentibus meis mihi obvenerit, vel adtraxero, vel per quolibet ingenio ad nos pervenerit, quod in ipso testamento supra non commemoravimus, post nostrum discessum casa Sancti illius per Rectores suos recipiat perpetualiter ad possidendum. Per praesentem testamentum basilicam Sancti illius heredem meam instituo, et quicquid unicuique deputavi, fidei tuae committo; quia haec quod tibi deputavi malo te habere quam me, te magis quam caeteris heredibus ac proheredibus meis. Si quis vero, quod futurum non esse credo, si aliquis heredum ac proheredum meorum, vel quislibet opposita persona praesentem testamentum meum infrangere conaverit vel tentare praesumpserit, in primis usque dum veram emendationem proinde corrigatur, Deo et Sanctis suis habeat contrarios, et à liminibus Ecclesiarum efficiatur extraneus, et insuper inferat ei cui pulsaverit una cum socio fisco auro libras coactus, exsolvat, et nihilominus praesens pagina firma permaneat, quam manu mea propria subter firmavi, et bonorum hominum signis vel allegationibus roborandam decrevi, stipulatione. Actum loco illo.

Item aliud testamentum ad locum sanctum.

XXIX. ***** mansus et peculiare seu merita eorum praeter tantum illa et illa loca, ad legitimos heredes servo. In reliquo vero ego iamdictus ille quantum superius est insertum vel comprehensum, omnia et in omnibus, quicquid dici et nominari potest, ad suprascripto Monasterio eiusque congregatione in alimento seu in stipendia seu substantia pauperum ad die praesente dono, cedo, tra-

do, atque transfundo, ut quicquid omnia supermemorata pars ipsius Monasterii eiusque Rectores facere elegerint, liberam et firmissimam in omnibus habeant potestatem libero arbitrio. Licet vero in cessionibus minime est necesse poenam inserere, sed tamen pro rei totius firmitate mihi complacuit intimare si fuerit, quod nec fieri credo, aut ego ipse, quod absit, aut aliquis de heredibus aut proheredibus meis, vel quislibet potens aut inferior vel emissa persona qui contra praesentem epistolam donationis, quam ego plena et devota voluntate fieri et adfirmare rogavi, venire aut eam infrangere tentaverit, aut aliqua calumnia aut repetitione vel refragatione insurgere aut opponere conatus fuerit aut praesumpserit, in primis tantum quantum ipsas res eo tempore melioratas valuerint, contra cui pulsatur seu partibus iamdicti Monasterii componere et satisfacere adimpleatur, insuper una cum socio fisco aurum tantum coactus exsolvat, et sua repetitio nullo umquam tempore non obtineat effectum, et haec donatio omni tempore inlibata permaneat, stipulatione subnixa. Actum in loco illo.

Confirmatio traditionis ad Monasterium.

XXX. Notitia locum traditionis qualiter vel quibus praesentibus, qui subter firmaverunt, ubi veniens homo alicus nomen ille vocatus Monachus ad illas quod ille ante hos annos per suam epistolam donationis ad Monasterio illo, quod est in honore Sancti illius, ubi ille Abba una cum Congregatione Monachorum praeesse videtur, iamdictus ille in villa illa qui vocatur illa, et ad praesens fuit, et per unamquamque villas et loca per singulas per portas et per ostia de ipsas villas vel de illas casas dominicatas iam praefatus ille ad Misso de ipso Monasterio vel ipsius iamdicti Abbatis illius nomen ille, omnia quantum in illa epistola donationis est insertum vel comprehensum, in omnibus tradidit et consignavit et cum de ipsas res in omnibus vestrum et pillo et fistuca exinde in omnibus se exitum dixit et fecit. His praesentibus actum fuit.

Qualiter parentes filios suos offerant in Monasteriis.

XXXI. Dum legaliter sancitum antiquitus teneatur et cautum cum oblationibus Domino parentes suos tradere filios in templo Domini feliciter servituros, proculdubio hoc de nostris filiis faciendum nobis salubriter praebetur exemplum. Æquum etenim iudico creatori nostro de nobis reddere fructum. Idcirco hunc filium nostrum nomine ill. cum oblatione in manu atque petitione altaris palla manu mea involuta ad nomina Sanctorum quorum hic Reliquiae continentur, et Abbate praesente, trado coram testibus regula-

riter permansurum, ita ut ab hac die non liceat illi collum de sub iugo regulae excutere, sed magis eiusdem regulae fideliter se cognoscat instituta servare et Domino cum caeteris gratanti animo militare. Et ut haec nostra traditio inconvulsa permaneat, promitto cum iureiurando coram Deo et Angelis eius quia nunquam per me, nunquam per suspectam personam, nec quolibet modo per rerum mearum facultates aliquando egrediendi de Monasterio tribuam occasionem. Et ut haec petitio firma permaneat, manu mea eam subter firmavi. Isti sunt testes.

Promissio stabilitatis in Monasterio.

XXXII. Ego ille initio conversationis meae diligenter adtendens considero quod petitionibus meis primum non facilis concessus est introïtus, sed diu mihi pulsanti vix hospitii locus est misericorditer adtributus; in quo per paucos dies demoratus, noviciorum sum domum progressus; in qua mihi dura et aspera primum à Seniore sunt praedicata, et stabilitatis meae promissio expetita, et ter in anno lecta atque tradita regula cum admonitione dicentis: Ecce lex sub qua militare vis. Si potes observare, ingredere. Si non potes, liber discede. Hoc erga videns, ordinatissimum atque morosum mihi spatium adtributum dubitans aditum praetermisso ut me iam vestro corpori sociare dignemini humiliter deposco. Ego tamen huius regulae instituta, Domino iuvante, servare promitto, et propter vitae aeternae praemium coram Deo et Angelis eius humiliter militaturum subicio, ita ut ab hac die non mihi liceat collum de sub iugo excutere regulae, quia sub annali optione aut excusare licuit aut suscipere. Et ut haec professionis meae petitio à vobis firmiter teneatur, ad nomina Sanctorum quorum hic Reliquiae continentur et praesentis Abbatis ill. conscriptam trado in perpetuum habendam, et manu mea roboratam super altare repono perenniter reservandam.

Ego ille promitto stabilitatem meam et conversionem morum meorum et obedientiam secundum regulam sancti Benedicti coram Deo et Sanctis eius.

Petitio quam ante votum Monachi quislibet facere debet.

XXXIII. Domino venerabili in Christo Patri illo Abbati de Monasterio illo, qui est constructus in honore Sancti illius, simul cum felici Congregatione vestra, quam Dominus de diversis provinciis ad peregrinandum propter nomen suum sub iugo militiae atque servitutis Christi atque ala protectionis secundum Evangelium Christi regulariter vobis coadunavit. Igitur audivimus quod Dominus noster

Iesus Christus per Evangelium suum adnuntiat dicens: *Nisi quis renuntiaverit omnibus quae possidet, non potest esse meus discipulus.* Et alibi: *Qui reliquerit patrem aut matrem, fratres aut sorores, domus aut agros, et caetera propter nomen meum, centuplum accipiet, et vitam aeternam possidebit.* Petimus ergo beatitudinem caritatis vestrae ut nos in ordine Congregationis vestrae dignemini recipere, ut ibidem diebus vitae nostrae sub regula beati Benedicti vivere et conversare debeamus, quatenus suave iugum Christi et onus eius leve sentiamus. Igitur nostra fuit petitio et vestra decrevit voluntas id ipsum implere. Quod ita fecistis. Abrenuntiamus ergo omnibus voluntatibus nostris propriis, ut Dei sola voluntas fiat in nobis, et omnibus rebus quas possidemus, sicut Evangelica et regularis traditio edocet. Nihil rebus terrenis ab hac die possessuros nos spondimus, nisi quantum à Patre Monasterii donante aut permittente alimenta aut tegumenta corporis acceperimus. Obedientiam vobis, in quantum vires suppetunt, Dominus dederit nobis adiutorium, conservare promittimus. Stabilitatem conservationis nostrae in congregatione vestra teste Domino, devoto animo cum observatione regulae usque in finem profitemur servare, nisi tantum, quia ignoramus futura, si fortasse causa utilitatis animae accedat ut per vestrum comiatum discedamus, aut etiam illud si contra voluntates nostras, quod absit, separemur à principibus vel à barbaris; et ipsum si fuerit factum, in quantum possumus, semper ad ipsam congregationem revertere faciamus, et sub sancto ordine perseveremus. In reliquo vero per nullum ingenium de praedicta congregatione vestra vel iugo sanctae regulae seu de potestate obedientiae vestrae nullam habeamus licentiam nos abstrahendi aut contradicendi. Quod si instigante antiquo hoste aut voluntate nostra propria hoc facere tentaverimus; in nullis modis hoc vindicare valeamus, sed ubicunque nos Missus vester aut aliquis ex congregatione vestra invenerit, etiam nobis nolentibus, in ipsa vestra sancta congregatione, Deo auxiliante, per vosmetipsos faciatis revocare et secundum regulam ibidem nos diiudicare, ut diebus vitae nostrae sub divina regula et regimine vestro perseveremus; qualiter in die iudicii ante tribunal aeterni Iudicis, ipso adiuvante, salvos nos repraesentare possitis. Et quicunque contra hanc petitionem, quam nos bona voluntate scribere rogavimus et subter firmavimus, per quemlibet modum agere aut infrangere voluerit, in primis sciat se à Deo damnandum, quem irritat, et insuper secundum canonicam institutionem à communione omnium Fratrum sit extraneus usquequo de hac causa ad veram emendationem perveniat. Manus nostrae subscriptione ad honorem

Domni et patroni nostri Sancti illius hanc petitionem volumus roborare.

Ipsa promissio.

XXXIV. Ego ille, Domne Abba ille, obedientiam vobis secundum regulam sancti Benedicti, iuxta quod in ista petitione continetur, quam super istud altare posui, coram Deo et Sanctis eius, in quantum mihi ipse Deus dederit adiutorium, Deo et vobis promitto custodire, et in quo possum, ipso auxiliante, conservo. Amen.

Exemplar promissionis sicut solebant antiqui Monachi regulam promittere.

XXXV. In nomine Domini. Promitto me ego ille in sacro monasterio beati Martyris sive Confessoris illius secundum instituta beati Benedicti coram Deo et sanctis Angelis eius, praesente etiam Abbate nostro illo, omnibus diebus meis in hoc sancto Monasterio amodo et deinceps perseveraturum et in omni obedientia, quodcunque mihi praeceptum fuerit, obediturum. Ego ille hanc promissionem à me factam manu propria coram testibus scripsi et roboravi.

Indiculus pro Monacho qui fugerit de Monasterio.

XXXVI. Domino illi ille. Suggerentes Sanctitati vestrae, certi de vobis quia veritatem animosa pietas non recusat, nec fides recta aliquando patitur quamcunque iacturam. De caetero cognoscatis quod noster frater ille, qui in Monasterio nobiscum fuit nutritus, tonsuratusque est, obedientiam coram Deo et Sanctis eius ac stabilitatem promisit, atque in nostro Clericatus officio ipse ordinatus est, hoc ipsum oblitus discessit à nobis et rediit post Satanam sicut reverti solet canis ad vomitum suum, et sus lota in volutabro luti, et nunc honorem seculi diligens, divitiis ac terrenis rebus sectans, vobiscum degens. Vos tamen scitis quicquid sacrum divina lumina verbis, eloquio sensuque docent, quod nemo mittit * manum in aratro, aspiciens retro, aptus est regno Dei. Nec vobis latet quid facere Canones de hac re commendent, vel regula atque tractatores Sancti exposuerunt. Haec enim vos cuncta relegentes, memoriter retinetis quod animo sitienti bibistis. Nam sancta Synodus Nicaena ordinat ut si quis in Monasterio nutritus usque ad summum studium fuerit, et postmodum discesserit, nisi revertatur, desertoris crimine damnetur. Et iterum: *Si quis susceperit Monachum alienum, ambo excommunicandi sunt.* Canones vero Chalcedonenses ita praecipiunt, ut Monachus in oratione et ieiunio permanet in loco in quo renuntiavit seculo. Deserentem vero excom-

municatum esse decreverunt. Canones autem Agathenses ita pronuntiant. *Monachum nisi per Abbatis sui permissum, ad alterum Monasterium migrantem nullus tenere praesumat.* Canones vero Augustidunenses ita statuunt, nullus Monachum alterius absque permisso Abbatis sui praesumat retinere. Regula namque sancti Benedicti, quam ipse promisit in omnibus custodire, ita edisserat: *Sciens se lege regulae constitutum, quod ei ex illa die non liceat egredi de Monasterio nec collum excutere de sub iugo regulae.* Et paulo post: *nec ex illa die proprii corporis potestatem se habiturum sciat.* Quid multa replicem? Vos sensibus doctis utimini. Nec mihi pluribus verbis opus est vobis scribere. Quaecunque enim à me potuerunt dici, haec iam divina gratia vobis contulit. Oportet namque ut doctrinae iungatur vita fidelis. Agnosci gravius non observanda nocebit. Vos autem secundum datam à Deo vobis sapientiam facite eum ad locum unde exivit reverti, ut agat poenitentiam. Scientes autem quoniam qui converti fecerit peccatorem ab errore viae suae, salvabit animam eius à morte, et operit multitudinem peccatorum. Nec vobis decet hominem perverso ambulantem secundum desideria cordis sui auxilium praestare ut magis ac magis eat in interitum. Sed auferte malum ex vobis: quia qui tangit picem, coinquinabitur ab ea. Et nec abscondere potest homo ignem in sinu suo ut vestimenta illius non ardeant, aut ambulare super prunas ut non comburentur plantae eius; sic qui consenserit iniquitatem non erit mundus. Isti, qui excommunicatus est, nolite ei communicare, ne bonorum vestrorum praemia amittatis; sed cum sanctis Patribus, qui huiuscemodi hominem excommunicaverunt, partem habere mereatis. Et ubicunque fuerit, Abbati suo auctoritate Canonum revocetur. Canon Chalcedonensis: *Non liceat Clericum conscribi simul in duabus Ecclesiis, et in qua ordinatus est, et ad quam profugit quasi ad potiorem, ob inanes gloriae cupiditatem. Hoc autem facientes revocari debere ad Ecclesiam in qua primitus ordinati sunt, et ibi tantummodo ministrare. Eos vero qui ausi fuerunt ex his quae sunt prohibita perpetrare, à proprio gradu recedant.* Et ne quis Clericus qui derelicta Ecclesia sua, nulla causa existente probabile, vagatur, per alias Ecclesias suscipiatur in communionem. Canon Aurelianensis. Ministri in quibuscunque locis ordinati fuerint, pervagati, ubicunque inventi fuerint, cum auxilio Episcopi tanquam fugaces sub custodia revocentur. Et reum se ille Abbas futurum esse cognoscat qui huiusmodi personas non regulari animadversione distrinxerit, vel qui Monachum suscepit alienum.

Qui Monasterium in proprio aedificat, qualiter chartam faciat.

XXXVII. Antiqua Legum auctoritas et Principum decreta sanxerunt ut unusquisque, dum manet in corpore, de propria quam possidet facultate voluntatem suam literis inserat, ut perennis temporibus inviolata permaneat. Quapropter dum non habetur incognitum qualiter ego ille una cum consensu Galliarum Pontificum in re mea propria, quae ex successione parentum meorum mihi obvenit, Monasterium in honore Sancti illius aedificavi in loco nuncupante illo, in pago illo, in fine illa, et constituimus ibi Abbatem nomine illum, qui ibidem sanctum Ordinem, Deo auxiliante, gubernare faciat et suis Monachis ibi constituat, et per eius ordinationem ipse sanctus Ordo perpetualiter sit institutus et conservatus. Propterea donamus et donatum in perpetuum esse volumus ad iam nominato Monasterio Sancti illius vel ad Abbate illo ipsum locum ubi ipse Monasterius est constructus, cum omnibus adiacentiis et appendiciis suis et locella seu colonicis in villas illas in pago illo. Ista omnia quae superius memoravimus, cum omnibus adiacentiis vel appendiciis eorum, quantumcunque ibidem tenere vel possidere videmur per quolibet adtracto, totum et ad integrum cum omni supraposito ad die praesenti in honore Sancti illius pro remedium animae meae vel aeterna salute dedimus, cum domibus, aedificiis, mancipiis, accolabus, libertis, vineis, silvis, campis, pratis, pascuis, aquis, aquarumque decursibus, strumenta chartarum, libris, vel vestimenta, seu Ministeria Ecclesiae, mobilibus et immobilibus, omnem rem inexquisitam, quicquid dici aut nominari potest, totum et ad integrum ad suprascripto Monasterio vel iam dicto Abbati cum Monachis suis perpetualiter, protegente Domino, tradimus ad possidendum. Et dum omnes Praesules et nobiles personae agnoscunt et comprovincialibus nostris cognitum est quod ego ille in mea re propria iam nominatum Monasterium aedificavi vel coenobiolo sancto ibi constitui propter Deum, vel quicquid exinde facere volo, praesenti tempore in omnibus mihi maneat libera potestas, propterea per praesentem paginam cum consensu supra memoratorum Pontificum constituo ut nullus Episcopus alius civitatis, aut Archidiaconus vel quilibet ex clero, aut actores Ecclesiae, nullum ibidem praesumant exercere dominatum, non ad mansionaticos aut repastos exigendo, non ad ministeria describendo, non ad Abbatem mittendo. Cum vero necesse fuerit chrisma petere, tabulas aut altaria consecrare, sacris ordinibus benedici, Abbas vel Monachi ibidem consistentes, à quocunque de

sanctis Episcopis sibi elegerint qui hoc agere debeat, licentia sit eis expetere, et illi hoc benedicere vel consecrare. Si vero caritate exigente Pontifex quilibet ab Abbate loci illius ibi fuerit invitatus, simpliciter quae ei à fratribus offeruntur accipiat, nulla exenia vel munuscula amplius eis quaerat, neque de omnibus rebus ipsius Monasterii nullam habeat potestatem. Cum vero Abbas ipsius loci acceperit transitum, quemcunque de semetipsis Monachi ibidem habitantes secundum regulam sancti Benedicti meliorem invenerint, ipsum Abbatem ibidem constituant. Quod si ipsi de se ipsis talem non invenerint, cum communi consilio illi sanciores Monachi aliunde regularem Abbatem, qui eos sub regula sancti Benedicti regat, elegendum in eorum maneat potestate. Quod vero Deus avertat, ne ibi sanctus Ordo tepescat, et ipse Abbas hoc emendare non praevalet aut negligit, potestas maneatur ipsis Monachis ubicunque in propriis Monasteriis rectius et sanctius secundum regulam sancti Benedicti invenerint, expetere, et per eorum salubre consilium ipsum sanctum Ordinem regulariter emendare. Quod si Pontifex vel aliquis ex ecclesiasticis Monasteriis quislibet vel aliqua emissa persona contra ipsum Abbatem vel eius congregationem de supradictis ordinibus vel benedictionibus vel de rebus meis propriis Monasterii per qualecunque strumento aut quocunque modo ad ipsam casam fuit vel inantea fuerit delegatum, additum, commutatum, vel concessum vel quicquid ad ipsum Monasterium vel ad eorum homines pertinet, aliquid calumniare aut inquietare vel per quodlibet ingenium minuare tentaverit, à glorioso Domno, quem tunc Deus regnum Burgundiae gubernare permiserit, hoc protinus emendetur Precor igitur glorioso Domno qui est temporibus modernis, et futuris successoribus (quibus) Deus regnum Burgundiae gubernare permiserit, et per Dei tremendum iudicium adiurare praesumo ut praesentem paginam vel facta mea ex iamdicto coenobiolo meo sua fortitudo contra omnem adversitatem pro mercede sua post Deum iubeat defensare atque solidum in omnibus custodire, ut nullatenus ab infestatione malorum hominum possit inrumpi, sed delectet ibidem Abbati vel Sacerdotibus seu Monachis ibidem consistentibus pro vita ipsius et filiorum eius vel exercitu et omni populo catholico quieto ordine Dominum supplicare. Si quis vero.

Qualiter privilegium condatur.

XXXVIII. Dominis apostolicis praesentibus temporibus et futuris, quicunque sub fide catholica pastorali sectantur officia, ille Episcopus Christi humilis. Opportunum est etiam ut Deum timentes propter ventura futuraque iu-

dicia diligentibus Deum bonum operare, quatenus qui Pontifex vocatur in populo, timentibus Deum succurrat affectus; ut qui seculum calcant et Christo servire desiderant, per consensum Pastoris quieti ab omnibus infestationibus vivant. Quapropter dum non habetur incognitum qualiter Monasterio in pago illo, qui dicitur ille, quem illuster vir ille in alode proprio construxit, et pro totius defensionis studio per suam epistolam ad praecellentissimum Domnum Regem Burgundiae ipsum Monasterium aspicere decrevit, ut communis mercis illius pro fundamento et regale clementia pro defensionis auxilio crescat apud Deum, et nobis iamdicto Domno glorioso Regi illo opportunum est petere ut privilegium Monachis ibidem habitantibus deberemus largire, ob hoc maxime quia solet contingere ut morientibus religiosis Episcopis, pastoralem locum suscipiant seculares, et res quae pauperibus fuerunt condonatae magis per Gasindos quam per Sacerdotes dispergantur, et ecclesiastica vita neglecta conlata bonorum magis per venatores et canes, et quod est gravius, per meretrices expendantur, vel religionis norma distructa levitate laicorum secularia iniuste consentiantur, et per eorum iniqua consilia Monachorum vitam conturbare praesumant. Propterea ergo ab hac parte semper Christo propitio director edirigentes communi voluntate ille Episcopus et caeteri consensimus ut in eis privilegium claro animo confirmaremus. Statuentes ergo iubemus sub testimonium sanctae Trinitatis et pretium sanguinis Christi coram Deo et Angelis atque Archangelis ut de praedicto Monasterio illo vel quicquid ibidem tam regio munere quam privatorum vel quibuslibet rebus atque corporibus est conlatum aut inantea conlatum fuerit, ut nullam exinde Episcopus civitatis illius habeat potestatem, neque Archidiaconus illius, vel Ministri et Actores Ecclesiae, aut quislibet ex Clero in rebus praedicti Monasterii nullum praesumat habere principatum in nullam omnino rem quod dici aut nominari potest, non pro pasto exactandum, non pro mansionaticos requirendum, non pro totius omnino re repetendo, non pro Abbatem constitnendo, non pro ministeria discribendo, non pro altaria aut tabulas consecrando, non pro sacros ordines dedicando, illius civitatis Episcopus nullum ibidem praesumat habere accessum, nisi fortasse per communem consensum Abbas vel ipsa congregatio eum caritatis gratia pro sanctae vitae meritis crediderit evocandum. Et si fortasse ab eis fuerit evocatus, non hoc in consuetudine vertat, nec munera exinde requirat, sed simpliciter quae à fratribus sibi fuerint oblata, et expleto caritatis officio ad propria, sicut de reliqua Regis domo, cum pace disce-

dat; quia dignum est ut quod Rex huius seculi cum suis Proceribus pro commune salute voluit esse constructum, sub integro privilegio sit in perpetuum à calumniandi occasionibus conservatum. Confirmamus igitur iure perpetuo ut cum Abbas ipsius coenobii de hac vita migraverit, quemcunque sibi Monachi ibidem habitantes secundum Deum elegerint, absque ullo arbitrio civitatis ipsius antestitis ipsi sibi Monachi Pastorem instituant, qui eorum sacrum Ordinem instanter adtentat. Cum vero fuerit opportunum Ecclesiam dedicare, aut sacros ordines benedici, vel tabulas consecrare, quemcunque de religiosis Episcopis Abbas ipse vel Monachi sibi voluerint invocare, in eorum maneat potestate. Et si, quod absit, ibi Ordo sanctus tepescat, et Abbas Monasterii hoc per se emendare neglexerit, aut etiam ipse cum Monachis Statuta regularia servare contempserit, etiamsi vix pauci videantur de Monachis quorum religio in Christo proficiat, potestas illis maneat quemcunque sibi elegerint de proximis Monasteriis quem rectius et sanctius secundum regulam sancti Benedicti invenerint expetere, ut eorum salubri consilio studeant sanctum ordinem revocare. Statuimus etiam mulierum accessus intra portas Monasterii nullatenus fiat. Si quis itaque constitutionem praesentem pro quocunque conludio mutare conaverit, reus omnipotenti Deo effectus à pace Christianorum omnium habeatur extraneus, et indissolubili anathematis vinculo vinctus sortem damnationis Iudae proditoris incurrat. Quod privilegium ut in perpetuo tempore conservetur, stipulatione subnixa, manu propria.

In Dei nomine. Incipit epistola quae formata dicitur sive commendatitia.

XXXIX. Reverentissimo atque religiosissimo et à nobis cum summa veneratione nuncupando illi Episcopo ego ille extremus sub pontificali officio Deo famulantium perpetuam in Domino Iesu opto salutem. TTA. TAA AAI. DLXXV. Praesens frater noster ille petiit ab extremitate nostra licentiam ad vestram almitatem proficiscendi, atque vobiscum sive cum vestris habitandi. Cui et nos benivola mente et fraterno affectu, non solum ei copiam ad vos veniendi non negavimus, verum etiam ut à vobis sive à vestris gratifice suscipiatur exposcimus. Et si vobis placuerit ut aut in gradu quem modo tenet sacris altaribus ministret, aut ad altiorem gradum promoveatur, nostro sive nostrorum testimonio suscepto, id ei facere liceat; quippe qui nihil in eo tale noverimus quo id faciendi ei licentia denegetur. Bene namque in Ecclesia in qua hactenus fuit educatus, bene conversatus, hoc nobis de se sive de sua

vita ostendit, ut in quantum humana fragilitas scire postest, administratione sacrorum ministeriorum non sit indignus. Nos itaque, ut homines divini sensus inscii, et arcanorum ignari, praebemus de fratre quale scimus testimonium. Deus est enim quem occulta non fallunt, et qui omnium secreta rimatur, iuxta illud: *Homo videt in facie, Deus autem in corde.* Has ergo litterulas ideo illi petere et nobis facere libuit ut ille non solum pro profugo aut abiecto non habeatur, verum etiam nostrae humanitatis et caritatis commendatione à vestra fraternitate libentissime suscipiatur. AMHN. XCVIII. Salus aeterna, quae Christus est, et in hoc praesenti tempore vobis longaevam salutem et in futuro cum Sanctis et Electis sempiternam largiri dignetur. Amen. DCXCIV.

Item alia.

XL. In nomine Patris Π et Filii Τ et Spiritus Sancti A. Ille Episcopus venerabilibus Praesulibus illis carissimis nobis patribus et confratribus pacem omnem et salutem sempiternam. Audientes praesentem Ecclesiae nostrae filium illum, in eadem quoque natum, nutritum, atque eruditum, et usque in Presbyterii dignitatem à nostro praecessore provectum, vobis vestraeque Ecclesiae necessarium esse et utilem, mutua caritate et fraterna compassione destinamus eum vestrae paternitati, ut in omnibus, sicut ex vestris uno, illo quoque utamini in Christo, hoc scientes, quia nullius malae famae apud nos usque nunc fuit, vita honestus, moribus simplex. Scientia quidem non extollitur à nobis: quia nec potest Homerica, sed, ut ita dicamus, ut in pluribus non civilibus sed exterioribus vulgo egonica. Et quia non divisa, sed unica est Ecclesia Christi, non multiformis, sed concors, inter nos etiam quaedam familiaritas prae aliis familiaritatibus animata, decet omnino ut et vos utamini nostris ut vestris, et nos vestris ut nostris. Haec omnia invicem agamus in Christo Iesu Domino nostro. Et ut hae nostrae humilitatis litterae de praefato fratre vestrae caritati missae non fictae, sed fixae, non ventosae, sed firmae comperire valeant, Graecos apices, quos Ecclesiasticus mos in huiusmodi rebus agendis decrevit, constituit, et obtinuit, subter addere cum numeris ad se pertinentibus curiose decrevimus, hoc est, primos quos iam superius posuimus Patris Π, Filii Τ, Spiritus Sancti A, qui exprimunt numerum octogenarium quadringentesimum et primum, Petri quoque Apostolorum principis primam Π, qui habet numerum, ut iam dictum est, octogenarium. Nostri quoque nominis primam, vestri secundam, accipientis tertiam, nostrae quoque civitatis, de

qua scribitur, quartam, et vestrae, ad quam scribitur, quintam, Indictionis quoque praesentis anni numerum, et summam utriusque numeri. Addidimus praeterea seorsum in conclusione epistolae universa praefata, claudentes nonagenarium et nonum numerum, qui, secundum Graeca elementa, significat [AMHN,] Orate pro nobis orantibus pro vobis. Amen.

Item adhuc alia.

XLI. Clarissimo in Christo atque sanctissimo fratri *illo* Episcopo itemque ille indignus Archiepiscopus in Domino salutem optat. Praesens denique Presbyter ille nomine ad nostram confugit exiguitatem, nobis rememorans qualiter antecessor noster Domnus Ioseph eum ordinavit per deprecationem Fredegisi Abbatis in titulo sancti Martini in villa quae dicitur illa, et recordans quod nos in ipso die suae ordinationis eum inquisivimus. Ideo ad vestram misimus ipsum prudentiam, ut in vestra illi licitum sit suum peragere parrochia officium. Et ut certius credatis à nobis ipsum ordinatum, hanc epistolam, quam Formatam dicimus, concludimus eo tenore ut credimus à sanctis Patribus constitutum esse, id est, primam litteram Patris et Filii et Spiritus Sancti, ut in nomine ipsius condita conservetur. Item primam litteram Petri ponimus, qui primus Apostolorum fuit, quae, ut transtulimus, LXXX. significat. Ponimus ad nostrorum nominum litteras loci quamvis diversorum ordine tamen ut constitutum est, id est, me indignum primam litteram, vestri gloriosi secundum, tertiam civitatis nostrae de qua mittitur, quartam vestrae urbis ad quam mittimus. Addidimus Indictionem quae est. AMHN. Quod nonagenarium nonum numerum exprimit. Valete in Domino.

Item adhuc alia.

XLII. Reverentissimo almifluaeque Religionis cultu sincerissimo sanctae illius Sedis Archiepiscopo vel Episcopo Adventius reverendae Mettensis Ecclesiae ac Plebis ipsius humilis famulus in Christo pastorum Principe mansuram cum gaudio prosperitatis et perpetuitatis gloriam. Decreta sanctorum CCCXVIII. Patrum Nicaea constitutorum saluberrima servantes, Deo dignam piamque fraternitatem vestram canonice aggredimur, et sub nomine formatae epistolae reverenter vestram Sanctitatem adimus, vobis videlicet intimando quia praesenti Presbytero vel Diacono seu Subdiacono nomine ill. has dimissorias dedimus litteras, quem in nostra Diocesi ecclesiastice educatum de ordine Clericatus ad illum proveximus gradum, ut his canonicis munitus apicibus, cum nostra licentia ei in vestra parochia

sub defensione ac regimine vestrae carae dilectionis degere liceat, et ut eum, si morum probitas et doctrinae dignitas suppetit, ad ecclesiasticos ordines promoveatis fideliter annuimus, et in sinu sanctae matris Ecclesiae canonice fovendum ac regendum committimus. Hanc ergo epistolam Graecis litteris hinc inde munire decrevimus, et anulo Ecclesiae nostrae bullare censimus. Christus Pastorum Princeps fraternitatem vestram ad custodiam sui gregis diu nobis conservet incolumen. Amen.

Exemplar libertatis.

XLIII. Auctoritas ecclesiastica patenter ammonet, insuper et maiestas regia catholicae religioni assensum praebet, ut quemcunque ad sacros ordines ex familia propria promovere Ecclesia quaeque delegerit in praesentia Sacerdotum, Canonicorum simul et nobilium Laicorum, eius cui subiectus est subscriptione vel manuscriptione sub libertatis testamento solemniter roboretur. Idcirco ego Adventius, annuente Christo, sanctae Mettensis Ecclesiae Episcopus, quendam Ecclesiae nostrae famulum nomen ill. sacris ordinibus oblatum altaris cornu nobilium virorum in praesentia per hoc auctoritatis testamentum statuo, ita ut ab hodierno die et tempore bene ingenuus atque ab omni servitutis vinculo securus permaneat, tanquam si ab ingenuis fuisset parentibus procreatus vel natus, eandemque pergat partem quamcunque volens canonice elegerit, ita ut deinceps nec nobis neque successoribus nostris ullum debeat noxiae conditionis servitium. Sed omnibus diebus vitae suae sub certa plenissimaque ingenuitate, sicut alii cives Romani, per hunc manumissionis atque ingenuitatis titulum bene semper ingenuus atque securus existat. Suum vero peculiare quod habet, aut quod abhinc assequi poterit, faciat inde secundum canonicam auctoritatem libere quicquid voluerit. Et ut haec ingenuitatis pagina inviolabilem obtineat firmitatem, manu propria illam roboravimus.

ISONIS
MONACHI SANGALLENSIS FORMULAE.

Traditio ad Monasterium.

XLIV. Humano genere peccatorum maculis sauciato atque ob culpam inobedientiae à Paradisi gaudiis deiecto, inter cetera curationum medicamenta etiam et hoc Deus mundo remedium contulit ut propriis divitiis homines suas animas ab inferni tartaris redimere potuissent, sicut per Salomonem dicitur: *Redempti animae viri, propriae divi-*

tiae eius. Hinc et per semetipsam divina clementia in Evangelio hortatur dicens: *Date, et dabitur vobis.* Et iterum: *Date eleemosynam, et omnia munda sunt vobis.* His igitur atque aliis Scripturarum ammonitionibus ego Wolfhugi compunctus trado atque transfundo ad coenobium sancti Galli, ubi Grimaldus Abbas praeesse dinoscitur, quicquid in pago Turgauvensi in loco Rammisperage nominato proprio sudore Staricholfus adquisivit, et cum manu Advocati sui Richmari ad praedictum coenobium contradidit, mihique et legitimae meae procreationi sub ea ratione possidendum dereliquit ut censum exinde annis singulis persolvamus, id est, duos denarios vel duos maldros de grano. Si autem ego illas redimere velim, cum uno solido id agam. Si vero ego illas non redimam, legitimi heredes mei sub praedicto censu eas possideant. Si autem hoc evenerit ut legitimi heredes mei deficiant atque in sua ingenuitate non permaneant integerrime, statim ad praedictum redeant coenobium perpetualiter possidendum, nullusque eas ulterius licentiam abstrahendi habeat, sed pro remedio animae meae necnon et Staricholfi semper illuc sint deligatae, cum pratis, pascuis, silvis, marchis, viis, aquis, aquarumque decursibus, cultis et incultis, mobilibus et immobilibus, quicquid dici vel nominari potest. Hanc autem Traditionem ideo ego facere volui quia illa prior traditio quam Staricholfus fecit, non perfecta nec litteris fuit mandata. Quod si ego ipse vel ulla opposita persona contra hanc traditionis chartulam venire tentaverit, auri uncias tres, argenti pondera quinque ad aerarium Regis coactus persolvat, et effectum quem inchoavit non perficiat, sed haec charta stabilis et firma permaneat, cum stipulatione subnixa. Actum in ipso coenobio sancti Galli, praesentibus istis quorum hic signacula continentur. Signum Wolfhugi, qui hanc Traditionem fecit. Sig. Heitar ✝ Amaluuc. ✝ Witigouvo. ✝ Tagibreht. ✝ Ricman. ✝ Enno etc. Ego igitur Iso immerens Monachus rogatus scripsi et subscripsi. Notavi diem dominicum IV. Kal. Iun. anno XIII. regni Lodoico, sub Odalrico Comite.

Item alia.

XLV. Ego in Dei nomine illa cum manu Advocati mei nomine illo trado ad Monasterium Sancti illius mancipia totidem, quorum haec sunt nomina. Sed extra hos unum servum emptitium nomine illo. In ea videlicet ratione ut ea habeam tempus vitae meae, censumque annis singulis solvam, id est, tantum. Et si redimere voluero, eum tanto redimam. Illum vero supra nominatum servum nomine illo in eundem censum habeam tempus vitae meae.

Et si redimere voluero, cum tanto pretio redimam. Post obitum vero meum, si ante non redimero, omnia ad iamdictum Monasterium redeant perpetim possidenda. Si quis vero contra hanc chartulam traditionis venire atque inrumpere tentaverit, illa multa componat sicut in Lege Alamannorum continetur. Actum in illo loco publice etc.

Praestaria.

XLVI. Christi enim favente clementia, ille Abbas Monasterii illius Sancti.] Convenit una cum consensu fratrum nostrorum ut illa mancipia, quae nobis ille de illo loco tradidit, ei iterum per praestarium repraestaremus, quorum haec sunt nomina, illum et eius sobolem his nominibus, sed extra hos unum servum empticium, in ea videlicet ratione ut ea habeat tempus vitae suae, censumque annis singulis inde solvat, et si redimere voluerit, cum illo pretio redimat. Illum vero supra nominatum servum illum in eundem censum habeat tempus vitae suae : et si redimere voluerit, cum illo pretio redimat. Post obitum vero eius omnia ad supra dictum Monasterium redeant perpetim possidenda, si ante non redemerit. Actum in ipso Monasterio publice, praesentibus istis quorum hic signacula continentur. Signum Decani, Praepositi, Cellararii, Sacratarii, Portarii, Hospitarii, Camerarii. Sig. aliorum testium. Ego itaque ille scripsi et subscripsi. Notavi diem illum, illa data, anno illo illius Imperatoris, sub illo Comite.

Vindicatio traditionis.

XLVII. Dum constet plurimis quod à quodam homine nomine illo Advocatus coenobii Sancti illius, pro rebus quas ille in illo loco sitas ad partem iamdicti Monasterii contradidit, frequenter pro illis rebus interpellatus est. Qua ex re utrinque complacuit atque convenit ut devitandae deinceps causa contentionis praefatae res, pro quibus nos et Advocatum nostrum interpellat, ad nos pleniter id est ad potestatem Monasterii redeant perpetim possidendae, accipiatque à parte eiusdem Monasterii aliquo territorium in confinio villae illius nomine nuncupata, hoc est, totidem iuchos, sub tali conventione ut etiam deinceps neutra ullam inquietudinem seu repetitionem moliatur. Quod si inchoatum fuerit, sic tunc pars alteri tantum culpabilis quantum expetit, et quod malo ingenio repetit evindicare non valeat, sed praesens conventionis chartula perennem obtineat vigorem, stipulatione subnexa. Actum in illo loco publice. Signum illius Abbatis et Advocati sui illius, qui hanc conventionis chartulam perpetraverunt. Sig. Decani, Custoris, Praepositi, Cellerarii, Portarii, Camerarii, Hospi-

tarii. Sig. aliorum testium. Ego itaque ille rogatus scripsi. Notavi diem illum, in illa data anno illo illius Imperatoris, sub illo Comite.

Charta commutationis.

XLVIII. Omne namque quod inter partes diversas bonis moribus sanisque consiliis fuerit diffinitum, necesse est propter iurgia futura subicienda succedentibus temporibus subscriptionis vinculo conligare. Sic itaque complacuit atque convenit inter illum Abbatem cum Advocato suo, seu coenobii illius, seu inter alios seculares inter illum et illum ut similas firmitates parique tenore conscriptas cambii sui emitterent. Quas et emiserunt. Ipsum autem cambium in easdem firmitatis emissiones nominatim visum est nobis inserendum. Deinde namque memoratus Abbas seu alius cum manu Advocati sui iamdicto homini illo in villa nuncupata Iuchos et de pratis ad carradas ad ius pertinens Sancti illius et accepit ab illo in villa nuncupata Iuchos et de pratis ad carradas, ea duntaxat ratione ut pars utraque acceptae ius cambitionis deinceps inconvulsum et inviolabile perennibus temporibus absque ullius inquietudine vel repetitione possideat; sicque pari diffinitione sanxerunt ut si pars quaelibet exin calumniam ingerere, hoc est, si aut memoratus Abbas, seu successores ipsius, sive iamdictus ille vel illius heredes aliquam repetitionem molire tentaverint, sit tunc pars parti tantum culpabilis quantum repetere praesumpserit, et in aerarium Regis auri uncias tres cogatur impendere, sed nihilominus praesens emissio cambii eius perpetim sui vigoris obtineat firmitatem, ita duntaxat si Imperatoris clementiae complacuerit. Actum in illo loco praesentibus istis. Signum illius Abbatis et Advocati sui illius. Signum illius Decani. Signum Praepositi. Signum Cellararii. Signum Custoris. Signum Portarii. Signum Camerarii. Signum Hospitarii. Signum aliorum testium. Ego itaque immerens Diaconus anno illo Imperatoris scripsi et subscripsi. Notavi diem illum, illam datam, sub illo Comite. Amen.

Constitutio dotis.

XLIX. Dulcissima coniux mea atque amantissima nomine illo, ego in Dei nomine ille. Sumpsit mihi consilium atque complacuit ut ego te mihi in coniugium accepissem. Quod ita et feci. Propterea dono tibi dotem, sicut nostris utriusque complacuit amicis tibi donare, in pago illo, in illo loco, in villa nuncupata, id est, rectam curtem cum saepe circumcinctam etc.

FORMULAE ARVERNENSES

ALIÆQUE

Ex duobus Codicibus Bibliothecae Colbertinae primum editae à clarissimo viro Stephano Baluzio.

——————— Nascuntur per hanc occasionem non perdant. Ob hoc igitur ego ille, et coniux mea illa commanens orbe Arvernis, in pago illo, in villa illa: Dum non est incognitum, qualiter chartolas nostras per hostilitatem Francorum in ipsa villa illa manso nostro, ubi visi sumus manere, ibidem perdimus, et petimus vel cognitum faciemus, ut quit per ipsas stromentas et tempora habere noscuntur possessio nostra per hanc occasionem nostrorum pater inter epistolas illas de mansos in ipsa villa illa, de qua ipso attraximus in integrum ut et vindedit ista omnia superius conscripta vel quod memorare minime possimus iudicibus brevis nostris spondiis incolcacionibus vel alias stromentas tam nostras quam et qui nobis commendatas fuerunt hoc inter ipsas villas suprascriptas vel de ipsas turbas ibidem perdimus et petimus ut hanc contestatiuncula seu plancturia per hanc cartolas in nostro nomine collegere vel adfirmare deberemus. Quo ita et fecimus ista principium Honorio et Theodosio Consilibus eorum ab hostio sancto illo castro Claremunte per triduum habendi vel custodivimus seu in mercato publico in quo ordo curiae duxerunt aut regalis vel manuensis vester aut personarum ipsius castri, ut cum hanc contestatiuncula, seu plancturia iuxta legum consuetudinem in praesentia vestra relata fuerit, nostris subscriptionibus signaculis subroborare faciatis, ut quo-

cumque perdiciones nostras de supra scripta per vestra adfirmatione iusta auctoritas remedia consequatur, ut nostra firmitas legum auctoritas revocent in propinquietas.

Gesta.

Unde ego te vir laudabilis illu. defensore meo necnon et vos honoratique cartas publicas agitis assidue oportet me curiae in hoc contestatiuncula, seu planctoria per triduum partibus foris pupblicis apensa vestris subscriptionibus vel signaculis subter faciatis adfirmare, ut quomodo mihi necessarium fuerit causella mea aut in praesentia dominorum vel iudicibus adversariorum meorum revocent in proquietas, per hocque contra hanc contestatiuncula, seu planctoria deponere percuravimus, ut quando volueritis et malueritis vel mihi necessarium fuerit, ut mos est, gestis municipalibus eam faciatis ablegare cum petitiones nostras, maximas vobis ex hoc gratias agere valeamus.

Mandato.

Mox iniunxit antiqua, principium iura decreta sanxerunt ut quicquid causas per inpigritia census aut femina sexus, vel corporamentisque fragilitatis res suas suorumque suarum gubernare minime possit cura electorum permittuntur. Ego illa femina dilectissimus filius meus illius et illius, rogo et iniungo vel supplico gratias vestras, ut de omnis causas meas vel negotiis meis, vel quicquid de alode parentorum meorum aut de atracto aut unde meae consotium suppetit, aut adversus me altercatio orta fuerit quicquo de heredibus meis dicit aut numorari potest vos damus et procuratoribus de omnes causas meas vel facultates meas tam terras seu et mancipia vel alias res meas quicquit dinumerare longum est tam in praesentia dominorum aut in quibuscunque provinciis, sive eante Comitibus vel iudiciaria potestate. Adsupta mea vice elegi et proponat aut quicquid in hac parte ex causa veritatis aut definieritis egeris gesseris veraci confirmatum adque finita in contra esse pubplicar. Sane si quis ego ipse aut ullus.

Hic habet gesta.

Arvernis aput vir laudabile illo defensore vel curia pubplica ipsius civitatis illa femina ait quaeso vobis optime defensor vel cura publica ipsius civitatis ut tu mihi quod dicis pubplicis prosequere praecipiatis ab eoque gestarum alegacio cupio roborare memoratus defensore dixit. Pateant tibi quod dicis per pubplicas quae obtas quia illa femina per hanc mandatum mihi iniunxit ut propter sollemnitatem lex scripturas adfirmatum ut à duobus arseri deberim et

haec mandatum quae in filius suus illus et illu ut sumpta sua vice cosscribere vel adfirmare rogaverunt de omnes causas suas sunt quod rectius superior abeatur scriptum gestis municipalibus adligare adque firmare deberet. Iam dictus defensor et ordo curiae dixerunt: ediec mandatum adseras debere nobis ostendit ad relegendum. Tunc unus ex Notariis ipso mandato in publico recitavit. Praefatus defensor dixit: Haec gesta quomodo est scripta nostros manibus roborata, quicquit exinde dicere vel numerare res illa aut nihil aliut ago haec gesta quomodo est scripta vestris roborata mihi sine mora tradatur. Ille defensor cum suis curialibus vel subscriptionibus manibus ipsa gesta tradiderunt vel consignaverunt.

Libertas.

In Dei nomine. Ego ille metuens casum fragilitatis, et dum fragilitas humanum genus pertimescit, ultimum vitae temporibus ventura oportet ut non inveniat unumquemque imparatum ne sine aliquis operis bonum respectum nisi homo dum suum iure et potestatem praepararet sibi viam salutis per quem ad aeternam beatitudinem valeat pervenire. Propterea vindictam habuit liberare ancilla mea nomen illa una cum fantes suos illus et illus, quem de alode visi sumus habere, de omni iugo servitutis meis pro peccatis meis minuandis ipsus praecipimus esse bene ingenuus et absolutus in pubplico, nam non in secreto, Arvernis civitatis, domum matris Ecclesiae sancto illo, ubi Christi nomen ille Episcopus Pontifex tunc tempore praeesse dignoscitur, ante cornu altaris, in praesentia, presbiteris, diaconibus, clericis; vel in praesentia plurimarum personarum qui ipsa manopa subter firmaverunt, de iugum servitutis meis pro peccatis meis minuandis, sicut iam diximus, quicquid persona aut religiosi deorum mancipia data libertate eb iferre voluerit, secundum legem Romanam hoc facere potest, id est Latina dolitia, et cives Romana, meliore statum habet testamentum condere testimonium perhibere, emere, vindere, donare, commutare habeat potestatem sicut et alii cives Romani, ut nullum nulle vel heredum ac proheredum nihil debeant servitio nec letimonium nec onus patronati nec nulla obedientia ipsius non requiratur, nisi eant et maneant ubicumque voluerint, portae apertae, cives Romanae se esse cognoscant. Defensionem vero tam Ecclesia vel omnem dium timentium ubicumque experire voluerint, licentiae tribuimus ad faciendum in omnibus quicquid voluerint. Et si de ipsus aliquid generatum fuerit, ingenui permaneant. Sane si quis.

Item absolutio.

Liberum esse credimus quod Christus per spiritum sanctum et baptismum lavacrum generavit bene convenit ut dimittentibus debita dimittantur peccata. Ego enim in Dei nomen ill. et coniux mea illa pro remedio animae nostrae vel pro aeternam retributionem absolvimus à die praesente servó nostro illo una cum infantes suos illus et illus, quae de alode parentorum meorum vel per cessionem extra consortium heredum eorum mihi obvenit, a die praesente remedium inveniat vos relaxamus, ut ab hac die sibi vivant, sibi agant, sibi laboret, sibi nutromenta proficiat, suumque iure commissas eum et intromissus in ordine civium Romanorum ingenuis se esse cognoscant, ut post ac die neque ad ullum heredibus meis servitius nec letimonius ne onus patronati, nec ulla obedientia eis non requiratur; nisi iant et maneant ubicunque voluerint porte aperte, cives Romana se esse agnoscant. Defensionem vero tam Ecclesia vel ominem Deum timentium ubicumque expetire volueritis libera et firmissima in omnibus habeatis potestatem ad hoc faciendum quicquid voluerit. Sane si quis.

Redempturium.

Domino ill. A pluris est cognitum qualiter ante hos dies investiganti parte adversus neglegentia pro culpa mea in custodia traditus sum et nullâm habeo substantia unde me redimere debeam nisi tantum formam et statum meum, quem libero et ingenuo videor habere, et in servitio me pro hac causa debeam inclinare, et vos pietas domini imperavit ut pro ac causa me redemisti, ego vobis carta patrocinale de statum meum, quem ingenuo habeo, in vos conscribere vel adfirmare rogavi, ut posthac diebus vitae meae ex iure in servicio vestro debeam consistere. Unde me spondo vel subter firmavit ut contra praesente cartola patrociniale neque ego neque de herebus meis, ne quislibet ulla opposita persona prae ac die ambulare non debeamus; quod quid fecerit, componat vobis sociante fisco auri uncia una, et quod petit nihil valeat vindicare, et ubicunque me invenire potueritis, sicut et reliquos servos vestros, ita et me in vestro servitio faciatis revocare absque ullo contradicente stibulant stibulatur in omnibus sum.

Cessionem.

Quociens inter quascumque inienuis personis lex beneficium edocet ut quantumcumque persona de rebus propriis suis in alterius transferre voluerit, libera abeat potestatem ad hoc faciendum quicquit voluerit. Ob hoc igitur in Dei

nomen et coniuves mea illa dilectissimo amico nostro illo pro benevolentia vel servitia tua quae circa nos impendis sed in comea facere non desinis, propterea cedimus tibi cessumque in perpetuum esse volo, hoc est, de nostro iure in tua tradimus dominatione tradimus transferimus atque transfundimus, hoc est, manso nostro in pago Arvernico in iace illo, in villa illa, quae de alode vel de atracto ibidem vissi sumus habere, cum casis, tictis, aedificiis, adiacentiis, campis, pratis, vineis, silvis, aquis aquarumve decursibus, omnia et ex omnibus quantumcumque ad ipsus mansus aspicit aut aspicere videtur, tam inquisitum — — —

INCIPIT ALTER CODEX.

Litteris commendatitiis.

Notum sit omnibus in Christo Iesu religiosa vita degentibus ego quod ill. Abbati sancti — — sime congregationis Abba fratris nostri de illi petitionibus satisfaciens, qui — — vitae consortio apud nos coniunctus esse videbatur, quoniam mores vel habita — — — ferre non valentes ad salubriora loca et sibi convenientia ei additum ad eundum — — — cessimus, eo duntaxat modo ut ille nobiscum absens corpore, tamen spiritu praesens — — — — sanctis orationibus coniunctus esse debeat, et fratrum nostrorum assidua ora — — Dominum pro eo cotidie interpellet. Nos enim et cuncti fratres nostri valde e — — — — maluimus. Sed viri eum eius minime ferre valentes, consul — — paterno affectu commoti, ad ea quae sui sunt corporis convenientia loca, ut diximus, adeundi concessimus. Idcirco nostrae humilitatis apices ei conscripsimus, atque subter firmavimus, ut quia apud nos aliquod temporis spatium conversare vedebatur, securus et adiutus in Domino et defensus ab omni iurgio per easdem litteras ubique in Domino securam vitam degere valeat, supplicantes omnes ad quos eum Dominus direxerit pro nostrae parvitatis memoria ipsum clementer suscipere dignetis.

In Dei nomine. Domno et fratri et in Christo filio carissimo ill. viro venerabili et Abbatum — — — indignus Episcopus in Domino sempiternam salutem. Plures mihi, carissime, transierunt dies, ex quo ve — — — in conspectu tuae caritatis meas litterulas sive eulogiolas mittere. Sed te a — — sancti ill. venisse nonnisi modo cognovi. Venisse ergo te et bene valere et — — — et pro incolomitate et prosperitate tua in quantum valeo Domini misericordiam deprecor, quippe qui non solum ego, sed pene omnis Europa, et, ut ita dixerim, generaliter omnis Ecclesia ab oriente usque ad hoc occidentem tali cons — — — teneatur, utpote Domini misericordiam imploret, quippe qui fidem tuam ob-

servando et innocentiam custodiendo omnibus profuisti. Sicut enim non sunt condignae passiones huius temporis ad futuram gloriam quae relevabitur in nobis, ita nec condigna benevolentiae officia — quilibet nostrum exhibere potest, quum videlicet multociens eis sit emolumentum tui beneficii quod erga Dominum nostrum et nos omnes fecisti quam si qua sint obsequia quae tibi à nobis impendantur. Deus enim qui per Mardochaeum famulum suum Israheliticae plebis interitui medicinam et nobis per te contulit, ipse et te et nos ita huius vitae curricula concedat peragere ut illam perveniamus vitam cui nullus est finis. De cetera exposco et ultra quam valeo quaeso ut me congregationis sancti ill. quae vobis à Deo ad regendum concessa est orationibus

sicuti et nos congregationum à Deo nobis ad regendum concessarum orationibus commendaturi sumus, ut mutuis nos orationibus quasi quibusdam spiritalibus brachiis, et, ut ita dixerim, spiritalibus armis adiuvantes, et antiqui hostis insidias sive machinamenta dolosa evadere, et ad Regem nostrum Christum inculpabiles venire ipso auxiliante valeamus. Merear te sospis sospitem, felix felicem, incolomis incolomem cernere, mi carissime, et de incolomitate tua semper audire. Pax tibi à Deo.

Sumito quae misi laetus, munuscula parva,
Dulcis amice mihi, dulcis et apte nimis.
Quae sint parva licet, magna haec dilectia mittit,
Quae non compensat res sed amoris opus.
Sit tibi vita salus, sint et felicia cuncta,
Et tibi de coelis Rex Deus addat opem,
Et sic te clemens ducat per prospera mundi
Ut pes inoffenso tramite celsa petat.
Et qui in hac vita dignum con(ces)sit honorem
Hic tibi post obitum det super astra locum.

—————— *n*) tum meritis magnopere venerando et à nobis cum omni studio ardentique fervore in vinculo caritatis amabiliter amplectendo divina inspiratione protegente Abbati ill. inutilis ac vilissimus famulorum Dei famulus perennem per hanc Epistolam in Domino Iesu optat salutem. Comperiat igitur devotissima caritas vestra quia auxiliante Domino et Apostolorum principe Petro intercedente per diversos terrarum fines immensaque nos ac subditi nostrae — — — — — *Reliqua desunt*

---

n) *Virtutum.*

— — — — — — — — — — — — — —

In quo supplicamus excellentiae sanctitatis vestrae etc. *ut in actis Sanctorum ordinis S. Benedicti saeculo IV. parte I. p. 748. ubi male ista assuta sunt Epistolae Ioannis IV. Papae.*

Excellentissimo atque piissimo ill. Rege ill. gratia Dei Episcopus de illo oppido una cum coenobio sub quo egregius confessor ill. patronus vester in corpore requiescit. Obnixi supplicamus culmen regiminis vestri ut hos in Christo fratres nostros illos monachos de praefati congregationi sancti ovilinos ipsi probabile videntur una cum collegis eorum vestris secum litterolis exiguitatis nostrae obtutibus praesentaverint benigni recipi Christianitas vestra iubeat et vestro adiutorio fulti iter arduum quam pro reverentia beati Petri principis Apostolorum arripuerunt usque ad limina ipsius quieti perficiant, unde vobis ipse sanctus apud Deum intercessor adsistat, et in futurum mercedem vobis augeat. Et humili prece vobis deposcimus ut quod hore propria postulaverint serenitas vestra benigne recipiat et ad effectum perducere bonitas vestra iubeat; ut si Christo propitio ad nos reversi fuerint, pro vobis et statu regni vestri indesinenter orare delectentur ———r te corpore et spiritu ille Samarita, id est, salvator et custus, de quo in Psalmo: *Non dormitabit neque dormiet qui custodit Israhel.* Uthel, quod interpretatur vigel. Adrequ — — ut possis dicere: *Ego dormivi et cor meum vigilat.* Valere in Domino vos optamus — — sublimissime Regis atque optantissime. Salutat vos affatim omnes — — — o sancti illius nobiscum. Ille quamvis peccator Archiepiscopus fidens de bonitate Christi et serenitatis vestrae libens subscripsi.

Summa veneratione diligendo et nobis in amore Christi amabiliter praeferendo et in gremio Ecclesiae sano ac devoto gratuituque animo commendando atque ex totis viribus cum summo caritatis vinculo amplectendo domno spiritalique patre ill. sancta religione sedulo cuncti quidem fratres beatorum martyrum ill. et suis cum sanctis sociis proprii servuli et amatores — — toresque vestri prae omnibus salutemus vobis in Domino Iesu Christo salutatione amabili. De cetero, piissime pater, multas vobis agimus laudes et gratias de vestra melliflua scedula pulcherrimaque munera quae modo vestra sanctitas nostra infima parvitate dignata fuit munerare. Propterea vestra comperiat almitas quia nos in uno positi, relectas vestras litteras, continuo ut eas audivimus, gratulati licet de benedictione, sed multum turbati de vestra tribulatione. Quid ergo de vobis agimus, quid facimus, quid loquimur? Dolemus, gemitum habemus, anxii sumus, consilium quaerimus; statimque in commune consensu decrevimus, sicut nos divina docet lec-

tio ubi ait: *Orate cuncti pro invicem, ut omnes salvemini.* Nos autem repente, sicut mos est, loricam induti fidei, sumptis salutis galeam cum humilitatis spiritu, arma orationum sumsimus, ut certi Christi milites, in agonia puriter muniti, undique firmiter simul omnes venimus ordinata acie, belligerare coepimus, Iesu Christo Domino nostro pro vobis preces fundimus in Missis specialibus, in psalmodiae in canticis spiritalibus, in sacris orationibus in quantum nostra valens est parvitas pio affectui viriliter certavimus et optamus facere; ut vos Dei pietas per multa quidem lustra annorumque curricula in pace sanctae Dei Ecclesiae incolomem custodiat et post vitam aeternam istius in gloriam conlocet. Peracta omnia namque haec, ad divina veniamus eloquia, de qua haurire possimus consolatione optima. Audiamus primum Prophetam sanctissimum virum prudentissimum, psalmigraphum, humilem cytharizantem per cytharam praecepta meliflua sic nobis alloquitur: *Mihi autem*, ait, *adhaerere Deo bonum est.* In omnibus spem meam ubique ponite in Domino. Et rursum: Iacta tuum cogitatum semper in Domino, et ipse te enutriet dulciter. Idem ipse inquit: Bonum est, suave est mihi, Domine, quod humiliasti me. De quo sequitur: Bonum mihi lex oris tui super multa milia argenti et auri. Scriptum legimus quia praesens paupertas futuris divitiis compensanda sit. In cantico dicitur Annae: *Dominum pauperem facit et valde ditat*; humiliat pro peccatis, sed statim sublevat per misericordiam. Unde iterum psalmista cohortat nos per omnia dicens: Dominus me regit, et mihi nihil deerit, et conlocavit me in loco pascuae super refectionis aquas me — — Haec auscultans egregius praedicator Apostolus tuba mirabilis nostri sin — — ibus mittit se in medio pulchra conectit eloquia, de qua pro loquens dic — — — — — um optimum et omne donum perfectum descendit à patre luminum. Dicit iterum: Omnes qui volunt pie vivere in Christo Iesu persequutionem patiuntur. Adhuc subditur: Cum enim homo exterior affligitur, tunc ille qui intus est perfecte renovatur: quia dum infirmamur corpore, potentes sumus spiritu. Salvator Christus Dominus de semetipso ait: Spiritus quidem pruinptus est, caro autem infirma. Et bonae memoriae dicit Gregorius: Tunc homo perfectus est cum plenus fuerit caritate, et unde animus saepius cogitat inclemens frequenter meditat. Oramus atque optamus vobis per omnia ut Deus pacis et caritatis sanctificet vos in omnibus et integer spiritus vester, et reliqua. Quod ipse praestet.

— — — — — — — — — — — — — —

Imminutum. Idipsum autem quod optimum habemus, quod

facultas suppetit, vobiscum libentissime impertiemus. Haec idcirco per singula studuimus scribere quia epistola superius dicta per scriptum vobis innotescere iussit de singulis. Ea vero quae subsequens exposcit sermo nostrae competunt necessitudini. Liquet namque quod sagax efficacia vestram astutiam praecellit omnium hanc legationem agentium ut superius dictum declarat affatum. Et ideo quia prae cunctis excellentius subtiliusque eandem legationem à vobis ordinari scimus, de vestra inviolabile caritate freti consilium expetimus quomodo ipsam agere debeamus, ut sicut eam penes vos habetis depositam, qualiter Episcopos vel Canonicos aut Monachos, vel quibus capitulis ab eis debeamus requirere, per ordinem cuncta celerius ad nos recurrens ostendat epistola. Illam quoque paginam quae coram Domino Imperatore et nobis omnibus lecta est cum universis generaliter data fuit licentia eundi palatio pariter cum pra petita epistola nobis mittite; et non solum ea quae nominatim expressimus, sed praebete cuncta quae huic negotio scitis esse congrua. Ita namque in omnibus erga nos agat vestra immarcescibilis caritas, sicuti per vos nostra confidat simplicitas. Hoc etenim almitati vestrae notum fieri volumus quia Domino nostro glorioso Augusto iubente die XVIIII. mensis praesentis, quae eveniet XIII. Kal. Iulias, ab omnibus suffraganeis nostris, Deo opitulante episcopale officium, licet indignus, suscepturus — — ego me huic oneri minus aptum et adhuc episcopalibus officiis novit oportet esse imbuum, termino statuto differre volui. Sed quia iussione imperiale urgente non valeo, idcirco vestram sanctitatem rogo et intentissima prece efflagito, ut licet omni tempore, maxime usque praedictam diem pro nobis cum omnibus vestris Domini misericordiam exorare dignemini, ut impetratu vestro à gravidine meorum delictorum merear leviari, et adnitentibus orationibus dignetur mihi Dominus Iesus Christus intellectum sensumque praebere qualiter ad dignitatem tanti honoris, quamvis immeritus, valeam competenter accedere.

FORMULAE ANDEGAVENSES SIVE FORMULAE VETERES

Ex Codice antiquissimo Weingartensi primum editae à clarissimo viro Iohanne Mabillonio.

C A P I T U L A.

INCIPIUNT DICTATI.

Formula sollemnis de dote.

I. Hic est testamentum quarto regnum domni nostri Childeberto Reges, quod fecit Missus ille Chestantus. Cum iuxta consuetudinem Andicavis civitate, curia puplica resederet in foro, ibique vir magnificus illi prosecutor dixit: Rogo te, vir laudabilis illi Defensor, illi Curator, illi Magister militum, vel reliquum Curia publica, utique obticis puplicis patere iobeatis, quia habeo quid apud acta prosevere debiam. Defensor principalis simul et omnis Curia puplica dixerunt: Patent tibi cotecis puplici; prosequere quae optas. Obedire illa per mandato suo pagina mihi iniunxit, ut prosecutor exsistere deberit, qualiter mandatum, quam in dulcissimo iocali meo illo fici pro omnis causationis suas, tam in paco, quam et in palacio, seu in qualibet loca, accidere faciat illa porciones meas, quam ex alote parentum

meorum ei legibus obvenit vel obvenire debit, aut iustissime ei est reddebetum. E contra parentis suis vel contra cuiuslibet hominem accidere vel admallare seu et liticare facias inspecto illo mandato, quem in dulcissemo iocali meo illo fici, gestis municipalibus adlegare debeam. Curia vero dixerunt: Mandato, quem tibi habere dicis, accipiat vir venerabilis illi Diaconus et amanuensis. Ille prosecutor dixit: Rogo domno meis omnibus puplicis, ut sicut mandatum iustum legibus cognovistis esse factum, ut dotem quem prae manibus tenio, vobis praesentibus in foro puplico iobeatis recitari. Curia vero dixerunt: Dotem quem te dicis prae manibus retenire, illi Diaconus et amanuensis Andecavis civitate nobis praesentibus accipiat relegendum quo accepto dixit:

Incipit mandatus.

Domno mihi iocali meo illo. Rogo adque supplico dulcissima gratia vestra, ut ad vicem meam omnis causationis nostris, tam in pago quam et in palacio, seo in qualibet loca accidere faciatis; et illas portiones nostras, quem ex alote parentum meorum mihi legibus obvenisse vel obvenire debit, aut iustissime nobis est redebitum, haec contra parentis meus vel contra cuiuslibet hominum accidere vel admallare seu adliticare faciatis. Et quicquid exinde ad vicem nostram egeris, feceris, gesserisve, etenim me habiturum esse cognoscas rectum. Iuratum mandatum Andecavis civitate, Curia publica.

Incipit cessio.

Dulcissima et cum integro amore diligenda sponsa mea, filia illius, nomen illa, ego illi. Et quia, propitio Domino, iuxta consuetudinem una cum voluntate parentum tuorum sponsavi, proinde cido tibi de rem paupertatis meae, tam pro sponsalitia, quam pro largitate tuae, hoc est casa cum curte circumcincta, mobile et immobile, silvas, pratus, pascuas, aquas, aquarumve decursibus, iunctis et subiunctis, et in omnia superius nominata, tu dulcissima sponsa mea, ad die filicissimo nuptiarum tibi per hanc cessione dileco adque transfundo, ut in tuae iure hoc recepere dibeas. Cido tibi bracile valente solidus tantus, toneneas tantos, lectario ad lecto vestito valente solidus tantus, inaures aureas valente soledus tantus, annolus valentes solidus tantus. Cido tibi caballus cum sambuca et omnia stratura sua, boves tantus, vaccas cum sequentes tantus, ovis tantus, solidis tantis. Haec omnia subscripta rem in tuae iure et domenacione hoc recipere debias, vel posteris tuis, si inter nus procreati fuerunt, derelinquentis, salvo iure sancti il-

lius, cuius terrae esse videtur. Et si fuerit ullo umquam tempore, qui contra hanc cessione ista, quem ego in te bona voluntate conscribere rogavi, aut ego ipsi, aut ullus de heredibus meis vel propinquis meis, aut qualibet homo vel extranea aut emissa persona venire voluerit, aut agere, vel repetire praesumpserit, ante lite ingressus duplet tibi tantum, et alio tantum, quantum cessio ista contenet, aut eo tempore meliorata valuerit; et repetitione sua non obteniat effectum: et haec cessio ista atque voluntas nostra omni tempore firma permaneat.

Post haec Curia ait: Se adhuc aliquid abis ex hac causa aut agere debias, dic tu in praesente. Illi prosecutor dixit: Gratias agemus magnitudine vestrae, quod dotem sua scripta quem prosequio, gestis municipalibus, ut habuit caretas vestra, allegasse — — fecisse vobis ex more conscripse — — —.

Hic est venditio, qui seipsum vendit.

II. Domno mihi illo, necnon et coniux sua illa, ego illi. Quia coniunxerunt mihi necligentias, quod res vestras furavi, et in aliter transagere non possum, nisi ut integrum statum meum in vestrum debiam implecare servitium: ergo constat me nullo cogente imperium, set plenissima voluntate mea: et si de hac causa reprobus apparuerit, pro ipsa necligentia integrum statum meum in vestrum servitium obligare debiam ac cedere à vobis pretium in quod mihi complacuit, soledus tantus, ut quidquid ab hodierno die de memetipso facere volueritis, sicut et de reliqua mancipia vestra obnoxia, in omnibus Deo praesole habeatis potestatem faciendi quod volueritis. Si fuerit ego ipsi, aut aliquis de propinquis meis, vel qualibet extranea persona, qui contra hanc vinditionem, quem ego bona voluntate fieri rogavi, agere conaverit, inferit inter tibi et fisco soledus tantus vobis componat, et quod repetit vindecare non valeat, et haec vinditio atque voluntas mea firma permaneat.

Hic est venditio de homine in esseno posito.

III. Domno mihi proprio illo, ego illi. Et quia coniunxerunt mihi culpas et meas magis necligentias pro furta quid feci, unde ego in turmentas fui, et eologias feci, et morte pericolum ex hoc incurrere debui; set habuit pietas vestra datis de ris vestras solidus tantus. Ideo hanc epistolam venditione de integrum statum omni peculiare meo vobis emittendam curavi, ut quidquid ab hodierna die de memetipso facere volueritis, sicut et de reliqua mancipia vestra originaria, in omnibus Deo praesole habeas potestatem faciendi. Et si fuerit ego ipsi, aut aliquis de pro-

pinquis meis, vel qualibet extranea persona, qui contra hanc venditionem, quem ego ipsi bona voluntate fieri rogavi, agere conaverit, inferat inter tibi et fisco solidus tantus vobis componat, et quod repetit nihil valeat vindecare, et haec vinditio perenni tempore firma permaneat.

Hic est vinditio de terra conducta.

IV. Ego enim illi. Constat me vindedisse, et ita vindedi ad venerabile fratri illa vineola plus menus iuctus tantus, et residit in terraturium sancti illius, in fundo illa *illa*, et accipi a vobis pretium, in quod mihi conplacuit, hoc est soledus tantus, ut de ab hodiernum die memoratus emptor quicquid de ipsa vinea facere volueris, liberam in omnibus habeas potestatem faciendi. Si quis vero (quod esse non credo) se fuerit aut ego ipsi, aut ullus de heredibus meis, aut quaelibet obposita persona, qui contra hanc vinditionem, quem ego bona voluntate fieri rogavi, venire aut resultare praesumpserit, dupplit tantum, et alio tantum quantum haec vinditio ista contenit, et quod repetit vindicare non valeat, et haec vinditio omni tempore firma permaneat. Actum Andecavis.

Incipit securitas de supersallicione his est.

V. Dum non est incognetum, qualiter aliquos homo, nomen illi, aliquo homine, nomen illo, mallavit de res suas, et ipse illi male ei exinde numquam fecissit. Proinde ipsi illi ante bonis hominibus convenit, ut hanc epistolam facere deberit, ut nullo umquam tempore contra ipso agere non praesumat. Quod si illi aut aliqua persona ad vicem suam ipsa causa resultare praesumpserit, soledus tantus inter tibi, et fisco conponere debiat, et quod repetit vindicare non valeat, et haec securitas firma permaneat.

Incipit item securitas.

VI. Dum non est incognitum, quia ante hos dies aliquos homo nomen illi, litem in via publica aput illo ei habuit, et cobebus super eum ipsi illi ei posuit: sic taliter convenit ipsius homo ad mediantis bonis hominibus, ut hunc securitate ipsus homo de ipsus cobebus seu et de ipsa lite, quem aput mihi abuit, facere deberit, quod ita et fecit. Et (quod futurum esse non credo) si fuerit ut ego ipsi, aut aliquis de heredibus meis, vel qualibet obposita persona, qui contra hanc securitate resultare praesumpserit, soledus tantus ei conponat, et quod repetit nihil valeat vindicare, et haec securitas ista perenni tempore firma permaneat.

Incipit securitas.

VII. Domno venerabile et in Christo patri illo Abbat. vel omnis congregatio nostra et domni illius, ego illi. Et quia ad peticionem meam habuit pietas vestra fecistis mihi benificium de rem vestra, et domni illius, hoc est locello cognomenante, in pago illo, cum casis, campis, terris, mancipiis, acolabus, pratis, pascuis, aquis aquarumve decursibus, vestrum praeiudicium, et domni illius tenire et possedire debuit; et spondio vobis annis singulis cinso soledus tantus, et post quoque meum dicessum iure vestro et domni illius cum rem meliorata, quantumcumque in ipso loco inventum fuerit, revertatur, et accipiatur absque ullius contrarietate, aut repetitione propinquorum meorum, annuente Domino, ut mus est virorum atque magnorum opidi, confirmandum.

Incipit concamius.

VIII. In Dei nomen placuit atque convenit inter illus et illus, ut inter se campellus conmutare deberint, quod ita et fecerunt. Hoc est, dedit illi ad racione illo campo ferente modius tantus, et est super terreturio sancti illius, et subiungat de unus latus campus illius. Similiter in alio loco dedit illi super ipso terreturio ad racione illo campello ferente modius tantus, et subiungat de uno latere campus illius: ut quicquid exinde facere voluerit, absque preiudicium sancti illius, cuius terra esse videtur, liberam in omnibus habeas potestatem. Si fuerit unus quis qui contra pare suo agere aut resultare praesumpserit, partem quod accepit a pare suo amittit, et insuper multa legis damnum incurrit. Et haec epistolas uni tenorum conscriptas, quem inter nus fieri rogavimus, firmas permaneant.

Incipit vindicio quam facit qui seipso vindit.

IX. Domno fratri illo, necnon et coniux sua illa, ego illi, qui conmaneo in pago illo. Constat me vindedisse, et ita vindedi vobis vernacula iuris mei, nomen illo, et accipi inde precium in argento uncias tantas: ut quicquid ab hodierna die ipso vernaculo facere volueritis, habendi, tenende, donande, vindende, seu conmutandi, quomodo et de re aliqua mancipia vestra obnoxia exinde facere volueritis, liberam habeatis potestatem. Et si quis ego ipsi, aut aliquis de heredibus meis, vel qualibet extranea persona, qui contra hanc vindicione, quem ego bona voluntate fieri rogavi, agere conaverit, inter tibi et fisco soledus tantus vobis conponat et quod repetit nihil valeat vindicare, et haec vindicio adque voluntas mea perenni tempore firma permaneat.

Incipit iudicius.

X. Veniens homo, nomen illi, ante venerabile vir illo Abbate vel reliquis viris venerabilibus adque magnificis, quorum nomina subtus tenuntur inserti, interpellabat aliquo homine nomen illo, quasi servicium ei redeberit; et illi taliter de praesente aderat, et hoc fortiter denegabat, quod servitium numquam redebebit. Interrogatum fuit ipsius *illo* de sua agnatione alius homines in suum servicium habebat, an non: et ipsi illi taliter locutus fuit, ut hoc non redebebat, nam ipsi illi servitium ei non redebebat, at de agnacione aut de conparato ut hoc inter se intenderent, ut dum ipsi illi alius homines de sua agnacione non redebebat. Sic visum fuit ipsius abbati vel quibus in eus aderant, ut ipsi homo aput homines XII. manu sua XIII. in basilica domne illius, in noctis tantis coniurare deberet, quod de annus XXX. seu amplius, servitium ei numquam redebebat: se hoc facere potebat, ipsi illi de hac causa contra ipso illo conpascere deberit; sin autem non potuerit, hoc inmendare studeat.

Incipit noticia de supradicto iudicio.

Noticia sacramenti, qualiter vel quibus praesentibus ingressus est illi apud homines tantus ingenuos super altare illius Andecavis civetate, pro eo quod homine, nomen illo ipso pro servitium interpellabat ad vicem genetore suo seu et genetrice sua. Iuratus dixit, iuxta quod iudicius ex hoc loquitur per hanc loco sancto et divina omnia quod hic aguntur, de annis XXX. seu amplius sub ingenuitate nomen resedi. nam et ipsi superius nomenatus servitium non redebi, nec redebio pro reverentia loci. id sunt quorum praesentia.

Incipit iudicius.

XI. Veniens homo, nomen illi, Andecavis civetate, ante illo agente vel reliquis qui cum eo aderant, interpellabat aliquo homine, nomen illo, quasi iumento suo ad furtis conditionis abuissit: et ipsi illi una cum genetore suo ibidem aderat, et hoc fortiter denegabat, quod ipso iumento nunquam habuisset. Sic visum fuit ipso agente qui cum ipso aderunt, ut genitor suos illi pro filio suo illo, quia et ipsi genitor apud homines tantus ipsi illi in basileca domni illius in noctis tantus pro filio suo excusare deberit, se hoc facere potebat, ipsi illi contra ipso illo compascere deberit. Sin autem non potuerit, hoc contra ipso emendare stodiat.

Incipit noticia.

Noticia sacramenti, qualiter vel quibus praesentibus ingressus est illi in basileca domne illius pro iudicio, illo agente iuratus dixit: Per hunc loco sancto et divina omnia quod hic aguntur, quae hic Deo plenius offeruntur, unde me illi repotabat, quasi iumento suo ad furtis conditionis post me habuissit, et per meum ingenium ipso iumento digere habuisset; nec ipso iumento numquam habui, nec per meum nullum ingenium ipso iumento numquam perdedit, nec aliud tibi de hac causa non redebio, nisi isto edonio sacramento.

Incipit solsadia.

XII. Notitia solsadii, qualiter vel quibus praesentibus illi homo placetum suum adtendit Andecavis civetate Kalendas illas, per iudicio inlustri illo Comite, vel auditores suis, ac contra homines his nominibus illus et illus, vel genetrici eorum, nomen illa, una cum abunculo eorum illo, dum dicerit, quasi aliqua femena, nomen illa, genetore eorum, nomen illo, pro maleficio eum interfecisset. Qui ipsi iam superius nomenati placetum eorum legebus à mane usque ad vesperum visi fuerunt custodisse. Nam ipsa femena nec ad placetum advenit, nec misso ad persona addirexit, qui sonia redebuissit. Propterea necesse fuerit praedictis hominibus, ut hanc noticiam bonorum hominum manibus roboratas, prosequere deberent, qualiter et visi sunt fecisse.

Incipit item solsadia.

XIII. Noticia solsadii, qualiter vel quibus praesentibus veniens homo, nomen illi, placitum suum adtendit Andecavis civetate, in basileca domni illius, unde eum haec contra homine, nomen illo, quem ante illo agente fuit inratione pro iumento suo, etc.

Item solsadii

XIV. Noticia qualiter solsadii, vel quibus praesentibus veniens illi in basilica sancti illius Andecavis civitate, placetum suum adtendit contra homine, nomen illo, quem ante illo agente fuit inrationes pro agente, quod hoc die illo quod fecit mensis illi dies tantus, coniurare deberit una cum hominis suis, qui illi ad placitum adfuit una cum testis suis pro legibus triduum custodivit, et solsadivit; nec illi nec ad placito adfuit, nec ulla persona ad vicem suam direxit, qui ipso placito custodisset, aut sonia nunciare deberit, quos praesens placitus ipsius fuit custoditus aut solsaditus, aut hanc noticiam manibus eorum subter firmaverunt.

Incipit sacramentalis.

XV. Breve sacramenti, qualiter et quos praesentibus ingressus est homo, nomen illi, Andecavis civetate, die illo, quod fecit mensis illi dies tantus, in basileca domne illius. *Iuratus dixit*: Per hunc loco sancto et divina omnia quae hic aguntur, quae hic Deo plenius offeruntur, unde mihi homo, nomen illi, interpellabat, eo quod caballo suo furassit, aut in taxato post me habuissit; hoc coniurare quod caballo suo, quem mihi reputabat, numquam furavi, nec consciens ab ipso furandum numquam fuisset, nec post me intaxata ipso caballo numquam habui, nec alio tibi exinde non redebio, nisi isto edonio sacramento, quem iudicatum habui, et legibus transibi. Id sunt qui hunc sacramento audierunt, manibus eorum subter firmaverunt.

Incipit noticia.

XVI. Noticia qualiter vel quibus praesentibus illi et illi placitum eorum adtenderunt Andecavis civetate, in basileca domne illius, pro iudicio illo praeposito, unde aliqua femina, nomen illa, habuit interpellatus pro illa re, qui illi et germanus suos illi ad ipso placito advenerunt, et homines suos hic praesentaverunt, ut ipso sacramento excusare deberent. Nam ipsa illa femena ad ipso placito adfuit, et ipso sacramento menime recipere voluit, qui illi ex germano suo illi placitum eorum legibus custodierunt. Propterea necessarium fuit, ut ex hoc noticia accipere deberent. quod ita et fecimus.

Incipit vacuaturia.

XVII. Dum cognitum est, quod homo, nomen illi, vinditione de integrum statum suum ab homine, nomen illo, et cogiae sua illa, et ipsa vinditione meneme invenisse non potuerunt. Proinde manus nostras firmatus vobis emittendam curavi, ubi et ubi ipsa vindicio inventa fuerit, inanis permaniat, et haec vacuaturia firma permaniat.

Incipit item vacuaturia.

XVIII. Dum cognetum est qualiter aliquos homo, nomen illi, aliquo homine, nomen illo, cautione inmissa habuit pro factum suum, quo ei beneficium facit argento uncias tantas, ut inter annus tantus, qualecumque ei servitium iniunxerit, ei facere debiret. Et ipsi homo cautione menime invenire non poterit. Proinde mano mea et bonorum hominum vacuaturia tibi proinde dedi, dum tu ris meas rededisti, ubi et ubi cautio ipsa inventa fuerit, vacua et inanis permaneat, et haec vacuaturia firma permaneat.

Incipit vindicio.

XIX. Domno mihi semper illo illi. Et pro necessitatis temporum et vidi compendium etiam sterilitas et inopia praecinxit, ut in aliter transagere non possum, nisi ut integrum statum meum in vestrum debiam implecare servitium. Ergo constat me nullo cogente imperio, sed plenissima voluntate mea, et accipi à vobis pro suprascriptum statum meum, hoc est in quod mihi complacuit, in auro valente soledus tantus, ut quicquid ab hodiernum diem de memetipso facere volueris, sicut et de reliqua vestra obnoxia, in omnibus Deo praesole habeatis facultatem faciendi. Si quis vero aut ego ipsi, etc. *ut supra.*

Incipit ingenuitas à die praesente.

XX. In Dei nomen ille, delectissimo nostro illo. Noverit iste pro divinitatis intuitu et animae meae remedium vel aeterna retributione tua, eatenus à die praesente ingenuum esse praecipimus, tamquam ab ingenuis parentibus fuisset procreatus, et nullius tibi heredum ac proheredum meorum nec servicium, nec ullum obsequium ultra debere cognuscas, sed potius aso defensione sanctum illius in integra valeas residire ingenuitas. Etsi fuerit unus de heredibus meis, vel qualibet extranea persona, qui contra hanc ingenuitatem, quem ego bona voluntate fieri rogavi, venire aut resultare praesumpserit, in primitus Dei incurrat iudicium, et de sanctorum loca efficiatur extraneus, et insuper multa legis damnum incurrat auri libra una, argento pondo tantum; et quod repetit vindicare non valeat, et haec ingenuitas perenni tempore firma permaniat.

Incipit vindicio.

XXI. Ego enim illi. Constat me vendedisse et ita vindedi ad illo campello ferente modius tantus, et est super terraturio sancti illius, in villa illa, et subiungit de terra illa, de uno latere campus illius, taxato precio: hoc est in quod mihi complacuit, valente soledus tantus, ut quidquid ab hodierna die de ipso campo agere volueris, absque praeiudicium sancti illius, cuius terrae esse videtur, liberam in omnibus habeas potestatem. Et si fuerit ego ipsi, etc.

Incipit cautio de vinea.

XXII. Ego enim illi. Constat me accepisse, et ita accepi per hanc cautionem ad praestetum beneficium de homine, nomen illo, hoc est in quod mihi complacuit, in argento soledus tantus; et in pignore tibi conditionis demitto

tibi pro ipso beneficium inter annus tantus vinia medio iucto tantum, qui est supra terraturium sancti illius, in villa illa; et subiungit de uno latere vinia illius, ut interim res vestras micum habuero illa blaeda, quem ibidem Deus dederit, in tuam revoces potestatem. Et quod, si adsolet, ipsi annus tantus completi fuerunt, rem vestram reddere debiam, et cautionem meam recipere facias, aut tibi, aut cui cautionem istam dederis ad exagendum.

Incipit ingenuitas.

XXIII. Dilectissimo nostro illo ego ille. Noveris te pro divinitatis intuitu et animae meae remedium, vel aeterna retributione eatenus at iucum servitudinis tibi absolvemus, ut quamdiu advixeris, de meum non discedas servitium; et post meum quoque discessum cum omni peculiare quod habes, aut laborare potueris, ingenuam ducas vitam, tamquam se ab ingenuis parentibus fuisses procreatus, et nullius tibi nec servitium, nec nullum obsequium heredum ac proheredum meorum te quicquam redebere cognuscas, nisi sub defensione sancti basileci domni illius praebeas obsequium, non requiratur. Si quis (quod futurum esse non credo) si fuerit unus de heredibus meis vel qualibet obposita persona, qui contra hanc ingenuitatem, quem ego bona voluntate fieri rogavi, agere conaverit, in primitus Dei incurrat iudicio, et à liminibus ecclesiarum, basilicarum vel omnium sacerdotum excommunus accipiat illam maledictionem, quem Iuda Scariotis accipiat, et mea voluntate cum Christo accipiat misericordia, et quod repetit numquam valeat sua voluntas obtineat, et ingenuitas ista perenni tempore firma permaneat.

Incipit iudicius.

XXIV. Eveniens illi Andecavis civitate ante illo Praeposito vel reliquis hominibus, qui cum eo aderant, interpellabant aliquo homine, nomen illo, quasi animalia per sua menata eos ducare habuissit, et ipsa animalia per sua menata aliquas mortas fuerant, et ipsa pecora illi excorticassit, posteaque mortas fuerunt. Interrogatum fuit ipsi illi, quid de hac causa responso daret: et ipsi illi taliter locutus fuit, quod nec sua animalia numquam menassit, nec per sua menata ipsa animalia degere numquam habuissit, nec de manus suas excorticatas numquam fuissent. Propterea visum fuit ab ipso Praeposito, vel qui cum ipso aderant, ut in noctes tantas apud homines tantus ipsi illi in basileca domni illius excusare deberit: se hoc facere debebat, de hac causa ipsi illi compascere debirit: sin autem

non poterit, quicquid lex de tale causa edocet emendare stodiat.

Incipit vindicio qui seipsum vindit.

XXV. Domno magnifico fratri illo, necnon coniux sua illa. Nus enim illi et cognie sua illa constat nus vindedisse et ita vendedimus à vobis estus nostros cum omni peculiare quod habemus aut locare poteremus, manso et terra vel viniolas, quantumcumque ad die praesente possidere vidimur, in fundo illa villa in se super terra ecclesiae Andecavis, vel ubique habire visi sumus. Unde accipimus de vobis precium quod nobis conplacuit, hoc est in auro valente soledus tantus, ut post hunc diem memorati emptores quicquid de nus ipsis vel de heredis nostris facere voluerint, habeant potestatem faciendi. Si quis etc.

Incipit securitas.

XXVI. Dum non habetur incognitum, qualiter aliqua femina, nomen illa, apud hominem sancti illius, nomen illo, litis intentione habuit de illo rapto, quod ipsa fuit, ut ipsa ad pacem concordiam voluntate ad ipsa femina facere deberent. quod ita et fecerunt. Unde convenit, ut si homo manu sua firmata exinde accipere deberet, quod ita et fecit, ut se ipsa femena post hunc diem resultare voluerit, contra homine soledus tantus componat. Facta securitas.

Incipit vindicio proprietatis.

XXVII. Domino venerabile et in Christo Patri illo Abbate ego illi et coniux mea illa. Constat nus vindedisse et ita vindedimus vobis terra proprietatis nostrae, in loco nuncupante illo, et accipi proinde pretio de vobis in quod nobis conplacuit, hoc est in argento soledus tantus, etc. et haec vindicio perenni tempore firma permaneat stipulatione subnixa. Actum est.

Incipit iudicius.

XXVIII. Veniens illi Andecavis civitate ante illo Agente, necnon et illo, vel reliquis qui cum illo aderant, interpellabat aliquo homine, nomen illo, quasi fossado per terra sua, in loco nuncupante, qui vocatur, illa villa, qui aspecit ad illa, ei fossadassit. Et taliter ipsi homo dedit responso, quod terra sua fossado fecisset. nam terra ad illo homine numquam fossadasset. Visus fuit ab ipsis magnificis, ut illi in noctis tantas apud homines tantus vicinis circa manentis de ipsa condita mano sua quarta in basileca domni illius senioris excusare deberet, quod terra sua malo ordine numquam fossadasset. Si hoc facere potebat,

quietus et securus resediat: sin autem non potuerit, contra ipso hominem satisfacere debeat.

Incipit iudicius.

XXIX. Veniens homo, nomen illi, aput femina, nomen illa, qui fuit coniux illa quondam germanus illius, ante venerabile vir illi Abbate, interpellaverunt hominem, nomen illo, quasi servitium qui fuerunt ipsius illi, quondam post se habuissit commandatas, hoc est illam rem qui illi ad praesens aderat: et hoc totum fortiter denegabat. Interrogaverunt ipsius illi, se habebat homines qui de pracsente fuissent, ut vidissent quando ipsa rauba ipsi illi et illi commandasset. Taliter visum fuit ab ipso Abbate vel qui cum eo aderant, in noctis tantis daret homines tantus bene fidem habentes vicinis circa manentis, qui de praesente fuissent, et vidissent supra scripto illo quondam ipsa rauba ipsi illi commandasset, ut hoc in basilica domni illius coniurare deberit, ipsius illi per legem emendare studiat. sin autem non potuerit, de hac causa ipsi illi omni tempore ductus, quietus atque securus valeat resedire.

Incipit item iudicius.

XXX. Veniens illi ante illo Abbate, vel reliquis qui cum eo aderant, interpellabat aliquo homine, nomen illo, quasi vineas suas, quae erant illius, quondam illi ad parciaricias dedissit, ut quamdiu ipsi illi se aptificavit, ipsas vineas ad parciaricias habire debiat. Interrogatum fuit ipsius illi, si ipsas vinias apud ipsas fuerunt, an non. Taliter ipsi locutus fuit, quod illas convenentias, quod ipsi illi dicebat, aput ipso numquam habuit. Visum fuit ipsius Abbate, ut dum hoc denegabat quod ipsas convenientias numquam habuit, ut apud homines tantus in basileca domni illius excusare deberet, quod ipsas convenentias inter se numquam habuissent. Se hoc facere potebat, precium quod de ipso illo acciperet, ei reddere debiat: sin autem non potuerit, contra ipso emendare stodiat.

Incipit apennis.

XXXI. Dum non est incognitum, qualiter aliquis homo, nomen illo, et coniuge sua illa, in terra eorum in loco illo, per nocte fuit à pessimis naufragium passus, et exinde perdedit et pecunia sua, et mobele suo, seu et strumenta sua quam pluremas, vindicionis, dotis composcionalis, contullitionis, pactis, commutationis, convenentias, securitatis, vacuaturias, iudicius, et noticias. Unde necesse ei fuit advocare iudecis seu et vicinis circa manentis, seu et universa parocia illa, et ibidem invenirent et ostia sua frac-

ta, et portis suas conquassatis, et ipso loco graviter devastata. Proinde petiit ad ipsos bonis hominibus: in eumdem prospecto accesserunt, invenirunt sicut tum esset, cuius nomina subter sunt inserta, ut hunc noticia relatione praesto ei adfirmare deberent. quod ita et fecerunt, qualiter melius possit Andecavis civetate adfirmare.

Incipit item appennis.

XXXII. Quicumque ad latruncolus sceleratoribus, seditiosis seu incendiariis, in qua provincia vim aut damnum pertulerit, oportet hoc eidem Rectores civium seu Curiales provinciae, in qua perpetratum fuisse perhibetur, palam ostendere, et publica denuntiatione manifestare. Igitur cum pro utilitate ecclesiae vel principale negocio Apostolicus vir, illi Episcopus, necnon et inluster vir illi Comes, in civitate Andecave cum reliquis venerabilibus atque magnificis rei puplicae viris resedissit, ibique veniens homo, nomen illi, palam suggereret, ceu casa sua in loco nuncupante illo, eo quod mali homines per caecata nocte ad casa sua in loco nuncupante illo advenissent, et ostia sua frigissent, vel res suas aurum, argentum, species, vestimentum, fabricaturas suas, vasa cerea, vel reliquas res quamplures, cum strumenta cartarum vindicionis, cautionis, cessionis, donationis, dotis conposcionalis, contulationis, pactis, conmutationis, convenentiis, securitatis, vacuaturiis, iudicius et notitias, oblecationis, vel reliquas res quam plures, quam longum est per singula minustire, ad furtis causis deportassent. Unde per ipsas cartas pluras terras post se dicere venditum: et in castrenum locale accessione una cum bonas extraneas personas vicinis circa manentis in ipso loco manibus eorum roboratas accessisse: et ob hoc cognita relatione ante suprascriptus senioriis praesentabant ad relegendum, per quem ipsum seniores cognoverunt, quod ipsa causa taliter acta vel perpetrata fuisset. Dum taliter diligentia inquirere videtur, sublectum fuit ad ipsas bonas straneas personas vicinis circa manentes, qui bene optime ex hoc comperti aderant, quid exinde cognuscibant veraciter enarrare deberent, se ipsi homo taliter praebuerunt testimonium, ut inspecta illa epistola, quem illi praesentabat, sua denuntiatione veraciter concordabant. Dum sic in omnibus devolgata claruit, si suprascriptus Pontifex et ipsi Comis vel qui cum eo aderant, denuntiaverunt ipsius illi, ut quicquid per annorum spatia, de eo tempore usque nunc recte et legaliter possederat, inantea obsolve principale negotio recto tramite testata lege servit, res suas ipsi aut heredis sui tenire et possedire faciant. Et pro praesente et futura tempora convenit, ut hanc cartola, qui

vocatur Appennis, praefatorum seniorum vel reliquorum civium eorum manebus roboratas acciperet adfirmare deberet. quod ita et fecit: ita ut duo Appennis coaequalis ex hoc affirmatus accipiat, unum, quem ipsi apud se retineat; et alium, quem in foro puplico supenditur. Facto Appenni.

Incipit noticia ad Appenno firmare.

XXXIII. Cum per caeca cupiditate per loca orbana semper hostis antiquus bella consurget, et solent homines perfidi et pessimi per malus intolerabilia mala subire, tam ab hostibus, quam latrunculus, per talas et fortes, per captores et rapacis conmovere et conmutare gravis damnos aetatis. Igitur non est incognitum, qualiter aliquo homine, nomen illo, contegit gravis naufragius, quod in villa illa casa sua per nocte fuit effracta ut omnes praesidios suos, aurum, argentum, aeramentum, vestimentum, utensilia, pecunia, seu strumenta cartarum quamplurimas, vindicionis, cautionis, cessionis, donationis, dotis conposcionalis, pactis, conmutationes, convenientiis, securitatis, vacuaturias, iudicius et notitias, seu et omnes solemnitas, per quem à longo tempore usque modo res suas domenavit, per ipso furte exinde fuit deportata. Proinde necesse fuit saepe dicto illo in crastenum maturius mane iudici pupleco vicinis circa manentes ad ipso loco convocare: et ibidem venientes invenerunt sic esset factum, seris incisis ostias concapolatas, portas perforatas, conscensa seu et universa quae supra memoravimus per ipso furto perinde esset abstracta. Dum sic cessit veraciis, ut melius possit exinde appenne in civetate regione ipse ipsius prosequere et adfirmare, petiit ad ipsius vicinus et iudice, qui in ipsa cautione fuerunt, manibus propriis in hunc prospectum notitia relationis adfirmare deberent. quod ita et fecerunt.

Incipit (libellus) dotis.

XXXIV. Annum IIII. regnum Domini nostri Childeberto reges. Ego in Dei nomen illi fateor me hunc libellum dote scribere deberem, quod ita et fecerim, ad dulcessima sponsa mea, nomen illa, pro amore dulcitudinem suam, emitto tibi in cartola libelli dotes casa iam dicta puella sponsa mea illa habiat, teniat, possideat, faciat quod voluerit. Et si quis vero, aut ego ipsi, vel quislibet opposita persona, qui contra hoc voluntate meam facta aut libellum dote ista conscripta aut agere praesumpserit, soledus tantus coactus exsolvat. Et si quis ——— non obtineat effectum.

Incipit epistola.

Ego enim illi fateor me hanc epistola facere debere, quod ita et feci, ad coguie mea illa propter amore dulci-

tudinem suam et servicium circa me inpendetis, cedo tibi atque transcribo capsa de casa cum ipso villare, ubi ipsa casa resedit, ut ab hodierno die ipsas res denominatas habeas, teneas, possideas. Et si quis vero etc.

Incipit item cessio.

XXXV. Ego enim illi fateor me hanc cessionem facere debere quod ita et feci ei, ad dulcissimo nepote meo, nomen illo. Cedo ei propter amorem dulcitudinem suam casa, ut ab hodierno die ipsam rem conscriptam habeas, teneas, possideas, etc.

Incipit epistola, quem pater et mater facit in filio.

XXXVI. Licet unicuique de rebus suis, quas in praesente sacculo (habere) videtur, tam ad sancta loca seu parentum meliorare, et lex manet et consuetudo longinqua percurrit facere quod voluerit. Idcirco ego in Dei nomen illi, et coguie mea illa dulcissima, et à nobiscum integra amore diligendo filio illo. Dum in omnibus, et per omnia et super totum nobis fideliter servire videris, multas penurias et iniurias per diversa loca pro nostra nècessitate suscepisti, et in utilitate domnorum partibus Britanici seu Wasconici hostiliter ordine ad specie mea fuisti: proinde convenit nobis, ut aliquid de facultatis nostrae te emeliorare debererit. quod ita et fecerunt. Ergo transcrivimus tibi mansello nostro illo super terraturio vir inluster vir illo, et hoc cum domebus, aedificiis, mancipiis, viniis, silvis, pratis, aquis aquarumque decursibus, iunctis et adiecentiis, quantumcumque ibidem nos tenire visi sumus, hoc ad die praesente perpetualiter ordine tradimus ad possidendum, et hoc est habendi, tènendi seu commutandi posteris tuis, vel ubi tua decreverit voluntas, derelinquendi, et ubi aliubi ex nostra sine epistolis obligatam et infantis nostris remutarent, tu cum ipsis aequalis lanciae dividere facias. Et in hanc paginola intimare convenit, si nos ipsi aut heredis seu propinquis nostris, aut militans extranea persona, qui contra hanc epistola aliqua querilla aut refragatione contraire voluerimus, soledus tantus tibi sociante fisco conponat, et nihil vindicet quod repetet; et haec voluntas nostra cum manus nostras roboratas omni tempore cum lege Aquiliani non dibeat esse inconvulsa.

Incipit cautio de homine.

XXXVII. Domino magnifico fratri illo, ego illi. Constat me accipisse, et ita accepi à vobis per hanc cautionem ad pristetum beneficium, hoc est in argento uncias tantas: in loco pignoris emitto vobis statum meum medietatem, ut

in unaquisque septem ad die stantis qualecumque operam mihi legitemam iniunxeris, facere debiassemus. Cum annos tantus compliti fuerint, res vestras redibere debias, et cautionem meam recipere faciam. Et si exinde de ipsa opera, aut de ipsas res ad ipso placito negligens tardus fuero, aut voluntate vestra exinde non habuero; tunc me constat res vestras in duplum debiam esse reddituras, aut vobis, aut cui cautione ista dederis ad exagenda.

Incipit securitas.

XXXVIII. Ego enim illi. Quia dum non est incognitum, qualiter aliquos homo, nomen illi, et quia ante hos dies habuit interpellationem, dum dicerit, quasi casas sua infregisset, et res suas exinde deportassit. Unde et ipsi illi habuit, ut hoc in basilica sancti illius apud homines tantus coniurare deberet. Sed metuentis bonis hominibus eos concordiare dixerunt. Et si recognovi, et in nullo modo culpabile exinde ipso non invenit, convenit ut manu sua exinde facere deberet, quod ita et fecit, ut nullo umquam tempore contra ipsis nulla calumnia, neque repeticione facere non debeas, sed, sicut dixi, quietus et securus residias. Et si fuerit aut ego ipsi etc.

Incipit cessio (in dotem).

XXXIX. Dulcissima et cum integro amore diligenda sponsa mea nomen illa, ego illi, filius illius. Dum non habetur incognitum, sed pluris habetur cognitum, qualiter te secundum lege Romana sponsatam visus sum habere, in animis meis plenius tractavi, ut tibi aliquid de re paupertaticola mea concidere debirem. quod ita et feci, hoc est cedo tibi membro de casa cum mobile et immobile, in fundo illa villa, super terraturium sancti illius, cum villare vel omne circumcincto suo, iuxta caso illius, lecto vestito, vestimentum tantum, fabricaturas in soledus tantus, mancipia tanta, his nominebus illus et illus, boves tantus, vaccas tantas cum sequentis tantis, ovis tantus, solidis tantus, campo cum silva ferentes modius tantus; de unus latus est campus illius: vinia iuctus tantus, de unus latus est vinia illius: prato iuctus tantus. Haec omnia superius nominata ad die felicissimo nuptiarum hoc ad die praesente habeas concessum, dum advixeris, perpetualiter ad usumfructuario ad possedendum, absque praeiudicio (sancti illius) cuius terrae esse videtur. Si vero, quod fieri non etc.

Incipit ius liberorum.

XL. Dulcissimo et cum integro amore diligendo iocale meo illo, illa. Sane in Dei nomine mente sanoque con-

silio meditantis casus humanae fragilitatis corpore, ne nos contingit ultimos dies inordinatus, quod Deus avertat, de huius saeculi lustris discederemus, debitumve naturae compleverimus, dum in terra nus sobolus non habemus, nostrumque elegemus conspirante Deo commune consilio per cartolae textum nostrum voluntate conscribere. Ideo ego memoratus illi, si tu mihi dulcissima coniux mea illa superstitis fueris, cum ego de hac luce discessero, debitumve naturae complevero, tunc tu tris portionis de omne corpore facultatis meae, quem in pago illo et illi ex aloto parentum meorum, vel de quolibet contracto mihi legibus obvenit, si prolis interim non fuerint procreati, tibi transcribo, ut quicquid exinde in postmodum exinde volueris faciendum, id est tam in domibus, aedificiis, mancipiis, vineis, silvis, pratis, agris, acolabus, aquis aquarumque decursibus, iunctis et subiunctis, mobilebus cum omne iure et soliditate eorum, integrum, sicut à me fuit possessum, possedendum tuo iure recipias, et perpetualiter possideas; et quicquid exinde elegeris, faciendi liberum potiaris arbitrium. Quia rem ipsam aliter quam quod heredibus meis, illa quarta vero portione reservaverunt, haec contra vos propinquorum heredibus legitimis meis reservo, ut tu coniux mea illa illas tris portionis, et ipsi heredis mei illa quarta similiter debetis percipere et possidere. Similiter ego illa in ara, iuxta ut superius contenitur depictum, religionis quos tenet tera mea — — — ad vos voluntate mea conscriptas, et ego ad similitudinem conscribere rogavi. Ergo si tu mihi dulcissimus iocalis meus illi superstitis fueris, cum ego de hac luce discessero, debitumve naturae complevero, tunc tu tris partis de omne corpore facultatis meae, quod in pago illo et illo ex alote parentum meorum abire videor, heridis meos in ipsis tris partis fottiden — — ut quicquid de ipsis tris partis de alote meo, se prolis inter nos non fuerint procreati, facere volueris, tam in domibus, aedificiis, mancipiis, vineis, silvis, agris cultis et incultis, pratis, accolabus, sicut à me fuit possessum, possideas, et rebus tam quod ad praesens possidere videor, ut mihi inante iustum redebitum est, tu hoc integro iure percipias recipere, etc.

Incipit securitas.

XLI. Ego enim illi qui commaneo villa illa sancti illius. Convenit mihi bona voluntate ad securitate ad homine, nomen illo, facere debere. quod ita et fici, pro eo quod illam rem ad furtis conditionis post habuerit, et accepit exinde argento tantum. Proinde mano mea et bonorum firmata tibi exinde dedisse, ut post hunc diem de hac

causa quietus et securus residias. Et si fuerit aut ego ipse, etc.

Incipit epistola quem hominem repotavit de res suas.

XLII. Dum cognitum est quod homo, nomen illi, aliquo homine, nomen illo, mallavit pro res suas, et ipsi illi male ei exinde numquam male fecisset. Proinde ipsi illi ante bonis hominibus convenit, ut hanc epistolam facere deberit, ut nullo umquam tempore contra ipsum agere non praesumat. Quod si illi aut aliqua persona, etc.

Incipit securitas de rapto.

XLIII. Ego enim illi. Constat me accepisse de illo integro conpositione, pro eo quod apud homine, nomen illo, puella sua tradenda fuit, dedi ei ad ipso illo soledus tantus. Proinde manu sua firmata et bonorum hominum accepi, ut post hunc diem neque illi, neque nullus de heredibus suis, nulla calumnia nec repetitione habere non debias, sed, sicut dixi, de hac causa quietus residias. Et si fuerit aut ego ipsi, etc.

Incipit notitia (de matrimonio servorum).

XLIV. Notitia qualiter illi et illi. Non habitur incognitum, qualiter servus nomen illi, ancilla ad illo, nomen illa, extra voluntatem ad coniugium se coniunxerunt: sed modo nos una pacis concordia convenit, ut de agnatione qui de ipsis procreati fuerint, illi ad ancilla sua duas partes recipiat, ego et illi ad servo suo illo tertia, et quod ipsi aliquid stante coniugio convenerunt, illi servo suo de ipso peculiare duas partes recipiat: similiter et illa ad ancilla sua illa tertia. Proinde ut in postmodum nulla altercatio inter nos non debeat esse, ut manus nostra exinde per duas epistolas uno tenore conscriptas facere deberimus. quod ita et fecimus, et pro rei totius firmitate modo adfirmavimus, ut nec nos ipsi, nec ullus de heredibus vel de propinquis nostris, aut militans stranea persona, contra ipsas epistolas venire voluerit, ad dupla pecunia teneatur obnoxius; et illa petitio non obteniat effectum, et has convenentias inconcusso et inconvulso teniat firmitate.

Incipit epistolas qui de heredibus alicui aut ecclesiae delegat.

XLV. Lex Romana et antiqua consuetudo exposcit, ut unus quis homo, dum in suum contenit arbitrium, de rebus suis propriis aliquid pro animae suae conpendium dare decrevit, licentiam habeat, et illud quod ad loca sanctorum, ad congregationem monachorum confertur, numquam

perit, sed ad memoriam aeternam et iustitiam reputatur. Igitur ego enim in Dei nomen inluster vir ille, necnon et conguie mea inlustra matrona illa, convenit nobis unanimiter pertractantis, ut aliquid de rebus nostris in Monasterio nostro, quem communiter aedificavimus, qui est in honore sancti illius infra muro Andecavis constructus, ubi illa Abbatissa custos praeesse videtur, concidere deberemus. Quod à die praesente visi sumus fecisse, hoc est locello nuncupante illo, in pago illo, rem proprietatis nostrae, quem de parente nostro venerabile viro illo Abbate propria pecunia conparavimus, vel die praesente nostra est possessio, hoc est cum terris, domibus, aedificiis, mancipiis, accolabus, viniis, silvis, pratis, pascuis, aquis aquarumque decursibus, movilebus et inmovilebus, iunctis et appendiciis et adiecentiis in se habentis ad se pertenentis cum superposito pro omni merito suo, ut diximus, ad praedicta basileca vel congregatio ipsius vel rectorem ipsa volumus esse translatum atque inductum: ita ut quicquid exinde ab hac die iure proprio atque firmissimo congregatio ipsius utilitatibus monasterii ipsius elegerit faciendum, liberam habeat in omnibus potestatem: quia malumus te sacrosanctae ecclesiae in honore sancti illius in idipsum monasterio aedificatae, quam reliquis heredibus nostris. Quod si fuerit aliquis de heredibus nostris, qui contra hanc epistolam cessionis, quam bona voluntate pro nostris expiandis peccatis devovimus, venire aut contrarius vel pulsator exstiterit, prius à communione Ecclesiae catholicae sit pulsatus, et aeternae damnationi subiectus; et insuper auri libras tantas, argento pondus X. sociante fisco, cuius pulsaverit, componat: nihilo minus epistola atque definitio nostra omni tempore firma et stabilis perduret.

Incipit notitia, quem hominem in causa sua repellavit.

XLVI. Notitia qualiter veniens illi Andecavis civitate ante venerabile vir illo Abbati vel reliquis quam plures bonis hominibus, qui cum ipso aderant, cuius nomina vel scriptiones atque signaculum subter tenentur inserta, interpellavit aliquus homines his nominibus illus et illus, dum dicerit, quasi vinia sua in loco nuncupante illo, malo ordine pervasisset. quia ipse illi et illi taliter in responso (dederunt), quod auctori habebant legitimo nomen illo maiore, quia ipsa vinia ad eos dedissit. Sic ab ipsis viris illi fuit denuntiatum, ut die illo Andecavis civitate ipso illo in Antericio praesentare deberit: se hoc non faciebat, cum legis beneficio ipso illo de ipsa vinia revestire deberet. Actum.

Incipit mandatus.

XLVII. Domino magnifico illo illi. Rogo, preco, supplico atque iniungo per hunc mandatum ad vicem meam hominem, nomen illo, quem ego beneficium ei feci, argento uncias tantas, ipsum meum ubi et ubi, eas vel meas prosequere et admallare et adcausare facias, quomodo ipso debite recipere facias: et quicquid ad vicem meam exinde facere volueris, egeris, feceris, gesserisve, etenim me habiturum esse cognusce ratum. Mandatum Andecavis civitate, curia publica.

Incipit charta de sanguinolento, quem de matricola suscipi.

XLVIII. Cum in Dei nomen nos vero fratris, qui ad matricola sancti illius residere videmur, quos nobis ibidem omnipotens Deus de conlata Christianorum pascere videtur, invenimus ibidem infantolo sanguinolento, cui adhuc vocabulum non habetur, et de cuncto populo parentes eius invenire non potuimus. Ideo convenit nobis unanimiter consentientes, et per voluntatem marthyrario, nomen illo Presbytero, ut ipso infantolo ad homine nomen illo venumdare deberemus, quod ita et fecimus, et accepimus pro ipso, sicut apud nos consuetudo est, treanto uno, cum nostro pacto et intimare rogavimus. Si nus ipsi aut domenus vel parentis eius, qui contra charta ita venire voluerit, in primitus Christus filius Dei vivi terribilem et metuendum, ut non sit ad gaudium, sed ad eius detrimentum quod ei incutiat sempiternam poenam; et quod repetit vindicare non valeat, et haec facta nostra omni tempore firma permaneat.

Incipit iudicius de homicidio.

XLIX. Veniens illi et germanos suos illi Andecavis civitate, ante viro inluster illo Comite vel reliquis racimburdis qui cum eo aderant, quorum nomina per subscriptionibus atque signacola subter tenentur inserta, interpellabat aliquo homine, nomen illo, dicebat quasi ante hos annus parentis coram illo quomodo interfecisset. Interrogatum est saepe dicto illo, quid ad hac causa daret in responsis. sed hoc ad integra fortiter denegabat. Sic iuxta actificantes saepe dictis germanis visum est ad ipsis personas decrevisse iudicio, ut quatrum in suum quod evenit ipso Kalendas illas, apud homines XII. mano sua XIII. vicinus circa manentes sibi: sin melius in ecclesia seniore loci in ipsa civitate hoc debiat coniurare, quod ad morte saepe dicto numquam consentisset, nec eum occessisset, nec consciens, nec consentanius ad hoc faciendum numquam fuis-

set. So hoc facere potest, diebus vitae suae de ipsa causa securus permaneat: sin autem non potuerit, in quantum lex praestat hoc emendare stodeat.

Incipit notitia ad supradicta iudicia.

Notitia sacramenti, qualiter vel quibus praesentibus aderant in ipso die Kalendas Martias ingressus est homo, nomen illi, in ecclesia seniore sancti loci Andecavis civitate, secundum quod iudicios suos loquitur, apud homines XII. mano sua XIII. iuratus dixit. Per hunc loco sancto et divina omnia sanctorum patrocinia, qui hic requiescunt, unde mihi aliquid homenis illi et germanus suos illi reputaverunt, quod parente eorum illo quondam interficisse aut interficere rogasse; ipsum non occisi, nec occidere rogavi nec consciens, nec consentaneus ad morte sua numquam fui, nec illud de hac causa non redebio nisi isto edonio sacramento, quem iudicatum habui, legibus transivi. Id sunt quod de praesente fuerunt, et hunc sacramentum audierunt, et hunc notitiam manus eorum subter adfirmaverunt. Facta notitia.

Incipit mandatus.

L. Domino fratri illo, ego illi. Negociens rogo, preco, atque suppleco per hunc mandatum ad vicem meam servo meo, nomen illo, natione gentile: quem mihi confugio fecit ubi et ubi, cum ipso invenire potueris, tam in pago, quam in palatio, seu in qualibet patria invenire potueris, quicquid exinde ad vicem meam prosequere et excausare, vel admallare eas, faceas: et quicquid per hunc mandatum egeris, feceris, gesserisve, etenim me habiturum esse cognusce ratum. Mandatum Andecavis civitate.

Incipit mandatus.

LI. Domino magnifico illo, ego illi. Rogo atque suppleco vestra caretate per hunc mandatum, ut omnes causas meas in pago illo ad vicem meam prosequere vel admallare facias, tam in pago, quam et (si necessitas fuerit) ad palacio, vel ubi locus congruus fuerit; et quicquid exinde egeris, feceris gesserisve, etenim me in omnibus habitaturis tibi essit cognuscat ratum, quam gestibus oblecatus. Et ut certius credatur, mano mea subter firmavi, et magnorum meorum subterius decrevi adfirmare. Datum mandatum Andecavis civitate.

Incipit notitia.

LII. Noticia qualiter veniens ille Andecavis civitate, die illo, in regionis, quod ficit mensis illi dies tantus, pla-

citum suum adtendedit. Ac contra aliquus homines, his nominibus illus et illus: unde ante hos dies iurationis fuerunt pro vinia sua in loco qui dicitur illo. Unde et autore nomen illo, spoponderunt praesentare ipsa vinia ipsis consignasit. Sed veniens in eo placito illi, de mane usque ad vesperum placitum suum legibus custodivit et solsadivit. Nam illi et illi ibidem fuerunt, et hoc quod espoponderunt, menime potuerunt adimplire. Propterea necessarium ipsius illo, ut hanc noticiam manibus bonorum hominum exinde accipere deberit, quod ita et fecit, ut in postmodum quicquid lex inter eos declarat, attendere debiat.

Incipit cessio.

LIII. Quod bonum faustum sit, Lex felicitatis adsatis adsentit, et lex Romana edocit, et consuetudo pagi consentit, et principalis potestas non prohibet, ut tam pro se intercidentem, quam ad die filicissimo nuptiarum obtabile evenientem. Idcirco ego in Dei nomine illi nomen, ante proscribo ad sponsam meam, nomen illa, filia illius, transcribo ad ipsa per hanc epistola atque cessione, hoc est casa cum curte, vel omni circumcincto suo, hoc est mobile et inmobile, lecto vestito, campo ferente modius tantus, de uno latere est campus; vinia iuctus tantus, de uno latere vinia illius; silva iuctus tantus, de uno latere silva illius; prado iuctus, de uno latere prata illius, et est super terraturium sancti illius, in fundo illa villa, bovis tantus, vaccas cum sequentis tantus; vestimento tanto, in turis de soledus tantus, bracilo de soledus tantus, haec omnia rem superius nomenata, quamdiu adviximus, ambo pariter hoc tenere et possedere debiamus, superius nomenata hoc tenire et possedire debias. Et se prolem nobis Deus dederit, cum omne integritate ut rem meliorata acceperit, et adfirmare deberimus: quod ita et ficimus. Post transitum vero tuum in ipsis revertantur. Et se agnatio de nobis procreata non fuerit, haec omnia rem superius nomenata, hoc tenire et possedire debiant, et cui volueris derelinquas. Et si fuerit qui contra hanc epistola adque cessione, quem ego bona voluntate nulla imperium fieri et adfirmare rogavi, venire aut litigare vel infrangere fortasse conaverit, inferat inter tibi et fisco soledus tantus coactus componere debiat, et quod repetit vindecare non valiat.

Noticia divisionis.

LIV. In Dei nom. Placuit atque convenit inter illus et illus germanus, ut inter se de res eorum devidere debuerunt. quod et fecerunt. Accipit illi hoc est casa cum omni circumcincto illo, seu et mancipia vel mobile et im-

mobile, quem in ipsa casa esse videtur, vel vineas, silvas et prata, quantumcumque in ipsa casa aspicere videtur, totum et ad integrum. Et in contra accipit germanus suos illi alio locello illo, cum omne rem ad se pertinentis. Unde convenit ut manus eorum firmatas inter se accipere deberent, quod ita et fecerunt, ut unusquis quod accipit habeat, teneat et possideat, vel cui voluerit derelinquat. Et si fuerit unus ex nus ipsis qui contra pare suo agere aut resultare praesumpserit, partem suam ad pare suo amittat, et insuper soledus tantus componat, et quod repetit nihil valeat vindicare; et haec pactio divisionis omni tempore firma permaneat.

Noticia cessionis.

LV. Ego enim illi. Convenit nobis ad petitionem nutrido nostro, ut aliquo locello, nomen illo, in loco qui vocatur illo, pro assiduo servicio suo vel benevolentia qui circa nus abire visus est, ei concidere deberemus. quod ita et fecimus ut post hunc diem ipso locello integrum habeat concessum, ut quicquid de ipso facere volueris, liberam in omnibus habeas potestatem faciendi. Et pro infestantis malis hominibus, convenit multa ibidem inserere debeamus. quod ita et fecimus. Et si fuerit qui contra epistola ista ullus de heredibus meis, aut quislibet homo, aut extranea persona, qui contra ipsa resultare voluerit, soledus tantus ei componat, et repeticio sua non obtineat effectum, et haec epistola omni tempore firma permaneat cum stipulatione subnixa.

(*Formula dissolvendi matrimonii.*)

LVI. Domino non dulcissimo, sed amarissimo et exsufflantissimo iocali meo illo illa. Dum non est (incognitum), qualiter faciente inimico et interdicente Deo, ut insimul esse non potemus; proinde convenit nobis ante bonis hominibus, ut ad invicem nos relaxare deberemus. quod ita et fecimus. Ubicumque iocalis meus mulierem (ducere) voluerit, licentiam habeat potestatem faciendi. Similiter et illa convenit, ut ubicumque ipsa femina superius nominata sibi marito accipere voluerit, licentiam habeat potestatem faciendi. Et si fuerit post hunc diem unus ex nus ipsis qui contra hanc epistola ista agere aut repetire praesumpserit, soledus tantus ad pare suo componat una cum iudice intercidentem, et quod repetit nihil valeat vindicare, et haec epistola firma permaneat.

Incipit cessio.

LVII. Lex Romana edocet, consuetudo pariter consensit, et regalis potestas non prohibet, ut unus quis de rem

suam, quem in praesente die possedit, faciat quod voluerit. Idcirco ego quidem in Dei nomen illi, qui commaneo illa villa, quia pertractavi circa animus meus, ut omnis res meas, quem in praesente seculo habere videor, ad filio meo duas partes per hanc epistola cessione ad die praesente trado ad possedendo, tam casas, domibus, aedificiis, mancipiis, campis, viniis, silvis, pratis, pascuis, aquis aquarumve decursibus, iunctis et subiunctis movelibus et immovelibus, omni rem meam, pro assidua servitia sua vel benevolentia, ei, sicut dixi, partis duas deligo atque transfundo ad die praesente, tertia vero parte ad heredis propinquis reservans, hac tamen conditione, ut dum advixero, mihi in omnibus tam de victo, quam et de vestito soniare mihi debiat, et ipsa terra persolvere faciat. et quicquid de ipsis duas partes facere voluerit, habendi, tenendi, donandi, vendendi, seu commutandi, absque praeiudicio sancti illius, cuius terrae esse videtur, liberam in omnibus habeas potestatem faciendi. Si quis vero (quod fieri esse non credo) si fuerit ullo umquam tempore, aut ego ipse, aut nullus de heredibus meis, vel quilibet homo aut extranea persona, qui contra hanc epistolam cessione ista venire aut agere fortasse praesumpserit, in primitus Dei incurrat iudicium, et sanctorum loca efficiatur extraneus, et insuper inter tibi et agente sancti illius tantus componat; et quod repetit nullo congenio evindicare non valeat, et haec cartola omni tempore firma permaneat.

(*Notitia de natis servorum*).

LVIII. Nos enim illi et coniux mea illa. Dum non est incognitum, qualiter aliqua femena, nomine illa, servo nostro, nomen illo, ad coniugium copulavit, et modo nos bona voluntate convenit, ut quamdiu quidem in coniugio sunt copulati, ipsa femena per nos non debuit esse declinatam in servicio. Et agnacio, se ex ipsis procreata fuerit, ad ingenuetatem capitis eorum debuit permanere ingenui. Si quoque ut se eis necessitas fuerit, ad servicio caput eorum inclinatur, non ei detur licentia, nisi ad nus vel heredis nostris propinquiores: et peculiare, quod sit ante coniugio laborare potuerit, ipsa femena tercia parte exinde habeat absque nostra repeticione, vel heredum nostrorum. Deinde in hunc epistola nobis intimare convenit, se nos ipsi, aut heredis vel propinqui nostri seu quislibet opposita persona, quid ad traditis conveniencias ipsa femena conmodolare voluerit, aut contra epistola haec agere contemtator fuerit, soledus tantus componat, et nihilum dicit et quod repetit, et haec epistola omni tempore firma permaneat.

(Notitia de commodato).

LIX. Ego enim illi qui conmaneo illa villa. Constat me accepisse, et ita accipi de homine, nomen illo, ad pristetum beneficium argento uncias tantas. Sic modo convenit, ut cum multa caretate ipso argento die Kalendas illas mox venturi Septembris et circum me habere debiam, et ipso die argento vestro reddere faciam, et cautionem meam recipere faciam. Et si exinde necligens aut tardus fuerim, voluntate vestra non habueris, hic modo mihi in hunc cautione placuit inserere, ipsas revestitas in dupplum vobis sic reddeturus, aut vobis, aut cui cautionem istas dederis ad ex.

FORMULAE ALSATICAE

SIVE

FORMULAE VETERES

Ex vetustissimo Codice primum editae a clarissimo viro Claudius Le Pelletier.

FORMULARUM ARGUMENTA.

1. *Carta traditionis Monasterio in precaria.*
2. *Carta repraestationis a Monasterio in precaria.*
3. *Walafridi Abbatis Augiensis Coenobii comparatio de Mundanis et Ecclesiasticis dignitatibus.*
4. *Carta Regalis Manumissionis.*
5. *Carta Exemptionis mansi cuiusdam à tributis, vectigalibus, operibus et araturis.*
6. *Carta qua Rex concedit Parochiae ius eligendi Episcopi.*
7. *Carta qua Rex concedit Ecclesiae curtem seu fiscum iuris proprii et regalis*
8. *Carta qua Rex concedit Monasterio ius eligendi Abbatis.*
9. *Carta institutionis Monasterii à Rege sub eius et Episcopi iurisdictione.*
10. *Carta Excambii seu permutationis inter Regem et Vasallum hobarum iure haereditario possidendarum.*
11. *Epistola commendatitia formata Episcopo in favorem Sacerdotis de sua*

I. Ego ille cum manu Advocati illud trado ad Monasterium S. N. cui nunc S. Episcopus Abbatis iure praesidet,

quicquid haereditatis in Arguna possideo, hoc est in illo et illo loco, ea conditione ut ego inde duos denarios singulis annis vitae meae ad ipsum Monasterium persolvam. Et filius meus, Ille, et eius legitime procreati easdem res intra sex annos post obitum meum decem libris in arg. et auro puro, a supra dicto Monasterio redemerunt. Quod si pactum quod cum eis placitus sum confirmaverint et impleverint, potest eadem redemptio, etiam me vivente, si ita mihi et amicis meis complacuerit, fieri. Quodsi in aliquo pactionis meae contrarii fuerint, ego de rebus meis ordinandis potestatem habeam. Sic autem haec omnia trado, ut cuncta et filio meo, Illi, et eius procreationi, et Monasterio proficiant, in agris, pratis, sylvis, aquis, aquarumque decursibus, et omnibus aedificiis ac mancipiis atque universa supellectili: nisi tantum quod mancipia quae iugiter in domo mea consistunt, et mihi specialiter serviunt extra hanc traditionem relinquere decrevi, donec mihi Dominus insinuare dignatus fuerit quod de his, secundum suam voluntatem et utilitatem meam facere debeam. Si quis vero contra hanc cartam potestativa manu peractam venire, aut eam irrumpere conatus fuerit, ad fiscum Regis auri uncias tres, argenti libras octo coactus persolvat, et haec carta nihilominus firma et stabilis permaneat. Haec traditio primum placita et facta est in illa feria IIII. VII. Kalend. Octobris coram N. seniore Comite, et subscriptis Proceribus ac Plebeiis, atque roborata est in illa VI. die Kalend. earundem Tr. VI. coram Illo Comite iuniore et multitudine procerum ac popularium, quorum hic pauci admodum sunt adnotati. Signum N. et Advocatus eius N. qui hanc traditionem fieri iusserunt et decreverunt. Ego itaque N. notavi supradictos dies, annum N. Regis Piissimi VII. Comitem.

II. Complacuit mihi S. Episcopo et Abbati Monasterii S. G. ut res quas nobis N. tradidit cum consensu fratrum et manu Advocati nostri N. hoc ei repraestaremus. Tradidit autem nobis eadem N. quicquid haereditatis in Arguna in Australi parte Aquilonis Argunae possedit. Idem in isto et isto loco, ea conditione, ut ipsa inde duos denarios singulis annis vitae suae ad ipsum S. G. Monasterium persolvat. Et filius illius N. et eius legitimi procreati, easdem res intra sex annos post obitum ipsius R. X. libris in argento et auro puro à supradicto Monasterio redimant. Quod si pactum quod cum eis idem N. et procreatione eius placita est, confirmaverint et impleverint, potest eadem redemptio, ipsa vivente, si ita ipsi N. et amicis eius complacuerit, fieri. Quod si in aliquo pactioni ipsius contrarii fuerint, ipsa de rebus suis ordinandis potestatem habeat. Sic autem haec cuncta tradidit, ut omnia et filio ipsius N. et eius procreationi, et

praedicto Monasterio in agris, pratis, sylvis, aquis aquarumque decursibus et omnibus aedificiis, ac mancipiis, atque universa supellectili: nisi tantum, quod mancipia quae iugiter in domo illius consistunt et ipsi specialiter serviunt, extra hanc traditionem relinquere decrevit, donec Deus illi insinuari dignatus fuerit, quid de istis secundum voluntatem ipsius et utilitatem suam facere debeat. Haec conditio primum placita et facta est in N. feria IIII. VII. Kalend. Octobris coram N. seniore Comite, et subscriptis Proceribus ac Plebeiis, atque roborata est in N. V. die Kalend. earundem, feria III. coram N. Comite Iuniore et multitudine Procerum ac Popularium, quorum hic pauci admodum sunt adnotati. Signum S. Episcopi et Abbatis et Advocati eius N. qui hanc precariam fieri decreverunt. Signum Dec. Sacr. Praepositi Port. Hospit. Cell. Cam. Signum et aliorum testium qui ibi praesentes fuerunt. Signum illud et illud. Ego itaque N. notavi dies supra scriptos. Annum N. Comitem finis cartae precariae.

III. Sicut Augusti Romanorum totius orbis Monarchiam tenuisse ferunt, ita summus Pontifex in Sede Romana vicem beati Petri gerens, totius Ecclesiae apice sublimatur. De quo Sardicensi Concilio statuitur, cunctorum statuta ad eum referri debere: idque observandum quod ipse statuerit. Sicut vero summus saeculi status aut principatus, non tantum apud Romanos, verum etiam apud aliarum partium gentes fuit, ita et aliae Ecclesiae dignitati sedis Apostolicae et Romanae consociantur. Idem Antiochensis in Asia, Alexandrinus in Africa. In Concilio enim Nicaeno harum trium privilegium Ecclesiarum caeteris omnibus anteferendum ostenditur. Sed potest trium locorum eminentia ad unam dignitatem referri: quia in duobus horum Petrus ipse sedit, et cum nihilominus idem Alexandrinam, per Marcum filium suum, et Evangelium, quod ex ore eius ipse Marcus descripserat, suam effecerat sedem; similiter intelligendum de Principatibus saeculi; quod quamvis in diversis orbis partibus per tempora sua fulserint, tamen ad ius Romanum, quasi unum apicem postremo omnes relati sunt. Comparetur ergo Papa Romanus Augustis et Caesaribus; Patriarchae vero Patriciis, qui primi post Caesares in Imperiis fuisse videntur: ita et isti, qui satis pauci sunt, primi post trium Sedium Praesules habentur. Deinde Archiepiscopos, qui ipsis Metropolitanis praeminent Regibus conferamus. Hoc est Furiolanum, Lugdunensem, Mogontiacensem. Metropolitanos autem Ducibus comparemus, quia sicut Duces singularum sunt Provinciarum, ita et in singulis Provinciis illi singuli ponuntur. Unde et in Calcedonensi Concilio iubetur ne una Provincia in duos Metropolitanos dividatur.

Quod Comites et Praefecti in seculo, hoc Episcopi caeteri in Ecclesia explent. Ferunt enim in Orientis partibus per singulas urbes, et praefecturas singulas esse Episcoporum gubernationes. Sicut Tribuni militibus praeerant, ita Abbates Monachis Athletis spiritualibus praeesse noscuntur. Quemadmodum sunt in Palatiis Praetores, et Comites Palatii, qui saecularium causas ventilant, ita sunt et illi, quos summos Capellanos Franci appellant Clericorum causis praelati. Capellani minores ita sunt, sicut hi quos vassos Dominicos Gallica consuetudine nominamus. Dicti sunt autem primitus Capellani a cappa Beati Martini, quam Reges Francorum ob adiutorium victoriae in praeliis solebant habere secum, quam ferentes et custodientes, cum caeteris Sanctorum reliquiis Clerici Capellani coeperunt vocari. Porro sicut Comites quidam Missos suos praeponunt Popularibus, qui minores causas determinent, ipsis maiora reservent; ita quidam Episcopi Chorepiscopos habent, qui in rebus sibi congruentibus, quae iniunguntur efficiant. Centenarii, qui et Centuriones, et Vicarii, qui per pagos statuti sunt, Presbyteris Plebeii, qui baptismales Ecclesias tenent, et minoribus praesunt Presbyteris, conferri queunt. Decuriones et Decani, qui sub ipsis Vicariis quaedam minora exercent, minoribus Presbyteris titulorum possunt comparari. Sub ipsis Ministris Centenariorum sunt adhuc minores, qui Collectarii, Quaterniones, et Duumviri possunt appellari, quia colligunt populum, et ipso numero ostendunt, se Decanis esse minores. Sunt autem ipsa vocabula ab antiquitate mutuata, in qua officia Praelatorum dicebantur ex numero subiectorum, ut sunt Chiliarchi, Graeci, Latini, Millenarii, Centenarii, et Centuriones, Pentepontarchi et Quinquagenarii, Decani et Centuriones, Quaterniones, Duumviri. Ad horum, id est, minorum similitudinem sunt Diaconi, Subdiaconi, Presbyterorum adiutores in verbo, Baptismo et quotidiano officio. Sunt etiam Archipresbyteri in Episcopiis Canonicorum curam gerentes. Habent et potentes saeculi Consiliarios in domesticis, et liberorum Pedagogos suorum, habent ipsi Procuratores rei familiaris. Similiter in quibusdam Ecclesiis ad Archidiaconos familiae respicit gubernatio. Sunt in saecularibus Quaestionarii, qui reos examinant; sunt in Ecclesia Exorcistae Daemonum exclusores. Habent potentium Ianitores, habet et domus Dei Hostiarios. Habet mundus Veredarios, Commentarienses, ludorum exhibitores, carminum pompaticos relatores; habet Ecclesia Accolytos, Lectores, Cantores atque Psalmistas. Caeterum ex utriusque ordinis coniunctione et dilectione una domus Dei construitur, unum corpus Christi efficitur; cunctis membris officiorum suorum fructus mutuae utilitati conferentibus,

quemadmodum oculi in sapientibus, qui veram lucem et percipiant et insinuent: os in Doctoribus, auris in benevolis auditoribus, nasus in discretionis amatoribus, manus in operatoribus, pedes in proficiscentibus, venter in compatientibus, humeri in laborum toleratoribus, et caetera in caeteris, ut non sit schisma in corpore; sed si gloriatur unum membrum, congaudeant omnia membra; tristatur unum, cuncta condoleant. Ista convenientia eo usque tenenda est, donec occuramus omnes in virum perfectum, ut sit Deus omnia in omnibus, Amen.

IV. In nomine Sanctae et individuae Trinitatis. K. Divina favente gratia Imperator. Notum sit omnibus sanctae Dei Ecclesiae Fidelibus, nostrisque, praesentibus scilicet et futuris, qualiter Fideles nostri, illi et illi tradiderunt duo mancipia sua propria N. ad monasterium novum puellarum in Brixia per manus Advocati eiusdem Monasterii N. et concambiaverunt inde quemdam servum N. ut eum ob mercedis nostrae augmentum liberum dimitteremus. Nos vero manu propria nostra excutientes de manu supra dicti N. denarium, et numerum et argentum et aureum et dragmam, et sestertium, et minam, secundum legem Salicam eum liberum dimisimus, et ab omni iugo servitutis absolvimus, eiusque absolutionem per praesentem authoritatem nostram confirmavimus, atque nostris et futuris temporibus firmiter et quam inviolabiliter mansuram esse volumus. Praecipientes ergo praecipimus, ut sicut reliqui manumissi, qui per huiusmodi titulum absolutum a Regibus et Imperatoribus Francorum noscuntur esse ingenui relaxati, ita deinceps memoratus N. per hoc nostrae authoritatis praeceptum nullo inquietante, sed Domino auxiliante, perpetuis temporibus debeat permanere ingenuus atque securus. Et ut haec auctoritas absolutionis nostrae incorruptivam obtineat firmitatem, annuli nostri impressione subsigillari eam iussimus. Data VIII. Kalend. Iulii anno quinto. per mortem patris sui Hludovici in Francia, Alamannia, secundo regni eius in Burgundia, Imperatoriae vero dignitatis et Apostolicae benedictionis primo. Ego N. Notarius et exceptor ad vicem N. (*sic*) Archimentariensis recogno. Feci.

V. In nomine Domini et Salvatoris nostri Iesu Christi K. Divina ordinante providentia triumphator et imperator Augustus, omnibus Comitibus partibus Alemanniae, seu successoribus atque iunioribus vestris et omnibus fidelibus nostris, notum sit. Quia placuit nobis pro remedio animae nostrae et aeternae retributionis fructu, Monasterio et Episcopio N. illi et illi quod situm est in pago N. ubi illi, et ille venerabilis Abbas et Episcopus praeest, et Congregationi ipsius Monasterii quemdam censum desuper scriptis Mona-

steriis, qui partibus Comitum exire solebant, salva tamen functione, quae tam ex tributo, seu vectigalibus et alia qualibet re partibus Palatii nostri venire debet, per hanc nostram authoritatem concedere, et propterea has nostrae praeceptionis litteras praedicto Monasterio eiusque congregationi fieri iussimus, per quas omnibus vobis praecipimus, ut de Monasteriis denominatis, hoc est in Comitia N. indurg. . . . in Centuria illa, in loco qui dicitur N. iuxta villam nostram N. de hoba illa et illa in eodem pago in Centuria N. in loco qui et ipse N. nuncupatur, qui est iuxta N. baptismalem Ecclesiam, de manso illo et illo, et in eadem Comitia in parte Orientali in Centuria N. in loco qui aeque N. vocatur, et est iuxta Constantiensem Ecclesiam. De manso illo, et illius nullum tributum, aut vectigal, aut opera, aut araturas, aut alias quaslibet functiones exigere, aut exactare praesumetis, sed sicut in nostra Elemosina concessimus, ita perpetuo maneat. Reliqua ut supra.

VI. In nomine Sanctae et Individuae Trinitatis H. L. Rex Germaniae, si ergo loca ab anterioribus nostris Divino cultui mancipata, et servos Dei in eisdem commanentes, liberalitas nostra aliquid beneficiorum contulerit, mercedem nobis ab hoc a Deo credimus repetendam, et prolem nostram post nos feliciter regnaturam. Et idcirco omnes fideles nostri, et filiorum nostrorum, praesentes scilicet et futuri cognoscant, quod venerabilis vir N. illius Ecclesiae Praesul precibus, quibus ausus est, serenitati suggessit, quod Canonici, et familia ipsius Ecclesiae, sed et alii Clerici et cunctus populus eiusdem Dioeceseos, nimium solliciti essent et suspecti, quisnam illis aut cuius gentis per se Episcopus ordinaretur, timentes videlicet, ne si ignotus ignotis, et etiam alterius linguae, diversorumque morum superponeretur, eis nequaquam convenire potuisset. Cuius suggestioni assensum nostrae pietatis accommodantes, et Christianae plebis utilitati prospicientes, per authoritatem nostrae potestatis eidem Ecclesiae hoc pacto in eodem Clero et etiam in ipsa Parrochia ius sibi eligendi Episcopum in Elemosinam nostram concessimus. Ideo si inter ipsos Canonicos Ingenui et Nobiles homines Divinae anthoritatis eloquiis, et Synodalium Decretorum constitutis instructi, et bonis moribus adornati fuerint inventi, per consensum sacrorum ordinum, et natu maiorum nobilium Laicorum, qui dignus ex eis electus fuerit, ad nostrae serenitatis deducatur aspectum, ut per nostram comprobationem Clericis et Monachis et omni Populo acceptus et honorabilis habeatur. Quod si inter eos talis inveniri nequiverit, sed Dei gratia Monasteria in eadem Dioecesi Nobilibus et eruditis viris referta, inde dignum et industrium Ecclesiae Rectorem inve-

nientes, nostro conspectui perducant eligendum, ut per nos Archiepiscopo commendatus, officii sui authoritatem, per nostram obtineat potestatem. Si hoc noluerint, de tota Parrochia unum quemlibet Clericum natalibus et doctrina pollentem cum consensu populi eligentes nobis videndum et comprobandum praesentantes petitionem suam apud clementiam nostram se obtinere confidant. Si vero, quod absit, personam servili iugo notabilem, et publicis exactionibus debitam, aut etiam vitiis suis consentaneam, et ipsi sine populo eligere, et nobis absque idoneis Parrochiae testibus assignare praesumpserint, liceat nobis potestate Regia uti, et iuxta scientiam nobis divinitus concessam, Ecclesiae Dei dignum constituere Sacerdotem, qui et Ecclesiam Canonice sciat dirigere, et ad nostram obsequelam et obsequium, per aetatis et industriae commoditatem sufficiat occurrere, quod etiam caeteri, si perveniant ad Episcopium, sibi noverint subeundum. Ut autem haec concessio nostra firmitatis suae diuturnum obtinere possit vigorem, placuit nobis eam propria manu roborare, et annuli nostri impressione munire. Signum K. Serenissimi Regis in Orientali Francia data Kalend. Maii anno Imperii eius V. actum Regino curte publica, in Regno Baioariorum, anno ab incarnatione Domini qualicunque, indictione quavis.

VII. In nomine Dei et Domini nostri Iesu Christi K. Divina favente clementia Rex. Quicquid ad loca sancta impendiorum conferre curaverimus, Deum nobis pro hoc remuneratorem promereri confidimus: et ideo fideles nostros scire volumus, quod ille venerabilis Episcopus Ecclesiae illius per familiares Celsitudinis nostrae Pietatem nostram flagitare confisus est, ut pro Elemosyna nostra, et Augustissimorum Progenitorum nostrorum quemdam Fiscum Regalium possessionum, qui N. dicitur ad eandem Ecclesiam, et ad Clerum sustinendum et peregrinos, et ad peregrinos suscipiendos concedere dignaremur, et eosdem intercessores affabilitati nostrae conquestus ipsius Ecclesiae reculas valde tenuissimas esse, de quibus et nostrae sublimitatis obsequio et suo ministerio satisfacere nequiret. Rationabili igitur eius petitioni assensum nostrae largitatis accommodantes, concessimus ad ipsum titulum Pastoralem curtem seu fiscum iuris proprii et Regalis in illo et illo loco, tanta nostrae potestatis auctoritate, ut sicut usque nunc eaedem possessiones ad nos tantum et nostros Ministeriales aspectabant, ita ex hoc ad Episcopum loci ipsius et ad eos tantum quibus ille curam earundem rerum commiserit pertinere debeant, et nullus Dux aut Comes, nec quilibet superioris aut inferioris Ordinis Iudex, sive Missus in eodem loco nec in omnibus ad eum pertinentibus, et mansiones sibi parare aut invadere,

aut pastum iumentis suis aut suorum diripere, aut inde veredos aut veredarios exigere, aut ibi Concilium congregare, aut aliquid ex eisdem locis suo iuri vindicare, absque tunc temporis Episcopi consensu praesumere audeat, usque ad nostram praesentem audientiam et diiudicationem. Et quisquis de vicinis ex sua haereditatula ad eumdem sanctum locum tradiderit, hoc ipsum eidem immunitatis tuitioni subiaceat. Et ut haec largitatis nostrae constitutio firmum a posteris suae perfectionis tenorem obtinere valeat, manu propria eam insignire voluimus, et nostri imaginis anulo consignari praecepimus. Signum K. Serenissimi Augusti Rectoris Francorum, Sveviorum, Baioariorum, Turingorum, Saxonum, Domitorisque barbararum nationum. Ego N. ad vicem N. Archicapellani sic recogno fieri. Data Kl. Aug. anno, et ind. ut supra.

VIII. In nomine Patris, et Filii et Spiritus Sancti. N. Divina largiente Clementia Imperator Augustus. Notum sit omnibus fidelibus nostris, quod vir Reverendissimus N. Abbas Coenobii, qui dicitur N. et est constructum in honore sancti Martyris N detulit nobis quoddam Gloriosissimi Genitoris nostri HL. Imperatoris praeceptum, in quo continebatur, qualiter idem Monasterium ab antiquis temporibus a Regibus potestatem ac privilegium haberet, ut ipsi fratres inter se Abbatem eligerent, et nulli hominum subiecti esse deberent, praeter in eo solum, Episcopo suo deferrent, quod ad Ecclesiasticam disciplinam pertinet: videlicet ordinationem accipiendi, et si qua forte contra Canonicam authoritatem commissa fuerint, corrigendi, donec quibusdam machinationibus, imo surreptionibus apud avum nostrum N. R. M. Episcopus ipsi Ecclesiae idem Monasterium subiugaret. Deinde in eodem praecepto Domini et Patris nostri sanctae recordationis Piissimi haec continebantur. Qualiter ipse per suae potestatis authoritatem eidem Monasterio firmius privilegium concessisset, quam prius habere dinoscebatur. Cuius constitutionem nostra etiam authoritate renovare ab eiusdem Abbatis intercessoribus implorati praecipimus atque constituimus, ut idem sacer locus nostrae immunitatis tuitioni subiectus a caeterorum hominum dominatione in perpetuum sit absolutus: et nullus Episcopus, nullus Comes, nec eorum Missus, in eiusdem Monasterii possessionibus absque petitione et consensu Abbatis ipsius Concilium congregare et mansiones sibi parare, et ad ipsum Monasterium, si quando eum rationalis causa sive necessitas itineris pertraxerit, cum multitudine hominum et exercitu venire praesumat, sed modeste et decenter sicut sancta loca decet adire, nec ullus superioris aut inferioris Ordinis Iudex aliquid de eisdem coenobii possessionibus, quas modo legaliter obtinet, et

postea conquesierit, et acceperit, suo iuri sine publico mallo vindicare audeat; nec inde aliquid auferre, aut homines eius loci servos aut ingenuos ad iustum aliquod Concilium et necessitatem distringere, aut freda et parafreda exigere, aut titulos nostros seu suos aut cuiuslibet in omnibus eius locis imponere praesumat, absque nostra, si tamen ita res postulaverit, iussione. Et quandocunque Abbas, qui nunc, et eius successores Divina vocatione ex hoc mundo decesserint, quamdiu tales inter eos inventi fuerint, qui ipsum Monasterium secundum Regulam Sancti Benedicti bene regerent, et ad nostrae serenitatis obsequium sint idonei, cum Dei voluntate et nostra authoritate unanimo et salubri consensu eligant sibi Abbatem, quem nullus propter aliquam causam despicere et abiicere debeat. Et si aliqui de primis, alii de mediis, quidam etiam de extremis, ad nostram praesentiam ipsum electum adducant, ut per eos caeterorum omnium voluntas addiscens, eum illis Abbatem praeficiant sub spirituali regimine, unanimes habitantes in domo, statum Regni nostri et pacem totius Ecclesiae semper impetrare precibus devotis insistant; hoc procul dubio scientes, qui si querelosi aut contradictores inventi fuerint, aliquem de Capellanis aut Episcopis, seu Vasallis meis, talem eis superimponam, qui aut eorum contumeliam edomet, aut si etiam sic corrigi noluerint, quod absit, ex meo illis praecepto ad exemplum cunctorum in omnem ventum dispergam et dispergat. Reliqua ut supra.

IX. Karolus Divina ordinante Clementia Rex. Quia sicut regni Patrum nostrorum successores, ita etiam Religionis eorum haeredes esse cupimus. Ideo quemdam locum in quo ex multo iam tempore plurimae Sanctorum Reliquiae continebantur et laudes Dei à Religiosis hominibus celebrabantur, nostra Authoritate Monasterium, imo Coenobium esse decernimus, et Abbatem eidem loco Venerabilem Virum N. praeficimus, ut secundum Regulam Sancti Benedicti eum debeat ordinare, Nobiles et Religiosos homines illic congregando, orationibus, lectionibus, operi manuum regulariter insistendo, congrua Monachis habitacula construendo, res eiusdem Ecclesiae contra manifestos et occultos adversarios per nostrum et filiorum nostrorum favorem defensando, ut servi Dei, qui ibidem congregantur, victus et vestitus abundantia potientes, die noctuque Dei laudibus et precibus pro nobis et pro omni populo Christiano ex tempore in tempus insistere sufficiant, et nullus in Regno nostro qui gratia nostra uti desiderat, eis aliquam inquietudinem, aut oppressionem, aut direptionem inferre praesumat, et sint immunes ab omnium hominum potestate, nisi nostra et Episcopi, in cuius Parrochia sita sunt, cui tantum Canonice, non au-

tem serviliter se obtemperare debere noverint. Quae constitutio ut per generationum successiones illibata perduret, propria manu eam communire, et anuli nostri impressione libuit roborare. Actum in Castrum TRI.

X. K. ex Dei constitutione et antiquorum Regum propagatione Rex Alemanniae. Scire volo omnes in Regno nostro degentes, quia cunctis iuste et pie vivere cupientibus paternum affectum exhibere desidero, et idcirco cuidam N. vasallo fidelis nostri N. petitionibus annuentes concedimus ei in proprietatem quemdam locum proprii iuris nostri, ad quem pertinent Hobae numero, quia ipsa possessio paternae ipsius haereditati contigua est. Et ut haec constitutio firma permaneat, placuit nobis hoc conscriptum nostrae authoritatis ei facere, ut per generationum successiones ipse et posteritas eius easdem res quasi haereditarii iure possideant, et nullus Ministerialis et Procurator Rei publicae eidem homini de ipsis rebus aliquam molestiam per qualemcumque machinationem audeat inferre, ne populus noster per malignorum hominum occulta et nobis incognita molimina abhorrescat a nobis. Pro qua supra dicta possessione, accepimus ab eodem homine in loco qui dicitur ille et ille, qui est iuxta villam Regiam quae dicitur N. Hobas N. ut eadem possessio solis Regibus haereditario iure subiecta sit in perpetuum, et nullus de pagensibus ibi aliquid commune habeat, nisi forte precatio. Et ne fortassis eidem homini timor aliquis et suspicio rerum suarum perdendi remaneat, placuit nobis hanc conscriptionem per nos roborare, et bulla nostra sigillare debere. Actum in Rotuvilla curte Regali Sinum K. Clementissimi R. data die illa. Ego itaque signum ad vicem V. Archicapellani recognovi.

XI. Summae sanctitatis, scientiae, pietatis et ordinis culmine sublimato Domino T. dignitatis Episcopalis, infimus N. Pastor Ecclesiae C. salutis et prosperitatis augmentum, et futurae vitae gaudium sempiternum. Iste iuvenculus sectator fidei II. α. id est confessor aequalitatis et coaeternitatis II. et T. a. nomine a. M. CCC. LXII. Ex multo iam praecedente tempore pusillitatem nostram inquietare non cessat, ut ad vestrae dominationis dulcedinem eum dirigere debeam, quatenus apud vestram sapientiam aliquid e multis ediscere possit, quo ad ministerium cui deputatus est quantulumcumque proficiens, vitam suam in Ordine Sacerdotali seu Levitico transigere usquequaque non existat indignus. Opinio quippe omnimodarum virtutum in vobis redolentium, more redolentium aromatum et flagrantissimorum ita omnium animos oblectare dinoscitur, ut nec proximi ob desiderii nimietatem ea satiari, nec longinqui propter odoris magnitudinem ea possint privari. Quapropter et ego huius pueri

voluntatem divinitus existimans inspiratam, N. nec non simul et eius perpendens indolitiam N. et tantum in tali aetate ingenium insuper et infantiam in optimis studiis tritam, nefas putavi eius bono desiderio abnuere, et non ad vestram clementiam aliquid pro eius commendatione scribere. Quod etiam me non rogatum oportuisset facere, praesertim cum Dominationem vestram me et omnes ad me pertinentes indulgentius semper habuisse certissimo experimento probaverim. Nunc ergo Puerum istum, viscera mea, filium consobrinae meae, solam et maximam curam meam commendo, quibus estis plenissimi visceribus misericordiae vestrae, ut vestram vitam et vos primis miretur ab annis, mansuetudinem vigore decoratam, doctrinam operibus commendatam, austeritatem dulcedine temperatam, taciturnitatem modestam, locutionem utilem et necessariam, victus et somni parcitatem, mediocritatem vestitus, ieiuniorum et orationum per dies et noctes instantiam, largitionem elemosynarum, susceptionem hospitum, solamen lugentium, peregrinis et egenis, et egentibus plebibus, et Clero, Monachis et virginibus, viduis et orphanis, Comitibus et Regibus, servis et liberis, coniugibus et continentibus, mediocribus et maximis, Iudaeis et Gentilibus, vos unum omnia perdiscat effectum. Quod si aliquod apud vos, ubi omnes proficiunt, doctrinae morumque profectus Deo largiente ceperit, debitorem Christum vobis de eo facitis, qui eum talem educaveritis, ut non solum sibi, sed et aliis possit utilitatis fieri. Priorem autem eius vitam vestrae sapientiae absque fuco manifestare curamus. A sanctae recordationis Avunculo meo S. Episcopo detonsus in Clericum: mox apud Monasterium Sancti Galli cuidam Religiosissimo, omnique vigore et industria plenissimo viro commendatus sub arctissima disciplina et custodia, litterarum studiis monasterialibusque insistens rudimentis, vitam suam, ut credo, spero, et confido, adiutus gratia Dei hactenus servavit illaesam. Iuxta illud sapientissimi Salomonis, futurae illius viae ignari, commendamus eum Deo et verbo gratiae eius, qui potens est aedificare illum, et dare haereditatem in sanctificationibus, ut sub vestra custodela semen Doctrinae Christi in eo coalescat, antequam inimicus ei zizania superinspergat, quod heu! proh dolor! quotidie in omni loco dormientibus agricolis agere persistit infestus. Vos autem ad custodiam gregis sui, ad correctionem totius Germaniae, ad consolationem omnis Ecclesiae, vigiliis, orationibus, omnique diligentia insistentem, Sancta Trinitas diu conservare, et ad perpetuam remunerationem perducere dignetur. L. XL. VIII. L. Scripta est Epistola haec anno praesenti, indictione XII. M. CCCC. LXIV.

XII. N. Sanctae N. Ecclesiae Pastor Dilectissimo et Sanctissimo Fratri, et Consacerdoti N. Florentino Episcopo, in Domino Salutem. Charitas vestra scire dignetur, quod praesens frater noster mediocribus apud nos natalibus ortus, optimis autem moribus et sacris litteris apprime institutus, a quodam cognato suo in vestram Dioecesim venire persuasus, postulavit à pusillitate nostra, ut pro se aliquid ad dulcedinem vestram scribere curaremus; cuius petitioni annuentes, et paupertati consulentes commendamus eum Sanctitati vestrae, ut apud Vos vitam suam in Diaconii gradu ducere debeat; usquequo eius conversatione vobis et vestris agnita et probata, ad Sacerdotii gradum in Elemosynam vestram promoveri mereatur. Vitam eius priorem, Deo teste, sine fuco vobis intimavimus. Amator erat ieiuniorum et vigiliarum, et idcirco castitatis perpetuus custos, assiduus Ecclesiarum visitator, et charitatis in Deum et proximum indefessus executor. Vale.

XIII. Domino et Patri S. Visocensis Ecclesiae Pontifici C. indignus Episcopus Ecclesiae C. a Deo Π et T, et A. per intercessionem beati Π. α. gratiae et misericordiae pacisque abundantiam. Sublimitas vestra scire dignetur, quia Dominus noster K. Rex comperto recessu fratris nostri N. Losaniensis Episcopi, cuidam Clerico suo eamdem sedem tradere decrevit, pro quo mihi praecepit, ut ex ministerio meo, et consensu fratrum nostrorum, ad Sanctitatem vestram iuxta Canonum Decreta scriberemus. Quod Dei gratia opportune contigit; nam quando nobis eadem Domini Regis Epistola praesentata est, numerosam Synodum collectam habuimus, quibus cum ipsam brevicolam legi fecissemus, maximo sunt omnes gaudio repleti, quod tanti apud illum sumus habiti, ut ex nobis aliquos summo Sacerdotio non existimaret indignos. Commendamus ergo hunc fratrem nostrum, nomine N. Religiositati vestrae nihil extra dicentes, quam quod verum comperimus et scimus. Undique nobiliter genitus, moraliter enutritus, liberaliter instructus, in omni vita sua sine querela conversatus, ab anterioribus meis Archipresbyteratus ministerio suscepto, cum omni diligentia plebem sibi commissam regere curavit; cunctorum vitiorum osorem, et omnium virtutum eum novimus amatorem, pauperum et peregrinorum in eo susceptionem et omnibus hospitalitatem; adeo cuncti scire et laudare consuerunt, ut hanc ipsam dignitatem, quam nunc suscepturus est, non per aliquam ambitionem et machinationem, sive etiam subintroductam, aut subimmissam personam, sed per solum hospitalitatis bonum, Deo benignitati eius vicem reddente, meruerit. Nam cum quodam in tempore Dominus noster K. adhuc iuvenculus per flagrantissimum aestum ad nocturnam mansionem sibi prae-

paratam festinaret, et propter angustiam temporum per totam diem non habens, quo diverteret, iuxta possessionem eiusdem Presbyteri itineris rectitudine perveniens, devotissime ab eo susceptus et regaliter honoratus est; cui decedens promisit, quia si aliquando sibi facultas suppeteret, hoc ei prandium recompensaret. Nunc ergo ei, quem Deus ut credimus elegit, officii vestri munus impendere dignamini: dulcissimam Paternitatem vestram et Ecclesiam Sanctitati vestrae commissam et omnes suffraganeos vestros cum gregibus suae curae commendatis ad laudem et gloriam nominis Domini Deus omnipotens conservare dignetur. Amen. Scripta est autem haec Epistola anno praesenti, indict. XII. M. CLXXIV.

XIV. Dilectissimo fratri et unanimo amico Gloriosissimo Galliarum, Aquitaniae, et Hispaniae Regi Hludovico cognominis vestri Hl. Rex Francorum, gratia vobis et pax atque victoria de coelo vobis subministrentur. Obsecro, frater charissime, sanguis et ossa mea, pars animae meae, nomen meum, ut postpositis, vel potius explosis et annulatis simultatibus et inimicitiis, quas inter Patrem vestrum et nostrum cupidi et perversissimi homines seminare gaudebant, Christiano et cognato amore nos invicem diligere et alter alteri domi militiaeque fidi et pacati esse curemus, ne quisquam tertius nos duos, nisi unum, se invenire tripudiet; et ita fit, ut nec nostri de nostra dissentione et minoratione glorias et dignitates aucupentur, nec adversarii et extranei de Regni nostri defectu, et casu glorientur. Ut autem foedus inter nos conditum permaneat firmum, mittimus vobis pro arrabone caballum viribus et velocitate, non statura et carnibus probabilem, et sellam, qualem nos insidere solemus, ut nos fortitudine et utilitate, non luxu et inanitate delectari noveritis. Mittimus etiam cortinam praestantissimam, qua in palatio vestro tempore consilii pro signo dilectionis nostrae suspensa omnia maledicorum seminaria contabescant, dum et meam apud vos devotionem hoc munere, et vestram erga nos affectionem ipsa viderint, et extimuerint ostentatione. Et ut de vitae vestrae diuturnitate nos sollicitos esse noveritis, dirigimus vobis aromata, et unguenta, et pigmenta medicabilia, quorum odore, delibatione, et sapore delectati, diu vivere, et nos diligere firmiter et iure debeatis.

XV. Uterinis fratribus, Adoptulus frater, in Salvatore mundi salutem. Rem miraculo dignam, immo portentuosam mihi praecipitis, ut balbus, edentulus, et ideo blesus, et ut verius dicam, semiblaterator surdastris vobis, et potius insensatis cantare, seu ludere, sive lamentari debeam: quod contra possibilitatem et conscientiam meam incipio, qui vobis quicquam denegare nequeo. Vos autem et mihi et vobis

in hoc consulite, ut ad invidiam nostram hoc nemini propaletis. Quicquid ab anterioribus nostris accepimus, absque ulla retractatione, et discussione suscipere, et subire debemus; quia ut Cassianus ait, *qui a discussione incipit discere, nunquam ad perfectum perveniet.* Sed quia ita se humanum habet ingenium, ut iuxta pessimum et execrabile primorum terrigenarum exemplum, omnia cupiunt experimento probare, non obediendo servare, quantum scientia suppetit, conabor vobis aperire, quam necessario et Clericis tonsura et Monachis sint indicta cuculla. Et quidem de tonsura quae Clero et Coenobiis et cunctis altaris Ministris, cismarinis duntaxat, est communis, hoc nobis sufficere debet, quod Patres nostri Petrum Apostolum ob recordationem et imitationem spineae coronae, quae Domino ab illudentibus est imposita, summum sibi capitis denudare, et infra ad similitudinem coronae capillos sibi relinquere tradiderunt, et exinde cunctos, qui ad Sacerdotium pertingere cuperent, eo modo non solum rebus suis, sed etiam sibi ipsis se abnegare debere. Et quidem hoc nobis magnum est, cum in veteri testimonio et lege praeter summum Pontificem et eius tantum filios, omnes Levitae non solum capillos, sed et omnes pilos corporis sint radere praecepti, donec Ezechiel propheta summusque Sacerdos in portentum populi concidendi, cremandi, et dispergendi, capillos et barbam radere, et ex eis partem cremare, partemque concidere, et partem in omnem ventum dispergere iussus est: qui etiam hoc in mandato accepit, ut Sacerdotes capita non raderent, sed tonderent, quia in altero aliquid miserae delectationis, in altero nihil est, nisi profundae humilitatis; quod apparet in his qui tondentur ad palum: quamvis Beatissimus Papa Gregorius in explanatione eiusdem sententiae non ita videatur intellexisse, sed ita solummodo tonderi, ut non impedirentur oculi. Quod si ita est, quid fiet de mandato legis, quae dicit: *non attondetis vos in rotundum; et causa additur; quia sancti estis Domino.* Quod quem intellectum, iuxta historiam, habeat, non litteris commendandum, ne contra consuetudinem nostratum aliquid sentire videamur. Sed forte de Sacerdotibus in Ezechiele ita potest intelligi iussum, ut supra oculos se tantum tonderent, sicut adhuc Graeci faciunt Sacerdotes, cum Monachi, et iuxta Athanasium, totum caput usque ad barbas radant bis et semel in anno, vel iuxta primos eiusdem professionis viros Heliam Prophetam, Ioannem Baptistam, Paulum solitarium, Antonium, eundem Anachoretam, Ecclesiarumque Doctorem, et ipsorum Episcoporum Magistrum naturali tegmine delectati pro gratiarum actione Creatori capillis et barba vestiri non graventur, quorum etiam Antonius hoc dicit, quia quicquid naturae meliorandae

decorandaeque subtrahitur, hoc est ad turpitudinem ipsius, et ad iniuriam Creatoris redundat. Huc accedit quod novaculae comparandae, temperandae, ipsumque caput ad nimiam in frigore et calore miseriam et calumniam decalvandum sit, ipsaeque horae, quibus haec praeparantur et aguntur pereant, nisi diligenter noveritis et observetis, cur hoc genus tonsurae, immo rasurae in his sit Provinciis usurpatum, et potius pro lege susceptum, licet Paulus et Stephanus in sua regula verticem Monachos iterato non radere, sed tondere praecipiant. Porro quam necessario et tonsura sive rasura eadem sit instituta, ex sequentibus liquido perpendite. Licet quidam Petrum et Paulum non attonsos et derasos, sed naturaliter priorem recalvastrum asseverare soleant, sequentem in frontispicio calvum; quod si ita est, quis tam superbus debet esse Christianus, ut non libenter pro Christi nomine contumeliam subeat, qua primos Apostolos insignitos esse non diffidit? quin potius hinc discat, in alia vita honorem inquirere, cum amicos suos in hac vita capillorum didicerit honore privare. Si autem Petrus non naturaliter calvus, sed rasorio creditur decalvatus, ut contumeliae crucis Christi participaretur? merito quaeritur cur sibi coronam, tollendo comam, non torquem imponendo, facere voluerit? Ad quos facilis responsio patet. Primum quia si iuxta Dominum spinea Sacerdotibus imponeretur corona, non semper ea possent uti, et praecipue dormientes: si autem viminea et fraxinea et cuiuslibet flexibilis ligni seu cerae, cuiuscunque texturae et metalli, quis nostrum eam pro loco et tempore ut vilem non abiiceret, et pretiosam sibi imponeret? et quid esset, quod nos a Laicis dispararet? quod si dixeritis quia vestes, quid est, in quo indumenta vestra a Laicorum differant vestimentis? nisi quod interdum podere linea, quasi summi Sacerdotes, ad altare processuri soletis indui, et purpureis vestibus quasi tribunal ascensuri consuestis ornari. Sed quam facile haec indumenta reiicitis et Laica induitis, propter quod calvaria est maxime necessaria, quia hanc celerius capillis obducere non poteritis. Cur autem rasio potius quam tonsio et ipsa frequens a modernis sit Episcopis instituta? hoc videtur in causa, ut videatur et diligatur ipsa corona, quae huius temporis Sacerdotibus est concessa, cum in veteri Testamento totum caput Levitarum sit calvaria deturbatum. Quod vero eadem rasura saepius est indicta, non ideo fit, ut nos imperfecti putamus, ut pro comarum specie hac ornemur innovatione, sed quia si rarius fieret et capilli aliquantum excrescerent, non sine aliquo scrupulo exoletis abscinderentur, vel potius in cincinnos nutrirentur, et plures praevaricatores, immo desertores spiritualis militiae invenirenu-

tur. Et haec quidem in commune de Clericis. De Monachis, licet ipsi inter se maiori flagrent odio quam Clerici et Laici, specialiter de Monachis dicendum, quia nimium indecens est et incongruum, ut qui ita vestitus est aliquid seculare desideret: quia quicquid seculares homines diligunt, cucullis indignum iudicant et contrarium; nec immerito, quia qui vestem abrenuntiationis quam in baptismo suscepit iugiter portare consuevit, mundo se mortuum continue meminisse debebit. Delibato ore qualitercunque cantavimus, ludum in eiulatum vertere habemus, quia Clerici et Monachi habitu, quo mundo se renuntiare promittunt, mundi curis et negotiis, immo illecebris omnimodo se implicare contendunt. Lamentationis ignarus mitto te ad libros Hieronymi ad Sabianum Diaconum, et Ioannis Chrysostomi ad Stelechium Monachum.

XVI. Domino Praecellentissimo et Regi Gloriosissimo N. indignus Episcopus et fidelis famulus vester N. Clementissima dominatio vestra scire dignetur, quia quod ego tantillus homuntio ad conspectum serenitatis vestrae iuxta praeceptum Dominationis vestrae non veni, maxima infirmitate detentus, iussionem vestram implere non potui. Nunc autem suppliciter obsecro, ut in hoc misericordiam vestram super me recognoscere possim, si per hunc Legatum pusillitati meae dignamini, quando cum gratia Dei, sanitate recuperata, ad servitium vestrum properare debeam: quia post timorem Conditoris mei, tota intentio mea in hoc laborare debeat, et desiderat, ut serenitatem vestram circa me serenam invenire merear. Sicut autem in diebus istis nihil exterioris operis exercere et negotii secularis aut ecclesiastici procurare potui, ita totum ad Deum mente conversus pro incolumitate vestra et coniugis et filiorum, ac pro statu Regni vestri Dei misericordiam implorare non cessavi. Parva Xeniola, sed peregrina, seu transmarina, quae modo ad obsequium vestrum pietatem Divinam mihi credo direxisse, Augustae Dominationi vestrae curavi destinare. Pallium coloris Prasini, et aliud Polimetum, spatulas Palmarum cum suis fructibus, Cynamomi, Calaugani, Cariofili, Masticis et Piperis fasciculum, Caricas ficorum, Malogranata, Pectinem Elefantinum, Vermiculos, Cicadas, Aves Psitacos, Merulam albam, et longissimam spinam de pisce marino. Serenissimam Celsitudinem vestram ad munimen Ecclesiae omnipotentis Dei misericordia diu conservare dignetur.

XVII. Summum gradum in Ecclesia summa sanctitate promerito Patri et Provisori meo N. humilis Suffraganeus et fidelis obsecrator vester, ac devotus Servitor N. illius Ecclesiae Pastor indignus. Scrutatorem cordium testem invoco in animam meam, quam invitus et coactus aliquid sinistri, et

quod placiditatem vestram turbare valeat, auribus dulcedinis vestrae aliquando ingerere praesumo. Sed quia melius est ut errata Populi nos incusemus, et damnare studeamus, quam ab ipsis pro nostra negligentia circa illos iure forsitan laceremur; notum sit Religiositati vestrae, quia quosdam coniuges quos iniuste et contra Christianae disciplinae Regulam coniunctos audimus, et nos evocari fecimus, et prout Cleri iudicium et ipsa iustitia dictavit, separati praecepimus. Qui, ut erant nobiles, de principibus populi multos sibi complices adunantes, tyrannico more, contra Ecclesiasticam normam, iurata bella susceperunt. Sed nos vigore iustitiae contumaciae illorum opposito, nequaquam iniustitiae cedendum putavimus. At illi in maiorem insaniam versi propter meae personae vilitatem, officii nostri authoritatem pro nihilo reputantes, ad vestram Celsitudinem appellaverunt. Vos autem ad quem nos omnes spectare debemus, nolite inaniloquio eorum credere, quia notitiam civium suorum, inter quos degunt, evitantes, ad ignota loca se transferre satagunt, ut ibi mendacia sua vitare praevaleant. Porro ego in fide mea omnia vobis vera narrabo. Cum Dioecesim meam circuirem, deveni ad locum ubi memorati homines habitabant, et ibi dididi a maioribus vici illius, quia iidem coniuges ita sibimet consanguinitate iuncti essent, ut de uno Parente in quinta, de altero in quarta generatione mutuam ducerent propagationem. Quod inquisitione facta et fide cum iuramento data ita verum esse didici, ut omnes, a minimo usque ad maximum, id ita se habere proclamarent. Quod si haec facultas improbis hominibus inhibita non fuerit, ut Episcopi sui praeceptum contemnere non audeant, sicut minores mihi, ita maiores quique vobis facere incipient, et periclitabitur apud Domnum Apostolicum nostrum Ministerium. Communibus ergo viribus communes hostes Christi debellare studeamus. De caetero, Domine Pater, de gratia vestra super me subiectionem meam certiorare dignemini. Religiositatem vestram ad regimen Ecclesiae suae Mediator Dei et hominum roborare dignetur.

XVIII. Providentia divina N. Ecclesiae ille Episcopus N. Archipresbytero pagi illius salutem. Notum sit dilectioni tuae, quia Domini nostri Reges, quando nuperrime in unum congregati sunt, inter multa quae pie ac salubriter observanda constituerunt, hoc etiam decreverunt, ut pro multis necessitatibus triduanum ieiunium pariter observare deberemus; quod hoc modo fieri debebit, XIV. Kalend. et XIII. et XII. Kal. Iunii, pura confessione et pace praemissa ieiunent omnes usque ad nonam: exceptis qui prae infirmitate et infantia aut senio (non) possunt abstinere: et unanimes contrito et humili corde veniant ad Ecclesiam, sequantur

Crucem cum Litania. Totus populus Kyrie eleison clamantes, cinere aspersi, et ciliciis induti, qui illa possunt invenire. Caeteri quicunque habent, laneis vestibus induantur ad corpus. Pauperibus et non habentibus ipsa sua penuria pro afflictione sufficit. Discalceati omnes Missam in commune auscultent cum metu et reverentia. Presbyteri singulis illis diebus Missam cantent. Caeteri Clerici et omnes qui noverint viri ac foeminae L. Psalmos impleant, obsecrantes Conditoris nostri clementiam, ut ab invisibilium hostium insidiis et gentibus variis et gentilium incursionibus Ecclesiam suam defensare, et ipsam pace sua, quae omnem sensum exuperat, interius custodire dignetur, ne in sua viscera ipsa consurgere et semet lacerare conetur: diversas pestes et morbos ab hominibus et iumentis auferat, aeris temperiem tribuat, terram foecundet, fruges ad maturitatem perducat, fructus arborum multiplicet, ut exterioribus necessariis affluentes cum fide recta, spe firma, et charitate syncera Deum diligere, et illius mandatis inhaerere possimus: et his subsidiis utentes in via, ad aeterna praemia pervenire mereamur in patria. Pane sicco alantur omnes, et crudis oleribus, et sale atque pomis; et qui opus habent infusis vescantur oleribus, uno vasculo de pura cervisa refocillentur. Cunctis omnino a carne et pinguedine et omni quod ex lacte conficitur. Pisces et ova praeter infirmitatem nemo praesumat. Similiter vinum et omne, quod mello dulcioratum est, et unusquisque, in quantum poterit, quod sibi subtrahit, indigenti praebere non differat: quia ieiunio innocens acquiritur vita, oratione religiosus animus enutritur, elemosyna misericordia, quae requiritur, invenitur, et quod nuper in ministerio tuo semi correctum dereliqui, sicut a te digrediens strenuitati tuae commendavi. Omnia ad certum finem, prout poteris perducere, curato. Vale.

XIX. Ille Episcopus sanctissimae Congregationi in honore Sancti N. coadunatae salutem. Dilectio vestra noverit, quod sancta Synodus apud urbem N. collecta, finitis quaestionibus, quae ex diversis causis emerserunt, saluberrime decrevit, ut omnes Ecclesiarum Clerici et Monachorum catervae commune ieiunium et orationes tribus diebus exequerentur, hoc est IV. et III. et II.

Presbyteri tres missas, caeteri Clerici Psalterium decantarent, circa nonam horam crucem sequerentur, alimentis vero consuete uterentur, caetero populo propter aestum atque opera forinseca hoc non indixerunt. Vale.

XX. Dilectissimo Patri et omni laude colendo N. Ecclesiae Argentarinae et Argentariensis Pontifici N. humilis oppidi Constantiensis Episcopus. Paternitas vestra scire digne-

tur, quod Dominus noster Rex C. ad Coenobium Luxoviense parvitatem meam dirigere voluit. Unde peto largitatem vestram, ut in vico vestrae potestatis Ruvacha, mihi mansionem et necessaria cuncta subministrari; me vero sequentibus hospitia et aliquas impensas exhiberi praecipiatis, procul dubio scientes, quia quodcunque pusillitati meae demandare dignamini, absque omni recrastinatione perficere curabo. Et si quando iuxta nos alicubi deveneritis, scitote quia ad vestrum obsequium cum omni festinatione occurrere studebo. Sanctitatem vestram et gregem vobis commissum continuis orationibus Domino commendamus. Idipsum autem ut pro Ecclesia fidei nostrae commissa et nostra fragilitate facere dignemini suppliciter imploramus. Vale.

XXI. Ille N. gratia Dei Episcopus N. Vicedomino et fideli suo salutem Strenuitas tua sciat, quia G. Nemidonensis Episcopus Romam profecturus unam mansionem petiit a me in III. Idus Maii, hoc est secunda die sequentis Hebdomadae. Ideoque omni cura provide, ne quicquam tunc ibidem necessariorum ei defuerit, sed omnia sufficienter illi subministres, id est maldra quatuor de pane, de cervisa carradam unam, triginta situlas de Vino, situlas, tres friskingas, Ovinas quatuor, Porcum unum, de lardo dimidium tergum, Agnellum unum, Porcellum unum, Anserem unum, Annetas duas, Pullos quatuor, et ipsi aliquem piscem si potueritis: ligna ad focum, et vasa ad ministerium, plumatia et capitalia ad lectum, de avena trita et ventilata ad pastum cavallorum maldra tria et foenum in pratis et in agris, singulis cavallis vasallorum et servorum illius unum manipulum: et si prae nimia occupatione et gravi damno aliarum rerum poteris, per te ipsum illi servire, curato ita ut ad gratiam fiat quod facimus. Et si quando ad eius loca nos devenire necessitas coegerit, ita eum benefactis anticipatum habeamus, ut iure se nobis vicem debere noverit. Vale.

XXII. Vicedominus N. Episcopi N. Procuratori in Polligen. Unus Episcopus debet ad Polligen super XII. noctes advenire, et ideo praepara illi ministerium. Vide ubi optimum granum habeas et para VI. maldra de farina lota, et unum modium de simila. Tolle de XII. censariis singulas Ovas. Et da illis quotidie sal et ventilāmina et commixtum migma, ut tunc bonae sunt. Tolle unum porcum de illo servo, quem hoc anno reddere debet, et da illi quotidie sufficienter de sigila et hordeo, et inebria illum mixtura furfurum seu farinae, et fac unum Agnellum tota matris ubera sugere, similiter et Porcellum et unam aucam, et duas anetas a caeteris separa, et da illis quotidie abundanter, et ex Gallinas et Pullos commixta hordeacea farina pasce; et sume de servis quibus volueris. Duas fretas de cervisa, et

sume sex siclos de vino in cellario Episcopi ad Constantiam, et praecipe quatuor servis, ut una hebdomada diebus quos indominicum debent, ligna fagina, et caetera optima quotidie adducant, et ova congrega, ut quando ego venero omnia parata inveniam, si cutem et capillos habere volueris. Vale.

XXIII. Episcopus Procuratori suo N. Accipe epistolam istam, et commenda illam alicui tributariorum nostrorum qui cavallum habet, et praecipe illi, ut nec die nec nocte quiescat, donec eam ad Tringonilla Maiori deferat. Quod si nullus eorum tibi obedierit, tu ipse eam illuc defer, et praecipe illi, ut diem cum nocte continuando N. eam perferat, et hanc brevicolam apertam illi signatae coargilae ut tu et socius tuus et ipse N. noverit, quod qui per cuiuscunque vestrum neglectum contigerit, ut ipsa Epistola N. Episcopo ante istam dominicam non veniat, omnibus meis et gratia mea privabitur. Si autem tibi N. venerit, expecta me in loco, et para mihi hospitium, quia in sequenti hebdomada ad te in illum locum, propria Divinitate, venire debebo, inde ad Stratoburgam perrecturus. Et strenuem Missum dirige, qui ipsam Epistolam N. sub omni celeritate repraesentet. Caeteris etiam Compresbyteris tuis de meo adventu indica, quia spero, quod Augiensis Abbas et Comes N. mecum veniant, ut aliquid illis impendere valeam. Vale.

XXIV. Sanctae Moguntiacensis Ecclesiae Praesul fratri et Sacerdoti N. in Salvatore mundi salutem. Dilectio tua novit, quod a recordatione iuventutis tuae, ut reor, numquam in nostra Dioecesi Episcoporum Concilium est habitum; et idcirco puto, quin potius metuo, quod in Ecclesiis nostrae pusillitati commissis multa grandia et insanabilia, tum propter suimet enormitatem, tum etiam propter incuriae et occupationis nostrae diuturnitatem adeo concreverint, ut aut vix aut certe nequaquam sine magna authoritate aut vigore corrigi valeant. Quapropter ut dicta Canonum praecipere nosti, ut non dicam quod ad omnia meus semper fuisti, pridie Nonas Aprilis, ad urbem Moguntiam venire ne praetermittas, ita paratus, ut quandiucunque causarum necessitas exposcit, ibi manere pro abundantia sumptuum possis. Et quicunque aliquid gravioris negotii, quod supra vires tuas existimas, et nunc et Antecessorum tuorum temporibus habuerunt, aut tecum pariter venire, aut seorsum tibi occurrere in loco memorato praecipe, ut ibi omnis eorum controversia finiatur. Vale.

XXV. Domino et in Christo Patri. Illi Archiepiscopo N. indignus Ecclesiae N. excubitor. Sanitate dulcedinis vestrae comperta, omni gaudio repletus sum. Ad praecepta vestra non solum ea quibus pro authoritate regiminis vestri

obtemperare subiectionem meam convenit, sed et omnia quamvis gravia et difficilia, me esse semper paratissimum. Utinam ita probaveritis experimento, sicut ego, memor scilicet beneficiorum et educationis vestrae libentissime vobis ostendere desidero. Obsecro vero ne aures sapientissimi Magisterii vestri forsitan offendat, si pietate vestra confisus unam Apologiam, immo querimonium vobis insinuare, et potius implorare praesumo. Solertissima vestra novit industria quamdiu Episcopium mihi commissum ab infirmis et senio defessis hominibus retentum est, adeo ut iam nonus annus pene sit exactus, ex quo nullus eorum ipsam Parochiam circuire potuerit, et ego secundo iam anno illam retinens ob perturbationem Reipl. causarumque varietates et Domini mei Regis servitium nisi tantum dimidiam pertransire potui. Et licet in illis partibus quae adhuc visitavi, non satis multa prava invenerim, metuo ne illis, quas modo adire debeo, plurima distorta et incorrigibilia insipientiam meam deprehendere contingat; quae tamen cum gratia Dei et adiutorio prudentium virorum aliquantulum eventilare, et discutere necessarium puto, antequam ad notitiam vestram et dignitatis vestrae et tantae Synodi tam multa haec et tam gravia ita incorrecta et indiscussa perveniant, ne in mei peccatoris ministerio plus facinorum et flagitiorum reperiatur, quam in cunctis suffraganeorum vestrorum Parrochiis. Ideo supplico mansuetissimae Religiositati vestrae, ut si vestrae benignitati placuerit, per hunc Missum vilitati meae remandare dignemini, si me ab hac profectione excusatum habere velitis, donec aliquid eorum quae minus adhuc correcta sunt ad normam iustitiae dirigere queam. Nihil tamen in voluntate mea ponens, vestrae sanctitatis iussis impigrum me exhibere studebo. Valete.

XXVI. Dilectissimo et religiosissimo Consacerdoti et firmissimo amico N. Episcopo, ille Brixiensis Ecclesiae Pastor. Obsecro fidelitatem vestram, ut veraciter mihi et diligenter demandare dignemini, quomodo se summa rerum habeat, quam pacati inter se Domini nostri Reges sint, id est filii Hludovici, qualemque pacem ad consobrinum suum filium K. conservent: quia nos habitatores Italiae, et potius Inquilini, seu quod potissimum veritas ipsa testatur, praeda nunc horum, nunc illorum, aegre nimis expectamus, donec inter se concorditer adinveniant, cuinam Provinciam istam concedere velint; ut illi, prout oportet, singulariter subiiciamur: caeteris etiam, in quibus possimus, laeti serviamus. De sospitate sanctitatis vestrae certum me reddere velitis, et vestris Romam pergentibus, seu reliquis pro sua necessitate Italiam petentibus intimate, ut ad me divertant, et in vestro honore eis aliqua impendam subsidia: et de statu

sanitatis vestrae laetificabor; et vos de mea, ut credo. In vestram iucunda et pigmenta ac medicamenta, quae vobis congrua puto, vestrae dilectioni dirigere curabo. Munuscula, quae modo fuerunt ad manus, vestrae dignitati direximus, hoc est palliolum diacedrinum, et aliud coccineum, tertium saphirini coloris, stragulas duas, duos ramos palmarum virides, et partem amigdalarum, et Thimiama novum. Quod si opportunum vobis est, obsecro, ut unum Admissarium generosissimum, celeritate et forma, quin et animo praestantissimum et alacrem, mihi fideli vestro dirigatis. Simul quodcunque volueritis grandioris pretii mihi iniungentes, ut puto, ad vestram voluntatem paratissimo.

XXVII. Nobilitatis et religionis summique Sacerdotii dignitate sublimato N. illi Ecclesiae Pontifici N. illius Ecclesiae indignus Episcopus. Comperta sanitate dulcedinis vestrae multum in Domino gavisus sum, sed et gaudeo et gaudebo. De perturbatione vero Italiae, tum propter vestram et Ecclesiarum Christi inquietudinem et vastationem, tum etiam propter nostra detrimenta nimium contristamur: quia pauperrima et arida Provincia nostra quid amplius habitura est matre divitiarum suarum direpta. Sed Dei misericordia confidimus hanc tempestatem in brevi serenandam; nam sicut demandastis mihi, ut de Regni pace, et statu vobis certi aliquid significarem et qualem pacem ad invicem conservarent tres fratres filii nostri Domini Hludovici, et utrum nepotem et consobrinum, immo compatruelem suum filium K. in societatem suam ascivissent? Notum facio dilectioni vestrae, quia tres illi fratres, ita se mutua charitate complectuntur, ut summam Trinitatem mediam inter illos diversari credamus. Adeo omnia, quae ad illos seu privato, seu publice pertinere videntur, humanas res et vota supergrediuntur: et unusquisque eorum, si postest fieri, plus alios quam se ipsum diligit, et diligeret. Et Domnus quidem K. cum fratre Hl. Hludovici iunioris, id est Galliam Lugdunensem et Treverim cum omni Mosellana regione, nec non Agrippinensem Provinciam, et Burgundionam inter se dividendas acceperunt. Italiam vero et Tusciam et omnem Campaniam Domno K. regendas commiserunt, qui etiam modo sanitate indulta et indepta quandocius vos per gratiam Dei visitabit, et omnem adversarium et praedonem de vestra Provincia fugabit. Ineffabiles vestrae liberalitati gratias de magnis exquisitis muneribus, quae mihi dirigere curastis. De cavallo, quem me expostulastis, scitote quia praestantissimum vobis mitto, *Illorum de gente Patrum, quos Daedala Circe supposita de matre nothos furata creavit.* Quod ne fabulosum existimetis, aerius ei color innatus hoc verum esse com-

probat. Qui pernicitate Cillarum, animositate Rhebum, mirabili singularitate Bucephalum antecellat, et generosissimos pullos faciat: qui procul odoretur bellum, et gaudeat ad vocem tubae, et cum sanguineam pugnam videat, dicat Vah: qui montes oppositos laetus et alacris exsuperet, et fluvios rapaces innatet, et latissimos lacus transvadet. *Belgica vel molli melius ferat Esseda collo*, et humano sensu cognoscat, quomodo sub quolibet homine se gerere habeat: hoc est sub iuvenibus et indisciplinatis transversus et supinus, sub senioribus vero et gravibus humilis et rectus incedere norit. Debetis autem farre pascere, non siliquis fabarum et lupinorum, seu frondibus cerrarum, et quercuum. Debetis autem puro amne et liquido fonte potare, non putentibus aquis, ut vos eas nomine dicitis. Si haec ei facitis, omnia quae dixi et ampliora in eo invenietis; si vero haec negligitis, et curam illi subtrahitis, immunis ero a mendacio, qui vobis bonum eum direxi, et qualiter habere deberetis instruxi. Vos autem vobis ipsis, aut ministris vestris de eius vili.

Caetera desunt.

FORMULAE LONGOBARDICAE

Quas ex antiquo Codice Veronensi primum edidit clarissimus vir Paulus Canciani.

Qualiter carta ostendatur.

I. Domine Comes, propter hoc ostendit Petrus hanc cartam venditionis, qui non sit silens, et abet, et tenet res illas, quae leguntur in hac carta a suam proprietatem. Et si aliquis homo est, qui inde aliquid vult dicere, paratus est cum eo stare ad rationem, et, quod plus est, querit, et hoc vult, ut dicat Iohannes, qui est hic ad presens, si carta illa venditionis bona et vera est; vel si ille rogavit eam fieri et firmari; vel si res, que leguntur in carta illa venditionis proprie sint sue Petri, aut, et si sibi Iohanni pertinent ad habendum, et requirendum, aut non, et si abet scriptum, vel firmitate aliquam, quod inde parabolare possit aut non. Dicis ita Petre? Sic facio. Et tu Ioannes quid dicis? Quid debeo dicere? Hoc dic, quod carta illa venditionis bona, et vera est. Sic est. Et tu rogasti eam fieri et firmari. Et sic feci. Et ille res que leguntur in illa carta venditionis sue proprie sunt. Sic sunt, et esse debent. Cum lege. Sic debent. Nec tibi pertinent ad habendum, et requirendum. Non faciunt. Nec firmitatem habes, quod inde parabolare possis. Non abeo. Sed sicut dictum habes, sue proprie sunt, et esse debent cum lege. Sic sunt. Qua lege vivis? Longobarda. Modo exponde te. Si unquam in tempore tu, aut filii, vel filie, et heredes contra Petrum, aut suos heredes, aut cui ipsi

dederint, habebis agere, aut causare, et si apparuerit ullum datum, aut factum, aut scriptum aut firmitas, que in alia parte facte habeatis, et clare facta fuerit, et omni tempore non permanseritis taciti, et contenpti, ut componatis dupla querimonia, et insuper pena argenti X. librarum. Spondes ita? Spondeo. Seniores iudices, mittote iudicium. ✝ Iusta illorum professionem et manifestationem P. habeat ad proprium res, que leguntur in illa carta, et Ioannes, et sui heredes permaneant inde taciti, et contenpti. Domne Comes praecipite fieri noticiam. Et similiter est de Romana. In lege Salicha dic, et vuarpite et pro heredibus et insuper.

Qualiter sit finis status.

II. Domne Comes, hoc dicit Ioannes, qui est liber homo de sua persona, et abet, et tenet suum conquisitum ad suam proprietatem, et si aliquis homo est, qui idem aliquid vult dicere, inde paratus est stare ad rationem, et quod plus est, querit, et vult, ut dicat Petrus, qui est hic ad praesens, si est Ioannes liber homo de sua persona, aut non, et si debet retinere ad suam proprietatem suum conquisitum, aut si pertinet sibi ius aliquid ad habendum, et requirendum, aut non, et si abet scriptum, vel aliquam firmitatem, quod inde parabolare possit, aut non. Dicis ita Ioannes? Dico. Et tu quid dicis, Petre? Quid debeo dicere? Hoc dic, quod Ioannes liber homo est de sua persona. Sic est. Et suum conquisitum debet retinere ad suam proprietatem. Sicut debet. Nec tibi aliquid pertinet ad habendum, aut requirendum. Non facit. Nec scriptum nec firmitatem habes, quod inde parabolare posses ab eo: sed sicut habes dictum est liber homo de sua persona. Sicut est. Qua lege vivis? Salicha. Modo vuarpis te, et obligas te, et si unquam in tempore tu aut tui filii, vel filie, heredes, ac proheredes contra Petrum, aut suos heredes, aut cui ipsi dederint suum conquisitum habes agere, aut causare; et si apparuerit ullum datum, aut factum, aut scriptum, aut firmitas, que in alia parte facta habeatis, et clare factum fuerit, et omni tempore non permanseritis taciti, et contenpti, ut componatis duplam illam querimoniam, et insuper pena stipulationis nomine, que est mulcta auri optimi uncias quatuor et argenti pondera octo. Obligas te ita? Obligo. Seniores iudices mittite iudicium. Iuxta illorum professionem, et manifestationem Ioannes liber homo est de sua persona, et abet, et tenet ad proprium suum conquisitum, et Petrus, et sui heredes, ac proheredes permaneant inde taciti, et contenpti. Domne Comes, precipite fieri noticiam.

Qualiter sit finis intentionis terre.

III. Domne Comes, hoc dicit Petrus, quod terra, que in tali loco est sua propria est; et cetera que supra legitur.

Qualiter sit noticia salve querele.

IV. Senior Comes, hoc dicit Petrus iam per plures vices lamentatus ad vos de Ioanne, quod sibi contendit malo ordine, et contra legem unam pecia de terra, que iacet in tali loco, unde vos sibi pluribus vicibus mandastis vestros missos, et epistolas, ut ad placitum vestrum veniret, et de illa terra ei iustitiam faceret, et ille noluit venire. Senior Comes, recordamini vos? Ita recordor. Et vos Iudices? Sic facimus. Et propter hoc querit vobis mercedem, ut pro Deo et anima Domni Imperatoris investiatis eum de illa pecia de terra ad salvam querelam. Requiris tu ita Petre? Sic facio. Tunc Comes investiat eum per fustem, quem in manu detinet, donec ille veniat, et iusticiam faciat. Et super hoc querit, ut mittatis bannum super eum, et super rem, ut non sit aliquis homo, qui audeat eum de illa re devistire sine legali iudicio, et si quis ausus fuerit hoc facere componat duo mille mancusios aureos, medietatem camere Domni Imperatoris, et medietatem Petro, et suis heredibus. Precipite fieri noticiam.

Qualiter fit contraria.

V. Senior Comes, hoc dicit Ioannes, quod audivit dicere, quod vos investistis Petrum ad salvam querelam de una sua pecia de terra, propter quod ipse Petrus pluribus vicibus lamentatus est ad vos, quod ipse Ioannes sibi teneret ipsam peciam de terra, unde vos per plures vices mandastis sibi missos, et epistolas, ut ad vestrum placitum veniret, et illi iusticiam faceret, et ille non venit. Sed postea in iudicio ante vestram presentiam paratus fuit standi ad racionem cum eo unde per vestros missos ei ammonitionem fecistis, ut ad vestrum placitum venisset, et cum eo exinde ad racionem stetisset, sed minime venit. Senior Comes, et vos Iudices recordamini? Ita, recordamur. Modo similiter venit in vestra presentia, et vult facere iusticia. Vis ita? Volo. Modo da vadimonium Comiti, ut facias ei iusticiam de ipsa terra, et per hoc querit mercedem, ut investiatis eum de ipsa pecia de terra sicut hactenus fuit. Tunc per fustem Comes investiat eum. Et super hoc querit vobis mercedem, ut mittatis bannum super eum, et super res, ut non sit aliquis homo, qui eum audeat de ipsa pecia de terra disvestire sine legali iudicio, et quicumque ausus fuerit facere hoc componat duo mille mancusios au-

reos, medietatem Camere Domni Imperatoris, et medietatem Ioanni et suis heredibus. Precipite fieri noticiam. Que noticia non potest fieri, postquam fuerit completus unus annus, ut legitur in VIII. libro Codicis.

Qualiter filius emancipetur.

VI. Domne Comes hoc dicit Petrus quod vult emancipare Iohannem suum filium de se, ut de hac hora in antea abeat licentiam, et potestatem ire ad placitum et stare, et appellationem faciendi, et recipiendi, et cartas venditionis, et donationis, et omnem scriptionem, et obligationem faciendi, et quod fecerit sic sit firmum, tanquam si communiter, aut consentiente eodem genitore suo fecisset. Vis ita emancipare? Volo. Comandate fieri noticia.

Noticia sufferentis.

VII. Domne Comes, hoc dicit Petrus, qui hic est, quod postquam sociavit Aldam, que hic est ad presens, sibi ad legitimum coniugium, quod ipsa consiliata est, et tractavit de morte sua, et cum illo homine adulteravit. Et dicis ita Petre? Dico. Et tu quid dicis Alda? Quid debeo dicere? Responde, si hoc verum est. Vere diabolo suadente, postquam me ille sibi in legiptimo coniugio copulavit, consiliata sum, et tractavi de morte sua, et cum alio homine me adulteravi. Tunc Iudices interrogent eam: an dicis hoc timore alicuius hominis, aut suasione? Non dico. Sed ita verum est, ut dixi. Tunc Comes interroget Iudices, ut dicant legem et cum dicta fuerit lex, accipiat eam per manum desteram, et tradat suferenti viro suo ad faciendum et ad habendum eam, ut lex est. Senior Comes, precipite fieri noticia.

Traditio Donationis propter Nuptias.

VIII. Martine, trade per hanc pergamena carta de Morgincap ad Aldam de quarta portionem de omnium rerum, que nunc abes, aut in antea aquistare potueris tunc rerum mobilium, quam immobilium, seu familia, ut ipsa faciat heredes nostri secundum legem, quod facere velint. Dicis ita Martine? Dico. Ita trade ei huic ad scribendum. Dic omnes vos rogo. Si est Romanus, vel Salichus, dic carta dotis et de tercia portione. Et dic in Salicha, per heredes. Et dic, et insuper pena stipulationis nomine, que est multa auri optimi untias quatuor, et argenti pondera octo; et si hanc cartam volueris rumpere aut infrangere. Et hoc adde in fine tradicionis Saliche et cetera omnia similiter superiori, et mitte attramentum super cartulam.

. . . .

Traditio vinditionis cum defensione.

IX. Martine trade per hanc pergamena carta vinditionis sub dupla defensione de una pecia de terra, que est tui iuris, que est in tali loco pro mensura tantum et habet coherentias tales ad Ioannem, quod de hinc in antea a presenti die proprietario nomine faciat ipse, aut sui heredes, aut cui ipsi dederint, quidquid voluerint, sine omni contradicione tua, et tuorum heredum, et insuper espondete vos ab omni homine defensare, quod si defendere non potueritis, aut si vos aliquid per quodvis ingenium subtrahere quesieritis, tunc illi in duplum eandem cartam vinditionis restituatis, sicut pro tempore meliorata fuerit, aut valuerit sub estimatione in consimili loco Ioanni. Dicis ita? Dico. Sic trade ei ad proprium, et huic notario ad scribendum. Habes pretium iusta cartam? Habeo. Dic totos vos rogo tangere. Si est Romanus, similiter dic. Si est Robuarius, si est Francus, si est Gothus, vel Allemannus venditor pone cartam in terra et super cartam mitte cultellum, festucam nodata, vuantonem, vuasonem terre, et ramum arboris, et atramentarium et Alamanni Vuandelabc, et levet de terra. Et, eo cartam tenente, dic tradictionem, ut supra diximus, et adde in istorum carta et Baioariorum et Gundebaldorum, nam in Gundebalda, et Baioria non ponitur insuper cultellum per heredes, et repetitione, et tolle, et spondite, et mitte, et obligate et omnium fine traditionis adde, et super mitte pena stipulationis nomine, que est mulcta auri optimi uncias quattuor et argenti pondera octo, quam inferatis ad illam partem, contra quam exinde litem intuleritis, et, quod repetieritis, vindicare non valeatis. Et adde vuarpite: cetera sunt secundum sit promissum. Dic tantum in fine, et ita trade ei per hoc missum, et huic Notario ab scribendum.

Traditio venditionis sine defensionis.

X. Martine, trade per hanc pergamenam cartam venditionis sine tua defensione, et absque restauratione de petia una de terra, que est tui iuris, et que est posita in tali loco, que est pro mensura tantum, que habet coherentias tales, ad Ioannem, quod de hinc in antea a presenti die proprietario nomine faciat ipse, et sui heredes, aut cui ipsi dederint, quidquid voluerint sine contradicione sua, et suorum heredum. Et si apparuerit ullum datum, aut factum aut scriptum, aut aliqua firmitas, quod in alia parte facta abeatis, et clare factum fuerit, tunc de ille parte, unde hoc apparuerit, promittatis ab omni homine defensare, et si defendere non potueritis, aut si vos ex inde per quovis ingenium subtraere quesieritis, tunc in duplum illi

eamdem venditionem restituatis, sicut pro tempore fuerit meliorata, aut valuerit sub estimatione in consimili loco. Et si non apparuerit ullum datum, aut factum, aut scriptum, aut aliqua firmitas, quod in alia parte facta, abeatis, nec promittatis illi defendere nec restaurare anteposito, sicut supra diximus. Dicis ita? Dico. Sic trade sibi cartam venditionis sine tua defensione, et absque restauratione ad proprium, et huic Notario ad scribendum. Dic, habes precium iusta cartam ab eo? Dic totos vos rogo. De Romano vero similiter et de ceteris similiter, sed cum adituris. Si vero sunt parentes ante parentes, vel Comitem, antequam dicant, omnes vos rogo, interrogetur mulier, sic facit velle. Nam in his dicitur habes launechild? dato launechild.

De Donationibus.

XI. De donationum cartis omnium similiter preter precium habes.

De promissionibus refutationum.

XII. Petre, promitte, et sic te esponde, et tuos heredes contra Ioannem et suos heredes nominative de una petia de terra que est tui iuris, que est in tali loco, que habet coherentias tales, si amodo unquam in tempore habeas agere, et causare tu, aut tui heredes contra illum, aut sui heredes, aut cui ipsi dederint, et si apparuerit ullum datum, aut factum, quod in alia parte factum habeatis, et clare factum fuerit, et omni tempore non permanseritis taciti, et contenpti, ut componatis duplam querimoniam, et insuper penam argenti librarum X.. Dicis ita? dico sicut de huic carte promissionis refutationis, et huic notario ad scribendum. Habes launechild? Habeo. Dic totos vos rogo. Si Romanus est similiter. Si Salichus. et cetera, ut dixi, pone attramentarium super carta, ita levet de terra, et adde per heredes, et penam stipulationis, que est multa auri obtimi III. argenti pondera VI. et dic promittite et sic obligas te.

Traditio venditionis infantibus pro fame et debito.

XIII. Domne Comes, hoc dicit Petrus infantulus cum Donato suo tutore quod patitur necessitatem famis, et quod pater suus Aldus dimisit sibi debitum X. librarum, et non habet de mobilibus rebus, unde istud tempus necessitatem famis evadere possit, et debitum sanare possit, pro qua causa querit vobis, ut pro Deo, et anime Domni Imperatoris, ac vestre mercedis, ut tribuatis ei licentiam, et auctoritatem publicam ad venundandum unam peciam de terra iuris sui, que est in tali loco. Et cum ipse talia dixisset, tunc Comes ex subgestione legali iuditio mittat missum

suum ad domum eius, qui prevideat rem ita esse, ut dixit, quamvis modo non sit nisi ficticie; vadit enim tantum foras; qui cum reversus fuerit, tunc tres estimatores iussu praesidis vadant super terram, et estiment eam, quamvis modo sit ficticie. His reversis, tunc Comes dicat, habeas licentiam, et auctoritatem publicam ad venumdandum illa pecia de terra C. et postea fiat carta venditionis, ut cetere, et Comes firmet illam cartam.

Traditio libellorum.

XIV. Domne Abbas, trade per hanc pergamena libellario nomine ad Ioannem unam petia de terra, que est iuris de Monasterio Sancti Petri, unde tu es Abbas, que est in tali loco, que est pro mensura tantum, que abet coherentias tales, ut abeat ipse Ioannes ad fictum sub centum reddendo libellario nomine usque ad annos XXIX. ea racione, ut faciat ipse, et sui heredes usque ad prefatos annos de fruge, et de reditu ipsius terre, quidquid voluerint, sine omni contraditione tua tuorumque successorum, et parti ipsius monasterii, ita ut per eum sit meliorata, et non pegiorata, et persolvere ex inde debeant ipse, et sui heredes singulis annis per omnem Missam Sancti Martini, aut infra tres dies ante, aut tres postea X. denarios sicut ipsi denarii in predicto monasterio consignentur ipsi abbati, aut suis successoribus vel vestro Misso, aut super altare ipsius Monasterii ponantur per se, aut per suos heredes, aut per suos Missos, ita ut alia super imposita non faciatis. Et insuper penam mittite inter vos si vos ante prefatum tempus tollere volueritis, aut ipsi laxare voluerit, et componat pars parti fidem servandi penam argenti libras X. et post penam solutam libellus permaneat in suo vigore. Dicis ita Abbas? Dico. Et dicis tu ita Petre? Dico. Ita tradite pars alteri inter vos duos libellos in uno tenore et huic ad scribendum; dicite vos ambo, omnes vos rogo.

Traditio libertatis.

XV. Martine, trade per hanc pergamena carta libertatis, et absolutionis ad Marcum, qualiter servus tui iuris, ut amodo a presenti die sit liber, et absolutus ab omni vinculo servitutis iusta legem per anime tue mercedem, et abead licentiam, et potestatem de quatuor viis ambulare, et abitare, ubi voluerit, et neque a te, neque a tuis heredibus, ullam abead reprensionem, nec ullam conditionem servitutis, sed in perpetuum permaneat in sua potestatis, et congruam libertatem, sicut illi, qui in quadruvio in quarta manus traditi, et amont facti sunt, et sicut illi qui per manum Sacerdotis circa sacrosanctum altarium ad liberos di-

mittendi deducti sunt, per anime tue mercedem. Et insuper concede sibi ad gratiam sue libertatis omne suum conquisitum, quod nunc habet, aut in antea aquirere potuerit, ut faciat exinde a praesenti die proprietario nomine quicquit voluerit per anime sue mercedem. Dicis ita? Dico. Ita trade cartam libertatis huic Notarius ad scribendum. Dic: omnes vos rogo. Si Salichus, et cetera, elevent atramentarium tantum supra pergamena de terra, si non tribuunt eis terram. Si vero tribuunt, tunc elevent cultellum, et cetera, exceptis Baioariis et Gundebadis. Adde per heredes, et pone peculiare, et adde insuper mitte pena stipulationis nomine, que est multa auri optimi uncias quatuor et argenti ponderas octo, quam inferatis ad illam partem contra quem intulerimus, et, quod repecieritis, vendicare non valeatis. Si est Romanus adde illic, ubi dicis deducti sunt Civesque Romani portas apertas eat: et pergat et qua parte voluerit ambulare discedat. Similiter in Salicha; et in omnibus aliis et ceteri vero omni sunt similia in omnibus.

Traditio promissionis pignoris.

XVI. Martine, modo promitte, et sponde te, et tuos heredes Petro, et suis heredibus, quod si Petrus, et sui heredes tibi, aut tui heredibus dederit, aut sanatione fecerit DC. solid. hac die usque Kalend. de tale in Civitate Tusculanensi in domo habitationis tue reddatis ei cartam illam venditionis, quam in vobis emisit de petia una de terra, que est in tali, que habet coherentias tales capsasatam et taliatam, ut in se nullum obtineat roborem. Quod si tu ipse, aut tui heredes sibi, aut suis heredibus distuleris predictam cartam venditionis capsatam et taliatam reddere in eodem constituto, ut supra dictum est, tunc componatis pene eadem petia de terra in duplum sicut pro tempore fuerit meliorata, aut valuerit sub estimatione in consimili loco. Et si ipse Petrus, aut sui heredes distulerimus tibi, aut tuis heredibus, et predicto constituto predictum pretium adimplere, ut diximus, ut eadem carta venditionis in suo maneat robore et facias tu, aut tui heredes de hinc in antea de ipsa petia de terra proprietario nomine quicquit volueritis. Dicis ita? Dico ita. Adde huic carte promissionis et huic Notario ad scribendum. Habes launechild? Habeo. Dic omnes vos rogo. Si est Romanus similiter. Si est Salichus, et ceteri, elevent cartam de terra cum atramentario, et adde per heredes et mitte, obliga te, et iunge illi, ubi dicis in consimili loco, et insuper mitte pena stipulationis nomine, que est mulcta auri optimi IV. argenti pondera octo. Cetera sunt similia.

. . . . . .

Traditio Iudicati.

XVII. Petre Presbyter, trade per hanc pergamena carta ordinationis de una petia de terra, que modo venit in te per cartam venditionis, et pro accepto pretio de petia una de terra, que fuit iuris Ioannis, et esse videntur in loco tali per mensuram et coherentias designata, eo tenore, ut ipse Ioannes faciat de fructu eiusdem pecia de terra usufructuario nomine diebus vite sue quicquid voluerit per anime sue mercedem. Dicis ita? Sic dico. Ita tradite cartam ordinationis, et huic notario ad scribendum; et ita faciat iudicatum, ut est tenor.

Traditio offersionum.

XVIII. Ioannes trade per hanc pergamenam cartam offersionis de una petia de terra, que est tui iuris, in tali loco, que est pro mensura tantum, et habet coherentias tales, ad Ecclesiam S. Pauli, ut a presenti die proprietario nomine faciat pars ipsa Ecclesie quicquit voluerit, ad usum et servitium presbiterorum, et clericorum, qui ibi pro tempore fuerint, sine tua, et heredum tuorum contradictione. Dicis ita? dico ita. Trade cartam offersionis ad Ecclesiam S. Pauli pro anima tua mercede et huic ad scribendum. Similiter fit etiam, ut venditio cum defensione, veluti sine defensione, et cum alio tenore, prout offerens vult, et ita Longobardus et Romanus. Si vero Salichus, et ceteri, mitte supra cartam illam omnia, que dixi supra in venditione Salicha. Et adde hic illud, que addi de pena, et de per heredes, et vuarpite in illo venditionis. Cetera enim sunt similia.

Traditio brevis divisionis.

XIX. Trade per hanc pergamenam brevem divisionis inter vos de una petia de terra que est vestri iuris que iacet in tali loco, et ut in primis tollat Petrus in portionem, et divisionem ex parte occidentis tabulas IV. que pars habet coherentias tales, et post tollat Martinus item in portionem, et divisionem item tabulas IV. ex parte Orientis, que pars habet coherentias tales; ita ut faciat unusquisque vestrum sua portione a presenti die proprietario nomine vos, et vestri heredes, et cui vos dederitis quidquid volueritis, sine omni unius alterius contradictione, vestrorumque heredum, ita tamen, ut in ipsa petia de terra semper sortes stent, et equatio percurrat, et insuper espondete vos ad invicem, ut si vos, aut vestri heredes non compleveritis omnia qualiter supra etc. vel si ab uno quisvis homine contradicente vos, et vestri heredes non defensaveritis ad invicem, et

ita firmum esse non promiseritis, qualiter supra diximus, ut tunc componat pars parti fide servandi penam in duplum ipsam portionem de terra supradicta, qualiter pro tempore fuerit meliorata, aut valuerit sub estimatione in consimili loco. Dicitis ita? Dicimus. Tradite invicem duos breves divisionis in uno tenore, et huic notario a scribendum. Dicite omnes vos rogo. Similiter Romani faciunt. Salicus, et ceteri levant cartam de terra cum omnibus, que superius diximus in venditione Salicha. Et adde, pro heredes, et per espondete, mitte obligate. Et dic sine contradictione et repetitione et adde illic, ubi dicis, in consimili loco et insuper penam stipulationis nomine, que est mulcta auri optimi untias quatuor argenti pondera octo quam inferatis ad partem fidem servantem, vel contra qualiter intuleritis et adde vuarpite et cetera sunt similia. In Romana et Salicha ne addas, ut sortes stent et equatio percurrat.

Qualiter Vidua Salicha spondetur; Nam de Puella fit ut de ceteris.

XX. Comite, Missove regis cum septem iudicibus in iudicio residente, tongino vel centenario placito banniente femina vidua Salica tali tenore et ordine spondetur. Adsunt enim novem homines quorum tres sunt actores, tres qui rei, tres ut testes huius omnis rei et solid. III. et unus denari eque pensantium; ita ut hi actores utantur actionibus quarum due semper iure iurando indigeant terminari veluti controversia de antestestura et de consilio mortis. Tercia vero actio semper duello gaudet examinari actorem clepio et baculo preparato ut de furto super sex solid. et deposito XX. et ultra, sed factis actionibus et iure pro iis datis vademoneis a reis, actores baculos vadimonii reis restituant. Hoc facto, et a sponsuro precio supradicto repario dato, debet mulier inquirit an eligat eum virum de quo sit placitum sibi, quod cum mulier affirmaverit, tunc debet pater sponsuri interrogari, si filio suo consentit et post orator incipiat.

Notum sit vobis, Quirites, si a Deo factum, ordinatumque fuerit, quod Fabius venerit ut sibi Sempronia relicta quondam coniux Thersitis et que est ex genere Francorum, filiâ Ciceronis, vobis presentibus, Fabio spondeatur et Seneca suo repario. Quo a Fabio confirmato Seneca ab Oratore interrogatus respondeat Sponsalibus et primo Orator interroget Fabium qua lege vivendo utatur. Si dixerit, verbi gratia, Salicha, tunc Orator dicat, o Fabi, da Senece vadimonium ut faciat Semproniam, que defensione Senece regitur iure tuo securitatem scripturalem et tercie portionis omnium rerum quas nunc habes vel adquisitionis

tam mobilium quamque immobilium seu familie et si hoc non feceris ut componas decem libras auri. Quo vadibus firmato, tunc gladius cum clamide et . . . tenditur a Seneca, et Orator dicat : per illum gladium et clamidem Sponsa Fabio Semproniam tuam repariam, que est ex genere Francorum. Quod cum Seneca firmaverit tunc Orator dicat ad Fabium accipientem gladium cum clamide dicat ei : o Fabio tu per eumdem gladium et clamidem comendatam sibi, donec fuerit inter te et illum conventio. Quo facto tunc Seneca det Fabio vadimonio quod dederit Semproniam ad legitimum coniugium, et mittet eam sub mundio cum omnibus rebus mobilibus, et immobilibus, seu familiis que ei legibus pertinent et Fabius det Seneche vadimonium eam recipiendi et si quis eorum se subtraxerit componat X. libras auri. Quo facto, tunc Fabius eam subarret annulo, et post tradatur cartula donationis et dotis et scripte ibi legantur et Seneca det coniugem Semproniam Fabio.

De Mundio.

XXI. Hoc facto pro mundio det Fabius Senece crosnam unam valentem XX. solidos et Orator dicat; Seneca, tu per hanc crosnam mitte sub mundio hanc cum omnibus rebus mobilibus et immobilibus, seu familiis que ei legibus pertinent et mundium et crosnam trade ad proprium Fabio. Quo facto, tunc Fabius cum Sempronia sua uxore lonechild Senece tribuad.

De Donatione Salica.

XXII. Carta in terra posita, et super calamario, cultello, festuca nodata, vuantone, cleba, ramo arboris donatio Salicha ita fit. Carta cum omnibus suprascriptis rebus sursum levata ad donatore teneatur, et Orator dicat : ita o Petre trade per hanc pergamenam cartam donationis sub dupla defensione nominative de quodam fundo tui iuris qui est in Tusculano rure per mensuram et coherentias designato ut hic breviter scriptum est ad Martinum ut faciat a presenti die proprietario nomine ipse aut heredes eius ac pro eredes aut cui ipsi dederint quidquid voluerint sine omni contradictione de re et de tuis heredibus ac pro eredibus. Equidem obligate vos atque promittite ab omni homine defensare: quod si defendere non potueritis aut per aliquod ingenium subtrahere volueritis tunc componatis ipsum fundum in duplo sicut pro tempore fuerit melioratus aut valuerit sub estimatione in consimili loco et insuper penam stipulationis nomine que est mulcta auri optimi uncias IV. argenti pondera octo, quam inferatis ad

illam partem contra quam exinde litem intuleritis et quod repecieritis vendicare non valeatis. Dicis ita. Dico. Trade huic ad proprium et huic notario ad scribendum. Da ei launechild. Modo vuarpite. Dic omnes vos rogo tangere. Et hec omnia sint in donacione Longobarda et Romana preter pro eredes et penam obligationis et vuarpite.

Noticia de banno.

XXIII. Qualiter fit noticia de banno misso super res. Donne Comes, hoc dicit Petro, quod habet et tenet ad suam proprietatem res, que sunt in tali loco, et habet coherentias tales, et si aliquis homo est, qui inde vul aliquid dicere, paratus est cum eo exinde ad rationem standi et legitime finiendi: sed quod plus est querit et vul ut vos Donne Comes mittatis bannum super se et super ipsas res propter Deum et anime Donni Imperatoris ac vestri mercedem, ut nullus quidlibet homo eum de predictis rebus disvestire presumat sine legali iudicio. Qui vero fecerit componat mille mancusios aureos medietas camere Donni Imperatoris et medietas ipsi et suis heredes. Mittis ita bannum? Mitto. Precipite fieri noticiam.

FORMULAE VETERES
EXORCISMORUM.

Stephanus Baluzius Tutelensis in unum collegit, magnam partem primum edidit, reliquas emendavit.

CAPITULA.

Incipit benedictio vel exorcismus aquae calidae seu frigidae in qua manus ad iudicium mittitur.

I. *Cum homines vis mittere ad comprobationem iudicii aquae calidae, primum fac eos intrare cum omni humilitate in Ecclesia; et prostratis in oratione, dicat Sacerdos has orationes.*

PRIMA ORATIO.

Auxiliare, Domine, quaerentibus misericordiam tuam, et da veniam confitentibus. Parce supplicibus; ut qui nostris meritis flagellamur, tua miseratione salvemur. Per.

SECUNDA ORATIO.

Quaesumus, omnipotens Deus, afflicti populi lacrymas respice, et iram tuae indignationis averte; ut qui reatum nostrae infirmitatis agnoscimus, tua consolatione liberemur. Per.

TERTIA ORATIO.

Deus qui conspicis omni nos virtute destitui, interius exteriusque custodi; ut et ab omnibus adversitatibus muniamur in corpore et a parvis cogitationibus mundemur in mente. Per.

His orationibus completis, surgat pariter, et coram hominibus illis cantet Presbyter Missam, et faciat eos ad ipsam Missam offerre. Cum autem ad communionem venerint, antequam communicent, interroget eos Sacerdos cum adiuratione et dicat.

Adiuro vos, homines, per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, et per vestram Christianitatem quam suscepistis, et per unigenitum Dei filium, quem Redemptorem creditis, et per sanctam Trinitatem, et per sanctum Evangelium, et per Reliquias quae in ista sancta Ecclesia sunt reconditae, ut non praesumatis ullo modo ad istam sanctam communionem accedere nec sumendo communicare si hoc vel illud fecistis, aut consensistis, aut aliquam veritatem inde scitis, seu qui hoc egit nostis.

Si autem tacuerint, et nullam inde professionem dixerint, accedat Sacerdos ad altare, et communicet more solito, postea vero communicet illos. Cum autem communicant ante altare, dicat Sacerdos: Corpus hoc et sanguis Domini nostri Iesu Christi sit vobis ad comprobationem hodie. *Expleta Missa, descendat Sacerdos ad locum destinatum, ubi ipsum examen peragatur. Deferat secum librum Evangeliorum et Crucem, et canat modicam letaniam; et cum compleverit ipsam letaniam, exorcizet et benedicat aquam ipsam antequam fervescat, ita dicendo.*

Exorcizo te creatura aquae in nomine Dei Patris omnipotentis, et in nomine Iesu Christi filii eius Domini nostri, ut fias aqua exorcizata ad effugandam omnem potestatem inimici et omne phantasma Diaboli; ut si hic homo qui manum suam in te missurus est innocens extiterit de hac culpa unde reputatur, pietas Dei omnipotentis liberet eum; et si, quod absit, culpabilis est, et praesumptuose in

te manum mittere ausus fuerit, eiusdem omnipotentis virtus super eum hoc declarare dignetur; ut omnis homo timeat et contremiscat nomen sanctum gloriae Domini nostri, qui vivit et regnat Deus per omnia secula.

O R A T I O.

Domine Iesu Christe, qui es iudex, iustus, fortis, et patiens, et multum misericors, per quem facta sunt omnia, Deus Deorum et Dominus Dominantium, qui propter nos homines et propter nostram salutem de sinu Patris descendisti, et ex Virgine Maria carnem assumere dignatus es, et per Passionem tuam mundum in cruce redemisti, et ad inferos descendisti, et Diabolum in tenebris exterioribus conligasti, et omnes Iustos, qui originali peccato ibidem detinebantur, magna potentia tua exinde liberasti, tu Domine, quaesumus, mittere digneris Spiritum tuum sanctum ex summa coeli arce super hanc creaturam aquae, quae ab igne fervescere atque calescere videtur, ut rectum iudicium per eam super hunc hominem nomine illo comprobet ac manifestet. Te Domine Deus supplices deprecamur, qui in Cana Galilaeae signo admirabili tua virtute ex aqua vinum fecisti, et tres pueros Sidrac, Misac, et Abdenago de camino ignis ardentis illaesos eduxisti, et Susannam de falso crimine liberasti, caeco nato oculos aperuisti, Lazarum quatriduanum à monumento suscitasti, et Petro mergenti manum porrexisti, ne respicias peccata nostra in hac oratione sed tuum verum et sanctum iudicium coram hominibus in hoc manifestare digneris; ut si hic homo pro hac reputationis causa, furto videlicet, vel homicidio, aut adulterio, vel luxuria, aut pro qualibet causa culpae modo ad praesens manum suam in hanc aquam igne ferventem miserit, et culpabilis ex hac causa non est, hoc ei praestare digneris ut nulla laesio vel macula in eadem manu appareat, per quam sine culpa calumniam incurrat.

Iterum te, Deus omnipotens, nos indigni et peccatores famuli tui suppliciter oramus ut sanctum, verum et rectum iudicium tuum nobis in hoc etiam manifestare digneris, quatenus hic homo ex hac reputationis causa, si per aliquod maleficium, Diabolo instigante, aut cupiditate vel superbia incitante, culpabilis est in facto vel in consensu, et hoc comprobationis iudicium subvertere vel violare volens, malo confisus ingenio, manum suam in hanc aquam praesumptuose mittere ausus fuerit, tua pietas taliter hoc declarare dignetur, ut in eius manu dinosci queat quod iniuste egit, ut et ipse deinceps per veram confessionem poenitentiam agens ad emendationem perveniat, et iudicium tuum sanctum et verum in omnibus gentibus declaretur per

te, Redemptor mundi, qui venturus es iudicare vivos et mortuos et seculum per ignem. Amen.

Item alius exorcismus.

Te autem, creatura aquae, adiuro te per Deum vivum, per Deum sanctum, qui te in principio separavit ab arida, adiuro te per Deum vivum, qui te de fonte paradisi manavit et in quatuor fluminibus exire iussit et totam terram rigare praecepit, adiuro te per eum qui te in Cana Galilaeae sua potentia convertit in vinum, qui super te suis sanctis pedibus ambulavit, qui tibi nomen imposuit Siloha, adiuro te per Deum qui in te Nahaman Syrum sua lepra mundavit dicens, aqua sancta, aqua benedicta, aqua quae lavas sordes et mundos peccata, adiuro te per Deum vivum ut te mundam exhibeas nec in te aliqua phantasma retineas, sed efficiaris fons exorcitatus ad effugandum et evacuandum et comprobandum omne mendacium et investigandam et comprobandam omnem veritatem; ut iste qui in te manum miserit, si veritatem et iustitiam habuerit, nullam laesionem in te accipiat; et si mendacium habet, appareat manus eius igne combusta; ut cognoscant omnes homines virtutem Domini nostri Iesu Christi, qui venturus est cum Spiritu sancto iudicare vivos et mortuos et seculum per ignem. Amen.

Post haec exuat eum vestimentis suis, et induat eum vel eos vestimentis mundis de Ecclesia, id est, indumento de Exorcista aut de Diacono, et faciat eos vel eum osculari Evangelium et crucem Christi, et aspergat super eos de aqua ipsa; et ipsi qui intraturi sunt ad Dei examen, det illis omnibus bibere de ipsa aqua benedicta. Cum autem dederit, unicuique dicat. Hanc aquam dedi tibi, vel vobis, ad probationem hodie. *Deinde imponantur ligna subter caldaria, et dicat Sacerdos has orationes quando ipsa aqua calescere coeperit.*

In nomine sanctae Trinitatis. Deus iudex, iustus, fortis, et patiens, qui est auctor et creator clemens et misericors, et iudicas aequitatem, tu iudica qui iussisti rectum iudicium facere, et respicis super terram, et facis eam tremere. Tu Deus omnipotens, qui per adventum unigeniti filii tui Domini nostri Iesu Christi mundum redemisti, qui per eius passionem genus humanum subvenisti et salvasti, tu hanc aquam ferventem sanctifica. Qui tres pueros, id est, Sidrach, Misach et Abdenago sub Rege Babylonis Nabuchodonosor in camino ignis accensa fornace salvasti, et inlaesos per Angelum tuum eduxisti, tu clementissime Dominator praesta ut si quis innocens ab huiusmodi culpa seu causa sive reputatione homicidii, adulterii, latrocinii fuerit,

et in hanc aquam manum miserit, salvam et inlaesam inde educas. Qui tres pueros supradictos et Susannam de falso crimine liberasti, ita, Domine omnipotens, si culpabilis fuerit, et incrassante Diabolo cor obduratum, manum in huius tui elementi ferventis creaturam miserit, tua veritas hoc declaret, ut in corpore manifestetur, et anima per poenitentiam salvetur. Et si ex hoc scelere culpabilis fuerit, et per aliquod maleficium aut per herbas aut per diabolicas incantationes hanc peccati sui culpam occultare voluerit, vel tuam iustitiam contaminare vel violare se posse crediderit, magnifica tua dextera hoc malum evacuet et omnem rei veritatem demonstret. Per te, clementissime Pater, qui vivis et regnas in trinitate perfecta. Per omnia.

A l i a.

Oremus. Deus qui beatam Susannam de falso crimine liberasti, Deus qui beatam Theclam de spectaculis liberasti, Deus qui sanctum Danielem de lacu leonum liberasti, et tres pueros de camino ignis ardentis eripuisti, tu libera innocentes, et consigna factores. Per Dominum nostrum.

Et qui manum mittit in aquam ad ipsum examen, dicat Orationem Dominicam, et signet se signaculo crucis, et festine deponatur ipsa aqua fervens desuper iuxta ignem, et iudex perpendat ipsam lapidem illigatam ad mensuram ill. infra ipsam aquam more solito; et sic inde extrahat eam in nomine Domini ipse qui intrat ad examen iudicii. Postea cum magna diligentia sic fiat involuta manus sub sigillo Iudicis signata usque in die tertio; quo visa sit viris idoneis et aestimata.

Iudicium aquae frigidae.

II. *Cum homines vis mittere ad iudicium aquae frigidae ob comprobationem ita facere debes. Accipe illos homines quos vis mittere in aquam, et deduc eos in Ecclesiam et coram omnibus illis cantet Presbyter Missam, et fac eos ad ipsam Missam offerre. Cum autem ad communionem venerint, antequam communicent, interroget eos Sacerdos cum adiuratione, et dicat:* Adiuro vos homines per Patrem et Filium et Spiritum Sanctum, et per vestram Christianitatem quam suscepistis, et per sanctam Trinitatem, et per sanctum Evangelium, et per illas sanctas Reliquias quae in ista Ecclesia sunt, ut non praesumatis ullo modo communicare, neque accedere ad altare si hoc fecistis aut consensistis, aut scitis qui hoc egerit. *Si autem omnes tacuerint, et nullus confessus fuerit, accedat Sacerdos ad altare, et communicet, separatis illis qui examinandi sunt. Postea*

vero communicent illi quos vult in aquam mittere. Cum autem communicant, dicat Sacerdos per singulos ante altare: **Corpus hoc et sanguis Domini nostri Iesu Christi sit tibi ad probationem hodie ad laudem et gloriam nominis sui et ad Ecclesiae suae utilitatem.** *Expleta Missa, faciat Sacerdos aquam benedictam, et deferat eam ad locum examinis, ubi homines probantur. Cum autem venerit ad ipsum locum, letaniam faciens, omnibus pro eadem causa Dominum deprecantibus, det examinandis bibere de aqua illa benedicta. Cum autem dederit, unicuique dicat:* **Haec aqua Domini fiat tibi ad probationem hodie per Dominum nostrum Iesum Christum, qui est verus iudex et iustus.** *Deinde coniuret aquam ubi mittendi sunt. Post coniurationem autem aquae, exuat illos vestimentis suis, et faciat illos per singulos osculari sanctum Evangelium et crucem Christi. Et post haec de ipsa aqua benedicta aspergat super unumquemque hominem, et proiiciat eos statim per singulos in aquam. Haec autem omnia facere debet ieiunus; neque illi antea comedant qui ipsos mittant in aqua.*

Coniuratio aquae.

Adiuro te, aqua, in nomine Dei patris omnipotentis, qui te in principio creavit, quique te segregavit ab aquis superioribus, et iussit te servire humanis necessitatibus. Adiuro te etiam per invisibile et ineffabile nomen Christi Iesu, filii Dei vivi omnipotentis, sub cuius pedibus te calcabilem praebuisti, qui etiam in te baptizari dignatus est, et suo baptismate consecravit. Adiuro etiam te per Spiritum sanctum, qui super Dominum in te baptizatum descendit, qui te invisibili sanctificatione sacratam ad animarum purgationem inenarrabile constituit sacramentum, per quam olim et Populus Israeliticus siccis pedibus transivit, et ex aqua ferrum, quod casu ceciderat, Heliseus divina virtute contra naturam natans in suo manubrio redire fecit, ut nullo modo suscipias hunc hominem, si in aliquo culpabilis est ex hoc quod illi obiicitur, scilicet aut opere, aut consensu seu conscientia, vel quolibet ingenio; sed per virtutem Domini Iesu Christi reiice ex te, et fac illum natare super te, quatenus cognoscant fideles Christi nullum maleficium, nullum praestigium divinae virtuti posse resistere quod non detectum fiat et omnibus manifestum. Adiuro etiam te per virtutem eiusdem Domini nostri Iesu Christi ut ad laudem illius cui omnis creatura servit, et cui coelestis exercitus famulatur clamans *Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus exercituum*, ut nobis adiurantibus et eius misericordiam obsecrantibus obedias, qui regnat et dominatur per infinita secula seculorum. Amen.

Hominis coniuratio.

Adiuro te, homo, et contestor per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, et per sanctam et individuam Trinitatem, et per omnes Angelos et Archangelos, et per omnes Principatus et Potestates, Dominationes quoque et Virtutes, et per Dei sedilia Cherubin et Seraphin, et per diem tremendum iudicii Dei, necnon et viginti quatuor Seniores qui quotidie laudant Deum, et per quatuor Evangelistas, et per sanctos quoque Apostolos, Martyres, et Confessores, necnon et per sanctam genitricem Dei Mariam, omnesque Virgines, et per cunctum populum sanctum Dei, vel per sanctum baptismum in quo renatus es, si hoc malum fecisti ex quo culparis, vel assensum praebuisti, aut baiulasti, aut in domum tuam recepisti, aut inde conscius aut consentaneus extitisti, coram omnibus dicito. Quod si, Diabolo suadente, celare disposueris, et culpabilis exinde es, evanescat cor tuum incrassatum et induratum, et non suscipiat te aqua incredulum et seductum; ut dicat populus quia Deus noster Iudex est, cuius potestas in secula seculorum. Amen.

Post coniurationem aquae exuat illos vestimentis illorum, et osculari sanctum Evangelium et sanctam crucem faciat; et sanctificatis omnibus aqua benedicta cum timore et reverentia, fidus de eius clementia, proiiciat in aquam.

Hoc iudicium autem, petente Domno Hludovico Imperatore, constituit beatus Eugenius, praecipiens ut omnes Episcopi, Comites, Abbates, omnisque populus Christianus qui infra eius imperium est, hoc iudicio defendant innocentes, et examinent nocentes, ne periuri super Reliquias Sanctorum perdant suas animas in malum consentientes.

Alio modo.

Deus iudex, iustus, fortis, et patiens, qui es auctor et amator iustitiae, qui iudicas aequitatem, iudica, Domine, quod iustum est, quia recta tua iudicia sunt. Qui respicis super terram, et facis eam tremere, tu, Domine omnipotens, qui per adventum filii tui Domini nostri Iesu Christi mundum salvasti, et per eius Passionem genus humanum redemisti, tu hanc aquam per ignem ferventem sanctifica. Qui tres pueros, id est, Sidrach, Misach, Abdenago, iussione Regis Babylonis missos in caminum ignis servasti, tu, clementissime, praesta ut si quis innocens in hanc aquam ferventem manum mittat, sicut tres pueros supradictos de camino ignis eripuisti, et Susannam de falso crimine liberasti, ita Domine manum illius salvam et illaesam perducas. At si quis culpabilis, incrassante Diabolo cor indura-

tum, praesumpserit manum mittere, tua iustissima pietas hoc declarare dignetur, ut in eius corpore tua virtus manifestetur, et anima illius per poenitentiam salvetur.

Deus iudex iustus, qui auctor pacis es, et iudicas aequitatem, te suppliciter rogamus ut hoc ferrum ordinatum ad iustam examinationem cuiuslibet dubietatis faciendam benedicere ✝ et sanctificare digneris, ita ut si innocens de praenominata causa, unde purgatio quaerenda est, hoc ignitum in manus acceperit, illaesus adpareat, et culpabilis atque reus, iustissima sit ad hoc virtus tua in eo cum virtute declarandum: quatenus iustitiae non dominetur iniquitas, sed subdatur falsitas aequitati, per Dominum nostrum etc.

Incipit Exorcismus aquae ad iudicium Dei demonstrandum.

Ex Ordine Dunstani Archiepiscopi Dorobernensis.

III. *Peractis coram Sacerdote trium dierum ieiuniis, cum homines vis mittere ad iudicium aquae frigidae ob comprobationem, ita facere debes. Accipe illos homines quos vis mittere in aquam, et duc eos in Ecclesiam, et coram omnibus illis cantet Presbyter Missam, et faciat eos ad ipsam Missam offerre. Cum autem ad communionem venerint, antequam communicent, interroget eos Sacerdos cum adiuratione et dicat.* Adiuro vos ill. et ill. per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, et per vestram Christianitatem quam suscepistis, et per unigenitum Dei Filium, et per sanctam Trinitatem, et per sanctum Evangelium, et istas sanctas Reliquias quae in ista Ecclesia sunt, et per illud Baptismum quo vos Sacerdos regeneravit, ut non praesumatis ullo modo communicare neque accedere ad altare, si hoc fecistis aut consensistis, aut scitis quis hoc egerit. *Si autem tacuerint, et nulli hoc dixerint, accedat Sacerdos ad altare et communicet. Postea vero communicet illos quos vult in aquam mittere. Cum autem communicaverint, dicat Sacerdos ante altare per singulos:* Corpus hoc et sanguis Domini nostri Iesu Christi sit tibi ad probationem hodie.

Incipit Missa iudicii.

Antiphona. Iustus es, Domine, et rectum iudicium tuum, fac cum servo tuo secundum misericordiam tuam. *Psalm.* Beati immaculati.

O r a t i o.

Absolve, quaesumus Domine, tuorum delicta famulorum, ut a peccatorum suorum nexibus, quae pro sua fragilitate contraxerunt, tua benignitate liberentur, et in hoc iudicio prout meruerunt, tua iustitia praeveniente, ad ve-

ritatis censuram pervenire mereantur. Per Dominum nostrum Iesum Christum Filium tuum.

Lectio Libri Levitici.

In diebus illis locutus est Dominus ad Moysem dicens: Ego sum Dominus Deus vester. Non faciatis furtum, non mentiamini, nec decipiat unusquisque proximum suum. Non periures in nomine meo, nec polluas nomen Dei tui. Ego Dominus. Non facias calumniam proximo tuo, nec vi opprimas eum. Non moretur opus mercenarii tui apud te usque mane. Non maledicas surdo, nec coram coeco ponas offendiculum. Sed timebis Dominum Deum tuum, quia ego sum Dominus, dicit Dominus omnipotens.

Item alia Lectio Epistolae beati Pauli Apostoli ad Ephesios.

Fratres, renovamini spiritu mentis vestrae, et induite novum hominem qui secundum Deum creatus est in iustitia et sanctitate veritatis. Propter quod deponentes mendacium, loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo, quoniam sumus invicem membra. Irascimini, et nolite peccare. Sol non occidat super iracundiam vestram. Nolite locum dare Diabolo. Qui furabatur, iam non furetur. Magis autem laboret operando manibus suis quod bonum est, ut habeat unde tribuat necessitatem patienti.

Graduale. Propitius esto Domine peccatis nostris, ne quando dicant gentes: Ubi est Deus eorum. *Versus.* Adiuva nos Deus salutaris noster, propter honorem nominis tui, Domine, libera nos. *Alleluia.* Deus iudex, iustus, fortis, et patiens, numquid irascetur per singulos dies.

Sequitur sanctum Evangelium secundum Marcum.

In illo tempore cum egressus esset Iesus in via, procurrens quidam genu flexo ante eum rogabat eum dicens: Magister bone, quid faciam ut vitam aeternam percipiam? Iesus autem dixit ei: Quid me dicis bonum? Nemo bonus nisi solus Deus. Praecepta nosti? Ille dixit. Quae? Non occidas, non adulteres, non fureris, non fraudem feceris. Honora patrem tuum et matrem tuam. At ille respondens ait: Magister, haec omnia custodivi a iuventute mea. Iesus autem intuitus eum dilexit eum, et dixit ei: Unum tibi deest. Vade, quaecunque habes vende, et da pauperibus, et habebis thesaurum in coelo, et veni, sequere me.

Offertorium.

Immittet Angelum Dominus in circuitu timentium eum, et eripiet eos. Gustate et videte quoniam suavis est Dominus.

Et hic offerant. Secreta.

Intercessio Sanctorum tuorum misericordiae tuae, Domine, munera nostra conciliet, ut quam merita nostra non valent, eorum deprecatio indulgentiam valeat obtinere. Per Dominum.

Praefatio.

Aeterne Deus, qui non solum peccata dimittis, sed ipsos etiam iustificas peccatores, et reis non tantum poenas relaxas, sed dona largiris et praemia, cuius nos pietatem supplices exoramus ut famulos tuos illos non de praeteritis iudices reatibus, sed huius culpae veritatem spectantibus insinues; quatinus et in hoc populus tuus praeconia nominis tui efferat, et te vitae praesentis et perpetuae auctorem agnoscat. Per Christum Dominum nostrum.

Benedictio ad iudicium.

Deus, de quo scriptum est quia iustus es et rectum iudicium tuum, fac cum his servis tuis secundum misericordiam tuam, ut non de pristinis iudicentur reatibus, sed in hoc, prout meruerunt, tua benedictione praeveniente, veritatis subsequatur iudicium. Amen.

Et qui iustus es et amator iustitiae, et a cuius vultu videtur aequitas, fac in conspectu populi tui ut nullis malorum praestigiis veritatis tuae fuscentur examina. Amen.

Petitiones nostras placatus intende, et culparum omnium praeteritarum eis veniam clementer attribue. Et si culpabiles sunt, tua larga benedictio non eis ad suffragium, sed huius culpae ad insinuandam veritatem proficiat. Amen. Quod ipse praestare dignetur, cuius regnum.

Hic communicent per Sacerdotem, et dicat Sacerdos.

Corpus hoc et sanguis Dominis nostri Iesu Christi sit vobis ad probationem hodie.

Antiphona post communionem.

Iustus Dominus et iustitiam dilexit, aequitatem vidit vultus eius.

Post communionem.

Perceptis, Domine Deus noster, sacris muneribus, suppliciter deprecamur ut huius participatio sacramenti et a propriis nos reatibus indesinenter expediat, et in famulis tuis veritatis sententiam declaret. Per Dominum nostrum.

Expleta Missa, faciat ipse Sacerdos aquam benedictam, et pergat ad locum ubi homines probentur. Cum autem venerit ad ipsum locum, det illis omnibus bibere de aqua. Cum autem dederit, dicat ad unumquemque hominem: Haec

aqua fiat tibi ad probationem. *Postea vero coniuret aquam ubi culpabiles mittat.*

Incipit adiuratio aquae.

Deus qui per aquarum substantiam iudicia tua exercens diluvii inundatione millia populorum interemisti, et Noë iustum cum suis salvandum censuisti, Deus qui in mari rubro cunctos Aegyptiorum involvisti, et agmina Israëlitica imperterrita abire iussisti, virtutem tuae benedictionis his aquis infundere et novum ac mirabile signum in eis ostendere digneris, ut innocentes a crimine furti vel homicidii vel adulterii aut alterius naevi, cuius examinationem agimus, more aquae in se recipiant et in profundum pertrahant, conscios autem huius criminis a se repellant atque reiiciant, nec patiantur recipere corpus quod ab onere bonitatis evacuatum ventus iniquitatis allevavit et inane constituit; sed quod caret pondere virtutis, careat pondere propriae substantiae in aquis. Per Christum Dominum nostrum.

Alia adiuratio.

Adiuro te creatura aquae in nomine Dei Patris omnipotentis, qui te in principio creavit et iussit ministrare humanis necessitatibus, qui etiam iussit segregari te ab aquis superioribus. Adiuro etiam te per ineffabile nomen Iesu Christi filii Dei vivi, sub cuius pedibus mare et elementum divisum se calcabile praebuit, qui etiam baptizari se in aquarum elemento voluit. Adiuro etiam te per Spiritum sanctum, qui super Dominum baptizatum descendit. Adiuro te per nomen sanctae et individuae Divinitatis, cuius voluntate aquarum elementum divisum est, et populus Israël siccis pedibus statim transivit, ad cuius etiam invocationem Heliseus ferrum, quod de manubrio exierat, super aquam natare fecerat, ut nullo modo suscipias hos homines ill. si in aliquo sunt culpabiles de hoc quod illis obiicitur, scilicet aut per opera, aut per consensum, vel per conscientiam, seu per ullum ingenium, sed fac eos super te natare. Et nulla possit contra te causa facta aut ullum praestigium inimici quod illud possit occultare. Adiurata autem per nomen Christi, praecipimus tibi ut nobis per nomen eius obedias cui omnis creatura servit, quem Cherubin et Seraphin collaudant, dicentes, *Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus exercituum;* qui etiam regnat et dominatur per infinita secula seculorum.

Alia.

Adiuro te, creatura aquae, per Deum Patrem et Filium et Spiritum sanctum, et per tremendum diem iudicii

et per duodecim Apostolos, et per septuaginta duos Discipulos, et per duodecim Prophetas, et viginti quatuor Seniores qui assidue Dominum laudant, et per centum quadraginta quatuor millia quae sequuntur Agnum, et per omnia agmina sanctorum Angelorum, Archangelorum, Thronorum, Dominationum, Principatuum, Potestatum, Virtutum, Cherubin atque Seraphin, et per omnia millia sanctorum Martyrum, Confessorum et Virginum. Adiuro te per sanguinem Domini nostri Iesu Christi, et per quatuor Evangelia, et per quatuor Evangelistas, necnon et per septuaginta duos libros veteris ac novi Testamenti, et per omnes Scriptores sanctos ac Doctores eorum. Adiuro te per sanctam Ecclesiam catholicam, et per resurrectionem eorum, ut fias aqua exorcizata, adiurata, et obfirmata adversus inimicum hominis Diabolum et adversus hominem qui ab eo seductus furtum hoc vel homicidium aut adulterium, unde ratio agitur, perpetravit, ut nullatenus eum in te submergi aut in profundum trahi permittas, sed a te repellas atque reiicias, neque patiaris recipere corpus quod ab onere bonitatis inane est factum; sed quod caret pondere virtutis, careat pondere propriae substantiae in te. Innocentes vero a praedicto crimine more aquae in te recipias, et in profundum innocuos pertrahas. Per Dominum nostrum.

Post has autem coniurationes aquae, exuantur homines qui mittendi eunt in aquam propriis vestimentis et osculentur singuli Evangelium et crucem Christi, et aqua benedicta super omnes aspergatur; et qui adsunt omnes ieiunent, et sic proiiciantur singuli in aquam. Et si submersi fuerint, inculpabiles reputentur. Si super nataverint, rei esse iudicentur.

Incipit adiuratio ferri vel aquae ferventis.

IV. *In simplo unum pondus, in triplo tria ferrum aequiparet pondera; et in illa adiuratione non adsint, ut praediximus, nisi ieiuni. Et dictis letaniis, sic Sacerdos in loco ubi ferrum accenditur, vel aqua infervescatur, adiurationem initiando inchoet.*

Deus qui per ignem signa magna ostendens Abraham puerum tuum de incendio Chaldaeorum quibusdam pereuntibus eruisti, Deus qui rubum ardere ante conspectum Moysi et minime comburi permisisti, Deus qui ab incendio fornacis Chaldaicis plerisque succensis tres pueros tuos illaesos eduxisti, Deus qui incendio ignis populum Sodomae et Gomorrae involvens, Loth famulum tuum cum suis saluti donasti, Deus qui in adventu sancti Spiritus inlustratione ignis fideles tuos ab infidelibus decrevisti: ostende nobis in hoc parvitatis nostrae examine virtutem eiusdem

sancti Spiritus et per huius ignis fervorem discernere fideles et infideles, ut a tactu eius furti, vel homicidii, vel adulterii, cuius inquisitio agitur, conscii exhorrescant, et manus eorum vel pedes comburantur aliquatenus, immunes vero ab eiusmodi crimine liberentur penitus et inlaesi permaneant. Per Dominum nostrum.

Alia.

Deus iudex, iustus, fortis, auctor et amator pacis, patiens et multum misericors, qui iudicas quod iustum est, et rectum iudicium tuum, qui respicis super terram et facis eam tremere, tu, Deus omnipotens, qui per adventum Filii tui Domini nostri Iesu Christi mundum salvasti, et per eius Passionem genus humanum redemisti, hanc aquam ferventem vel hoc ferrum fervens sanctifica. Qui tres pueros Sidrac, Misac, et Abdenago iussu Regis Babylonis in camino ignis accensa fornace salvasti et inlaesos per Angelum sanctum tuum eduxisti, tu, clementissime Pater, Dominator omnipotens, praesta ut si quis innocens de furto hoc, vel homicidio, aut adulterio, seu maleficio, in hoc ferrum fervens vel in hanc aquam ferventem miserit manum suam, salva, te praestante Domino nostro, permaneat. Et sicut tres pueros supradictos de camino ignis ardentis liberasti, sic manum innocentis, omnipotens Deus, ab omni laesionis insanie salvare dignare. Et si quis culpabilis, vel noxius, et tumido corde, induratoque pectore, vel superba mente, reus de hoc furto, vel homicidio, aut adulterio, seu maleficio manum miserit in hoc ferrum vel aquam ferventem, tu, Deus omnipotens, iustissima pietate et rectissimo iudicio illud declarare et manifestare digneris, ut anima eius per poenitentiam salvetur. Et si ille nocens vel culpabilis sit, et per aliquod maleficium vel per herbas aut per causas diabolicas induraverit, et peccatum quod fecit confiteri noluerit, tua dextera, quaesumus Domine, hoc declarare dignetur. Per Dominum.

Idem tertia.

Deus innocentiae restitutor et amator, qui auctor pacis es et iudicas aequitatem, te subnixis rogamus precibus ut hoc ferrum ignitum ordinatum vel hanc aquam ordinatam ad iustitiam et examinationem cuiuslibet dubietatis benedicere et sanctificare digneris; ita ut si innocens de hoc furto, vel homicidio, vel adulterio, vel maleficio, unde purgatio quaerenda est, in hoc ignitum et tua benedictione sanctificatum ferrum, vel in hanc aquam fervidam et tua benedictione sanctificatam, manus vel pedes immiserit, tua benignissima miseratione inlaesus appareat. Si autem culpabilis atque reus contempserit, et quasi tentator iudicium

tuum adierit, aut per herbas vel quaecunque tentamenta sive molimina maleficiosa peccata sua contueri et defendere inflatus per afflatorem malitiae contra veritatis tuae examen voluerit, iustissime et misericordissime Domine Deus, ad hoc virtus tua, quae omnia superat, in eo cum veritate, quae permaneat in seculum seculi, declaretur, quatinus iustitiae tuae non dominetur iniquitas, sed veritati subdatur falsitas, et ut caeteri hoc videntes ab incredulitate sua, te miserante liberentur. Qui vivis.

His peractis, aqua benedicta cunctis adstantibus detur ad degustandum, et adspergatur per totam domum, et ferrum proferatur, quod a culpato coram omnibus accipiatur, et per mensuram novem pedum portetur, manus sigilletur, sub sigillo servetur, et post tres noctes aperiatur. Et si mundus est, Deo gratuletur. Si autem insanies crudescens in vestigio ferri inveniatur, culpabilis et immundus reputetur.

In aqua fervente accipiat homo lapidem qui per funem suspendatur in simpla probatione per mensuram palmae, in tripla autem unius ulnae. Manus vero sigilletur et aperiatur ut supra diximus in consecratione ferri.

Incipit exorcismus panis hordeacii vel casei, quorum appensio unius unciae.

V. *Primitus faciat Sacerdos letanias, et omnes qui intus sunt cum eo ieiuni sint, et sic incipiat.*

Conservator et creator humani generis, dator gratiae spiritalis, largitor aeternae salutis, tu emitte Spiritum tuum super hanc creaturam panis vel casei cum tremore et timore magnitudinis brachii tui adversus eum qui cum superbia et contumacia ac zelo iniquo venit et vult subvertere iustitiam et conculcare iudicium. Fac eum, Domine, in visceribus angustari, eiusque guttur conclude, ut panem vel caseum istum in tuo nomine sanctificatum devorare non possit hic qui iniuste iuravit ac negavit illud furtum vel homicidium aut adulterium seu maleficium quod quaerebatur, et iusiurandum pro nihilo habuit, et nomen tuum nominavit ubi rectum non erat. Te quaesumus ut non ei permittas illud abscondere, quia iustus es, Domine, et rectum iudicium tuum, qui custodis veritatem in seculum, faciens iudicium iniuriam patientibus, et custodis pupillum, ac viduam suscipis, et viam malignorum exterminabis. Ideo ostende nobis, Domine, misericordiam tuam, ut humiles ac mansueti ac recti propter veritatem gaudeant; superbi autem et iniqui ac cupidi contristentur et humilientur usque dum confiteantur magno et sancto nomini tuo, et cognoscant caeteri quia nomen tibi Dominus, et tu solus altissimus

super omnem terram, et servi tui in te glorientur et laudent nomen tuum in secula seculorum. Amen.

Item alia.

Domine Iesu Christe, qui regnas in coelis et in terris, et mirabilis es in omnibus operibus tuis, Dominator Dominantium, Deus Angelorum, Deus Patriarcharum, Prophetarum, Apostolorum, Martyrum, Confessorum, Virginum, et omnium Electorum, praesta, quaesumus, per sanctum ac mirabile nomen tuum ut qui reus est huius furti, vel homicidii, aut adulterii, seu maleficii, de quo hic requiritur, vel in facto vel in conscientia, ad adpositam ei pro ostensione veritatis creaturam panis sanctificati vel casei faux eius claudatur, guttur eius stranguletur, et in nomine tuo ante illud reiiciatur quam devoretur. Sed et spiritus diabolicus, cui nulla est communio cum tua superna veritate in hoc negotio ad subvertendum iudicium pravis praestigiorum suorum molitionibus nil praevaleat. Sed qui reus et conscius est rei praefatae, ad hoc pabulum sanctificati panis vel casei, et praesertim per dominici corporis et sanguinis communionem quam accepit, tremat et tremendo palleat, et nutabundus in omnibus membris appareat: innoxius vero et inscius sobrie ad salubritatem sui cum omni facilitate hanc partem panis vel casei in nomine tuo signatam manducando deglutiat; ut cognoscant omnes quia tu es iustus Iudex, qui salvos facis sperantes in te, et non est alius praeter te, qui vivis et regnas Deus per omnia secula seculorum.

Tertia oratio.

Deus cuius scientia senariam circumscriptionem angelicis et humanis elongatam sensibus sola interius penetrat et exterius concludit, quem nulla coelestium vel terrestrium aut infernorum vota fallere possunt, quanto magis cor unius hominis culpabile; respice ad preces nostrae humilitatis, quibus famulatum sacri indidisti ordinis, et praesta, non nostris exigentibus meritis, sed tuorum omnium suffragantibus Sanctorum; ut quod in hac culpa humanos latet oculos, et sermonum humanae procacitatis obtegitur defensionibus, tua coelesti et superna moderatione sine ullo revelctur obstricamine; et sicut solus verus es, veritatis in hoc sententiam elucidare digneris: quatinus innocentes sine ulla difficultate hoc pabulum probationis deglutiant, obnoxii autem obtrepidante mentis statu, et totius compagine corporis vacillante, quod in tuo sancto nomine consecretur et benedicitur, nullatenus devorandi valetudinem percipiant, sed coram omnibus in valetudine confusi, quod praesumptione immerita susceperunt, cum irrisione proiiciant. Per Dominum nostrum Iesum Christum.

Incipit ordo iudicii quo rei aut innoxii probantur ferro candenti.

VI. *Post accusationem legitime factam et triduum in ieiuniis et oratione consumptum, Sacerdos vestibus sacris praeter casulam indutus, ferrum ante altare positum forcipe accipiat, et hymnum trium puerorum, videlicet* Benedicite omnia opera, *decantans, ad ignem deferat et dicat hanc Orationem super locum ubi fiet ignis ad faciendum iudicium.*

Benedic, Domine Deus, locum istum, ut sit nobis in eo sanctitas, castitas, virtus et victoria, et sanctimonia, humilitas, bonitas, lenitas, et plenitudo legis, et obedientia Deo Patri et Filio et Spiritui sancto. Haec benedictio sit super hunc locum et super omnes inhabitantes in eo.

Benedictio super ignem.

Domine Deus, pater omnipotens, lumen indeficiens, exaudi nos, quia tu es conditor omnium luminum. Benedic, Domine, hoc lumen, quod a te sanctificatum est, qui illuminasti omnem hominem vel mundum, ut ab eo lumine accendamur igne claritatis tuae. Et sicut igne illuminasti Moysen, ita nunc illumina corda nostra et sensus nostros, ut ad vitam aeternam mereamur pervenire. Per Christum Dominum etc.

Qua finita, dicat Pater noster etc. Salvum fac servum etc. Mitte ei auxilium Deus etc. De Sion tuere eum etc. Domine exaudi etc. Dominus vobiscum etc.

Oratio.

Benedic, Domine sancte Pater omnipotens Deus, per invocationem sanctissimi nominis tui, et per adventum Filii tui, atque per donum Spiritus paracleti, ad manifestandum verum iudicium tuum, hoc genus metalli, ut sit sanctificatum, ut omni daemonum falsitate procul remota, veritas veri iudicii tui fidelibus tuis manifesta fiat, per eundem Dominum, etc.

Post hoc, ferrum in ignem mittatur, et aspergatur aqua benedicta; et dum calescit, Missam celebret. Cum vero Sacerdos Eucharistiam sumpserit, hominem probandum sicut infra scriptum est adiuret atque communicare faciat.

Officium Missae.

Iustus es, Domine, et rectum iudicium tuum, etc.

Oratio.

Absolve quaesumus, Domine, tui delicta famuli, ut a peccatorum suorum nexibus, quae pro sua fragilitate con-

traxit, tua benignitate liberetur, et in hoc iudicio quoad meruit, iustitia tua praeveniente, ad veritatis censuram pervenire mereatur per Christum Dominum, etc.

In illo tempore, cum egressus esset Iesus, in via praecurrens quidam genu flexo ante eum, rogabat eum dicens: Magister bone quid faciam ut vitam aeternam percipiam? Iesus autem dixit ei: Quid me dicis bonum, etc.

Deinde Secreta, etc.

Antequam vero communicet, interroget eum Sacerdos cum adiuratione sic. Adiuro te per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, et veram Christianitatem quam suscepisti, et per sanctas Reliquias quae in ista Ecclesia sunt, et per baptismum quo te Sacerdos regenaverit, ut non praesumas ullo modo communicare neque accedere ad altare si hoc fecisti aut consensisti, etc. *Hic communicet Sacerdos illos, et dicat.* Corpus hoc et sanguis Domini nostri Iesu Christi sit tibi ad probationem hodie.

Oratio.

Perceptis Domine, Deus noster, sacris muneribus, supplices deprecamur ut huius participatio sacramenti a propriis nos reatibus expediat, et in famulo tuo veritatis sententiam declaret, etc.

Deinde Kirieleison, et Letania, et Psalmi. *Et tum.*

OREMUS.

Deus, qui per ignem signa magna ostendens Abraham puerum tuum de incendio Chaldeorum quibusdam pereuntibus eruisti: Deus qui rubum ardere ante conspectum Moysis et minime comburi permisisti: Deus qui de incendio fornacis Chaldaicis plerisque succensis tres pueros tuos illaesos eduxisti: Deus qui incendio ignis populum Sodomae involvens, Loth famulum tuum cum suis salute donasti: Deus qui in adventu sancti Spiritus tui illustratione ignis fideles tuos ab infidelibus decrevisti, ostende nobis in hoc parvitatis nostrae examine virtutem eiusdem Spiritus etc. Et per ignis huius fervorem discerne fideles et infideles, ut a tactu eius, cuius inquisitio agitur, conscius exhorrescat, et manus eius comburatur, innocens vero penitus illaesus permaneat, etc. Deus cuius notitiam nulla unquam secreta effugiunt, fidei nostrae tua bonitate responde, et praesta ut quisquis purgandi se gratia hoc ignitum tulerit ferrum, vel absolvatur innocens vel rei noxius detegatur.

Deinde Sacerdos super ferrum aquam benedictam spargat, et dicat: Benedictio Dei Patris, et Filii, et Spiritus

sancti descendat super hoc ferrum ad discernendum rectum iudicium Dei. *Et mox accusatus ad novem pedum mensuram ferrum perferat. Huius denique manus sub sigillo triduum tegatur, et si sanies crudescens in vestigio ferri reperiatur, culpabilis ducatur; sin autem munda extiterit, laus Deo referatur.*

In Christi nomine. Incipiunt Collectas ad malis furtis repremendis.

VII. Agius, agius, agius. Sancte Pater, qui es invisibilis, omnium rerum conditor, spiritalium munerator, qui cunctorum es conditor, et arcana conspicis, cuncta cognoscis, qui scrutaris corda et renes, Deus, deprecor te, et exaudi verba deprecationis meae; ut qui hunc furtum illum admisit, panis vel casius iste transire fauces nec guttur illius non possit. Amen.

Domine, qui liberasti Moysen de terra Aegypti, David de manu Saul Regis, Ionam de ventre ceti, Petrum de fluctibus, Paulum de vinculis, Teclam de bestiis, Susannam de falsis criminibus, tres pueros de camino ignis ardentis, Daniel de lacu leonis, paralyticum de grabato, Lazarum de monumento, ostende mihi qui hunc furtum illum admisit, ut panis vel casius iste fauces nec guttur illius transire non possit. Amen.

Exorcizo te, maledicte, immundissime draco, basilice, serpens innoxia per verbum veritatis et signum claritatis per Deum omnipotentem et Iesum Christum Nazarenum agnum immaculatum, de altissimis procreatum, de Spiritu sancto conceptum, ex Maria Virgine, quem Gabriel Archangelus adnuntiavit venturum, quem cum vidisset Ioannes, voce magna clamavit dicens: *Hic est filius Dei vivi.* Nullo modo hic dimittas communicaré qui hunc furtum illum admisit. Qui crimen nesciens est, manducet. Et qui crimen sciens est, statim tremebundus evomat. Amen.

Suggero tibi, Dominus Deus omnipotens aeterne Deus, qui coelos camerasti, terram fundasti, mare limitibus firmasti, et ipsum coelum fabricasti, qui magna mirabilia sol et luna super iustos splendere et lucere fecisti, doctrinam ordinasti; fac, Domine, signum talem ut omnis mundus et omnis terra intellegant quia tu es, Deus, qui facis mirabilia solus, Domine Iesu Christe fili Dei vivi. Et qui res illas furavit, et qui ex hoc consentaneus videtur, ut gula et lingua faucis suae sint constrictae et legatae. Amen. Et panem nec casium istum non possit manducare. Amen.

Coniuro tibi, homo, per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, per diem tremendi iudicii et quatuor evangelia, et per duodecim Apostolos, per duodecim Prophetas, per

viginti quatuor Seniores, qui cotidie in laudem Domini sunt, per illo Redemptore qui pro nostra peccata manus in sancta cruce suspendere dignatus est, ut hunc furtum mixtus es aut fecisti aut consentisti aut fraudolenter baiolasti, taliter sit tibi baiulandum si de manu Domini de sua sancta gloria et virtutem, ut panem et casium istum nunquam possis manducare, nisi inflatas bucas cum spuma et gemitu et lacrymis et doloribus faucis tuae sint constrictae et oblegatae. Amen.

Ista collecta desuper caput hominis coniurati.

Domine Deus omnipotens, agius, agius, agius, adstans in coelis et in terris, Domine, sanctum et admirabilem nomen tuum invocamus, nomen tuum deprecamur, Domine Domine Dominantium. Nomen tuum invocamus, Deus coelorum, Deus iustorum, Deus Prophetarum, Deus Apostolorum, Deus Martyrum, Deus Virginum, Deus omniumque Sanctorum. Te invocamus, ut quicunque furtum illum fecit aut consenserit, adponatur ei creatura panis et formaticus, aut in terra vomat quam pertranseat; quia tu es Deus, et non est alius praeter te. Fac secundum magnam misericordiam tuam. Separetur ab eo spiritus Diaboli. Qui conscius est, evomat. Et qui innocens est, manducet. Et qui culpabilis est, tremat, tremescat, tanquam arbor tremulet, et requiem non habeat donec te confiteatur, Pater sancte.

Incipit probatio a cunctis furtis probandis.

VIII. Antequam incipias, canitur Missa de sancta Trinitate. Antiphona: Benedicta sit sancta Trinitas. Domine Iesu Christe. Agie, agie, agie. Astans in coelis, in omnibus locis dominaris, vides et regis, iudicas et disponis. Sanctum et admirabile nomen tuum invocamus. Domine Dominantium, Spiritus Dei, Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob, Deus Coelorum, Deus Iustorum, Deus propitiator, Deus Apostolorum, Deus Martyrum, Deus omnium Sanctorum, te invocamus, ut quicunque de ✝ isto furto culpabilis est, opponatur ei panis et caseus, ut te iubente constringantur fauces illius et guttur eius claudatur; ut qui ✝ istud furtum commisit, antea revomat quam pertranseat; ut sciat quod tu es Deus, et non est alius praeter te. Fac secundum magnam misericordiam tuam ut ab eo spiritus Diaboli separetur, et probatus convictus sit, qui culpabilis est tremat et tremescat tanquam folia arboris tremuli. Per constringentes Angelos tuos, per sanctum Michaelem et sanctum Raphahelem, tremens appareat, et requiem non habeat donec confiteatur furtum istud. Agie, agie, agie.

Tu iubente liberatus est Daniel de lacu leonum, Petrus de fluctibus, Paulus de carceribus, Ionas de ventre ceti, Susanna de falso crimine. Tu manifesta furtum † istud sicut manifestasti Pharaonem Regem in mari. Sicut ille non pertransivit mare, sic non pertranseat gula eius qui hoc † furtum admisit creatura panis et casei. Adsit Angelus sanctus Michael, et sanctus Gabriel, et sanctus Raphael. Constringant guttur illius, et claudatur, et victus appareat. Christe Iesu, praesta quod petimus Trinitas inseparabilis manifesta. Omnipotens Deus, qui vivis et regnas per omnia secula secula seculorum. Amen.

Incipit exorcismus ad caldaria sive ad aqua.

IX. Deus, Iudex iustus et patiens, qui auctor es pacis et iudicas aequitatem, tu iudica quod rectum est, Domine. Rectum iudicium tuum. Qui respicis super terram, et facis eam tremere, tu, Deus omnipotens, qui per unigenitum filium tuum Dominum nostrum Iesum Christum mundum salvasti, et per eius Passionem genus humanum redemisti; tu hanc aquam per ignem ferventem sanctifica. Qui tres pueros, id est, Sidrac, Misac et Abdenago, iussu Regis Babylonis Nabuchodonosor, in camino ignis missos accensa fornace salvasti et inlaesos per Angelum tuum eduxisti, tu, Domine, qui semper dominaris, praesta ut sicut innocens de hunc furtum in hanc aquam per ignem ferventem manum miserit, sicut tres pueros supradictos de camino ignis et Susannam de falsa crimina liberasti, ita et qui innocens de hunc supradictum furtum in hanc aquam per ignem ferventem manum miserit, salvam et inlaesam educat, ita, Deus omnipotens, si quis culpabilis, adingrasante Diabolo cor induratum, praesumpserit manum mittere, tua iustissima veritas hoc declaratur, tua virtute manifesta, anima pro poenitentia salvetur. Si quis culpabilis pro aliquo maleficio aut pro herbas diabolicas peccatum tegere voluerit, tua dextera hoc evacuare dignetur. Per ipsum Dominum nostrum Iesum Christum filium tuum, qui tecum semper vivit et regnat Deus in unitate Spiritus sancti per omnia secula seculorum. Amen.

Resolutio omnium maleficiorum et maledictionum et incantationum et conligationum et in(mis)sionum et instigationum et zeli et invidiae et Daemonii et omnium malorum quaecunque scimus vel quaecunque nescimus.

X. Invocamus te, Deus omnipotens, Rex aeterne omnium seculorum, incorruptibilis, immaculate, indivise, lucis dator, Potens manu, adonai, eloe sabaoth, Deus Deorum et omnium virtutum, gloriose, gloriosissime pater veritatis

magne et misericordiae, princeps potestatum, pater Domini nostri Iesu Christi, benedictionem da famulo tuo nom. ill. omnibus qui ad eum pertinent. Insuper invocamus te, Deus Deorum, omnipotens, Rex aeterne, qui sedis in medio duos Cherubin ac Seraphin. Resolve, Domine, si qua nobis facta sunt maleficia vel conligationes, aut si tentantur fieri, vel conligavit nos aliquis, aut devovit, aut posuit aliquid noxium in fundamentis nostris, aut ingressu, aut regressu, aut lecto, aut in aedificio, aut in exterquilinio, aut in agro, aut in atrio, aut in via, aut in semita, aut in deserto loco, aut in monumentis, aut in aqua. aut in igne, aut quolibet loco ubi scimus vel nescimus. Resolve, Domine, et ne permittas aliquem nocere famulo tuo, nom. illo, quaecunque ad eum pertinent. Coniuro vos omnia quaecunque noxia estis vel nociva, sive iam facta, sive futura, agnita vel incognita. Coniuro vos, Daemones et omnis Spiritus immundus, per Deum timendum et tremendum et honorandum et glorificandum et enarrabile nomen, per beleoi, hadonai, eloe sabaoth, ne noceatis vel adpropinquetis ad famulum Dei nom. illo, quod ad illum pertineat; sed recedite a me, et ite singuli super capita eorum qui vos fecerunt vel dixerunt vel conscii sunt. Quicunque ille, sive vir, sive mulier, sive de qualibet gente vel natione, quos scimus vel nescimus, convertimini, et ite singuli per istam coniurationem et hoc conservatorium, per signum venturi et iudicaturi vivos et mortuos Regis Iesu Christi. Sed et Virtutes coelestes et Angeli Dei, qui adsistatis ante conspectu Domini in coelis sanctis atque altissimis consistentes, Michael, Gabriel, Raphael, Cherubin et Seraphin, custodite omnem inscriptionem domus nostrae, et conservate famulum Dei nom. ill. quod ad eum pertineat ab omni re mala, a zelo, ab invidia, ab infirmitatibus, a daemonio, ab instigationibus, vel ab omnibus tentationibus, a maleficiis, a maledicto, et ab omni malo unde scimus vel nescimus. Coniuro vos omnia, quaecunque noxia estis et nociva, per Deum qui divisit lucem a tenebris, et mensus est coelos palmo suo, et constituit terram sine culmina, pensavit montes in pondere et colles in libra. Coniuro vos per venturum et iudicaturum vivos et mortuos, et per Deum Israel, qui eduxit populum suum de terra Aegypti per manum suam potentem et brachium suum fortissimum, et percussit Pharaonem una cum exercito suo. Coniuro vos per eum qui locutus est Moysi in monte Sinai, et dedit Legem et praecepta filiis Israel, et satiavit aqua ex petra rupto saxo, et manna in esca tribuit. Insuper etiam coniuro vos per inseparabile nomen et tremendum patrem Domini nostri Iesu Christi, quaecunque estis noxia et nociva, sive in

anima sive in corpore nocentia, agnita vel incognita, sive iam facta, si fura, conligati, sive immissa, sive ex vobismetipsis venientia docere qualibet modo vel qualibet arte maleficiis arenosis et indolosis presteriaticum sive druconticum, sive prope sive longe, expavescite et timete nomen Domini grande, per quod ego coniuro vos, ne noceatis vel adpropietis famulum Dei nom. illo vel quod ad eum pertinet; sed recedite ab eo, et ite singuli super capita eorum qui vos fecerunt. Pax Deus, sanitas Deus, iustitia Deus, lumen Deus. Cognoscite gentes et superamini, quoniam nobiscum est Deus, et consilium sine eritis adversum nos, et devellet illud Deus, quoniam nobiscum est Dominus; et sermonem quemcunque locuti fueritis adversum nos, permanebit in vobis. Quoniam nobiscum est Deus, sermonem vestrum non timebimus, neque conturbabit nos, quoniam nobiscum Deus. Dominum Deum adoravimus, et illi soli servimus; cui est honor, gloria, virtus, et potestas in secula seculorum. Amen.

Ad revocandum examen apum dispersum.

XI. Adiuro te, mater aviorum, per Deum Regem coelorum, et per illum Redemptorem filium Dei te adiuro ut non te altum levare, nec longe volare, sed quam plus cito potest ad arborem venire. Ibi te allocas cum omni tua genera, vel cum socia tua. Ibi habeo bono vaso parato, ubi vos ibi in Dei nomine laboretis, et nos in Dei nomine luminaria faciamus in Ecclesia Dei, et per virtutem Domini nostri Iesu Christi, ut nos non offendat Dominus de radio solis, sicut vos offendit de egalo flos in nomine sanctae Trinitatis. Amen.

CAPITULA

REGUM FRANCORUM ET IMPERATORUM

COLLECTIONI

LEGUM LANGOBARDORUM

ADDITA.

CAROLI MAGNI LEGES.

Anno feliciter undecimo, regnante Domno nostro Karolo gloriosissimo Rege, in mense Maii factum est Capitulare, qualiter in uno congregati Synodali Concilio Episcopis, Abbatibus, Virisque Illustribus, una cum piissimo Domno nostro Karolo, secundum voluntatem Dei, pro caussis opportunis consenserunt decretum. *Praef. Capitul. a.* 779. III. 1. 1.

> Quae gens multa petit Carolus sua iussa peregit.
> Rex bonus orbis honor.

I. De Metropolitanis Episcopis ut eorum suffraganei Episcopi eis secundum Canones subiecti sint, et ea quae erga illorum ministeria emendanda cognoscunt, libenti animo emendent atque corrigant. *Capitul. a.* 779. *c.* 1. III. 1. 1.

II. De Episcopatibus, ubi praesentes Episcopi ordinati non sint, sine tarditate ordinentur. *Ibid. c.* 2. III. 1. 2.

III. De Monasteriis, quae regularia fuerint, ut secundum regulam vivant; nec non et Monasteria puellarum ordinem sanctum custodiant, et unaquaeque Abbatissa in Monasterio suo sine intermissione resideat. *Ibid. c.* 3. III. 1. 3.

IV. Ut Episcopi de Presbyteris et Clericis infra illorum parochiam, et de suo ministerio potestatem habeant, secundum Canones facere. *Ibid. c.* 4. III. 1. 4.

V. Ut Episcopi de incestuosis hominibus emendandi licentiam habeant; seu et de viduis infra suam parochiam potestatem habeant corrigendi. Et si de ipsis incestuosis aliquis post iudicium Episcopi in ipso incestu se iterum commiscuerit, si praedium, idest allodium, habuerit, ipsum in fiscum Regis recipiatur. *Ibid. c.* 5. II. 8. 9.

VI. Ut nulli Episcopo liceat alterius Clericum recipere aut ordinare in aliquo gradu, sine dimissoria Episcopi sui, de cuius Parochia est. *Ibid. c.* 6. III. 2. 1.

VII. De decimis, ut unusquisque homo suam decimam donet, atque per iussionem Episcopi sui dispensetur a). *Ibid. c.* 7. III. 3. 1.

VIII. Ut homicidae et rei ceteri, qui legibus mori debent, si ad Ecclesiam Dei confugiunt, non excutiantur, neque eis ibidem victus detur. *Ibid. c.* 8. II. 39. 2.

IX. Ut latrones illos de infra immunitatem Iudices et Advocati ad Comitum placita, quando eis annunciatum fuerit, praesentent. Et si dixerint, quod ipsos latrones praesentare non potuissent, iurare debent, quod illos praesentare non potuissent, postquam eis denunciatum fuerit, nec pro nulla iustitia dilatanda illis latronibus fugere consenserint, nec pro caussa dilationis de illorum potestate, vel de suo ministerio, latrones iactassent. Et hoc iurent, ut per suorum voluntatem, si potuerint, ipsos latrones praesentare debeant ad iustitiam faciendam. Et qui hoc non fecerint, beneficium et honorem perdant. Similiter et si Bassi nostri hoc non adimpleverint, beneficium et honorem perdant, et qui beneficium non habuerit, bannum nostrum solvat. *Ibid. c.* 9. II. 39. 3.

FORM. Petre te appellat Martinus, qui est Advocatus de parte Publica, quod Comes tuus mandavit tibi, quod tu praesentares ad suum placitum unum latronem de infra emunitatem Sancti Syri, unde tu es Advocatus et non praesentasti.

X. De eo qui periurium fecerit se sciente, nullam redemtionem habeat, nisi manum perdat. *Ibid. c.* 10. II. 58. 2.

XI. De truste facienda, ut nemo praesumat ad nos venienti b) mansionem vetare; et quae necessaria sunt, sicut vicino suo, ei vendat. *Ibid. c.* 14. III. 4. 2.

XII. De Cerariis, et Tabulariis, et Chartulariis, sicut a longo tempore fuit consuetudo, ita observetur. *Ibid. c.* 15. III. 5. 1.

XIII. De sacramentis per gildoniam c) ad invicem coniurandis, ut nemo facere praesumat. Alio vero modo de illorum alimoniis, aut de incendio, aut de naufragio quamvis convenientiam faciant, nemo in hoc iurare praesumat. *Ibid. c.* 16. I. 17. 7.

XIV. De iterantibus, qui ad Palatium, aut alicubi pergunt, ut eos cum collecta manu nemo ausus sit assalire. Et nemo herbam alterius tempore defensionis tollere praesumat, nisi vel in hostem pergendo, aut Missus noster sit. Qui aliter facere praesumpserit, emendet. *Ibid. c.* 17. III. 4. 3.

---

a) Un. Cod. *consilium Episcopi in cuius parochia sunt, dispensentur.*

b) Al. Codd. addunt: *hiberno tempore.*

c) Al. Codd. *per gildonem; pro gildoniis.*

XV. De teloneis, quae iam ante forbannita fuere, ut nemo tollat, nisi ubi antiquo tempore consuetudo fuerit. *Ibid. c.* 18. III. 1. 5.

XVI. Ut nemo praesumat hominem aliquem vendere, aut comparare, nisi in praesentia Comitum aut Missorum nostrorum. II. 30. 1.

XVII. De Bruneis, ut nullus extra Regnum nostrum vendere praesumat. *Ibid. c.* 20. III. 17. 1.

XVIII. Si Comes in suo ministerio iustitiam non fecerit, tunc Missus noster de hac caussa sonnlare *d*) faciat, usque dum iustitiae ibidem factae fuerint. Et si Vassus noster iustitiam non fecerit, tunc Comes, et Missus noster in ipsa casa sedeant, et de suo vivant, quousque iustitiam faciant. *Ibid. c.* 21. II. 52. 2.

XIX. Si quis pro faida pretium recipere noluerit, ad nos sit transmissus, et nos eum dirigamus, ubi damnum minime *e*) facere possit. Simili modo, etiam qui pro faida pretium solvere noluerit, nec iustitiam inde facere, tunc ad nos sit transmissus, et in tali loco eum mittere volumus, ut magis damnum non crescat. *Ibid. c.* 22. I. 37. 1.

XX. De armis infra patriam non portandis, id est scutis, lanceis, et loricis. Si faidosus quis fuerit, discutiatur, et tunc quis e duobus contrarius fuerit, pacatus fiat, et distringatur ad pacem, etiamsi noluerit. Et si aliter se pacificare noluerit, adducatur ad nostram praesentiam; et si aliquis post pacificationem alterum occiderit, componat illum *f*), et manum illam, quam periuravit, perdat, et insuper bannum dominicum persolvat. *Capitul. II. a.* 805. *c.* 5. I. 37. 2.

XXI. De periuriis ut caveantur, et non admittantur testes ad iuramentum, antequam discutiantur. Et si aliter discuti non possunt, separentur ab invicem, et singulariter inquirantur, et non soli accusatori liceat testes eligere absente suo caussatore. Et omnino nullus nisi ieiunus ad iuramentum, vel ad testimonium admittatur. Et ille, qui ad testimonium adductus fuerit, si refutatur, dicat ille, qui eum refutat, et probet, quare eum recipere nolit. Et ut de ipso pago, non de altero testes eligantur; nisi forte extra Comitatum longius sit caussa quaerenda. Et si quis convictus fuerit de periurio, manum perdat, aut redimat. *Ibid. c.* 11. II. 51. 2.

XXII. De Advocatis et Vicedominis, Vicariis, et Cen-

---

d) Al. Codd. *soniare*; *summare*. Lind. *sonare*.

e) Un. Cod. *nemini*.

f) Un. Cod. addit: *si se defendendo fecerit. Si vero aliter, omnem substantiam suam amittat.*

tenariis pravis, ut tollantur; et tales eligantur, qui sciant, et volunt iustitiae caussam discernere et determinare. Et si Comes aliquis pravus inventus fuerit, nobis nuntietur: et Iudices, Advocati, Praepositi, Centenarii, Scabini, quales meliores inveniri possunt, et Deum timentes, constituantur, ad sua ministeria exercenda. *Ibid. c.* 12. II. 47. 1.

FORM. Domne Comes, hoc dicit Raynaldus Episcopus, quod vult eligere Donatum, ut sit suus Advocatus, et de Episcopatu; quod habeat de hac hora in antea licentiam, et potestatem de rebus Ecclesiae appellationes faciendi et recipiendi, et res Ecclesiae per pugnam acquirendi et excutiendi, et quod fecerit per se vel cum Episcopo de rebus Ecclesiae permaneat stabile. Dicis ita Episcope? Dico. Domine Comes praecipite fieri notitiam.

XXIII. De heribanno volumus, ut Missi nostri heribannum hoc modo exactare fideliter debeant, absque ullius personae gratia, vel blanditia, sine terrore, secundum nostram iussionem; id est de homine habente sex Libras in auro et argento, bruneis, ferramento, pannis, caballis, bobus, vaccis, aut peculiis; ita ut uxores eorum aut infantes non fiant exspoliati pro hac re de eorum vestimentis, sed recipiatur legitimum heribannum, id est Librae tres *g*). Qui vero non habuerint amplius in suprascripto pretio valente, nisi Libras III., solidi XXX. ab eo exigantur, id est Libra una et dimidia. Qui autem non habuerit amplius nisi Libras II. solidi X. Si vero unam Libram solid. V. ita ut iterum se valeat praeparare ad servitium Dei et in nostram utilitatem. Et nostri Missi caveant et diligenter inquirant, ne per aliquod malum ingenium substrahant nostram iustitiam, alteri tradendo aut commendando *h*). *Ibid. c.* 21. III. 6. 1.

XXIV. Optimus quisque in pago vel in civitate in testimonium admittatur, ut is, contra quem testimonium dare debet, nullum crimen possit indicare *i*). *Capitul. II. a.* 803. *c.* 11. II. 51. 3.

XXV. Ut nemo colonus, nec Fiscalinus possit alicubi foras mittos traditionem *k*) facere. *Capitul. III. a.* 803. *c.* 10. II. 32. 6.

XXVI. Nemini liceat dimittere servum suum, propter damnum ab illo cuilibet illatum, sed iuxta qualitatem damni dominus eius pro illo respondeat, vel cum in compositionem, aut ad poenam petitori offerat. Sin autem servus pro perpetrato scelere fugerit, ita ut a domino penitus inveniri non possit, cum sacramento dominus eius excusare studeat,

---

g) Al. Codd. *sed recipiant leg. herib. id est Libras tres.*

h) Un. Cod. addit *res suas.*

i) Un. Cod. *possit ei iniicere. Et testis quilibet recipiendus sit, nisi crimen ei oppositum fuerit et probatum.*

k) Al. Codd. *alicubi foras mitio traditionem; alicubi foras mitio traditionis.*

quod hoc non suae voluntatis, nec conscientiae fuisset, quod servus eius tale factum commisisset, et sit absolutus. Iubemus quoque, ut propter nullam districtionem, quam nos facere iubemus, pro quibuslibet caussis servi non mittantur in districtionem; sed per Missos nostros vel dominos eorum, aut illorum Advocatos ipsi servi distringantur, ut ipsi sicut lex iubet *l*), rationem pro servis reddant, utrum culpabiles sint, an non. Ipsi vero domini distringant, et inquirant servos suos, sicut ipsos amant. I. 36. 7.

FORM. Petre te appellat Martinus, quod Donatus tuus servus fecit iniuriam ad Mariam suam mundoaldam. De torto. Si dixerit liber est, aut est servus: dicat appellator Martino hoc te appellat Martinus, quod Donatus tuus servus fecit sibi unam plagam in capsum. Non tibi respondeo, quod Petrus vendidit mihi per ipsum malum. Aut probet, aut respondeat. Si dixerit, quod servus est fugitivus, vadat eum quaerere.

XXVII. Si quis *m*) ad mallum legibus mannitus fuerit, et non venerit, si eum somnis non detinuerit, solid. XV. culpabilis iudicetur. Si ad secundam et tertiam vicem, similiter. Si autem ad quartam venire contemserit, possessio eius in bannum mittatur, donec veniat, et de qua re interpellatus fuerit, iustitiam faciat. Si autem infra annum non venerit, de rebus eius, quae in bannum missae sunt, Rex interrogetur, et quicquid exinde iudicaverit, fiat. Prima mannitio sit super VII. noctes: secunda super noctes XIV. Tertia super noctes XXI. Quarta super noctes XLII. Similiter de beneficio hominis, si forte res proprias non habuerit, mittatur in bannum, usque dum Rex interrogetur *n*). *Capitul. IV. a.* 803. *c.* 5. II. 43. 1.

XXVIII. Ut sacramenta, quae ad palatium fuerint arramita, in palatio finiantur: et si sacramentales, cum ipso venire noluerint, iussione dominica, aut sigillo, vel indicio, ad palatium venire cogantur *o*). *Capitul. II. a.* 809. *c.* 14. II. 55. 20.

XXIX. Si quis liber super Missum dominicum cum collecta et armis venerit, et missaticum illi iniunctum contradixerit, aut contradicere voluerit, et hoc ei approbatum fuerit, quod sciens esse Missum dominicum, ad resistendum venisset, de vita componat *p*): et si negaverit, cum XII. sacramentalibus suis se idoneum faciat; et pro eo quod cum collecta contra Missum dominicum armatus venerit ad

---

l) Al. Codd. *distringantur. Ipsi vero domini.*

m) Un. Cod. *Si quis Salichus.*

n) Un. Cod. addit: *Beneficium quidem contradicatur ei, donec ipse venerit; et iustitiam fecerit, aut missus aliquando.*

o) Al. Codd. addunt: *Similiter de caeteris.*

p) Un. Cod. addit: *eo ne eius ad publicum deveniant.*

resistendum, bannum dominicum componat. Simili modo Domnus Imperator de suis Vassis iudicavit. Et si servus hoc fecerit, disciplinae corporali subiaceat. *Capitul. Lib. III.* c. 64. I. 13. 3.

rmam. Petre te appellat Martinus, qui est Advocatus de parte Publica, quod tu venisti cum collecta et armis te sciente super Missum Imperatoris, et contradixisti missaticum illi, quod erat sibi commendatum.

Capitula de Exercitalibus.

XXX. Si quis q) domum alienam cuilibet fregerit, quicquid exinde per virtutem abstulerit, aut rapuerit, aut furatus fuerit, secundum legem et duam illi, cuius domus fuerit fracta aut expoliata, in triplo componat, et insuper bannum dominicum solvat. Si servus hoc fecerit, sententiam superiorem accipiat, et insuper secundum legem componat. *Ibid. c.* 65. I. 14. 9.

XXXI. Si quis liber homo r) aliquod damnum cuilibet fecerit, pro quo plenam compositionem facere non valeat, semetipsum inwadiare studeat, usque dum plenam compositionem adimpleat. *Ibid.* I. 14. 10.

XXXII. Si quis messem, aut annonam in hoste super bannum dominicum rapuerit, aut furatus fuerit, vel paverit, aut cum caballis vastaverit, aestimato damno secundum legem in triplo componat. Et si liber homo hoc fecerit, bannum dominicum pro hac re componere cogatur: servus vero secundum legem triplum componat, damnum in loco restituat, et pro banno disciplinae corporali subiaceat. *Ibid. c.* 66. I. 14. 11.

XXXIII. Si quaelibet persona s) de hoc quoque interpellata fuerit, aut praesentialiter emendet, aut sacramentum reddat solus, quod nec ipse fecerit, nec vere qui fecisset, sciat. Accusator vero prius iuret, quod non eum iniuste se sciente interpellasset. I. 14. 12.

XXXIV. De his vero personis, quae longe a Palatio quasi in via remanserint, exspectantes Seniorem suum, et depraedationes fecerint, Comes, aut Minister eius quicquid contra legem fecerint, absque ulla excusatione emendare faciat. Si vero de iniustitia contendere voluerint, constringant, aut velint vel nolint, ut iustitiam faciant. Si vero quisquam in sua superbia adeo contenderit, ut ibidem interfectus sit, incompositus iaceat; et neque Senior, neque propinquus eius pro hoc ullam faidam portet, aut commotionem

q) Un. Cod. Si quis in expeditione.

r) Un. Cod. addit: in eadem expeditione.

s) Un. Cod. addit: de eadem expeditione.

faciat; et si fecerit, nobis et populo nostro inimicus annotetur.

XXXV. Quicunque liber homo in hoste bannitus fuerit et venire contemserit, plenum heribannum componat, (secundum legem Francorum t), id est LX. solidos solvat; aut si non habuerit unde illam summam persolvat, semet ipsum per wadiam in servitio Principis tradat, donec per tempora ipsum bannum ab eo fiat persolutum, et tunc iterum ad statum suae libertatis revertatur. Et si ille homo, qui propter heribannum in servitio se tradiderit, et in servitio illo defunctus fuerit, heredes eius hereditatem, quae ad illos pertinet, non perdant; nec de libertate, nec de ipso heribanno obnoxii fiant. *Ibid. c.* 67. *Capitul. II. a.* 812. *c.* 1. I. 14. 13.

XXXVI. Ut nullus homo in placitum Centenarii, neque ad mortem, neque ad libertatem suam amittendam, aut res reddendas, vel mancipia iudicetur: sed ea omnia in praesentia Comitum vel Missorum nostrorum iudicentur. *Capitul. III. a.* 812. *c.* 4. II. 52. 3.

XXXVII. Omnis controversia coram Centenariis diffiniri potest, excepta redhibitione rerum immobilium, et mancipiorum; quae non potest diffiniri nisi coram Comite. *Capitul. Lib. IV. c.* 26. II. 52. 10.

XXXVIII. Omnia sacramenta in Ecclesiis, aut super reliquias Sanctorum iurentur. Et quae in Ecclesia iuranda sunt, cum VI. electis, aut sibi XII. esse debeant, quales potuerint legibus invenire. Et sic iuret: *Sic illum Deus adiuvet et Sancti, quorum reliquiae istae sunt, ut inde veritatem dicat u). Capitul. IV. a.* 803. *c.* 10., *Capitul. Lib. VI. c.* 214. II. 55. 21.

XXXIX. Ut infantes, qui sine rationabili aetate sunt, non cogantur iurare, sicut Gundebada lege viventes faciunt. Et qui semel periuratus fuerit, nec testis sit postea, nec ad sacramentum accedat, nec in sua caussa vel alterius iurator existat *v)*. II. 55. 22.

XL. Ut infantulae pueriliis aetatis non velentur, antequam eligere sciant, quid velint, salva canonica auctoritate *w)*. *Capitul. I. a.* 805. *c.* 14. III. 1. 6.

XLI. Ut nec uxor a viro dimissa alium accipiat virum, vivente viro: nec vir aliam accipiat uxorem, vivente priore uxore. *Capitul. I. inc. anni c.* 22. II. 15. 4.

---

t) Desunt ista in uno Cod.

u) Un. Cod. add.: *Haec sacramenta sint de minoribus placitis.*

v) Un. Cod. add: *nisi accipiat poenitentiam.*

w) Un. Cod. addit: *Id est ante XXV. annos, excepto metu mortis, aut raptus, nisi consensu parentis.*

XLII. Ut iudices ieiuni caussas audiant et discernant. II. 52. 4.

XLIII. Ut Episcopi, Abbates et Comites, et quique potentiores, si caussam inter se habuerint, et pacificare se noluerint, ad nostram iubeantur venire praesentiam, neque eorum contentio alicubi iudicetur, nec propter hoc pauperum et minus potentum iustitiae remaneant. Neque ullus Comes Palatii nostri potentiorum caussas, sine nostra iussione, finire praesumat: sed tantum pauperum et minus potentum ad iustitias faciendas se sciat esse constitutum, ut in omnibus caussis pro illis rationem reddere possint. *Capitul. III. a.* 812. *c.* 2. II. 45. 1.

XLIV. De latronibus ita praecipimus observandum, ut pro prima culpa *x*) non moriatur, sed oculum perdat. De secunda, nasus ei scapelletur. De tertia vero, si se non emendaverit, moriatur. *Capitul. a.* 779. *c.* 23. I. 25. 61.

XLV. De illis hominibus, qui propter eorum culpas ad mortem fuerint iudicati, et postea vita eis concessa fuerit, si ipsi iustitiam ab aliis, aut alii ab eis quaerere voluerint, aequale iudicium inter eos terminetur. Primum enim omnium *y*) de illis caussis, pro quibus iudicati fuerint ad mortem, nullam postea repetitionem facere possunt *z*), quod omnes res suae secundum iudicium Francorum, in publico sunt revocatae. Et si aliquid postmodum, postquam eis vita concessa est, cum iustitia acquirere potuerint, in sua libertate teneant, et defendant secundum legem. Sed in testimonio non suscipiantur, nec inter Scabinos ad legem iudicandam locum teneant. Et si sacramentum eis aliquod iudicatum fuerit, quod iurare debeant, si aliquis ipsum sacramentum falsum dicere voluerit, cum armis contendant. *Capitul I. a.* 809. *c.* 30. I. 35. 1.

FORM. Petre te appellat Martinus, quod tu fecisti sibi unam plagam in capite. Non tibi respondeo, quia tu fuisti iudicatus post ad mortem. Aut probet, aut respondeat. Si dixerit: iudicatus fui ad mortem, sed mihi fuit vita concessa. Et tu post fecisti illud malum. Probet, aut taceat. Petre te appellat Martinus, quod tu occidisti Donatum suum servum ministerialem. Non tibi respondeo, quia ego sum iudicatus post ad mortem. Probet. Si dixerit, qui appellat; tibi fuit vita concessa, et post illud malum mihi fecisti, probet. Si dixerit qui appellatus est: fuit mihi vita concessa; sed si tu dicis, quod ego fecissem tibi malum ipsum, postquam fuit mihi vita concessa, de torto. Petre te appellat Martinus, quod ipse habet certam suspicionem, quod tu fuisti fur de tanto suo mobili, quod va-

x) Al. Codd. *per primam vicem.*

y) Un. Cod. *iustitiam ab aliis quaerere voluerint, aut alii ab eis, de aliquibus commissis ante iudicium mortis, aequaliter inter illos sententia terminetur. Ut primum omnium. etc.*

z) Un. Cod. *nullus possit facere repetitionem.*

lebat solid. C. Non tibi respondeo, quia pro ipsa mobilia fui iudicatus ad mortem. Petre te appellat Martinus, quod tu fecisti iniuriam ad Mariam suam mundoaldam. De torto. Si voluerit dicere, quod falsum sit sacramentum, quod debet iurare, faciat pugnam cum armis.

XLVI. Si alicui homini post iudicium Scabinorum fuerit vita concessa, et ipse postmodum aliquod malum perpetraverit, et iustitiam reddere noluerit, dicendo, quod mortuus sit, et ideo iustitiam reddere non debeat, statutum est, ut superius iudicium sustineat, quod antea sustinere debuit. Et si aliquis adversus eum aliquod malum fecerit, secundum aequitatis ordinem, licentiam habeat suam iustitiam requirendi de caussis perpetratis, postquam ad mortem iudicatus est. De praeteritis vero maneat, sicut supra iudicatum est. *Ibid. c.* 31. I. 35. 2.

FORM. Petre te appellat Martinus, quod tu occidisti patrem suum. Non tibi respondeo, quia ego sum mortuus. Petre te appellat Martinus, quod tu tenes sibi malo ordine terram in tali loco. Ipsa terra mea propria est. Quid tibi pertinet? Imperator mihi fecit per praeceptum. Et quid pertinuit ad Imperatorem? Ego fui iudicatus ad mortem, et totae meae res venerunt ad Publicum. Potes tu probare, quod tu, postquam Imperator tibi dedit infra hoc, quod tu fuisti iudicatus ad mortem, et quod tu, antequam tu fuisses iudicatus ad mortem, et quod pater tuus per XXX. annos possessam habeatis.

(XLVII.) De latrone forbannito, si liber homo susceperit, XV. sol. componat; et si servus, CXX. ictuum percussionibus vapuletur *a*). *Capitul. Lib. III. c.* 49. I. 25. 62.

XLVII. Ut Comes qui latronem in forbanno miserit, vicinis suis, et aliis Comitibus notum faciat, eundem latronem a se forbannitum esse, ut illi eum non recipiant. *Capitul. I. a.* 809. *c.* 32. I. 25. 63.

XLVIII. Ut quandocunque testes ad rem quamlibet discutiendam quaerendi aut eligendi sunt a Misso nostro et Comite *b*), in quorum ministerio de re qualicunque agendum est, tales eligantur, quales meliores inveniri in ipso pago possunt. Et non liceat litigatoribus per praemia falsos testes adhibere, sicut hactenus fieri solebat. *Capitul. III. a.* 812. *c.* 3. II. 51. 5.

XLIX. Ut nullus alius de liberis hominibus ad placitum vel ad mallum venire cogatur, exceptis Scabinis, et Vassis Comitum, nisi ille qui caussam suam quaerit, aut si alter illi quaerere debeat, et ille qui respondet. *Capitul. II. a.* 809. *c.* 5. II. 42. 1.

L. Ut testes ad testimonium dicendum praemio non ducantur; et nullus testimonium dicat, aut sacramentum

---

a) Hoc caput in aliis editionibus deest.

b) Al. Codd. *aut Comite.*

iuret, nisi ieiunus. Et ut testes, priusquam iurent, separatim discutiantur, quid dicere velint de illa re, unde testimonium reddere debent. *Ibid. c.* 6. II. 51. 6.

LI. Ut nullus quislibet Missus noster, neque Comes, neque Iudex, aut Scabinus cuiuslibet iustitiam dilatare praesumat, si statim implere potuerit secundum rectitudinem. Neque praemia per hoc a quolibet homine per aliquod ingenium accipere praesumant. *Ibid. c.* 7. II. 52. 5.

LII. Ut mercatum nullo loco habeatur nisi ubi antiquitus fuerit, et legitime debet esse. *Ibid. c.* 8. III. 18. 1.

LIII. Ut nullus cogatur ad pontem ire, ad fluvium transeundum, propter telonei caussam, quando ille in alio loco compendiosius illum fluvium transire potest. Similiter in campo plano, ubi nec pons, nec transiectus est, ibi omnino ut teloneum non exigatur, praecipimus. *Ibid. c.* 9. III. 1. 7.

LIV. Ut Presbyter, qui sanctum chrisma dederit ad iudicium subvertendum, postquam de gradu suo expulsus fuerit, manum amittat. *Ibid. c.* 10. III. 27. 1.

LV. Ut Iudices, Advocati, Centenarii, Scabini, Praepositi, quales meliores inveniri possunt, et Deum timentes, constituantur ad sua ministeria exercenda. *Ibid. c.* 11. II. 47. 1.

LVI. Ut nemo propter cupiditatem pecuniae, aut avaritiam det pretium, ut futuram emtionem sibi praeparet, ut duplum vel triplum recipiat: sed tunc tantum, quantum praesentes sunt fructus, sibi illos comparet. *Ibid. c.* 12. II. 31. 1.

LVII. Volumus atque iubemus, ut Episcopi suum in omnibus iuxta vires suas peragere studeant ministerium, in Parrochiis eorum: et ut praedicationes et confirmationes ibidem expleant. Et de monasteriis, quae infra eorum Parochiam sunt, vigilanter curent, et Canonici secundum Canones, et Regulares secundum regulam vivant: et ubi aliter quam ordo poposcit invenerint, emendare faciant; et si emendare nequiverint, nobis nuncietur. *Capitul. I. Mabillon. c.* 1. III. 1. 8.

LVIII. Ut Comites pleniter iustitiam faciant et diligant, et iuxta vires eorum expleant, et iustitiae sanctae Dei ecclesiae vigilanti cura insistant, et orphanorum, viduarum, pauperum, et omnium qui in eorum ministerio permanent, et de caussa quacunque ad eos venerit querela, plenissima et iustissima deliberatione diffinire decertant, et sicut rectum et iustum est, ita agant. Et ut primitus ad placita eorum orphanorum, viduarum, nec non pauperum caussae deliberentur: nec propter aliquam dilationem eorum iustitia a Iudicibus dilatetur. II. 52. 6.

LIX. Volumus ut Episcopi et Comites concordiam et dilectionem inter se habeant, ad Dei sanctae ecclesiae tractatum *c*) peragendum: ut Episcopus suo Comiti, ubi ei necessitas poposcerit, adiutor et exhortator existat, qualiter suum ministerium explere possit. Similiter et Comes faciat contra suum Episcopum, ut in omnibus illis adiutor sit, qualiter intra suam Parochiam canonicum possit explere ministerium. II. 53. 1.

LX. Praecipimus etiam Comitibus et omnibus fidelibus nostris, ut quicunque de rebus ecclesiasticis beneficia *d*) habent, pleniter secundum morem regionis nonas et decimas ad ipsas ecclesias donent, absque ulla diminutione et dilatatione, in quantum melius possunt, et iuxta possibilitatem eorum. Et quando necessitas exegerit, dent operas ad ipsas ecclesias restaurandas, et adiutorium faciant *e*). III. 3. 2.

LXI. Et vobis Episcopis, qui in omnibus nonas et decimas accipitis, ut in vestra providentia sit, quatenus ecclesiae et capellae, quae in vestra Parochia sunt, emendentur, et luminaria eis praebeatis, ut in eis Presbyteri vivere possint. III. 3. 3.

LXII. Ut nemo alterius Clericum sine commendatitiis aut dimissoriis litteris recipere praesumat. III. 2. 2.

LXIII. Ut Episcopi, Abbates, per Xenodochia et Monasteria eorum hospitale, ubi antiquitus fuerit, faciant; et summopere curent, ut nullatenus praetermittatur. III. 1. 9.

LXIV. Volumus, ut Advocati in praesentia Comitum eligantur, non habentes malam famam, sed tales eligantur, quales lex iubet eligere. *Capitul. I. Mabillon. c. 5.* II. 47. 2.

LXV. De furto, vel de minoribus *f*) caussis statuimus, si ille, cuius caussa fuerit iurata, dicere voluerit, quod ille qui iuravit, se sciente periurasset, vel campo vel cruce contendat *g*). Et si ille qui iuravit victus fuerit, quod sciens periurasset, suprascriptae subiaceat sententiae. Et si ille qui criminavit alium, periurium non approbaverit, legem suam, cui periuratum esse dixerit, persolvat. De maioribus vero caussis lex, quae a longo tempore fuit, observetur. II. 55. 25.

---

c) Al. Codd. *protractum; pertractatum.*

d) Un. Cod. *de rebus ecclesiae et beneficiis.*

e) Un. Cod. *de opera ad ips. eccl. restaur. adiut. fac.*

f) Un. Cod. *De furto, vel scacho, vel de min.* Alt. *De furto vel de maioribus.*

g) Un. Cod. *vel campo vel cruce contendat.*

LXVI. Mentio etenim facta est a nonnullis in placito, quod habuimus in anno praeterito, et dictum est inibi, quia ubi palam apparet, quod aut ille qui crimen iniecerit, aut ille qui se defendere vult, periurare se debeant, melius est, in campo cum fustibus pariter contendant, quam periurium absconse perpetrent. II. 55. 23.

LXVII. Volumus etiam atque iubemus, ut Comites et Iudices non admittant testes, habentes malam famam, testimonium perhibere; sed tales eligantur, qui testimonium bonum habeant inter suos Pagenses. Et primum per ipsos Iudices inquirantur, et sicut ab illis rectius inquirere potuerint, ita faciant, non voluntatibus malorum hominum assensum praebentes. Et ut ipsi Comites, et eorum Iudices, quomodo noverunt caussam, de qua inter eos agitur, coopertam esse, sine blandimento ipsius qui caussam habet, faciant testes ad eandem caussam venire, et per eorum inquisitionem ita fiat diffinita. Et iubemus, ut testimonia ab invicem separentur, ut lex habet. Quia si ita agatur, multi falsi testes possunt convinci, si ita interrogati fuerint separatim. *Capitul. I. Mabillon. c.* 6. II. 51. 7.

LXVIII. Sed et hoc volumus, ut Comites de latronibus plenam iustitiam faciant per eorum ministeria, ut fures et malefactores non patiantur quiete residere, sed semper eos in quantum valent, infestent. *Ibid. c.* 7. I. 25. 64.

LXIX. Ut ante Vicarios nulla criminalis actio diffiniatur, nisi tantum leviores caussae, quae facile possunt iudicari. Et nullus in eorum iudicio aliquem in servitio hominem conquirat; sed per fideiussorem mittantur usque ad praesentiam Comitis. Et ingenuos homines nulla placita faciant custodire, postquam illa tria custodierint placita, quae instituta sunt, nisi forte contingat, ut aliquis aliquem accuset; exceptis illis Scabinis, qui cum Iudicibus residere debent. *Ibid. c.* 8. II. 52. 7.

LXX. Volumus ut sicut nos omnibus legem observamus, ita et omnes Comites nostri nobis legem observare faciant, et plenam iustitiam in eorum ministeriis, quicquid ad nos pertinet, facere studeant *Ibid. c.* 9. II. 52. 8.

LXXI. Ut nemo pedicas in foresto Dominico, nec in quolibet Regali loco tendere praesumat. Et si ingenuus hoc perpetravit, bannum dominicum solvat. Et si servus est, dominus illius emendet, sicut lex est *h*). I. 22. 7.

LXXII. De mancipiis quae venduntur, ut in praesentia Episcopi vel Comitis sint vendita, aut Archidiaconi,

h) Un. Cod. addit: *aut CXX ictus accipiat servus.*

et Centenarii, aut Vicedomini, aut Iudicis, vel Vicecomitis, aut ante bene nota testimonia. Et ut foras Marcas nemo mancipia vendat. Et hoc qui fecerit, tantis vicibus bannum solvat, quanta mancipia vendiderit. Et si non habet pretium, in wadia pro servo semetipsum Comiti donet, usque dum ipsum bannum persolvat. *Capitul. a.* 779. *c.* 19. II. 30. 2.

LXXIII. Item, ut nemo audeat in furto mancipia emere, et in aliam regionem occulte ducere: ubi vero repertum fuerit, legali sententiae subiaceat. II. 30. 2.

LXXIV. Ut nemo forcapium de manciplis *i*), aut de qualibet caussa, recipere praesumat, sicut saepius Dominus Imperator commendavit *k*). *Capitul. I. Mabillon. c.* 11. II. 55. 24.

LXXV. Ut mancipia adventitia et fugitiva nullus praesumat recipere. *Ibid. c.* 12. I. 25. 65.

LXXVI. De omnibus debitis solvendis, sicut antiquitus fuit consuetudo, per XII. denarios solidi solvantur, per totam Salicam Legem: excepto leudes *l*), si Saxo aut Friso Salicum occiderit, per XL. denarios *m*) solidus solvatur *n*). Inter Salicos vero ex utraque parte de omnibus debitis, sicut diximus, per XII. denarios solid. solvatur, sive de homicidiis, sive de omnibus rebus. *Capitul. III. Mabillon. c.* 5. II. 22. 1.

LXXVII. De manitionibus vero, nisi de ingenuitate, aut de hereditate, non sit opus observare; de ceteris vero caussis, per districtionem Comitis ad mallum veniant, et iuste examinentur ad iustitiam faciendam. Comites vero non semper pauperes per placita opprimant. *Ibid. c.* 6. *et Capitul. I. Mabillon. c.* 13. II. 45. 2.

LXXVIII. Si quis Longobardus statum humanae fragilitatis praecogitans, pro salute animae suae de rebus suis voluerit iudicare, vel chartam donationis cuilibet facere, non sicut hactenus fieri solebat, ius sibi vendendi, donandi, commutandi, et per aliam chartam easdem res alienandi reservet potestatem: sed absolute faciat unusquisque de rebus suis, quod velit *o*), et noscat sibi ex nostra auctoritate penitus interdictum esse, duas de eadem re facere traditio-

---

i) Omnes editiones habent: *Ut nemo furem camphium de manc.*

k) Un. Cod. addit: *in verbis, non lege.*

l) Al. Codd. *leuden; leudo.* Murat. et Lind. *excepto si leudes, id est, si Saxo etc.*

m) Murat. et Lind. *LX. den.*

n) Un. Cod. addit: *Similiter de omnibus controversiis, quas hi contra Salicum habuerint, unde ei compositionem facere debuerint." Infra Salicos etc.*

o) Un. Cod. addit: *nisi servaverit ordinationem sibi, et usumfructum de rebus datis loco Deo dicato. Si aliter sibi placuerit, noscat etc.*

nes. Sed postquam unam de rebus suis traditionem p) fecerit, aliam de ipsis rebus faciendi nullam habeat potestatem. Ita tamen si usumfructum voluerit habere, per precariam res traditas usque in tempus definitum possidendi sit concessa facultas. *Capitul. Carol. M. a.* 801. *c.* 1. II. 18. 4.

FORM. Petre te appellat Martinus, quod tu tenes sibi malo ordine terram in tali loco. Ipsa terra mea propria est. Ecce charta, quam mihi fecit Donatus; et ecce charta, quam mihi fecit Donatus. Ipse qui habet posteriorem chartam, dicat priorem falsam.

LXXIX. Quicunque res suas pro anima sua ad casam Dei, aut ad parentes suos, sive ad liberos homines tradiderit, et in servitium Dei iturus fuerit, aut ad mortem traditus, si in ipso itinere, aut de ipsa infirmitate mortuus fuerit, habeat ipsas res, cui traditae sunt. Et si mortuus non fuerit in ipso itinere, aut de ipsa infirmitate, recipiat res suas, quas tradiderit, si voluerit, et habeat in suo iure, sicut antea habuit.

LXXX. Si quis liber homo, contempta iussione nostra, ceteris in exercitu pergentibus, domi residere praesumpserit, plenum heribannum, secundum legem Francorum, id est, LX. solid. sciat se debere componere. Similiter et pro contemtu singulorum capitulorum, quibus per nostram Regalem auctoritatem bannum promulgavimus; videlicet qui pacem Ecclesiarum Dei, et viduarum, et orphanorum, et pupillorum, pauperum, ac minus potentum irruperit, aut raptum intra patriam fecerit, aut alienas domos incenderit, vel cum collecta multitudine vim cuilibet intulerit, LX. solid. poena mulctetur. *Ibid. c.* 2. I. 14. 14.

LXXXI. Si quis contumax adeo aut superbus extiterit, ut dimisso exercitu absque iussu et licentia Regis domum revertatur, et quod nos Teudisca lingua dicimus, heriliz fecerit, ut ipse sit reus Maiestatis, vitae periculum incurrat, et res eius Fisco nostro socientur. *Ibid. c.* 3. I. 14. 15.

LXXXII. Si quis alium praesumtione sua vel sponte castraverit, et ei ambos testiculos amputaverit, in integrum widrigild suum iuxta conditionem personae componat. Si virgam absciderit, similiter. Si unum testiculum, medietatem persolvat. Et haec de oculis, manibus, pedibus, et lingua sancimus, ut si unus eorum abscissus fuerit, medium widrigildum componat: si ambo, integritas (pro facti emendatione q)) componatur. *Ibid. c.* 5. I. 7. 18.

LXXXIII. Aldiones vel Aldiae ea lege vivant in Italia, in servitute dominorum suorum, qua Fiscalini, vel Liti vivunt in Francia. *Ibid. c.* 6. III. 20. 1.

p) Un. Cod. *ordinationem*.
q) Al. Codd. *perfecta emendatione*. In uno Codice ista omnino desunt.

LXXXIV. De vindicta et iudicio iusto facto in latronibus, ut testimonio Episcoporum absque peccato Comites facere possunt, ita tamen ut absque invidia, aut alia occasione mala faciant, et nihil aliud interponatur, nisi ad veram iustitiam perficiendam, et pacem confirmandam. *Capitul. a.* 779. *c.* 11. I. 25. 66.

FORM. Petre Comes te appellat Martinus, quod tu taliasti sibi manum per invidiam, non per iustitiam.

LXXXV. Si quis latro de uno furto probatus fuerit, oculum unum perdat; et si de duobus furtis probatus fuerit, oculum perdat et nasus ei curtetur *r*); et si de tribus furtis probatus fuerit, moriatur. *Ibid. c.* 23. I. 25. 67.

LXXXVI. De duobus furtis, unde oculum et nasum perdere debet, constituimus ut dominus servi illius, secundum legem, cui furta facta fuerint, solvere debeat. De tertio vero furto, unde mori debet, mors illius furta illa excludat. Et si Comes sine culpa per invidiam aut occasionem iniustam, nisi per iustitiam et pacem faciendam, hominem diffecerit, honorem suum perdat, et legibus illi, contra quem iniuste fecerit, secundum poenam quam intulerit, emendet. I. 25. 68.

LXXXVII. Si quis latronem morte dignum, sibi ad occidendum traditum, servaverit, et vitam indigno concesserit, medium damni, propter quod traditus est, pro latrone componat: et si ipse latro rursus in latrocinio comprehensus fuerit, quod prius debuit, capitali sententia persolvat debitum. *Capitul. a.* 801. *c.* 4. I. 25. 69.

FORM. Petre te appellat Martinus, qui est Advocatus de parte Publica, quod tu conservasti unum latronem, qui habebat furata tanta mobilia, quae valebant solid. C. qui tibi erat traditus ad occidendum, et vitam indigno concessisti.

LXXXVIII. Si quis furem vel latronem comprehenderit, et eum indemnem dimiserit, neque illum ad praesentiam Iudicis, aut Comitis *s*) vel loci Servatoris, qui Missus Comitis est, adduxerit, et de hoc facto, sive de hac nequitia, post haec in praesentia Iudicum convictus fuerit, ipse damni aestimationem, pro quo fur vel latro comprehensus est, componere ad Publicum cogatur. *Ibid. c.* 7. I. 25. 70.

FORM. Petre te appellat Martinus, qui est Advocatus de parte Publica, quod tu comprehendisti unum latronem, qui habebat furata tanta mobilia, quae valebant solid. C. et non minasti eum ante Comitem.

LXXXIX. Ubicunque intra Italiam, sive Regis sive Ecclesiasticus, vel cuiuslibet alterius servus fugitivus inven-

r) Al. Codd. *fuerit, perdat oculum; et si de duobus furtis prob. fuer., nasus ei scapelletur.*

s) Un. Cod. *Iudicis, Ducis, aut Comitis.*

tus fuerit, a domino suo sine ulla annorum praescriptione vindicetur; ea tamen ratione, si dominus Francus, sive Alamannus, aut alterius cuiuslibet nationis sit. Si vero Longobardus, aut Romanus fuerit, ea lege servos suos acquirat vel amittat, quae inter eos antiquitus est constituta. *Ibid. c.* 8. I. 25. 71.

XC. Ut Iudices sive Missi nostri Fiscalini, de qualibet caussa non exigant fredam, priusquam facinus componatur. II. 52. 9.

XCI. Omnia debita, quae ad partem Regis solvi debent, per XII. denarios solidi solvantur; excepta freda *t*), quae in Lege Salica scripta est, eisdem solid. cum quibus ceterae compositiones solvi debent, componatur. *Capitul. II. a.* 803. *c.* 9. II. 22. 2.

XCII. Si quis iudicatam caussam repetere in mallo praesumserit, ibique a testibus convictus fuerit, aut XV. solid. componat, aut XV. ictus accipiat a Scabinis, qui caussam ipsam prius iudicaverint. *Ibid. c.* 10. II. 59. 1.

XCIII. De his qui legem servare contemserunt, ut per fideiussorem in praesentia Regis deducantur. *Capitul. III. a.* 803. *c.* 4. III. 21. 1.

XCIV. Qui filium legitimum non habuerit, et alium quemlibet heredem sibi facere voluerit, coram Comite, vel coram Rege et Scabinis, vel Misso Dominico, qui tunc ad iustitiam faciendam in provincia fuerint ordinati, traditionem faciat. *Capitul. IV. a.* 803. *c.* 7. II. 16. 1.

XCV. Ut decimae Populi in quatuor partes dividantur. Prima pars Episcopis detur, alia Clericis, tertia Pauperibus, quarta in fabrica ipsius Ecclesiae. III. 3. 4.

XCVI. Ut nullus Presbyter chartam scribat, neque conductor *u*) existat suis senioribus. *Capitul. Lib. I. c.* 152. III. 1. 10.

XCVII. Ut heribannum, aut aliquem coniectum *v*) pro exercitali caussa, Comes de liberis hominibus recipere, aut requirere non praesumat; excepto si de Palatio nostro, aut Filii nostri Missi veniant, qui illum heribannum requirant. *Capitul. IV. incert. ann. c.* 13. III. 6. 2.

XCVIII. Ut illi qui heribannum solvere debent, coniectum faciant ad heribannitorum. *Capitul. III. a.* 803. *c.* 5. III. 6. 3.

XCIX. Volumus primo, ut neque Abbates, neque Presbyteri, neque Diaconi, neque Subdiaconi, neque quislibet de Clero, de personis suis ad publica vel ad secularia iu-

---

t) Gloss. marg. *i. e. compositio quae datur regi pro puella nata, quae trahitur in mundio, in verbo ipsius regis.*

u) Gloss. int. *i. e. Masnerius.*

v) Gloss. int. *i. e. Gaforium.*

dicia trahantur, vel distringantur; sed a suis Episcopis iudicati iustitiam faciant. Si autem de possessionibus sive Ecclesiasticis, sive suis propriis super eos clamor ad Iudicem venerit, mittat Iudex clamantem cum Misso suo ad Episcopum, ut faciat eum per Advocatum iustitiam recipere. Si vero talis aliqua inter eos fuerit orta contentio, quam per se pacificare non velint, aut non possint, tunc per Advocatum Episcopi, qualem iusserit, caussa ipsa ante Comitem veniat, vel Iudicem, et ibi secundum legem finiatur, anteposito, sicut dictum est, de persona Clericorum *w*). *Alia Capitul. a.* 801. *c.* 1. (*Tom. II. p.* 152.). III. 1. 11.

C. [1] Ut servi, aldiones, libellarii antiqui, vel alii noviter facti, qui non per fraudem, neque per malum ingenium de Publico servitio se subtrahentes, sed per solam necessitatem, et paupertatem terram Ecclesiasticam colunt, vel colendam suscipiunt, non a Comite, vel aliquo Ministro illius ad ullam angariam, seu servitium Publicum vel privatum, cogantur vel compellantur: sed quicquid ab eis iuste agendum est, a domino vel patrono suo ordinandum est. Si vero de aliquo crimine accusantur, Episcopus primo compelletur; et ipse per Advocatum suum, secundum quod lex est, iuxta conditionem singularium personarum, iustitiam faciat. Si vero culpabiles fuerint, sicut in Capitulare Domni Imperatoris scriptum est, ita fiat. Ceteri vero homines liberi, qui vel commendationem, vel beneficium Ecclesiasticum habent, sicut reliqui homines, iustitiam faciant. *Ibid. c.* 2. II. 44. 2.

Salicha K. subaudis nunc Lex.

CI. Qui Subdiaconum occiderit, CCC. solid. componat. Qui Diaconum, CCCC. Qui Presbyterum, DC. Qui Episcopum, DCCCC. Qui Monachum, CCCC. De Episcopis et Sacerdotibus occisis, sicut statutum habemus, fiat; et de reliquis quibuslibet caussis. Verumtamen de Presbyteris videtur nobis, ut si liber est natus Presbyter, per triplam compositionem, secundum legem suam sit compositus ab eo, qui hoc perpetraverit. Et si plagatus fuerit, secundum qualitatem vel quantitatem *x*) plagarum, vel disciplinae, per triplam compositionem secundum legem suam emendetur ab eo, qui hoc perpetraverit. Si autem servus Presbyter natus fuerit, secundum illius nativitatem per triplam compositionem solvatur in plagis et disciplinis. De Diaconibus similiter fiat. *Capitul. II. a.* 803. *c.* 1. ; *Epist. Carol. M. ad Pipp. a.* 807. I. 9. 27.

---

w) Un. Cod. *anteposita, ut dictum est, persona clericorum.*

x) Un. Cod. *qualitatem et aestimationem.*

CII. *Si quis* in emunitate damnum aliquod fecerit, DC. solid. componat. Si autem homo furtum, aut homicidium, vel quodlibet crimen commiserit, et infra emunitatem fugerit, mandet Comes Episcopo, vel Abbati, vel Vicedomino, aut qui locum Episcopi vel Abbatis tenuerit, ut reddat ei reum. Quod si ille Episcopus, sive Abbas, sive Custos contradixerit, et eum reddere noluerit, in prima contradictione solidos XV. culpabilis iudicetur. Si nec ad secundam requisitionem eum reddere voluerit, solidos XXX. culpabilis iudicetur. Si nec ad tertiam inquisitionem consentire voluerit, quicquid reus damni fecerit, totum ille qui infra immunitatem eum retinet, nec reddere vult, solvere cogatur. Et ipse Comes veniens habeat licentiam ipsum hominem infra emunitatem quaerendi, ubicunque eum invenire potuerit. Si autem statim in prima inquisitione Comiti responsum fuerit, quod reus infra emunitatem quidem fuisset, sed fuga lapsus est, sic statim iuret sive Episcopus, sive Abbas, sive Custos, quod ipse eum ad iustitiam cuiuslibet differendam fugere non fecisset: et sit ei in hoc satisfactum. Si autem intranti in ipsam emunitatem Comiti collecta manu quislibet resistere tentaverit, Comes hoc factum ad Regem, vel ad Principem deferat, ibique iudicetur; ut sicut ille qui in emunitate damnum fecerit, DC. solid. componere debet, ita qui Comiti collecta manu resistere tentaverit, vel praesumserit, DC. solid. culpabilis iudicetur. *Capitul. II. a.* 803. *c.* 2. II. 39. 4.

FORMULA. Petre te appellat Martinus, quod tu fecisti damnum in emunitate Sancti Syri, unde ipse est Advocatus. Petre te appellat Manringus Comes, quod unus latro fugerat infra emunitatem Sancti Syri, unde tu es Advocatus, et mandavit tibi, ut redderes ei eum; et reddere noluisti, et contradixisti semel aut bis. Petre te appellat Martinus, qui est Advocatus de parte Publica, quod tu prolongasti reddere post tertiam contestationem ad Comitem tuum unum latronem, qui fugerat in emunitate Sancti Syri, unde tu es Advocatus, qui fecerit tantum damnum, quod valuit XX. solid. Petre te appellat Martinus, Advocatus de parte Publica, quod unus latro fugerat infra emunitatem Sancti Syri unde tu es Advocatus, et Comes venit et voluit quaerere eum in emunitate, et tu venisti contra eum cum collecta manu.

CIII. Si quis ad Ecclesiam Dei confugium fecerit, intra atrium ipsius Ecclesiae pacem habeat, nec sit necesse ei Ecclesiam ingredi. Et nullus eum per vim inde abstrahere praesumat; sed liceat ei confiteri, quod fecit, et idem per manus bonorum hominum ad discussionem in Publicum perducatur. *Ibid. c.* 3. II. 39. 5.

CIV. Si quis in iudicio iniuste hominem contra alium altercantem, per malum ingenium praesumserit adiuvare, atque inde coram Iudicibus vel Comitibus increpatus fuerit,

et negare non potuerit, solid. XV. culpabilis iudicetur. *Ibid. c. 4.* II. 19.

CV. Si quis de libertate sua interpellatus fuerit, et timens ne in servitium cadat, aliquem de propinquis, per quem in servitium casurus esset *y)*, occiderit, idest, patrem vel matrem, patruum *z)* vel avunculum, vel quamlibet huiusmodi propinquitatis personam, ipse qui hoc perpetravit, moriatur: agnatio eius et sanguinitas in servitium cadant. Et si negaverit ipsum occidisse, ad novem vomeres ignitos ad iudicium Dei examinandus accedat. *Ib. c. 5.* I. 105.

CVI. Quicumque res suas pro anima sua ad Casam Dei tradere voluerit, domi *a)* traditionem faciat, coram testibus legitimis. Et quae in hoste factae sunt hactenus traditiones, de quibus nulla quaestio est, stabiles permaneant. Si vero aliquis alii res suas tradiderit, et in hoste profectus fuerit, et ille cui res traditae sunt, interim mortuus fuerit, ipse qui res suas tradiderit, cum reversus fuerit, adhibitis testibus, coram quibus traditio facta est, res suas recipiat. Si autem ipse mortuus fuerit, heredes eius legitimi ipsam rem traditam recipiant. *Ibid. c. 6.* II. 18. 5.

CVII. Si quis per chartam ingenuitatis a domino suo legitimam libertatem est consecutus, liber permaneat. Si vero aliquis eum iniuste inservire tentaverit, ille chartam ingenuitatis ostendat. Et si adversarius iniuste eum inservire conatus fuerit, ille qui id tentaverit, mulctam quae in ipsa charta scripta est, solvere cogatur. Si autem charta non apparuerit, sed iam ab illo, qui eum inservire voluerit, disfacta est, widrigild eius componat; duas partes illi, quem inservire voluerit, tertiam Regi. Et ille iterum per praeceptum Regis suam libertatem conquirat *b)*. *Ibid. c. 7.* II. 34. 10.

FORM. Petre te appellat Martinus, quod tu es servus suus, et malo ordine subtrahis te de suo servitio. Liber sum per chartam quam tu mihi fecisti. Ecce charta. Quae si vocata fuerit falsa, sit ut poene dicturus sum declarare facienda scilicet praeter rerum amissionem, et praeter parentes. Si vero visa charta de eius statu tacuerit, multa chartulae ab eo solvatur, ut legitur in lege. Si dixerit appellatus: tu habes disfactam ipsam chartam, probet; et disfactor widrigild suum ei componat. Et si non potuerit probare, ipse iuret per usum, quod non habet disfactam, et ipse sit servus. Si dixerit: tu tulisti mihi ipsam chartam malo ordine, fiat pugna secundum usum. Si dixerit: tu tulisti mihi ad furtum, aut schachum, aut ego deposui tibi ipsam chartam, fiat pugna secundum Capitula Ottonis. Si dixerit: ipsa charta fuit apud te: si est salva, per te est salva; si est absentata, per te est absentata; probet. Si non potuerit, ipse iuret per usum. Si

---

y) Al. Codd. *se casurum timet.*
z) Al. Codd. *patruelem.*
a) Al. Codd. *domui.* Gloss. int. *i. e. matris ecclesiae.*
b) Un. Cod. addit: *Similiter destructor chartulae res omnes, quibus charta continebat, emendet.*

charta est apud eum absentata, debent adesse tres homines liberi, qui dicant se vidisse eam chartam; et ipse, cuius fuit, sit quartus. Et octo alii liberi; et hoc sit per usum. Et hoc iureiurando affirmet. Et ita de omnibus chartis.

CVIII. Si liber homo se loco wadiae in alterius potestate commiserit, ibique contigerit, ut damnum aliquod cuilibet fecerit, ille qui hominem liberum in locum wadiae suscepit, damnum solvat; aut hominem in mallum perductum dimittat, perdens eum, simul et debitum, propter quod eum in wadiam suscepit; et qui damnum fecit, dimissus, iuxta qualitatem rei cogatur emendare. Si vero liberam feminam habuerit, usque dum in pignus astiterit, et filios habuerit, liberi permaneant. *Ibid. c. 8.* II. 33. 1.

CIX. Homo regis, id est fiscalinus, vel ecclesiasticus, id est lidus *c*) interfectus C. solid. componatur. *Capitul. IV. a.* 803. *c.* 2.

CX. De fugitivis servis et ancillis fugacibus, advenis ac peregrinis, ut distringantur, ut scire possimus qui sint, et unde veniant. I. 25. 72.

CXI. De mensuris, ut secundum iussionem nostram aequales fiant. *Capitul. III. a.* 803. *c.* 8. III. 22. 1.

CXII. Ut nullus praesumat hominem ad iudicium mittere, nisi indicatum fuerit. *Ibid.* c. 11. III. 23. 1.

CXIII. Ut liber homo, qui in Monasterio regulari comam deposuerit, et res suas ibidem delegaverit, promissionem factam secundum regulam firmiter teneat. *Ibid.* c. 12. III. 1. 12.

CXIV. Ut nullus ebrius suam caussam in mallum possit conquirere, nec testimonium dicere; nec Comes placitum habeat, nisi ieiunus. *Ibid. c.* 15. II. 52. 11.

CXV. Ut Missis nostris discurrentibus, vel ceteris propter utilitatem nostram iter agentibus, nullus mansionem contradicere praesumat *d*). *Ibid. c.* 17. III. 4. 4.

CXVI. Ut nullus ad placitum *e*) banniatur, nisi qui caussam suam quaerit, aut si alter ei quaerere debet; exceptis scabinis septem, qui ad omnia placita esse debent. *Ibid. c.* 20. II. 42. 2.

CXVII. Nullus praesumat per vitam Regis, vel filiorum eius iurare. *Ibid. c.* 22. III. 24. 1.

CXVIII. Ut caussa, quae adhuc coram Comite non fuerit finita, et is qui se reclamat propter suam stultitiam,

---

c) Un Cod. *Homo regis, vel ecclesiasticus; vel lidus, aut fiscalinus.*

d) Un. Cod. addit: *hyberno tempore.*

e) Un. Cod. *placitum quotidianum.*

aut contumaciam, et Comitem *f*) inde appellare noluerit, iterum Comiti commendetur. *Capitul. V. Ludov. P. a.* 819. *c.* 25. III. 25. 1.

CXIX. Quicunque suum beneficium occasione proprii desertum habuerit, et infra annum postquam Comes vel Missus noster notum factum habuerit, illud emendatum non habuerit, ipsum beneficium amittat. *Capitul. IV. Ludov. P. a.* 819. *c.* 3. III. 8. 1.

CXX. Ut placita publica vel secularia neque a Comite, nec ab ullo Ministro suo, vel Iudice, nec in Ecclesia, nec in terris Ecclesiae circumiacentibus, vel cohaerentibus nullatenus teneantur *g*). II. 52. 12.

CXXI. Audivimus etiam, quod iuniores Comitum, vel aliqui Ministri Reipublicae, sive etiam nonnulli fortiores Vassi Comitum, aliquas redhibitiones, vel collectiones, quidam per pastum, quidam etiam sine pasto, quasi deprae-dando a populo exigere solent. Similiter quoque operas, collectiones frugum, arare, seminare, runcare, carrucare vel cetera his similia, a populo per easdem vel per alias adinventiones exigere consuevere, non tantum ab Ecclesiasticis, sed etiam a reliquo populo; quae omnia nobis ab omni Populo iuste removenda esse videntur: quia in quibusdam locis in tantum inde Populus oppressus est, ut multi ferre non valentes, per fugam a dominis vel a patronis suis lapsi fuerint, et terrae ipsae in solitudinem redactae sunt. Potentioribus autem, vel ditioribus, ex spontanea tantum voluntate, vel mutua dilectione, volentibus solatia praestare invicem minime prohibemus. III. 12. 1.

CXXII. De liberis hominibus, qui ad servitium Dei se tradere volunt, ut prius hoc non faciant, quam a nobis licentiam postulent. Hoc autem ideo dicimus, quia audivimus aliquos ex illis, non tantum caussa devotionis hoc facere, quam pro exercitu, seu pro alia functione Regali fugienda, Quosdam vero cupiditatis caussa, ab his qui res illorum concupiscunt, circumventos audivimus: et hoc ideo fieri prohibemus *i*). *Capitul. II. a.* 805. *c.* 15. III. 1. 13.

CXXIII. Si quis praepositus aut Ministerialis aliquas res Ecclesiae, quas praevidere debet, aliquo inscriptionis *k*) titulo cuique concesserit, quod ad damnum ipsius Ecclesiae

f) Un. Cod. *aut propter contumaciam Comitem.*

g) Un. Cod. addit: *Nisi Comes minora placita tenuerit: ea enim habeat, ubi impetrare potuerit.*

h) Un. Cod. *hominibus non coniugatis.*

i) Un. Cod. addit: *Si vero coniugati sunt, ut vir et uxor, non fiat hoc sine consensu Episcopi.*

k) Al. Codd. *scriptionis*, *alienationis.*

pertineat, pro sacrilegio computetur. Similiter de rebus, quae ad Rempublicam pertinent, si Comes aut Ministerialis Reipublicae cuique concesserit, similiter pro infidelitate computetur. I. 34. 2.

CXXIV. De desponsatis puellis, et postea ab aliis raptis, placuit nobis erui, et postea eis reddi, quibus ante fuerunt desponsatae: etiam si eis a raptoribus vis illata consliterit. Proinde statutum est a sacro conventu, ut raptor publica poenitentia multetur. Raptam vero si sponsus recipere noluerit, et ipsa eiusdem criminis consentiens non fuerit, licentia alii nubendi non denegetur; quia si ipsa consenserit, simili sententiae subiaceat. Quod si post haec se coniungere praesumserint, uterque anathematizetur. *Capitul. Ludov. P. a. 816. c. 24.* I. 30. 12.

CXXV. De feminis quas defunctis viris Lex Longobardorum prohibet ante anni spatium vestem religionis mutare, velumque suscipere: petierunt nostram licentiam, ut mox, dum divina pietas Dei inspiraverit eas, indemnes liceat suscipere. Nos autem considerantes, quia praeterito tempore pro ipsa dilatione multae etiam raptae intra idem spatium ad aliam partem distractae fuerunt: ideo petitionem earum, quam censemus esse iustam, suscepimus, et eis fieri ita concedimus *l*). *Capitul. Lothar. I. Tit. III. c. 23., Capitul. Ludov. II. Tit. II. c. 1.* II. 6. 2.

CXXVI. Ut omnia quae wadiari debent, iuxta ea quae in lege continentur, pleniter secundum ipsam legem wadiata *m*) fiant, et postmodum vel Domnus Rex, vel ille cuius est causa, iuxta quod ei placuerit, misericordiam faciat. *Capitul. III. a.* 803. *c.* 13. II. 21. 29.

CXXVII. Hoc quoque iubemus, ut Iudices supra nominati, sive (Missi nostri *n*) Fiscalini, de qualibet caussa fredam non exigant, priusquam facinus componatur. Si quis autem per cupiditatem ista transgressus fuerit, legibus componat fredam: ut autem non illi iudici, qui culpam commisit, sed illi, qui solutionem recipit, tertia pars coram testibus fisco tribuatur, ut *o*) pax perpetua stabilis permaneat. *Lex Ripuar. Tit.* 89. II. 52. 13.

---

l) Un. Cod. *suscepimus. Et cui ita fieri concedimus cum consilio Episcopi vel sacerdotum aliorum, ut expectet XXX. dies post decessum viri sui.*

m) Un. Cod. *rewadiata fiant.*

n) Desunt ista in uno Cod.

o) Un. Cod. *componat. Fredum autem non ille Iudici tribuat, qui culpam commisit, sed ipse qui solutionem recipit, scilicet a Iudice, tertiam partem coram testibus legitimis fisco tribuat, ut etc.* Baluz. *componat. Fredam autem non illi Iudici, qui culpam commisit, tribuat; sed ille qui solutionem recepit, tertiam partem coram testibus fisco tribuat, et pax etc.*

CXXVIII. Ut non per aliquam occasionem, nec pro waita, nec de scara p), nec de warda, nec pro heribergare, nec pro alio banno, heribannum Comes exactare praesumat, nisi Missus noster prius heribannum ad partem nostram recipiat, et ei suam tertiam partem exinde per iussionem nostram donet. Ipsum vero heribannum non exactetur neque in terris, neque mancipiis, sed in auro et argento, pannis, atque armis, et animalibus, atque pecudibus, sive talibus speciebus, quae ad utilitatem pertinent. *Capitul. II. a.* 812. *c.* 2.

CXXIX. Ut coniugia servorum non dirimantur, etiam si diversos dominos habuerint, sed in uno coniugio servi permanentes, dominis suis serviant. Sic tamen ut ipsum coniugium legale sit, et per voluntatem dominorum suorum iuxta Evangelium: *quos Deus coniunxit, homo non separet.* II. 12. 10.

CXXX. Placuit nobis secundum sanctorum Patrum auctoritatem, si quis ab Episcopo suo iuste excommunicatus fuerit, a nullo penitus recipiatur, antequam in praesentia sui Episcopi veniat, pro culpa satisfactionem redditurus. III. 26.

CXXXI. Et quia sunt nonnulli, qui sine proprietatibus in Regno nostro degentes, iudicia Comitum effugiunt, et non habentes res aut substantiam, quibus constringi possint, ideo circumquaque malitias exercere non cessant; de illis vero placuit nobis, ut ipsi cum quibus manere videntur, aut eos praesentent, aut pro eorum malefactis rationem reddant q). II. 44. 3.

CXXXII. Si res intertiata furto ablata fuerit, liceat ei, super quem res intertiata fuerit, cum sacramento se excusare de furto, quod nec suae voluntatis, nec consentiens fuerit, quod ablatum est, ut tantum sine damno restituat. Si vero actor venerit, et rem intertiatam recipere voluerit r), campo vel cruce contendat. *Capitul. IV. a.* 803. *c.* 11. *Capitul. Lib. VI. c.* 214. II. 28. 3.

CXXXIII. Quicunque propria uxore derelicta, vel sine culpa interfecta, aliam duxerit, armis depositis publicam agat poenitentiam. Et si contumax fuerit, comprehendatur a Comite, et ferro vinciatur et in custodia mittatur, donec res ad nostram notitiam perducatur. *Capitul. Ludov. P. a.* 829. *Sect. III. c.* 3. II. 13. 5.

CXXXIV. Si mulier filium vel filiam suam per fraudem aliquam coram Episcopo ad confirmandum tenuerit, propter fallaciam suam publicam agat poenitentiam; a viro tamen suo non separetur. III. 30.

---

p) Al. Editt. *strata.*
r) Al. Codd. *noluerit.*

q) Un. Cod. addit, *ita ut non sint eorum Advocati.*

CXXXV. Ut loca, quae semel Deo dicata sunt, ut Monasteria sint in perpetuum s), nec possint ultra fieri secularia habitacula. *Capitul. I. inc. ann. c.* 15. III. 1. 14.

CXXXVI. Ut si Clerici aliquod negotium inter se habuerint, a suo Episcopo iudicentur, nam non a secularibus; ut nec Monachus, nec Clericus in secularia negotia transeant. *Capitul. I. a.* 789. *c.* 22. 27. III. 1. 15.

CXXXVII. Unusquisque Presbyter res, quas post diem consecrationis adquisierit proprias, Ecclesiae relinquat. *Capitul. Lib. I. c.* 150.

CXXXVIII. Ut servum alterius nemo sollicitet ad Clericalem vel Monachalem ascendere ordinem, sine licentia domini sui et voluntate. *Capitul. I. a.* 789. *c.* 22. III. 1. 16.

CXXXIX. Ut nullus alienos fines usurpet, aut terminos Patrum transcendat. *Ibid. c.* 32. I. 26. 7.

CXL. Ut etiam Dominicus dies, sicut decet, honoretur, et eum colere omnes studeant; ut hoc liberius possit fieri, et mercata et placita a Comitibus, sicut saepe ammonitum fuit, illo die prohibeantur. *Capitul. Ludov. P. a.* 823. *c.* 7. II. 49. 1.

CXLI. De illis, qui non fiunt secundum regulam pulsati, praecipimus ut pulsantes hoc deinceps emendent, et pulsent secundum regulam. *Capitul. I. a.* 805. *c.* 15.

CXLII. Ut qui commendaverit pecuniam, pecuniam recipiat. Si vero speciem aliam, eandem speciem, quam dedit, accipiat, nisi aliud pro alio solvatur consentiente creditore, vel commendatore. *Capitul. I. inc. ann. c.* 18.

CXLIII. Generaliter omnes admonemus, ut Capitula, quae praeterito anno Legi Salicae cum omnium consensu addenda esse censuimus, iam non ulterius Capitula, sed tantum Leges dicantur, imo pro lege Salica teneantur. *Capitul. Ludov. P. a.* 820. *c.* 5. III. 31. 1.

CXLIV. Falsa persona non habet potestatem accusandi. Et si in primo crimine convictus fuerit t) falsum dixisse testimonium, in secundo non habeat potestatem dicendi. II. 51. 8.

CXLV. Illud praeterea per omnia praecaventes nos prohibere decrevimus, ut nullus praesumat ante annos pubertatis puerum vel puellam in matrimonio sociare, nec in dissimili aetate, sed coaetaneos, et sibi consentientes: quia multas saepius ex huiusmodi contractu nuptiali ruinas animarum factas audivimus, et tales fornicationes perpetratas,

s) Al. Codd. *sunt, maneant in perpetuum.*

t) Un. Cod. *non habeat potestatem accusandi, donec poenitentiam egerit. Et si in primo crimine visa est etc.*

quales inter Gentes esse non debent. Ita plane, ut si contigerit puerum adultum esse, et puellam parvulam, per virum u) cognata, et socrus deprehendantur adulterae: e contrario si puella maturae aetatis, et puer tenerae, et propter v) puellam adultam, et puerum parvulum pater et frater pueri tanti peccati flagitiosi perveniunt irretiti w). Unde qui haec prohibita de cetero usurpare praesumserit, ab omni consortio Ecclesiastico sit alienus, sed nec a publicis sit immunis iudiciis. II. 8. 10.

CXLVI. Ut Episcopus, vel quilibet ex Clero sine consilio, vel literis Episcoporum, vel Metropolitani, non audeat Regalem dignitatem pro suis causis clamare, sed in communi Episcoporum Concilio caussa examinetur. *Capitul. I. a.* 789. *c.* 10.

CXLVII. Ut nec Episcopi, nec Abbates, nec Comites, nec Vicarii, nec Iudices, nullusque omnino sub mala occasione, vel malo ingenio res pauperum, vel minus potentum nec emere, nec vi tollere audeat; sed quisquis ex eis aliquid comparare voluerit, in Publico coram idoneis testibus et cum rationibus hoc faciat. Ubicunque autem aliquid inventum fuerit factum, hoc omnino emendetur per iussionem nostram. *Capitul. I. a.* 813. *c.* 22.

CXLVIII. Ut longa consuetudo, quae ad utilitatem publicam non impedit, pro lege servetur, et quae diu servatae sunt, permaneant.

CXLIX. Placuit nobis de orphanis, et pupillis, et pauperibus, qui debitam, vel indebitam dicuntur amisisse hereditatem paternam vel maternam iuris ad se pertinentem, si alicubi inventum fuerit, quod patres vel matres propter traditiones illos exheredes fecerint, aliorum scilicet suasionibus vel petitionibus, vel aliquo ingenio, volumus atque decernimus emendari, quantum ad nos vel ad nostram pertinet potestatem iuxta voluntatem Dei, et nostram factam ammonitionem et considerationem, ut si forte extra officium nostrum alicubi inventum fuerit, ammonere addimus nostra clementia, ut emendetur. *Capitul. Lib. II. c.* 31.

---

u) Un. Cod. *et puellam parvulam coniugatam; et contrario, si puella maturae aetatis sit, et puer sit tenerae, et per virum etc.*

v) Al. Cod. *et puer tener; et puerum adultum cognata, et socrus comprehendantur adulterae, et propter etc.*

w) Al. Cod. *Ita plane, ut cum contigerit puerum adulterum* (leg. *adultum*) *esse, et puellam parvulam, et e contrario, si puella maturae aetatis sit, et puer sit tenerae, propter virum cognata et socrus deprehendantur adulterae, et propter puellam pater vel frater pueri tanti peccati flagitio pereant interiti.*

CL. Ut de ea coniunctione qui secundum Canones, aut Edictum esse non possunt copulati, placuit nobis, ut separentur ab invicem.

CLI. Ut qui se periuraverit, aut infamis erit, postquam poenitentiam acceperit, inculpabilis esse videatur. II. 58. 4.

CLII. Ut qui semel periuratus fuerit, nec testis sit post hoc, neq ad sacramentum accedat, nec in sua caussa, vel alterius iurator existat. *Capitul. II. inc. ann. c. 29.* II. 51. 5.

Epistola Caroli Magni ad Pipinum suum filium Italiae Regem.

CLIII. In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Karolus serenissimus Augustus a Deo coronatus, Magnus, Pacificus Imperator, Romanum gubernans Imperium, qui et per misericordiam Dei Rex Francorum, et Langobardorum, dilectissimo filio suo Pippino glorioso Regi sempiternam in Domino salutem. Pervenit ad aures clementiae nostrae, quod aliqui Duces, et eorum Iuniores, Gastaldii, Vicarii, et Centenarii, seu reliqui Ministeriales, Falconarii, Venatores et ceteri per singula territoria habitantes, ac discurrentes, mansionatica, et paravareda accipiant, non solum de liberis hominibus, sed etiam de Ecclesiis Dei, Monasteriorum videlicet virorum, et puellarum, et senodochiorum, atque per diversas plebes, et seu per reliquos servientes Ecclesiarum Dei. Insuper homines, atque servientes Ecclesiarum in eorum opera, idest in vineis, et campis, seu pratis, nec non et in eorum aedificiis illos faciant operari, et carnaticum, et vinum contra omnem iustitiam ab eis exactare non cessent, et multas oppressiones patiuntur ipsae Ecclesiae Dei, vel servientes earum. Ideoque, Karissime Fili, has literas ad tuam dilectionem direximus, ut hoc anno caussam diligenter ac prudenter facias inquirere. Et si veritas est, quod ita factum sit, deinceps omnimodis emendare, et corrigere studeas, quatenus in diebus nostris ac tuis pax Ecclesiarum Dei, sive illarum servientium in Domino conservetur, et ut merces copiosa nobis, ac tibi exinde iugiter accrescat. Audivimus etiam, quod quaedam capitula, quae in lege scribi iussimus, per aliqua loca aliqui ex nostris ac vestris dicunt, quod nequaquam illa provecta sint ad nostram notitiam, nec per nosmetipsos esse condita, et ita nolunt ea obedire, nec consentire, nec pro lege tenere. Tu valde nosti, quomodo vel qualiter tecum locuti sumus de ipsis capitulis. Et ideo monemus tuam amabilem dilectionem, ut per universum Regnum tibi a Deo commissum ea nota facias, et obedire,

et implere praecipias. His expletis bene valeas semper in Domino, Karissime fili. *Epistol. Carol. M. ad Pippin. a.* 807.

ADDITAMENTA AD CAPITULARIA CAROLI MAGNI.

CLIV. De causis ammonendis, vel ecclesiis emendandis, et ubi in unum locum plures sint, quam necesse sit, ut destruantur quae necessariae non sunt, et aliae construantur. *Capitul. III. a.* 803. *c.* 1.

CLV. Ut quae bonae memoriae Genitor noster in sua Placita constituit, et sic nos conservare volumus. *Capitul. a.* 779. *c.* 12.

CLVI. De rebus vero ecclesiarum, unde nunc census exeunt, decima et nona sint soluta. Et unde antea non exierunt, similiter nona et decima detur; atque de casatis L. solidus, et de casatis XXX. medius solidus, et de XX. tremisse. Et precariae, ubi modo sunt, renoventur: et ubi non sunt, scribantur. Et sit districtio *x*) inter precarias de verbo nostro factas, et inter eas, quae spontanea voluntate de ipsis rebus ecclesiarum fiunt. *Ibid. c.* 13.

CLVII. Carolus divino nutu coronatus, Romanum regens Imperium, Serenissimus Augustus, omnibus Ducibus, Comitibus, Castaldiis, seu cunctis Reipublicae per Provinciam Italiae a nostra mansuetudine praepositis. Anno ab Incarnatione Domini nostri Iesu Christi DCCCI. Indictione IX., Anno vero Regni nostri in Francia XXXIII., in Italia XXVIII., Consulatus autem nostri primo, cum in Italiam propter utilitatem sanctae Dei ecclesiae, ac Provinciarum disponendarum venissemus, et multae atque diversae per urbes singulas ante conspectum nostrum quaestiones tam de ecclesiasticis, quam de publicis ac privatis rebus discuterentur, pleraque statuta recitata ex Romana, seu Langobardica Lege competenti sententia terminata sunt; quaedam vero in nostri examinis arbitrium ad tempus dilata, quorum iudicialis sententia a legislatoribus, aut penitus omissa est, aut a posteris oblivioni tradita. Quocirca nos considerantes utilitatem nostram et populi a Deo nobis concessi, ea quae ab antecessoribus nostris Regibus in edictis

---

x) Un. Cod. *Et sit discretio inter precarias de verbo dominico factas et inter eas quas Episcopi et Abbatissae eorum arbitrio vel dispositione faciunt. Ut liceat eis, quando quidem eis placuerit, res quas beneficiarii habuerint, ad partem ipsius ecclesiae recipere facere. Et unusquisque homo ad honorem Dei (leg. casa Dei) in honore Deo fideliter et firmiter deserviat.*

legis Langobardicae ab ipsis editae praetermissa sunt, iuxta rerum et temporis considerationem addere curavimus, soliciti, ut necessaria, quae legi defuerant, supplerentur, et in rebus dubiis non quorumlibet Iudicum arbitrium, sed nostrae Regiae auctoritatis sententia praevaleret. *Capitul.* a. 801. *Praef.*

CLVIII. De laicis noviter conversis, ne antequam suam legem pleniter ediscant vivendo, ad alia negotia mittantur. *Capitul. I. a.* 805. *c.* 10.

CLIX. De propriis servis vel ancillis, ut non amplius tondantur, vel velentur, nisi secundum mensuram, ut et ibi satisfiat, et Villae non sint desolatae. *Capitul. Lib. I. c.* 106.

CLX. De congregationibus superfluis, ut non fiant, sed tantos congregent, quantis consilium dari potest. *Ibid. c.* 107.

CLXI. De pace, ut omnes, qui per aliqua scelera rebelles sunt, constringantur. *Capitul. II. et III. a.* 803 *c.* 1.

Ad omnes generaliter.

CLXII. De hoc si evenerit fames, clades, aut inaequalitas aeris, vel alia qualiscunque tribulatio, non expectetur edictum nostrum, sed statim deprecetur Dei misericordia. Et in praesenti anno de famis inopia, ut suos quisque adiuvet, prout potest, et suam annonam non nimis care vendat. Et ne foris Imperium nostrum vendatur aliquid alimoniae. *Ibid. c.* 4. *et* 5.

CLXIII. De negotiatoribus, qui partibus Sclavorum et Avarorum pergunt, quousque procedere cum suis negotiis debeant. Id est partibus Saxoniae, usque ad partem Novili, ibi praevideat Ereti; et ad Shcerba, ubi Madelgaudus praevideat. Ad Alugestat, et ad Serpfesur. Item praevideat ad Forah-Heim, et ad Prembert, et ad Raginsburg, Audulfus. Ad Magadoburg praevideat Atto; ad Lauriacum Werinherus. Et ut arma et brunias non ducantur ad venumdandum. Quod si inventi fuerint portantes, omnis substantia eorum auferatur ab eis, dimidia quidem pars partibus Palatii, alia vero medietas inter iam dictos Missos et inventorem dividatur. *Ibid. c.* 7. *et* 9.

CLXIV. Census Regalis undecunque legitime exhibeatur, volumus ut inde solvatur, sive de propriae personae hominibus, sive de rebus. *Ibid. c.* 20. *et* 22.

CLXV. De incantationibus, auguriis, vel divinationibus, et de his, qui tempestates, vel aliquam faciunt malitiam, placuit sancto Nicaeno Concilio, ut ubicunque deprehensi fuerint, videat Archipresbyter Diocesis illius ut diligentissime examinatione constringantur, si forte confitean-

..alorum, quae gesserunt. Sed tali moderatione fiat n districtio, ne vitam perdant, sed eos salvent in carcere afflictos, usque dum Deo inspirante spondeant emendationem peccatorum. Et ut nullatenus per aliqua praemia a Comitibus vel Centenariis absque districta examinatione remittantur. Et hoc si fecerint, Archipresbyteri, dum cognoverint, nequaquam Episcopis celare audeant, et Episcopis, ut dignum est, pro hoc corripiantur. *Ibid.* 25.

..PPINI ITALIAE REGIS LEGES.

PIPPINUS REX CAROLI MAGNI FILIUS.

In nomine Domini nostri Iesu Christi: audite qualiter ..it mihi Pippino Excellentissimo Regi gentis Langobardorum, cum adessent nobiscum singuli Episcopi, Abbates, Comites, seu reliqui Fideles nostri Franci, et Longobardi.

Decrevit Divus Populo laudante Pipinus.

I. Ut ecclesiae baptismales, seu oracula, qui eas a ..go tempore restauraverint, mox iterum eas restaurent: ..um curtis Regia, quam Longobardi, tales ibi habeant ..inationes, quales *y*) illorum a longo tempore fuerit ..suetudo. III. 1. 17.

II. Ut Pontifex unusquisque ordinet, et disponat ecclesiam suam Canonico ordine, et sacerdotes suos vel Clericos distringat Canonico ordine vivendo. Et si quis Pontifex Clericos suos Canonico ordine distringere noluerit, et illi *z*) ad secularem pertransierint habitum, quod Canones Clericos prohibent facere, Comes qui in loco ordinatus ..erit, distringat illos in omnibus ad suam partem, sicut ..ios exercitales. III. 1. 18.

III. Monasteria virorum et puellarum tam quae in ..undio Palatii esse noscuntur, quam quae in mundio Episcopi sui, seu reliquorum hominum, distringat unusquisque ..a cuius mundio sunt, ut regulariter vivant. III. 1. 19.

y) Un. Cod. *talem inibi habeant dominationem, qualem etc.*

z) Al. Codd. *voluerit, et si illi.* Al. edit. *noluerit, anathema sit. Et si illi etc.*

IV. Similiter in Xenodochiis, cuiuslibet sint, fratres in omnibus pascantur, iuxta possibilitatem illorum locorum. III. 1. 20.

V. Ut de restauratione ecclesiae, vel ponte faciendo *a*), aut strata restauranda, omnia generaliter faciant homines, sicut antiqua fuit consuetudo; et non anteponatur immunitas, nec pro hac re ulla occasio perveniat *b*). III. 1. 21.

VI. Ut viduae, et orphani tutores habeant iuxta illorum leges, qui illos defendant, et adiuvent, ut per malorum hominum oppressionem iustitias suas non perdant. Et si tutor illorum aliquis esse noluerit, Iudex praevideat Deum timentem hominem, iuxta ut lex illorum est, qui per nostram praeceptionem illorum caussam peragere debeat *c*). II. 48. 1.

VII. Ut qui se reclamaverit super Pontificem, quod iustitiam habeat ad inquirendum, dirigat illum Comes, aut per Missum suum, aut per epistolam suam ad ipsum Pontificem. Et si Episcopus ipse Francus aut Langobardus, distulerit ad iustitiam faciendam, tunc iuxta ut ipsi Episcopi elegerint *d*), ubi consuetudo fuerit pignorandi a longo tempore, ut in antea in eo modo sit *e*), pro iustitia facienda. Et hoc statuimus, ut ubicumque Episcopi substantiam habuerint, Advocatum habeant in ipso Comitatu, qui absque tarditate iustitiam faciat, et suscipiat. Et talis sit ipse Advocatus, liber homo, bonae opinionis, Laicus autem, non Clericus *f*), qui sacramentum pro caussa ecclesiae quam peregerit, deducere possit, iuxta qualitatem substantiae, sicut lex eorum habet. III. 32. 1.

VIII. De universali quidem populo, qui ubicumque iustitiam quaesierit, suscipiat tam a Comitibus suis quam etiam a Gastaldiis, seu Sculdasiis, vel loci Praepositis, iuxta ipsorum legem, absque tarditate. Et si Comites Franci distulerint ad iustitiam faciendam *g*), et probatum fuerit, iuxta ut eorum fuerit electio, ita poenae subiaceant: et de illorum honore ita fiat, sicut est consuetudo Francorum. Et de Longobardis Comitibus, qui ex ipsis neglectum posuerit ad iustitiam faciendam, sicut illorum lex est, ita componat. Et si forsitan attenderit ad gasindium, vel ad parentem, aut ad amicum suum, seu ad praemium,

---

a) Herold. *ecclesiae vel pontis facienda.*

b) Un. Cod. *veniat.*

c) Un. Cod. addit: *Ita tamen ut legitimus propinquus infantum, qui iuste tutor ac defensor eorum esse videatur, pro ipsis rationem aliquando compellatur reddere.*

d) Baluz. *Episcopi elegerint ipsi sibi.*

e) Al. Codd. *sint.*

f) Al. editt. *laicus aut clericus.*

g) Un. Cod. *Comes Franciscus distulerit iustitiam faciendam.*

et legem non iudicaverit, et probatum fuerit, widrigild suum componat, et honorem suum amittat, sicut ipsorum lex est. Et si Gastaldius, aut Sculdais, vel loci Praepositus, de qualibet Iudiciaria, tam ad suos pagenses, quam ad alios, qui iustitiam quaesierint, non fecerint, sicut lex ipsorum est, componat. Et si forsitan Francus, aut Longobardus, habens beneficium, iustitiam facere noluerit, ille Iudex, in cuius ministerio fuerit, contradicat illi beneficium suum, interim dum ipse, aut Missus eius iustitiam faciat. II. 52, 14.

IX. Ut Iudex unusquisque faciat iurare ad Dei iudicia per civitates, homines credentes, iuxta quantos praeviderit, seu foras per Curtes, vel Vicos, ubi manent; ut cui ex ipsis cognitum fuerit, homicidia, furta, adulteria, et de illicitis coniunctionibus, ut nemo ex eis eas concelet. Sed et hoc damus in mandatis, ut si quis venerit iustitiam reclamare super quempiam hominem, dicendo de homicidio, furto, aut praeda; et ille super quem dixerit, denegare voluerit, tunc ille qui reclamat, si potuerit, approbet illud; et si forsitan non potuerit approbare, et ipse super quem dixerit, negaverit, quod ipsum malum nec ipse, nec homines ipsius perpetrassent, et posuerit excusationem, et dixerit: *Nomina mihi meos homines, qui tibi istud malum fecerint, ego tibi de illis iustitiam faciam*, et ille qui incognitis reclamat, et nomina *h*) illorum hominum nescit, nec approbare potest, et ipsi qui exinde veritatem sciunt, denegare voluerint, et ille qui reclamat, dixerit, *quia illi homines veritatem sciverint:* tunc ipse Iudex, qui in ipso loco est, faciat iurare homines, quilibet fuerint, Franci aut Longobardi, quos ipse nominative dixerit, ut dicant veritatem. Et si credentes homines fuerint, in manu Comitis sui dextram dent: et si latrocinia, vel furta, aut praeda, inventa fuerint, emendentur, ita ut eorum lex est, cui ipsum malum perpetratum fuerit *i*). Tamen Iudex de loco, unde fuerit, de latronibus et furibus studium ponat, ut iste post, hic habitans, aut veniens *k*), in pace vivere valeat. II. 52, 15.

X. De servis et ancillis fugacibus, unusquisque Iudex studium ponat ad perquirendum, iuxta ut edictum continet. Et hoc damus in mandatis, ut tam in Austria, quam in Neustria, quamque in Aemilia, et Tuscia, et littore maris per omnia loca perquirantur suprascripti fugaces: et

h) Al. Codd. *et ille incognitus, qui reclamat, nomina.*

i) Un. Cod. *iuxta ut eius lex est, cui.*

k) Un. Cod. *de latrone, aut furone studium ponat, ut populus iste hic habitans, aut veniens etc.*

apud locum iurent *l*) Sculdasii, Decani, et Saltarii, vel loco positi, ut nullus eos celet, et ubicunque inventi fuerint, ipse apud quem fuerint inventi, una cum Misso Comitis de ipso loco ad nos perducatur, ita ut iurare valeat, quod neminem celasset. I. 25. 73.

XI. De advenis et peregrinis, qui in Dei servitio vel Romam, vel ad alia loca, festinant ad Sanctorum corpora, ut salvi vadant et revertantur, sub nostra defensione. Et qui aliquem ex ipsis *m*) peregrinis ausus fuerit occidere, LX. solid. in sacro Palatio nostro componat; et insuper compositio ipsa fiat de ipso homicidio, cui legibus eundum ipsum pertinuit. Et hoc damus in mandatis cunctis Episcopis, Abbatibus *n*), seu Actionariis nostris, ut haec omnia suprascripta iustitia de praesenti absque ulla tarditate adimpleta fieri debeat: ut qui in tantos annos iustitiam habere non potuerit, vel modo per Dei omnipotentis misericordiam, et praeceptum Domini et genitoris Caroli, Regis Francorum et Langobardorum, ac Patricii Romanorum, simul et per nostram praeceptionem, unusquisque iustitiam suam accipiat *o*). I. 9. 28.

XII. Placuit atque convenit nobis, ut omnes iustitiae pleniter factae esse debeant infra Regnum nostrum, absque ulla dilatione, tam de ecclesiis, quamque de Xenodochiis, seu pauperibus, et viduis, et orphanis, atque de reliquis hominibus, secundum iussionem Domni Caroli Regis. *Capitul. Pippin. a.* 793. *c.* 1. II. 52. 16.

XIII. Homo denarialis non antea hereditare in sua agnatione poterit, quam usque *p*) in tertiam generationem perveniat. Et homo chartularius similiter. *Capitul. IV. Caroli M. a.* 803. *c.* 8. *et* 9. II. 34. 11.

XIV. Instituimus, ut sicut Domnus Carolus Rex commendavit de illis Monachis, qui de Francia vel de aliis locis venerint, et eorum Monasteria dimiserint, ut praesentialiter in illis partibus revertantur ad Monasteria: et nemo ex vobis ipsos secum detineat. *Capitul. Pippin. a.* 793. *c.* 2. III. 1. 22.

XV. De Presbyteris, qui de aliis locis vel provinciis

---

l) Baluz. *conveniant.* Al. Cod. *coniurent.*

m) Un. Cod. *Et si quis aliquem, praeter Langobardum et Romanum liberum, ex ipsis etc.*

n) Un. Cod. addit: *Comitibus.*

o) Un. Cod. habet titulum: *Incipit Capitulare, quod Pippinus rex instituit cum suis Iudicibus in Papia.*

p) Al. Codd. *non habeat hereditatem in sua generatione, antequam usque.* Al. *non antea hereditare suam agnationem poterit, quam usque in.* Herold. *modo ante haereditatem in suam agnationem acquirere poterit, usque.*

veniunt, ut nullus eos debeat recipere, sine demissoria Episcopi sui de cuius Parochia est. *Ibid.* c. 3. III. 23. III. 21. 3.

XVI. De Episcopis, et Abbatibus, Comitibus, seu Vassis dominicis, vel reliquis hominibus, qui ad Palatium q) veniunt, vel inde vadunt, vel ubicunque pergunt per regnum nostrum, ut non praesumant ipsi, aut homines illorum, alicui homini suam caussam tollere, vel suum laboratum in tantum si non comparaverint r), aut ipse homo sua spontanea voluntate eis non dederit. Et quando hybernum tempus s) fuerit, nullus audeat mansionem vetare ad ipsos iterantes, in tantum, quod ipsi iterantes iniuste nullas causas tollant. Et si aliquis hoc praesumserit facere, tam seniores, quam Vasalli nostri, et ipse homo ibidem ad eos proclamaverit, tunc volumus, ut praesentialiter ipse, qui hoc fecerit, hoc quod ad ipsum hominem tulerit secundum suam legem emendet. Et si evenerit, quod ei ipsa causa ibidem secundum legem praesentialiter emendata non fuerit, et ad Palatium exinde proclamatio evenerit, tunc volumus, ut ipse, qui malum fecerit, contra ipsum hominem, qui proclamaverit, secundum suam legem emendet, et insuper ad Palatium nostrum bannum componat, eo quod super bannum nostrum hoc facere ausus fuerit. *Ibid.* c. 4. III. 4. 5.

XVII. Statit nobis de omnibus libellariis, ut nullus Comes, nec Iuniores eorum, amplius distringant, nec inquietent, nisi sicut a longo tempore fuit consuetudo. *Ibid.* c. 6. III. 5. 2.

XVIII. Placuit nobis de ecclesiis baptismalibus, ut in omnibus ita debeant esse ordinatae et conservatae, ut Domnus Carolus Rex commendavit, et in suo capitulari continetur. *Ibid.* c. 7. III. 1. 24.

XIX. Et hoc constituimus, ut immunitates, quae sunt iam a dicto patre nostro t) confirmatae, ut in omnibus conservatae esse debeant, sicut iussio ipsius Domini Caroli Regis est. *Ibid.* c. 8. III. 1. 25.

XX. Consideravimus, ut viae, et portus, et pontes, infra Regnum nostrum in omnibus pleniter emendatae esse debeant, per illa loca, ubi iam antea fuit consuetudo. Nam per alia loca super ipsa flumina nullatenus pontes u) esse debeant. *Ibid.* c. 8. III. 1. 26.

XXI. Stetit nobis, ut Missos nostros, unum Monachum

---

q) Herold. *ad placitum.*

r) Un. Cod. *nec sua laborata, in tantum si non comparaverint.*

s) Herold. *quando heribanni tempus.*

t) Herold. *ab Edicto patrono.*

u) Al. Codd. *portus, portas.*

et admodum Capellanum, direximus per infra Regnum nostrum, providendo et inquirendo per monasteria virorum ac puellarum, quae sub sancta Regula vivere debent, quomodo est eorum habitatio, aut qualiter est vita eorum, aut conversatio eorum, et quomodo unum quodque monasterium debeat habere, unde vivere possit. *Ibid.* c. 11. III. 1. 27.

XXII. Placuit nobis, ut nullus Comes, nec eorum Iuniores, nullatenus praesumant alicui homini sua testimonia tollere aut extrahere, sed permittat ei habere sua testimonia, quae conquirere aut rogare potuerit *v*). Et si aliquis contra hoc facere praesumserit, nostra est voluntas, ut ipse veniat ad nostram praesentiam, et ibidem inde accipiat talem sententiam, quomodo nostra voluntas fuerit ad iudicandum. *Ibid.* c. 12. II. 51. 9.

XXIII. Stetit nobis de illis hominibus liberis Langobardis, ut licentiam habeant se commendandi *w*), ubi voluerint, sicut antea in tempore Langobardorum consuetudo fuit. Tantum ut suo Comiti faciant rationabiliter, quod debent. *Ibid.* c. 13. III. 9. 1.

XXIV. Ut nullus alteri praesumat res suas, aut alienam causam sine iudicio legali tollere aut invadere: et qui hoc facere praesumserit, ad partem nostram exinde bannum componat. I. 27. 10.

XXV. Ut quicunque Xenodochia habent, si ita pauperes pascere voluerint, et consilium facere, quomodo ab antea fuerit, habeant ipsa Xenodochia, et regant ordinabiliter; et si hoc facere noluerint, ipsa dimittant; et per talem hominem in antea sint gubernata, cum consilio Episcopi, qualiter Deo et nobis exinde placet *x*). *Ibid.* c. 14. III. 1. 28.

XXVI. De ecclesiis baptismalibus, ut nullatenus Laici homines eas tenere debeant, sed per sacerdotes fiant, sicut ordo est, gubernatae. Neque illi pagenses negligentiam habeant de hoc, quod ibidem facere debent *y*): et illi sacerdotes eas sic regant, quomodo ordo canonicus exposcit. *Ibid.* c. 15. III. 1. 29.

XXVII. De Advocatis sacerdotum volumus, ut pro ecclesiastico honore, et pro illorum reverentia, Advocatos habeant. *Ibid.* c. 16. II. 47. 3.

XXVIII. De diversis generationibus z) hominum, quae in Italia commanent, volumus, ut ubicumque culpa conti-

---

v) Al. Codd. *aut abstrahere, qui ea potest conquirere, atque rogare.*

w) Herold. *commendandi.*

x) Un. Cod. *eo et nobis exinde placeat.*

y) Un. Cod. *illic pagenses licentiam habeant, de hoc, quod ibi facere debent, se subtrahere.*

z) Herold. *generibus.*

gerit, unde fidem facere potuerit; pro satisfactione hominis illius, contra quem culpaverit, secundum legem ipsius, cui negligentiam commiserit, emendet *a*). *Ibid.* c. 17. II. 56. 1.

XXIX. De statu vero ingenuitatis, aut aliis querelis, unusquisque homo secundum suam legem se ipsum defendat. *Ibid.* c. 17. II. 56. 2.

XXX. De compositionibus, quae ad Palatium nostrum pertinent, si Comes ipsas caussas commoverit ad requirendum, ille tertiam partem recipiat ad suum opus, duas vero ad Palatium: et si per eius negligentiam remanserint, et Missus Dominicus ipsas caussas requirat, tunc volumus, ut ille Comes illam tertiam partem non habeat, sed cum integritate ad Palatium perveniat. *Ibid.* c. 18. I. 2. 10.

XXXI. De Monasteriis et Xenodochiis, quae per diversos Comitatus esse videntur, et Regalia sunt; ut quicumque ea habere voluerint, per beneficium Domini Regis habeant. *Ibid.* c. 19. III. 1. 30.

XXXII. De rebus forfactis, quae per diversos Comitatus sunt, volumus ut ad Palatium pertineant, (transacto anno et die *b*). *Ibid.* c. 20. III. 33. 1.

XXXIII. Si cuiuscumque res in eleemosyna datae sunt, et ipse homo mortuus fuerit, antequam eas dispenset, tunc dominicus Missus una cum Episcopo parochiae ipsius consideret, qualiter pro mercede domini Regis eleemosyna fiat facta; et infra XXX. noctes adimpleta esse debeat. *Ibid.* c. 21. III. 18. 6.

XXXIV. De filia cuius pater per manum erogatoris *c*) omnes servos suos iussit fieri libertos, quia contra legem esse videtur, statuimus, ut filia ipsa in tertiam portionem de praefatis rebus iterum introire possit *d*). *Ibid.* c. 22. II. 20. 5.

XXXV. Placuit nobis inserere, ubicunque lex erit, praecellere consuetudinem; et nulla consuetudo superponatur legi. *Ibid.* c. 23. II. 41. 6.

XXXVI. Placuit nobis etiam, ut sicut quaeque femina potestatem habet cum licentia *e*) viri sui res suas vendere, ita habeat potestatem donare. *Ibid.* c. 24. II. 16. 3.

XXXVII. De mancipiis Palatii nostri, et ecclesiarum nostrarum nolumus *f*) mundium recipere; sed nostra mancipia habere *g*). *Ibid.* c. 25. II. 12. 11.

---

a) Un. Cod. *culpaverint, sec. leg. ips., cui negligentiam ipsius commiserint, emendent.*

b) Desunt in al. Codd.

c) Herold. *arrogatoris.*

d) Herold. *instituimus, ut ipsa habeat tertiam portionem.*

e) Al. Codd. *per commeatum.*

f) Herold. *volumus.*

g) Un. Cod. *nolumus mundio recipere, sed nostras ipsas mancipias habere.*

XXXVIII. Placuit nobis, ut ullos liberos homines, Comites nostri ad eorum opus in servitium non opprimant: et quicumque hoc fecerit, secundum iudicium, quod statutum habemus, emendet. *Ibid.* c. 26. II. 12. 2.

XXXIX. Non est nostra voluntas, ut homines Placentini per eorum praeceptum de curte Palatii nostri ullos aldiones recipiant. *Ibid.* c. 27. III. 34.

XL. De fugacibus, qui in partibus Beneventi et Spoleti, sive Romaniae, vel Pentapoli confugium faciunt, ut reddantur, et sint reversi ad propria loca. *Ibid.* c. 28. I. 26. 74.

XLI. Sicut consuetudo fuerit sigilla et epistolas comprehendere, et vias vel portus h) custodire, ita nunc sit factum. *Ibid.* c. 29. III. 5. 3.

XLII. Ut nullus ad mallum, vel ad placitum infra patriam suam, id est scutum et lanceam portet. *Capitul. III. Carol. M. a.* 806. c. 11. II. 46.

XLIII. Quicunque post missam S. Iohannis Baptistae latroni mansionem dederit, si Francus est, cum XII. similiter Francis iuret, quod latronem eum fuisse nesciret, licet pater eius sit, aut frater, aut propinquus i). Et si hoc iurare non potuerit, et ab alio convinctus fuerit, quod latronem in hospitio suscepisset, quasi latro et infidelis iudicetur k). Quia qui latro est, infidelis est in nostro Regno Francorum; et qui illum susceperit, similis est illi. Si autem audivit, quod latro est, et ipse tamen nescit firmiter, aut iuret solus, quod numquam audisset, nec per veritatem, nec per mendacium l) eum latronem esse; aut sit paratus, si ille postea de latrocinio convictus fuerit, ut similiter damnetur. *Ibid.* c. 2. I. 25. 75.

Form. Petre France te appellat Martinus, quod tu dedisti mansionem ad Marchoardum latronem, qui habebat sibi furata tanta mobilia, quae valebant solidos C. De torto me appellasti. Si dixerit: ego nesciebam, quod fuisset latro, iuret. Petre te appellat Martinus, quod tu audivisti, quod Iohannes erat latro. Audivi et non scio firmiter. Petre te appellat Martinus, quod ipse appellavit te, quod tu dedisti mansionem ad Marcum latronem, qui habebat sibi furata tanta mobilia, quae valebant solidos C. et iurasti, quod nesciebas, quod fuisset latro. Et ipse appellavit te, quod tu habebas auditum quod ipse erat latro. Et dixisti, quod audivisti, et non sapuisti firmiter: et fuisti paratus. Modo habet ipse latro sibi emendatum furtum, et habet oculum perditum. Et lex commendat, quod tu debes similem poenam substinere.

h) Un. Cod. *prehendere, et vias vel portas.*

i) Un. Cod. addit: *Similiter omnis homo purificet se secundum suam legem. Si hoc etc.*

k) Un. Cod. *latro et infidelis, Francus quidem tantum, iudicetur.*

l) Un. Cod. *nec per mandatum.*

XLIV. Ut nullus comparet caballum, bovem, iumentum, vel aliam rem, nisi illum hominem cognoscat, qui ei vendiderit, aut de quo pago est, vel ubi manet, et quis est eius Senior. *Ibid. c.* 3. II. 48. 4.

XLV. Si quis periurium fecerit *m*), nullam redemtionem ei facere liceat, nisi manum perdat. Et si ille qui prius illud sacramentum iurat, de illo periurio probatus fuerit, et aliquis de suis iuratoribus dixerit, quod nesciens se ibidem periurasset, aut hoc apud iudicium Dei approbat, verum esse, aut similiter manum perdat. De cuius causa periurium fecerit, sicut mos loci *n*) illius, ubi periurium factum est, a longo tempore fuerit, de eorum pretio emendare studeat *o*). II. 58. 3.

XLVI. Sicut *p*) consuetudo nostra est, ut Langobardus, aut Romanus, si evenerit, quod caussam inter se habeant, observamus, ut Romani successiones *q*) iuxta illorum legem habeant: similiter et *r*) omnes scriptiones secundum legem suam faciant. Et quando iurant, iuxta legem suam iurent, et alii similiter *s*). Et quando componunt, iuxta legem ipsius, cui malum fecerint, componant. Et Longobardos illos convenit similiter *t*) componere. De ceteris vero causis communi Lege vivant *u*), quam Dominus Karolus, excellentissimus Rex Francorum atque Langobardorum, in edicto adiunxit. II. 56. 1.

XLVII. Stetit nobis de illis hominibus, qui hic infra Italiam eorum Seniores dimittunt, ut nullus eos recipere debeat in vassaticum sine commeatu senioris sui, antequam sciat veraciter, pro qua caussa ipse suum seniorem dimisit. Et ille homo, qui eum recipere voluerit, et ipsum secum habuerit, debeat eum in nostra praesentia praesentare, aut ipse, aut Missus suus, intra XL. noctes, postquam ipse homo ad eum venerit, si nos infra Italiam sumus. Et si nos infra Italiam non fuerimus, tunc postquam in Dei nomine nos fuerimus reversi, similiter intra XL. noctes eum in nostra praesentia debeat praesentare, sicut supra diximus.

---

m) Un. Cod. *sciens fecerit.*

n) Un. Cod. *perdat, sicut ille fecit, de cuius caussa periurium fecerit. Et si purificatus fuerit, quod nescienter periurasset sicut lex loci etc.*

o) Un. Cod. *de suo pretio emendare studeat, id est widrigild suum componat.*

p) Un. Cod. *Sicut consuetudo nostra est, Romanus vel Longobardus si evenerit, quod causam inter se habeant, observamus ut Romanus populus successionem eorum iuxta suam legem habeat. Similiter etc.*

q) Baluz. *successionem eorum.*

r) Baluz. *ut.*

s) Un. Cod. *et alii homines ad alios similiter.*

t) Un. Cod. *et Longobardis illi similiter convenit.*

u) Al. Codd. *vivimus.*

Et qui hoc facere contempserit, et ita non compleverit, exinde bannum nostrum ad partem nostram componat. *Capitul. Pippini a. 793. c. 5.*

XLVIII. Placuit nobis de illis feminis, quarum mariti in Francia esse videntur, ut Missi nostri per regnum nostrum hoc debeant inquirere, si eorum iustitias sic pleniter habeant, sicut fuit iussio Domini nostri, aut non. Et si sic habuerit, bene. Sin autem, tunc volumus, ut ipsi Missi nostri cum ipso Comite emendent, in cuius ministerio ita compleat, sicut Domnus noster demandavit. *Ibid. c. 6.*

XLIX. Neque decennii, neque vicennii, aut XXX. annorum praescriptio religiosis domibus opponatur; sed sola XL. annorum curricula terminentur, non solum in ceteris rebus, sed etiam in legatis, et in hereditatibus. *Capitul. Lib. V. c. 389.*

LUDOVICI PII AUGUSTI LEGES.

LUDOVICUS REX.

Attulit ista pius Divus nobis Ludoicus.

In nomine Domini, Ludoicus a Deo coronatus Serenissimus Augustus, omnibus Abbatibus, Ducibus, Comitibus, et cunctis fidelibus nostris capitula composuit de causis opportunis. Haec sunt.

I. Si quis in aliena patria, ubi vel propter beneficium, vel propter aliam quamlibet occasionem conversari solet, de qualibet caussa fuerit interpellatus, ibi secundum suam legem iustitiam faciat, et cum talibus *v*), quales in eadem regione vel provincia secum habere potuerit, iuratoribus *w*) legitimum sacramentum iuret. Excepto si quis eum de statu suo, vel de hereditate, quam ei pater suus moriens dereliquit, appellaverit: de his duobus liceat sa-

---

v) Un. Cod. *talibus, excepto in probanda veritate chartulae falsae vocatae, quales etc.*

w) Un. Cod. *iuratoribus tamen liberis.*

cramentum in patria sua, idest in legitimo loco, iurandum afferre. Et is, qui cum eo litigat, sequatur illum in patria sua, ad recipiendum illud sacramentum. Et ipse prius in eodem loco, ubi interpellatus est, satisfaciat tam Comiti et Iudicibus, quam suo adversario, testes producendo, quod rem quam quaerit, pater suus eidem reliquit. *Capitul. Lib. IV. c. 74. II. 41. 7.*

Forma. Petre te appellat Martinus, quod tu fecisti iniuriam ad Mariam suam mundoaldam. Non tibi respondeo, quia ego sum de Roma. Tu soles heic conversare propter beneficium. Tunc Comes inquirat, si solet conversare. Et si Comes vel noluerit, vel non potuerit inquirere, tunc appellator probet solitum esse eum heic conversare et respondeat. Petre te appellat Martinus, quod tu eius servus; aut tu tenes sibi malo ordine terram in tali loco. Ipsa terra mea propria est per successionem mei patris. Et si me secutus fueris in patriam, ubi natus fui, respondebo tibi, et satisfaciam legaliter. Non debes tu hoc dicere, quia haec terra non pertinet tibi per successionem habere patris tui. Et ita probet. Si vero probare non potuerit, sequatur illum in patriam suam cum tali securitate per sacramentum, quod ille appellatus producet sibi testes illic, quod illa terra pertineat recte sibi ex hereditate patris sui. Si vero probare non potuerit, tunc widrigild manus periurio tribuat, et revertatur ad priorem locum, ubi appellatio prius fuit. Similiter sit de statu citra securitatem, et ibi res prius incaepta, lege finiatur.

II. Ut omnis solutio atque compositio, quae in Lege Salica continetur, intra Franciam per XII. denarios x) solidi componantur, excepto ubi intentio inter Saxones et Frisones orta fuerit, ubi volumus, ut XL. denariorum y) quantitatem solidi habeant. Et quae vel Saxo, aut Friso ad partem Salicam, Francis cum eis litigantibus, solvere debent, ita ut supra constitutum est, componantur z). *Ibid. c. 75. II. 22. 3.*

III. Si quis cum altero de qualibet caussa contentionem habuerit, et testes contra eum producti fuerint: si illos falsos esse suspicatur, liceat ei alios testes, quos meliores potuerit, contra eos opponere, ut veracium testimonio falsorum testium perversitas superetur. Quod si ambae partes testium inter se ita dissenserint, ut nullatenus una pars alteri concedere voluerit, eligantur duo ex ipsis, idest ex utraque parte unus, qui cum scutis et fustibus in campo decertent, utra pars falsitatem vel veritatem suo testimonio consequatur. Et Campioni qui convictus fuerit, propter periurium, quod ante pugnam commiserit, dextra ma-

---

x) Un. Cod. *intra Franciam, et ubicumque per XII. den.*

y) Al. editt. *LX. den.*

z) Un. Cod. *orta fuerit, ibi volumus, ut XL. den. solidus quantitatem habeat, quem Saxo aut Friso ad partem Salicam Franco litiganti solvere debet. Et ita, sicut supra scriptum est, componatur.*

si Presbyter fecerit, in triplo componatur hoc pacto: partes ecclesiae, presbytero, tertiam pro freda ad Ecclesiam, et insuper bannum nostrum componat. Similiter et de Diacono, iuxta b) compositionem eius in triplo componatur: et bannum nostrum componat c). Capitul. L. 2. c. 30. II. 39. 6.

VIII. De Subdiaconibus, similiter secundum suam compositionem in triplo persolvat d). De unoquoque ordine Clericorum secundum suam legem compositionem in triplum faciat, et bannum nostrum componat. Similiter et de ictibus sine sanguinis effusione de unoquoque ordine Clericorum, secundum suam compositionem cum triplo componatur, et bannum nostrum. Et qui non habet unde ad Ecclesiam persolvat, tradat se in servitio eiusdem Ecclesiae usque dum totum debitum persolvat. Ibid. c. 2. II. 39. 6.

IX. Si quis ex levi caussa, aut sine caussa, hominem in Ecclesia interfecerit, de vita sua componat. Si vero foris rixati fuerint, et unus post alteram fugerit in Ecclesiam, et ibi se defendendo eum interfecerit; si huius facti testes non habuerit, cum XII. iuratoribus legitimis per sacramentum affirmet, ut se defendendo eum interfecisset, et pro hoc DC. solid. ad partem ipsius Ecclesiae, quam polluit, componat, et insuper bannum nostrum. Is vero qui interfectus est, absque compositione iaceat, et deinde interfector secundum Canonum iudicium congruam facinoris, quod admisit, poenitentiam accipiat. Si proprius servus hoc admiserit, iudicio aquae ferventis examinetur, utrum hoc sponte, an se defendendo fecisset. Et si manus eius exusta fuerit, interficiatur. Si vero non fuerit, publica poenitentia mulctetur. Si forte ipse auctor commotae inter eos rixae fuerit, inventus, tunc dominus eius iuxta quod widrigild eius fuerit, ad Ecclesiam persolvat; aut si voluerit, ipsum servum Ecclesiae tradat. Ibid. c. 1. I. 9. 29.

X. De Ecclesiastico, et Fiscalino, et Beneficiario servo volumus, ut pro una vice widrigild eius componat pro eo, altera vero vice ipse servus ad supplicium tradatur. Haereditas tamen liberi hominis, qui pro tali facinore ad mortem fuerit iudicatus, ad legitimos haeredes illius perveniat. Si vero in atrio ipsius Ecclesiae, cuius portae Reliquiis Sanctorum fuerint consecratae, huiusmodi homicidium perpetratum fuerit, simili modo emendetur, vel componatur. Si vero portae Ecclesiae non fuerint consecratae eo modo

b) Un. Cod. *iuxta aestimationem vel etc.*

c) Un. Cod. *componatur.*

d) Un. Cod. *vel aestimationem in triplo persolvatur.*

componatur, quod in atrio committitur, sicut et componi debet, quod in immunitate violenter committitur. Ibid. I. 9. 3.

XI. De viduis, pupillis, et pauperibus, quando ei quae in mallum veniunt ante Comitem, prius eorum causae audiantur, et diffiniantur. Et si testes pro se ad causas suas quaerendas habere non potuerint, vel legem nescierint, Comes illos vel illas adiuvet, dando eis tales homines, qui eorum rationes teneant, vel pro eis loquantur. Ibid. c. 3. II. 48. 2.

XII. Qui viduam intra primos XXX dies viduitatis suae sciens, vel invitam, vel volentem, sibi copulaverit; bannum nostrum, scilicet LX. solid. id est triplum compo- nat. Et si invitam eam duxerit uxorem, legem suam ei componat, illam vero ulterius non attingat. Ibid. c. 4. II. 6. 3.

XIII. Qui hominem liberum publicam poenitentiam agentem interfecerit, bannum nostrum componat in triplo, et widrigild eius ad proximos parentes persolvat e). Ibid. c. 5. II. 9. 31.

XIV. Si quis suas res pro salute animae suae ad ali- quem venerabilem locum, aut ad propinquos suos, aut cui- libet alteri, tradere voluerit; et eo tempore infra ipsum Comitatum fuerit, in quo res illae positae fuerint, legitimam facere traditionem studeat. Et si eodem tempore, quo vel illas tradere vult, extra eundem Comitatum fuerit, id est sive in exercitu, sive in Palatio, sive in alio loco quo- libet; adhibeat sibi de suis pagensibus, vel de aliis qui eo lege vivunt, qua ipse vivit, tres testes idoneos. Et si il- los habere non potuerit, tunc de aliis, quales meliores sibi invenire potuerit, sibi adhibeat, et coram eis de ip- sa re traditionem faciat, et fideiussori investituram donet, ut ei qui illam traditionem acceperit, investituram faciat. Et postquam haec traditio ita facta fuerit, heres illius nul- lam de praedictis rebus valeat facere repetitionem. Insuper et ipse fideiussor faciat eidem investituram, ne eius here- dibus ulla occasio remaneat hanc traditionem mutandi, sed potius necessitas incumbat, illam perficiendi. Et si nondum res suas cum coheredibus suis divisas habuerit, nec ei hoc sit impedimento, sed coheredes eius, si sponte noluerint dividere, aut per Comitem, aut per Missum eius distrin- gantur, ut cum illo divisionem faciant, ad quem defunc- tus hereditatem suam voluerit pervenire. Et si cuilibet Ec-

---

e) Un. Cod. *proximis parentibus persolvat, si se defendendo fecit.*

clesiae eam tradere rogaverit, coheres eius eam legem cum illa Ecclesia de praedicta hereditate habeat, quam cum alio coherede suo habere debuerat. Et hoc observetur erga patrem, et filium, et neptem usque ad annos legitimos, et postea ipsae res ad immunitatem ipsius Ecclesiae redeant. *Ibid. c. 6.* II. 18. 7.

XV. Quicunque liberum hominem ex levi caussa, aut sine causa interfecerit, widrigild eius his, ad quos legibus pertinet, componat: ipse vero propter talem praesumtionem in exilium mittatur, quantum tempus nobis placuerit; res suas tamen non amittat. *Ibid. c. 7.* I. 9. 32.

XVI. In compositione widrigild volumus, ut ea dentur, quae in lege continentur *f*), excepto accipitre et spata: quia propter illa duo aliquotiens periurium committitur, quando maioris pretii, quam illa sint, esse iurantur. *Ibid. c. 8.* I. 9. 33.

XVII. Si quis alienam sponsam rapuerit aut patri eius, aut ei qui legibus defensor eiusdem esse debet, cum lege sua eam reddat, sponso, et defensori suam legem solvat, et quicquid cum ea tulerit, semotim unamquamque rem secundum legem reddat. Et si hoc defensor eius perpetrare consenserit, et ideo raptori nihil quaerere voluerit, Comes singulariter de unaquaque re fredam nostram ab eo exactare faciat; sponso vero legem suam componat, et insuper bannum nostrum, idest LX. solid. persolvat: aut in praesentia nostra Comes venire faciat, et quanto tempore nobis placuerit, in exilio maneat, et illam feminam ei habere non liceat. *Ibid. c. 9.* I. 30. 13.

XVIII. Si duo testimonia de qualibet re testimoniaverint, et inter se discordaverint, tunc Comes eligat unum ex una parte, et alium ex alia parte, ut illi duo decertent cum scutis et fustibus, si flebiliores non fuerint ipsi testes. Nam si flebiliores fuerint ipsi testes, tunc ad crucem examinentur. Quod si maioris aetatis sunt, quod non possunt ad crucem contendere, tunc mittant, aut filios, aut parentes, aut qualescumque homines, qui possunt pro eis hoc contendere. Et ille qui de ipsa falsitate convictus fuerit, dexteram manum perdat *g*). *Capitul. III. Mabillon. c. 4.* II. 51. 10.

XIX. Si quis de statu suo, idest de libertate, vel de hereditate compellandus est, iuxta legis constitutionem manniatur. De ceteris vero caussis, unde quis rationem est

---

f) Gloss. int. i. e. *Robuarid.*

g) Al. editt. *ex altera et illi duo decertent cum scutis et fustibus; et illi qui de falsitate convictus fuerit, dextra manus amputetur.*

redditurus, non manniatur, sed per Comitem banniatur. Et si post unam, aut alteram ammonitionem Comitis, aliquis ad mallum venire noluerit, rebus omnibus in bannum missis, venire ad iustitiam facere compellatur. *Capitul. I. a.* 819. *c.* 12. II. 43. 4.

XX. Si cuiuscumque hominis proprietas, ob crimen aliquod ab eo commissum, in bannum fuerit missa, et illa re cognita ad iustitiam facere venire distulerit, annoque ac die in eo banno illam esse permiserit, ulterius eam non attingat, sed ipsa Fisco nostro societur *h*). Debitum vero, quod is, cuius ea fuerit, solvere debuit, per Comitem ac Ministros eius, iuxta aestimationem damni, de rebus mobilibus, quae in eadem proprietate inventae fuerint, his quibus debitor fuerit, exsolvatur. Quod si rerum mobilium ibidem inventarum quantitas ad compositionem non sufficit, de immobilibus suppleatur, et quod superfuerit, sicut dictum est, Fiscus noster possideat. Si nihil super compositione remanere potuerit, totum in illa compositione expendatur. Si autem homo ille nondum cum suis coheredibus proprium divisum habuerit, convocet eos Comes, et cum eis legitimam divisionem faciat; et tunc, sicut iam dictum est, partem eius fisco nostro adiiciat, et compositionem eius de proprietate, iuxta modum superius comprehensum, his ad quos illa legibus pertinet, exsolvat. Quod si non de aliis rebus, sed de ipsa proprietate, quae in bannum fuerit missa, ac per hoc in nostra potestate redacta est, fuerit interpellatus, Comes, in cuius ministerio eam esse constiterit, hoc ad nostram notitiam perferre curet; ut nos eamdem proprietatem, quae secundum istum modum in nostrum dominium redacta est, per praeceptum nostrae auctoritatis, in illius hominis potestate, qui eam quaerebat suam esse, faciamus pervenire. Et si eam quicumque ad suam proprietatem detraxerit *i*), liceat ei per sacramentum, suum habere. Et si exinde postea victus *k*) fuerit, dextra manus ei amputetur. *Ibid.* c. 11. II. 43. 3.

Gloss. et form. Seniores: hoc dicit Comes, quod postquam ille tenuit placitum in isto Comitatu, iam per plures vices venit reclamatio ad se de Martino de . . . . de furto, et de alia malitia. Unde ipse plures per vices sibi mandavit Missos, et Epistolas, ut ad placi-

h) Un. Cod. addit: *Si vero intra id tempus reversus post intimationem suam fuerit defunctus, etsi necdum se purgaverit, tamen ad heredes proprios res transmittat. Si vero intra annum noluerit adesse iudicio, res perdat, nisi innocentiam suam purgat. Si vero non potuerit, legalem poenam sustineat, et tamen res perdat. Debitum vero* etc.

i) Un. Cod. *pertraxerit.*

k) Un. Cod. *convictus.*

tum suum veniret, et iustitiam faceret illis, qui super se reclamarent. Et ipse venire noluit. Propter hoc sit vobis cognitum quod omnes suas ipse vult proprietates mittere in bannum. Dicitis vos ita? Domne Comes: sic dico. Per istum fustem et istum wantonem mitto omnes res de Martino in banno. Praecipite fieri notitiam.

Domne Comes: hoc dicit Martinus, quod audivit dicere, quod vos misistis omnes res suas in banno propter hoc, quod per plures vices venit reclamatio de illo ad vos de furto, et de alia malitia. Et vos plures vices ei mandastis, quod ad vestrum placitum veniret, et ille iustitiam faceret, et ille venire noluit. Et non sunt nisi tres menses. Et modo est paratus in vestra praesentia ad faciendam iustitiam omnibus, qui se reclamarent super se. Et vult, quod vos propter Deum, et animam Regis mittatis suas res de banno. Tunc per suum dat wadimonium Comiti, ut faciat legem reclamantibus. Et post Comes dicit: Per istum fustem et istum wantum tollo omnes res eius de banno. Praecipite fieri notitiam.

Petre te appellat Martinus, quod tu tenes sibi terram malo ordine in tali loco ad partem Publicam, unde ipse est Advocatus. *Ipsa* terra mea propria est per successionem mei Patris, et ad partem Publicam quid pertinet? Tuae res fuerunt missae in bannum, et ecce chartula notitiae. Falsa est ipsa notitia. Tunc falsator qui notitiam vocat, interrogetur, quomodo vult, ut clarefacta fiat. Si responderit vel per Capitulum widonis, vel per bellum sit ut dicturi sumus. Si dixerit: ecce notitiam, quomodo meae res fuerunt tractae de banno, tunc Advocatus, aut dicat falsam notitiam, aut taceat. Et si falsam dixerit, sit ut dicturi sumus. Si dixerit: ego non feci ipsum malum, quod legitur in notitia, probet Advocatus. Et si non potuerit, ipse iuret. Si dixerit: non mihi fuit cognitum; probet Advocatus. Si dixerit: non est transactus annus: Iudices videant in notitiam. Si dixerit: me non distuli pervenire per totum annum; probet Advocatus, et si non potuerit, ipse iuret. Et in omnibus istis probationibus si dare adversarius contra voluerit, sit, ut superius diximus.

Petre te appellat Martinus, quod tu tenes sibi malo ordine terram in tali loco. Ipsa terra mea propria est. Et ecce praeceptum, quod fecit mihi Imperator. Quid pertinuit ad Imperium? Meae res fuerunt missae in bannum per crimen. Et tibi quid pertinuerunt antequam tuae res fuissent missae in bannum? Per successionem mei patris. Potes tu probare, quod tu postquam Imperator tibi dedit, quod Imperator infra hoc quod tuae res fuerint missae in bannum, et quod pater tuus per XXX. annos habeat terram ipsam possessam? Possum. Da vadimonium de probare, et tu da vadimonium de placito, et contra, si potes. Et si dicat unusquisque testis ex una parte: Hoc sapio, quod ipse Martinus, postquam Imperator tibi dedit. Et quod Imperator, et quod res Martini fuerunt missae in bannum, et quod Martinus antequam suae res fuissent missae in bannum, et quod pater suus per XXX. annos habet possessam ipsam terram. Et unusquisque testis ex alia parte dicat: Hoc sapio, quod Iohannes fuit investitus ad proprium de illa petia de terra infra illos XXX. annos; ita tamen ut sint laudati, et iurent, et omnis res vadat, ut superius diximus.

Petre te appellat Martinus, quod tu tenes sibi terram malo ordine in tali loco. Ipsa terra mea propria est. Quid tibi pertinet? Imperator mihi fecit praeceptum de ipsa terra. Et quid pertinuit ad Imperium? Res de Petro fuerunt missae in bannum. Quid pertinuerunt ad Petrum? Per successionem sui patris. Potes tu probare, quod tu postquam Imperator tibi dedit, quod Imperator, infra hoc, quod res de Petro fuerunt missae in bannum, quod Petrus, antequam

suae res fuissent missae in bannum, et quod pater tuus per XXX. annos possessam habeatis? Si responderit: possum; probet, et terram habeat. Si vero adversarius dare contra voluerit, det et sit, ut superius diximus. Si vero responderit: non possum probare, tunc interrogetur adversarius, si potuerit probare, se fuisse investitum de illa terra infra XXX. annos ad proprium. Si vero dixerit: non: tunc ille alter iuret cum suis sacramentalibus suam possessionem. Et ita secundum quosdam est Petri.

XXI. Si quis aliqua necessitate cogente homicidium commiserit, Comes in cuius ministerio res perpetratur, compositionem solvere, et faidam per sacramentum pacificare faciat. Quod si una pars consentire ei ad hoc noluerit, aut ille qui homicidium commisit, aut is qui compositionem accipere debet: tunc Comes illum, qui contumax fuerit, ad praesentiam nostram venire faciat, ut eum ad tempus, quod nobis placuerit, in exilium mittamus, donec ibi castigetur; ut Comiti suo inobediens esse ultra non audeat, et maius damnum inde non accrescat. *Ibid.* c. 13. I. 9. 34.

XXII. Ibi sacramenta iuranda sunt, ubi antiquitus fuit consuetudo sacramenta arramire, vel iurare; et ibi mallum habeatur. Mallum tamen neque in Ecclesia, neque in atrio eius habeatur. Minora vero placita Comes infra suam potestatem, vel ubi impetrare potuerit, habeat. Volumus utique, ut domus a Comite in loco, ubi mallum tenere debeat, constituatur, ut propter calorem solis et pluviam, publica utilitas non remaneat. *Ibid.* c. 14. II. 55. 26. et 27.

XXIII. Si quis liber homo de furto accusatus fuerit, et res proprias habuerit in mallo, ad praesentiam Comitis se adramiet; et si res non habuerit, fideiussorem donet, qui eum adramiet, et in Palatium adduci faciat. Et liceat ei in prima vice per sacramentum secundum legem se idoneare, si potuerit. Et si alia vice duo vel tres eum de furto accusaverint, liceat ei contra unum ex his cum scuto et fuste in campo contendere. Quod si servus de furto accusatus fuerit, dominus eius pro eo emendet, aut eum sacramento excuset, se tale furtum perpetratum non habere, propter quod ad supplicium tradi debeat. *Ibid.* c. 15. I. 25. 76.

XXIV. Si quis literas nostras despexerit, idest tractorias, quas propter Missos nostros recipiendos dirigimus; aut honorem quem habet amittat; aut in eo loco, ubi missos nostros recipere debuerit, tamdiu resideat, et de suis rebus Legatos illuc venientes suscipiat, quousque animo nostro satisfactum habeat. Qui vero Epistolam nostram quocumque modo despexerit, iussu nostro veniat ad Palatium, et iuxta nostram voluntatem congruam suae stultitiae castigationem accipiat. Et si liber homo, aut Ministerialis Comitis hoc fecerit, honorem qualemcunque habuerit, sive

beneficium amittat. Et si servus fuerit, nudus ad palum vapuletur, et capili eius tondeantur. *Ibid. c.* 16. III. 7. 1.

FORM. Petre te appellat Domnus noster Imperator, quod tu habuisti suas literas in dispectione, quas propter Missos suos recipiendos tibi mittebat. Petre te appellat Imperator, aut eius Advocatus, quod tu habuisti Epistolam ipsius Domni Imperatoris in dispectione. Non feci. Ergo exdic te solus. Poena est, aut honorem perdat, aut suscipiat legationem ex parte Regis, in loco, ubi praedictos Missos suscipere debuit, aut ad satisfactionem animo eiusdem Regis; aut ad Palatium vadat, et iuxta voluntatem Regis castigationem suscipiat, et ut in Lege est.

XXV. Ut ubi tempore Avi nostri Pipini consuetudo fuit teloneum dare, et ibi in futuro detur. Nam ubi noviter incoeptum est teloneum, ulterius non exigatur. Et ubi necesse non est fluvium transire ad pontem, vel ubi navis per mediam aquam, aut sub pontem pergit, et ad ripam non appropinquaverit, neque ibidem aliquid emtum, vel venditum fuerit, ulterius teloneum non detur. Et nemo cogatur per pontem ire, ubi iuxta pontem aquam transire potest. Et qui ulterius in talibus locis, vel de his, qui ad Palatium, sive in hostem pergunt, teloneum exactaverit, cum sua lege ipsum teloneum reddat, et insuper bannum, idest, LX. solid. componat. *Ibid. c.* 17. III. 1. 31.

FORM. Petre te appellat Martinus, quod tu malo ordine tulisti sibi soldos VI. toloneum illic, ubi non fuit rectum, aut antiqua consuetudo, aut quod sibi pergenti ad Palatium, vel in hostem, teloneum abstulisti X. soldos. De torto. Da sibi vadimonium si recordatus fueris, ut ei illud teloneum secundum suam legem emendes. Sin autem ut te exdicas secundum tuam legem, cuius placiti sacramenta ita sunt. Appellatoris: de hoc, quod te appellavi de torto, te non appellavi me sciente, si Deus etc. Rei: de hoc, quod tu me appellasti, de torto me appellasti. Si Deus etc. Poena vero est extra tolonеum cum sua lege banni solutura.

XXVI. Quicumque liber homo denarium merum et bene pensantem recipere noluerit, bannum nostrum, idest, LX. solid. componat. Si vero servi Ecclesiastici, vel Vasallorum nostrorum hoc facere praesumserint, LX. ictus accipiant. Aut si Magister *l*) eorum aut Advocatus, quilibet est, eos vel ad Comitis vel Missorum nostrorum iussum praesentare noluerit *m*), praedictum bannum, idest LX. solid. componat. *Ibid. c.* 18. III. 28. 1.

FORM. Petre te appellat Martinus, qui est Advocatus de parte Publica, quod tu noluisti recipere denarium merum et bene pensantem. Petre te appellat Martinus, qui est Advocatus de parte Publi-

l) Un. Cod. *Minister.*
m) Al. Codd. *Advocatus qui liberi homines sunt, eos vel Comiti vel Misso nostro praesentare voluerint.*

ca; quod Iohannes servus Ecclesiae Sancti Rufini, unde tu es Advocatus, aut servus tuus, noluit recipere denarium merum et bene pensantem. Petre te appellat Martinus, qui est Advocatus de parte Publica, quod tu noluisti praesentare ad iussum Comitis servum Ecclesiae Sancti Rufini, unde tu es Advocatus, qui noluit recipere denarium merum et bene pensantem.

XXVII. De falsa moneta iubemus, ut qui eam percusserit, et probatum fuerit, manus eius amputetur. Et qui hoc consenserit, si liber est, LX. solid. componat; si servus est, LX. ictus accipiat. *Ibid. c.* 19. I. 28. 2.

FORM. Petre te appellat Martinus, qui est Advocatus de parte Publica, quod tu baptisti falsam monetam, aut consentisti.

XXVIII. Si quis proprium nostrum, quod in vestitura Genitoris nostri fuerit, alicui quaerenti reddiderit sine nostra iussione, aliud tantum nobis de suo proprio cum lege sua componat. Et quicumque se sciente illud per malum ingenium acquirere tentaverit, pro infideli teneatur, quia sacramentum fidelitatis, quod nobis promisit, irritum fecit, et ideo secundum nostram voluntatem et potestatem iudicandus est. *Ibid. c.* 20. I. 34. 3.

XXIX. Si quis puerum invitis parentibus totonderit, aut puellam velaverit, legem suam in triplo componat, aut ipsi puero vel puellae, si iam suae potestatis sunt, aut illi in cuius potestate fuerint. Illi vero potestatem habeant capitis sui, et in tali habitu permaneant, qualis eis placuerit. *Ibid. c.* 21. I. 33. 4.

FORM. Petre Presbyter cum Iohanne tuo Advocato de hoc te appellat Martinus Salicus, quod tu filium suum Iohannem puerum totondisti, aut Aldam puellam suam filiam se invito velasti. De torto. Da sibi vadimonium cum tuo Advocato, si te recordatus fueris, ut emendes. Sin autem, ut tuus Advocatus exdicat se secundum tuam legem.

XXX. Si mancipia a domino suo fugerint in aliam potestatem, volumus, ut propter hoc nullum praemium recipiat ipse, in cuius potestate inventa fuerint, pro eo quod ea reddiderit, vel foris eiecerit. Et non solum hoc, sed etiam si ea nec reddere, nec foras eiicere voluerit, et legitimo domino ea contradixerit, et illa exinde fugerint, secundum legem solvere cogatur ea. *Capitul. d'W. l.* 3. *c.* 19. I, 25. 77.

FORM. Petre te appellat Martinus Longobardus, quod unum suum mancipium fugit in tuam potestatem, et tu noluisti illud sibi reddere, nec a tua potestate illud foras eiicere, et in terra fugit de tui potestate, et illud perdidit.

XXXI. Quicumque tributariam terram, unde tributum ad partem nostram exigi solebat, vel ad ecclesiam, vel cuilibet alteri tradiderit, is qui eam suscepit, tributum quod exinde solebat exire, omnibus modis ad partem nostram tribuat; nisi forte talem firmitatem habeat de parte nostra,

per quam ipsum tributum sibi perdonatum posset ostendere. *Ibid.* c. 3. III. 8. 2.

XXXII. Si quis terram censualem habuerit, quam antecessores sui ad aliquam Ecclesiam, vel ad Villam nostram dederint, nullatenus eam secundum legem tenere potest, nisi ille voluerit, ad cuius potestatem illa Ecclesia vel Villa pertinet, nisi forte filius eius, aut nepos eius sit, qui eam tradiderit, et ei eadem terra nostra ad tenendum placita sit. Sed in hac re considerandum est, utrum ille, qui eam tenet, dives aut pauper sit, et utrum aliud beneficium habeat, vel etiam proprium. Et qui eorum neutrum habuerit, erga hunc misericorditer agendum est, ne ex toto expolietur, ut in egestatem incidat, et ut talem censum inde persolvat, qualis fuerit constitutus ei, vel portionem inde aliquam in beneficio accipiat, unde se substinere valeat. *Ibid.* c. 4. III. 8. 5.

XXXIII. De nonis, et decimis considerandum est, ut de frugibus terrae, et animalium nutrimine persolvantur. *Ibid.* c. 5. III. 3. 5. *ab init.*

XXXIV. De decimis, ut dentur, et dare nolentibus, secundum quod anno praeterito denunciatum est, a Ministris Reipublicae exigantur: et n) eligantur quatuor vel octo homines optimi, pro ut si opus o) fuerit, de singulis Plebibus iuxta qualitatem uniuscuiusque Plebis, ut ipsi inter Sacerdotes et Plebem testes existant p), ubi datae vel non datae fuerint. Hoc autem ideo tantos testes mittendos esse diximus, ne ibi q) iuramentum aliquod faciendi necessitas contingat. Non tamen ideo tantos testes mittendos esse dicimus, ut ipsos semper omnes in dandis decimis praesentes esse pariter necesse sit, sed ut dum pluribus comittitur, minus graventur. Duos autem testes, si adfuerint, sufficere credimus. Negligentes autem a Presbyteris Ecclesiarum admoneantur usque ad tertiam vicem, ut ipsi r) decimam dent: quod si contemserint, ab introitu Ecclesiae prohibeantur. Et si hoc minime emendaverint, a Ministris Reipublicae districti, singuli per caput VI. solid. Ecclesiae componant, et insuper dare decimam cogantur. Nam si iterum contemtores existant, tunc per publicam auctoritatem domus vel casae eorum wifentur s), quousque pro ipsa decima, sicut supra dictum est, satisfaciant. Quod si denuo rebelles vel contradictores esse voluerint, et super ipsam wifam t) sua auctoritate praesumserint introire, tunc

n) Herold. *id est.*
o) Herold. *vel prout opus.*
p) Herold. *exigant.*
q) Herold. *Hoc ideo, ne ibi etc.*
r) Herold. *ut ipsam.*
s) Herold. *hiusentur.*
t) Herold. *hiusam.*

a Ministris Regis in custodiam u) mittantur, usque dum ad iudicium publicum perducantur; et ibi secundum legem aut Comitem vel ad partem v) reipublicae componant. Reliquam vero decimam, ut supra dictum est, et VI. solid. w) ad Ecclesiam satisfaciant. III. 3. 6.

XXXV. Si cuiuslibet mancipium in Villa nostra confugerit, actor eiusdem Villae quaerenti domino id non contradicat, sed statim eum foras de eadem Villa eiiciat. Et si se putat ad id repetendum iustitiam habere, petat, et secundum legem acquirat. Si vero tempore Domini Karoli genitoris nostri in Villa illa confugerit, et dominus eius id quaerit, actor eiusdem Villae aut legitime id contendat, aut quaerenti domino reddat; et actor propter investituram Domini nostri Karoli genitoris idem mancipium contradicere non audeat x), si illius proprium esse cognoverit. *Capitul. IV. a.* 819. *c.* 6. I. 25. 78.

XXXVI. Volumus ut Missi nostri per singulas Civitates, una cum Episcopo, et Comite, vel Misso nostro y) vel nostris hominibus, ibidem commanentibus, eligant, quorum cura sit, pontes per diversa loca emendare, et eos, qui illos emendare debent, ex nostra iussione ammoneant, et unusquisque iuxta possibilitatem suam emendare studeat. *Ibid. c.* 8. III. 1. 32.

XXXVII. De iniustis occasionibus et consuetudinibus noviter institutis, sicut tributa sunt, et telonea in media via, ubi nec aqua, nec palus, nec pons, nec aliquid tale fuerit, unde iuste census exigi possit, vel ubi naves subtus pontes transire solent, sive in medio flumine, ubi nullum est obstaculum, ut auferatur, antequam ad nostram notitiam deferatur. *Capitul. V. a.* 819. *c.* 4. III. 1. 33.

XXXVIII. Legatio Missorum nostrorum haec est. Primum, ut sicut iam aliis Missis nostris iniunctum est, faciant iustitiam de rebus et libertatibus iniuste ablatis. Et si Episcopus, aut Abbas, vel Vicarius, aut Advocatus, aut quislibet de plebe hoc fecisse inventus fuerit, statim restituatur. Si vero Comes, vel Actor dominicus, vel alter Missus Palatii nostri hoc perpetraverit, et in nostra potestate redierit, res diligenter investigata et descripta ad nostrum revertatur iudicium, quod est ita. Volumus autem de his libertatibus et rebus reddendis, quae in nostra investitura sunt, ut primum quosque per optimos inquirantur: et

u) Al. Codd. *ministris reipublicae in custodia.*

v) Herold. *contra comitem vel partem.*

w) Herold. *Reliqua autem ut supra dictum est de decimis et VI. solidis.*

x) Al. Codd. *etsi.*

y) Un. Cod. *Episcopo, et Misso nostro, et Comite.*

si nec per illos rei veritas inveniri possit, tunc per eos, qui post ipsos iam in illa z) vicinia meliores sunt, rei veritas inveniatur. Et si nec per illos rei veritas inveniri possit, tunc liceat litigatoribus ex utraque parte testes adhibere, et si discordaverint, secundum constitutionem a nobis promulgatam examinentur. *Ibid. c.* 1. II. 52.

Item. Petre te appellat Martinus, quod tu tulisti sibi iniuste investituram de uno suo servo, vel bove, aut caballo. Petre te appellat Martinus, quod ipse stabat in sua libertate, et tu iniuste misisti eum in tuum servitium. Petre te appellat Martinus, quod pars monasterii, vel publica, unde tu es Advocatus, tulisti sibi iniuste investituram de uno suo servo vel caballo. Similiter fit appellatio de investitura terrae injuste ablatae, secundum quosdam. Sed sunt quidam, qui dicunt hoc debere finiri de investitura praedii. Si reus dixerit, de torto me appellas; tunc sit inquisitio investiturae publicae per optimos vicinae. Et si per illos invenire non possunt, tunc per eos, *qui* post illos in illa vicinia sunt meliores, veritas inveniatur. Et si *per* illos non invenitur, reddatur investitura per hanc legem, et offensa emendentur secundum legem illius, cui malum fecit. Si vero inveniri non possit, tunc appellator probet, et adversarius publicus det contra, si vult. Si vero non potuerit probare, aut rem perdat, vel ad aliam appellationem se volvat secundum quosdam. Si vero privatus fuerit, qui investituram alteri tulit, non debet esse inquisitio per hoc capitulum, sed probatio, vel ita ut perditor appellare voluerit, et post investituram emendetur, bannumque solvatur. Si vero probare voluerit, vel non potuerit, exdicat se reus cum suis sacramentalibus.

XXXIX. De honore ecclesiarum, ut per omnia eis exhibeatur, sicut nuper a nobis cum consensu omnium fidelium nostrorum constitutum est. *Ibid. c.* 5. III. 1. 34.

XL. De nova et falsa moneta diximus, et de despectu nostrarum literarum, et de latronibus cohercendis, et puniendis, et faydis pagandis, et de homicidiis prohibendis, et de periuriis et falsis testibus compescendis; et de his omnibus et ceteris his similibus constituimus, ut omnibus annuncietur, et in futuro observetur. Hoc quoque volumus, ut Missi nostri observent, et quicquid de his caussis, vel simul vel singulariter emendare potuerint, emendent, et ea, quae emendaverint, diligenter scriptis notent, et hoc sic peragere curent, quatenus iuste reprehendi a quoquam nullatenus possint; et quae facere debent, aut quae possunt, nullatenus praetermittant. Imo caveant, ne quod absit, aut gratia alicuius, aut honoris, aut timoris, sive odii caussa illud, quod agere debent, omittant. Et summopere studeant, ut hoc, quod per se facere non possunt, nobis

z) Un. Cod. *vestitura sunt, ut primum per optimos quosque inquirant, nisi actio per investituram fuerit. Et si per illos rei veritas inveniri non possit, tunc per eos, qui post illos in illa etc.*

notum faciant; et in omnibus praevideant, ut per singula capitula, tam verbis, quam scriptis, de omnibus quae illic peregerint, nobis rationem reddere valeant. *Ibid. c.* 13. III. 7. 2.

XLI. De placitis quidem, quae liberi homines observare debent, constitutio genitoris nostri penitus servanda atque tenenda est: ut videlicet in anno tria solummodo generalia placita observentur. Et nullus eos amplius placita observare compellat, nisi forsitan quilibet aut accusatus fuerit, aut alium accusavit, aut ad testimonium perhibendum vocatus fuerit. Ad cetera vero placita, quae Centenarii tenent, non alius venire iubeatur, nisi aut qui litigat, aut iudicat, aut qui testificatur. Et quicumque huius constitutionis transgressor de missis nostris inventus fuerit, bannum nostrum componat. *Ibid. c.* 14. II. 40. 5.

XLII. Ut de debito, quod ad nostrum opus fuerit wadiatum, talis consideratio fiat: ut is qui ignoranter peccaverit, non totum secundum legem componere cogatur, sed iuxta quod visum fuerit possibile. Is vero qui tantum malum voluntarie perpetraverit, totam legis compositionem cogatur exsolvere. *Ibid. c.* 15. I. 2. 11.

XLIII. Ut nullus ad palatium vel in hostem pergens vel de palatio vel de hoste rediens, tributum quod transitorium *a*) vocatur, solvere cogatur. *Ibid. c.* 16. I. 14. 6.

XLIV. Ut pontes publici, qui per bannum fieri solebant, anno praesenti in omni loco restaurentur. *Ibid. c.* 17. III. 1. 35.

XLV. Ut Clerici, et monachi fugitivi, et servi ad loca sua reverti iubeantur. *Ibid. c.* 18. I. 25. 79.

XLVI. Ut nullus Episcopus, nec Abbas, nec Abbatissa, Centenarium Comitis, vel Comitem ad Advocatum habeat. *Ibid. c.* 19. II. 47. 4.

XLVII. Ut Vicarii, et Centenarii, qui fures et latrones celaverint vel defenderint, secundum dictam sibi sententiam iudicentur. *Ibid. c.* 20. I. 25. 80.

XLVIII. Ut Comites, et Vicarii, et Centenarii de constitutione legis admoneantur: et propter iustitiam pervertendam munera non accipiant. *Ibid. c.* 21. II. 32. 18.

XLIX. De forestibus nostris, et ubicumque fuerint, diligentissime inquirantur, quomodo salvae factae sint, et defensae. Et Comitibus denuntietur, ne ullam forestem noviter instituant; et ubi noviter institutas sine nostra iussione invenerint, dimittere praecipiant. *Ibid. c.* 22. III. 35. 1.

L. Ut in illius Comitis ministerio, qui bonas iustitias

---

a) Un. Cod. *transitura.*

factas habet, Missi nostri diutius non morentur, neque illic multitudinem convenire faciant: sed ibi moras faciant, ubi iustitias vel minus, vel negligenter factas invenerint. *Ibid.* c. 24. II. 52. 19.

LI. Ut in illius Comitis ministerio ibidem Missi nostri placitum non teneant, qui in aliquo missatico directus est, donec reversus fuerit. *Ibid.* c. 25. II. 52. 20.

LII. Ut ubicumque Missi nostri, aut Episcopum, aut Comitem, aut Abbatem, vel alium quemlibet quocumque honore praeditum, qui iustitiam facere noluerit, vel prohibuerit, de ipsius rebus vivant, quamdiu in eodem loco iustitiam facere debent. *Ibid.* c. 23. II. 52. 21.

LIII. De observatione praeceptorum nostrorum in immunitate ita observetur, sicut a nobis et ab antecessoribus nostris constitutum est. *Ibid.* c. 8. III. 1. 36.

LIV. Et Missi nostri, qui vel Episcopi, aut Abbates sunt aut Comites, usque quo infra suam Iudiciariam vel terminum fuerint, nihil de aliorum coniectu accipiant. Postquam vero inde longe recesserint, tunc accipiant secundum quod in sua tractoria continetur. Vassi vero nostri, et ministeriales, qui Missi sunt, ubicumque venerint, inde coniectum accipiant. *Ibid.* c. 26. III. 1. 38.

LV. Ut omnis ordo ecclesiarum Lege Romana vivat, et sic inquirantur et defendantur res ecclesiasticae, ut emphitheoseos contractus, unde ecclesia damnum patitur, non observentur, sed secundum Legem Romanam destruantur, et poena non solvatur. III. 1. 37.

LVI. Omnibus igitur Episcopis, Abbatibus, cunctoque Clero omnino praecipimus, Vicedominos, Praepositos, Advocatos, seu Defensores bonos habere: non crudeles, nec cupidos, nec periuros, non falsitatem amantes, sed Deum timentes, et in omnibus iustitiam facientes, vel diligentes. De iudicibus autem, vel Centenariis, atque Tribunis, vel Vicariis, dignum esse censuimus, ut si mali fuerint reperti, de ministerio suo abiiciantur. II. 47. 5.

LVII. Si servi per contumaciam collecta multitudine vim intulerint alicui, id est aut homicidium, aut qualemcumque rerum direptionem fecerint, domini eorum, quorum negligentia evenerit hoc, pro eo quod constringere noluerint, ut talia facere non audeant, bannum nostrum solvere cogantur; id est, LX. solid. componant, insuper damnum et homicidium. b) *Capitul. Lib. IV. c.* 1. I. 17. 8.

---

b) *Un. Cod.* *cogantur: et solidos LX. solvant pro unoquoque, si Longobardi sint domini. Similiter et de aldiis,*

notum faciant; et in omnibus praevideant, ut per singula capitula, tam verbis, quam scriptis, de omnibus quae illic peregerint, nobis rationem reddere valeant. *Ibid.* c. 13. II. 7. 2.

XLI. De placitis quidem, quae liberi homines observare debent, constitutio genitoris nostri penitus servanda atque tenenda est: ut videlicet in anno tria solummodo generalia placita observentur. Et nullus eos amplius placita observare compellat, nisi forsitan quilibet aut accusatus fuerit, aut alium accusavit, aut ad testimonium perhibendum vocatus fuerit. Ad cetera vero placita, quae Centenarii tenent, non alius venire iubeatur, nisi aut qui litigat, aut iudicat, aut qui testificatur. Et quicumque huius constitutionis transgressor de missis nostris inventus fuerit, bannum nostrum componat. *Ibid.* c. 14. II. 42. 5.

XLII. Ut de debito, quod ad nostrum opus fuerit wadiatum, talis consideratio fiat: ut is qui ignoranter peccaverit, non totum secundum legem componere cogatur, sed iuxta quod visum fuerit possibile. Is vero qui tantum malum voluntarie perpetraverit, totam legis compositionem cogatur exsolvere. *Ibid.* c. 15. I. 2. 11.

XLIII. Ut nullus ad palatium vel in hostem pergens vel de palatio vel de hoste rediens, tributum quod transitorium a) vocatur, solvere cogatur. *Ibid.* c. 16. I. 34. 6.

XLIV. Ut pontes publici, qui per bannum fieri solebant, anno praesenti in omni loco restaurentur. *Ibid.* c. 17. III. 1. 35.

XLV. Ut Clerici, et monachi fugitivi, et servi ad loca sua reverti iubeantur. *Ibid.* c. 18. I. 25. 79.

XLVI. Ut nullus Episcopus, nec Abbas, nec Abbatissa, Centenarium Comitis, vel Comitem ad Advocatum habeat. *Ibid.* c. 19. II. 47. 4.

XLVII. Ut Vicarii, et Centenarii, qui fures et latrones celaverint vel defenderint, secundum dictam sibi sententiam iudicentur. *Ibid.* c. 20. I. 25. 80.

XLVIII. Ut Comites, et Vicarii, et Centenarii de constitutione legis admoneantur: et propter iustitiam pervertendam munera non accipiant. *Ibid.* c. 21. II. 32. 18.

XLIX. De forestibus nostris, et ubicumque fuerint, diligentissime inquirantur, quomodo salvae factae sint, et defensae. Et Comitibus denuntietur, ne ullam forestem noviter instituant; et ubi noviter institutas sine nostra iussione invenerint, dimittere praecipiant. *Ibid.* c. 22. III. 35. 1.

L. Ut in illius Comitis ministerio, qui bonas iustitias

---

a) Un. Cod. *transitura.*

FORM. Maria cum Donato tuo tutore Petrus te appellat, quod es sua ancilla, et malo ordine subtrahis te de suo servitio. Libera sum nascendo. Hoc dico ego, quod tu te sciente sociasti te in coniugio cum Martino meo servo, qui mihi fuit traditus per crimen, aut per debitum.

II. Si quis liber homo uxorem alienam adulteraverit, et secundum leges in manus eius traditi fuerint, et postea coniuncti fuerint, a publicis partibus recipiantur, et qui ipsos comparatos habuerint, pretium suum perdant. *Ibid.* c. 2. I. 32. 7.

FORM. Petre te appellat Martinus, qui est Advocatus de parte Publica, quod tu comparasti Marcoardum, qui adulteravit mulierem Donismundam simul cum adultera, et postea sunt convicti. Non Deo placet, hoc sit verum. Da vadimonium, ut te expdicas, aut emendes.

III. Volumus, ut Comites nostri licentiam habeant inquisitionem facere de ipsa coniunctione adulterii.

IV. Volumus de obligationibus, ut nullus per sacramentum, nec per aliam obligationem, adunationem faciat: et si hoc facere praesumserit, tunc ille qui prius concilium inchoavit, et hoc factum habet, in exilio ab ipso Comite in Corsicam mittatur, et illi alii bannum nostrum id est LX. sol. componant *c*). Et si talis fuerit, qui non habeat unde componat, LX. ictus accipiat. *Ibid.* c. 4. I. 17. 9.

FORM. Petre te appellat Martinus, qui est Advocatus de parte Publica, quod tu fecisti adunationem. Et fuisti in capite. Petre te appellat Martinus, qui est Advocatus de parte Publica, quod Paulus fecit adunationem per obligationem, et fuit in capite, et tu fuisti cum ipso.

V. Volumus, ut cum collectis, vel scutis ad placitum Comitis nullus praesumat venire; et si praesumserit, bannum nostrum componat. *Ibid.* c. 5. II. 46. 2.

VI. De sanctimoniali femina statuimus, ut si adulterium fecerit, et inventum fuerit, res quas habeat, in fisco nostro socientur. Persona vero eius sit in potestate Episcopi, in cuius Parochia est, ut in monasterio mittatur. *Ibid.* c. 6. II. 37. 5.

VII. Volumus, ut Episcopi, et Abbates, et Abbatissae suos Advocatos habeant, et pleniter iustitiam faciant ante Comitem suum. *Ibid.* c. 7. II. 47. 6.

VIII. De illis hominibus, qui res suas alienaverint, ubicumque super eas resident, distringat eos Comes per excubias publicas *d*), sicut lex continet *e*). *Ib.* c. 8. III. 9. 2.

---

c) Un. Cod. addit: *nisi obligatio sit facta, vel inemendata per Comitis negligentiam et auctor facti sit praeditus aliqua dignitate.*

d) Un. Cod. *pro excubiis publicis.*

e) Un. Cod. addit: *et tria generalia placita custodiant.*

IX. Placuit nobis de omnibus liberis, ut nihil eis superponatur, nisi sicut lex est, et rectitudo continet *f*). *Ibid.* c. 10. III. 12. 3.

X. Volumus ut Episcopi una cum Comite suos Advocatos eligant. *Ibid.* c. 9. II. 47. 7.

XI. Volumus de excubiis publicis, quae ad utilitatem Regni nostri pertinent, praecepta emunitatum impedimentum non praestent, sed adiutorium. *Ibid.* c. 11. III. 1. 39.

XII. Ut Cancellarii electi boni et veraces chartas publicas conscribant ante Comitem, et Scabinos, et Vicarios eius. Et nullis modis hoc facere praesumant de pecunia vel substantia, antequam legitimum pretium detur. *Ibid.* c. 12. II. 40. 1.

XIII. De Cancellariis, qui veraces electi sunt, ad homines infirmos veniant, et secundum legem instrumenta chartarum scribant, et a testibus roborentur, et statim cum scriptae chartae fuerint, ostendantur ante Episcopum, et Comitem, et Iudicem, vel Vicarios, aut in Plebe ut veraces esse cognoscantur. *Ibid.* c. 13. II. 40. 2.

XIV. Ut mulieres Romanae, quae viros habuerunt Longobardos, eis defunctis a lege viri sui sint absolutae, et ad suam revertantur legem. Et hoc statuimus, ut simili modo servetur in ceterarum natione mulierum. *Ibid.* c. 14. II. 7. 2.

XV. Placuit nobis, ut si pro quibuslibet culpis atque criminibus quaecumque persona totiens fuerit correpta, ut etiam excommunicatione pro contemtu digna habeatur, Comitem suum Episcopus sibi societ, et per amborum consensum huiuscemodi distringatur contemtor, ut iussioni Episcopi sui obediens existat. Si vero assensum non dederit, bannum nostrum nobis persolvat. Quod si adhuc contumax extiterit, tunc ab Episcopo excommunicetur. Si vero excommunicatus corrigi nequiverit, a Comite in vinculis distringatur, quousque nostrum contemtor suscipiat iudicium. Si vero Comes in talibus causis repertus fuerit noxius, per Episcopum eius nobis nuncietur. Si autem Vassus noster in hac culpa fuerit reptus *g*), sicut supra, a Comite distringatur. Quod si eum non audierit, nobis innotescat, antequam in vinculis mittatur. *Ibid.* c. 15. II. 54. 1.

XVI. Volumus ut omnibus modis emunitates Progenitorum nostrorum praecepto seu nostro *h*) pleniter ac iuste observentur *Ibid.* c. 16. III. 1. 40.

---

f) Un. Cod. addit: *id est ut faciant vias et pontes.*

g) Certe leg. *repertus.*

h) Un. Cod. *emunitates pro iussione genitorum nostrorum, seu nostra.* Alt. *emun. progen. nostrorum seu nostra, pleniter etc.*

XVII. Volumus ut rerum, quae a liberis personis locis Deo dicatis conferuntur, liceat eis sibi usumfructum et ordinationem rerum earundem, si aliter sibi placuerit, reservare. Si aliter eas non ordinaverint, ita maneant, sicut prius datae fuerint. *Ibid. c.* 17. II. 18. 8.

XVIII. Singulis Episcopis, Abbatibus, Abbatissis duos concedimus habere Advocatos: unum qui caussam procuret, alium qui sacramentum deducat; eosque quamdiu advocationem tenuerint, ab hoste relaxamus. *Ibid. c.* 18. II. 47. 8.

XIX. Prohibemus enim, ut nemo usuras facere praesumat post sui Episcopi contestationem. Quod si quis post eius interdictum facere praesumserit, a Comitibus, sicut supra dictum est de contemtoribus, praecipimus ut distringatur. *Ibid. c.* 19. II. 54. 2.

XX. Praecipimus, ut singulae plebes secundum antiquam consuetudinem fiant emendatae. Quod si filii eiusdem Ecclesiae eas restaurare noluerint, a ministris Reipublicae distringantur, ut volentes nolentesque nostram observent praeceptionem. *Ibid. c.* 20. III. 1. 41.

XXI. De precariis quoque, quae a Rectoribus ecclesiarum irrationabiliter fiebant, et se suosque successores poena gravi obligabant, ut facta eius nequirent dissolvere, praecipimus, ut nemo successor in antecessoris sui poena statuta sit obligatus: sed suae providentiae concessum, ut si antecessor eius res ecclesiae irrationabiliter distribuerit, ab eo eidem ecclesiae ad ius tenendum revocentur. *Ibid. c.* 21. III. 10. 2.

XXII. Placuit nobis, ut liberi homines, qui non propter paupertatem, sed ob vitandam Reipublicae utilitatem, fraudulenter ac ingeniose res suas ecclesiis delegant, easque denuo sub censu utendas recipiunt, ut quousque res ipsas possident, et hostes et reliquas publicas functiones faciant. Quod si iussa facere neglexerint, licentiam eos distringendi Comitibus permittimus per ipsas res, nostra non resistente immunitate, ut status et utilitas Regni nostri huiusmodi adinventionibus non infirmetur. *Ibid. c.* 22. III. 9. 5.

XXIII. Volumus ut similiter in Laicali ordine haec servetur mensura i) videlicet, ut si quis alterius proprietatem, qui hostem facere possit, emerit, aut quovis modo ad eum pervenerit, eique ad utendum eam dimiserit, si negligens de hoste fuerit, per ipsas res a Comite distringatur, ut quoquomodo publica utilitas non minoretur. III. 9. 4.

---

i) Un. Cod. *ut similis mensura in Laicali ordine de hac reservetur.*

XXIV. Praecipimus, ut de his fratribus, qui in nostris et Romanis finibus k) in paternam, vel maternam l) succedunt hereditatem, si contigerit, quod unus eorum ecclesiasticae militiae sit mancipatus, et idcirco is, qui seculariter militare debuerat, ut se a defensione Regni subtrahat, in nostris finibus partem substantiae in portionem suscipere dissimulaverit, idcirco ut neque a Comite distringi valeat; ubicunque suus Comes eum invenerit, licentiam distringendi ei concedimus, ita ut primum fideiussorem donet, ut ad placitum veniat, et bannum nostrum persolvat. Si vero fideiussorem non invenerit, tamdiu per Comitem sub custodia teneatur, quousque fideiussorem inveniat, et bannum nostrum persolvat m). III. 9. 7.

Gloss. Per hoc exemplum capiuntur, qui fideiussorem non habent, quod stultorum est. Iurare enim debent, se non posse, ut Romani.

XXV. Homo ingenuus, qui multam quamlibet solvere non potuerit, et fideiussores non habuerit, liceat ei semetipsum in wadia ei, cui debitor est, mittere, usque dum multam, quam debuit, persolvat. Capitul. IV.

XXVI. De liberis vero hominibus, qui in alienam potestatem mobile suum transferunt, ut exactores eorum pignorare eos non possint; placet nobis, ut eorum res infiscentur, quousque venientes ad audientiam iustitiam n) faciant. Si vero venire contempserint, secundum Capitulare domini ac genitoris nostri, de rebus eorum, et de rebus eorum habita o) aestimatione, damnum quaestori sarciatur. Qui vero illud mobile recipit, nisi per sacramentum probare non potuerit, quod propter iustitiam alicuius differendam illud mobile non recepisset, bannum nostrum persolvat. De fratribus namque, qui simul in paterna seu materna hereditate vivunt communiter, nolentes substantiam eorum dividere, occasione ut unus eorum tantum in hostem vadat, volumus ut si solus est, vadat. Si vero duo, similiter. Si vero tres fuerint, unus remaneat. Si ultra tres numerus creverit, unus semper propter domesticam curam, atque rerum communium excolentiam remaneat. Si vero inter eos aliqua fuerit orta contentio, quis eorum expeditionem facere debeat, tunc prohibemus, ut nemo eorum remaneat. In aetate quoque illorum lex propria servetur; et in nepotibus haec conditio remaneat p) similiter. III. 9. 8.

---

k) Al. Codd. *Romaniae finibus.*

l) Herold. *in patrimam vel matrimam.*

m) Un. Cod. *aut bannum nostrum solutum habeat.*

n) Al. editi *ad audientiam iustitiam.*

o) Un. Cod. *de ipsis rebus habita.*

p) Un. Cod. *teneatur.*

XXVII. Ut in testimonium non recipiantur de his capitulis, id est de hereditate, de proprietate aut libertate, de mancipiis, vel terris, sive de homicidio, et de incendio, illi qui non habent, si convicti fuerint falsum dixisse testimonium, unde secundum legem compositionem plenam facere possint. II. 51. 13.

XXVIII. Statuimus, ut iuratores omnes singulariter q) iurent. Et quicumque sacramentum vel debitum ante solis occasum persolverit, securus inde sit. II. 55. 28.

XXIX. Videtur nobis, ut quicumque liber homo ingeniose in servitium alicuius se tradiderit, is qui eum recipit, hoc quod ille, qui se in servitium tradidit, in publico per antiquam consuetudinem facere debuit, adimpleat. III. 9. 5.

XXX. De his, qui proprietates suas habent, et spontanea voluntate alicui delegaverint, et postea fraudulenter ab aliquo alio ignorante pretium de eisdem rebus venundatis acceperint, et cui ipsae res prius traditae fuerint, cognito negotio anno integro silens non contradixerit, sed propter illusionem tacens fuerit, ut emptorem illudere possit: si intra patriam per anni spatium, ut dictum est, tacens fuerit, prior traditio nihil ei valeat. Ille vero qui post primam traditionem res vendiderit, si vivens comprobatus fuerit hanc illusionem fecisse, bannum dominicum, id est LX. solid. componat. Si vero unde bannum componere, non habuerit, verberetur. II. 19. 1.

FORM. Petre te appellat Martinus, quod tu tenes sibi malo ordine terram in tali loco. Ipsa terra mea propria est. Et quid tibi pertinet? Per chartam, quam mihi fecit Marquardus. Contra legem est, quia postquam fecit mihi unam traditionem, non potuit tibi facere aliam. Hoc dico ego: quod tibi fuit cognitum, quando mihi vendidit, et tacuisti unum annum per illusionem. Et probet. Si dixerit: non fui infra patriam: probet ipse, qui habet posteriorem chartam. Si dixerit ipse, qui habet priorem chartam: tibi fuit cognitum, quod mihi erat vendita ipsa terra: probet.

XXXI. Quibuscumque per legem, propter aliquam contentionem, pugna fuerit iudicata, praeter de infidelitate r), cum fustibus et scutis pugnent, sicut in Capitulare dominico prius constitutum est. II. 55. 29.

XXXII. De fugitivis praecipimus, ut ministri Reipublicae a domino fugitivi nihil accipiant, cum reddiderint eos. I. 25. 81.

XXXIII. Videtur nobis de aldionibus, ut sicut lex habet, ita fiat. I. 25. 82.

Capitula facta a Lothario secus urbem Romam.

XXXIV. Constitutum habemus, ut omnes qui sub speciali defensione nostra, seu Domni Apostolici fuerunt re-

---

q) Un. Cod. *sigillatim.* r) Un. Cod. addit: *Regis.*

cepti, impetrata inviolabiliter iusta utantur defensione. Quod si quis contemptorum, in quocumque tempore hoc violare praesumserit, sciat se periculum vitae suae esse incursurum. Nam et hoc decernimus, ut Domino Apostolico in omnibus observent obedientiam, seu Iudicibus ac Ducibus suis, ad iustitiam faciendam. *Capitul. Lothar. I. Tit. I. c.* 1. III. 11. 1.

XXXV. Volumus, ut depraedationes, quae hactenus fieri solebant, ne fiant, neque vivente, neque defuncto Pontifice. Si quis vero hoc ulterius fecerit, sciat se legali sententia esse damnandum. Quae autem retro actae sunt, placet nobis, ut per dispositionem nostram legaliter fiant emendatae. *Ibid. c.* 2. III. 11. 2.

XXXVI. Volumus, ut in electione Pontificis nullus praesumat venire, neque liber, neque servus, qui aliquod impedimentum faciat illi, exceptis solummodo Romanis *s*), quibus antiquitus fuit consuetudo concessa per constitutionem sanctorum Patrum sit facultas eligendi Pontificem. Et si quis contra hanc iussionem facere praesumserit, in exilio tradatur. *Ibid. c.* 3. III. 11. 3.

XXXVII. Volumus, ut cunctus Populus Romanus interrogetur, quali lege vult vivere: ut tali lege, quali vivere professi sunt, vivant. Illisque denuncietur, ut hoc unusquisque, tam Iudices quam Duces, vel reliquus Populus sciat. Quod si offensionem contra eandem legem fecerint, eidem legi, qua profitentur vivere, per dispensationem Pontificis ac nostram subiaceant. *Ibid. c.* 5. II. 57. 1.

XXXVIII. De rebus ecclesiarum iniuste invasis sub occasione, quasi licentia accepta a Pontifice, et de his quae necdum redditae sunt, et tamen fuerunt a potestate Pontificum iniuste invasae, volumus, ut per Missos nostros fiant emendatae. *Ibid. c.* 6. I. 27. 11.

XXXIX. Placuit nobis, ut cuncti Iudices, sive hi, qui cunctis praeesse debent, per quos iudicialis potestas in hac urbe Roma agi debeat, in praesentiam nostram veniant; quoniam volumus nomina et numerum eorum scire, et singulis de ministerio sibi credito admonitionem facere. *Ibid. c.* 8. III. 36. 1.

XL. Novissime admoneatur omnis homo, ut sicut Dei gratiam, et nostram habere desiderat, ita praestet obedientiam et reverentiam huic Pontifici. *Ibid. c.* 9. III. 11. 3.

XLI. De pontibus vero, vel reliquis his similibus operibus, quae per antiquam consuetudinem ecclesiastici homines, per iustitiam *t*) cum reliquo populo facere debent,

---

s) Un Cod. *et illis solummodo Romanis.*

t) Un. Cod. *quae ecclesiastici homines per antiquam consuetudinem et iustitiam.*

Scabiniis denuntietur, ne quis deinceps etiam iustum iudicium vendere praesumat. *Ibid.* c. 4. II. 40. 5.

LI. Ut ubicumque commutationes, tam tempore nostro, quam genitoris nostri, illegitimae et irrationabiles, atque inutiles in ecclesiis Dei factae sunt, dissolvantur, et recipiat unusquisque quod dedit. Ubi vero mortua manu interiacet, aut alia quaelibet caussa, quae rationabilis esse videtur, inventa fuerit, diligenter perscribatur, et ad nostram notitiam perferatur. *Ibid.* c. 5. III. 10. 3.

LII. Quicumque comprobatus fuerit, quod se sciente testes in periurium produxisset, ad palatium nostrum sub fideiussoribus venire compellatur: et ibi cum fidelibus nostris consideremus, quid de tali homine faciendum sit. *Ibid.* c. 6. II. 51. 14.

LIII. Collectam ad malum faciendum omnibus modis prohibemus fieri, et ubicumque huiusmodi praesumtiones factae fuerint, digna emendatione corrigantur, et si per negligentiam Comitis factae sunt, vel non emendatae remanserint, hoc ad nostram notitiam perferatur. Auctor vero facti si fuerit Advocatus, vel Praepositus, sive Sculdais, vel qualibet alia dignitate praeditus, libera persona post legalem emendationem in loco factam, sub fideiussoribus ad nostram praesentiam veniat; multitudo vero, de liberis sive de servis sit, legitima emendatione mulctetur. *Ibid.* c. 10. I. 17. 10.

LIV. De his qui discordiis et contentionibus studere solent, et in pace vivere noluerint, et inde convicti fuerint, similiter volumus, ut per fideiussores ad nostrum palatium veniant, ubi cum nostris fidelibus consideremus, quid de talibus hominibus faciendum sit. *Ibid.* c. 7. I. 37. 3.

LV. Ut examen aquae frigidae, quae hactenus fiebat, a Missis nostris omnibus modis interdicatur, ut non ulterius fiat. *Ibid.* c. 12. II. 55. 31.

LVI. Postquam Comes et Pagenses de qualibet expeditione hostili reversi fuerint, ex ea die super XL. noctes sit bannum rescissum *a*), quod Teudisca lingua Heriliz *b*), id est armorum depositio vocatur. *Ibid.* c. 13. I. 14. 17.

LVII. De homicidiis in ecclesiis vel in atriis eorum commissis, hoc observetur et teneatur, sicut in priori capitulari constitutum est. Si quis ex levi caussa aut sine caussa hominem in ecclesia interfecerit, de vita componat. Si vero foris rixati sunt, et unus alterum in ecclesiam fugerit, et eum ibi se defendendo interfecerit; si huius facti testes non habuerit, cum XII. iuratoribus legitimis per sacra-

a) Un. Cod. *bandum recisum.* Baluz. *recissam.*

b) Al. Codd. *erisehild*; *eriscild*; *castlegi*. Leg. *scastlegi*.

mentum affirmet, quod se defendendo eum interfecerit c). Et si ipse auctor commotae rixae inter eos extiterit, laudum interfecti, et insuper bannum nostrum solvere cogatur, et publicam agat poenitentiam. Si autem non ille qui alterum interfecerit, sed is qui interfectus est, eandem rixam commoverit, absque compositione iaceat: et is qui eum interfecerit, secundum Canonum iudicium publicam agat poenitentiam. Si cuiuslibet servus proprius hoc commiserit, iudicio aquae ferventis examinetur, utrum hoc sponte an se defendendo fecisset. Et si manus eius exusta fuerit, interficiatur, si autem non fuerit, publica poenitentia mulctetur, nisi forte ipse auctor commotae rixae inter eos fuerit inventus. Tunc enim eius Dominus iuxta quod widrigild illius est, ad ecclesiam persolvat, aut eum, si voluerit eidem ecclesiae tradat. *Ibid.* Sect. III. c. 1. l. 19. 35.

LVIII. De Ecclesiastico, et Fiscalino, et Beneficiario servo volumus, ut prima vice widrigild eius pro eo componatur, altera vero vice ipse servus ad supplicium tradatur. Hereditas tamen liberi hominis, qui propter tale facinus ad mortem fuerit iudicatus, ad legitimos heredes illius perveniat. Si in atrio ipsius ecclesiae, cuius portae reliquiis Sanctorum sunt consecratae, huiusmodi homicidium perpetratum fuerit, simili modo componatur. Si vero portae ecclesiae consecratae non sunt, eo modo componatur, quod in atrio committitur, sicut componi debet, quod in immunitate violenter committitur. *Ibid.* I. 9. 36.

Form. Petre te appellat Martinus, quod tu occidisti Pandonem suum patrem per levem caussam in ecclesia sancti Petri. De torto me appellas. Si dixerit: nos fuimus rixati foris, et ego fugi illum in ecclesiam, et ibi eum me defendendo, occidi; probet, aut iuret. Petre te appellat Martinus quod tu fuisti auctor de rixa, quae fuit commota inter te, et suum patrem, quem tu occidisti in Ecclesia sancti Petri. Petre te appellat Martinus, quod Donatus tuus servus occidit suum patrem sine caussa in ecclesia sancti Petri. De torto me appellas. Si dixerit, ipsi fuerunt rixati foris, et servus meus fugit in ecclesia, et ibi se defendendo occidit eum: tunc servus mittat manum in aquam ferventem. Petre te appellat Martinus quod tu occidisti patrem suum per levem caussam in atrio sancti Rufini. Occidi ego tuum patrem, sed non debeo mori, quia non fuit consecratum cum reliquiis Sanctorum.

LIX. Quicumque res alienas cuilibet homini vendiderit, et ipse homo easdem res alicui alteri dederit, sive vendiderit, et ipse qui tunc easdem res comparatas habet per malum ingenium, proprio filio suo, aut alteri cuilibet, nec dum legitimos annos habenti, iustitiae tollendae caussa tradiderit, volumus atque praecipimus firmiter, ut si pater

c) Al. edit. addit: *et post hoc de solidis ad partem ipsius ecclesiae componat, quam ille homicidio polluit.*

eiusdem parvuli vixerit, ipse instet in causam rationem reddere pro filio suo. Si autem ipse pater mortuus fuerit, tunc legitimus eius propinquus, qui ei tutor iuste ac defensor esse videtur, pro ipso rationem reddere compellatur. Similiter et de omnibus aliis iustitiis ad eum pertinentibus, excepta sua legitima hereditate, quae ei per successionem parentum suorum legitime obvenire debeat. Quod si quis hanc nostram iussionem contempserit, vel neglexerit, sicut de ceteris contemtoribus, ita de eo agatur. Is vero qui easdem res primum invaserit, et iniuste vendiderit, nec non et emtor, excepta sola persona parvuli, hoc quod fraudulenter admiserant, intra patriam emendare cogantur: et postea sicut contemtores iussionis nostrae, sub fideiussoribus ad nostram praesentiam venire compellantur. *Ibid.* c. 4. II. 25. 4.

LX. et LXI. Volumus, ut Comites nostri licentiam habeant inquisitionem facere de Vicariis et Centenariis, qui magis per cupiditatem, quam propter iustitiam faciendam saepissime placita tenent, et inde populos nimis affligunt *d*), et ita teneatur, sicut in capitulare Domni Caroli continetur. Id est, ut nullus ad placitum banniatur, nisi qui causam suam quaerit, aut si alter ei quaerere debet: exceptis Scabinis septem qui ad omnia placita debent esse. *Ibid.* c. 5. *Capitul. Lothar. I. Tit. III. c.* 5. II. 52. 22.

LXII. De liberis hominibus, qui proprium non habent, sed in terra dominica resident, si propter res alterius in testimonium non recipiantur, coniuratores tamen aliorum liberorum hominum ideo esse possunt, quia liberi sunt. Illi vero qui propriam habent, et tamen in terra dominica resident, et propter hoc ad testimonium recipiantur, quia proprium habent. *Capitul. Ludov. P. a.* 829. *Sect. III. c.* 6. II. 51. 15.

LXIII. De Ecclesiis emendandis volumus, ut ita observetur, ut in Capitulari nostro continetur, quod ad Olonam fecimus. Et si in uno loco plures Ecclesiae sint, quam necesse sit, destruantur. Quod si forte in alio loco Ecclesia sit constructa, quae tamen necessaria sit, et nihil dotis habuerit, volumus ut secundum iussionem Domini ac Genitoris nostri unus mansus cum XII. bunnariis *e*) de terra arabili ibi detur, et mancipia duo a liberis hominibus, qui in eadem Ecclesia officium audire debent, ut Sacerdotes ibi possint esse, et divinus cultus fieri. Quod si hoc Populus facere noluerit, destruatur. *Capitul. Lothar. I. Tit. IV. c.* 3. III. 46.

d) Un. Cod. *et exinde populum affligunt minorem.*

e) Al. Codd. *bunuvils; bucariis; bichariis.*

mentum affirmet, quod se defendendo eum interfecerit c). Et si ipse auctor commotae rixae inter eos extiterit, lauidum interfecti, et insuper bannum nostrum solvere cogatur, et publicam agat poenitentiam. Si autem non ille qui alterum interfecerit, sed is qui interfectus est, eandem rixam commoverit, absque compositione iaceat; et is qui eum interfecerit, secundum Canonum iudicium publicam agat poenitentiam. Si cuiuslibet servus proprius hoc commiserit, iudicio aquae ferventis examinetur, utrum hoc sponte an se defendendo fecisset. Et si manus eius exusta fuerit, interficiatur; si autem non fuerit, publica poenitentia mulctetur, nisi forte ipse auctor commotae rixae inter eos fuerit inventus. Tunc enim eius Dominus iuxta quod widrigild illius est, ad ecclesiam persolvat, aut eum, si voluerit, eidem ecclesiae tradat. *Ibid. Sect. III. c.* 1. l. 9. 35.

LVIII. De Ecclesiastico, et Fiscalino, et Beneficiario servo volumus, ut prima vice widrigild eius pro eo componatur, altera vero vice ipse servus ad supplicium tradatur. Hereditas tamen liberi hominis, qui propter tale facinus ad mortem fuerit iudicatus, ad legitimos heredes illius perveniat. Si in atrio ipsius ecclesiae, cuius portae reliquiis Sanctorum sunt consecratae, huiusmodi homicidium perpetratum fuerit, simili modo componatur. Si vero portae ecclesiae consecratae non sunt, eo modo componatur, quod in atrio committitur, sicut componi debet, quod in immunitate violenter committitur. *Ibid.* l. 9. 36.

Form. Petre te appellat Martinus, quod tu occidisti Pandonem suum patrem per levem caussam in ecclesia sancti Petri. De torto me appellas. Si dixerit: nos fuimus rixati foris, et ego fugi illum in ecclesiam, et ibi eum me defendendo, occidi; probet, aut iuret. Petre te appellat Martinus quod tu fuisti auctor de rixa, quae fuit commota inter eos, et suum patrem, quem tu occidisti in Ecclesia sancti Petri. Petre te appellat Martinus, quod Donatus tuus servus occidit suum patrem sine caussa in ecclesia sancti Petri. De torto me appellas. Si dixerit: ipsi fuerunt rixati foris, et servus meus fugit in ecclesia, et ibi se defendendo occidit eum: tunc servus mittat manum in aquam ferventem. Petre te appellat Martinus quod tu occidisti patrem suum per levem caussam in atrio sancti Rufini. Occidi ego tuum patrem, sed non debeo mori, quia non fuit consecratum cum reliquiis Sanctorum.

LIX. Quicumque res alienas cuilibet homini vendiderit, et ipse homo easdem res alicui alteri dederit, sive vendiderit, et ipse qui tunc easdem res comparatas habet per malum ingenium, proprio filio suo, aut alteri cuilibet, nec dum legitimos annos habenti, iustitiae tollendae caussa tradiderit, volumus atque praecipimus firmiter, ut si pater

c) Al. edit. addit: *et post hoc de solidis ad partem ipsius ecclesiae componat, quam ille homicidio polluit.*

potuerit, ut per Comitis iussionem testes, quos in suo testimonio necessarios quisque habuerit, veritatem probaturus, in publico conventu *k*) inviti adducantur; ut per ipsos rei veritas cum iuramento valeat inquiri. Quod si non per ipsos rei veritas cognoscatur, et duabus partibus fuerit inquisitio facta, idcirco quod nullus eorum possit habere testes, antequam iurent, fiat inquisitio facta. Quod si omnes ad unam partem dixerint testimonium, iurent verum dixisse. Quod si dissenserint, ut una pars testium unum dixerit testimonium, alia aliud: tunc interrogentur, si audent per pugnam illorum testimonium approbare. Quod si nulla pars alteri concesserit, iurent, et per pugnam illorum probetur testimonium. Quod si una pars se subtraxerit, tunc pars illa quae ausa fuerit contendere, recipiatur ad testimonium. *Ibid.* c. 9. II. 51. 16.

FORM. Petre te appellat Martinus, quod tu tenes sibi malo ordine terram in tali loco. Ipsa terra mea propria est. Quid tibi pertinet? Ego habeo possessam ipsam terram per XXX. annos. Potes probare tuam possessionem? Non possum: sed quaero, quod Comes det mihi tales homines, qui ipsi sciunt veritatem. Et cum testes dati fuerint a Comite, tunc laudati producantur, ut superius diximus. Si vero adversarius interrogetur de oppositione, et ipse dixerit: non possum, sed quaero a Comite: sit similiter: et sit bellum inter utrumque, ut superius diximus, si pars parti dissenserit. Si vero omnes consenserint, sit, ut legitur in lege. Si vero unus a quinque, vel duo a quatuor dissenserint, tunc testimonium quinque, vel quatuor recipiatur. Quod a quibusdam aliter sentitur; dicunt enim, ut parti labenti alii subrogentur.

LXVIII. De feminis, quae viros amittunt, placet nobis, ne se sicut hactenus, indiscrete velent *l*), sed ut XXX. dies post decessum viri sui expectent; et post tricesimam diem per consilium Episcopi sui, vel si Episcopus absens fuerit, cum consilio aliorum religiosorum Sacerdotum, suorumque parentum, atque amicorum, id quod eligere debent, eligant. II. 6. 4.

LXIX. Volumus, ut nullus Cancellarius pro ullo iudicio aut scripto aliquid amplius accipere audeat, nisi dimidiam libram argenti de maioribus scriptis; de minoribus autem intra dimidiam libram, quantum res assimilari possit, et iudicibus rectum videtur. De orphanis autem, vel ceteris pauperibus, qui exsolvere hoc non possunt, in providentia Comitis sit, ut nequaquam inde aliquid accipiant. Notarii autem hoc iurare debent, quod nullum scriptum falsum faciant, nec in occulto, nec de uno Comitatu in alio, nisi per licentiam ipsius Comitis, in cuius Comitatu stare debet.

---

k) Al. Codd. *veritatem prolaturi in publicum conventum.*

l) Un. Cod. *ne sicut hactenus indiscrete velentur.*

Si vero necessitas in itinere aliquem compulerit, aut infirmitas gravis, secundum Capitulare Genitoris nostri fiat. Si Notarius aliter fecerit, illud quod fecerit, appareat inane et vacuum. *Capitul. Lothar. I. Tit. III. c.* 24. II. 40. 6.

LXX. Placuit nobis, ut Capitula quae excerpsimus de Capitulare bonae memoriae Avi nostri Caroli, ac Genitoris nostri Hludovici Imperatoris, ab omnibus sanctae Dei Ecclesiae, seu fidelibus nostris, in Regno Italiae consistentibus, pro lege teneantur et serventur. Et quicunque horum Capitulorum contemtor extiterit, LX. solid. componat. *Ibid. c.* 26. III. 37.

LXXI. Quicumque liber homo a Comite suo fuerit admonitus, aut Ministris eius, ad patriam defendendam, et ire neglexerit, et exercitus supervenerit ad istius Regni vastationem, vel ad contrarietatem fidelium nostrorum, capitali subiaceat sententiae. Similiter observandum est, si vocati fuerint audito inimicorum nostrorum adventu, et ita contigerit, ut hostes (non) supervenerint *m*), hii qui vocati fuerint, et venire noluerint, unusquisque secundum suam legem emendet *n*). *Ibid. c.* 27. III. 13. 1.

LXXII. Iubemus, ut si cuiuscumque *o*) servus liberam feminam sibi, ea consentiente, in coniugio sociaverit, et infra anni spatium secundum legem ad vindictam traditi non fuerint, sicut lex tales personas olim nostro Fisco sociabat, ita nostra liberalitate concedimus, ut in potestate et in servitio domini illius, cuius servus fuerit, ambo revertantur. *Ibid. c.* 28. II. 9. 4.

LXXIII. Concedimus et Gastaldiis nostris, Curtes nostras providentibus, ut si proprio eorum pretio res emerint, aut quolibet iusto contractu acquisierint, sicut lex illas res ad nostram partem concedebat, ita nos eas illis concedimus, si in servitio nostro fideles inventi fuerint. *Ibid. c.* 30. II. 17. 2.

LXXIV. Similiter concedere volumus cunctis liberis personis, ut nullus Iudex publicus, sive Ministri publici, eos contra legem audeant pignorare, scilicet in bubus, quia audivimus multa damna, et afflictiones propter hoc Populum nostrum sustinuisse. Neque cogantur ad placita venire, praeter ter in anno, sicut in Capitulari continetur, exceptis Scabinis et Caussatoribus, et testibus necessariis. Quae omnia auferre volumus, ut Populus noster pacifice sub nostro regimine vivere possit. *Ibid. c.* 29. II. 21. 30.

m) Al. Codd. *quod hostis non supervenerit.*

n) Un. Cod. addit: *id est bannum persolvat.*

o) Un. Cod. *Si cuiuscunque Langobardi.*

LXXV. Si quis aliquem de aliquo negotio mallaverit, et ille, qui mallatus fuerit, dixerit: *Ideo ei respondere nolo quia servus alterius sit*. Aut si testimonia produxerit, et similiter dixerit, quod ea recipere non debeat, quia aliquis eorum servus sit alterius; nominet dominum eius. Et sic det wadiam de eius domino ad placitum adducendo. Et posito placito in quantum ire, ubi eum invenire crediderit, et reverti possit, Iudices dicant *p*). Et si in placito constituto dominum non adduxerit, praebeat sacramentum, quod pro nulla ratione dilatandae iustitiae eius hoc non dixerit; nisi pro certo ita verum esse crediderit. Quod si iurare ausus non fuerit, quod pro occasione prolongandae iustitiae hoc non dixisset, componat illi bannum nostrum, et iustitiam plenissimam faciat. Si vero aliquem adduxerit, qui se dominum eius dicat esse, et illum qui de servitio appellaverit, replicare ad servitium non potuerit, tunc ille ille, qui dominum se eius dixerit esse, bannum nostrum ei componat; eo quod pro conculcanda iustitia tale ingenium facere ausus fuerit. Crimina vero si super eum pro dilatanda iustitia imponere voluerit, probare cogatur. Et si probare non potuerit, iustitiam faciat, et insuper bannum nostrum, pro tanta calliditate, componere cogatur. *Ibid.* c. 31. II. 50. 1.

FORM. Petre te appellat Martinus, quod tu occidisti Donatum suum patrem. Non tibi respondeo, quia tu es servus de Pandulpho de Cremona. Da sibi vadimonium de illo domino suo ad placitum adducendum in Kalend. Martii. Et posito placito imminente die dic: Domne Comes? hoc dicit Petrus, quod est in tali die appellatus cum Martino, quod ipse habebat occisum suum patrem. Et ipse dixit, quod nolebat ei respondere, quia erat servus de Pandulpho de Cremona, et dedit vadia de adducendum dominum ad placitum. Et ecce dominus. Si non potuerit adducere, iuret, quod per occasionem prolongandae iustitiae non dixit. Petre te appellat Martinus, quod tu tenes sibi malo ordine terram in tali loco. Ipsam terram possessam habeo per XXX. annos. Potes probare? Sic possum. Da vadia de probare. Non recipiam ipsum testem, quia est servus de Donato de Mediolano. Et sic fiat, ut dixi. Si dixerit appellatorem, vel testes esse periurum, vel raptorem, probet, aut emendet bannum.

LXXVI. Si quispiam forte aliquem mallaverit, et ille qui mallatus fuit, dixerit eum servum suum esse, vel alius in ipsa altercatione veniens eum ad servitium mallaverit, volumus ut in praesentialiter se wadient, ut ad primum, vel ad secundum, aut tertium placitum caussam ipsam deliberent. Inter placitum et placitum sint dies XII. *q*). Tertio vero, quando Comes placitum habuerit, si infra unum Comitatum est, sint dies XV. *r*). Sin autem in alio, sint dies XX., ne pro tali occasione iustitia eius prolongetur. Quod

---

p) Un. Cod. *ut iudices dixerint.* *r*) Un. Cod. *dies XII.*
q) Al. Codd. *dies XV.*

si in his tribus placitis ille, qui quaerit, venire noluerit; excepto servitio Regis, et inevitabili necessitate, et Comes placitum habuerit, et ille quoque alius ad suam libertatem probandam paratus fuerit, tunc Comes ipsam caussam finiat, veluti si ipse qui quaerit praesens fuisset, et ultra qui quaesierit, facundiam de ipsius servitio dicendi non habeat, et insuper bannum nostrum componat illi, ac iustitiam pleniter faciat. Et sunt aliqui, qui dum aliquos in servitio mallant, et ipsi de sua libertate probanda dant wadiam, eos mutando per placita lacerant *s*), ut vix per suam paupertatem evadere possint; unde tertium Capitulum addere placuit. *Ibid.* c. 32. II. 50. 2.

FORM. Petre te appellat Martinus, quod tu fecisti sibi unam plagam in capite. Non tibi respondeo, quia tu es servus meus. Liber sum nascendo. Potes probare tuam libertatem? Sic: possum. Da vadia de probare. Et tu da vadia de contra placito, si potes. Et vadiate vos, ut ad primum, vel secundum, aut tertium placitum caussam definiatis. Domne Comes: hoc dicit Petrus, quod in Kalend. Augusti appellavit Martinum, quod ipse fecit sibi unam plagam in capite. Et ipse dixit, quod nolebat ei respondere, quia erat suus servus. Et ipse dixit, quod erat liber nascendo, et dedit vadia de probare suam libertatem, et ipse dedit vadiam de contra placito, et vadiaverunt, quod ad primum, vel secundum, et tertium placitum caussam definirent. Et ipse fuit ad omnia tria placita, et ipse noluit venire. Modo est paratus in vestra praesentia ad diffiniendum placitum, sicut dedit vadia. Petre te appellat Martinus, quod tu es suus servus, et malo ordine subtrahis te de suo servitio. Non tibi respondeo, quod ego appellavi te, quod tu habebas mihi factam unam plagam in capite, et tu dixisti, quod eram tuus servus. Et dedi vadia de probare meam libertatem, et tu dedisti vadia de contra, et vadiavimus ad primum, vel ad secundum, vel ad tertium placitum, ut caussam diffineremus. Et ego fui ad omnia tria placita, et tu neque ad unum. Et Comes recepit meos testes. Non fuit, quod tu dicis inter me et te, aut Comes non habuit placitum. Tunc ille, qui appellatus est ad servitium, probet. Si dixerit ipse, qui appellavit: ego fui paratus ad unum placitum, aut fui infirmus, probet. Sed melius est, ut dicat quod non misit negligentiam.

LXXVII. Si vero alium ad servitium aliquis mallaverit, et ille qui mallatus fuerit, ad probandam libertatem wadiam dederit, iubemus, ut supra, ut ad primum, vel ad secundum, vel ad tertium placitum, caussam deliberent. Inter placitum et placitum sint dies XII. Tertium vero, quando Comes placitum habuerit, si infra unum Comitatum est, sint dies XV. Sin autem in alio est, sint dies XX. Et si in his tribus placitis ipse, qui quaerit, venire contemserit, excepto quod superius anteposuimus, et Comes placitum habuerit, ille autem alius cum suis testibus paratus

s) Un. Cod. *qui dum alios in serv. mall., et ipsi de sua libert. prob. vadia dant, in tantum eos mutando placita lacerant.*

fuerit, tunc Comes ipsus testes recipiat, et caussam diffiniat, veluti si ipse qui quaerit praesens fuisset, et ultra ille qui quaesierit, tacitus de servitio illius permaneat. *Ibid. c.* 33. II. 50, 3.

FORM. Petre te appellat Martinus, quod tu es servus suus, et malo ordine subtrahis te de suo servitio. Liber sum nascendo. Det vadia de probanda sua libertate, et dent vadia de finienda intentione ad primum, vel secundum, vel tertium placitum. Et si alterutra persona non venerit, finiatur, ut supra dictum est. Si vero appellatus probare suam libertatem non potuerit, tunc appellator approbet eum suum servum esse. Et si non potuerit probare, tunc appellatus iuret suam libertatem, et ita sit. Sed aliter secundum valentes.

LXXVIII. Volumus, ut si qualibet persona in finibus Regni nostri ignem in silva comminare *t*) ausa fuerit, diligenter inquiratur; et si servus comprobatus fuerit hoc fecisse, aut dominus eius ad flagellandum et caput tondendum tradat eum, aut pro eo quicquid damni fecerit, emendare cogatur. Si vero libera qualibet persona hoc fecisse probata fuerit, emendare cogatur, et insuper bannum nostrum componat; et si non habuerit unde componat, flagelletur. Quod si factum fuerit, per meliores illius loci inquiratur. Et si in qualibet persona fuerit suspicio, si servus est, aut dominus eius, mittat eum ad iudicium, aut ipse pro eo sacramentum faciat: quod si libera persona fuerit, proprio sacramento se idoneam reddat. I. 19, 27.

FORM. Petre te appellat Martinus, quod tu convivasti focum in unam suam sylvam, et habuit damnum C. solidorum per ipsum focum, aut Martinus tuus servus . . . .

LXXIX. Auditu comperimus, in finibus Tusciae talia scripta esse prolata, quae sunt absque mense, et die mensis, de quibus volumus, ut si deinceps prolata fuerint, nullum habeant vigorem. III. 58. 1.

LXXX. De his personis, quae suas res ideo ad alienam personam *u*) delegant, ut ad placitum venire non compellantur, ut mala quae facta habent, non emendent. Quod si apparuerit ideo delegasse, ne iustitiam facerent, volumus ut ipsae res in bannum mittantur, quo usque ille, qui eas habet, auctorem in placitum adducat, et sic de malefactore *v*) iustitiam faciat. III. 9. 6.

LXXXI. Qui sponsam alienam rapuerit, illa non consentiente, licet cum ea concubuerit, reddatur ei, cuius sponsa est, et ducat eam, si velit; quia vim passa potius, quam violata esse videtur. Quod si eam ducere noluerit, aliam accipiat sibi feminam. Tamen si ipsa nubere voluerit, ex-

---

t) Al. Cod. *convivare; coniurare.*

u) Un. Cod. *in alteram partem.*

v) Un. Cod. *illi, qui eas habent, auctorem ad placitum adducant, et isdem malefactor etc.*

cepto raptore, alteri cui voluerit, legitime copuletur, raptor vero adulterii criminis reus teneatur. Quod si ipsa consenserit, similiter ut raptor, a nuptiis alterius prohibeatur; et is qui eam accepturus erat, aliam qualem voluerit, accipiat. *Capitul. IV. a.* 819. *c.* 9. (*Tom. II. pag.* 867 v). I. 30. 14.

LXXXII. De liberis hominibus, qui super alterius terram resident, et usque nunc a Ministris Reipublicae contra *legem* ad placita trahebantur, et ideo pignorabantur, *constituimus*, et secundum legem patroni eorum eos ad *placitum* adducant. Et si quis eos contra hanc nostram auctoritatem, et eorum legem pignorare aut distringere praesumserit, patrono eorum omnia cum lege emendet, et insuper pro praesumtione bannum nostrum componat. *Capitul. Ludov. II. Tit. II. c.* 3. II. 44. 4.

LXXXIII. Ut omnes Episcopi, Abbates, et Comites, excepta infirmitate, vel nostra iussione, nullam habeant excusationem; quoniam ad placita Missorum nostrorum veniant, aut tales Vicarios suos mittant, ut in omnibus caussis pro illis rationem reddere possint. II. 45. 2.

LXXXIV. Si quis Episcopus, aut propinquitatis affectu, aut muneris ambitione, aut caussa amicitiae, Xenodochia, aut Monasteria, vel baptismales Ecclesias, suae Ecclesiae pertinentes, cuilibet per emphyteoseos contractus dederit, et se suosque successores poena multandos conscripserit, potestatem talia mutandi Rectoribus Ecclesiarum, absque poenae conscriptae solutione concedimus. III. 19. 4.

LXXXV. Statutum est, ut si quis liber homo *w*) per consensum Episcopi, Ecclesiam in sua construxerit proprietate, fontesque ab Episcopo in ea fuerint consecrati, ideo non perdat suam proprietatem: sed si Episcopus voluerit, officium sacri baptismatis in suam Ecclesiam transferat. Ipsa vero Ecclesia a qua transfertur, in constructoris maneat iure. III. 1. 47.

LXXXVI. Si adulter cum adultera comprehensus fuerit, et secundum Edictum Legis Langobardorum marito adulterae ambo ad vindictam traditi fuerint; si eos quispiam emerit, eosque coniunctos in eodem scelere habere repertus fuerit *x*), ipsos Fiscus acquirat. I. 32. 8.

LXXXVII. Si quis liber homo uxorem habens liberam, propter aliquod crimen aut debitum, vel aliquibus caussis in servitio alterius se subdiderit, et eadem coniux cum ipso manere voluerit, eorum procreatio, quae de

---

w) Un. Cod. *quislibet homo.*
x) Un. Cod. *convictus in eodem scelere habere repertum fuerit.*

tali coniugio nata fuerit, libertatis statum non amittat. Si vero ea defuncta, secunda uxor etiam libera, tali se sciens iunxerit coniugio, liberi eorum servituti subdentur. *Capitul. Lothar. I. Tit. IV. c.* 15. II. 33. 4.

LXXXVIII. Statuimus ut si femina, quae vestem habet mutatam, moecha deprehensa fuerit, non tradatur gynaeceo, sicut usque modo: ne forte quae prius cum uno, postmodum cum pluribus locum habeat moechandi: sed eius possessio Fisco redigatur, et Episcopi ipsa subiaceat iudicio. II. 37. 6.

LXXXIX. De homicida, unde lex pro simplicitate probationem trium testium quaerit, si testes habere non poterit, concedimus, ut cum XII. iuratoribus iuret, et ab eadem simplicitate sit absolutus, proprium tamen non amittat. I. 9. 37.

XC. Sancitum est, ut nullus deinceps quamlibet examinationem crucis *y*) facere praesumat, ne Christi Passio, quae glorificata est, cuiuslibet temeritate contemtui habeatur. *Capitul. Ludov. P. a.* 816. *c.* 27. II. 55. 32.

XCI. Ut terminum habeat unaquaeque Ecclesia, de quibus villis decimam accipiat. *Capitul. Lib. I. c.* 149. III. 3. 9.

XCII. Nulli liceat excepta caussa fornicationis, adhibitam sibi uxorem relinquere, et deinde aliam copulare, alioquin transgressori priori convenit sociare coniugio. Sin autem vir et uxor devertere pro sola Religiosa inter se consenserint vita *z*), nullatenus sine conscientia Episcopi fiat, ut ab eo singulariter praeviso constituantur in loco. Nam uxore nolente, aut altero eorum, etiam pro tali re matrimonium non solvatur. II. 13. 6.

XCIII. Nulli liceat in uno tempore duas habere uxores vel uxorem et concubinam: quia cum domui non sit lucrum, animae suae fiat detrimentum. Nam sicut Christus castam observat Ecclesiam, ita vir castum debet custodire coniugium. II. 13. 7.

XCIV. De Iudicibus ut inquirantur, si nobiles *a*) et sapientes, et Deum timentes constituti sint. Et iurent, ut iuxta eorum intelligentiam rectum iudicent, et pro muneribus vel humana gratia iustitiam non pervertant, nec differant; et quod iudicaverint, sua subscriptione *b*) confirmare non dissimulent. Ubi autem tales non sunt, a Missis

y) Un. Cod. *cruce.*

z) Un. Cod. *divertere pro sola vitae religione inter se consenserint.*

a) Gloss. marg. *nobiles sunt, quorum maiorum parentum suorum nemo servituti subiectus sit.*

b) Al. Codd. *descriptione; scriptione; discretione.*

nostris constituantur, et idem sacramentum facere cogantur. Quod si viles personae, et minus idoneae, ab hoc constitutae sunt, eiiciantur. Similiter et Notarii legibus eruditi, et bonae opinionis constituantur, et iusiurandum praebeant, ut nullatenus falsitatem vel collusionem scribant. Et qui hoc fecisse praeterito tempore inventus fuerit, praesentialiter damnetur c). II. 52. 24.

XCV. Ut per XXX. annos servus liber fieri non possit, si pater illius servus, et mater d) ancilla fuerit. Similiter et de aldionibus. *Capitul. Lothar. I. Tit. IV. c.* II. 55. 14.

XCVI. Ut Episcopi, universique Sacerdotes, habeant Advocatos. Quia Episcopi, et universi Sacerdotes, ad solam laudem Dei, et bonorum operum actionem constituuntur. Debet ergo unusquisque eorum tam pro Ecclesiasticis causis, quam etiam propriis actionibus suis, excepto publico videlicet crimine, habere Advocatum non malae famae suspicatum e), sed bonae opinionis et laudabilis artis inventum. Ne dum humana lucra attendunt, aeterna praemia perdant. II. 47. 9.

XCVII. De Notariis, qui chartas recipiunt ad scribendum, si eas non scripserint, aut si eas perdiderint, restituerent ipsas res ei, cuius chartae eis traditae fuissent. Si vero negaverint fuisse traditas, iurent cum suis sacramentalibus.

XCVIII. De incestis coniunctionibus hoc praecipimus, ut nullus deinceps propinquam, nec quam propinquus habuerit uxorem, ducat in coniugio; et uxoris parentela ita sit viro, sicut propria parentela. II. 8. 13.

XCIX. Consobrinam, neptem, novercam, fratris uxorem, vel etiam de propria cognatione, aut quam cognatus habuit, nullus audeat in coniugio copulare. Si quis huic tali nefario coniugio se coniunxerit, et in eo permanserit, sciat se Episcopali auctoritate anathematis vinculo esse innodatum, et nullus Sacerdos ei tribuat communionem. Si vero conversus divisusque fuerit ab illicita copulatione, dignae poenitentiae submittatur, ut Sacerdos loci consideraverit. II. 8. 11.

C. Praecipimus ut nova conditio Aldioni a domino suo non imponatur. I. 25. 83.

CI. Quamquam Sacerdotis testimonium credibile ha-

---

c) Baluz. addit: *et perdat manum.*

d) Al. Codd. *aut mater eius.*

e) Un. Cod. *crimine, et pro omnibus placitis, in sacramento habere Advocatum non malae famae suspectum.*

beatur, tamen ipsi in Secularibus negotiis pro testimonio, aut conficiendis instrumentis non rogentur: quia eos in talibus rebus esse non convenit. Si autem causa eventus f) aliquid audierint, aut viderint, ubi nullae idoneae seculares personae inveniantur, ne veritas occultetur, et malum in bonum aestimetur, in providentia Episcopi proprii sit, ita ut coram se et competentibus Iudicibus, aut aliter veritatem honorifice tollant. II. 51. 17.

CII. Comperimus, quod ab his, qui secundum mundanam legem Viduarum et Orphanorum tutelam sibi vindicant, non solum negliguntur, sed etiam aliquotiens opprimuntur, quibus Ecclesiastica solicitudine succurrendum esse censemus. Et si huiusmodi oppressores ab Episcopali admonitione corrigi voluerint, gratulandum his est. Sin autem in obstinationis impietate duraverint, suggerendum Clementissimo Imperatori, quatenus ipse efficacem tutorem tribuat; ut et illi remuneratio reddatur a Deo; et de inutili silentio sacerdotalis ordo damnetur. III. 39. 1.

CIII. Quicunque propter cupiditatem rerum patrem, aut matrem, aut fratrem, aut sororem, vel nepotem, vel alium propinquum suum interfecerit, hereditas interfecti ad alios suos legitimos heredes perveniat. Interfector vero, ordinante Episcopo, publicae poenitentiae subdetur. *Capit. Ludov. P. a.* 829. *Sect. III. c.* 1.

CIV. De his vero personis, quae absque Senioribus per diversa loca moram, et praedationes faciunt, Ministri Reipublicae eos comprehendere, et ad nostram praesentiam ducere studeant. Si quis se defendere voluerit, et ibidem interfectus fuerit, incompositus iaceat.

CV. Et hoc damus in mandatis, ut quicumque homo ab hac praesenti die Mensis Februarii res vendicare, aut alienare voluerit, in omnibus eorum permaneat potestate. Tantum sic faciat, sicut lex eorum fuerit g). *Capitul. III. Mabillon.* c. 10.

CVI. De donatione vel venditione h), quae in loca venerabilia factae sunt, suspendi iussimus, dum enim compensaverimus in Synodo cum Episcopis et Comitibus, quomodo fieri debeant. Et hoc iubemus, ut illis partibus iustum procedat i) iudicium, ubi nos, aut nostra ostis k) fuerimus l), per illud quod supra scriptum est. Et hoc statui-

f) Balux. *eveniente causa.*
g) Murat. *si iudex eorum fuerit.*
h) Murat. *et traditione.*
i) Murat. *praecedat.*
k) Murat. *aut nostri auctores.*
l) Caetera apud Murator. desiderantur.

mus, ut cartulae illae, quae tempore Desiderii factae fuerint per districtionem famis, aut per qualecumque ingenium, ut ista causa non computetur: sed iuxta legem ipsorum exinde procedat iudicium. Unde qualiter nobis placuit praesentem deliberationis notitiam pro amputandis contentionibus fieri iussimus, et nobis legi fecimus, et volumus ut sic procedat iudicium. Facta notitia anno dominorum nostrorum tertio. *Ibid. c. 10.*

LUDOVICI II. AUGUSTI LEGES.

LUDOVICUS SECUNDUS.

Imperat hic Divus nobis alter Ludovicus.

I. Dictum est nobis, quod in quibusdam locis Episcopi et comites ab incestuosis, et ab his, qui decimas non dant, wadias accipiant, et pro Presbyterorum quorundam negligentiis, et inter *m*) se pecunias dividant: quod penitus abolendum esse decernimus, ne forte avaritiae locus detur. Et constituimus ut incestuosi iuxta Canonicam sententiam poenitentia multentur. Qui vero decimam post tertiam admonitionem et praedicationem Sacerdotum dare neglexerint, excommunicentur. Iuramento vero eos constringi nolumus, propter periculum periurii. III. 3. 10.

II. De viduis, et pupillis, et orphanis, coecis, et claudis tuitionem atque amminiculum habere praecipimus, iuxta nostram possibilitatem vel vires, sicut in praecepto Domni Regis continetur. II. 48. 3.

III. De raptoribus vero antiquorum Patrum statuta sequentes hoc tenendum censemus, ut si eas rapuerint, quae cum sponso pariter benedictione sacerdotali initiatae sunt, licet eas corruperit, tamen abstrahantur ab his, et propriis sponsis reddantur. Quae vero vel viduae sunt, vel adhuc sponsatae non fuerunt, et absque ipsarum et parentum voluntate rapuerint, nihilominus parentibus vel propinquis restituantur, et alii cui voluerint, nubant. Nam ipsis a qui-

---

m) Sic Baluzius. Murat. habet: *et presbyterorum quorundam negligentiis inter se etc.* Boher. *et presbyteris pro quibusdam negligentiis inter se etc.* Al. Cod. *et a Presbyteris quibusdam negligentibus, et inter se etc.*

bus raptae sunt, legitimae demum uxores nullatenus esse possunt. Ipsos autem raptores, iisque auxilium praebentes quamquam anathematizandos antiqui Canones praecipiant, in ultimo tamen constituti, si devote postulaverint, sacram communionem in viatico non denegamus. *n*) Quod si aliquis de ordine Clericali huiusmodi transgressor aut cooperator extiterit, proprii gradus honore carebit. I. 30. 15.

IV. De iudicio autem iudicis tam frequentur rememoramus, quia omnino consuetudinem iudicandi iniuste Iudicibus auferre volumus. Sed tantum secundum scripturam iudicent, et nullatenus secundum arbitrium suum. Sed discant pleniter legem scriptam. De quo autem non est scripta, hoc nostro consilio habeatur in quibusdam.

V. Sancitum est, ut nullus quislibet Ecclesiasticus ab his personis res deinceps accipere praesumat, quarum liberi aut propinqui hac inconsulta oblatione rerum propriarum exheredari possent. Quod si aliquis deinceps hoc facere tentaverit, ex hac re a Synodali et Imperiali sententia omnimodis feriatur, et res ad exheredatos redeant. *Capitul. Ludov. P. a.* 816. *c.* 7.

VI. Volumus, ut omnis inquisitio de rebus Ecclesiasticis, vel ad ius Fisci nostri pertinentibus, quae facienda est, non per testes, qui producti fuerint, sed qui in eo Comitatu meliores et veraciores esse cognoscuntur, per illorum testimonium inquisitio fiat, et iuxta quod illi testificati fuerint, vel contineantur, vel reddantur ipsae res. *Capitul. Ludov. P. a.* 829. *Sect. V. c.* 6.

VII. Ut Episcopi, qui res Ecclesiae circa propinquos suos expendunt, reprehensionem caveant, et discretionis modum teneant. Quoniam multi Episcoporum amore propinquorum suorum de rebus sibi commendatis suo aut quolibet amicorum nomine, praedia et mancipia emunt, et ut in suorum propinquorum ius conducantur *o*), statuunt. Et ob hoc iura Ecclesiastica convelluntur, et ministerium Sacerdotale fuscatur, imo ab subditis detrahitur, et contemnitur. Placuit itaque nobis omnibus, ut deinceps hoc avaritiae genus caveatur; fixumque abhinc, et in perpetuum mansurum esse decrevimus, ut Episcopus de rebus sui iuris, quas ante Episcopatum, aut certe in Episcopatu hereditaria successione adquisivit, secundum auctoritatem Canonicam quidquid vult faciat, et cui vult, conferat. Postquam autem Episcopus factus est, quascunque res de Ecclesiae

---

n) Un. Cod. *constitutis, si devote postulaverint, sacrae communionis viaticum non denegamus.*

o) Baluz. *cedant.*

facultatibus aut suo, aut alterius nomine qualibet conditione comparaverit, decrevimus, ut non in propinquorum suorum, sed in Ecclesiae, cui praeest, iura deveniant. Similiter de Presbyteris, vel Diaconibus, qui de Ecclesiarum rebus, quibus praesunt, praedia, et mancipia eo modo emunt, faciendum statuimus; quoniam multos Presbyteros occasione taliter emtarum rerum Ecclesias, quibus praesunt, dissipasse, et offendisse et spoliasse, et suum ministerium multis modis exorbitasse, et diabolo se mancipasse: et hac occasione multos Laicorum in scandalum damnationis et perditionis deperisse comperimus. Et ideo non debemus ante tempus per suspectionem iudicari, sed patienter exspectari, donec ipsa veritas manifesta fiat, utrum magis audiendi, an improbandi simus. *Capitul. Lib. V. c.* 327.

VIII. De his coniunctionibus, quae secundum Canones Ecclesiae aut Edictum *p*) copulatae esse non possunt, placuit nobis, ut ab invicem separentur: et qui de nostris Iudicibus neglexerit caussam istam ad iudicandum aut distringendum, componat widrigilt suum. II. 8. 12.

GUIDONIS AUGUSTI LEGES.

GUIDO IMPERATOR.

Imperat ista bonis regalis sermo Guidonis.

I. Placuit etiam nobis statuere summopere, ut Episcopi et Comites uniti sint in suis Parochiis, et in Comitatibus, pro pace et salvatione in omnibus hominibus honoribus in suis habitantibus *q*), ita ut nullum praedonem, raptorem, vel incestum in suis sedibus vel concessis honoribus permittant morari. Et si intellexerint, ex aliqua parte per eorum terminos velle aut debere transire exte-

---

p) Al. editt. *et edictum.*

q) Herold. *salvatione in omnibus honoribus suis hominibus habitantibus.* Al. editt. *salv. in honoribus suis habitantibus.*

ros *r*) ad istius Regni vastationem *s*), obviam eis missos commonitorios dirigant, ut in pace et sine praeda per eorum transeant terram. Vendere autem eis, quae necessaria sunt faciant, non plus carum, sed secundum usum et consuetudinem terrae. Si vero noluerint acquiescere, sed praedas et rapinas exercuerint, quicquid aliter rapuerint *t*), legaliter cum banno nostro ab Episcopo et Comite eiusdem loci emendare *u*) cogantur. Quod si ea exequi noluerint, statim ab Episcopi loci excommunicentur. Postea vero si contigerit, ut Comes loci Populusque terrae super ipsos praedones venerint, et eos impedierint et fuerint mortui, neque faida inde crescat, neque compositio aliqua *v*) requiratur, pro his qui ibidem occubuerint. Et si Comes eiusdem loci hoc implere neglexerit, proprio honore privetur. Et si oportuerit, et necesse fuerit, in ipso auxilio vicinum suum Comitem advocet; et si ille *w*) se subtraxerit, similiter proprio privetur honore, et insuper XXX. libras argenti Comiti componat. II. 53. 2.

II. Quicumque igitur ex Laicali ordine, tam liberi quam servi homines in Comitatu manentes a proprio Comite, vel a Publica parte, idest ab his, qui Rempublicam agunt, admoniti fuerint, si se subtraxerint ab adiutorio sui proprii Comitis, et eum non adiuvaverint intra ipsum Comitatum, contra praedones venientes in suo Comitatu *x*), tertiam partem liberi ex suis mobilibus componant. Servi autem LX. ictus a propriis dominis accipiant, si *y*) probatum fuerit, quod eis fuisset denuntiatum. III. 13. 2.

FORM. Petre te appellat Martinus, quod tu occidisti suum patrem. Non occidi, quod legem emendare debeam. Petre te appellat Martinus, qui est Advocatus de parte Publica, quod tu intellexisti, quod extranei homines debeant transire ad vastationem istius Regni, et habuisti negligentiam de tramittere cum tuo Episcopo obviam eis Missos commonitorios, ut pacifice transirent per vestram terram. Petre Comes te appellat Martinus Comes, quod ipse invitavit te, quod tu adiuvisses eum de extraneis, qui veniebant vastare suum Comitatum, et tu te subtraxisti. Petre te appellat Martinus qui est Advocatus de parte Publica, quod tu fuisti ammonitus a tuo Comite, quod tu adiuvares eum infra Comitatum contra supervenientes praedones, et te subtraxisti.

III. Nemo Comes, neque loco eius positus *z*), neque Sculdasius ab Arimannis suis aliquid per vim exigat, praeter quod constitutum legibus est. Sed neque per suam for-

---

r) Herold. *extraneos.*
s) Un. Cod. *exteros istius regni vastatores.*
t) Un. Cod. *alteri rapuerint.* Herold. *alter rapuerit.*
u) Herold. *dare.*
v) Un. Cod. *aliquando.*
w) Un. Cod. *nec. fuer., ut in ipso auxilio vic. suum comit. advocet, et ille.*
x) Un. Cod. *supervenientes in suum Comitatum.*
y) Al. Codd. *si tamen.*
z) Al. Codd. *loco positus.*

tiam in mansione Arimanni se applicet *a*), aut placitum teneat, aut aliquam violentiam faciat. Si vero de praedictis personis publicis aliquis hoc irritum fecerit, honore proprio sive ministerio privetur, et secundum legem emendet, quod fecit. III. 12. 5.

FORM. Petre Comes te appellat Martinus tuus Erimannus, quod tu albergasti per virtutem in casam suam, et tulisti per virtutem sibi unum porcum, qui valebat solidos X. De torto me appellas. Da sibi vadimonium, ut si te recordatus fueris, ut emendes; sin, ut te exdicas. Cuius placiti Sacramenta sunt appellatoris. De hoc, unde te appellavi, me sciente de torto te non appellavi. Si Deus. Appellati: De hoc, unde tu me appellasti, de torto me appellasti, si Deus etc. Poena est appellatoris quidem decima pars litis aliquando, et appellati victi: semper honore aut ministerio privetur, ut bannum persolvat, et secundum legem appellatoris emendet malum.

IV. Si igitur ex praecepto Imperiali, Comes loci ad defensionem patriae suos Arimannos hostiliter praeparare *b*) monuerit, aut per se, aut per Missos suos, si aliquis eorum remanserit, exceptis his, quos Episcopus elegerit in sua necessitate, aut Comes dimittere voluerit, nisi aliquibus sumnis, aut ceteris impedimentis, quae legibus continentur, detentus fuerit, widrigild suum componat. Et hoc nullus Comitum, aut Publicus, potestatem habeat *c*) exigendi, nisi cum Misso Palatii Imperatoris. III. 13. 3.

FORM. Petre te appellat Martinus, qui est Advocatus de parte Publica, quod Comes tuus per praeceptum Imperiale ammonuerit te, quod hostiliter pergeres ad defensionem patriae, et ad casam remansisti. Non placet Deo. Tunc appellatus det vadium, ut si se recordatus fuerit emendet. Sin autem, quod se exdicat. Cuius placiti sacramenta sunt ita: ut Advocatus non iuret, sed tantum appellatus: Comes meus per praeceptum Imperiale non ammonuit me, nec per se, nec per suos Missos, ut hostiliter pergerem ad defensionem patriae. Si Deus etc. Aut, ego ad casam non remansi, si Deus etc. Poena quidem est, ut widrigild suum tribuat.

V. De Chartis vero interdicimus, ut nemini liceat alienas res praesumtive invadere, occasione chartulae ab eo factae, qui investituram legitimam non habens dinoscitur invasisse. Sed si quis acquisitor extiterit, non antea invadere alienas res Ecclesiae, vel cuiuspiam liberi hominis praesumat, antequam auctor chartulae legali et iudiciali diffinitione eas vindicet: et tunc demum cui vult liberam habeat tradendi facultatem. Et si quis ipsas res sine lege invaserit, non solum ipsas res amittat, sed insuper bannum nostrum componat. I. 27. 12.

FORM. Petre te appellat Martinus, quod tu tenes sibi malo ordine terram in tali loco. Ipsa terra mea propria est. Quid tibi per-

a) Un. Cod. *in mansionem Erimanni applicet.*

b) Un. Cod. *ad defensionem patriae suae Erimannos suos hostiliter properare.*

c) Un Cod. *aut publica potestas habeat licentiam.*

tinet? Ecce charta, quam mihi fecit Donatus. Ipsa charta nihil mihi nocet; quia ipse, qui fecit tibi ipsam chartam, mihi invasit ipsam terram. Probet ipse, qui appellavit: et ipse, qui tenet, perdat terram, et emendet bannum. Si vero appellator probare non potuerit, nisi falsaret, aut adversa probatione superatus fuit, refutet terram, et camphioni ex parte eius dextera manus amputetur. Ceteri vero ex parte eius manus suas redimant; ipse widrigild tribuat. Petre te appellat Martinus, quod tu tenes sibi malo ordine terram in tali loco. Ipsa terra mea propria est per successionem mei patris. Et quid tibi pertinet? Ecce charta, quam mihi fecit Marculfus Vis dare auctorem? an vis stare loco auctoris? In loco auctoris volo stare. Non debes tu stare in loco auctoris, quia ipse, qui tibi vendidit, invasit mihi ipsam terram. Et ita probet. Si vero probare non potuerit, nisi falsaverit chartam, rem perdat, bannum persolvat. At si probare voluerit, et adversa probatione superatus fuerit, terram perdat, bannum solvat. Camphio eius manu curtetur. Ceteri falsi testes manum redimant. Et ipse, qui duxit falsos testes, widrigild tribuat.

VI. De Chartis etiam vel quibuscunque scriptionibus, quae a quibusdam personis falsae appellantur, statuimus, ut si Notarius supervixerit et testes, ut idem Notarius cum legitimis sacramentalibus suis XII. similiter cum ipsis testibus, qui in eadem charta scripti sunt, ipsam chartam veram et idoneam faciant. Similiter et ostensor chartulae cum XII. sacramentalibus suis, sicut legitime iurare valeat, ipsam chartam veram et idoneam faciat. Interpellator autem primum iuret, quod se sciente nihil aliud, nisi verissimam in omnibus et iustam rationem exquirat. Si autem Notarius se subtraxerit, et chartam suo nomine scriptam idoneam minime confirmare potuerit, nulla redemtio ei concedatur, sed manum propriam amittat, et ostensor ipsius chartulae, post rerum amissionem, widrigild suum componat. Et si Notarius defuerit, et testes supervixerint, ipse ostensor chartulae cum ipsis testibus, et cum XII. sacramentalibus suis, sex suis propinquis, et septimus sit ipse, et quinque aliis idoneis, ostensis primum aliis duabus chartulis manu eiusdem Notarii *d)* scriptis, etiam ipsam suam tertiam chartam per sacramentum veram et idoneam faciant. II. 55. 33.

FORM. Petre te appellat Martinus, quod tu tenes sibi malo ordine terram in tali loco. Ipsa terra mea propria est per chartam, quam mihi fecit Marculfus. Et tibi quid pertinet? Per chartam quam mihi fecit Marculfus.' Ipse, qui habet posteriorem chartam, dicat anteriorem falsam. Petre te' appellat Martinus, quod tu tenes sibi malo ordine unum suum servum. Ipse servus meus proprius est per chartam, quam tu mihi fecisti. Falsa est ipsa charta. Vis ut clare facta fiat per sacramenta? Volo. Da vadia de facere eam veram, secundum Capitulum Widonis, et terminus constituatur. Et

d) Al. Codd. *manus collatione ab eodem Notario.*

cum venerit terminus dic: Domne Comes; hoc dicit Petrus, quod in tali die appellavit eum Martinus, quod ipse tenebat sibi malo ordine Marcoardum suum servum. Et ipse dixit, quod suus proprius erat per chartam, quam sibi fecit, et ipse appellavit eam falsam, et ipse dedit vadium de facere veram secundum Capitulum Widonis. Modo est paratus ad implendum, sicut dedit vadium. Dicis tu ita? Sic dico. Et tu recipisti ita vadium? Sic feci. Tunc fiant facta sacramenta ita. Appellator iuret: De hoc, unde chartam hanc falsam appellavit, me sciente nihil aliud, nisi verissimam, et iustam rationem exquiro in omnibus modis. Si Deus etc. Appellatus: Haec carta vera et idonea est. Si Deus etc. Sacramentales: Quod ipse iuravit, verum iuravit. Si Deus etc. Notarius: Haec carta vera et idonea est. Si Deus etc. Sacramentales: Quod ipse iuravit, verum iuravit. Si Deus etc. Testis unus. Haec carta vera et idonea est. Si Deus etc. Ceteri: Quod ipse iuravit, verum iuravit. Si Deus. Si dixerit Notarius, quod non scripsit ipsam chartam, aut testis dixerit, quod non fuit testis, probet ostensor eam Notarium scripsisse, et eos fuisse testes. Si vero probare non potuerit, iuret cum suis sacramentalibus, et quaeratur alter Notarius, et alius testis. At si se subtraxerit Notarius, sit, ut legitur in lege, et sit similiter, si se subtraxerit ostensor. Et si dixerit ipse, qui appellavit falsam chartam: Alius scripsit ipsam chartam, aut alius fuit testis, probet. Poena vero imminet falsatori, si sibi satisfactum fuerit, et rem refutet, et secundum obligationem chartae emendet; si ipse fecit, vel si est eius heredes, qui eam fecit, vel bonorum possessor. Ostensori, si uterque id est Notarius, et ostensor se subtraxerit, Notarii manu abscissa, testibus widrigild multatis, ipse ostensor rem amittat, widrigild tribuat. Et si est rogator falsae chartae testis, widrigild tribuat, banniumque persolvat, si est appellatus. Si vero alteruter vel Notarius, vel ostensor se subtraxerit, tunc sapientia Iudicis videatur, quis eorum sit melior, et verus, ut eius sententia praecellat, et malus et mendax constrictus potestate, et boni sententia convictus, aut in sententiam veri vadat, aut bono evadente, vel non, quod iustum videtur, malus et mendax suomet gladio feriatur. Similiter de testibus providendum est. De Collatōre, si fuerit altercatio, iuret collator per usum.

VII. Volumus praeterea atque sancimus, ut si quis liber homo *e)* legitimae uxori suae, dum advixerit, res suas per scriptum ad usumfructum dederit, et filios duos vel plures habuerit, et unus ex ipsis, vel duo mortui fuerint, et filios et filias *f)* reliquerit, aequaliter ipsas res, quas usufructuario modo praedicta uxor habuerit, filii defuncti cum patruis, sicut ceteram hereditatem, ita usumfructum dividant. II. 14. 28.

VIII. Concedimus, ut sicut mulieres *g)* cum viris suis res suas donare, aut venumdare possunt, ita et commutare valeant, ac familiam suam liberam facere. II. 10. 4.

IX. Si quis Iudicibus nostris in iudicio residentibus minas aut convicia intulerit, eosque verbis aut factis tur-

---

e) Un. Cod. *quislibet Langobardus homo.*

f) Un Cod. *filios legitimos vel filias.*

g) Un Cod. *Concedimus etiam ut sicut Langobardae mulieres.*

piter dehonestaverit, widrigild illi, quem laeserit, componat. Si vero aliquis ex ipsis Iudicibus nostris pro ipso iudicio falsidicos dixerit, aut pro ipsa intentione ex hac caussa *h)* quemlibet hominem interfecerit, quinquaginta libris auri optimi componat, medietatem Regi, et medietatem heredibus defuncti. *i)* I. 5. 2.

FORM. Petre te appellat Martinus Iudex, quod minatus ei, dum residebat in iudicio, aut tu eum conviciando verbis, aut factis turpiter dehonestasi. De torto me appellas. Da sibi vadimonium, si te recordatus fueris, quod emendes. Si non, ut te exdicas secundum tuam legem. Petre te appellat Martinus, quod tu occidisti Donatum suum patrem iudicem in iudicio. Cuius placiti sacramenta sint, Iudicis, vel propinqui sui requirentis eius mortem ita: De hoc, quod ego appellavi, me sciente de torto te non appellavi. Si *Deus:* Appellati: de hoc unde tu me appellasti, de torto me appellasti. *Si* Deus: Sacramentalis: hoc quod iuravit, verum iuravit. Si Deus. Poena quidem est appellati. Si confessus fuerit, aut non ausus fuerit iurare, ut Iudici widrigild suum tribuat, et bannum solvat et propinquo Regis Camerae L. libras auri componat, et bannum tribuat potestati.

OTTONIS II. AUGUSTI LEGES. *k)*

OTHO SECUNDUS.

Antiquis est constitutum temporibus, ut si chartarum inscriptio *l)*, quae constabat ex praediis, falsa ab adversario diceretur, sacrosanctis Evangeliis tactis veram esse, ab ostensore chartae probabatur, sicque praedium sine deliberatione Iudicis vendicabat. Qua ex re mos detestabilis in Italia, improbusque non imitandus inolevit, ut sub legum specie iureiurando acquireret, qui Deum non timendo minime formidaret periurare. Tempore ergo, quo piissimus Rex Otto Romae unctionem suscepit Imperii, residente in Synodo summo et universali Papa Domno Iohanne XIII. anno *m)* ab Italiae Proceribus est proclamatum, ut Impe-

h) Un Cod. *et pro ipsa intentione et causa.* Alt. *aut pro ipsa int. aut caussa.*

i) Al. Codd. *medium primum heredibus interfecti Iudicis, et alteram medietatem Camerae nostrae.*

k) Istae leges apud Heroldum referuntur ad Ottonem I.

l) Un. Cod. *adscriptio.*

m) Al. Codd. *residentis in Synodo summa et universali Papae Iohannis tertio, decimo anno.*

rator Sanctus mutata lege facinus indignum destrueret, per quod, etsi corpore quispiam dives fieret, anima pereunte pauper in aeternum maneret. Iudicio itaque Domini Papae, et piissimi Augusti expectatum est usque ad illam Synodum, quae parva post intercapedine habita est Ravennae. Cumque ibidem ex eadem re proclamatio repeteretur, ob quorundam Procerum absentiam, usque ad id tempus est exspectatum, quo gloriosissimi Ottonis Regis, Otto gloriosissimus filius *n*), et Conradus Burgundiae Rex, Italiam properantes Veronae colloquium cum omnibus Italiae Proceribus habuerint. In hoc itaque cum ab omnibus Imperiales aures magnis quaestionibus *o*) pulsarentur, ut mutata lege fraudem hanc tam diram ab Italia tolleret, convenientibus, ceteris consentientibus *p*), Legem huiusmodi secundum inferiora promulgavit Capitula. II. 55. 34.

Nos belli dono ditat Rex Maximus Otto.

I. De praediis si contentio emerserit, et utraque pars sive *q*) altera cum chartis seu scriptionibus praedium sibi vendicare voluerit; si ille, qui falsam chartam appellaverit, per pugnam declarare voluerit, ut ita fiat, decernatur. Sin aliter, secundum priora capitula determinetur, edicimus. II. 55. 34.

FORM. Petre te appellat Martinus, quod tu tenes sibi malo ordine terram in tali loco. Ipsa terra mea propria est per chartam, quam tu mihi fecisti. Falsa est ipsa charta. Vis ei ardire? Volo. Vadiate pugnam. Petre te appellat Martinus, quod tu tenes sibi malo ordine terram in tali loco. Ipsa terra mea propria est per chartam, quam mihi fecit Donatus. Et ecce charta, quam mihi fecit ipse Donatus. Tunc qui habet anteriorem chartam, dicat: Tua charta nihil mihi impedit, quia contra legem est, quia postquam fecit mihi unam traditionem, non potuit tibi facere alteram. Tunc ipse, qui habet posteriorem chartam, dicat anteriorem falsam, et faciat pugnam, si voluerit. Sed secundum Valentes ita. Petre te appellat Martinus, quod terra, quae est in tali loco, sua est, quam tu tenes, sibique contradicis. Quid ad te pertinet? Tu mihi eam vendidisti cum scripto. Ostende scriptum. Ecce. Illud falsum est. Vis ardire? Volo. Et tu vis defendere? Volo. Vadiate pugnam. Petre te appellat Martinus, quod terra, quae in tali loco est, sua est, quam tu tenes, sibique contradicis. Quid ad se pertinet? Martinus, cuius erat, sibi scripto vendidit. Hoc mihi non nocet, quia prius mihi scripto vendidit eam, et alteri eam post tradere non potuit. Illud scriptum mihi non nocet, quia falsnm est. Quomodo vis, ut declaretur? Per pugnam. Cuius placiti sacramenta sunt, ita. Falsatoris: De hoc, quod ego appellavi

---

n) Al. Codd. *quo glor. Augusti Ottonis, Rex Otto gloriosus filius.*

o) Al. Codd. *questibus.*

p) Al. Codd. *convenientibus cunctis et consentientibus.*

q) Al. Codd. *sine.*

hanc chartam esse falsam, me sciente nihil aliud nisi verissimam et iustam rationem exquiro in omnibus modis. Ostensoris ita: haec charta vera et idonea est. Si Deus. Poena est utrique falsatori victo, ut rem refutet, manum perdat aut redimat, et secundum obligationem chartae emendet, si ipse fecit, vel eius heres, qui fecit, aut successor. Et si chartae certant inter se et falsator fuit appellatus, et est convictus, tunc rem refutet, manum perdat, aut redimat, bannum persolvat: et etiam aliquando secundum obligationem chartae comprobatae emendet; si forte est heres eius, qui eam fecit. Ostensori vero, si est appellatus, rem perdat, widrigild tribuat, manum perdat, bannum persolvat. Si est appellator, rem refutet, suum widrigild tribuat, manum perdat. Si vero falsator Longobardus noluerit, ut per bellum res agatur, sed tantum per sacramentum lis finiatur, tunc fit, ut supra diximus in capitulo widonis

11. De investitura praedii si contentio fuit, similiter ut per pugnam veritas decernatur, edicimus. II. 55. 34.

FORM. Domne Comes: hoc dicit Petrus, quod de terra quae iacet in tali loco, investitus est ad proprium. Hoc dico ego, quod ego sum investitus ad proprium de ipsa terra, non ipse. Iurent, sicut dicunt, et faciant pugnam, et ut nullus alteri debeat ardire. Petre te appellat Martinus, quod ipse fuit investitus ad proprium de sexta parte unius petiae de terra, quae iacet in tali loco. Et tu malo ordine eum disvestisti. Hoc dicit Petrus: vigesima pars de sexta parte de illa petia de terra, quam tu dicis, sua propria est: Et ipse te malo ordine nec de illa viccesima, nec de aliis partibus illius sextae te non disvestivit. Vis ei ardire? Volo. Et tu vis te defendere? Volo. Vadiate pugnam. Petre te appellat Martinus, quod ipse fuit investitus de petia una de terra quae iacet in tali loco, et tu malo ordine eum disvestisti. Hoc dicit Petrus, quod de ipsa terra ipse est investitus, et te malo ordine non disvestivit, vel ipsa terra sua propria est, et te malo ordine non disvestivit. Petre te appellat Martinus, quod pars Monasterii sancti Ruffini, unde est Advocatus, fuit investita ad proprium de una petia de terra, quae iacet in tali loco. Et pars Monasterii S. Petri, unde tu es Advocatus, disvestivit eam malo ordine. Ipsa petia de terra, quam tu dicis, propria est monasterii partis S. Petri, unde ego sum Advocatus. Et ipsa malo ordine partem S. Ruffini, unde tu es Advocatus, non disvestivit. Petre te appellat Martinus, quod ipse fuit investitus ad proprium de petia una de terra, quae iacet in tali loco, et tu malo ordine eum divestisti. Terram habeo in ipso loco, sed nescio de quali tu dicis. Det vadium de consignare, et ipse reus in iudicium revertendi. Petre te appellat Martinus, quod de terra, quae iacet in tali loco, fuit ipse investitus ad proprium et malo ordine eum disvestisti. Ipsa terra mihi concessa est per usumfructum, aut per libellum, et ego malo ordine te non disvestivi. Ita tamen ut ostendat, qualiter sibi sit concessa per usumfructum, et postea bellum faciat de malo ordine. Petre te appellat Martinus, quod ipse fuit investitus de petia una de terra, quae iacet in tali loco, quae est per mensuram iugera tanta, et habet coherentias tales. Terram habeo in ipso loco, sed nescio de quali tu dicis. Ego dico tibi, mensuras et coherentias non oportet consignare. Ego habeo duas petias de terra in ipso loco, vel quatuor, quae habent ipsas coherentias. Nescio de quali tu dicis, non potest evadere, quod non vadat consignare. Petre te appellat Martinus, quod ipse fuit investitus de quanta terra tu tenes in Regaliis, et tu malo ordine eum disvestisti. Terram habeo in ipso loco, sed nescio de quali tu dicis, quia habeo in ipso loco per allodium,

et beneficium, et per libellum. Vadat consignare. Petre te appellat Martinus, quod ipse vel filius suus agendo caussam eius sui filii, vel suae uxoris, quod ipsa sua uxor fuit investita, vel filius suus fuit investitus ad proprium de petia una de terra, quae est in tali loco, et tu malo ordine eum disvestisti, vel uxor tua vel filius tuus, vel servus tuus. Et terra, quam tu dicis, mea propria est, vel uxoris meae, vel filii mei. Et ego te malo ordine non disvestivi, vel uxor mea, vel filius meus, vel servus meus. Petre te appellat Martinus, quod ipse fuit investitus ad proprium de una petia de terra, quae iacet in tali loco, et tu malo ordine eum disvestisti. Non tibi respondeo, quia ipsa terra non est mea, sed est de meo barbano. Fac mihi inde finem. Non faciam, quia si ipse fuerit mortuus, ego debeo venire ad successionem. Vel ita: Ipsa terra non est mea, sed est Martini, et ego te malo ordine non disvestivi. Petre te appellat Martinus, quod ipse fuit investitus ad proprium de petiis tribus de terra, quae iacet in tali loco. Et tu malo ordine eum disvestisti. Non tibi respondeo, quia ecce charta, quam tu mihi fecisti, aut pater tuus. Petre te appellat Martinus, quod ipse fuit investitus ad proprium de una petia de terra, quae iacet in tali loco. Et tu malo ordine eum disvestisti. Ego habeo ipsam terram venditam ad Martinum. Probet qui habet venditam, et dicat, quod in ipsa hora, quando vendidit, sua propria erat, et malo ordine eum disvestivit. Petre te appellat Martinus, quod ipse fuit investitus ad proprium de una casa solariata cum area, ubi exstat, cum scala petrea iuxta se habita cum corte et puteo, seu broilo, omnia in uno tenente, quae iacet in tali loco. Et tu malo ordine eum disvestisti. Non tibi respondeo, quia tu fuisti iudicatus ad mortem, aut fecisti raptum, aut furtum, aut incendium, aut periurium, aut es servus de Donato, aut fecisti homicidium, aut mihi inde finem fecisti. Aut probet, aut emendet bannum, et respondeat. De ceteris quidem emtionibus similiter. Cuius placiti vadimonia per usum debent esse cum fideiussoribus taciti poena. Sacramenta quidem ita. Appellator iuret. De hoc unde te appellavi, quod ego fui investitus ad proprium de una petia de terra, quae iacet in tali loco, et tu malo ordine me disvestisti. Me sciente de torto te non appellavi. Si Deus. Appellatus ita. Ea terra, unde tu me appellasti, mea propria est, et ego te malo ordine non disvestivi. Si Deus. Vel ita: De hoc unde Martinus appellavit Iohannem, quod ipse Martinus fuisset investitus ad proprium de petia una de terra, quae iacet in tali loco, et Iohannes eum disvestisset malo ordine, se sciente eum de torto non appellavit. Sic Deus. Ea terra, unde Martinus appellavit Iohannem, propria est Iohannis, et ipse Iohannes eum Martinum malo ordine non disvestivit. Sic Deus. Poena quidem est talis. Appellatoris, si victus fuerit, ut terram refutet, widrigild solvat, et secundum legem victori emendet. Appellati, ut bannum solvat, widrigild donet, et secundum legem appellatoris ostendat.

III. De ecclesiarum rebus, ut per advocatos fiat, similiter iubemus. II. 55. 34.

FORM. Petre te appellat Martinus, quod pars monasterii sancti Rufini, unde tu es Advocatus, tenet sibi terram malo ordine in tali loco. Ipsa terra propria est de monasterio per chartam, quam fecit pater tuus. Et ecce charta. Falsa est ipsa charta. Petre te appellat Martinus, quod pars monasterii sancti Rufini, unde tu es Advocatus, tenet sibi terram malo ordine in tali loco. Ipsa terra propria est de monasterio per chartam, quam fecit Petrus. Et ecce charta. Et quid tibi pertinet per chartam, quam mihi fecit ipse Petrus? Tunc qui

habet anteriorem chartam dicat: Tua charta contra legem est, quia postquam fecit mihi unam traditionem, non potuit facere alteram. Tunc ipse, qui habet posteriorem, dicat de anteriori: falsa est ipsa charta. Petre te appellat Martinus, quod pars monasterii S. Rufini, unde tu es Advocatus, tenet malo ordine terram in tali loco ad partem ecclesiae S. Petri, unde ipse est Advocatus. Ipsa terra propria est de monasterio per chartam, quam fecit Donatus. Et quid pertinet ad ecclesiam S. Petri? Per chartam, quam fecit ipse Donatus. Ipse, qui habet posteriorem chartam, dicat anteriorem falsam. Tunc ille, cuius charta falsa vocata est, dicat: quomodo vis ut clarefacta fiat? Si adversarius responderit: per pugnam; interrogetur. Vis ei adardire, ut illa charta sit falsa? Volo. Et tu vis eam defendere? Volo. Vadiate pugnam. Et quae vadimonia debent esse tacita poena cum fideiussoribus. Cuius placiti sacramenta sunt. Falsatoris, ut ponens chartam supra Missale dicat: De hoc, quod ego appellavi hanc chartam esse falsam, me sciente nihil aliud nisi verissimam et veram rationem exquiro in omnibus modis: Si Deus. Falsati ita quidem. Haec charta vera et idonea est: Si Deus. Poena imminet utrique falsatori victo, ut rem refutet, et secundum obligationem chartae persolvat; nisi aliquando si intentio fuerit inter duas chartas manum perdat, aut redimat. Et si est appellatus bannum tribuat falsato victo, ut rem amittat, widrigild suum componat, bannum solvat, quando est appellatus. Si vero falsator voluerit, ut res per sacramentum finiatur, fit ut superius diximus.

IV. Si quis per se ipsum, aut per suum nuncium, quicquam alicui deposuerit, et depositum, cupiditate victus, negaverit, si XX. solid. pretium fuerit, ut per pugnam veritas decernatur, edicimus. II. 55. 35.

FORM. Petre te appellat Martinus, quod ipse deposuit tibi tanta mobilia quae valebant solidos CLX. Viginti solid. tantum mihi deposuisti, sed non plus. Hoc sciatis, qualiter in hoc, quod dixerit, tantum mihi deposuisti, sed non plus. Si illud, quod negaverit, fuerit pretii XX. solidorum, aut eo amplius, tunc per bellum lis finiatur. Si vero subtus XX. solid. fuerit, tunc per sacramenta res currat. Petre te appellat Martinus, quod ipse deposuit tibi per suum Missum tanta sua mobilia, quae valebant solid. XX. De torto me appellasti. Vis ei adardire? Volo. Vadiate pugnam. Petre te appellat Martinus, quod suus pater Arnaldus, sua uxor Alda, Martinus suus servus, aut Arnulfus suus filius, deposuerint tibi per se ipsos, aut suos Nuncios XX. solidos. De torto me appellasti. Aut X. mihi deposuerunt, plus non. Potes ei probare, ut totos XX. solidos ei deposuisses? Si dixerit: possum; approbet. Si vero: non: tunc appellatus det ei vadimonia, si se recordatus fuerit, quod emendabit, ut rectum est. Si non, ut se exdicat. Quae vadimonia debent esse cum fideiussoribus tacita poena. Cuius placiti sacramenta sunt ita. Appellator: De hoc, unde te appellavi, quod ego deposuissem tibi per me, vel per meum nuntium XX. solidos, vel quod uxor mea, vel filius meus, vel servus meus tibi deposuissent per se ipsos, aut suos nuntios X. solidos, me sciente de torto te non appellavi. Si Deus. Appellatus iuret: de hoc unde appellasti me, quod tu, vel uxor tua, vel filius tuus, vel servus tuus deposuissetis per vos, vel per Missos vestros XX. solidos mihi, de torto me appellasti. Si Deus. Poena vero utrisque imminet. Appellatori victo quidem, si Romanus est appellatus, ut multetur decima parte litis. Ceteri quidem, et idem Romanus Appellatoi victi widrigild per manus incisionem caussa extante periurio poena feriantur. Appellati quidem si Romanus est victor, ut depositum du-

plicent, si inficiantur dolum ex quatuor casibus depositi. Ceteris item et Romano, u bannum persolvant, widrigild tribuant, et depositum secundum legem victori emendent.

V. Si quis dixerit, quod per vim de praedio chartam alicui fecerit, per pugnam veritas decernatur, edicimus. II. 55. 36.

FORM. Petre te appellat Martinus quod tu tenes malo ordine terram in tali loco. Ipsa terra mea propria est per chartam, quam tu mihi fecisti. Et ecce charta. Ego feci ipsam chartam, sed per virtutem. Non fecisti. Vis ei probare? Volo. Vadiate pugnam. Quae vadimonia debent esse cum fideiussoribus tacita poena. Cuius placiti sacramenta sunt ita: Appellator ita iuret. Ponat chartam iuxta Missale, et tangens dicat: Ego hanc chartam per virtutem feci: Si Deus. Appellatus ita: Chartam hanc tu per virtutem non fecisti: Si Deus. Interea donec ipsi bellaverint, charta commendetur Potestati ea conditione, ut si appellator vicerit, charta incidatur. Si vero appellatus, charta ei reddatur, et ostendens chartam in iudicio per notitiam securitatem accipiat, vel per promissionem refutationis. Et si charta perdita apud Potestatem fuerit, tamen uterque iusticiam suam consequatur. Si vero appellatus dixerit: Ecce charta, quam pater tuus mihi fecit; et appellator dixerit: Illa charta nihil mihi impedit, quia pater meus fecit eam per virtutem, approbet appellator hoc ita esse. Si vero approbare non potuerit, et appellatus iuraverit illam chartam per virtutem non esse, vel probare Appellator quidem incipiens, et contraria probatione victus fuerit ipse Appellator, sit, ut superius diximus. At si Appellator dixerit, chartam esse falsam, sit, ut superius diximus. Poena quidem utrisque immineat. Appellatori quidem, ut emendet secundum obligationem chartae, et widrigild poena feriatur pro manus incisione. Appellato vero, ut rem et pretium perdat, bannum persolvat, et widrigild tribuat.

VI. De furto aut schalcho *r*), si ultra VI. *s*), solid. fuerit, similiter ut per pugnam veritas inveniatur, praecipimus. II. 55. 37.

FORM. Petre te appellat Martinus, quod ipse habeat certam suspicionem, quod tu fuisti fur de tanto suo mobili, quod valebat sol. VI. et I. denarium; aut collega furis. Petre te appellat Martinus, quod tu tulisti sibi ad schacum tanta sua mobilia, quae valebant sol. VI. et I. denarium. De torto me appellasti. Vis ei adardire? Volo. Et tu vis te defendere? Volo. Vadiate pugnam. Quae vadimonia habentur, si fideiussores tacita poena. Cuius placiti sacramenta ita sunt: Appellator ita iuret: De hoc unde ego te appellavi, non quaero te astu animo per pugnam fatigare, sed me sciente habeo certam suspicionem, quod tu tulisti mihi furtive tantum, vel quod fuisti collega furis de tanto. Si Deus. Appellatus: De hoc unde me appellasti, ego tibi furtive non tuli, vel non fui collega. Si Deus. Hoc si Longobardus. Ceteri vero omnes de furto, et schaco, Longobardus de solo schaco iuret: De hoc unde te appellavi, quod tu fuisses fur, aut collega furis de tanta mea substantia, quae valebant XX. sol. aut quod tu tulisses mihi ad schacum tanta mea mobilia, quae valebant X. solid. me sciente, de torto te non appellavi. Si Deus. Appellatus ita: De hoc unde tu me appellasti, quod ego fuissem fur de tanta substantia tua, quae valebant decem solid. aut collega furis, aut ego ad schacum tulissem tibi, de torto me appellasti. Si Deus.

---

r) Al. Codd. *Scacho; schacho.* *s*) Un. Cod. *VII. sol.*

Poena vero talis est: Actoris si victus fuerit widrigild porrigat, et secundum legem appellati se emendet. Appellati, si latro est, ut poenam corporalem sustineat, aut oculi, aut nasi, aut mortis. Uterque et latro, et schacator bannum solvat, widrigild tribuat, et furtum, et schacum secundum legem ipsius, cui negligentiam commisit, emendet.

VII. Si quis equum suum, vel cetera animalia, sive rem suam super aliquem repererit *t*), et ipse se warentem dare dixerit, statim iuret, ut *u*) ad certum warentem eum conducat, et super tertium warentem, et tertium comitatum non procedat *v*). Et si hoc facere noluerit, rem perdat, et secundum legem componat. II. 28. 5.

Formula. Petre te appellat Martinus, quod ipse intertiavit tibi unum suum caballum, aut aliam rem. Non mihi intertiasti. Si potest, approbet Appellator. Si non, iuret Appellatus, quod ipse sibi non intertiavit. Si dixerit; intertiasti mihi; statim iuret, quod ad certum warentem eum conducat. Interea vadeat ad warentem, et dicat sibi intertiaturam rei, quam sibi tradiderat. Ille tunc warens det ei vadimonium de stando in auctoritate, et reddendo pretio. Hic vero det ei vadimonium de conducendo intertiatorem ad eum ad placitum appellando, et reddendam rem. Et hoc fit, si confessus fuerit warens, se tradidisse. Si vero non fuerit, tamen hic vadat cum intertiatore ad eum cum re. Et cum venerit ad warentem, interroget: tradidisti mihi hanc rem? Si dixerit: non; campo contendat, vel approbet, cui res intertiata est. Et post vadat placitum, veluti si statim confessus fuerit, se esse warentem. Sed campo contendere, vel probare si non potuerit, tunc ille, qui warens dicebatur, iuret se non tradidisse. Tunc ille, cui res intertiata est, componat, ut latro, nisi alium warentem dederit. Si vero dixerit warens: Sum; tunc accipiat rem reddito pretio. Tunc intertiator dicat ad warentem: quid tibi pertinet? Petrus mihi vendidit. Similiter poenae persecutum sit usque ad tertium. Postea interroget tertium, quid tibi pertinet? Habeo warentem Martinum. Hoc dico: non debeo ire super tertium warentem, et tertium Comitatum. Tunc Appellator iuret, quod suus proprius est, nec vendidit, nec donavit, quod per legem perdere debet; sed furtive ei abstractus est. Tunc tertius warens iuret, quod nec latro fuerit, nec collega latronis, sed cum suo proprio pretio comparavit, et reddat rem. Si vero responderit, equum esse natum de suo iumento, approbet et retineat; vel solus iuret et retineat; et hoc per usum. Si vero a probatione ceciderit, vel iurare noluerit, teneatur ut latro, nisi reversus fuerit ad warentem. Et tunc fit, ut supra dixi. Hoc omne fit, secundum quosdam vanos.

VIII. Laicorum vero nullum, praeter Comitem, in solis ecclesiasticis rebus Advocatum habere *w*) permittimus. II. 47. 10.

IX. Si quis alium ad servitium appellaverit, per pugnam veritas inveniatur, edicimus.

X. Quacumque Lege, sive etiam Romana, in omni Regno Italico homo vixerit, haec omnia, ut in his capi-

---

t) Herold. *repetierit.*
u) Herold. *statim ut.*
v) Herold. *comitatum praecedat.*
w) Un. Cod. *nullum, praeter Comes, in solis ecclesiastici rebus advocatorem haberi.*

tulis, per pugnam decernimus, observare; ita tamen, ut si eorum x) iuvenilis aut decrepita aetas, seu infirmitas pugnare prohibuerit, liceat ei pro se pugnatorem ponere, et alteri similiter facere y). II. 55. 38.

XI. Ut ecclesiae, seu Comites, et viduae lites suas de his, quae in suprascriptis capitulis continentur, per consimiles Advocatos z) per pugnam dirimant. Ceteri vero natura liberi, secundum legem pristinam, per semetipsos respondeant, et determinent. II. 55. 40.

XII. Si servus propter appetitum libertatis liberum se vocaverit, liceat domino, si sibi a) melius visum fuerit, propter difficultatem approbationis insidiosae, aut per se, aut per suum campionem litem dirimere. Liceat autem servo pro se campionem dare, si morbus aut aetas eum pugnare prohibuerit. II. 55. 39.

XIII. Diaconorum b), Episcoporum, Presbyterorum filios, Notarios, Sculdasios, Comites, Iudices fieri omnibus modis prohibemus c). III. 40. 1.

---

x) Un Cod. *ei omnia, sicut in his capitulis per pugnam decrevimus, servare praecipimus. Ita tamen, ut si eorum unum etc.* Herold. *haec omnia, ut in his Capitulis per pugnam decernimus, observare praecipimus, ita tamen, ut si quem eorum etc.*

y) Herold. *et alter similiter faciat.* Un Cod. addit: *Si dubitatio fuerit de infirmitate, iuret, quod talem infirmitatem habet, propter quam pugnare non valet.*

z) Al. Codd. *Advocatores.*

a) Un. Cod. *sibi ita.*

b) Ista lex a Baluzio ad Lotharium I. refertur.

c) Un. Cod. addit:
Imperator Conradus A.
Romanis iudicibus.
Audita controversia, quae hactenus inter vos et Langobardos iudices versabatur nulloque termino quiescebat, sancimus, ut quaecumque admodum negotia mota fuerint, tam inter romanae urbis moenia, quam etiam de foris in romanis pertinentiis actore Langobardo, vel reo, a vobis duntaxat romanis legibus terminentur; nulloque tempore reviviscant.
Explicit Liber III. Legis Langobardorum.

OTTONIS III. AUGUSTI LEX d).

OTTO TERTIUS.

Festorum placito e) Rex Tertius invidet Otto.

I. Quotidie contra Leges agitur, quotidie malum malifacere non verentur. Ideo per hanc legem per omne aevum divinitate propitia valituram edicimus f), ut toto anni tempore liceat Iudicibus causas agere, lites dirimere, tumultus quaestionum determinare et diffinire, ut qui quotidie legem offendunt, quotidie legis sententia feriantur. Nec enim tempore messis, vel vindemiarum, legis edictum effugere debent, qui in nullo tempore peccare desierunt. Bene enim facere, verum dicere, iustitiam amare, rectum iudicare, omni tempore licuit, semperque licebit, quia a bonis nunquam, a malis autem operibus semper requiescendum esse, catholice didicimus: et hoc iugiter conservandum Deo auctore, et Imperiali maiestate decernimus. David autem Rex et Propheta dicit: Beati, qui custodient iudicium, et faciunt iustitiam in omni tempore. In natali vero Domini, et in Epiphania, et in statutis ieiuniorum diebus, in diebus quadragesimalibus, in Pascha et in Ascensione Domini, in Pentecoste, in Dominicis diebus, et in festis praecipuis, iudiciarios motus exequi, publicas quaestiones appeti, ut hae solemnitates, quae sunt christianorum g), cum omni vigilantia celebrentur, penitus prohibemus h). II. 49. 2.

---

d) Et ista lex apud Heroldum tribuitur Ottoni I.

e) Murat. *Romae Sindonico.*

f) Herold. *esse adiicimus.*

g) Al. Codd. *quod christianorum est.*

h) Al. Codd. addunt: *Haec sunt festivitates praecipuae in anno, quae per omnia venerari debent. Natalis Dni, S. Stephani, S. Iohannis Evangelistae, Innocentium, Octavae Domini, Octavae Epiphaniae, Purificationis S. Mariae, Paschae dierum octo, Letaniae maioris, Ascensionis Domini, Pentecostes, S. Iohannis Baptistae, Octavae Apostolorum maxime tamen SS. Petri et Pauli, Dedicationis S. Archangeli Michaelis, S. Martini, Assumtionis S. Mariae.*

HENRICI I. AUGUSTI LEGES.

HENRICUS I.

Henricus Dei gratiae miseratione *i*) Romanorum Imperator Augustus. Omnibus nostris fidelibus praesentibus etiam et futuris notum fieri volumus, quod semper Reipublicae providentes, quae digna sunt, probabilium personarum nostri imperii fidelium acceptione disponimus. Cum tempore Autumni in parte Erisantiae nostri regni pro utilitate multimoda moraremur in civitate Argentina, quae vulgari nomine Transburg vocatur, multorum prolatum est ad nos *k*), quod plurimi tunc erant, qui sub occasione his periculis laborant, unde etiam digna provisione omnibus succurrentes, attestatione laudis quamplurium nobis adstantium fidelium Archiepiscoporum, Mediolanensis videlicet, et Ravennensis *l*), Episcoporum quoque Transburgensis, Placentini, Cumani, Vercellensis, Parmensis, Aquensis, Laudensis, Vulterensis, Marchionum quoque et Comitum Italicorum, Nobilium vero multorum, Vasallorum *m*), Sapientum, et Judicum inter multa, quae Reipublicae congruebant, tria capitula inseruimus; quae ut ab omnibus nostri Imperii observentur, stabilique observatione teneantur, amodo et deinceps statuimus, iubemus et firmiter praecipimus. Haec sunt, quae inviolabiliter observari iubemus.

Regis Heinrici laetantur lege mariti.

I. Quicumque ex quacumque natione legitimam uxorem acceperit, si eam mori contigerit sine filiis amborum eorum, vir uxori suae succedat, et omnia bona eius percipiat. II. 14. 29.

II. Quicumque propter cupiditatem rerum, patrem aut matrem, aut fratres, aut sorores, vel nepotem, aut aliquem suum propinquum per se aut per alium interfecerit, hereditas interfecti ad alios suos legitimos heredes perveniat:

---

i) Un. Cod. *gratia divinae miserationis.*

k) Un. Cod. *disponimus. Cum enim pro excellentia nostri regni et pro utilitate multimoda demoraremur in civitate Argentina, quae vulgari nomine Straburge vocatur, multorum perlatum est ad nos relatione etc.*

l) Un. Cod. *Treverensis.*

m) Un. Cod. *Vavassorum.*

hereditas vero interfectoris in fiscum redigatur, ipse vero ordinante Episcopo publicae poenitentiae subdatur. Quod si ille, cui crimen immittitur, negare voluerit, per se pugnam faciat, nec liceat campionem pro se dare, nisi decrepita aetas aut iuvenilis, aut infirmitas pugnare prohibuerit. *n*) I. 10. 4.

FORM. Petre te appellat Martinus, qui est Advocatus de parte publica, quod tu occidisti Marquardum tuum patrem per cupiditatem, aut interfici fecisti. Non placet Deo. Vis ei adardire? Volo. Vadiate pugnam. Quae vadimonia debent esse cum fideiussoribus tacita poena. Cuius placiti Sacramenta ita esse debent. Advocatus iuret: De hoc unde te appellavi, me sciente de torto te non appellavi. Appellatus ita: De hoc unde tu me appellasti, de torto me appellasti. Et haec responsio debet esse tantum, dum Advocatus adardiat ei bellum. Si vero Advocatus non vult ei adardire, tunc Appellatus *iureiurando* secundum suam legem se defendat, ita ut Advocatus *antea* non iuret. Et hoc per usum. Et hoc debet esse in omnibus appellationibus. Ibi utraque esse possunt. Si vero tantum sacramenta esse debent, tunc Appellatus iuret secundum suam legem absque sacramento advocati. Petre te appellat Martinus, quod occidisti Marculphum suum patrem et tuum per cupiditatem, aut interfici fecisti. De torto me appellasti. Vis ei adardire? Volo. Et tu vis te defendere? Volo. Vadiate pugnam. Si vero appellator is noluerit adardire, tunc iuret, ut supra dictum est. Et appellatus similiter, ut supra. Sacramentales vero iurent. Hoc, quod appellatus iuravit, verum iuravit. Si Deus. Poena vero imminet utrisque talis. Advocato victo, ut manum perdat, aut redimat, et propinquo similiter. Appellato, ut non habeat hereditatem interfecti; suam quidem perdat, bannum solvat, manum amittat, aut redimat, idest, ut widrigild tribuat, et ordinante Episcopo publicae poenitentiae subdetur. Si vero lis per sacramenta ab utrisque finiatur, nulla poena eis immineat. Si vero Advocatus, vel parens, iuraverint, et reus se purificare ausus non fuerit, tunc supradictam poenam substineat praeter widrigild.

III. Qui vero infra treugam post datum *o*) osculum pacis, aliquem hominem interfecerit, et negare voluerit, pugnam pro se *p*) faciat, nec campionem pro se dare debet *q*), nisi sicut dictum est supra. Si vero convictus fuerit, manum, quae homicidium fecit, amittat. *r*). I. 9. 38.

FORM. Petre te appellat Martinus, quod tu occidisti Donatum suum patrem infra trewam, vel infra datum osculum pacis. De torto me appellasti. Vis ei adardire? Volo. Et tu vis te defendere? Volo. Vadiate pugnam. Cuius placiti sacramenta ita sunt. Appellator iuret: De hoc, unde te appellavi, quod tu occidisti patrem meum Donatum infra trewam, vel infra datum osculum pacis, me sciente de torto te non appellavi: Si Deus. Appellatus ita: De hoc, unde tu me appellasti, quod ego occidissem patrem tuum infra trewam, de

o) Al. Codd. *trevam vel datum.*

p) Al. Codd. *per se.*

q) Un. Cod. *nec liceat ei campionem pro se dare.* Alt. *nec campionem pro se dabit.*

r) Herold. istam legem tribuit Henrico II.

torto me appellasti. Si Deus. Si vero appellator noluerit adardire, tunc lis finiatur per sacramenta, ut superius diximus. Poena vero utrisque imminet. Appellatori vero, si victus fuerit, ut manum perdat, aut redimat. Appellato, ut bannum solvat, manum perdat, et homicidium secundum legem emendet.

CONRADI I. AUGUSTI LEX.

Haec Lex Conradi circumdata milite vadit.

In nomine Sanctae et individuae Trinitatis. Conradus Dei gratia Romanorum Imperator Augustus salutem omnibus. Sanctae Dei ecclesiae fidelibus, nostrisque tam praesentibus, quam futuris, notum esse volumus, quod ad reconciliandos animos Seniorum et Militum, ut invicem semper inveniantur concordes, et ut fideliter et perseveranter nobis et suis senioribus serviant devote, praecipimus, et firmiter statuimus, ut nullus Miles Episcoporum, Abbatum, Abbatissarum, Marchionum vel Comitum, vel omnium, qui beneficium de nostris publicis bonis, aut de ecclesiarum praediis nunc tenent, aut tenuerint, aut hactenus iniuste perdiderint, tam de nostris maioribus Valvassoribus *s*), quam eorum militibus, sine certa et convicta culpa suum beneficium perdat, nisi secundum consuetudinem Antecessorum nostrorum, et iudicium Parium suorum. Et si contentio emerserit inter eniorem et Militem, quamvis Pares adiudicaverint, illum suo beneficio carere debere, et ille dixerit, hoc iniuste vel odio factum esse, ipse suum beneficium teneat, donec Senior et ille, quem culpat, cum Paribus ad nostram praesentiam veniant, et ibi caussa iuste determinetur *t*). Si autem Pares eius culpati in iudicio Seniorum *u*) defecerint, ille qui culpatur, suum beneficium teneat, donec ipse cum suo Seniore et Paribus ad nostram praesentiam veniat. Senior vero et miles eius *v*), qui culpatur, qui ad nos venire debuerint *w*), sex hebdomadas ante,

---

s) Un. Cod. *Vauassoribus.*

t) Un. Cod. *cum paribus suis veniant ante nostram praesentiam et ibi causa iuste terminetur.*

u) Un. Cod. *senioribus.*

v) Un. Cod. *aut miles eius.*

w) Un. Cod. *decreverit.*

quam iter incipiat, ei cum quo litigaverit, innotescant. Hoc autem de maioribus Valvasoribus observetur. De minoribus vero in Regno nostro, aut ante Seniores, aut ante Missum nostrum eorum caussa finiatur. Praecipimus etiam, ut cum aliquis eius miles *x*), sive de maioribus, sive de minoribus, de hoc seculo migraverit, filios eius beneficium tenere. Si vero filios non habuerit, et aviaticum *y*) ex masculo filio reliquerit, pari modo beneficium habeat, servato usu maiorum Valvassorum, in dandis equis et armis suis Senioribus. Si vero forte aviaticum *z*) ex filio non reliquerit, sed fratrem legitimum ex parte patris reliquerit, et Seniorem offensum habuerit, et sibi vult satisfacere et miles eius esse *a*), beneficium, quod patris sui fuit, habeat. Insuper et omnibus modis prohibemus, ut nullus senior de beneficio suorum militum cambium, aut precariam, aut libellum sine eorum assensu facere praesumat: illa vero quae tenent proprietario iure, aut per praeceptum suum, sive *b*) per rectum libellum, sive per precariam, nemo eos iniuste devestire audeat. Fodrum *c*) vero de castellis, quod nostri Antecessores habuerunt, habere volumus; illud vero quod non habuerunt, nullo modo exigimus. Si quis autem hanc iussionem nostram infregerit, auri optimi libras C. componat, medium Camerae nostrae, et medium cui damnum illatum fuerit. At si quis aurum non habuerit, nostra sententia feriatur, ut nobis placuerit. III. 8. 4.

HENRICI II. AUGUSTI LEGES.

HENRICUS SECUNDUS.

Ne Clerici iurent, Lex praecipit ista secundi
Henrici Regis: Huic regi Clerus dicto paret.

I. Henricus divina pietate secundus Romanorum Imperator Augustus. Quoniam in legibus *d*) cautum est, ut

---

x) Un. Cod. *cum aliquis miles.*

y) Herold. *habiaticum.* Al. Cod. *Abiaticos habeant.*

z) Un. Cod. *nepotes.*

a) Un. Cod. *effici.*

b) Un. Cod. *praecepta sive.* Herold. *praeceptum, sive etc.*

c) Al. editt. *frodum.*

d) Un. Cod. *Omnibus in legibus.*

nemo clericorum iurare praesumat; alibi vero reperitur scriptum, ut omnes principales personae in primo litis exordio subeant iusiurandum calumniae: nonnullis legis peritis res venit in dubium, utrum clerici iusiurandum praestare debeant, aut aliae personae hoc officium liceat delegare. Quia enim illius constitutionis edictum, ubi Clerici iurare prohibentur, a Marco Augusto *e*) constitutum est, propterea quia de Constantinopolitanis clericis promulgatum fuisse videtur, idcirco ad alios clericos pertinere non creditur. Ut ergo haec dubietas omnibus penitus auferatur, illam Divi Marci *f*) constitutionem ita interpretari debere decernimus, ut ad omnium ecclesiarum clericos generaliter pertinere indicetur. Nam cum divus Iustinianus iure decreverit, ut Canones Patrum vim Legum habere oporteat, et in nonnullis Patrum Canonibus reperitur, ut Clerici iurare non audeant *g*), dignum est, ut totus clericalis ordo *h*) a praestando iureiurando immunis esse procul dubio censeatur. Quapropter nos, utriusque videlicet divinae et humanae legis intentione servata, decernimus et imperiali auctoritate irretractabiliter diffinimus, ut nec Episcopi, nec Presbyteri, nec cuiuscunque ordinis clericus, non Abbas, non aliquis Monachus, vel Sanctimonialis, in quacunque controversia, sive criminali, sive civili, iusiurandum qualibet ratione compellatur subire: sed Advocatis suis propriis idoneis hoc officium debeant delegare. II. 47. 11.

II. Henricus divina pietate secundus Romanorum Imp. August. *i*). Decet Imperialem solertiam Reipublicae curam ita agere, ut sic solicitetur erga praesentia, quatenus ea quoque diligenter provideat, quae posteris sint utilia atque profutura. Id autem tunc satis competenter agitur, cum bonis virtutis praemium, impiis autem digna ultio, sibi ad vindictam, aliis ad exemplum recompensatur. Sed quoniam omnia, quae mundus habet, humanum genus excellit, de eius salute tanto praecipue curandum est, quanto manifestius constat, quod omnipotens quoque Deus pro redemtione eius Unigenitum suum filium ab aeterna sede divinitatis suae in terram misit. Quapropter quoniam plerosque, proh dolor! veneficio ac diverso genere furtivae mortis perire audivimus, super hoc dum in Regni universali *k*) conventu Longobardorum sederemus, huiusmodi

---

e) Al. Codd. *a Theodosio Augusto Tauro Praefecto Praetorio.*

f) Al. Codd. *Theodosii.*

g) Al. Codd. *et in nullis Patrum canon. reper., ut clerici iurare audeant.*

h) Herold. *catholicus ordo.*

i) Al. Codd. *Augustus, omnibus Langobardis.*

k) Al. Codd. *dum Turegi in universali.*

legem Episcoporum, Marchionum, Comitum, aliorumque multorum nostrorum fidelium consensu, et auctoritate nostra adprobatam sancimus. Quicumque veneficio, seu quolibet modo furtivae mortis aliquem *l*) peremerit, aut inde consentiens fuerit, mortis sententiam incurrat, omniumque suarum rerum mobilium et immobilium facultatem amittat: ita tamen, ut pretium X. librarum auri pro legitimo widrigild propinquis parentibus peremti primum inde detur *m*): reliqua rursus medietas eius *n*) propinquis veniat, altera autem medietas ad Fiscum accedat. Si quis vero praedicti criminis aut de facto, aut de consensu accusatus negare voluerit, aut per duellum, si liber est, si vero servus, per iudicium ferventis aquae defendat se, aut in similem sententiam incurrat. Ad hoc autem volumus, nostraque Imperiali auctoritate sancimus, ut quicumque hominibus praedicti reatus noxiis refugium, aut subsidium aliquod praebuerit, omnis possessio eius in publicum perveniat: ipse vero nostram omniumque nostrorum indignationem incurrat *o*).

I. 9. 39.

III. Henricus divina pietate secundus Romanorum Imperator Augustus omnibus hominibus. Quoniam nobis divinae pietatis providentia imperialis officii curam commissam credimus, nos quoque erga ea, quae ad Christianas religiones pertinent, et ad cultum iustitiae iugiter solicitari debemus. Quapropter cum in Regni *p*) universali conventu nostrorum fidelium principum Italicorum sederemus, orta quaestione de illicitis coniugiis, consilio nostrorum Principum, Archiepiscoporum, Episcoporum, Marchionum, Comitum, ac iudicio Iudicum, seu consensu omnium iudicantium huiusmodi sententiam diffinivimus, omnia scilicet, quae sancti Canones, et sacrae leges nostrorum praedecessorum inde statuerunt, summa auctoritate confirmamus, et insuper nostro Imperiali iure addimus, ut quicunque seu in legitima aetate, sive infra legitimam aetatem uxorem duxerit, vel desponsaverit, si morte praeventus fuerit, nulli propinquorum suorum liceat viduam, vel desponsatam illius uxorem ducere. Quod si quis hoc fecerit, tam mulier, quam vir, ex hac lege exhereditati sint, omniumque bonorum eorum amittant facultatem, et medietas propinquis parentibus legitimis hereditario iure, et altera *q*) medietas ad fiscum deve-

---

l) Herold. *modo furtive aliquem.*

m) Al. edit. *peremti praemium detur.*

n) Al. Codd. *eisdem propinquis.*

o) Un. Cod. addit: *nisi se defenderit, ut diximus.*

p) Al. Codd. *cum Turegi in etc.*

q) Herold. *prop. parentibus et altera.*

niatae et quicumque ex huiusmodi coniugio natus fuerit, ipse quoque sicut parentes sui, ex hac lege exheredatus sit. II. 8. 14.

Editio Heroldi duo, quae sequuntur, capitula addit.

De spreta Maiestate.

VI. Henrichus divina pietate II. Romanorum Imperator, Augustus. Omnem decoris ac solertiae Imperialis ac praesentiae contemptorem, capitali damnare sententia convenit *r*). II. 54. 3.

Quando liceat alterius clericum accipere vel non.

VII. Ut nulli Episcopo liceat, alterius clericum recipere, aut ordinare in aliquo gradu sine dimissoria Episcopi sui de cuius parrochia est.

LOTHARII II. AUGUSTI LEX *s*).

LOTHARIUS II. IMPERATOR.

Divina favente clementia Imperator Hlotharius Romanorum, pius, felix, inclytus, triumphator semper Augustus cum universo populo. Imperialis benevolentiae proprium iudicamus, commoda subiectorum investigare, et eorum diligenti cura mederi calamitatibus, simul publicum bonum et statum ac dignitatem Imperii omnibus privatis commodis praeponere. Quocirca omnium fidelium nostrorum, tam futurorum, quam praesentium noverit universitas, qualiter dum apud Roncalias secundum Imperatorum antiquorum consuetudinem, pro iustitia ac pace Regni componenda consederemus, omnia, quae ad honorem Imperii Romani spectare videntur, solicite indagantes, perniciosissimam pes-

---

r) Un. Cod. *Augustus omnibus. Decet imperialem solertiam contemtorem suae praesentiae capitali damnare sententia.*

s) Ista lex tam apud Heroldum quam in pluribus Codicibus desideratur. Eam quoque habes II. F. 52.

tem, et Reipublicae non mediocre detrimentum inferentem, resecare proposuimus. Permultas enim interpellationes factas ad nos didicimus, milites beneficia sua passim distrahere, ac ita omnibus exhaustis suorum Seniorum servitia subterfugere: per quod vires Imperii maxime attenuatas esse cognovimus, dum proceres nostri milites suos omnibus beneficiis suis exutos ad felicem nostri nominis expeditionem minime transducere valeant. Hortatu itaque et consilio Archiepiscoporum, Ducum, Marchionum, Comitum Palatinorum, ceterorumque Nobilium simul et Iudicum, hac edictali lege in omne aevum Deo propitio valitura decernimus, nemini licere beneficia, quae a suis Senioribus habet, absque ipsorum permissione distrahere, vel aliquod commercium adversus tenorem nostrae constitutionis excogitare, per quod Imperii, vel Dominorum minuatur utilitas. Si quis vero contra saluberrima nostrae legis praecepta ad huiusmodi illicitum commercium accesserit, vel aliquid in fraudem legis machinari tentaverit, pretio ac beneficio se cariturum agnoscat. Notarium vero, qui super hoc tali contractu libellum, vel aliud instrumentum conscripserit, post amissionem officii, infamiae periculum sustinere sancimus. Datum VI. die mensis Novembris Indict. XV. Anno MCXXXVI. III. 9. 9.

APPENDIX

VARIORUM MONUMENTORUM.

CAPITULARIA TRIA
A IOHANNE MABILLONIO EDITA
EX VETERI CODICE
BIBLIOTHECAE CHIGIANAE.

CAPITULARE PRIMUM.

Incipit Capitulare.

Qualiter Domnus Rex ad placitum suum fidelibus suis ammonuit.

I. Volumus atque ammonemus, ut Episcopi suum in omnibus iuxta vires suas peragere studeant ministerium in Parrochiis earum: et ut praedicationes et confirmationes ibidem expleant. Et ut monasteriis, quae infra eorum Parochiam sunt, vigilanter curent, ut Canonici secundum Canones, et Regulares secundum regulam vivant: et ubi aliter, quam ordo poposcit, invenerit, emendare faciant; et si emendare nequiverint, nobis nuncietur.

II. Ut Abbates, qui Monasteriis regularibus praesunt, volumus atque iubemus, ut secundum regulam vivant et doceant, et de subiectis de hoc, quotquot illis et carnaliter et spiritaliter ministrare curent, et vigilantiam habeant.

III. Ut Abbates, qui canonicam debent normam illis, similiter suis provideant clericis, sicut Ordo Canonicus docet, et iuxta vires certent, qualiter ipse Ordo ibidem servetur et officium debitum ipsi explere queant, et ubi opus est, sua monasteria emendare procurent: et ut Abbates monasteria sibi commissa magis frequentare delectent, et suos clericos instruant, ut Dei servitium expleant, et Ordinem suum custodiant, quos per cetera delectamenta pro voluntate saecularium vacare non sinant, nisi forte contingat eos in servitio domni Imperatoris nostroque esse occupatos; et hoc ad tempus erit, non semper.

IV. Ut vassi et austaldi nostri in ministeriis vestris, sicut decet,

honorem et plenam iustitiam habeant: et si praesentes esse non possunt, suos advocatos habeant, qui eorum res ante Comitem defendere possint: et quicquid eis quaeritur, iustitiam habeant.

V. Volumus atque iubemus, ut Advocati in praesentia Comitis eligantur non habentes famam malam: sed tales eligantur, quales lex iubet eligere.

VI. Volumus etiam atque iubemus, ut Comites et eorum iudices non dimittant testes habentes malam famam testimonium perhibere: sed tales eligantur, qui testimonium bonum habeant inter suos pagenses. Et primum per ipsos iudices inquirantur, et sicut ab aliis rectius inquirere potuerint, ita faciant, non voluntati malorum hominum assensum praebentes: ut et ipsi Comites vel eorum iudices, quos noverunt, causam, de qua inter eos agitur, compertam esse, sine blandimento ipsius, qui causam habet, faciant ad eandem causam venire, et per eorum inquisitionem definita fiant. Et iubemus ut testi*monia* ab invicem separentur, sicut lex iubet: quia si ita agant, multi *falsi* testes possunt convinci.

VII. Sed et hoc volumus, ut Comites plenam iustitiam de latronibus faciant per eorum ministeria, et ut malefactores et fures non patiantur quietos residere, sed per eos, in quantum valent, infestent.

VIII. Ut ante Vicarios nulla criminalis actio definiatur, nisi tantum leviores causae, quae facile possunt diiudicari. Et nullus in eorum iudicio aliquos in servitio homines conquirat, sed per fidem remittantur usque in praesentiam Comitis: et ingenuos homines nulla placita faciant custodire, postquam illa tria custodiant placita, quae instructa sunt, nisi forte contingat, ut aliquis aliquem accuset: exceptis illis scabinis, qui cum iudicibus residere debent.

IX. Volumus ut sicut nos omnibus legem conservamus, ita et omnes legem nobis conservare faciant, et plenam iustitiam in eorum ministeriis, quidquid ad nos pertinet, facere studeant.

X. Inhibemus ut propter ullam districtionem, quam nos facere iubemus, aut pro quibuslibet causis servi non mittantur in districtionem, sed per Missos nostros vel domini eorum, aut illorum advocati, ipsos servos distringant, et ipsi, sicut lex iubet, rationem per servos reddant, utrum culpabiles sint, an non: ipsi vero domini distringant et inquirant servos suos, sicut ipsi amant.

XI. Ut nemo forcapium de mancipiis aut de qualibet causa recipere praesumat, sicut saepius domnus Imperator commendavit.

XII. Ut mancipia adventitia et fugitiva nullus recipere praesumat.

XIII. De mannire vero, nisi de ingenuitate aut de hereditate non sint aperte observandum: de ceteris vero inquisitionibus per districtionem Comitis ad mallum veniant, et iuste examinentur ad iustitiam faciendum. Comites vero non semper pauperes per placita premere debent.

Si quis Langobardus faciem Dei, et statum humanae fragilitatis recogitans, pro salute animae suae de rebus suis voluerit iudicare, vel chartam donationis cuilibet facere, non sicut hactenus fieri solebat, ius sibi vendendi, donandi, commutandi, et per aliam chartam easdem res alienandi reservet; sed absolute faciat unusquisque de rebus suis quod velit, et noscat sibi a nostra auctoritate penitus interdictum esse, duas de eadem re facere traditiones. Sed postquam unam de

rebus suis traditionem fecerit, aliam de ipsis rebus faciendi nullam habeat potestatem. Ita tamen, si usumfructum voluerit habere, per precariam res traditas usque in tempus definitum possidendi, sit concessa facultas.

XIV. Si quislibet contempta iussione nostra, ceteris in exercitum pergentibus, domi residere praesumpserit, plenum haribannum secundum Legem Francorum, idest sexaginta solidos, sciat se debere componere. Similiter et pro contemptu singulorum capitulorum, quibus per nostram regalem auctoritatem bannum promulgavimus, id est, qui pacem Ecclesiarum Dei, viduarum, orphanorum, et pupillorum ac minus potentium irruperit, aut raptum intra patriam fecerit, aut alienas domos incenderit, vel cum collecta multitudine vim cuilibet intulerit, sexaginta solidorum multam exsolvat.

CAPITULARE SECUNDUM

Capitula Placiti Mantuani.

I. De singulis Capitulis, qualiter Mantua ad placitum generaliter .... omnibus notum fecimus.

II. De iustitiis ecclesiarum Dei, viduarum, orphanorum, minus potentium volumus atque omnimodis praecipimus; ut omnes Episcopi, et Abbates, et Comites secundum legem pleniter iustitiam faciant, et recipiant.

III. Hoc statuimus, ut unusquisque clamator tertiam vicem ad Comitem suum se proclamet, et inde idoneos homines habeat, qui hoc veraciter sciant quod proclamasset, et nullam exinde iustitiam habere potuisset! et si qualiter fecerit, et antea ad placitum se proclamaverit, legem suam componat.

IV. Comites vero de illorum parte per testes affirment, quod ei iustitiam facere voluissent, et omnia notarium suum scribere faciant, quanti ad se proclamassent, vel quantas iustitias factas habent, aut nullam excusationem habere possint: nisi veritas clara sit, ut eis iustitiam facere voluisset, et hoc ipse Comes aut eius advocatus per sacramentum firmare possit, quod de illorum iustitia nullam negligentiam habeat, et per ipsa brevia cognoscere valeamus, utrum ad se proclamasset, an non.

V. Hoc omnibus notum sit, si quislibet post causam legibus finitam pro se clamaverit, aut XV. accipiat gamatos, aut solidos XV. componere cogatur.

VI. Ut nullus alterius presbyterum recipiat, antequam ab Episcopo loci illius examinatus vel inquisitus sit: neque liceat ibi Missas celebrare.

VII. Ut quando Episcopus pro sua parochia cercata fecerit, Comes vel Sculdais ei adiutorium praebeat, qualiter ministerium suum pleniter perficere valeat secundum canonicam institutionem.

VIII. Ut nullus mancipia christiana vel pagana, neque qualibet arma, vel amissos foras regno nostro vendat: et qui hoc fecerit, bannum dominicum componere cogatur: et si ea mancipia minime revocare potuerit, widrigild suum componat.

IX. Ut nullus alteri teloneum praesumat tollere, nisi secundum antiquam consuetudinem; et alibi non tollat, nisi in locis antiquis et legitimis: et cui iniuste tollitur, secundum legem componatur, et insuper bannum nostrum Missis nostris componat.

X. Ut nullus post calendas Augusti istos denarios, quos modo habemus, et usi sumus, dare audeat, aut recipere: si quis hoc fecerit, bannum nostrum componat.

XI. De latronibus, qui ante Missos nostros minime venerunt, ut Comites eos perquirant, et ipsos, aut fideiussores, sub custodia servent, donec Missi ibidem revertantur.

XII. Ut nullus quemlibet hominem Langobardum cum in vassatico vel in casa sua recipere audeat, antequam sciat unde sit, vel quomodo natus est: et qui aliter fecerit, bannum nostrum componat.

XIII. De synodochiis volumus atque praecipimus ut restaurata fiant.

XIV. De vassis regalibus et de iustitiis illorum, ut ante Comitem suum recipiant et reddant.

CAPITULARE TERTIUM.

In nomine Domini nostri Iesu Christi Hludwicus nutu divino a Deo coronatus serenissimus Augustus, omnibus Episcopis, Abbatibus, Ducibus, Comitibus, seu cunctis fidelibus nostris. Capitula, quae nobis addere placuit, haec sunt.

I. Si quis cum altero de qualibet causa contentionem habuerit, et testes contra eum per iudicium producti fuerint, si ille falsos eos esse suspicatur, liceat ei alios testes, quos meliores potuerit, contra eos opponere, ut veracium testimonio falsorum testium perversitas superetur. Quod si ambae partes testium ita inter se dissenserint, ut nullatenus una pars alteri cedere velit, eligantur duo ex ipsis, id est, ex utraque parte unus, qui cum scutis et fustibus in campo decertent utra pars falsitatem, utra veritatem suo testimonio sequatur. Et campioni qui victus fuerit, propter periurium quod ante pugnam commisit, dextera manus amputetur. Caeteri vero eiusdem partis testes, quia falsi apparuerint, manus suas redimant: cuius compositionis duae partes ei contra quem testati sunt, dentur, tertia pro fredo solvatur.

II. Et in seculari quidem causa huiuscemodi testium diversitas campo comprobetur. In ecclesiasticis vero negotiis Crucis iudicio rei veritas inquiratur. Hoc de timidis atque imbecillibus sive infirmis, qui pugnare non valent, ut nullatenus propter hoc iustitia sua careant, censemus faciendum.

III. Testes vero de qualibet re non aliunde quaerantur nisi de ipso comitatu in quo res, unde causa agitur, positae sunt; quia non est credibile, ut vel de statu hominis, vel de possessione cuiuslibet per alios melius rei veritas cognosci valeat, quam per illos qui viciniores sunt. Si autem contentio quae inter eos exorta est, in confinio duorum comitatuum fuerit, liceat eis de vicina centena adiacentis comitatus ad causam suam testes habere.

IV. Si duo testimonia a) de qualibet re fuerint b), et inter se discordent, tunc Comes eligat unum ex una parte, et alium ex altera parte: ut illi duo decertent cum scutis et fustibus c). Nam si flebiliores fuerint ipsi testes d), tunc ad Crucem examinentur. Quod si e) maioris aetatis sunt, et non possunt ad Crucem stare; tunc mittant aut filios, aut qualemcunque hominem f) possunt, qui pro eis hoc contendat g): et ille qui de illa falsitate h) convictus fuerit, dextram manum perdat.

V. De omnibus debitis i) solvendis, sicut antiquitus fuit constitutum, per XII denarios solidus solvatur per totam Salieam, excepto leudes. Si Saxo aut Friso aliquem occiderit, per XL. denarios solidus solvatur. Infra Salicos vero ex utraque parte de omnibus debitis, sicut diximus, XII. denarii pro solido solvantur, sive de homicidiis sive de rebus.

VI. De mannire vero, nisi de ingenuitate, aut de hereditate, non sit opus observare. De caeteris vero causis per districtionem Comitis ad mallum veniant, et iuste examinentur ad iustitiam faciendam. Comites vero non semper pauperes ad placita opprimant.

Item alia Capitula.

VII. Primum omnium placuit nobis, ut cartulae obligationis de singulis hominibus factae, qui se aut uxores eorum, aut filios, vel filias in servitio tradiderint, ubi inventae fuerint, frangantur, et sint liberi, sicut primitus fuerint.

VIII. Qui pulsat quod res venumdasset, et non iusto pretio; accedant ambae partes super res quas venumdavit, et existimatores cum ipsis, et rememorent et appretient res ipsas, sicut tunc valebant, quando res ipsae bene restauratae fuerunt, antequam nos huc cum exercitu nostro issemus. Et si res ipsa sic appretiata fuerit iusto pretio, sicut in ipsa cartula legitur, quod res ipsae iusto legitimo pretio venumdassent, sicut tunc valuerunt, ut dictum est; venditio ipsa firma permaneat. Nam si res ipsas amplius aestimaverint quod tunc valuissent, quam pretium ipsum quod accepit: et ipse qui venumdaverit ostendere potuerit, ut ex necessitate famis venditionem ipsam fecisset; aut in cartula ipsa manifestaverit tempore necessitatis famis: cartula ipsa frangatur, et pretium iuxta ut in ipsa cartula legitur, reddat, et recipiat res suas, sicut modo invenit eas: ante posito aedificio

---

a) Eccardus hoc et sequentia duo Capitula ex Codice Guelpherbitano edidit, ubi inscriptio eorum haec est: *Incipiunt Capitula, quae domnus Hludovvicus Imp. anno III. addere iussit.*

b) Eccard. *testimonia verint.*

c) Eccard. *decertent cum fustibus.*

d) Eccard. *Namque si debiliores ipsi testes fuerint.*

e) Eccard. *Nam si.*

f) Eccard. *filios, aut parentes, aut qualescumque homines.*

g) Eccard. *hoc tendunt.*

h) Eccard. *de ipsa falsitate hoc convictus.*

i) Eccard. *De omnibus debitis solvendis, sicut antiquitus fuit consuetudo, per duodecim denarios solidi solvantur, per totam legem Salicam, excepto leudis, si Saxo aut Friso Salicum occiderit, per XL. denarios solvant solidum. Infra Salicum vero ex utraque parte de omnibus debitis, sicut diximus, XII denariis solidi solvantur, sive de homicidiis sive de omnibus rebus.*

aut labore, qui postea ibi factus est, ipse qui fecit tollat, aut sicut inter eos convenerit: et de ista venditione ipsa persona agat quae venumdavit, aut filius eius non alter propinquus.

IX. Cartulae illae, quae leguntur de donatione, similiter volumus ut appretientur. Si amplius valuerint res ipsae, quando restauratae fuerunt, quam ipse launegild fuisset, quando accepit; et ipsam donationem similiter strictus ex necessitate famis fecisset, et si probare potuerit, reddat launegild et recipiat res suas, et cartula ipsa frangatur.

X. De donatione vel venditione, quae in loca venerabilia facta sunt, suspendi iussimus, dum enim compensaverimus in Synodo cum Episcopis et Comitibus, quomodo fieri debeant: et hoc iubemus, ut illis partibus iustum procedat iudicium, ubi nos aut nostra ostis fuerimus per illud quod supra scriptum est. Et hoc statuimus, ut cartulae illae, quae tempore Desiderii factae fuerint per districtionem famis, aut per qualecumque ingenium, ut ista causa non computetur: sed iuxta legem ipsorum exinde procedat iudicium. Et hoc damus in mandatis, ut quicumque homo ab hac praesenti die XX. mensis Februarii suas vendere res voluerit, in omnibus eorum pertineat potestatem, tantum sic faciant, sicut eorum fuerit lex. Unde qualiter nobis placuit praesentem deliberationis notitiam pro amputandis contentionibus fieri iussimus, et nobis legi fecimus, et volumus ut sic procedat iudicium. Facta notitia anno dominorum nostrorum tertio.

LEX ROMANA

EX CODICE UTINENSI

IN NOMINE SANCTAE TRINITATIS INCIPIUNT CAPITULA LIBRI PRIMI LEGIS.

1. De Constitutionibus Principum.
2. De diversis rescriptis.
3. De mandatis Principum.
4. De responsis Prudentium.
5. De officio Prefectorum Pretorio.
6. De officio Rectorum Provinciae.
7. De officio Iudicum civitatum.
8. De officio Iudicum militarium.
9. De officio Iudicum omnium.
10. De Defensoribus civitatum.
11. De Assessoribus et Domesticis vel Cancellariis.

Incipit Teudosiani Legis Liber Primus.

I. *De Constitutionibus Principum et Edicti.* Impr. Constantinus Augustus ad Lusidanus. Data VII. Kl. Augs. *Interpretatio.* Quaecunque leges sine die et consules fuerint prolatae, non valeant.

Item alia. Impr. Valentinianus et Teodosius et Archadius Augustus. Data VI. Kl. Iulias. *Interpretacio.* Lege nescire nulli homini liceat, et quae secundum legem iudicatum est, omnis homo sciat, ut haec custodire debeat.

Item alia. Augustus Theodosius Aureliano Prefecto. Data III. Kl. Mart. *Interpr.* Haec lex anteriores leges non vetat, sed in perpetuo in futuro confirmet.

Item Augustus Victorio. Data XI. Kl. Sept. *Interpr.* Legis quae omnes tenere debent, nec propter unum hominem, nec propter unam causam non inmutetur.

II. *De diversis rescriptis.* Impr. Constantinus Augustus ad populum. *Intpr.* Quicumque homo qui de qualecumque causa ad Iudicem contra legem inpetraverit, non valeat firmitatem.

Item alia. Quicumque homo beneficio de qualecumque rem ad Principem per servitium suum reciperit, si mortuus fuerit antequam ipsa causa consequat, heredes eius ipso beneficio per Principe habere liceat.

Item alia Intpr. Quicumque de aliqua causa per fraudulentia suggestione homo ad Principem aut indutias aut concessionem reciperet, inducias aliquantum concedi potest. Nam talis concessio non valeat.

Item alia intpr. Omnis Iudex, qui haec non custodierit quod Principes per legem iudicant, ad stimatione Principis ipso Iudice damno condempnetur.

Item alia interp. Quicumque alicui aliqua rem debet, et per Principem, aut per Iudicem eum dilatare voluerit et ipsum debitum non reddat, et nec si Iudex ei exinde licentiam dederit, talis suggestio secundum lege non obtineat firmitatem.

Item alia intpr. Si duo heredes de sua facultatem ante Iudicem causa habuerint, et dum ipsa causa inter se habuerant mortui fuerint, ipsorum heredes ipsa causa de presente inter se agere debeant; quod si ea tacere voluerint, ut de presente ea inter se non diliverint, post longum tempus secundum legem ipsa causa agere non possunt.

III. *De mandatis Principum.* Impr. Gratianus et Valentinianus et Teudosius. Data X. Kl. Iulias. *Intpr.* Quicumque homo se con mandatis Principum in secreto aut de puelle sponsalias vel nuptias vel qualecumque se per iussionem Principis accipere dicere, non sit ei credendum, nisi specialiter aut cum litteras aut cum tale iussionem de suo Principe venerit, ut omnes sciant; sed si sic fecerit, postea ei credendum est.

IV. *De responsis Prudentium.* Impr. Theudosius. Data VII. Id. Novemb. Urbis Rome. *Intpr.* Haec causa sicut Papiani, Pauli, Gagii, Vulpiani, Modestini et Scifola, Savini, Iuliani, atque Marcelli: Isti vero clemens consilium in suis corporibus melius esse non cognoverint, et in his libris sic continent, ubi de accionem iudiciarie contenditur, vel ubi inter duos heredes de ipsorum facultatem intentione inter se habuerint: si unus de illis habuerit amplius homines, qui eius causam teneant, quam ille alius; qui maiorem numerum habuerit de bonos homines, ipse in iudicio secundum legem suam causam vincat: et si forsitan de homines equalem numerum habuerint, praecedat eius auctoritas, qui in lege Papiani pro se alicum titulum invenerit, ipsa causa vincat.

V. *De officio Prefectorum pretorio.* Impr. Constantinus. Data XVI. Kl. Novemb. *Intpr.* Quicumque ingenuus homo ante Iudicem qualecumque causa habuerit, et ante ipsum Iudicem de illa ipsa causa convictus fuerit, si postea ante alium Iudicem venire voluerit, non eum vetetur venire; si forsitan ante illum suam causam per lege recuperare potuerit, suam iustitiam habeat; et quod si ibidem iterum de ipsa causa convictus fuerit, si bona persona est, duos annos in exilio mittatur, et medietatem de sua facultatem fiscus adquirat; et quod si minor persona fuerit, duos annos in metallo teneatur.

VI. *De officio Rectorum Provincie.* Impr. Constant. Data Kl. Novemb. *Intpr.* Si iudices contra rationem de qualecumque hominem ipsorum pecunia in sportulo tollere voluerint, secundum legem gladio puniantur.

Item alia intpr. Quicumque Iudex sciat se cum causas iudicaverit non se abscondat in remoto loco, neque solus iudicium donet, sed cum bonos homines et in aperto domo ut quicumque intrare voluerit, licentiam habeant, et ante plures homines suum iudicium donet, et quod rectum est iudicet.

Item alia intpr. Iudex provinciarum hoc sci.. debent ut de omne homine causas tale cura habere debeant, .. nullus hominem per suam potentiam et pro gratia de suo seniore pauperes opprimere

non presumant, sed ipse iudex inter potentem et pauperem equaliter inter eos iustum iudicium donet.

Item alia intepr. Iudices provinciarum opera dare debent, ut per singulos agros et loca tales ordinet actores ut sicut de puplica causa cura habeant, si de omnes pauperes sine omni iniquitate et premium agere debeant. Si hoc facere neglexerint, poenas Iudicis et civium in se noverint esse vindicandam.

Item alia intpr. Iudex provinciarum hoc sciant, ut summa sollicitudinem habeant per omni loca, ne actores potentum aliquid circa pauperes homines inlicite aut iniuste faciant.

VII. *De officio Iudicum civilium.* Impr. Archadius. Data III. Non. Febr. Rome. *Intpr.* Si quicumque persona de qualecumque actum aut dignitatem per Principe honoratus fuerit, sed cum altero hominem de quacumque homine causa habuerit, et ante Iudicem venerit, ille honoratus dum ipsa causam agit cum Iudice non resedeat, sed ipso ordine iudicetur, sicut et alias personas qui in illa patria manent: Et nec post meridie non liceat causas ante Iudices reclamare. Qui contra hoc praeceptum fecerit, quinque pondus auri solvat.

VIII. *De officio Iudicum militarium.* Impr. Theudosius. Data III. Id. Febr. *Intpr.* Nulli penitus in cibilibus causis militaris vel tuitio et executio tribuatur; similiter omnes Iudices aut fescales sint, aut privati, hoc sciant, ut ad nullum hominem non liceat aliud facere, nisi inter ipsos de recta iustitia iudicare.

IX. *De officio Iudicum omnium.* Impr. Const. Data III. Kl. Ian. *Intpr.* Nullus Iudex nec nullo homini liceat nulla puella ad raptu protrahere, nec nullam mulierem in domo sua sedente pro nullo puplico, nec pro nulla causa inquietare non presumat; sed si aliquid ei requirere voluerit, ad actores eius requirat, et illa femina pro reverentiae sexus eius non inquietet, sed summa honore ad eam servare precipimus. Si quis contra hoc fecerit, sciat se summum supplicium affaciendus esse.

Item alia intpr. Si quicumque homo pupillos, aut viduas, et egrotos, aut orfanos, vel quod haec lex conservat, foras patria eos de suas causas ante Iudices non tradant, nisi in illa loca cum eos suas causas agant, ubi in suo placito testimoniales de presentem invenire possent: et si forsitam in ipsam patriam, ubi cummanent, suas causas finire non possint, licentiam habeant, si voluerint, ubi sui Principes fuerint, ambulare, et ipsorum causatores ante ipsos Principes cum eos ambulare faciant.

X. *De Defensoribus civitatum.* Impr. Valentinianus. Data Kl. Febr. *Intpr.* Quicumque Iudex, qui in patria constituitur, per consensu eorum qui in ipsa patria sunt ipsa iudiciaria recipere debent; quod sub se Iudex illa iudiciaria sine consensu bonorum hominum de ipsa patria per sua cupiditate prendere presumpserit, secundum legem V. libras auri fisco solvere cogatur.

Item alia Intpr. Omnes Iudices qui patriam habent commissa, nullum hominem sine culpam aut damnare aut verberare presumant.

Item alia Intpr. In omni loca tales Indices elegantur, ut ubi malefactores et latrones invenerint, nullum hominem patrocinium reveriscant, sed ubi ipsos reos invenerint, de presente de illos iustitiam faciant.

XI. *De Assessoribus et Domesticis vel Cancellariis.* Impr. Honorius. Data XI Kl. Apr. *Interp.* Si filius ante quam ad patrem mancipetur, cuiuscumque iudicis consiliarius adhaeserit, quicquid pro suo servitio aut ex iustis et bonis causis adquesierit, hoc sibi vindicet, sicut et ille filius, si aliquid vivo patre in armis positus acceperit, aut adquesierit.

Nemo alio. Interp. Omnes Iudices sciant, ut de alia regione nec domesticum, nec consiliarium, nec cancellarium peculiare sine consensu de suos patrianos recipere debeant, ut si ipsum Iudicem de cella iudiciaria tollerent, aut si forsitan mortuus fuerit, et alium Iudicem in suo loco miserit, ipse cancellarius vel consiliarius apud illum alium Iudicem III. annos conversare debet, ut si quicumque homo ante illum alium Iudicem de suam causam mendatium reclamaverit, ille cancellarius hoc dismentire debet; quod si forsitan et ille cancellarius ad ipsum hominem consentire voluerit, ut rectum non dicat, Iudex enim diligenter inquirere debet.

EXPLICIT THEODOSI LIBER PRIMUS.

CAPITULA DE LIBBO SECUNDO.

1. *De iuresdictione et ubi quis convenire debeat.*
2. *Ne in sua causa quis iudicet.*
3. *De amissa accionem impetrationes.*
4. *De denunciatione et edictione rescripti.*
5. *De dominio res qui posscitur, vel consortibus ab eo cum denunciatum fuerit nominandis, et de temporum cursu et reparacionibus denunciacionum.*
6. *De dilationibus.*
7. *De feriis.*
8. *De pactis et transaccionibus.*
10. *De postolandum.*
11. *De erroribus advocatorum.*
12. *De cognitoribus et procuratoribus.*
13. *De revendicatione.*
14. *De his qui potentum nomina in lite pertendunt, vel titulos predii adfigant.*
15. *De dolo malo.*
16. *De integris restitutionibus.*
17. *De his qui venia aetatis inpetraverunt.*
18. *De iudiciis.*
19. *De inofficioso testamento.*
20. *De inofficiosis donationibus.*
21. *De inofficiosis dotibus.*
22. *De hereditatis pedicionibus.*
23. *De rei vendicationem.*
24. *De familia hercisconde.*
25. *De commune devitendum.*
26. *De finio regendorum.*
27. *Si certum petitur de cyrografis.*
28. *Si certu petitur de suffragiis.*
29. *De donatione, si possit sine carta.*
30. *De pignoribus.*
31. *De quod iussu et de peculio.*
32. *De usuris.*

INCIPIT LIBER SECUNDUS.

I. *De iuresdictionum ut ubi quis convenire debeant.* Impr. Constantius. Data VIII. Id. Mart. *Interp.* Omnis Iudex in illa provintia, ubi constitutus est, et colonus et servus ipso ordine proprie de principes mala sua facta, et distringere et ponere faciat, sicut et de alteros homines, nec de eorum patronus non reputent, qui secundum legem eos distringant, ut eorum patrocinio illos, qui rei sunt non liberentur.

Item alia intpr. Si inter patriannum privatum, et militem qui cotidie in servitium principes adstat, si inter eos de qualecumque causam advenerit, si ille milex illum privatum patrianum ammallaverit, Iudex de ipsa patria exinde inter eos iustitiam faciat; et si forsitan ille privatus homo illum militem accusaverit, ille sui militate ipse de eo iustitiam faciat.

Item alia intpr. Quicumque homo qualecumque feminam pudicitia per fortia violaverit, poena instatuta suscipiat; et quicumque alicui per violentiam qualecumque rem tulerit sine culpam, in duplo restituat.

Item alia intpr. Si inter duos homines, qui in duas patrias conversant, aut inhabitant, si inter eos de qualecumque causa contentio fuerit, ille qui ipse causa accusat, ad illum iudicem petat iustitiam, ubi suus debitor commanet.

Item alia intpr. Ad nullum hominem liceat ad extraneum iudicem suam causam agere, nisi forsitan si ei suus iudex suam causam dilatare voluerit, postea liceat eis suas causas ad Principem reclamare.

Item alia intpr. Minores causas inter privatos Iudices ipsi privati discutiant, et iudicent, de furtivo cavallo, aut de modice terre, aut de vaso domi; de istas aut de alios minores causas, mediocres Iudices definiant; maiores vero causas inter altas personas, qui per scripta in accusationem veniunt, ante seniores Principes definiantur: et si forsitan privati Iudices alciores causas ad Principes fraudare voluerint, quinque libras auri solvant.

Item alia intpr. Quicumque homo, qui suos Iudices, qui in sua provincia commanent, postposuerint, et ad milites, qui in obsequio Principum sunt, suas causas agere presumpserint; ipse qui eam causam inquirit, in exilio deputetur; et ille milex, qui ipsam causam iudicat, X. libras auri solvat.

Item alia intpr. Iudei qui apud Romanos conversant inhabitandum, suam legem inter se ipsos custodiant. Nam omnia alteras causas, quae apud Christianos habuerint, Iudices Christianorum inter eos iudicent.

Item alia intpr. In domos Principum si Iudex provincialis qualecumque malefactorem ibidem invenire potuerit, nec actore nec nullum hominem expectet, sed de presente ipsum comprehendat, et de eo secundum legem iustitiam faciat.

II. *Ne in sua causa quis iudicet.* Impr. Valens. Data Kl. Decemb. *Intpr.* Nullus homo sua propria causa Iudex esse non debet, quia sicut testimonium pro se dare non potest, sic nec pro sua causa iudicare non potest.

III. *De amissa actione impetrationis.* Impr. Theudosius. Data X. Kl. Mar. *Intpr.* Quicumque homo ante Iudices causam habuerit, si iustitiam habet, et ipse Iudex ei suam iustitiam non fecerit, exinde periudicium qui sua causa quaerit non habeat, sed videat ut veritatem prosequatur.

IV. *De adnunciationem et editionem rescripti.* Impr. Constant. Data II. Non. Febr. *Intpr.* Si cuicumque homini qualiscumque persona facultatem suam contra rationem tulerit, ille qui ipsam facultatem perdidit, infra annum ipsa causa requirere debet; et ipse vero qui eam tulit, et nec si ipse Princeps ipsam facultatem illi concessisset, per lege ea habere non debet.

Item alia intpr. In hac lege constituit, ut qui aliorum facultatem malo ordinem perinvaserit, atque ad illius, qui in minore aetate sunt, aliquid requirere voluerint, et que contra testamentum aliquid dicere voluerint, de tales causas, qui infra C. solidorum esse potest, infra anni spacium illas consequere, et definire debet.

Item alia intpr. De res ecclesiarum, ubi ad ante Iudices fuerint, exinde qualiscumque accusatio pro reverentia de ipsa loca sanctorum sine omnem dilatationem debent esse definitas.

V. *De dominio res que poscitur, vel consortibus ab eo cum denuntiatum fuerit nominandis, et de temporum cursum et reparationibus denunciationum.* Data II. Non. Mad. *Intpr.* Quicunque homo tales causas habuerit, que infra anni spatio peragere debeat aut finire, si ad iudice super annum impetrare spatium quattuor menses super annum Iudex ei licentiam dare potest, nam in amplius secundum legem ad nullum Principem ei nullam licentiam detur.

Item alia intpr. Si quicumque Iudex aut per neglegentia aut per dilatacionem aut per qualecumque premium qualecumque homine de sua causa dilataverit, infra legitimum tempus ipsius causa non definiat; quodquid ille homo de ipsa causa damnum habuerit, omnia de ipsius iudicis facultatem illi redatur qui apud eum iustitiam non potuit invenire.

Item alia intpr. Si quicumque homo dum sua causa prosequid mortuus fuerit, heredes eius de illa die quod ipsa causa agere coeperit prosequent; nam non de ipsa die quod eorum heredes mortuus est; et ipsa causa infra legitimo tempus prosequant et definiant. Similiter et de minoribus agendum est, ut tutores ipsorum, de ipsa die de quod ipsorum tutilla reciperint in antea, ipsorum causas agant; nam ipsi minores aetatibus quascumque causas ante habuissent, illi tutores de ipsas ratione addere non debent.

Item alia intpr. Si de qualecumque rem causationes fuerint inter actores fiscales et privatos homines, si privatus homo illum fiscale admallaverit, ille fiscales quattuor menses ad suam causam respondendum indutias recipere potest. Nam ille privatus, si fiscales actor eum admallaverit, in sex menses ad respondendum recipere spatium potest.

VI. *De dilationibus.* Impr. Archadius. Data XII. Kl. Decemb. *Intpr.* Qui ad ingenuum hominem de suo statu aliquid dicere voluerit, et de patrimonii causam habuerit, si ipse dicit qui se ingenuum docere voluerit, ad suam causam confirmandum ut ante quam ultra mare ambulet hoc facere non possit, novem menses ei licentiam detur.

VII. *De feriis.* Impr. Constant. Data VIII. Id. Augusti. *Intpr.* Die dominico nulla alia causa hac agere debet, nisi emancipare, et libertare, et manummittere licentiam habeat.

VIII. *De pactis et transactionibus.* Impr. Archadius. Data V. Id. Octob. *Intpr.* Minoribus aetatibus post XXV. annum qualecumque carta aut convenientiam firmaverint, si postea se exinde immutare voluerint, nullam exinde habeant potestatem, et de qualecumque causa qui fecit et contra sua convenientia agere voluerint, infamia deputetur, et ipsa causa agendi in antea non habeat potestatem, et poena quem in ipso pactu posuit, solvat. Similiter et illi qui sacramenta dant per nomina dominorum suorum, et ipsa sacramenta minime custodiunt, sicut superius de minoribus diximus, simili ratione custodiant.

X. *De postulandum.* Impr. Const. Data VIII. Id. Mar. *Intpr.* Plures sunt qui in suas causas quod ipse agere non possunt, advocati inquirunt, qui causas suas agant, ipsi vero advocati per iniqua cupiditate de eorum res, cuius causam agent, quia ipsi per meliorem rem habent aut de terris aut de mancipiis, cartas ad eos querunt, si ut ipsi ipsa causa ante Iudicem vindicant, pro mala cupiditatem ipsius qui in suas causas eos habere voluerint, damnant se; secundum lege nec hoc quod eos quesierint habere debent, nec inter bonos homines, nec inter alios Iudices locum habere debent.

Item alia intpr. Si cuiuscumque filius ante quam emancipatus sit, si in sua causam eum aliquis advocatum mittere voluerit, et exinde aliquid adquirere potuerint, ipso modo suis iuribus vindicet, qualiter et hoc vendicare potest, quod in armis, hoc est in hoste, adquirere potuerit. Nam alia causa quod adquesierit aut habuerit, omnia in potestate patris permanebit.

Item alia intpr. De feriis. Intpr. Causas in anni spatium omnes dies secundum legem directum iudicare precipimus; nisi tantum quatuor menses ad fructos colendos indulgimus, hoc est a die VIII. Kl. Iul. usque in Kl. Augs. mensesive *a)* ferie sunt; et de Kl. Augs. usque in X. Kl. Septembris ad agendas causas licentia damus; et ad X. Kl. Septembris usque in Id. Octob. vindimie fieri concedimus. Nam die sancto dominico, et sanctus dies Pasche, idest octo ante ea et octo qui secuntur, et dies Natalis Domini, et Ephifania, et natalis Principum, vel initium regni; haec dies sine omnes causationes celebrare precipimus.

XI. *De erroribus advocatorum.* Impr. Constant. Data V. Kl. Augs. *Intpr.* Quicumque homo ingenuus ante Iudicem causa de suo herede agere potest si ipse suus heres hoc eum amittere voluerit, postea de ipsa causa nec Iudex, nec ipse contra quem causationem habet, deiectare eum non potest, sed in quantum melius potest causa de herede suo agat.

Item alia Intpr. Quicumque causa alterius minare voluerit, in primis in ipsa causa eius persona requiratur si ingenuus est, aut non; postea vero cuius causa minare voluerit, ipsius mandatum presentet cuius causa minat, et sic in causationem intret.

Item alia Intpr. Milites non permittitur nec advocatos, nec procuratores in causas aliorum fieri non possunt.

XII. *De cognitoribus et procuratoribus.* Impr. Iulianus. Data II. Non. Febr. *Intpr.* Procurator est, cui causa per mandatum committitur: cognitor est, cui sine mandatum causa sua ad agendo presente Iudicem ille qui causam habet et altero homine commendat. Si forsitam cognitor et procurator mortui fuerint, ipsa causa ipse homo in denuo agat, ad quem legitime pertinent. Si vero ille mortuus fuerit, qui alium hominem cognitore aut procuratorem rogavit in suam causam, ipse procurator vel cognitor tantum post mortem illius de ipsius rem recipiat, quantum ille ei et ante ea promisit, qui eos in sua causa procuratorem aut cognitorem recepit.

XIV. *De his qui potentum nomina in lite pertendunt et titulos predii adfigunt.* Impr. Archadius. Data V. Kl. Decemb. *Intpr.* Quicumque homines cum aliis causam habent, aut alii apud ipsos, si forsitan aliquas scripturas falsas de potentorum, et de iudicum in iudi-

a) *Mensesive.* Hoc est: *massivae.*

cium presentaverint, ut per talem occasionem homines qui suam iustitiam habent nocuerint, si ipsas personas aut Iudicem, quorum nomina in ipsa scripta continent, si tale fraudem consentire voluerint, omnem dignitatem suam perdant. Si vero sine ipsorum voluntatem hoc scripturas illi accusatores protulerint, plumbatis cedi et in metallo deputentur, et causam perdant, et ipsa facultatem, unde causant, admittant.

XV. *De dolo malo.* Impr. Constant. Data VIII. Kl. Aug. *Intpr.* Dolus malus est, si quicumque homines post causas inter se finitas, si postea aut per aliquas scripturas, aut pro qualecumque fraudem, postea ipsa causa removere voluerint. Qui illi, qui eas agere volunt, infra duos annos hoc faciant; nam post duos annos, si illas causas agere voluerint, non valebunt, praeter si ipsi litigantes aut per infirmitatem, aut per forasticas ambascias ipsas causas agere non potuerint.

Item alia intpr. Ad parvulis, hoc est, qui in minore etate sunt, si aliquis aut tutor aut quicumque homo aut per qualecumque ingenio eis damnum de eorum res intulerint, sciant se in antea omnia ei redditurum.

XVI. *De integris restitutionibus.* Impr. Constant. Data Id. Mar. *Intpr.* Qui tutillam ad res *b*) parvulorum recepit ad gubernandum, si ea forsitan ab integritatem in tempore expleto ad ipsos parvulos non reddiderint, licet ei usque ad XXVIII. annos hoc se reparare, unde eis ipsorum debitum reddat.

XVII. *De his qui veniam aetatis impetraverunt.* Impr. Const. Data IV. Kl. Iun. Roma. *Intpr.* Pupilli, hoc est, qui in minore aetate sunt, quamvis a XXV. anno pupillares annos impleant, tamen licet eis, si voluerint, in vicesimo aetatis sue annum ad Principes se ipsum commendare, et res suas cuicumque voluerint ad gubernandum dare possunt. Similiter et puellae post XVIII. *c*) annos, si voluerint, ipsam rationem facere possunt, sicut superius de pupillis diximus.

XVIII. *De Iudiciis.* Impr. Constant. Data II. Kl. Ian. *Intpr.* Si qualescumque homines, qui inter se causas habuerint, si ante Iudicem venerint, per singulas causas eos Iudex descutere, et eorum causas inquirire debet, ne forte tales causas inter illos remaneant, ut postea ille Iudex exinde corruptione non habeat, quae ipsa causa bene non exquisisset; et postea quomodo ipsorum causa bene habet exquisita, sic suo iudicio inter eos donet; et forsitan ipsi causatores postea antea ante Iudices ambulare voluerint, ille Iudex per ordine exinde ad suum Principem rationem donet, quomodo inter eos iudicavit.

Item alia. Si quicumque homo ad duos Iudices, ad puplicum, et ad privatum, (hoc est privatus, qui actor ecclesiarum est); si ille homo de una facultatem ad ambos illos Iudices causa habere voluerit, ut ad unum de illos Iudices, iuvenior silicet *d*), fretu componat, et ad illum

---

b) *Res.* Huc, alibique non semel in hoc codice pro *res* scribitur *hores*, forte ex incuria scribae.

c) *XVIII.* In codice est *XXVIII.* sed perperam.

d) *Scilicet.* In codice scriptum videtur *sit et*; sed legendum *scilicet.* Sensus enim legis esse innuitur, ne causa apud unum Iudicem fredo composita, apud alium requiratur. Primus Iudex dicitur hic *iuvenior*, hoc est, *inferior.* V. Cangius in Glossar. V. *Iuniores.*

alterum Iudicem actu querit; ille homo qui istum fecerit, ipsam rem et actum, quem querit non accipiat, et insuper quinque partes facultatis suae de illas res, que sub illo Iudicem habet, ad illam civitatem det, in cuius finibus res, de quo agitur, fuerit constituta.

XIX. *De inofficioso testamento.* Impr. Constant. Data Id. Apr. *Intpr.* Si mulier carta de sua facultate fecerit et forsitan aliquid de suos infantes exheredare voluerit, hoc facere non potest, si ipsi filii contra suam matrem graves culpas non habuerint factas.

Item alia intpr. Si quibumque homo testamentum fecerit, et in omnibus suos filios ibidem heredes constituat, et suam uxorem in ipsum testamentum pretermittat, si illa mulier docere potuerit, ut ad filios suos nec per se, neque per alios homines per nullum malum inimicum eis alienum malum fecisset; si hoc non fecit, ea de res mariti sui illa exeredare non potest.

Item alia. Si filii aliquid contra testamentum parentum suorum causa revolverint, infra quinque annos ipsa causa minare debent, et postea usque XIII. annos ipsa causa agere possent. Nam si infra quinque annos contra ipsum testamentum nulla causaverint, sciant se, ut postea contra ipsum testamentum nulla pulsare possunt.

XX. *De inofficiosis donationibus.* Impr. Const. Data XIV. Kl. Iul. *Intpr.* Cuicumque homini si ei aliquid donatur; si aliquid exinde agere voluerit, ut dispectionoso testamentum, sed qui quartam portionem vete e) dimittatur, sicut superius diximus, infra quinque annos hoc agere debent. Nam post quinque annos exinde nulla agere potest.

XXI. *De inofficiosis dotibus.* Impr. Constant. Data IV. Kl. Ian. *Intpr.* Dotibus, quid est inter virum et uxorem, si quarta porcio ad heredes servata non fuerit, ipsa dotes firma stare non potest.

Item alia. Si mulier ad secundum maritum dote fecerit, et de primario maritum filios habuerint, si quarta parte de res suas ad illos non reservaverit, ipsas dotes firma non permanebit.

XXII. *De hereditates petitiones.* Impr. Constant. Data III. Kl. Febr. *Intrpr.* Si quis homo libertum civencum romanum fecerit, et postea per sua culpa ad hoc venerit qui latinus libertus fiat, si in ipsa culpa mortuus fuerit, suas quam habuit ipsi domni recipiant qui virili sexu pertinent; et forsitan si ipsi liberti filios habuerint qui contra hoc aliquid dicere voluerint, ut dum pater eorum cive romanum fuisset, sic ipsos generasse, secundum legem exinde nihil agere possunt; quia in quale causa pater eorum mortuus fuerit, hoc requiritur, nam non in illa libertatem quando illos filios generabit.

XXIII. *De re vendicationem.* Impr. Honorius. Data V. Kl. Mai. *Intpr.* Quicumque milex in terram dominicalem aedificium fecerit, idest, si ipsa terra alter homo antea propressa non habet, postea ipsum aedificium nullus homo ei tollere potest. Similiter et de agro ubicumque laborare potuerint, si ipsum agrum antea alter non habuit, nullus homo ei tollere potest. Quod si quiscumque Princeps vel Iudex per sua fortia ei ipsum tollere voluerit, aut alii homini illum dederit, pro ipsa causa eo quod ei illum iniuste tollit, XX. libras auri componat.

XXIV. *De familia herecisconda.* Impr. Constant. Data IV. Kl.

e) *Vete.* Scriptura luculenta est, quam nec corrigere valeo, nec explicare.

Septb. *Intpr.* Quicumque faciens testamentum, et postea heredes sui dixerint quod ipse testamentus non sit legitime firmatus, nec iesta legatus *f*); ipse vero qui illum testamentum fecit, si voluerit, per qualescumque cartas ad suos filios et ad suas filias et ad suos nepotes de filio natos, quodquot eis donare voluerit, libera habeat potestatem. Et si per qualecumque scripta ad unum dare voluerit plus quam ad alium, hoc in sua est potestate facere sicut volet.

Item alia. Quicumque mulier post mortem mariti sui vivens, si suas res inter suos filios dividere voluerit, ipsas res postea dum vivit tenere potest, et ipsa divisio post mortem eius firma permaneat.

XXV. *De commune dividendum.* Impr. Constant. Data III. Kl. Madi. *Intpr.* Cum post mortem parentum inter heredes familie dividuntur, ille heres, cui talem servum in porcionem venit qui uxorem et filios parvulos habet, ipsa uxor da marito suo, nec ipsi infantes non separentur, et pro eis vegarius *g*) detur, ut qui ipsum coniugium recepit, integrum eam habeat.

XXVI. *De finium regendorum.* Impr. Constant. Data XII. Kl. Iul. *Intpr.* Quicumque homo alterius terram malo ordine invaserit, ipsam rem, quam male invasit, in duplum restituat.

XXVII. *Si certum petitur de cyrograffis.* Impr. Honorius. Data V. Kl. Iun. *Intpr.* Quicumque homo ad alterum hominem de sua rem aliquid dederit, et exinde cautionem acciperit, si ille homo mortuus fuerit qui illa cautionem fecit, si propinqui vicini fuerint, ille qui ipsa caucione habet, infra duos annos ipsa causa ante Iudicem mittat: si vero unus da altero longe commanserint, ille qui ipsam cautionem habet, infra quinque annos ipsa causa ante Iudice agat. Si vero ambo vixerint *h*), oportet ei qui ipsa cautionem recepit, ut infra XII. annos ipsa caucionem refirmet. Quod si ille qui ipsam cautionem fecit, in captivitate ambulaverit, ille, qui ipsam caucionem habet, ad suam domum veniat, et ante suos heredes et familia ipsa caucione in suos postes de sua causa infigat; et forsitan ille, qui ipsam caucionem fecit, de illa captivitatem revertit, ut se bene debeat de ipsa caucionem rememorare, et ipsum debitum creditori suo secundum legem solvat.

XXVIII. *Si certum petitur de suffragiis.* Impr. Iulianus. Data Kl. Febr. *Intpr.* Si quis homo dum in parva potestatem est positus, si aliquid alicui homini donaverit, et postea forsitan ad miliciam in maiore potestatem venerit, et si hoc quod donavit, per suam audaciam iterum ipsa rem retollere voluerit, hoc ei facere non liceat; et si hoc ei tulerit ipsam rem reddat, et alterum tantum in fisco componat.

XXIX. Impr. Constant. Data Kl. Iul. *Intpr.* Omnis pecunia quicumque homo ad alterum hominem sine carta donare potest. Nam mancipia et terram qui alteri donaverit, si carta exinde non fecerit, firmum stare non potest. Et quod si hoc dicit possidere et infra XXX. annos carta non ostendit, sic hoc reddat qualiter et de violentia lex precipit solvere.

f) *Iesta legatus*, h. e. *gestis alligatus.*

g) *Vegarius*, h. e. *vicarius*, alter pro illo.

h) *Vixerint.* Errate scriptum: *dixerint.*

XXX. *De pignoribus.* Impr. Constant. ad universos provinciales, *Intersessores ad Rectoribus.* Data IV. Non. Iun. *Intpr.* Quicumque actor pro fescale debitum aut servus cultores aut boves araturicius pignorum *i*), secundum legem ad Iudicem puniatur.

XXXI. *De quod iusso et de peculio.* Impr. Honorius. Data VII Id. Iul. *Intpr.* Quicumque homo ad servum, vel ad colonum conductum, procuratori, et actori alterius, non rogante dominum, aliquid eis dederit, et si de ipsum servum fideiussorem non acceperit, si ille servus ipsum debitum reddere noluerit, quamvis eum ille qui rem suam ei dedit ante suum dominum accuset eum, exinde per lege nullam recipere non debet; preter tantum si ille servus ad suum dominum nulla de suis rationibus non debuerit in compositione, postea de peculio suo pro ipsa rem quam accepit ipsum debitum a creditori suo solvat.

XXXII. *De usuribus.* Impr. Constant. Data XII. Kl. Mad. *Intpr.* Quicumque homo ad alterum hominem aliquid de qualecumque fructu terra prestaverit, non amplius ab eo usuras recipiat quam tercia porcionem; duos licet dare, et secundum legem tertia supercipere. Nam de alia pecunia, quod unus alteri prestat, non plus exinde recipiat usuras, nisi centesimam porcionem; et si amplius exinde exire voluerit, omnem rem, quod dedit, perdat.

Explicit Theodosi Liber Secundus.

INCIPIUNT CAPITULA LIBRI TERTII.

Incipit Liber Tercius.

I. *De contrahenda emptione.* Impr. Constant. Data Id. Aug. *Intpr.* Cum inter ementem et vendentem de qualecumque rem fuerit inter eos orta causatio, ille qui ipsam rem vendiderit, si exinde minus pretium preserit quam ipsa rem valebit, sit difinitum ipsa rem convenientiae precium sicut inter eos convenit, postea in precium ipse, qui compara, nullam rem venditori addere debet; nisi solum quod convenientia habuerunt det, et ipsa permaneat.

---

i) *Pignorum.* Legendum reor: *pignoraverit.*

Item alia intpr. Quicumque homo de res puplicas, unde fiscus exit, aut villam aut qualecumque terra comparare voluerit, non potest ipsam facultatem emere sine tributum, aut sine censu, quod de ipsa terra exit. Quod si presumpserit, ille qui emet precium perdat, et ille qui vendit ipsam villam perdat, aut qualis terra fuerit. Nam quicumque homo in qualecumque loco terram comparare voluerit, vicinus loci illius in suo testimonio roget esse, ne alterius facultatem aut terra comparet.

Item alia intpr. Ad pupillos qui minore aetate sunt, sive masculos sive feminas, de sua facultate non liceat alteri homini nec vindere, nec donare, dum infra annis sunt, nisi ante iudices puplicos aut curiales publicos; nam aliter nec ipsorum liceat dare, nec de alios recipere.

Item alia intpr. Quicumque homo iam in plena etatem est qui sua causa agere potest, si forsitan aut agrum aut villam aut qualecumque causam vendiderit, et postea dixerit, quod precium minus recipisset, quam ipsam rem valebat; et forsitan dicit: *illa rem aut illum agrum longe habui da me, non nescibam quantum valeret*: per tales occasiones nec vindicio cadit, nec ipsam rem tollere non potest.

Item alia intpr. A Christiano homine non licet Christianum mancipium ad Iudeos vendere, nec Iudeum non licet ipsum mancipium comparare, qui advenientc peccatum ne forte ipse Iudeus illum Christianum hominem ad suam legem convertat, et fiet exinde grandis peccatus. Quod si hoc Iudeus illum facere presumpserit, ipsum precium perdat ille ipse Iudeus, et ipsum mancipium a Christiana lege convertat.

Item alia intpr. Quicumque homo ad qualecumque hominem qualecumque rem suam vindere voluerit, liberam habeat potestatem, nec eis sui heredes exinde impetire non possunt.

Item alia intpr. Omnem rem, quod homo ad alterum vendiderit, quamvis vilius fuerit comparata, si postea dicit ille qui ipsam rem suam vendidit quod minus precium presisset quam ipsa res valebat, pro hoc ipsa rem nullatenus retollere potest.

Item alia intpr. Quicumque curiales qui fiscum dare debet, si propter ipsum fiscum aut puplicum debitum forsitan fugire voluerit, et rem suam occulte vindiderit, hoc factum staro non potest; sed ipsum ad ministia puplica revocetur, et ille qui comparavit ipsum precium perdat.

Item alia intpr. Quicumque homines, qui personas potentes sunt, et per sua fortia pauperes opprimunt, et suas res eos sibi vendere aut donare fecerunt, ipsa vinditio et donatio stabiles non sit, sed ad illos ipsas res revertant, qui eas inviti vendiderunt, vel donaverunt.

II. *De commissoria recendenda.* Impr. Constant. Data III. Kl. Febr. *Intpr.* Omnis homo qui suum debitorem pro suum debitum pignoraverit et eum distrinxerit, et per eius necessitatem de ipso pignus sibi strumentum faciat *k*); sed ille qui oppressus debitum, pecunia reddat, et rem suam recipiat.

III. Impr. Valentinus. Data VI. Id. Mar. *Intpr.* Quicumque homo ingenuus filium suum per necessitate vendiderit, et quum non ha-

---

k) Forsan quaedam desunt; ex. gr. *hoc non valebit.*

buerit, commoto l) illo postea redimere possit; ille dominus eius qui eum comparaverit, usque ad legitimum tempus servitutis eum teneat, et postea sine redemptionem precii sui ad suam ingenuitatem revertat.

IV. *De hedelicis accionibus.* Impr. Valentinus. Data III. Id. Iul. *Intpr.* Si quis homo de alterum hominem mancipium comparaverit, ipsum mancipium ei reddere nullatenus non potest; nisi eum fugitivum probare potuerit, postea et precium recipere, et mancipium reddere licet.

V. *De sponsalibus ante nuptias donationis.* Impr. Cost. Data III. Id. Mad. *Intpr.* Donationes vero nec dotes nuptiales firmas esse non possunt, nisi gestas adligatas non fuerint, et traditionis non habuerit; et curiales eam firmare debent.

Item alia intpr. Cum inter sponso et sponsa de nuptias fuerit conventum factum, et sponsus aut per conventum parentorum suorum, aut ipse per suam voluntatem, ad suam sponsam dote scripserit, et gestis ligata fecerit, et cum legitimos testes eam firmaverit, et res ad sponsa tractas fuerint, et postea ipse sponsus eam in coniugium prendere noluerit, quidquid ad sponsa sua dedit non requiratur, et si aliquid de sua sponsa recepit, sine dilacionem reddatur.

Item alia intpr. Feminas si in minore aetate se ad maritum iunxerint, sed dote firma non acceperit, proinde quod infra annos est, dotes eius non rumpitur; et si legitimos testes non habuerit, proinde quia infra annos est, firma permanebit.

Item alia intpr. Si quis homo aut privatus aut militans, postquam se spondiderit, et cum patre aut tutorem et curatorem puelle et propinqui de puelle coniunctiones definiret, post difinitionem intra biennium debet nuptias celebrare. Quod si per negligentiam sponsi biennie tempus transierit, et puella se alio viro coniuncxerit, nulla culpa exinde non habeat nec ipsa nec nullus de suos qui eam tradidit; quia culpa illius est, quia ea in coniugio tardavit copulare. Nam si infra biennium data fuerit, secundum legem exinde iudicetur.

Item alia intpr. Si sponsus ad sponsa sua aliquid donaverit, quod eam osculaverit et ipse sponsus antequam eam prehendat mortuus fuerit, medietatem de ipsam rem quod ad sponsam suam donavit, ad parentes sponsi reddatur. Et si aliquid quod ad sponsam suam dedit, antequam eam osculasset; totum ad integritatem ad parentes sponsi revertatur. Et quod sponsa ad suum sponsum ante nuptias, aut cum osculata fuerit, aut non osculata, si aliquid ad sponsum suum dedit, et ipsa mortua fuerit antequam eam prehendat, totum ab integritatem ad puella m) de ipsa puella revertatur.

Item alia intpr. Si pater, et mater puella, quod pater non fuerit, et tutor, et procurator puelle infra X. et XI. annos cuique eam sponsaverit, et postea forsitan ipsum placitum adimplere noluerit, quantum in sponsalia reciperunt, hoc ad ipsum sponsum reddat; et si ipsa puella mortua fuerit, similiter et hoc reddant. Et si puella XI. annos plenos habuerit, et sponsa de sponso suo, quando eam sponsavit, si aliquid ad eam dedit, et postea eius parentes exinde aliquid inmutare voluerit, hoc quod in sponsalias acceperunt, in quadruplum reddant. Similiter et mulier viduam si alicum hominem sponsaverit, et de illo aliquid acciperit, et postea se inmutare voluerit ut eum non

---

l) *Commoto*, h. e. *quomodo*. m) *Ad puella.* Lege: *ad parentes.*

accipiat, illum quod de eum accepit in quadruplum reddat. Similiter et puella post XII. aetatis suae annos et si aliquid de sponso suo in sponsalias recipit, et si ipsa puella se mutare voluerit ut eum non accipiat, illum quod de eum accipit, in quadruplum reddat. Si forsitan ei aut sui parentes aut sui tutores sine causa voluntatis ipsum sponsum dederint, si hoc ipsa puella probare potuerit quod sine sua voluntate ipsum sponsum recepisset; de illum quod dedit, nihil ei exinde in antea exsolvere debeat.

Item alia intpr. Quicumque pater suam filiam sponsaverit, et mortuus fuerit, non licet nec ad illam puellam, nec ad suos tutores, ad alium sponsum illa iungere; nisi illum habeat, cui pater suus illam sponsavit.

Item alia intpr. Si donatio sponsalicia, aut dotes ante nuptias factas fuerint, et donatio de villas, quod CC. solidi valunt, ipsas in se precium habuerint, et forsitan res donata tradita non fuerit, proindeque iestis ligata non est, non rumpitur. Similiter femina qui in minore aetate sunt, et sine patrem fuerint, nec si de quantum libet dotem ante nuptias acciperit, si forsitan gestis ligata non fuerit, pro hoc non rumpitur.

VI. *Si provintiae Rector, vel ad eum pertinentes sponsalia dederit.* Impr. Gratianus. Data XV. Kl. Iul. *Intpr.* Quicumque Iudex si forsitan aut suos filios aut alios iuvenes quem ipsi secum habent cui bene volunt, si forsitan ad aliquos homines de illorum filios aut per menacias, aut per sua potentia, fortia eis facere voluerint, aut arras deiceret *n*), ut eos coniugium spocient, hoc non habeant licentia faciendi, nec ad parentes eorum nec ad tutores, nec ad ipsas puellas. Quod si fortia hoc factum fuerit, illum quod arras dant, ipsas puellas suo iure vindicabunt. Et si postea forsitan iterum per bona voluntatem reconvenerint cum illarum parentes et tutores, et ipsa puella, si in coniugio, directa coniunctio sit.

VII. *De nuptias.* Impr. Valentinus. Data XVII. Kl. Augs. *Intpr.* Si quicumque vidua intra XXV. annos aetatis suae fuerit, si parentes vivos habuerit, non est in sua potestatem se ad alium maritum iungere, nisi ad suos parentes permanet potestas. Quod si patrem non habuerit, ne sic non est in sua potestate se ad alium maritum iungere, sed alii sui parentes et propinqui una cum Iudicem veniant, et pro honestatem sicut rationem iuxta legem ipsa ad matrimonio iungant, ad quem per legem sponsata fuerit.

Item alia intpr. Lege huius ut veritas sit, ut nullus Iudeus Christiana mulierem in coniugio habere debeat, nec Christiana mulier Iudeo maritum habere presumat: quod si fecerit, tales poenas prosequendi sunt sicut et alii adulteri. Et non solum propinqui parentes eos exinde acusent, sed omnibus licentiam damus eos persequendi, et Iudices de eos sic faciant, sicut et de alios adulteros.

Item alia intpr. Qui se in matrimonium coniungunt, forsitan nec dotes nec donacio nec alia scripta inter se non fecerint, licet ipsorum, si se ambo voluerint, inter parentes et Iudices et bonos vicinos coniunctione facere: si hoc fecerint, talis coniugius stabilis est, et filii legitimi habentur.

---

n) *Deiceret.* Legendum reor: *dederint.*

VIII. *De secundis nuptiis.* Data IV. Kl. Ian. *Intpr.* Impr. Valentinus. Mulierem, qui post mortem mariti sui ante expletum annum se ad alium maritum iuncxerit, sciens se infamatam esse et notata; et qualecumque rem de priore maritum aut per dotem, aut per testamentum, aliquid acciperit, ipsa mulier exinde nihil habeat, sed hoc totum ad filiis, qui de priore maritum sunt, revertant; et si filios non habet, heredes qui propinquiores sunt ad suo priorem maritum, ipsi hoc recipiant.

IX. *Si secundo nupserit mulier, cui maritus usufructum reliquit.* Impr. Theudosius. Data V. Kl. Ian. *Intpr.* Mulier mortuo marito suo, si post expletum annum alium maritum prehendere voluerit, hoc licentia habeat, et illud quod sponsalicias recepit de priore maritum, et illum quantum de sua dote continet, dum vivit, usumfructum exinde habeat, et postea ad filios, qui de priore maritum sunt, totum ab integritatem recipiant; et si aliqui ei prior maritus de sua facultate per alias cartas dederit, exinde ad suos infantes quem de priore maritum habet, quem de illius voluerit, meliorare potest. Nam nec si per qualemcumque scriptura suus prior maritus illi aliquid dedit, hoc ad aliam persona ipsa mulier non habet potestatem nullo modo exinde dandi, nisi ad suos filios quod de priore maritum habet. Quod si filios non habuerit, nisi tantum filias, ut una de filias suas mortua fuerit, porcionem de ipsa mortua filia medietatem mater eius recipiat, et illa alia medietatem sorores eius, quantas fuerint, aequaliter inter se dividant. Nam et ipsam portionem de ipsa mortua filia eius mater post suam mortem ad suas filias, qui de priore maritum sunt, dimittat. Similiter quod si de ipsa facultate de prioris mariti aliquid exinde ad extraneos homines dederit, de suis propriis rebus reddat.

X. *Si nuptie ex rescripto petatur.* Impr. Honorius Data Kls. Febr. *Intpr.* Quicumque homo ad Principem aut ad Iudicem suggesserit, et mentit ad ipsum Iudicem, ut aliquis homo suam filiam in matrimonio ei dare voluerit, et dicit quod ipsa puella hoc suam voluntatem consentiat; si postea ea in tale falsitatem in matrimonium sibi coniuncserit; si nec de ipsos parentes, si nec de ipsa puella voluntas non fuit; si ipse homo ad suum Principem sic falsum suggessit, suam facultatem omnia perdat, et ipsum in exilio mittatur; et si filii exinde nati fuerint, legitimi non sunt. Similis condicio et de illos est, qui se in tercio et usque in quarto ienuculo se parentes in coniugio iuncxerint. Nam si hoc cum parentorum consensu fecerint, aut ipsas puellas consenserint, veniam consequantur, et da Principe preceptum tollant, et postea filii legitimi sunt.

XI. *Si quacumque preditus potestatem nuptias petat invidie.* Impr. Gratianus. Data XV. Kls. Iul. *Intpr.* Si aliquis Iudex qui provintia, aut civitates, vel loca regent, si forsitan per suam potentiam, aut per fortiam qualescumque pulliclas *o)*, aut viduas, aut orfanas, per suarum necessitatem eas traxerint, aut si eas presserint, decem libras auri conponant, et per duos annos ipsa iudiciaria amittant, et in exilio mittantur. Nam parentes illarum et ipsas puellas et ad alios Iudices, si in ipsa civitatem et loca sunt; et si ibidem non fuerint alii Iudices, postea in alias civitates et loca ad illos Iudices qui ibidem sunt, et testimonium et defensionem habeant.

XII. *De incestis nuptiis.* Impr. Constant. Data III. Kl. Mar

o) Pulliclas. Italice: *pulcelle.*

Rom. *Intpr.* Quicumque homo, cum sui patris filiam quem de altera uxorem habet, aut cum filiam matris suae quem de altero marito habet, si se in coniugio acciperint, capitale iudicium se esse incursurum cognoscat.

Item alia intpr. Si duas sorores unum maritum preserint, aut duo fratres una uxore preserint, aut qui uxorem fratri sui preserit, aut uxor si frater mariti sui preserit, hoc facere licentiam non damus. Nam ex tale coniugium filii legitimi non habeantur.

Item alia intpr. Quicumque homo, aut fratris filiam, aut sororis filiam, aut suam consobrinam, aut certe fratris uxorem, qui se in tam scelerato coniugium iuncxerint, secundum legem de presente separentur, et filii eorum non sint legitimi, sed ipsi debunt esse notati; et de parentorum facultatem nihil habeant, sed post eorum morte alii propinqui heredes ipsas facultates recipiant; nam ad suos infantes testamentum exinde facere nullo modo potest; nisi tantum ad suum propinquum heredem, si voluerint, carta ei de sua facultatem facere potest. Nam si propincos heredes non habuerit, hoc totum fiscus adquirat.

Item alia intpr. Quicumque mulier sororis suae maritum post eius morte acciperit, et quicumque vir, mortuam suam uxorem, si eius sororem in coniugium priserit, sciat se tale coniugium esse notabiles, et filii qui ex eis nati fuerint et ad successione excludantur, nec inter filios habeantur.

XIII. *De dotibus.* Impr. Constant. Data XII. Id. Octob. *Intpr.* Si maritus uxorem suam de mores qualescumque capitanium crimen accusaverit, et in ipsa accusatione eius maritus mortuus fuerit, heredes mariti ipsa muliere accusare non possunt. Similiter et si ipsa mulier mortua fuerit, eius heredes *p)* exinde accusare non possunt, quia crimina cum actore deficiunt.

Item alia intpr. Qualescumque cartas qui inter virum et uxorem factas fuerint, aut per dotem, aut per alias legitimas scripturas, hoc sibi et maritus et mulier, dum advivunt, in usumfructum sibi vindicent, et ad nullum alterum hominem exinde licentia non habeant qualescumque carta facere, nec per nullum ingenium donare: nisi tota ipsa facultas post eorum discessu ad communes filios revertatur.

XIV. *De nuptiis Gentilium.* Impr. Valentinus. Data V. Non. Iun. *Intpr.* Nullus Romanus Barbara cuiuslibet gentes uxorem habere presumat, nec Barbarus Romana sibi in coniugio accipere presumat; quod si fecerint, capitalem sententiam feriantur.

XV. *De fideiussoribus docium.* Impr. Valen. Data IV. Kl. Nov. *Intpr.* Muliere pro dote causam potest hominem fidemiussorem dare.

Item alia intpr. Si quis implendam dotem quid mulier maritum ante nuptias dat, si aliquis fidemiussor exierit, per illum fideiussore *q)* non teneatur obnoxius.

---

p) *Eius heredes etc.* Corrige: *eius heredes exinde accusari non possunt, quia crimina cum auctore deficiunt.* Vide Interpr. Aniani ad Cod. Theod.

q) *Per illum fideiussore.* Lege: *per illam fideiussionem*; seu, *pro illa fideiussione.*

XVI. *De repudiis.* Impr. Constan. Data. *Intpr.* Si contigerit lites inter virum et uxorem, si mulier maritum suum dimittere voluerit, non eum potest dimittere, nisi per trea crimina, hoc est si ei probare potuerit ut sit homicida, aut maleficus, aut sepulchrorum violator; si una de istas culpas ei probare potuerit, nec dotem nec aliquid quem ad ipsum adquisivit non perdat, et alium maritum si prendere voluerit, licentiam habeat. Et quod si hoc super suum maritum probare non potuerit, omnia bona sua perdat, et ipsa iu exilio *r*). Maritus vero si sua uxorem dimittere voluerit, hoc facere non liceat, nisi trea crimina ei adprobare potuerit, hoc est, adultera, aut malifica, aut consiliatricem; si unum de ista crimina ei adprobare non potuerit, secundum legem ipsa dimittere non potest; et si eam dimiserit, aliam uxorem ei ducere non liceat; et omnia quicquid ad ipsam mulierem aut per dotem, aut per qualecumque ingenio ei ante dedit, ipsa mulier sibi vindicet, et si voluerit post biennium alium maritum prendere, licentiam habeat: et si suus maritus aliam uxorem duxerit, omnem eius substantiam, et eius posterioris mulieris dote, illa mulier sibi vindicet. Si vero maritus ipsa capitanea crimina ad suam uxorem probare potuerit, sicut superius diximus, ipsa in exilio mittatur; et amplius in patria non revertatur, et omnia sua bona perdat, et quidquid de suo maritum recepit, ipse maritus in sua revocet potestatem, et de presente si voluerit aliam uxorem ducere, licentiam habeat. Nam ut superius diximus, si mulier suum maritum dimiserit, si ei suas istas culpas probare non potuerit, si postea in adulterio deprehensa fuerit, licet ad suum maritum exinde ea persequere.

XVII. *De tutoribus et curatoribus.* Impr. Const. Data IV. Id. Octob. *Intpr.* Si qualiscumque causa ad parvulos qui in annis minoribus sunt, aut de actum, aut quemlibet causa, eos provocare aliquis voluerit, hoc antea, quamvis utilis sint, agere non possunt, nisi ante curiales testes etas eorum plene fuerit, qui illorum causam respondeat. Nam feminas sub patria, hoc est, frater patris, sub ipsius tutilla ipsas minores feminas esse debeatur.

Item alia Intpr. Si quicumque homo mortuus fuerit, et filios infra annis dimiserit, seniores civitates ipsius una cum aliis Iudices consilium inter se habere debent, quod ad ipsos infantes tuteros mittere debeant, qui ipsorum res gubernent.

Item alia intpr. Mulier si post mortem mariti sui tutilla de res filiorum suorum recipere voluerit ad gubernandum, si alterum maritum prehendere voluerit, aut in iuvenilem aetate non fuerit, ipsa tutilla recipere potest. Quod si ipsa tutilla recipere, si alium maritum duxerit, ille maritus qui ipsam mulierem ducit ad uxorem, sciat se suas res aligatus habere, et in omnibus paratus sit ad ipsas res de ipsos parvulos ad gubernandum, ut si aliquid exinde damnatum fuerit, de sua facultate sciat se hoc esse redditurum. Nam quod si illum mulierem seniores loci illius nam elegunt *s*) ad ipsorum res gubernandum; postea ipsi seniores et Iudices tale homine de ipsos heredes elegant, qui eorum propincus est, qui et bonus sit et suas facultates habeat, ut nec per ipsius insipientia, et paupertatem, res de ipsius minores in damnum non ambulent. Quod si nec talis de eorum heredes inventus non fuerit, postea ipsi seniores et Iudices alterum hominem de ipsa provintia ele-

---

r) In exilio: h. e. *in exilio mittatur.*

s) *Nam elegunt.* Lege: *non eligunt.*

rant, qui iustus et bonus sit, et suas facultates habeat, quid ad ipsos parvulos tutore dent, qui eorum res gubernent.

XVIII. *De qui petant.* Impr. Costant. Data Id. Iul. *Intpr.* Quod avus paternum, aut avus maternum, aut avia paterna, aut avia materna, ipsas res parvulorum noluerint recipere ad gubernandum, postea inquirant testamentariis, hoc sunt, qui civi romani liberti dimissi sunt, sic ipsos iurare faciant, quod ipsas res parvulorum perfecte eis gubernent. Quod si et ipsi non fuerint, sciant se ipsi heredes quod superius scripti sunt, ut si eis aliquid de illa facultatem de illos parvulos venire debuerat, nulla exinde non habeant, et insuper damnandi sint, si res de ipsos nepotes suos noluerint recipere ad gubernandum.

XIX. *De administrationum et periculum tutorum et cura.* Impr. Costant. Data VI. Kl. Apr. *Intpr.* Quicumque homo res parvulorum reciperit ad gubernandum, si exinde in omnibus eis salvum et integra ratione sine ipsorum damnum, ad expletum tempus tutilla eis non redi- derit, sciat se de sua facultatem in quantum eis de ipsorum res damnum fecit, omnia ad ipsos parvulos redditurum, aut tantum eis de suas res in locum pignori dimittat, ad contra quantum illum fuit, quod per sua negligentia de ipsorum parvulorum facultatem perdiderint, usque dum ad ipsos parvulos omnia ab integritatem restituat.

Item alia intpr. Si forsitan parentes de ipsos parvulos aliquid per suo servitio a Principem de fisco habuerint concessum, et hoc postea ipsi parvuli per negligentiam de suos tutores perdiderint, sciant se ipsi tutores hoc totum de suo proprio ad ipsos parvulos redituri.

Item alia intpr. Si ad alios qui minore aetatem sunt, aliquid de facultatem, aut quod eorum parentes habere debuerant, si per negligentiam de suos tutores perdiderint, hoc totum sui tutores et curatores de suo proprio eis reddat.

Item alia intpr. Ubi tutores res parvulorum receperint ad gubernandum, de omnem illorum facultatem scripta facta et salva ambas partes habere debent, quantum ipsi tutores reciperint; et alia tale scripta rectores loci illius facere debent ad illos tutores, ut si talis res est, qui non peret, quod homo plurimum tempus servare possit, hoc est, quomodo de auro aut argento, talis pecunia omnia in unum collegatur et reponatur, et de annulos ipsorum bonorum hominum segelletur; ut nulla talis necessitas, nec talis causa veniat, quod de hoc ipsi tutores expendere debeant; sed omnia salvum sit ut *t*) ad legitimum tempus etatis parvulorum. Nam quod si alia talis pecuniam mobilis est, quod sic servare homo non possit, ipsi tutores eam vendant, et agros exinde ad ipsos parvulos comparent. Et quod si talis pecuniam non est, unde hoc facere possint, in quantum est illud laborent, et ipsos parvulos nutricant; et sic eos gubernent, ut omnia, sine ipsorum parvulorum damnum. Sed nec ipsi parvuli postea ad suos tutores de ipsa parva pecuniam, unde eos vix nutrire possunt, usuras non requirant.

EXPLICIT THEUDOSI LIBER TERCIUS.

INCIPIUNT CAPITULA LIBRI QUARTI.

t) *Ut*; h. e. *usque*.

INCIPIT LIBER QUARTUS.

I. *De credicionem et possessionem.* Impr. Theudosius. Data VII. Id. Nov. Si mortuo patre talis ejus infans remanserit, qui adhuc loqui non possit, ipse infans inter suos heredes in omnibus in hereditatem parentorum suorum succedit.

II. *Unde liberi.* Impr. Archadius. Data II. Non. Octob. Si pater mortuus fuerit, et filias suas maritatas dimiserit, et ad illas in tempore nuptiarum dote fecerit, et quod ad eas dedit, si pater earum sic fuerit mortuus qui testamentum non faciat, si ipsas filias alias res cum fratres suos dividere voluerint, omnia, quod pater earum ad illas dedit, ad fratres suos, cum ad dividendum venerint, presentent, et sic postea secundum legem cum fratribus suis omnia equaliter dividant: quod si hoc non fecerint, quantum in tempore nuptiarum receperint, hoc pro sua porcione reteneant, et ab alia hereditate parentorum suorum excludantur.

III. *De carboniano edicto.* Impr. Valent. Data III. Kl. Octob. *Intpr.* Si quis homo mortuus fuerit, et legitima uxorem prignante dimiserit, iubet ipsa lex ipsam mulierem ad suos propinquos ad custodiendam recipere, ut cum legitimum tempus infans natus fuerit, ut ipsi propinqui testimonium dent, ut ne forte postea ei dicatur, quia non sit de legitimum patrem ingeneratus: sic ipse infans postea in omnibus legitimam suam portionem de hereditate parentum suorum recipiat, et usque XV. etatis sue annos cum venerit, sine omnium repeticionem, qui a suo patre derelicta sunt, possideat, et postea suas res per curatore exsequat actiones.

IV. *De testamentis et codecellis.* Impr. Constant. Data XI. Kl. Ian. *Intpr.* Quicumque homo si non facit testamentum, sed fecerit codicellum (hoc est codicellus, alia cartam in vicem de testamento) hoc facere potest, et sic ipsum codicellum firmare roget cum legitimos testes, sicut et testamentum, idest per VII. aut per V. legitimos testes; quia per minorem numerum de testes carta firma esse non potest. Et si forsitan testamentum fecerit, et postea iterum alia carta tale fecerit, ubi qualecumque hominem contra suum testamentum heredem instituat, ipsa carta firma esse non potest.

Item alia intpr. Si quis homo moriens et testamentum fecerit, et forsitan postea, aut per proprias premias, aut per quale et modo, si Iudici, aut ad Iudices propincos, aut per qualecumque suum amicum, si per codicellum aut per qualecumque libet epistola eis aliquid do

res suas donaverit; talis donatio, qui tale modo in secreto fuerit tractata, non valeat.

Item alia intpr. Si cum in morte est homo, et scribit, aut dictaberit cartula testamenti, si V. aut VII. testes eam firmaverint, valet testamentus; quod si plus de VII. testes fuerint, non nocebit: nam si minus de V. fuerint, non valebit.

Item alia intpr. Omnis testamenta et alias cartas in urbem Rome apud curiales viros volumus presentare; ut in omnem regionem omnes scripturas qui scribuntur, placuit voluntas mortuorum, ut legitimos testes impleantur; nam si per legitimos testes non fuerit firmata, non valebit.

Item alia intpr. Voluntas mortuorum sic placuit, ut si aliquis mortuus fuerit, et non fecerit testamentum, neque alia carta legitima, nisi forsitan ad verbum demandaverit; et si aliquis homo dicat: *Ego audivi mortuum dicentem, ut voluerit aliquid aut Iudici aut ad potentes homines de rem suam dare*; sed nos vero talem vocem non permittimus audire, nec non valeat; nisi forte si legitimas cartas fuerint protultas, illas valebunt; nam alia id de mandato valere non potest.

Item alia intpr. Si quis homo fecerit testamentum, et postea X. annos supervixerit, si ipsum testahientum non remutaverit, vacum erit. Nam per X. annos *u)* si ipsum testamentum voluerit ut firmus permaneat, mutare eum debet.

Item alia intpr. Si quis homo fecerit testamentum, et postea sine testamentum quod remansit, si exinde alicui, aut per testamentum, aut per codicellum, et per donatione, alicum heredem sibi iniungere voluerit, licentiam habeat facere.

V. *De religiosis.* Impr. Costant. Data Kl. Aug. *Intpr.* De illas res, qui in contentione sunt, non potest aliquis de illos nulla carta exinde facere, ante quam ipsas res per legem possit vindicare.

VI. *De naturalibus filiis et matribus eorum.* Impr. Valent. Data VI. Kl. Sept. *Intpr.* Quicumque homo de ingenna muliere legitimos filios, aut filias habuerit, aut nepotes, et alios filios de non legitima muliere, qui naturales filios dicunt, id est, de concubina, qui nos *onnongus* diximus; potest eis, et ad matres eorum, pater ipsorum de sua facultate eis una uncia, hoc est, XII. porcionem de suas res eis dare. Et quod si legitimos infantes et nepotes non habuerit, ad illos naturales filios, et ad matribus eorum, III. uncias de sua facultate secundum legem eis dare potest. Nam nec per parentorum arbitrium, nec per nulla carta, amplius dare non potest, nisi quantum superius scriptum est.

VII. *De manumissionibus in ecclesia.* Imp. Constant. Data IV. Kl. Mai. *Intpr.* Quicumque homo servos suos ingenuos dimiserint, in Basilica presente sacerdotes et plebem dimittat: si hoc fecerint, plenam libertatem habeant. Nam si clericus suam mancipiam inienuam dimittere voluerit sine alio sacerdote et sine alia scripta, tantum solum cum verbo, si hoc in ecclesiam faceret, eorum libertas firma permaneat.

VIII. *De liberali causa.* Impr. Cost. Data XIV. Kl. Aug. *Intpr.* Quicumque homo qui libertus factus et dimissus est, si eum iterum aliquis alter homo ad servitium declinare voluerit, hoc ei de presentem facere non liceat, sed ad ipsos libertos inducias detur, et suum

---

u) Per X. annos. Lege: *post X. annos.*

benefactorem inquiunt, qui eos cum eorum libertates defendant. Quod si ipsum defensorem invenire potuerint, ille qui eos in servitio inclinare voluerit, quanta familia voluit inservire, alios tantos de sua mancipia ad eorum defensore det, et ipsi liberti, qui pulsabant, liberti permaneant. Similiter quod si pupilli qui in minore etate tempus sunt, forsitan tutores eorum aliquos libertos in servitio voluerint, si per legem hoc facere si potuerint *v*), sciant ipsi tutores, sicut superius de illos alios diximus, tanta mancipia de suo proprium dent, quantos libertos in servitium inclinare voluerint. Et quod si illi homines, qui illos libertos persequebant, forsitan dum illos libertos in servitutem inclinare volebant, sed si mortui fuerint, et ipsi liberti se de servitio liberare potuerint, licet postea ad ipsos libertos eorum heredes, qui eas persequebant, ante Iudicem mittere, et ipsum tenore, sicut et parentes eorum, ut tanta mancipia de suo dent, quantos in servitio inclinare voluerint.

Quod si illi liberti ipsa causa persequere noluerint, ad suos persecutores nullum fretum pro tale causam non requiratur. Et quod si forsitan ipsi liberti defensores non invenerint, unde ipsi se per nullo modo defendere non poterint, per pactionem Iudices et bonorum hominum, non ad supplicii poenas, sed per pacientia, in servitio ad suum dominum revertatur.

Item alia intpr. Infans qui in minore aetatem si venditus fuerit, licet ei post XXV. annos aetatis suae de sua ingenuitatem reclamare debet, ut ante XXX. annos se de servitio liberet: et si hoc fecerit, sine omne pretio se de servitio liberare potest. Nam post XXX. annos hoc facere non potest. Et si forsitan ille qui eum comparavit, alium acto, aut in publico, aut in suas res ei dederit, proinde sua inienuitatem non perdit. Et si forsitan alii quod ei ille qui eum comparavit sine carta donaverit, totum ipse recipiat, cui antea servus fuit: nam si ei aliquod per cartam donavit, quantum in ipsa carta continet, hoc sibi vindicavit. Similiter et libertus, si infra XIV. annos inienuus fuerit dimissus, et cum in plena aetatem venerit, si aliquo acto patronorum suorum fecerit, proinde suam libertatem non perdat, sed quando voluerit, ad suam libertatem revertat. Similiter si aliquis infantem inienuum nutrierit, et ipse infans se inienuum esse non saperet; et si ille, qui eum nutrivit, ipsum infantem vendiderit, et si forsitan ille, qui eum comparavit, alio acto illi dederit; si voluerit ipse infans, ante XXX. annos de suam inienuitatem reclamare potest.

Item alia intpr. Lex aliquando fuerat, ut qui XVI. annos sine omne inquietudine inienuus permansit, postea ad servitium non veniret; sed nos hoc valere non permittimus. Si inienuus homo in alterius colona, aut in cottidiana ancilla infantes generaverit, licet pater eorum inienuus, sed ipsos infantes ad inienuitatem traere non potest, nec illa colona, nec illa ancilla, quem de illas in coniugio prese, unde illos infantes generavit, nisi si pro illos alia mancipia vecaria dederit, aut si cum precium status eorum reddimere. Si hoc non fecerint, et ipsi infantes et matres eorum, servi eorum permanebunt, cuius ancillas ante fuerunt. Similiter et si proprii domini in suas ipsorum ancillas infantes inieneraverint, nec ipsi, nec matres eorum inienui esse non possunt, nisi per libertatem dimissi fuerint.

---

v) *Si potuerint.* Legendum videtur: *non potuerint.*

Item alia intpr. Qui per XX. annos non occulte, sed presentem omnibus, liber fuerit, si forsitan aliquo acto publicum fecerit, aut militiae locum habuerit; si hoc tacente patrono sic permansit, postea ad servitium non adicatur. Similiter et illi, qui nescientes patronos suos latuerunt.

IX. *Qui non a domino suo manummissi sunt.* Impr. Constan. Data prid. Id. Iul. *Intpr.* Si quis homo qui alterius mancipium aut in ecclesia, aut ante Principe, inienuum dimiserit, ille libertus ad servitium revertatur, et ille qui eum per suam presumtionem inienuum dimisit, II. alios tales mancipios, qualis ille fuit, et cum tale opera quale ille facere potuit quem inienuum dimisit, ad suum dominum reddat. Et quod si ipse mancipius, quem inienuum dimisit, si se ipse de suo domino, aut per longum servitium, aut per qualecumque alia causa, liberare potuerit, ille qui eum inienuum dimisit, pro tale causa nihil componat.

X. *De libertis et eorum liberis.* Impr. Constant. Data VI. Kl. Aug. *Intpr.* Si quisqumque homo, qui libertus dimissus est, si forsitan postea contra suum patronem superbus factus fuerit, aut si eum aliquid suam malitia leserit, amissa libertatem ad servitium revertatur.

XI. *De victualibus et commissis.* Impr. Constant. Data Kl. Iul. *Intpr.* Quicumque homo in qualecumque utilitatem publica, si homines aut carra aut caballus pro se, aut qualecumque rem conduxerit, ille quicumque conduxit, quicquid ei in locationem promisit, omnia ei solvat; quod si non fecerit, per districtionem Iudicis hoc solvat. Similiter et quicumque actor, si ad illos homines qui aliquid vegere debetur, aut per se, aut cum carra, aut cum caballos, aut navigium facere, aut qualecumque rem qui vegere debent; si ipse actor eis plus superinposuerit, aut plus eos minaverit quam consuetudinem habent; et si aliquas premias exinde preserit, ut unum plus minet, et alterum parcat; qui hoc fecerit capite puniatur. Et ipsi suprascripti actores non plus quam triennium in ipsa actionem perdurent. *w)*

XII. *De quinquennii superscriptionem.* Impr. Honor. Data VIII. Kl. Iul. *Intpr.* Si quis homo qualecumque rem fescalem per quinque annos inter presentes sine omnem censum reddito sine omne inquietudinem possidere, liceat ei si ipsas res sine fisco possidere; et iuxta legem, ipsi fiscales iudices pro hoc ei in adiutorium esse debent.

XIII. *De rem iudicatam.* Impr. Grat. Data XI. Kl. Octub. *Intpr.* In causas inter privatos homines, quod publice actiones non sunt, nemini liceat ad extraneum Iudicem ipsa causa in iudicio mittere; nisi ante suum privatum Iudicem eam liberet.

XIV. *De sententiis ex periculis recidandis.* Impr. Val. Data XV. Kl. Ian. *Intpr.* Omnes specialiter sciant, ut sic inter duos causatores ipsorum causas inquirere debent, ut ipsi causatores tota sua causa per ordinem dicant; et postea Iudex sic inter eos directum iudicium det; postea vero, quod de ipsa causa inter eos fuerit iudicatum, secundum legem, nullus de ipsos se exinde mutare non potest.

XV. *De fructibus et litis spensis.* Impr. Valent. Data VII. Kl. Mad. *Intpr.* Si aliquis homo res alienas rapuerit malo ordine, aut iniuste invaserit, si exinde in iudicium convictus fuerit, tam res quam in-

w) Perdurent. Mendose in codice: *perducerent.*

iuste tenuit, tam et fructum de ipsas res per singulos annos, in quantum tempus eas tenuit, et usque quo in iudicium victus fuerit, quales vi ipse voluerit, si quales ante ipsi homines, cui *x)* ipsas res esse debent, per bona tempora super ipsa terra habuerint, excepto sumpto lites, hoc est, in quantum ipsi homines, cui ipsa facultas esse debet, per placitum cum ipsos homines causandum in suum victum spenderint, aut quantum pro hoc ad Iudicem conducendum pro sua iustitiam dederint. Quod si illi homines, qui ipsam facultatem querunt, ipsa causa vincere non potuerint, simili modo ad illos homines, contra quem causaverint, quantum ipsi in sumptum lites spensaverint, ipsi hoc ei reddant.

Nam quicumque homo, qui simpliciter nesciendo res alienas tenuerit, et si de presente, quo ammallatus fuerit, ipsas res reddere; de illa die de quo in iudicium venerint, de tunc sicut superius diximus solvant, nam non de tunc quando ipsas res tenuit.

Item alia Intpr. Si postea cum inter illos directum iudicium fuerit iudicatum, et iudices fretum et res fuerint redditas, nullos de ipsos postea de ipsas res recausare non possunt.

XVI. *De usuris rei iudicate.* Impr. Valent. Data XV. Kl. Iul. *Intpr.* Quicumque homo si ante Iudicem pro qualecumque debitum ammallatus fuerit, si ibidem convictus fuerit, quod si ipsum debitum solvere debeat; si ipsum debitum in placitum iuxtam legem infra duos menses, aut quomodo inter eos convenit, dupla non solverit *y)*, centesima partem cum ipsum debitum solvat. Quod si ei iudicatum fuerit, quod si ipsum debitum, quod contra rationem tenuit, ut exinde usuras reddere debeat, simpla centesima porcionem cum ipsum debitum solvat. Quod si ille qui debitor est, ipsa rem quam debet, in placitum parata habuerint, ut eam reddere debeant; et quod ille, cui debitor est, prehendere noluerit propter dubitatem de illas usuras, aut de illa centesima; si hoc ipse, qui debitor est, bonos homines in testimonium suum ducat, qui hoc adfirment, quod ipse debitor ipsam rem, quam debuerat, in placitum paratum habuisset; si hoc fecerit et postea ille debitor de illa centesima nihil solvat, nisi tantum illum debitum, quod debebat.

XVII. *Qui bonis ex lege Iulia cedere possunt.* Impr. Gracian. Data Id. Octob. Roma. *Intpr.* Nullus homo, qui aut fiscale aut privatum debitum, aut de aurum, aut de argentum, aut de qualecumque re mobilem habet ad solvendum, dicat; pro nulla occasionem dicat: *Si de res meas non fecero cessionem, non habeo reddere:* per hoc si de ipsum debitum liberare non possunt, ut eum non solvat; nisi si eum aut incendium, aut hostes, aut latrocinium, aut cuiuslibet maior violentiam potuerit se adprobare, ut de omnem rem suam ab integro fuisset devastatus: si istas causas non potuerit adprobare, ipsum debitum ab integrum reddat.

XVIII. *Quorum bonorum.* Impr. Archad. Data VI. Kl. Aug. Mediolano. *Intpr.* Hoc iustum esse dicimus, ut quicumque homo omnia quae habuit, et usque in die vitae suae tenuerit, querentibus eum he-

---

x) *Cui*, idest, *quibus*. Scriptum errate videtur *cum*.

y) *Dupla non solverit etc.* Sic corrigo: *non solverit, dupla centesimam partem etc.*

redibus suis debeat eis consignare, et ille postea, qui adpertinet, teneat. Verumtamen uxoris sue res, si sine infantes mortua fuerit, ad propintiis eius qui illi legitimi sunt, eius res adsignare precipimus; nam suus maritus exinde habere non potest.

Item alia intpr. Si quis homo ad alterum hominem aliqua a) rem cesserit, videat si per scriptura, aut per testes, qualiter ipsam rem cedatur, ut illud quod per voluntatem cesserat, legitime adfirmet.

XIX. *De vim Iudicum.* Impr. Cost. Data X. Kl. Novemb. Intpr. Nullus Iudex alienas res nec per fortia, nec per nullo malo inienio, absente illo cuius res sunt, nullus homo eas invadere non presumat, nisi si eas si per iudicium Iudices potuerint vindicare, salvum Iudices fretum. Quod si ille inienuus homo, cui res sic invasas fuerint, forsitan in captivitatem ductus fuerit, et res suas in patria dimiserit, liceat ipsas res ad suos parentes, et ad suos amicos, aut ad suos libertos, vel ad suos servos, prosequere, et salvare. Quod si forsitan ad illos quicumque homines violentiam facere voluerint, ut ipsas res illi salvare non possint; si ipse homo, qui in captivitatem ductus fuit, si post XXX annos revertat, suas res qui in ipsius potestatem erant, quando in illa captivitatem ductus fuit, tam de illos qui eos invaserat, quam et de illos rectores, si ipsas res receperint ad salvandum, si forsitan exinde aliquid per negligentiam perdiderint, sine omnem dilationem ille qui de ipsa captivitatem reversus est, de presente suas res de ab integro precipiat a).

Item alia intpr. Quicumque homo suam causam in absconso per malo ingenio agere voluerit, et ipsa causa ante Iudicem dicere noluerit, ut causatorem suum absconse noceat, aut illum rixa turbaverit; ille qui sic fecit, si in ipsa causa iustitiam habere debuisset, tota eam perdat. Similiter si parvuli qui in minore aetate sunt, per tale neglegentia res suas perdiderint, cum ad legitimam aetatem pervenerint, res suas ab integro recipiant: et si forsitan tutores et curatores de ipsos parvules, per sua negligentia ipsorum res desperatas fuerint, de suam facultatem tantum solvere debeant.

Item alia intpr. Quicumque homo aut fiscalem aut privatam rem male ordine invaserit, si exinde in iudicium convictus fuerit, ipsam rem quam male invasit, et alium tantum, ad eum cui ipsas res esse debuerant, reddat. Quod si ille homo, cuius ipsas res fuerint, per suam presumptionem, ante quam eas in iudicio convincere possat, presumpserat prehendere, ipsam causam perdat.

Item alia intpr. Propter absentes legem volumus iterare, ut si alicui homini ad quamlibet hominem aliquid tultum fuerit, hoc totum ad amicis et proximis, aut ad suos libertos et servos, quem ille dominus in suas res misit, cum Iudices notitiam, sine omni morem eis reddatur; ut quando ille homo, qui aut in militia fuerit, aut in quacumque necessitatem, et captivitatem ductus fuerit, cuius ipsa res fuerint, et quando reversus fuerit, omnia ab integro recipiat.

Item alia intpr. Quicumque homo contra alterum hominem ante Iudicem undecumque causa miserit, nullus Iudex presumat de nulla causa sine eius causatore ad unum hominem iudicium dare. Nisi illi qui inter se causam habent, ambo partes ante Iudicem veniant, et

---

a) *Aliqua.* Mendose in codice: *aut qua.*

a) *Precipiat* h. e. *percipiat.*

ipse iudex inter eos diligenter inquirat; et quam ipsos de eorum causas bene exquisitas habuerit, sic inter eos directum iudicium iudicet.

XX. *Utrum vim.* Impr. Arcad. Data V. Id. Iul. *Intpr. De causas momentaneas.* Omnes causas momentaneas tam de facultate et quam et de colonaria familiam, qui exinde causa cum altero habuerit, infra annus prosequat, cuius essere debeat, et de presente, hoc est de momento, sit revestitus. Et sic postea qui exinde ei aliquid dicere voluerit, sic cum eo ille qui revestitus est causas suas agat.

EXPLICUIT LIBER IV.

INCIPIUNT CAPITULA LIBRI V.

INCIPIT LIBER V.

I. *De legitimis hereditatibus.* Impr. Costant. Data XIV. Kl. Iun. Rom. *Intpr.* Si mater ius liberorum non habuerit; hoc est ius liberorum si ingenua mulier III. partos non habuerit, et libertina IV., ius liberorum habere non possunt.

Si qua ingenua mulier post mortem mariti sui, si ius liberorum non habuerit, nisi unicum filium, et ipse filius emancipatus fuerit mortuus, mater in eius portione, quod ipse habere debuerat, in III. parte succedat, et illas duas partes heredes eius legitimi inter se dividant; hoc est, si fratres non habet, sui patrui, hoc sunt fratres patris, si unus aut plures sunt, hoc ea recipiant; et si patrui mortui fuerint, filii patrui omnes hoc recipiant; et si filii patruorum mortui fuerint, si nepotes fuerint, ipsi nepotes hoc recipiant. Quod si mulier ius liberorum habuerit, et si unus, aut toti mortui fuerint, II. porciones de ipsorum hereditatem mater eorum recipiat, et illa III. porcione supra scripti parentes inter se dividant.

Item alia intpr. Si aliquis mortuus fuerit, et dimiserit matrem et fratrem consanguineum, hoc est qui de uno patre nati sunt, adoptivum, hoc est qui ante curiales vel plebe gistis fuerit adfiliatus, totum matrem de mortui filii hereditate illi excludunt.

Intpr. Si qua femina dotata aut inmancipata mortua fuerit, et patrem aut matrem super se vivos dimittit, et si filios super suam mortem dimiserit, ipsa mater suam porcionem non ad suos parentes, nisi ad suos filios dimittat.

Item alia intpr. Si quis pater aut mater mortui fuerint, et divisi non fuerint, si filios aut filias super se dimiserint, et forsitan una filia eorum

mortua fuerit, et de ipsa mortua filia nepotes dimiserint, filii, qui vivi sunt, suam porcionem in integrum succedant, nepotes de filia mortua de porcione ad heres duas partes recipiant, III. vero fratres matris suae recipiant. Similiter si aliqui sine divisione mortua fuerit, et dimittit ex filia nepotes, et alios filios non dimittit, et si forsitan fratres, aut et sorores, super se vivos dimiserit; III. partes hereditatis avi materni nepotes et neptias et vel neptiis ex filia sibi vindicabunt; IV. vero fratres et soror avi defuncti recipiunt.

Similiter maternam, et paternam, et si ata b) sine divisione mortua fuerit, et dimittit filios vivos, et forsitan de alio mortuo filio aut filia dimittit nepotes de patris vel matris, ipsi nepotes vel neptias III. perdunt. Nam in atonis de patris hereditate nepotes, vel neptias nihil perdunt.

Item alia Interpr. Haec lex similis est superiore; sed hoc amplius habet, quod dote pro filia in genero facta, vel quodquod ipsa filia in tempore nuptiarum accepit, postea post mortem atonis intestati; ipsi nepotes omnia insimul commiscere iussimus, et de dotem in hereditatem mixta duas partes exinde, quam mater eorum venire debuerat, precipiant; et si forsitan commiscere noluerint, sint ipsi nepotes cum illa contempti, quem mater eorum in tempore nuptiarum accepit, vel cum hoc solum quod in eius dotem continet.

Item alia Interpr. Sicut superius iam superiorem legem inseruimus, ut si mater ius liberorum habet, ut unus de filiis suis mortuus fuerit, de ipsi mortui filii porcionem II. partes mater recipiat, et III. sui filii qui vivi sunt, inter se dividant. Sed in hac legem constitutum est, ut si mater ius liberorum habens, ut unus ex filiis suis, aut filias, mortuas fuerint, de ipsius mortui filii, vel filie, hereditatem medietatem ex eo mater eorum recipiat, et illa alia medietatem suas filias inter se dividant; et ipsa mulier c) alium maritum non preserit, de ipsa porcione potestatem habeat facere quod voluerit. Si vero alium maritum acciperit, quodque filius vel filia mortua aliunde adquesierit, mater eorum in perpetuo sibi vindicent. Nam de alia hereditatem prioris mariti ipsam porcionem, quam ex mortuo filio et filia fuerat consecuta, sorores de illos mortuos fratres post obitum matris suae sibi vindicent. Quod si filius aut filia illi qui morientur dimiserint, et mater eorum ius liberorum habentem super se dimiserint, et sorores, et si forsitan filios habeant illi, qui moriuntur, ipsi filii eorum in integra facultatem patris et matris suae succedunt; et mater et sorores mortuorum postea ab ipsa facultate habeantur extranei. Haec lex de nepotibus et pronepotibus filiorum constituit.

Item alia Interpr. Si quis homo ingenuus intestatus sine filios mortuus fuerit, suam facultatem post morte ipsius sui parentes recipiant. Similiter mulier si intestata sine filios mortua fuerit, suam hereditatem sui parentes recipiant. Quod si nec maritus, nec uxor, nullum propinquum heredem non habuerint, tunc postea et maritus et uxor sibi unus alter invicem in hereditatem succedunt

II. *De curionum, idest curialium.* Impr. Costant. Data Kl. Decemb. *Interpr.* Si curiales aut fiscales causas per . . . t, si forsitan in-

---

b) *Maternam et paternam et si ata:* h. e. *materna, et paterna avia.*

c) *Et ipsa mulier.* Lege: *et si ipsa mulier.*

testatus mortuus fuerit, et neque proximos super se dimiserit, suam facultatem, quam ipse habuit, ad nullum alterum hominem prendere licet, nisi ad ipsos curiales de ipsa linia, unde fuit, qui ipsam curam, quam ille fecit, agere debeat. Nam curalibus testamentum facere lex ista tribuit potestatem.

III. *De Clericorum et Monachorum.* Impr. Theod. Data XVIII. Kl. Ian. *Intpr.* Si quis Episcopus, aut Clericus, vel Monachus, aut quicumque religiosus, vel religiosa femina, si isti supra scripti suam facultatem habuerint, et intestati sine filios, aut sine uxores mortui fuerint et heredes non dimiserint, quodquod nec curie aliquid debuerat, nec patronum quodquod relinquerint; postea ipsas ecclesias, cui servierunt, illorum facultatem adquirant. Et si testamentum facere voluerint, libera potestatem habeant faciendi.

IV. *De bonis militum.* Impr. Costant. Data II. Mar. *Intpr.* Si milites intestati, et sine heredes mortui fuerint, ut proximos non habuerint, eorum bona illi, qui in ipso officio militant, sibi vindicabunt.

V. *De post liminio, idest de captivitatem.* Impr. Valent. Data XVII. Kl. Iul. *Intpr.* Quicumque homo ingenuus de captivitatem sine sua voluntate, aut per hoste captivum ductus est, post quantumcumque tempus in patriam suam reversus fuerit, liceat ei omnia suam facultatem quod dimiserit, in integrum recipere. Et si forsitan eam aut fiscus, aut privati homines tenuerint, aut Iudex alicui dederit, omnia ad integritate ei ipsam facultatem reddat. Et si forsitan ipse homo qui eum captivum habuit *d*), redemptione pretii sui de eum prendere voluerit, et si ille ipsa redemptionem non habuerit unde dare, pro ipsa redemptione V. annos serviat qui eum captivum habuit, et post quinque annos sine omnia alia redemptionem liber ad suam provintia revertatur. Et si forsitan quando revertere voluerit, aliquis eum pro suum victum aut vestimentum, quod ei in sua necessitate dedisset, si pro hoc ei exinde aliquid quesierit, pro hoc ei exinde licentiam nullam habeat requirendi. Et cum reversus fuerit, si aliquis homo ei de facultatem, quod habuit, aliquid contradicere voluerit, pro tale presumptionem sciat se in exilium missurum; si vero possessor homo fuerit, suam facultatem fiscus adquirat. Et Iudex vero puplici, qui hac lege neglexerit, vel se ab integritatem ei suam facultatem non restituerint, secundum legem, sciant se X. libras auri fisci parcere *e*) se esse daturum.

VI. *De ingenuis qui tempore tyranni servierunt.* Impr. Constantinus. Data VIII. Kl. Mar. *Intpr.* Ingenuus, qui tempore tyranni servi facti sunt, ad libertatem revertant. Similiter quicumque malus homo, si per potestatem, aut per fortiam, ingenuum hominem sciendum ad servitium inclinaverit, sciat se in legibus esse vindicandum; et ille homo de presente ad suam ingenuitatem revertat.

VII. *De expositis.* Impr. Costant. Data XV. Kl. Mad. *Intpr.* Quicumque expositum recenti partum, hoc est infanti parvulum, quod sui parentes aut in ecclesiam aut in platea ecclesiarum iactaverint; si quis eum sciente patrem, aut matrem, et domino, exinde eum collexerint, et suo labore eum nutricaverint, in illius potestatem permanebit qui ipsum infante collexerat. Et quod si nec patrem, nec matrem, nec

---

d) *Qui eum captivum habuit:* ut puto, *redemptum.*

e) *Parcere.* Lege: *partibus,* vel quid simile.

dominum non saperet, et exinde ipso infante collegere voluerit, sic ante Pontificem, vel ipsos Clericos, qui ad ipsa ecclesia deserviunt, ipsum infantem prescutet, et exinde epistolam collectionis de manu ipsius Episcopi, et Clericorum accipiat; et postea ipsum infantem aut inienuum dimittere, aut servum habere in perpetuum habeat potestatem.

VIII. *De his qui sanguilentus emptus et nutriendus acciperint.* Impr. Costant. Data XV. Kl. Sept. *Intpr.* Si quis infantem parvulum a partu acciperit ad nutricandum, in ipsius dominium permanebit qui eum nutricaverit; et si postea de quo nutritus fuerit, si ipsum infantem aut dominus aut pater suus recipere voluerit, sic aut alterum tale mancipium, aut precium pro eo nutritori dent, et sic ipsum infantem recipiant.

IX. *De fugitivis et colonis inquilinis et servis.* Impr. Cost. Data VI. Kl. Nov. *Intpr.* Si quis sciendum alienum colonum in suam casam retenuerit, de presente ipsum colonum, quando eum requisierit, domino suo reddat, et mercedes eius cum eo de quamdiu eum post se habuit; et ipse colonus, qui noluit esse quod natus est, ad servitium revertatur.

Item alia intpr. Quicumque colonum, aut mancipium alterius, sive fiscalem, sive privatum, aut samardecaverit *f)*; aut celaverit, pro privatum colonum VI. uncias auri solvat; pro fiscale vero libra auri solvatur.

X. *De inquilinis et colonis.* Impr. Honorius. Data V. Kl. Iul. *Intpr.* Si quis homo alienum colonum in rem suam, vel fugitivum, et per suam voluntatem migrante, si eum ille homo XXX. annos habuit, si habuerit, postea sicut suum proprium eum vindicavit: qui si infra XXX. annos inventus fuerit, a primarium dominum, et cum filiis suis, et cum omne suum debitum, et cum suum peculium revocetur. Quod si ipse colonus mortuus fuerit, filii eius et cum suas mercedes, et cum patres sui mercedes, ad suum dominum revocetur. Colona vero si XX. annos in alieno dominio permanserit, ad priorem dominum non requiratur. Nam si infra XX. annos inventa fuerit, si iam de alieno colono, filios habuerit, cum agnitiones, hoc est cum III. parte de ipsos filios, ad primarium dominum revocetur; quia colonus duae partes agnitio sequitur, et colona tertia. Tamen ne separatio coniugii fiat, ille, cuius colonus est, vegariam mulierem det, et pro illa tertia agnitionem, hoc est tertia de eius filios, aut vegarius, aut in quale rem potuerit, ad priorem dominum solvat. Nam si aliena colona, aut ancilla, ingenuum hominem maritum preserit, omnis agnitio mulieris ad eius dominum pertinebit.

XI. *Ne colonus inscio domino suo alienet peculium et litem et inferat civilem.* Impr. Valens. Data VI. Kl. Febr. *Intpr.* Coloni in tantum teneantur ad dominos suos constrictos, ut nec de terra, nec de peculium suum, sine voluntatem dominorum suorum nec vendere, nec donare, nullo modo non habeat potestatem.

XII. *De longa consuetudinem.* Impr. Costant. Data IV. Id. Mar. *Intpr.* Longa consuetudo, qui utilitatibus publicis non impedit, pro lege servetur.

EXPLICIT THEODOSI LIBER V.

---

f) Samardecaverit. Mala arte sollicitaverit.

INCIPIUNT CAPITULA LIBRORUM VI.

INCIPIT LIBER VI.

Ut dignitatis ordo servetur. Impr. Valent. Data Kl. Ian. *Intpr.* Si quis homo qualecumque honorem, et dignitatem sine Principes ordinationem per se ipsum presumpserit prehendere ad regendum, sacrilegii reus habeatur; quia sicut dignitas est illorum, qui beneficium Principis aliquid habere merentur, ita et illorum sic est gravissima confusio, qui per semetipsos aliquid presumserit, aut per Principes non fuerint honorati. Hii vero qui sic presumunt, et excommunicatus sit inter homines, et de suas res exiet.

EXPLICIT LIBER VI.

INCIPIT LIBER VII.

I. *De rem militari* Impr. Cost. Data IV. Kl. Mad. *Intpr.* Si quis homo cum qualescumque homines sine causa preda fecerit, tam ille qui fecit, quam et ille qui cum predonibus preda divisetit, ad incendium concrementur.

EXPLICIT LIBER VII.

INCIPIT LIBER OCTAVUS.

I. *De tabulariis locograffis censualibus idest scribis.* Impr. Honor. Data VI. Kl. Apr. *Intpr.* Tam in provintiam quam et per singulas civitates tabularii et alios Iudices publicos ad omnes et causas publicas tractandas, non colonos, nec servos, sed ingenuos, et cum bona fide, secundum legem constituant, qui hoc agere debeant.

Nam quod si colonos aut servos elegerint, qui ipsum actum faciant, et domini eorum hoc consenserint; in quantum ipse colonus vel servus decepta fecerit, aut alicui sine causa damnum intulerit, omnia domini eorum de suo proprio conponant, et ipsi coloni et servi flagellati ad fiscum perveniant.

II. *De cursu publico, angariis et parangariis.* Impr. Cost. Data XIII. Kl. Dec. *Intpr.* Si quis homo et actor, palavaretum aut angaria, non ostensa vectionem publicam, qui per legem facere debet; nam si super inposita per fortiam, aut in suam propriam vectionem

menaverit, per singulos palavaretos, et per singulas angarias, singulas libras suri fisci viribus solvat. Quod si Rector provintie, aut aliqui de ipsius officio aliquo conludio exinde facere voluerit, duplum ex suis bonis noverit exigendum.

III. *De executoribus et exactionibus.* Impr. Grat. Data IV. Non. Nov. *Intpr.* De die dominico omnis homo de omni causatione requiem habeant, ut nec privatum debitum, nec publicum nullus ausus sit requirere; nec nulla indicta publica, nec privata non indicetur: qui hoc non observaverit, reus sacrilegii teneatur.

IV. *Necquid publice letitiae ex discriptione et ab invitis accipiat.* Impr. Grat. Data IV. Kl. Mad. *Intpr.* Quando aliqua publica gaudia nunciantur, hoc est, aut elevatio Regis, aut nuptias, aut barbatoria, aut aliqua alia gaudia, quod ad Iudices pertinet, nihil invidum g) ad populum nec dona, nec nulla expendia exequantur.

V. *De donationibus.* Impr. Costan. Data VI. Non. Febr. *Intpr.* Donatio aut directa est, aut mortis causa conscribitur. Donatio directa est, ut res quod donat homo, de presente tradatur cui donat, et ipsa die possideat. Donatio mortis causa scripta est, si ille qui donat, dum advivit, illam rem quam donat ipse possideat, scribat et illi cui donat: *Si ego ante fuero mortuus, quantum istas res in donationem scripsi, post meam mortem ad te perveniant, nam non ad alios heredes meos*: Postea si ille antea fuerit mortuus, ipsas res ad illum perveniant, cui eas in donationem scripsit. Nam si ille ante fuerit mortuus cui eas donavit, quam suus donator; ipsa donatio ad donatorem revertat. Alia donatio est: Ubi donator scripsit illi cui donat ipsam donationem aliquas causas, quia inpossibile est, quod ille postea nullum modo facere non potest; si eas postea facere non potuerit, talis donatio vana est, stare non potest. Nam si ipsas conditiones doctas h) fuerant, cui donat adimplere potuerit, aut forsitan donator eas redimittere voluerit, et non fiat, donatio illa firma permaneat. Omnes donationes superius nominatas, si legitimos testes non fuerint firmatas, aut si Falcidia, hoc est quartam partem, donator non reservaverit de res suas, ipsas donationes firmas non sunt. Nam si quarta reservata fuerit, et legitimos testes firmata fuerit, ipsas donationes firmas permaneant. Nam tamen omnem rem, que incontentionosa est, antequam eam homo deliberet, nulla donationem exinde facere non potest. Item si ad parvulos, idest qui minore etate sunt, si forsitan eis aliqua donatio facta fuerit, tutores eorum ipsam donationem bene gubernent, ut per suas negligentias ex ipsa parvulorum donatione nihil perdat: nam si exinde per suas negligentias aliquid perdiderint, sciant se ipsi tutores de suo proprio restaurandum.

Nam, sicut superius diximus, in omnes donationes primis nomen donatoris scribat, sic postea ipsius cui donat, postea ipsam facultatem quam donat, si in terris, aut domo, et in mancipiis, quia inmobilia sunt, et gestis ligare debet; et de ipsa re traditionem faciat non absconse, sed presente bonos homines; et ipsam donationem aut in tabula aut in carta scribat; et si donator litteras scit, ipsam donationem scribat, et si litteras non scit, presente plurimos homines roget, qui pro eo scribat. De mobile re, si donat homo, presente testes do-

g) *Invidum:* h. e. *invitum.*
h) *Conditiones doctas:* h. e. *conditiones bonas, honestas.* Nempe si conditiones honestae fuerint, et donatarius illas adimplere potuerit.

nationem faciat. Nam de illa re quam homo movere non potest, hoc est in terris et casas, si homo alicui donaverit, si ususfructus reservatus non fuerit, gesta apud bonos homines vel curiales testes firmatas esse debent.

Item alia intpr. Qui alicui de res suas donationes fecerit, aut in dotem dederit, si usufructum reservaverit, si stipulatio inserta non fuerit, pro traditione teneatur.

VI. *De revocandis donationibus* Impr. Cost. Data XII. Kl. Oct. *Intpr.* Si pater ad filium suum ininmancipatum donationem fecerit, et ipse filius postea patri suo aliquam gravem iniuriam fecerit, ipsam donationem, si voluerit pater suus, potestatem habeat ad se revocandi.

Item alia intpr. Si quicumque ingenuus homo filios non habuerit, et forsitan suos libertos de suas res donationem fecerit; si postea forsitan filios habuerit, donatio ad libertum facta omnibus vacua permanebunt.

Item alia intpr. Si mater filio suo donationem fecerit, si postea ipse filius matri suae graves iniurias intulerit, si ipsas iniurias mater in iudicium probare potuerit, si voluerit, ipsa mater potestatem habet ipsam donacionem ad se revocandi. Es si post mortem mariti sui ad secundas nuptias venerit, pro nulla occasione donacio filio facta non poterit rumpere, servatis scriptis legibus cui sub titulo secundis nuptiis continetur. Si quis homo filio aut filiae, aut nepoti ex filio, vel pronepoti ex neptie, si ei aliquid in tempore inmancipationis donaverit, nisi probatas in iudicium graves iniurias, quod ei ille cui donavit factas habeat, nam pro alia causa ipsa donatio rumpere non potest iterum.

VII. *De revocandis liberis.* Impr. Valent. Data XI. Kl. Sept. *Intpr.* Si pater filium suum mancipaverit, et ipse filius patri suo postea graves iniurias intulerit; si exinde in iudicium convictus a patre suo fuerit, amissa mancipatione in familiam revertatur.

VIII. *De his, qui administrantibus et publicum officium gerentibus detracta sunt vel donata.* Impr. Costant. Data XIII. Kl. Iul. *Intpr.* Si quis homo, qui Iudicem vel actorem publicum obsecunt, si forsitan aut per fortiam, aut per suam timam, qualemcumque hominem sibi aut strumenta, aut aliquam aliam cartam preciperit facere, tales cartas, si factas fuerint, vacuas permaneant; similiter et male vendutas res ad venditorem revertant, et precium non recipiant, si iustum non dederit.

IX. *De maternis bonis et paternis generis et creationis sublata.* Impr. Const. Data V. Kl. Aug. *Intpr.* Patres, qui res filiorum suorum iussi sunt gubernari, in quantum melius possunt, sic eas gubernent. Nam nec vendere nec donare alteri homini licentiam non habeat; quod si fecerit, videat ille cui vendiderat, aut donaverit, non filiorum res accipissent aut scientes aut nescientes; sed interrogent patrem et filios, si filiorum res in sua retinet potestatem, ut probet suum esse quod tradidit, ut postea filii exinde suspicionem non habeant; et ad patrem fideiussorem venditorem *i*) percipiant, ut patre vivo damnum emptori non faciant. Quia si hoc non fecerint, mortuo pa-

---

i) *Venditorem.* Lege: *venditionis.* Confer cum Interpret. Aniani.

tre licet filios res suas de qualecumque homine, si venditas aut donatas a patre fuerint, ipsi filii in suo dominio revocare.

Item alia intpr. Matres res, quem filii debent habere, mortua uxorem lex novella constituit, quantum aut quamdiu pater usufructum exinde habere debeat; nam nec vendere nec donare pater non habeat potestatem. Nisi in tantum si mortua mater, et pater postea filium suum emancipaverit, ipse filius de res matris suae tercia parte quod ei advenerit patri suo pro dono exinde dare debet ipsius gratiam querendum.

Item alia intpr. Pater uxorem mortuam filios habuerit, et unus de filios emancipatus mortuus fuerit, omnem porcionem eius, quod de matrem suam habere debuerat, omnia sua porcionem pater suus recipiat. Si forsitan ipse pater alia uxorem duxerit, ipsa filii mortui porcionem ad fratres mortui reddat: Nisi in tantum si aliquid ipse mortuus filius de foras adquesivit, hoc pater in perpetuum sibi vindicavit.

Item alia intpr. Uxore mortua, si maritum super se dimiserit, et omnes filios in potestatem patris relinquerit, pater de filiorum res, quod mater eorum dimisit, usufructum exinde sibi habeat usque ad illum tempus, quod lex novella constituit. Quod si post matris obitum, aut plures aut unum filium pater emancipaverit, de illorum porcionem triante accipiat pater eorum, et in perpetuo habeat. Quod si viva matrem, pater unum et plures filios inmancipaverit, aut filias, quia non potest, mater vivam, filiorum porcionem pater vindicare; nam post matris mortem, si pater supervixerit, tertia partem vindicavit; idest per singulos filios de matris hereditatem de ipsi emancipati filii, de unum medium, de duos tercia, de tres quarta porcione, dum intervixerit pater, in usufructu possideat. Quod si alteri filii vivam matrem aut patrem mancipati fuerint, et alteri non emancipati, tam demancipatis, et non demancipatis, sicut superius scriptum est, a patre servetur. Quod si mortua uxorem filii non fuerint, et nepotes et neptiae ex filiis avos paternos habuerint, quia in avi potestatem consistunt; si vero ex ipsis nepotibus avus eorum emancipare voluerit, tertia similiter sicut et pater de filiorum similiter portionem accipiat; hoc vero et pronepotibus lex ista constitui.

X. *De bonis qui filiis familias ex matrimonium adquirantur.* Impr. Theud. Data VI. Id. Novemb. *Intpr.* Quicquid attus, vel avus, et ata, aut amita materna ad nepotes vel pronepotes suos per testamentum, aut per qualecumque causam firmum eis donaverint, hoc patri non adquirunt, sed omnia in eorum maneat dominationem, ut exinde libera habeant potestate facere quod voluerit.

EXPLICIT THEUDOSI LIBER VIII.

INCIPIUNT CAPITULA DE LIBRO IX.

1. *De acusationibus et subscriptionibus.*
2. *De custodiam reorum.*
3. *Ne preter crimen magestatis servus dominum, et patronum libertus, seu familiares acuset.*
4. *De adulteris.*
5. *Si quis eam, cuius tutor fuerit, corrumperit.*
6. *De muliere ingenua, qui suum servum maritum duxerit.*
7. *De via publica vel privata.*
8. *De privati carceris custodiam.*
9. *De emendationem servorum.*

INCIPIT LIBER IX.

I. *De accusationibus et subscriptoribus.* Impr. Costant. Data II. Non. Dec. *Intpr.* In qualecumque provintia si homo capitanium crimen, aut unde homo mori debeat, super alicum miserit, ab ipsos Iudices, qui in ea provintia, aut in illo loco sunt, indicetur, ubi ipsum crimen admissum est. Nam non apud eos, non ubi ipse homo inhabitat, qui illum crimen fecit.

Item alia intpr. Femina sua propria causa agere potest. Nam extraneam causam nullo modo agere potest.

Item alia intpr. Quicumque homo ad alterum hominem iratus, aliquo crimen inposuerit, habeat spacium post crimen dictum, post tres dies, si ille in ipsa causa perduraverit, ut dicat: *Ego quae dixi, hoc probare possum*; ut ipsum crimen super illum hominem alium vincat: si postea ipsum crimen, cui dixit probare, non potentit, reus criminis adesse debeat, et tale poena habeat, quales ille debuerat habere, super quem ipse crimen dixit. Quod si forsitam se ipsum penituerit, et dixerit: *Hanc crimen iratus dixi, nam hoc cumprobare non possum:* exinde det sacramentum; si hoc fecerit, postea pro hoc non teneatur in culpa.

Item alia intpr. Quicumque homo ad alterum hominem de homicidium, aut de capitaneum crimine reputaverit, si inienuus est, et ad alium ingenuum talem causam reputat, si per et sacramentum non crediderit, Iudex non eum ante discutiat, nisi prius subscribat se ipsum ille qui eum accusat, aut de suam facultatem, aut qui tale poena sustineat, qualem voluerit ei facere quam accusat. Sic postea Iudex illum qui accusatur k), in traballio mittat; si ibidem ipsum crimen non fuerit confessus, postea ille qui eum accusavit sciat, se aut suam facultatem amittere aut poe-

k) Qui accusatur. In codice legitur: *qui accusat*: sed perperam.

nam quam posuerat solvidurum, aut in ipso treballio dupla poena sustinere. Similiter si quicumque homo alienum servum de capitale crimine ammallaverit, et ei ad sacramentum non crediderit, nisi subscribere eum vult; de presente plebat *l*), hoc est subscribat suum servum alterum talem quales ille est, cui reputat: sic Iudex illum, cui de ipsa culpa reputat, in treballio mittatur; si in ipso treballio ipsa culpa confessus non fuerit et illum flagellatum servum dominus suus recipiat, et illum alium servum, qui contra illum subscriptus est, habeat.

Item alia intpr. Ubi homines culpabiles in carcere missi fuerint, non multum tempore eos ibidem tenere debent; nisi de presente expellantur foras, et si culpabiles sunt, secundum suam culpam eos iudicentur; et si culpa non habuerint, liberi abscedant.

Item alia intpr. Barones hac mulieres, si crimen equale habunt, non in una carcere mittatur.

II. *De custodiam reorum.* Impr. Costant. Data Non. Apr. *Intpr.* Qualecumque culpam, vel hominem, si Iudex eum in carcere mittere iusserit, si exinde reus per neglegentiam de ipso custode fugiret, sciat se ipse custor, ut ipsum reum presentare debeat; et si eum presentare non potuerit, tale poena sustineat, sicut ille reus patire debuerat.

Item alia intpr. Omnes dominicis diebus, qui in carceribus sunt constricti, Iudex eas foras sub custodiam expellere faciat; et forsitan si aliquis Christianus pro reverentiam Christi aliqua substantia eis porrigant; et iusta quomodo eis oportet, Iudex eos sub custodiam in balneo lavare faciat. Si quis Iudex hoc non fecerit, poena qui lex ipsa constituit, solvat.

III. *Ne preter crimen magestatis servus dominum suum, vel patronum libertus seu familiares acuset.* Impr. Valentinus. Data Id. Mar. *Intpr.* Si quis servus dominum suum, aut libertus patronum suum acusare voluerit, nisi forsitan probare potuerit, quid ipse dominus aut ipse patronus contra dominum blasphemasset, aut paganos eos probare potuerit, de tale accusationem licentiam habeant. Et si vero dixerit, ipse libertus aut servus sine omnem iniuriam liberi abscedant: Nam si de hoc mentierint, aut si forsitan de alia qualecumque causa libertus patronum, aut servus dominum suum, ad qualecumque Iudicem accusaverint, de presente in ipsa hora accusacionis Iudex eos capite punire faciat.

IV. *Ad lege Iuliam de adulteris.* Impr. Costant. Data III. Non Febr. *Intpr.* Si quacumque femina habuerit taberna in domum suam si sua ancilla miserit qui ipsum vinum vendere debeat, si ipsa domina sua in adulterium fuerit deprehensa, maritus suus exinde eam accusare non potest *m*) Nam si ipsa ancilla, qui ipsum vinum vendit in adulterium fuerit deprehensa, pro hoc eam dominus suus eam accusare non potest. Nam quod si ipsa domina mulier, cuius vinus est illa taberna per se ipsa vendiderit, et in adulterium fuerit deprehensa, pro hoc exinde eam accusare non potest maritus suus.

---

l) *Plebat:* in vadimonium spondeat: quod Italice est *pieggiare*.

m) *Accusare non potest.* Luculente legitur in codice particula negativa, quam tamen irrepsisse credo ex errore amanuensium.

Item alia intpr. De adulterio extranea muliere nullus accuset, nisi propinqui ad quem pertinet: hoc est, frater germanus, et frater patruelis, patervos *n)*, et conubrinos; et tamen, si antequam eam homo accusat, criminaverit, potest ei veniam impetrare: Nam alteri, qui ante subscriptionem non criminaverit, veniam non accipiant. Nam maritus ex suspictionem uxorem suam accusare licet.

Item alia intpr. Si contigerit, ut per suspicionem homo ad suam mulierem de adulterium reputat, vel de tale accusat, quod suum maritum occidere voluisset; similiter si maritus suam mulierem sine culpa occidere voluerit, aut forsitan fecerit; pro tale causa debet Iudex cotidiana familiam, qui semper in casa cum ipsos suos dominos conversant, districtos discutere, ut quodquod exinde sciant, verum dicere debeant, pro quale causa aut uxor maritum, aut maritus uxorem occidisset.

Item alia intpr. Ne Iudeus Christiana, ne Christianus Iudea ducat uxorem; quod si duxerit, quicumque homo potest exinde accusare; et sicut de adulterio, sic de eos vindicetur.

Item alia intpr. Quicumque masculus cum masculum concubuerit, ignibus conburentur.

Item alia intpr. Qui in adulterio accusati sunt, si propinqui aut amici eos excusaverint, si postea forsitan post aliquo tempore ipsam causam, qui ante celata aut excusata fuerat, foras proierit, velut manifestus adulterius punire placuit.

V. *Si quis ea, cuius tutor fuerit, corruperit.* Impr. Costant. Data II. Kl. Apr. *Intpr.* Ubi primum puella annus nuptialis venerit, qui maritum prehendere possat, si patrem aut matrem non habuerit, nisi sub tutore viventem fuerit, et si aliquis eam in coniugium prendere voluerit, non antea se ad illa coniugat, quam eius ingenuitas ab ipso tutore fuerit adprobata. Nam si ab ipso tutore eius virginitas violata fuerit, ipse tutor in exilio mittatur, et eius facultates fiscus adquirat.

VI. *Intpr.* Quicumque mulier ingenua suum servum ad maritum preserit, ipsa mulier occidatur, et illum servum ignibus concremetur. Licet ad familiam de tale crimine sua domina accusare; si hoc probare ipsa familia potuerint, libertatem accipiant; nam si hoc probare non potuerint, puniantur. Et ipsa mulier si hoc fecerit, eius facultas, si de alio legitimo maritum infantes habuerit, ab ipsos infantes perveniant; et si infantes non habuerit, ad propinquos revertat.

VII. *Ad lege Iulia de via publica et privata.* Impr. Costant. Data XV. Kl. Mad. *Intpr.* Si quis ingenuus homo convictus fuerit ante Iudicem, quod alicui evidente violentia sine culpa intulisset, capite puniatur; et quod si ibidem ambe partes homicidium factum fuerit, in illum vindicetur, qui ipsam violentiam intulit.

Similiter si aliquis super alterum violentiam dicit, si hoc ante Iudicem probare non potuerit super eum, quod ei aliqua violentiam fecisset, talem poenam sustineat, quale illo deberat sustinere, quem violentum esse dixit.

Item alia intpr. Servi, si nescientibus dominis suis alicui violentiam fecerint, puniantur; et si domini eorum hoc consenserint, digni-

---

n) Patervos; h. e. *patruos*.

tatem suam amissa notati infamiae deputentur; servi vero qui talem causam ad suos dominos consentierint, in metallo deputentur.

VIII. *De privati carcere custodia.* Impr. Theud. Data II. Id. Mad. *Intpr.* Si quis Iudex, qui violentes homines scienter aut de carcere, aut sic loco dimittunt, ut ipsa causa diligenter non inquirant; tale poena exinde habeant ipsi Iudices, sicut in superiore lege scriptum est.

IX. *De emendationem servorum.* Impr. Costant. Data X. Kl. Mad. *Intpr.* Si quis homo dum suum servum pro homicidii culpa in custodiam habuerit, et ipse servus ibidem mortuus fuerit; dominus eius pro ipsa culpa homicidii non tenetur obnoxius.

X. *De emendacione propinquorum.* Impr. Valentinus. Data II. Kl. Novemb. *Intpr.* Si aduliscentes infantes aliquid minutas culpas fecerit, dimittant eos in potestatem dominorum suorum, vel ad patrem suum, aut ad propinquos, ut ipsi eos in private per verbum discutiant, ut forsitan per blanda verba eis veritatem dicant. Quod si per verba non potuerint, mittant eos in trabalio; quod nec sic per hoc non potuerint veritatem cognoscere, postea si graves culpas fuerint, ad discussionem Iudicis tradatur.

XI. *Ad legem Cornilia: De sicariis.* Impt. Valentin. Data V. Kl. Febr. *Intpr.* Si vir aut mulier sua voluntate infante negaverit, rei homicidii teneatur.

Item alia. Si quiscumque homo aut nocturnis horis, aut diurnis, armatus forsitan alios homines, aut de terra ambulantes, aut in sua casa, asalire voluerit, et si ipsi homines, suas causas, aut se ipsos defendendos, illum, qui eum adsalierit, occiserint, nullam malam exinde habeant, et illum qui occisus est pro rei latrone morte habeantur.

XII. *De parricidio.* Impr. Costan. Data XVII. Kl. Decemb. Si aliquis patrem, aut matrem, aut fratrem, aut sororem, aut filium, aut filiam, aut alium suum propinquum occiserit, factum de corio saccum, quod colleus dicitur, et ibidem ipsum homicidam mittantur, et cum ipso serpentes includantur, et si prope est mare, in ipsum mare cum dimergantur: si mare prope non est, in laco, aut in profundo gurgo dimergantur, ut nullo tempore eius corpore non obtineat sepultura.

XIII. *De malificis et mathimaticis et ceteris similibus.* Impr. Constant. Data XV. Kl. Iul. *Intpr.* Malifici, vel incantatores, et missores tempestatum, vel his, qui per invocationem demonum mentes hominum turbant, nil vero omne poenarum genere puniantur.

Item alia intpr. Quicumque sacrificia demonum celebraverint, vel incantacionum demones invocaverint, capite puniantur. Similiter quicumque invocationem demonum, vel in divinos ariolos appellant, vel in aruspices qui aguria cablant o), crediderint, capite puniantur.

XIV. *A lege Favia, hoc est, qui filios involant alienos.* Impr. Costant. Data Kl. Aug. *Intpr.* Quicumque homo filium alienum involaverit, p)

o) *Aguria cablant:* auguria fabulantur. Radi Italico dicitur *cabalare*, et fabulatores *cabaloni*.

p) *Involaverit.* Post haec desunt aliqua; ex. gr. *morte puniatur.* Vide Aniani interpretationem.

XV. *Ad legem Cornilia', de falso.* Impr. Costant. Data IV. Kl. Feb. *Intpr.* Si Curialis de alicuius morientis voluntate aliquid scripserit, aut quaelibet de publico documento scripserit, si falsum fecerit et accusatus fuerit, prius ipsam culpam componat; et si postea convictus fuerit, honorem perdat; nam de curia sua non exeat.

Item alia intpr. Si aliquis homo in cuiuslibet scripturis, tam in civile quam in criminali, non falsum crimen dixisset, si ipsa carta vera esse dicatur, si ante Iudicem venerint, et ille, qui accusat, falso crimen in carta dixerit, det Iudex accusatori spatium ut deliberet; si postea revenire voluerit ad Iudicem, et causam, quem dixit, recausare voluerit, in potestatem Iudicis erit, aut de eum subscriptionem facere, aut si locum discutere, ut probet ille qui querit; et si probare non potuerit, tale dampnum sustineat, quale ille, si convictus fuisset, debuerat sustinere.

XVI. *Victu civiliter agere et criminaliter possit.* Impr. Valentinus. Data Prid. Kl. Iun. *Intpr.* Sunt cause permixte civiles et criminales, et possunt ipsas causas dividere, ut primos civiles, et postea criminales agantur. Quicumque homo de re sua per violentiam fuerit deiectus, et rem tultam habuerit; si primis voluerit de ipsa causa ante Iudicem accusare, de presenti eum de ipsa re revestire faciat; et postea secundum legem inter eos directum iudicium det, ut suam rem quam perdiderat, per legem per ipsius beneficium habeat; et si forsitan ipse accusator alienam rem malo ordine tulerit, cum lege reddatur.

XVII. *De falsa moneta.* Impr. Costant. Data XIII. Kl. Mart. Quicumque adulterum monetarium protulerit, si ipse monetarius, qui accusatus est de ipsa moneta, convictus fuerit ut eam adulterasset, igne incendatur.

Item alia. Quicumque soldum minorem fecerit, aut circinaverit, aut adulterum monetam fecerit, capite puniatur.

XVIII. *De raptu virginum vel viduarum.* Impr. Costant. Data II. Kl. Apr. *Intpr.* Si quiscumque homo cum parentibus puelle de eius coniugio nihil firmaverit, et si forsitam aliquis presumpserit, et cuiuscumque filiam, vel viduam, ad raptum traxerit, si ei ipsa puella consenserit, ambo pariter puniantur: si vero aliquis de amicis, vel familia, aut de vicinis ipsorum, vel nutrices eius, ad hoc raptum consilium dederit, aut locum ad rapiendum fecerint, aut oportunitatem necessarie eis dederint, remissum plumbum in buccas eorum mittatur.

Si vero puella invita, tracta fuerit, et si vocem non fecerit, aut non clamaverit, ut vicini aut parentes eam liberare possint, ipsa puella de parentum facultate nihil habeat: et raptore convicto Iudex eum occidere faciat. Quod si raptor cum parentes puelle absconse peccaverit, aut conpositionem acceperint; si quiscumque de ipsorum familiam hoc ad Iudicem dixerit, si servus est, latina accipiat libertatem, et si latinus est, civemqum romanum accipiat libertatem; parentes vero puelle, qui raptori in tali causa consenserint, in exilio deputentur, alii vero qui raptori consenserint, aut solacium prebuerint, sive viri, sive feminae sunt, si exinde convicti fuerint, ignibus concrementur.

Item alia intpr. Si accusationem de raptu ante V. annos nemo fecerit, si V. anni quedam ordinem transierint, post V. annos exinde accusandi non habeant causam, et postea ipse coniugius firmus permaneat, et filii ex eis legitimi sint.

XX. *De raptu, vel matrimonio santimonialis et virginum, vel viduarum.* Impr. Costant. Data XII. Kl. Sept. *Intpr.* Si quiscumque homo sacratam Deo, aut virginem, vel viduam, forsitan rapuerit, si postea ad eos convenerit, ut in coniugium coniuncti sint, ambo pariter puniantur. Nam si aliquis ad sacratam Deo de matrimonio vel dicere ausus fuerit, aut eam in coniugium prehendere voluerit, capitali sententia feriatur.

XXI. *A lege Iulia de repetendorum.* Impr. Gratianus. Data XVIII. Kl. Febr. *Intpr.* Omnes Iudices sciant, ut quid quod alicui malo ordinem tulerint, si ipsi hoc non reddiderint, ipsorum heredes hoc reddere debeunt.

XXII. *De his qui latrones, vel malis criminibus reos occultaverint.* Impr. Constant. Data Kl. Mar. *Intpr.* Quicumque homo sciendum in domum suam latrones, aut furones susciperit, aut celare voluerit, et si hoc Iudici dicere neglexerit; si ingenuus aut pauper homo est fustigetur; si vero melior homo est, ad arbitrium Iudicis damnetur; sive publicus aut privatus actor nesciente dominum suum hoc fecerit, incendium concrementur.

XXIII. *De his, qui plebe audent contra publicum collegere disciplinam.* Impr. Cost. Data III. Kl. Ian. Si quis populum ad seditionem concitaverit, damnis gravissimis subdantur tormentis.

XXIV. *De famosis libellis.* Impr. Constant. Data IV. Kl. Apr. *Intpr.* Si quis homo falsam cartam, aut qualecumque scripturam ad cuiuscumque damnum in secreto scripserit, si eam in publicum, aut ante Iudicem, aduxerit, illum vero contra quam scripta est non nocebit; et si eum invenire potuerit, qui talem cartam fecit, si ipsa causa probare non potuerit quod scripserat, fustigetur.

XXV. *De questionibus.* Impr. Grat. Data VI. Kl. Apr. *Intpr.* In diebus quadragesime pro reverentia religionis omnes criminales causas conquiescant.

XXVI. *Ut intra annum criminales actio terminetur.* Impr. Archad. Data III. Kl. Iul. *Intpr.* Omnes criminales causas, qui per scriptum amallantur, infra anni spatium finiantur. Et quod si inter ipsos causatores ante Iudicem convenerint, ut ipsa causa prolongare debeant, hoc facere per iussionem Iudices possunt: nam secundum legem non possunt, ut infra anno ipsa causa non terminentur. Et si forsitan ille qui querit ipsa causa, vel crimen, infra anni spacium quae dixit si probare non potuerit, ille absolutus est quem appelavit; et ille qui ipsam causam accusavit, in infamia deputentur, et quarta parte bonorum suorum amittat: et si talis persona est, quem infamare aut notare non possint, in exilio mittatur.

XXVII. *De ablutionibus.* Impr. Costant. Data VI. Kl. Sept. *Intpr.* Si quiscumque homo alterum hominem de qualecumque causa ad Iudicem acusaverit, si exinde se postea poenituerit ille qui accusavit, et dixerat: *Ego scriptionem feci, nec illa causa, quae super eum dixi, probare non possum:* si ipsa causa dimittere voluerint, hoc facere potest. Si forsitan postea Iudex illum hominem, qui accusatus fuit, de ipsam causam culpabilem invenerit, si criminalis causa est, si exinde convictus fuerit, Iudex eum licentiam habeat exinde persequendi.

XXVIII. *De indulgentiis criminum.* Impr. Archadius. Data V. Kl. Mar. Mediolano. *Intpr.* Sacrilegus, adulter, monete reus, raptor, sepulchri violator, adulter incesti, venificus, malificus, homicida, diebus

Pasche nullatenus absolvantur. Alii, qui in minore crimine fuerint detenti, venerabilis dies Pasche in omnibus absolvantur.

XXIX. *De calumniatoribus.* Impr. Grat. Data III. Kl. Ian. *Intpr.* Calumniatores sunt, qui causas a se non pertinentes sine mandato causare presumunt; calumniatores sunt, qui cum iusto iudicio de quacumque causa ante Iudicem convictus fuerit, et ipsam causam iterum recausare temptaverit; calumniatores sunt, quod ad illos non pertinet et petunt, aut in iudicio proponunt; calumniatores sunt, qui sub nomine fisci facultates querent alienas, et innocentes quietos esse non permittunt; calumniatores sunt, qui falsa deferentes contra cuiuscumque innocentes personas Principum animus ad iracundiam commovere presumunt. Hii omnes, qui tales causas minant, infames vel notati in exilio deputentur.

XXX. *De poenis.* Impr. Const. Data V. Non. Novembr. *Intpr.* Cum Iudex qualecumque hominem de qualecumque crimine discutere voluerit, non antea iudicium det, quam omni veritatem, aut de homicidio, aut de adulterio, aut de maleficium, de ipso malefactore si commisisset, cognoscat.

Item alia intpr. Cum Iudex qualecumque hominem in culpa invenerit, non antea eum iudicet, quam hoc ad suum dominum, vel ad suum seniorem nuntiet.

Item alia intpr. Si Princeps aut qualecumque hominem pro quacumque culpa morire, aut occidere preciperet; illi qui facere debent, non statim hoc faciant, quod irati domini ordinant, sed XXX. dies ipsum hominem in occulto reservent; forsitan subvenit pietas domini sui vel iustissima amica.

Item alia intpr. Si aliquis qualecumque hominem ad Iudicem de qualecumque crimine accusaverit, si ille qui acusatus est, convictus fuerit, secundum legem ipsum iudicetur; nam heredes ipsius, qui culpabiles exinde non sunt, nulla calumnia pro illo crimine non incurrant.

XXXI. *Ne sine iusso Principis certis Iudicibus liceat confiscari.* Impr. The. Data X. Kl. Febr. *Intpr.* Nullus Iudex presumat de qualecumque privatum hominem suas res pro fiscale hominem scribere, aut occupare; sed secundum culpa, quale ipse homo habuit, det super eum iudicium. Nam et fiscale occasione eum damnare non debet.

XXXII. *De bonis prefrescriptorum, seu damnatorum.* Impr. Valent. Data. VII. Kl. Dec. *Intpr* Si quis homo pro qualecumque crimine damnatus fuerit, bona ipsius, quod habuit, sui filii accipiant, nisi tantum si de crimen magistatis accusatus fuerit et convictus, postea sui filii ipsius facultatem habere non possunt.

Item alia intpr. Si quicumque homo per sua culpa de aliquo crimine damnatus fuerit, aut occisus, si uxorem pregnante dimiserit, ipsa mulier de presente ad Iudices vel curiales, de suo concepto dicat, ut postea hereditates patris damnati ipse infans recipere possit.

Item alia intpr. Si quicumque homo ingenuus pro sua culpa damnatus fuerit, uxor eius suam facultatem da sui mariti facultate separet, et dotem, quam ei suus maritus, vel eius parentes dederunt, et quod ei ante nuptias in donationem pro coniunctionem dedit, ipsa sibi vindicet, nec in mariti crimine uxor non oblicetur.

XXXIII. *De sententiis passis et prostitutis et liberis.* Impr. Constant. Data XVIII. Kl. Oct. *Intpr.* Si quiscumque homo in sua propria culpa in exilio missus fuerit, et si filium mancipatum in plenam aetatem ad domum suam dimiserit, liceat ad ipsum filium res patris sui gubernare. Quod si exinde ipse filius aut per testamentum, aut per alia cartam, per qualecumque necessitatem aliquid expendiderit de ipsa facultatem, secundum sententiam Papiani, hoc pater, si reversus fuerit, requirere ei non potest: Nam alias suas res, si reversus fuerit, in integro recipiat. Nam quod si parvulos infantes, qui infra annis sunt, ad domum dimiserit, quando in exilio missus fuerit, si postea exinde reversus fuerit, omnia facultatem suam ab integritatem recipiat. Et quod si ipsi filii parvuli cuicumque exinde aliquid dederint, ipse pater omnia in suo dominio revocetur. Quod si pater aut prodigus, hoc est, sine suam mentem, aut negligens, aut eversor, aut libidinosus, esse convincitur, et per hoc res filiorum devastare debet; postea ipsi filii, tamquam mortuo patre, sub tutorem vel curatorem, cum res suas regantur.

XXXIV. *De his, qui ad ecclesiam confugiunt.* Impr. Costant. Data X. Kl. Apr. *Intpr.* Quicumque culpavilis ad ecclesiam confugium fecerit, liceat ei, sive in ecclesiam, sive in portica ecclesiae, sive per tota atria, salvi esse debeant; et nullus presumat per suam fortiam, quomodo de ecclesiam nec trahere non debet, sic nec de ipsa atria; ut ne forsitan per timorem in ipsas ecclesias non faciunt causas inlicitas, aut sordidas; sed liceat eis ipsa atria pro sua necessitatem securus ambulare, ut nulla arma secum habere non debeant. Et quod ei se in sua arma confidere voluerint, aut defensare, et ipsa arma ad ipsos custodes non comendaverit, sed super se ipsa arma habere voluerint, liceat ab aliis armatis eos de ipsa ecclesiam foras extrahere. Nam si simpliciter sine sua arma secum non habuerint, et iuxta altare manere voluerint, si quis eos postea per sua fortia de ipsa ecclesia trahere voluerit, sciat se capitale supplicium esse damnandus.

EXPLICIT THE. LIBER IX.

INCIPIUNT CAPITULA DE LIBRO X.

1. *De iure fisci.*
2. *De conlocationem fundorum.*
3. *De actoribus, procuratoribus, et conductoribus reipublicae.*
4. *De petitionibus et ultro datis et dilatoribus, et qui crimen maiestatis inventus fuerit.*
5. *Si petitiones socius sine hereditatem defecerint.*
6. *De avocatus fisci.*
7. *De fesci debitoribus.*
8. *De debitum non habentibus unde reddere.*
9. *De thesauris.*
10. *De quirendis thesauris.*

INCIPIT LIBER X.

I. *De iuris fisci.* Impr. Constantinus. Data XV. Kl. Iul. *Intpr.* Agros vel mancipia, aut quodquod de fescale causa per verbum Regis ad qualecumque hominem donatum fuerit, liceat ei in perpetuum possidere ipsam rem.

II. *De conlocationem fundorum iures enfecivoce q) et reipublice*

q) *Enfecivoce*: h. e. *emphyteuseos*.

et temporum. Impr. Valent. Data V. Kl. Iul. *Intpr.* Omnes curiales hoc sciant, ut nullus presumat de extraneas civitates, aut de alicta loca, terra prendere, aut conducere, ut forsitam per illa occasionem servitia vel publica non faciant; nam qui per qualecumque modo sic preserit, aut conduxerit, non valebit.

III. *De actoribus procuratoribus vel conductoribus reipublicae.* Impr. Costant. Data III. Non. Febr. *Intpr.* Si quis Iudex et actor alicui homini res per fortiam, aut per malo ingenio tulerit, aut eum aliquis sine culpa predaverit, si ille homo hoc ad Principem sugesserit, Princeps postea illum, qui tale ordinem ipsum hominem condemnavit, ignibus concrementur.

Item alia intpr. Hoc constitutum est, ut actores de domos dominicis nullis necessitatibus turbetur, nec nullis iniuribus fatigentur ab eos, qui ante publicum actum fecerint, in tantum ut rationabilem aut necessarium est; nam alio modo Rectores provinciarum opprimere eos non presumant.

IV. *De petitionibus et ultro datis, et dilatoribus.* Impr. Constant. Data Kl. Sept. *Intpr.* Dilatores sunt, qui absconse ad Principem de aliorum facultates male favellant, ut ipsi homines sine legem suas res perdant; dilatores sunt, qui absconse ad Principem de alteros homines tales causas supermittent, ut ipsi homines, qui culpas non habent, poenas habeant. Princeps a tales delatores qui hoc faciunt, secundum legem linguas ipsorum per secutores r) capulentur; et si exinde convicti fuerint, capite puniantur.

Item alia intpr. Si quis homo in crimen magistatis inventus fuerit, secundum legem puniantur, et eius facultatem fiscus adquirat; et nemo presumat de ipsa facultate a Principe querere; quod si postulaverit, nihil accipiat et violator legis teneatur. Nam tamen si Princeps nullum poetentem de ipsam facultatem aliquid cui donaverit, in perpetuo ipsa donatio firma obteneat firmitatem.

V. *Si petitionibus socius sine hereditatem defecerint.* Impr. Costant. Data XII. Kl. Aprl. *Intpr.* Si ad quemcumque duo homines Rex unam rem, ad ambos commune de fisco dederit, si unus de ipsis mortuus fuerit, nec filios nec proximos non dimiserit, nec testamentum fecerit, postea ille qui cum eo in commune fescale beneficium habuit, porcionem mortui de ipsa rem sibi recipiant.

VI. *De avocato fisci.* Impr. Costant. Data Id. Novbr. *Intpr.* Illi qui fiscum Regis exigunt, tales esse debent, ut per suam negligentiam de ipso fisco minus non exigant, nisi quod iustum est, nec plus exigere non presumant, nisi quod iustum est.

VII. *De fisci debitoribus.* Impr. Valent. Data II. Non. Iul. *Intpr.* Si quis homo mortuus fuerit, et brevis scriptus aut de fisco, aut alios debitores suos dimiserit, si testes non fuerint, qui de hoc ipsos debitores convincant, aut cautiones scriptas de hoc inventas non fuerint; per illos breves qui sic locum fecit, ipsa debita nec sui heredes, nec nullus homo inquirere non potest.

VIII. *De fidem et iure astae.* Impr. Valentinus. Data VII. Kl. Iul. *Intpr.* Si quis homo ad alterum hominem, aut de fisco aut aliquo alium debito debet, et forsitan alia pecunia non habet unde

r) *Per secutores:* vel forte *persecutores.*

ipsum debitum reddat, nisi terra sua vendiderit; per tale occasionem ille, qui debitor est, ipsa terra a minore precium non presumat recipere, nisi quantum ipsa terra valet, nec per tale ingenium ille qui alterum debet, damnum de facultatem suam habeat.

IX. *De thesauris.* Impr. Grac. Data VI. Kl. Feb. *Intpr.* Si quis homo aut aurum, aut aliqua alia robusta re in sua propria terra invenerit, ad nullum hominem exinde dare non debet; nisi ipse sibi in integro vindicetur. Nam si quis homo in alterius terra aut aurum, aut aliqua rebustura invenerit, quarta portionem illi, cuius terra est, exinde reddat.

X. *De metallis et metellariis; hoc est*, ut nullus presumat sub alterius fondamentum, ubi ipse homo edificium habet, nec aurum, nec nulla rebustura querere, nisi per eius convenientiam, cuius hedificium est, nec propter ipsa rebustura illum edificium alterius destruat.

EXPLICIT THEUDOSI LIBER X.

INCIPIUNT CAPITULA DE LIBRO XI.

1. De anona et tributis.
2. Sine censu vel reliqui terra comparare non possit.
3. De exactionibus.
4. Ne damna provincialibus infligantur.
5. De exactores iudices.
6. De appellationibus et poenis eorum et consoltationibus.
7. Si petente appellationem mors intervenerit.
8. Quorum appellationem non recipiantur.
9. De publica causa.
10. De eo, qui iudicium rennuit.
11. De eo, qui contra testamentum recausat.
12. De fide testium, et cartarum, idest strumentorum.
13. De sacramenta danda.
14. Item alia eiusdem.
15. De causationes absconse.

INCIPIT LIBER XI.

I. *De anona et tributis.* Impr. Valent. Data VI. Kl. Iul. *Intpr.* Si quis homo de facultatem suam quam habet, si forsitan exinde aut fiscum aut alium publicum aut laboratum a parentes reddere debet, si ipse tributus ei gravis est ad solvendum, ipsa facultatem, unde illum tributum reddere debuit, dimittat ad alios suos heredes, qui ipsum tributum de ipsa facultatem reddere debeat.

II. *Sine censum vel reliqui terra conparare non possint.* Impr. Iul. Data XIV. Kl. Mar. *Intpr.* Si quis homo de altero hominem fundum, hoc est terra, conparaverit, aut ei donatum fuerit, nullo modo eam sine censum, quod de ipsa terra exire debet, conparare potest.

Item alia. Intpr. Si quis homo per aliquo tenore terram adquisierit, de presente de hoc exactores fiscales notitia faciat, et promittat se, ut omnem tributum de ipsa terra reddere debeat, sicut et ille qui eam antea tenuit. Si hoc fecerit, illum, qui ea antea tenuit, ipsum tributum non requiratur.

III. *De exactionibus.* Impr. Costant. Data XV. Kl. Iun. Quicumque homo terra habuerit, unde fiscum solvere debeat, si ipsum censum dare non potuerit, ille exactor qui ipsum fiscum tollere de-

bet, ipsa terra, unde ipse census exire debet, vendat, et ille qui ipsa terra conparaverat, in perpetuo firma possideat.

Item alia intpr. Si exactores publici a populo acusati fuerint, ut eorum aliquid capitanea mala fecissent, aut aliquid de publico plus quam debuerant exegissent; si exinde convicti fuerint, in eorum loco alios meliores mittantur, et secundum legem illi moriantur, et de eorum res quadruplum ad ipsos, cui male fecerint, reddantur. Iudices vero provinciarum, si hoc sapuerint, et ipsos exactores bene non inquisierint, ut de eos, sicut iussum est, iustitiam faciant, XXX. libras auri illi solvatur.

IV. *Ne damna provincialibus infligantur.* Impr. Valent. Data II. Kl. Oct. *Intpr.* Si quiscumque homo in qualecumque iudiciariam positus est, similiter et illi qui Iudices provinciarum obsequunt, aut illorum actum agunt, nisi forsitan rusticiis homines per qualecumque malum ingenium contra rationem dampaverit, aut si eorum mancipium, aut caballum, aut bovem in sua propria utilitatem pro fortia minaverit, ut aliqua exenia eos sine culpa sibi dare extorserit; si ipse Iudex hoc fecerit, et ipsa exenia preserit, optimo exilio deputetur, et si hoc non reddiderit, facultatem rerum suarum amissionem damnabitur.

V. *Item alia intpr.* Nullus Iudex, vel exactor, a provintiales homines plus exactare non debent, nisi quantum ipsi per rationem dare debent aut quod in pollitico scriptum habent. Nam si plus exigerit, poena superiore subiaciat, et hoc, quod super tulit, in quadruplum conponat.

VI. *De appellationem et poenis eorum et conlationem.* Impr. Costant. Data IV. Non. Nov. *Intpr.* Quicumque homo alterum hominem de capitale culpa a Iudicem accusaverit, Iudex vero et illum quem accusat, et illum quem accusavit, ambos sub custodiam mittantur; dum ante Iudicem ambo pariter veniant, ut diligenter inquirat, si ipse qui accusatus est, culpa habeat, aut non habeat. Quod si de ipsa culpa convictus fuerit, quale iudicium Iudex ei dare voluerit secundum legem, talem adtendat. Et si de ipsa culpa convictus non fuerit, ille qui eum ad Iudicem acusavit, simile poenam accipiat. Nam hoc observandum est, ut antequam Iudex veritatem cognoscat, quod ipse homo qui acusatus est, dum eum culpabilem non invenerit, sub liberam custodiam ambulet, ut nec in carcere, nec in custodiam mittatur, sed ad agendam causam suam liber observet.

Item alia intpr. Lex ista hoc precepit, ut qui in criminalibus causis, ob de victa s) ambe partis in dubio devocatur, licet unum alterum apellare, nec apellandi vox non denegetur, et quae in supplicii sententiae advenerit, eum teneatur obnoxius.

Item alia intpr. Si alicui homini videtur, ut de sua causa iniustae convictus fuisset, de ipsa causa iterum ante tercium mensem adversario suo noticia faciat, et infra ipsos tres menses ante Iudicem ipsam causam deliberent. Nam si tres menses tacuerit, poena quam in lege ei data fuerit, adimpleat.

VII. *Si pendente apellationem mors intervenerit.* Impr. Costant. Data XIII. Kl. Iun. *Intpr.* Si quis homo ad alterum hominem de aliqua iure causa ammallaverit, et ille qui ammalatus est mortuus fuerit,

---

s) *Ob de victa*: h. e. *ubi de vita.*

si postea ipsius heredes exinde acusati fuerint, quattuor menses ad ipsa causa inquirendum spatium ei detur, ut ne forte per negligentia damnu paciatur.

VIII. *Quorum appellationes non decipiantur.* Impr. Cost. Data XV. Kl. Mad. *Intpr.* Si quicumque persona de criminale causa acusatus fuerit, aut de homicidio, aut de magnis criminibus, de ipso crimine a Principem dicendum *est t)*, ut bonorum personarum iudicia ante Principe finiatur.

IX. *Item alia intpr.* De publicas causas, qui fiscales sunt, ubi exinde causatio orta fuerit, nulla dilatatio exinde non proponatur, quia dominicas causas sine omne dilatationem finitas esse debent.

X. *Item alia intpr.* Si quis homo ad unum iudicem de sua causa iudicium acciperit, et si postea de ipsa causam ad alium Iudicem simile iudicium reciperit; si ipsum iudicium aptare noluerint, si iterum ante tertium Iudice ipsa causam prosequere voluerit, ipsa causa amittat; et ille suus adversarius ipsa rem, unde ipsa causa agitur, recipiat.

XI. *Item alia intpr.* Si aliquis contra hunc factum testamentum appellare vedare voluerit, ut non debeat scriptum heredem ad hereditatem venire; si in tale parte Iudex appellatoribus consentire voluerit; si hoc fecerit, tam ipse Iudex, quam ipse qui appellaverit, XX. libras auri in fisco exolvat.

XII. *De fidem testium et cartarum, idest strumentorum.* Impr. Constant. Data IV. Non. Mad. *Intpr.* De una rem haec lex vetat, ut nullus homo presumat de unam rem plures cartas facere, aut vinditionem, aut donationem, aut censionem; sed de unam rem una carta homo facere debet. Nam si de una rem plures cartas factas fuerint, omnia rumpantur, quia inpugnantes cartolas hec lex vetat.

XIII. Quicumque homines ad sacramenta danda ante Iudices venerint, ante quam de ipsa causa interrogentur, iurati dicant ut in nulla falsitatem non iurent, sed quod rectum sciunt dicant. Sic postea Iudex, quem honestiores, et meliores, et plus Iustas personas viderit; nisi si minor numerus sit, ipsa pars iuvare debet. Nam si unius hominis sacramentum, quamvis alta persona sit, non ei credatur.

XIV. *Item alia intpr.* Si quis homo qualecumque carta in iudicio presentaverit, si ei iudicatum fuerit, ipse eam per sacramentum firmare debet, que legitima carta sit. Quod si eam firmare non potuerit, ipsa carta pro falsitatem teneatur.

XV. *Intpr.* Si aliquis homo alterum hominem de qualecumque causa ante Iudicem absconse accusaverit, ad illum solum non credatur; nisi ambe partes inter se conprobationem faciant.

Item alia intpr. Si contra Presbiterum maior crimen dictum fuerit, ad ipsum Presbiterum sine aliquo suplicium corporis credatur: nam si postea cum ei creditum fuerit super ipsa causa, fuerit conprobata, pro ipso mendatio reus criminis teneatur. Nam alii clerici, si de qualecumque maiore causa acusati fuerint et convicti, sicut alii seculares iudicentur.

Item alia intpr. Lex hoc precepit, ut probatio non a possessore qui

---

t) *Dicendum est.* In codice: *licendum est*, quod male scriptum videtur

rem possedit, sed ad illum qui querit, ille debet probationem obtinere: nisi tantum interrogare debent antea possidentem, si ex sua persona, aut ex successionem coeperit possidere.

Item alia intpr. Omnis homo in iudicio pro causa sua tales testes presentare debet, cui fidem reprobata non est, sed idoneas personas in sua causa quilibet homo presentare debet.

EXPLICIT THEUD. LIBER XI.

INCIPIUNT CAPITULA DE LIBRO XII.

INCIPIT LIBER XII.

I. *Decurionibus.* Impr. Constant. Data Id. Mar. *Intpr.* Iudices publici alios curiales, quae sub se habent, non eos dimittant per malo ingenio in alias operas vacare, nisi sua curam faciant. Nam si facultatem parva habuerit, et illa cura agere non potuerint, a Principe suum exinde noticia faciant.

Item alia intpr. A curialem hominem non licet suam civitatem dimittere, in qua natus est, et in alia civitatem habitare, aut curam agere: Nam si hoc fecerit, in ambas civitates serviant; in una pro curiae sue debitum, et in alia pro quare ibidem habitet, aut pro qualecumque honorem quod ibi recipit.

Item alia intpr. Minores etates, hoc sunt pupilli qui infra annos sunt, ante XVIII. annos in cura publica nullus eos presumat mittere, nisi necessitas fuerit, pro ea causa utilitatem publica facere debeant.

Item alia intpr. Si curialis in culpa inventus fuerit, Iudices super eum pacientiam habeant, ne in ipsa tormenta deficiant. Quod si sic ipsi Iudices non fecerint, pro illo curiale ipse Iudex V. libras auri conponat, et pro illa curia, quam ipse agebat, X. libras auri in fisco conponant.

Item alia intpr. Curiales homo, qui X. filios *u)* legitimos habuerit, et ipse pater fuerit XIII., omnem curiam ei vel publicum ei concedatur, ut non ea agat; et insuper coram bonos homines honoratus esse debeat.

Item alia intpr. Si quis homo, qui filia curialis a coniugium preserit, si de eius facultatem aliquid aut per testamentum, aut per qualecumque carta habuerit, post morte uxoris suae, ad ipsa curia agendo teneatur obnoxius.

Item alia intpr. Gesta, hoc est, omnis carta sic firma esse potest, si cum aliis testes III. curiales eo firmaverint.

Item alia intpr. De susceptores prepositis et arcariis. Impr. Gratianus. Data VI. Kl. Sept. Curiales, qui fiscum aut publicum actum exigent, non in occulto eos elegantur, sed ad electionem multorum bonorum hominum, vel de alios curiales ipsum ministerium accipiant.

---

u) X. filios. Ex iis quae sequuntur, colligo legendum esse, *XII. filios.*

Quod si infideles exinde fuerint, ad eorum dispensationem pertinebit, qui eos ante Iudicem elegerint.

Item alia intpr. Quicumque curiales non facta servitia officii quam debeant, si se ab ipso officio declinaverint, de civitate, unde discessit, in suo officio revocetur.

Item alia intpr. Iudices publicos, qui fescales causas iudicant, vel exigunt, per singulos annos eos mutentur: excepto si in tale civitate sunt, ut per consuetudinem, aut per necessitatem, duos annos ipsa iudiciaria, et cura agant. Et postea in altero annos alteros Iudices, vel actoribus mittantur. Nam si Iudex hoc non impleverit, et ipsum Iudicem, et officium suum, graves poenas constringantur.

Explicit Theudosiani Liber XII.

Capitula de libro XIII.

1. *De lustrali conlationem.* 2. *De censum, sive adscriptionem.*

Incipit Liber XIII.

I. *De lustrali conlationem.* Impr. Gratianus. Data Kl. Novemb. *Intpr.* Si aliqui quicumque rem, qui non est donata, aut qui non emerit, aut vindet, ad solutionem auri non teneatur; si vero empta aut vendita probabit hoc illucque discurrere, solutione auri teneatur.

II. *De censu sive adscriptionem.* Impr. Cost. Data XV. Kl. Febr. *Intpr.* Si tabularii, aut alii, cui actiones publicas traduntur, si forsitan potentes homines voluerint scusare, et ad minores homines aliquo publici super inponere, ipsi pauperes non amplius solvant, nisi quantum per lege censitum habent.

Item alia intpr. Si aliquis homo in causa publica occupatus fuerit, et non fuerit ad presente quando fiscus exigitur, si aliqui gravatus fuerit, infra annum exinde ad Iudicem reclamet. Nam si ad presente fuit, infra V. menses ipsa causa reclamet, unde gravatus est: Nam si infra V. menses de ipsa causa non reclamaverit, postea ea retinere non potest.

Explicit Liber Theud. XIII.

Capitula de libro XIV.

I. *De collegatos.* Impr. Archadius. Data VIII. Kl. Ian. *Intpr.* Si colligatus de civitatem suam cum rebus suis ad aliam civitatem ambulaverit, et ibidem de colonam, aut de ancillam, filios habuerit, totos ipsos infantes mater ad sua parte vindicet. Nam si colligatus de ingenua muliere infantes habuerit, toti ipsi infantes colligati nascuntur.

Explicit Theud. Lib. XIV.

Incipiunt capitula de libro XV.

1. *De operibus publicis. Item alia eiusdem.* 2. *De infirmandis his, qui sub tyrrannis aut barbaris gesta sunt.*

INCIPIT LIBER XV.

I. *De operibus publicis.* Impr. Cost. Data IV. Non. Decemb. *Intpr.* Illi qui in civitatem inhabitant, licet ei in terra publica sibi domum hedificare, et postea in perpetuo securus possidere.

Item alia intpr. Si aliquis Iudex antiqua publici habitationem in civitatem renovare voluerit, tercia parte eum adiutore fisci, ipsum aedificium renovet.

II. *De infirmandis his, qui sub tyrrannis aut barbaris gesta sunt.* Impr. Costant. Data Kl. Mar. *Intpr.* Quicumque homo, dum hostes in qualecumque patria ad depredandum vadit, si cum eos ipse homo pro sua morte timendo, et pro salvando vitam suam, coniunxerit, et aliqua preda preserit ipse homo, proinde eum non teneatur in culpa; et si forsitan ad reddere ipsa causa venerit, ille homo non plus reddat, nisi simpliciter in quantum veritatem cognoscitur, quia *v*) de ipsa preda adobtivum venisset.

EXPLICIT THEUD. LIB. XV.

INCIPIUNT CAPITULA DE LIBRO XVI.

INCIPIT LIBER XVI.

I. *De Episcopos ecclesiae et clericos.* Impr. Costantinus. Data XII. Kl. Decemb. *Intpr.* Clerici nulla alia cura officii agere non debent, nisi tantum ecclesiasticas causas agant, ut non per alias vacationes ecclesias suas derelinquant.

Item alia intpr. Nullus homo presumat Episcopum per nulla causa ad alium Iudicem acusare, nisi tantum ad alios Episcopos, et ipsi eum iudicare debeant: et postea ubi ipsum Episcopum emendatum conspexerint, auxiliante domino recuperare eum debeant.

Item alia intpr. Omnes causas privatas, hoc sunt minores, qui inter clericos aguntur, ad Episcopum cum aliis Presbiteris iudicentur. Nam si criminales causas clerici comiserint, ante provinciales Iudices finiantur.

Item alia intpr. Si quis Episcopus clericum suum, qui innocens est, si ipsum clericum in seculares causas conversare viderit, et eum de ipsa malitia emendare non potuerit, et si eum pro malitia sua de gradum suum eiecerit, et si ipse clericus pro sua voluntate officium clericati dimiserit; si taliter aliqui clericus fecerit, a fescales Iudices ipsi coniungantur; et si ipse clericus de bona gente est, vel sua res habuerit, aut idoneus apparuerit, inter ipsos curiales officium publicum faciat. Si autem ipse clericus inferior persona est, inter collegiatos officium faciat. Ad tales clericos fescales actio non necetur. Si quicumque Iudex hoc eis denegare voluerit, duas libras auri in fisco solvat.

v) *Quin.* Lege, *quid.*

Item alia intpr. Clerici, vel Presbiteri, qui ad ecclesias deserviunt, in domu sua non debeant alias mulieres habere, nisi matrem suam, et filiam suam, et germana sororis suae, et muliere quam ante in matrimonio habuit, quam honore recepisse ecclesiastice.

II. *De apostatis.* Impr. Gratianus. Data XII. Kl. Iun. *Intpr.* Christiani si ad idola sacrificia offerunt, testamentum facere non potest, et ipsi puniendi sunt.

Item alia intpr. Si de Christianis Iudeus aliquis factus fuerit, facultate ipsius fiscus adquirat.

Intpr. Si de Iudeo Christianus factus fuerit, postea non licet ad alios Iudeos ipsum inquietare.

III. *Ne Christianum mancipium Iudeus habeat.* Impr. Data VIII. Id. Mad. *Intpr.* Si Iudeus Christianum mancipium habuerit, et eum fornitam circumcidere, et ille Iudeus ipsum mancipium perdat, et postea ipse mancipius libertus permaneat.

IV. *De religione.* Impr. Archadius. Data IV. Kl. Septemb. *Intpr.* Omnis causas, quod ad religionem ecclesiasticam pertinet, Episcopus eas debet iudicare. Nam omnes causas criminales ante publicos iudices finiantur.

Item alia intpr. Principes terrarum omnes antiquas leges eorum clementia roboravit, idest confirmavit; et Novellas vero titulum legum per omnia sacratissime custodire precipimus.

EXPLICIT THEUD. LIBER XVI.

INCIPIUNT CAPITULA DE LIBRO XVII.

INCIPIT THEUDOSI LEGUM NOVELLARUM DI. VII. THEUDOSII. AG.

I. Impr. Theudosius. Data VI. Kl. Mar. *Intpr.* Haec lex omnem legem Theudosianum libros XVI. confirmat.

II. *De confirmatione legum Novellarum. Di VII. Theudosi.* Data Kl. Octobr. *Intpr.* Haec lex Novellarum libros omnes firmiter precipimus recipere.

III. *De Iudeis, Samaritanis, Hereticis, Paganis.* Impr. Theudosius. Data XII. Kl. Febr. *Intpr.* Nullus Christianus presumat Iudeum vel Samaritanum nec Iudice nec actore mittere; nec causas Christianorum Iudeos iudicare nullo modo debeat. Quod si aliquis fece-

rit, ille qui eum actore mittere presumpserit, L. pondus auri componat. Similiter nullus Iudeus Christianum servum ad sua lege ducere presumat; nam si hoc fecerit, capite puniatur.

IV. *Nec curiales precium w) alterius conducat, nec fideiussor conductores existat.* Impr. Theodosius. Data III. Id. Apr. *Intpr.* Nullus curialis presumat de fescale, vel de privatum, agrum conducere, nec per alterum conductore fideiussor exire; nam quod si aliquid in agro suo curiale reciperit conductore, curialem fidemiussorem acciperit, sciat se ipse curialis, accionem suam esse vacuata, et ipsum agrum que conduxit, fisci viribus conducetur.

V. *De tutoribus.* Impr. Theeod. Data VI. Id. Iul. *Intpr.* Si mater tutilla de res filiorum suorum post morte mariti sui recipere voluerit ad gubernandum, promissione pro sacramentum faciat, ut alium maritum prehendere non debeat. Quod si postea suum sacramentum non custodierit, et ad secundas nuptias venerit, antea quam maritum prehendat, ad suos filios reddat omnia, quod de facultates patris eorum ad gubernandum recepit. Quod si antea ab integritate eis non reddiderit, et alium maritum preserit, sciat se ipse maritus qui eam in coniugium presit, res suas ad ipsos parvulos inpignorare debeat, donec ipsorum res de sui patris que habuerint ab integritate restituat.

VI. *Contra sententia Perfectorum preter iniustos successiones intra biennium supplicandum.* Impr. Valent. Data VI. Id. Aug. *Intpr.* Si quis homo aliqua iudiciaria habuerit, et si forsitan alicui contra legem aut rationem aliquid fecerit; si postea alius Iudex in eius locum introierit, et ille Iudex qui antea fuit, qui ipsum damnum ad ipsum parvulum fecit, ille pauper postea infra duos annos ante illum alium Iudicem, qui in eius locum intravit, sua causa prosequere debeat: nam si infra annos sua causa non requisierit, postea requirere non potest.

VII. *De paternis sive maternis bonis.* Impr. Theud. Data IV. Id. Sept. *Intpr.* Quicumque homo post mortem uxoris sue si filios habuerit, quodquod de facultate uxoris suae habuerit, it post mortem suam omnia ad filios suos dimittat; nam si exinde alicui dare voluerit, hoc facere non habeat potestate; sed ipsa facultatem sui filii in suam potestatem ab integritatem recipiant. Et quod si facultate uxoris suae inter se et filios suos divisa habuerit, si forsitan aliqui de filios suos ante patris obitum mortuus fuerit, ipsam portionem filii mortui pater suus recipere debet. Nam tamen ipsam portionem alienare nullo modo potest; nisi ad filios suos post sua morte ipsa portio revertat. Similiter et mulier post morte mariti sui ad filios suos ipsa conditionem exigere debeant.

VIII. *Ne decurio a senatoria dignitatem et aliquid honore adsperet.* Impr. Theod. Data II. Id. Septb. *Intpr.* Quicumque curiales qui fiscales est constitutus, ad nulla alia causa suus senior eum non debet promovere ad agendum; nisi tantum in sola fiscale et curiale causa permanere debet.

IX. *De testamento.* Impr. Theod. Data II. Id. Sept. *Intpr.* Quicumque homo testamentum facere voluerit, oportet ei VII. personas eum subscribere debeant, et ipse qui illum testamentum facit, si literas scit, octavum se subscribat; et si litteras nescit, roget alium qui pro se subscribat, et ipse signum + faciat.

---

w) *Precium*, h. e. *prandium*.

X. *De aluvionibus et palutibus.* Impr. Theud. Data XI. Kl. Octub. *Intpr.* Si fluvium de aluvio suo exierit in alia parte, aut propter palutem, aut sic locum ambulaverit, terra illi adquirant, de cuius fines cessat, nec postea de ipsa terra qui de talem adquisitionem est, nec fiscus, nec trivutus exinde non exeat. Similiter et qui palute potuerit exsicare, et exinde aut agrum, aut pradum, aut qualecumque perfectum ibidem sibi facere potuerit, et illum verum sine omne censum in perpetuum possidere precipimus.

XI. *De bonis decurionum et naturalibus filiis eorum in curia mittendis, heretibusque adscribendis.* Impr. Theud. Data VI. Kl. Ian. *Intpr.* Si quis homo habuerit legitimos filios, et naturales, si voluerit, de facultatem suam octavam porcionem ad naturales filios dare potest: et forsitan legitimos filios non habuerit, nisi tantum naturales, si forsitan eos curiales, aut in fiscale actione mittere voluerit, tota facultatem suam, si voluerit, eis dare potest; nam quarta ad alios heredes suos reservare debeat.

DE LIBRO XVIII.

INCIPIT NOVELLA DI. VII. VALENTIS.

I. *De fructibus inter maritum et uxorem spensis.* Data VIII. Id. Sept. *Intpr.* Quicumque homo inienuus si uxorem suam supervixerit, aut uxor maritum, quodquod de mobilia habuerint, et commune voluntatem expendiderint, excepto de terra aut de mancipia, anteponimus. Nam de movilia fructibus libera habeat potestatem, nec hoc sui heredes postea requirere non debeant.

II. *De homicidiis casu an voluntate factis.* Impr. Theud. Data II. Id. Decemb. *Intpr.* Quicumque homo homicidium sine sua voluntate fecerit et ipse homo, qui hoc fecit, a Principe suggesserit, quod per sua voluntate hoc non fecisset; si probatum fuerit quod verum dicat, veniam consequatur. Nam si vero sine alterius culpa homicidium fecerit, taliter exinde paciatur, sicut reliqui homicidas, quod in superiore lege conscriptum est.

III. *De testamentis.* Impr. Theud. Data XII. Kl. Nov. *Intpr.* Si quis homo inienuus habens uxorem, et filios non habuerint, si maritus uxorem suam per cartam voluerit heredem dimittere, aut uxor maritum, ambo unus alii parii cartas faciant inter se, salva Falcidia

...os, hoc est, quartam porcionem, nam de alia facul-
...ant potestatem faciendi inter se, sicut voluerint.

Si quis homo testamentum carta alicui fa...
fuerint; ille qui ipsa carta facere voluerit,
... subscribat. Qui hoc per suam volun...
...egram obtineat firmitatem.

Impr. Theud. Data III. Id. Mar.
...ortuorum de Christianos homi-
...um legem moriatur.

...essionibus eorum. Impr. Theud. Data
...erti, qui cives romani dimissi sunt, aliqua
...onorum suorum fecerint, pro hoc non cadant
... vero si ipsi liberti, sive baro, sive mulier, mor...
...um filium aut plures dimiserint, facultatem suam
ipsi liberti, liceat ei ab integritatem suam ad filios suos
. Et quod si filios non habuerint, tercia parte facultate sua
...ronos suos dimittant, idest ad masculos; nam ad feminas de tale
...cultate venire non potest, nisi si ipsi liberti suam propriam voluntatem ad suas patronas dimittere exinde voluerint. Et quod si ipsi liberti nec filios nec nepotes dimittunt, postea medietatem facultatis suae ad suos alios heredes, si inienui fuerint, dimittere potest, et medietatem ad suos patronos dimittant. Et quod si illi inienui, qui liberti dimissi sunt, vivo ipso homine qui eius libertatem habet, forsitan cuicumque de sua facultate carta facere voluerit, hoc sine permisso patroni sui non habeant licentiam facere. Et quod si forsitan ipse libertus contra filios et nepotes patroni sui forsitan aliqua greve culpa dicere voluerit, quod probare non potest, secundum lege moriatur.

VII. *De XXX. annorum perscriptione omnibus causis opponenda.* Impr. Theud. Data XV. Kl. Iul. *Intpr.* Omnes causas, preter qui de post liminum, hoc est, qui de captivitate revertunt, vel de minoribus qui infra annis sunt; nam omnes alias causas quid unus ad alterum requirere vult, infra XXX. annos inter se deliberentur; nam post XXX. annos eas requirendi homines non habeant potestatem.

VIII. *De colonis vagiis, et agnatione eorum, et de avenas.* Impr. Theud. Data II. Kl. Feb. *Intpr.* Si colonus dominum suum fugerit, aut per qualecumque modo ubicumque XXX. annos quieto ordine latuerit, postea post XXX. annos dominus suus eum requirere, nec vindicare non potest. Et quod si ipse colonus per ipsos XXX. annos apud duos, vel tres homines conversaverit, et unusquisque eum X. annos habuerit; ipse eum vindicet, qui posteriores annos eum habuerit. Et quod si unus de ipsos homines plures annos eum habuerit, quam illi alii, ille qui eum maiore numerum eum habuit, ipse eum vindicat. Iterum de colona vero, qui per XXX. x) annos ubicumque quieta ordine latere potuit, postea post XXX. annos dominus suus eam requirere non potest. Et si ipse colonus, aut colona filios habuerint; quantoscumque filios ille colonus infra XXX. annos habuerit, si inventi fuerint, ille suus prior dominus, quem ille colonus fugivit, ipsos infantes ille vindicet. Similiter et illa colona quantoscumque filios infra

---

x) Qui per XXX. et infra, post infra in hac lege, ubi pari-ea post XXX. In ambobus ... de colona sermo est, legendum arbitror XX. Vide.

XX. annos et nati fuerint, si inventi fuerint, similiter sicut et de colono, ille dominus, quem fugit, ipsos infantes ille vindicet.

IX. *De confirmandis his, qui administrantibus, vel publicum officium gerentibus, distracte sunt vel donata, et de avocatis vel ceteris negotiis.* Impr. Valent. Data II. Kl. Feb. *Intpr.* Anterior lex fuerat, ut qui militia agebat, vel qualecumque officium publicum gerebat, ut dum in ipsa militia vel officio erat, nec comparandi, nec conmotandi, nec donatum recipere, de altero hominem licentia non habere. Sed in hoc presente legem veraciter constituimus, ut et conparare et conmutare et donativum per qualecumque carta recipere, hoc quod legitimum est, libera habeat potestatem. Sed tamen cavere debeat, ut per nullum malum inienium ad qualecumque homine suam rem tollere non debeat. Et quod forsitan de qualecumque hominem, dum in ipso officio est, de qualecumque sua fortia, aut per suam tema, aut ei alicum supplicium faciant, aut per qualecumque inienio malo, si aliqua facultatem per tam mala fraudem comparaverit, aut commutaverit, aut donativum extorserit, et carta reciperit, et precium non dederit, ipsa carta reddat, et insuper ipsum precium quem pro illa facultatem placuit ut det, et postea nec ipsum precium, nec facultatem non habeat. Similiter curiales vero pro fescale debita suam facultate vendere possunt; sed sicut in superiore legem scriptum est, terra sine suo censu conparare nullo modo nullus homo debet.

X. *De parentibus, qui filios suos per necessitate distrahunt, et ne ingenui barbaris venundetur, neque trans mare vendantur.* Impr. Val. Data V. Kl. Feb. *Intpr.* Quicumque ingenuus homo filios suos aut per fame, aut per qualecumque necessitate, vendiderit, si V. solidos filium suum vendiderit, quando eum redimere voluerit, VI. solidos reddat, et filium suum recipiat; et si X. solidos presit, XII. reddat; si vero amplius receperit, secundum istum numerum pro filio suo reddat. Et quod si ille homo, qui eum comparavit, aut ultra mare, aut in longa regionem vendiderit, unde eum revocare non possit, VI. uncias aurum in fisco componat.

XI. *De episcopale iudicio, et de diversis negotiis.* Impr. Valent. Data XVI. Kl. Mar. *Intpr.* Clericus si de criminale causa ante publicum Iudicem accusatus fuerit, sine omne dilatationem ipsam causam respondeat. Episcopi vero vel Presbiteri si de criminale causa accusati fuerint, advocatos rogent, qui pro se ipsa causa in iudicio respondere debeant. Nam alii seculares homines per se ipsos in iudicio suas causas respondeant. Quod si forsitan tercia vicem amalati fuerint, et ante Iudicem venire noluerint, sicut alii contumaces poene feriundi sunt. Similiter vero nullus inquillinus, nec colonus, et servus, ad officium clericati et monachati venire non debent. Nam clerici vero nec negotia, nec alias curas publicas agere non debent. Similiter nec curiales publici, qui fescales acciones habent, ipsas acciones dimittere non possunt, ut ecclesiarum causas agant. Diaconus vero, qui ex curiales parentes natus est, aut ipse ipsas curias agat, quod sui parentes agerent, aut pro se vegarium det, qui ipsas agere debeat. Nam Episcopum vel Presbiterum non teneatur in tale legem constricti. Originarii vero, et servi, qui infra XXX. annos in clericati officio inventi fuerint, a dominos suos in servitio revertantur. Diaconus vero aut pro se vecarium det, aut ipse ad dominum suum revertat. Similiter vero nullum clericum licent alias curas agere, nisi ecclesiarum. Nam seu clericorum, seu Diaconorum pecunia, qui urienarii *y*), vel servi, fuerint, si hoc in-

y) *Urienarii*; h. e. originarii.

fra XXX. annos inventi fuerint, ad dominos suos revertantur. Nam sicut in superiore tituli legum Constan. scriptum est, omnes causas post XXX. annos eas homo requirere non potest, nisi tantum de postliminio, hoc est, qui de captivitate reversi sunt, et de minoribus qui infra annis sunt. Illi vero, qui de captivitatem revertunt super XXX. annos, III. annos causas suas inquirere possunt. Minores vero parvuli super XXX. annos V. annos causas suas inquirere possunt. Nam super istum numerum causas nullo modo insequere non possunt. Similiter vero quicumque homo de sua causa Iudicem in suspicionem habuerit, ut ea per rationem non iudicasset, licet ipsui homini ad alium Iudicem sua iustitiam inquirere. Similiter vero de colono et colona dicendum est, quomodo filii eorum inter dominos suos dividantur. Ille dominus, cuius colonus est, de filiis eius duas portiones recipiat; et ille dominus, cuius colona est, de filiis eius tertia parte recipiat porcionem.

EXPLICIT DI. VII. VALENTIS.

INCIPIUNT CAPITULA DE LIBRO XIX.

INCIP. NOVELLI DI. VII. MARCIANI.

I. *Nemine exibere de provintia a comitatum, nisi a relatione Iudicis, a quo fuerat apellatus.* Impr. Valent. Data II. Kl. Octubr. *Intpr.* Quicumque homo cum alio homine causam habuerit, et unus de ipsos homines fuerint de una patria, et ille inter eos alter de alia, in illa patria ipsa causa iudicentur, ubi ille homo inhabitat, quem de ipsa causa amallatur.

II. *De indulgentiis reliquorum; de pretii civitatum omnium.* Impr. Valent. Data V. Kl. Febr. *Intpr.* Quicumque homo aut per comparationem, aut per qualecumque modo de fescale causam aliqua facultatem habuerit, censum, quod exinde exire debet, reddat; et si ipsum redderit, tam ille, quam et sui heredes, ipsa causa in perpetuo securi possideant.

III. *De matrimoniis Senatorum.* Impr. Valent. Data Non. April. *Intpr.* Omnes Senatores, excepto de vilioribus personas, vel qui infamia deputati sunt, uxores ei de tales homines ducere non liceat. Nam quamvis de pauperes parentes sit inienua persona, est et cum bona fama, Senator ad uxorem eam prendere potest.

IV. *De testamentis clericorum, vel sanctemoniales.* Impr. Marcianus. Data X. Kl. Mad. *Intpr.* Haec lex precepit, ut sanctemoniales, et viduas, et qualescumque sanctemoniales feminas, liceat, eis per qualecumque scriptura et ad Episcopos, et ad Presbiteros, et ad qualescumque clericos, qui ad ecclesias deserviunt, de suas qualecumque cartas, si voluerint, facere eis possunt.

DI. VII. MA

CAPITULA DE LIBRO XX.

1. De curialibus et de actionibus preciorum eorum, et de diversis negociis.
2. De Epis. cler. iud., et ne quis invitus clericus ordinetur.

Incip. Novelli Di. VII. Maioriani.

I. De curialibus, et de actionibus preciorum z) eorum, et de diversis negotiis. Impr. Leo. Data VIII. Id. Novemb. *Intpr.* Si quis curialet filiam habuerit, ipsa filia non habet potestatem se ad alium hominem in matrimonio iungere, nisi ad alium curialem. Et quod si in alia civitate ad maritum ambulaverit, quartam porcionem de facultatem suam perdat. Nam clerici vero, omnes clerici qui de curiales nati sunt, si honore non habent, a curiale officium revertantur; et si ad ecclesiam confugerint, Archidiacones eos ad Iudices curie presentet. Nam Episcopus vero, vel Presbiter, aut Diaconus, si de curiales nati sunt, ipsorum res non licet de ipsa curia extrahere, et si filios habuerint, ad ipsam curialem actionem revertant.

II. *De Epis. vel Iud., et ne quis invictus clericus ordinetur.* Impr. Leo. Data II. Kl. Apr. *Intpr.* Nullus presumat inienuo hominem sine suam voluntatem clericum facere.

Expl. Di. VII. Maioriani.

CAPITULA DE LIBRO XXI.

De abrogatis capitibus iniustis legi.

Incip. Novelli Di. VII. Severi.

I. *De abrogatis capitibus iniustis.* Impr. Leo. Data X. Kl. Mar. *Intpr.* In hac lege similiter dicit sicut in anteriore legem scripsimus. Mulier post mortem mariti sui nec de sua dote, quod ei suus maritus fecit, nec de alia facultatem, quod ei suus maritus dimisit, nulla licentia exinde habet alienare, nisi tantum usufructum exinde habeat; et postea si ad secundas nuptias venerit, aut si mortua fuerit, omnem facultatem mariti sui ad filios suos dimittat.

Expl. Di. VII. Severi.

CAPITULA DE LIBRO XXII.

1. De generibus ingenuorum.
2. De numero servorum testamentum manumittendorum.
3. De iure personarum.
4. De incestis matremoniis.
5. De adobtionibus.
6. Quibus modis exeunt filii de potestate patris.

z) *Preciorum;* h. e. *praediorum.*

INCIPIT LIBER GAII

I. *Intpr.* Ingenuorum statum unum est. Nam libertorum vero tres genera sunt. Ingenui vero sunt, qui de ingenuis parentes nascuntur. Liberti sunt, sicut iam diximus, tres generibus, hoc est, cive romanum, et latini, et diviciolii. Cive romani ingenui per tres modis facere potest; idest per testamentum; alium vero in ecclesiam ante plebem; tertia vero ante Principem. Latino ingenuo vero per tres modis facere potest; idest, per minutas cartas; alia est, ante amicos; tertia est, si eum in convivio libertum dimittit. Didicius vero libertus per tres modis facere potest; id est, si quicumque servus in culpa ceciderit, et pro ipsa culpa multas poenas receperit, postea vero pro ipsas poenas dominus eius pro sua mercede ingenuum eum esse dimittere debet; alia est, si dominus suus ei de ferro calido qualecumque nota in suo membro fecerit, quem non posset delere; tercia est, si per qualecumque causam dominus suus et tale signum in suo corpore miserit, qui semper parere possit. Nam civem romanum libertus meliorem quam illi aliqua, et testamentum facere potest, et omnia, quae habet, per comiatum patroni sui, cui voluerit, condonare potest. Latinus vero libertus cum gratia domini sui potest ad haec pervenire, ut cives romanus libertus fiat. Didicicius vero libertus ad hoc pervenire nullo modo potest.

II. *De numero servorum testamentum manumittendorum. Intpr.* Quantos servos homo per suo testamento liberos dimittere potest; idest, qui duos servos habet, ambos liberos dimittere potest; qui tres habet, duos dimittere potest; qui quattuor habet, duos dimittere potest; qui sex habet, tres dimittere potest; qui VIII. habet, IV.; qui X. habet, V. dimittat; qui usque ad XVII. habet, V. dimittat; qui XVIII. *a*) habet, VI.; qui plus habet, usque ad XXX, tertia parte dimittere potest; qui plus usque ad C. servos habet, quarta parte liberos dimittat; postea vero quamvis plures servos habet homo, C. ex ipsi per testamentum libertare potest. Per minutas vero cartas totos suos servos et ancillas libertare non potest, nisi si fuerit ante Principe, vel ante amicos suos, omnes suos servos vel ancillas libertare potest. Quod si ipse homo in egritudinem fuerit, qui ingenuos dimittere volet, et prope fuerit ad morte, per tale inienio per minutas cartes totos suos servos et ancillas libertare non potest, nisi quam legitime superius per testamentum continet, illum numerum liberos dimittere potest.

III. *De iure personarum. Intpr.* Nullus ingenuus homo pro nulla culpa suum servum per se occidere non debeat; sed ipsum servum culpabilem ad Iudicem tradat, qui ipsum iusta culpa sua punire debeat. Nisi eum antea suus dominus pro ipsa culpa in trabalio miserit, et forsitan occasio evenerit, et ibidem ipse servus mortuus fuerit, per hoc dominum eius non teneatur in culpa. Similiter filii personarum,

---

a) *XVIII.* Male in codice, *XIX.*

qui legitimi sunt, vel de legitimo matrimonio procreati, ante quam mancipetur, in potestate parentorum suorum permanebunt.

IV. *De incestis matrimoniis. Intpr.* Haec lex exspecialiter precoepit, ut ad nullum hominem liceat cum suam propriam parente, nec in adulterio se miscere, nec in coniugio accipere, nec illa femina in matrimonio non liceat habere uxorem. Nam si quis hoc fecerit, poenas superiores legis feriantur.

Similiter vero si inienua mulier in adulterio de servo conceperit, infans qui ex ea de hoc natus fuerit, servus esse debet. Nam si liberta, antequam libertatem percipiat, pregnans fuerit, et dum ipsum partum infra se habuerit et sic fuerit libera dimissa, ille infans qui tunc ex ea natus fuerit, liber permanebit.

V. *De adobtionibus. Intpr.* Quicumque ingennus homo alienum filium adoptivum collegere voluerit, ut eo pro filio habeat, hoc facere potest. Nam duobus modis est ita conditio: Illum dicitur adoptivum, qui patrem habet vivum, et ad alium patrem se commandare voluerit: et illum dicitur adrogatum, qui patrem vivum non habet, et ad alium patrem se commendat; et adhuc si ipse qui eum recepit, rogat eum, ut secum pro filio conversare debeat. Similiter vero et de filias ipsa conditio agendum est.

VI. *Quibus modis filii exeunt de potestate patris. Intpr.* Si pater eorum ab ostibus in captivitatem ductus fuerit, aut in exilio missus fuerit, aut in peregrinationem ambulaverit, dum ad proprium suum non revenerit, filii adulti in potestatem suam remaneant. Et alio modo filii mancipantur; hoc est inmancipatio, si pater eorum eos per manum dat ad alium seniorem, et eos ei commendaverit, aut si ad ipsos filios uxores dederint, ut in sua potestatem eos dimittat vivere. Postea vero si duo fratres fuerint, et filios habuerint, si ipsorum pater mortuus fuerit, ipsi infantes in avii paterni potestatem remanebunt.

VII. *De tutores.* Tutores aut legitimi sunt, aut testamentarii. Legitimi sunt. *Intpr.* Si ingenuus homo mortuus fuerit, et filios parvulos, qui infra annis sunt, dimiserit, si heredes legitimos non dimiserit, aut testamentarius libertus qui res de ipsos parvulos gubernare debeant, tunc Iudex ipsius loci tales homines iustos inquirere debeant, qui eorum res sine omne damnum de ipsos parvulos gubernare debeant.

VIII. *De curationem.* Peractis pupillaribus annis. *Intpr.* Parvuli, hoc est, qui in minore etate sunt, post XXV. annos etate suae de tutorum potestatem exeunt. Et co si *b*) forsitan aliquid ipsi parvuli tale infirmitate habuerint, ut suas res gubernare non possint, diebus vitae suae ipsi parvuli in tutorum potestate debeant.

IX. *De testamentis. Intpr.* Hii sunt, qui testamentum facere non possunt, idest infans qui infra annis est, et adobtivus filius, nec furiosus, hoc est furiosus, qui sanam mentem non habet; si testes cum inter impetus a propria mente revenerit, testamentum facere potest.

X. *De exeretatione liberorum. Intpr.* Si quis testamentum fecerit, si filium masculum habuerit, aut de presente illum in ipso testamento heredem scribat, aut de presente illum exeredet; nam si sic non fecerit, ipse testamentus stare non potest. Et quod si filias habuerit,

b) Co si: Immo si quod

et illas in suo testamento heredes scribere noluerint, pro ipsas filios testamentus cadere non potest. Nam postomi vero duobus modis dicuntur; hoc est infans, qui post testamentum factum nascitur; et qui post mortem patris natus est. Ille homo, qui testamentum facit, in ipso testamento scribere debet, et dicat: *si mihi filius aut filia nati fuerint, heredes mei sint;* aut dicat; *exheredes.* Nam si sic non fecerit, illi infantes, qui postea nascuntur, rumpunt testamentum.

XI. *De lege Falcidia. Intpr.* Nullus homo nec testamentum nec alia carta, de sua facultate facere potest, ubi Falcidia, hoc est quarta parte, non reservaverit.

XII. *De fidei commissis. Intpr.* Si quis homo pro fidemiussorem acceperit, si se ad ipsum fidemiussorum vult, fide quod fecit, solvat. Et quod si illum fidemiussorem dimittere vult, ad suum debitorem se tenere debet, ut suum debitum ei reddat.

XIII. *De quibus modis obligatio tollatur. Intpr.* De furto. Furtorum genera sunt IV., idest, manifesta, et ne manifesti, vel concepti, et oblati. Manifestus furtus est, si quicumque homo furtum fecerit, et super ipsum furtum conprehensus fuerit. Ne manifestus furtus est, si aliquis furtum fecerit, et eum super ipsum furtum non conprehenditur, sed tamen ipsum furtum factum habet. Concepti furtus est, qui rem quod homo involat, et apud alium hominem invenitur, et non apud illum, qui ipsum furtum fecit. Oblati actio furtus est, ut si aliqui homo alterius rem sine commiatum domini sui tetigerit. Oblati actio furtus est, ut si aliquis alterius caballum super convenientiam ipsius longius minaverit, quam inter eos convenerit. Oblati actio furtus est, si quicumque furtum faciat. Oblati actio furtus est, si quicumque homo alicui consilium dederit, ut quicumque furtum faciat. Oblati actio furtus est, si quicumque homo rem suam in manum suam tenit eam, alter homo si ipsam rem de manum suam excoserit, ut ea perdere debeat. Istas tales causas omnis homo eas pro furtu tenere potest.

EXPLICIT LIBER GAGII FELICITER.

CAPITULA DE LIBRO XXIII.

1. *De omne pactu, qui inter duos homines agitur.*
2. *De qualecumque causa, unde inter duos homines agit.*
3. *De ipsa causa.*
4. *De procuratoribus, et cognitoribus.*
5. *De omne rem, unde unus ad alterum debitor est.*
6. *Qui res alienas recepit ad usuras.*
7. *De filiis familie, hoc est, sine uxorem.*
8. *De calumniatoribus.*
9. *De minoribus etatibus.*
10. *De pignora et fiducia.*
11. *De prestito.*
12. *De satisdandum.*
13. *De falsariis.*
14. *De libertis, et de servis.*
15. *De muliere prignante.*
16. *De filio, antequam mancipentur.*
17. *De eo carta frangat.*
18. *De vinditionibus.*
19. *De consilio malo qui dat alieno servo.*
20. *De invasione terre alterius.*
21. *Si duo heredes terra insimul habuerint.*
22. *De peculio damno, vel de qualecumque damno.*

Incipit Pauli Sententiarum Liber Primus.

I. *De omne pactu, que inter duos homines agitur.* Si primus pactus, quae inter se fecerunt, et possessum non fuerit, ille posterior valebit.

II. *Item alia.* De qualecumque causa, unde inter duos homines agitur, et ante Iudicem venerint; et qualecumque carta ipse Iudex per aliqua forcia, aut per aliquas premias super eum qui iustitia habuerit, et iniuste fecerit, ipsa carta non obteneat firmitatem.

III. *De ipsa causa. Intpr.* Subtutor c) homo, qui de sua causa iustitiam habet, qualecumque cartulam exinde scribere voluerit, integra obteneat firmitatem.

IV. *Item alia. De procuratoribus et cognitoribus.* Omnes infamatus, hoc est omnes, qui in falso crimine detentus fuerit, testimonium portare non potest; et Iudex ipsum inquirere faciat, et sine nullum hominem accusantem de omne culpa discutiat.

Item alia intpr. Si eum aliquis accusaverit, et in falso crimine inventus fuerit, nec in sacramento, nec in nullo testimonio amittatur.

Item alia. Ad feminam de nullam rem procurationem non licet recipere, nisi in proprias suas ipsius res, et illum ipsum, si ingenuam, aut bona persona, fuerit, in suas ipsius res, aut in filiorum suorum res, sic recipiat procurationem ad gubernandum illum.

Item alia. Nullus servus in causa domini sui, sine censum d) ad propriam causam procurator esse non potest.

V. *Item alia intpr.* De omnem rem, unde unus ad alterum hominem debitor est, et si ipse debitor mortuus fuerit, aut forsitan de patria migraverit, omnem ipsius debitum sui heredes, qui eius facultatem habuerit, solvantur.

Item alia. Procurator illas res gubernare aut defendere potest, vel et quas ei ante testes commissas fuerit; nam in alias res procurator esse non potest, vel quas ei ante testes non fuerint consignatas. Aut si per iussione Principis aut qualecumque actum agit, per nullam rem, nec per nullum sportulum causa alteri homini errare non debet, nisi directum iudicium iudicare. Nam si hoc fecerit, quid alterius causam per hoc errare debeat, non valebit.

Item alia. De tutoribus, hoc est, qui res orfanorum se promittit gubernare, si post finitam tutillam legitimum annorum completus, et ipse homo in ipsa gubernationem ipse tutor stare voluerit, ille homo, cuius res sunt, pro actorem suum ipsum tutore tenere potest.

VI. Qui res alienas recipit ad usuras, sicut inter ipsos convenerit,

---

c) *Subtutor.* Verbum non intelligo, sed superfluum videtur, cum eo deleto stet sensus legis.

d) *Sine censum.* Quid haec sibi velint, non assequor.

ad illum, cuius res sunt, solvat; si ille quesierit, cuius res sunt; quod inter eos convenit, iuratus dicat ille qui ipsas res recepit.

Patrem mortuum *e*) voluerit suscipere ad gubernandum, non ei necetur; et ipsa vero similem exinde rationem daturam est, sicut et alter homo, qui res orfanorum recepit ad gubernandum.

VII. *Item alia.* De filios familie, hoc est si filius sine uxorem fuerit, aut si ad Rege, vel ad alterum patronum commendatum non fuerit, nisi adhoc in solam potestatem patris permanserit; sic est ille filius, sicut et servus. Si talis filius, vel servus pecuniam aut qualecumque rem de altero homine reciperint nesciente patrem, aut domino *suo*, et ipsa rem perdiderint; et postea ille, qui ad illos ipsam rem commendavit, si ea requirere voluerit, et ipsi non habuerint ei unde reddere; dominus vel pater eorum amplius ei non reddat, nisi quantum de ipsorum peculiare invenire potuerit.

Item alia. Si pater duos filios habuerit, et unus de illos uxorem habuerit, aut ad Regem et alterum patronum commendatum fuerit, et pater eorum ad illum plus fecerit, quam legitimum est ad illum, qui sine uxorem est, aut ad Regem, aut ad patronum commendatum non est; pater eius de suum proprium ad illum ipsas res adimpleatur, et ille, cui plus fecit, integra obtineat firmitatem.

VIII. *Item alia. De calumniatoribus.* Ille non est calumniatus *f*), qui inter duos homines contendentes de qualecumque rem iustitiam dicit; sed ille est calumniatus, qui rogitus, aut per primias, alterius causa desertat.

Item alia. Si quis alterum hominem per fortiam aut in domo, aut in carcere, aut in catenis miserit, aut per qualecumque ingenio illum extorserit, ut illi de res suas qualecumque cartola facere debeat, ipsa cartula nullam obtineat firmitatem.

IX. *Item alia. De minoribus etatibus.* Si quis infra legitimis annis sunt, si aliqua graviora culpa commiserit, sicut lex continet, solvat, sicut et ille, qui in maiore etate est.

Item alia. Quicumque in minore etate sunt *g*), rem suam alicui commendaverit, et exinde damnum evenerit, totum requirere illum non potest, nisi si ipse propriam suam voluntatem illi reddere voluerit. Similiter et ille, qui in minore etate est, et ad alterum tale, qui in minore aetate est, sua negotia commendaverit, similiter, ut supra diximus, in integro ei requirere non potest, nisi si ipse minor propria sua voluntatem ei reddere voluerit.

Item alia. Si duo parvuli consubrini, qui infra annis sunt, et sine parentes remanserint, et unus de illos mortuos fuerit, ille qui vivit, amborum hereditatem vindicet.

---

e) *Patrem mortuum.* Desunt aliqua ad legis intelligentiam necessaria. Sensus esse deberet; *Mater si res filiorum patre mortuo voluerit suscipere ad gubernandum etc.*

f) *Calumniatus:* h. e. *calumniator;* et sic infra in hac lege.

g) *Quicumque in minore etate sunt etc.* Legis sensus est de iis, qui minoribus res suas commendant; sed scriptor minus adeo male sese exprimit, ut contrarium efferre videatur.

Item alia. Si minor fuerit infans, qui infra annis est, et fideiussor alicui accesserit, qualem fidem fecerit, solvat.

Item alia. Si aliquis homo pro alterum, qui infra annis est, fidemiussor exierit, ille qui ipsam fidem fecit, ille solvat, et ille qui infra annis est, illi nihil conponat.

Item alia. Quicunque homo, qui per aliquo inienio pro parvulum, qui infra annis est, fideiussor exierit, ut illum parvulum per malum inienium aliquid ledere possit; ille qui fideiussor exivit, de suo proprio conponat; et sicut superius diximus, illum parvulum, pro quem fidemiussor exivit, nihil requirat.

Item alia. Si quicumque homo de illos, qui infra annis sunt, terra conparaverit, et postea, ubi ipse parvulus ad legitima aetatem pervenerit, si voluerit precium reddere illi, cui suam terram vendidit, precium reddat, et terra recipiat; et fructum de ipsa terra, illum tenuit de illum qui ibidem laborabat, ad illum nihil requiratur.

X. Quicumque homo inienuus mancipia, aut terra sua inpignoraverit, aut infiduciaverit, et ille mortuus fuerit qui ea inpignoravit; post suam mortem liceat filium suum, quod pater eius placuit, dare, et rem suam recipere.

Item alia. Quicumque homo ad alterum hominem rem suam prestaverit, et ipsa rem antea requisierit, quae *h*) inter eos convenit, aut forte meliore, aut plusquam ei dederat, ipsa rem ille qui querit perdat.

XI. *De satisdandis. Intpr.* Quicumque homo inienuus de facultatem suam alicui carta fecerit, et mortuus fuerit; ille qui ipsa carta recepit, ad heredes mortui legitimam porcionem docere debet; et pro hoc ambe partes fideiussores dent, ut ante Iudicem se presentare debent; et ille qui illam cartam habet, ante ipsum Iudicem ad illos heredes legitimam portionem consignet, quae eis pater eorum pro ipsa carta dimisisset. Si ille, qui carta habet, hoc consignare potest, sua carta, integra obteneat firmitatem.

XII. *Item alia. De falsariis.* Quicumque homo, qui sciente falsa carta in iudicio protulerit, iusta lege puniatur; et qui nesciendo in iudicio falsa carta protulerit, scusandum se dicat, ut ipsa carta falsa non saupisset. Si hoc scusare potest, minime comdamnetur.

XIII. *Item alia. De libertis vel de servis. Intpr.* Nec libertus de patronum suum, nec servus dominum suum se excutere non potest, nisi si illius incredulus, et paganus probare potuerit.

Item alia. Nulla femina pregnante pro nulla causa nec torquere, nec in nullum vinculum mittere licentiam non damus, ante quam ad partum veniat.

Item alia. Ille homo, qui de qualecumque crimine convictus fuerit, et si Iudex ei aliquas poenas fecerit, aut in trabalium miserit nec si de qualecumque hominem illa hora male loquatur, credendum ei non est.

XIV. *Item alia.* Filius antequam mancipetur, iussionem patris in omnibus adimpleatur; de quo matres vero iussione in omnibus non adimpleatur, nisi ea, quae possibile est, faciat.

h) *Quae.* Lege, *quam.*

Item alia. Si quis qualecumque cartam alterius per malo animo, quid ei ad damnum esse debeat, aut raserit, aut incendaverit, aut per qualecumque modo fraudaverit, secundum legem puniatur.

XV. *De venditionibus. Intpr.* Quicumque ad alterum hominem legitimam vinditionem fecerit, et precium acceperit; et ipsa rem tradere noluerit, Iudex eum invitum ipsam rem tradere faciat.

XVI. *Item alia intpr.* Quicumque homo alienum servum fugire docuerit, aut furtum facere, aut aliena ancilla per fortiam virginem conruerit *i)*, secundum legem Aquiliense iudicentur.

XVII. *Item alia intpr.* Quicumque homo, qui alterius terra malo ordine aut per fortiam tulerit, in quantum tempus eam tenuerit, omnia ab integro reddatur.

XVIII. Si duo heredes facultatem, aut terram insimul habuerint, qui equale dividere debeant, et unus de illos maiore portionem habuerit, et si ille, qui minus habuerit, illum qui plus habet non requisierit; ille, qui amplius habet, nullum damnum exinde paciatur, nisi quando eum quesierit, de presente per rationem dividant; et si ille, qui minus habet, illum qui plus habet, semper quaesivit, et ille, qui plus tenet, denegaverit, si ante Iudicem convictus fuerit, per tempus ei reddatur.

XIX. *Item alia.* Si quicumque peculium ad alterum hominem damnum fecerit, si ipse homo, cuius peculius est, damnum qui fecit conponere noluerit, ipsum peculium, qui ipsum damnum fecit, perdat. Similiter si pecus alium pecus occiserit, aut si canes qualecumque alterius peculium occiserit, dominus eius, cuius ipse peculius est, aut canis, qui illum alterum occisit; aut alterum tale peculium reddat, qualis ille fuit, quem intrigavit, aut ipsum peculium, qui illum damnum fecit, reddat.

Item alia. Qualecumque fera, quod homo habuerit, et eam in illo loco ligaverit, ubi alicui de qualecumque rem damnum fecerit; ille qui ibidem ligare iussit, ipsum damnum quem ipsa fera fecit, conponat. Et si ipse homo, qui ipsa fera custodire debet, et sine iussionem domini sui ibidem eam ligaverat, ubi alicui damnum faciat, de suo proprio ille qui ibidem ea ligavit, damnum quod ipsa fera fecit, conponat.

Item alia. Si quicumque homo aut fera, aut quadrupedem, si ea per sua presumptionem inritaverit, ut ei aliquid nocere debeat; si hoc fecerit, nulla compositionem exinde non requiratur.

XX. De aqueducto et via publica privata (hoc est via privata, qui non est strata publica), ille qui per duos annos aqueductum, aut viam privata dimiserit, postea eos requirere non potest. Et qui eos per duos annos quieto ordine possiderit, alter homo ille postea eos requirere non potest.

XXI. Si duo heredes ad dividendum res suas venerint, et exinde aliqua intentionem inter se habuerint; Iudex inter eos alterum hominem iustum arbitratore mittat, qui inter illos deliberet. Et si aliquid inter illos non divisum remanserit, ipsi heredes inter se illum, quod non divisum remansit, sine arbitratorem dividant.

XXII. *Item alia.* Quicumque homo alteri debitor fuerit, et ip-

---

i) *Conruerit.* Lege *corruperit.*

suum debitum negare voluerit, et postea exinde convictus fuerit, ipsum debitum in duplo solvatur. Similiter et ille quicumque homo, qui rem suam vendiderit et exinde cartam fecerit, si minus dederit quam in ipsa carta scriptum fuerit, in quantum exinde minus invenitur, in duplum persolvat.

XXIII. *De fideiussores.* Si de una causa plures fideiussores fuerint dati, et si aliquid de ipsos fideiussores mortuus fuerit, proinde causa non perdit, sed per eos, qui de illos fideiussores vivit, quod promisit solvat.

XXIV. *Item alia.* Quicumque homo alienum mortuum sepelierit, et si qualecumque causa de suum proprium ibidem expendiderit ille qui illum seppellivit; parentes mortui, quantum ille ausire iuratus dicere, quid ibidem de suo proprio expendedisset, de illius mortui facultatem ei reddantur.

Explicit Liber Primus Sententiarum Pauli.

INCIPIUNT CAPITULA DE LIBRO XXIV.

Incipit Liber Secundus.

I. *Intpr.* De qualecumque causa, aut de qualecumque rem, unde inter duos homines intentio fuerit, et in iudicio ante Iudicem venerint, ambe partes in placito iuratores presentare debent; et qui meliores, aut plus iustos persona habuerit, ipse iuret.

Item alia. Si aliquis homo pro alterum, qui debitum alicui habet, et si promiserit illius debitum reddere, illum qui promisit reddat, et illum alterum, pro quam promisit, non condamnetur.

II. *Item alia. De stipulatione.* Stipulatio est inter duos homi

nes, de qualecumque rem intencio est, possunt inter se ipsa causa sine scripta, et sine fideiussores per stipula finere. Stipula hoc est, ut unus de ipsos levet festucum de terra, et ipsum festucum in terra reiactet, et dicat: *per ista stipula omne ista causa dimitto*: et sic ille alter prendat ipsum illum festucum, et eum salvum faciat; et iterum ille alius similiter faciat. Si hoc fecerint, et aliqui de illos aut de heredes eorum, ipsa causa removere voluerit, ipsum festucum in iudicio coram testes presentetur, ambo duo qui contendunt, et si hoc fecerint, ipsa causa removere non possunt.

III. *Item alia.* Si cuicumque servus alterius rem quale libet susciperet, et ipsa rem in pugna dux . . ., aut ubi mortis periculum incurrat, et ipsa perdiderit; reddat ei, cuius res fuit, alteram talem, quales illa fuit, quem perdidit.

Item alia. Quicumque homo ad alterum hominem qualecumque rem suam dederit ad vendendum, et si ipse homo, qui ipsam rem se vindere promisit, si ipsam rem perdiderit, ipsum precium, que inter eos convenit, ad quantum ipsam rem vendere debuerat, reddat; aut altera tale rem, qualis illa fuit quod vendere debuerat, reddat.

IV. *Item alia intpr.* Si quicumque homo pro qualemcumque debitum pignus suum dederit, et in die placito, quod inter eos convenerat, pignus suum non dispignoraverit; sic postea ille, qui illos pignus habet, per tres vices ad suum debitorem dicat, ut pignus suum recipiat, et suas res reddat. . . . accessiones suum pignus . . . pignoraverit, ille post . . . . ipsos pignos habet libera . . . de habeat potestatem facere, quod voluerit.

V. *Item alia.* Qui ancilla, aut iumentum, aut vacca, aut qualecumque peculium pregnante inpignoraverit, ille qui illos pignos recepit, illum caput habeat, sicut superius diximus, si ipse debitor suum pignus non dispignoraverit; nam illum nutrimentum ad dominum suum revertatur, qui ipsum pignus posuit.

VI. *Item alia.* Quicumque homo ad alterum debet solidos X, et ille, cui illos solidos X. debet, forsitan illi debet solidos V., et si ille illos X. quesierit, et illos V. non rememoraverit, quod ille illi debeat, totos X. illos solidos perdat pro hoc, quod illos quinque non rememoraverat, quod ille illi quinque debeat. Similiter et de omni specie sic debet homo facere.

VII. *Intpr.* Si naves in flumen, aut in lacum, aut in mare pereclita . . ., quicumque homo qui de ipsa rem, quod ibidem cum ipsa nave perierat, aliqua exinde ipsa rem, aut si ipsa naves liberare potuerit, iuxta legem ille qui exinde de ipsa rem liberaverit, mercedes accipiet.

VIII. *Intpr.* Si inmancipatus filius, hoc est inmancipatum, qui adhuc sine uxorem est, aut qui nec ad regem nec ad nullum patronum commendatum non est, nisi adhuc in sola voluntatem patris permanet; talis filius sic habet potestatem, sicut et servus. Si talis filius, aut servus, cuicumque homini rem susciperit; et ipsa rem de suo patre, aut de suo domino, expendiderit, ipsa rem pater, aut dominus suus reddat.

Item alia. Si quicumque homo ad alterius filium, qui inmancipatus est, qualecumque rem suam commendaverit nesciente pater eius, et si ipse filius mortuus fuerit, aut de ipsa patria migraverit, ad patrem suum illi qui commendavit, nulla exinde . . . sunt.

IX. *Intpr.* Mulier pro nulla causa fideiussor exire non potest, nisi in tantum si tutilla filiorum suorum mortuo patre receperit ad gubernandum, de illas res fideiussorem et dare et recipere potest.

X. *Item alia.* Quicumque homo alteri debet solidos X., et ille debitor ponit ei alterum pignus, qui valet ei solidos XV., et ipse debitor ipsos X. solidos minime reddere; ille homo qui ipsos pignos habet, quantum plus preserit precium de ipsos pignos, quod illi X. solidi valeant, ad suum debitorem hoc reddat.

Item alia. Quicumque homo, qui aliqua rem suam inpignoraverit alicui pro qualecumque debitum, ipsam rem ille qui inpignoraverit, ad alterum hominem ipsa rem vendere non potest, antequam ea retollat de illo hominem, qui ea habuit inpignorata.

Item alia. Null . . . . quod in pignus rec . . . . parare non potest, ni . . . debitum recipiat, et ipsum pignus reddat.

Item alia. Quicumque homo ad suum debitorem pignus recipent, et ille, qui ipsum pignus recipit, eum meliorare potuerit, in quantum illum meliorem facit, ille debitor illi conponat, quantum suus pignus melior fuerit.

Item alia. Quicumque homo unam rem ad duos homines inpignoraverit, et illum non redderit quod ad illos debet, illi qui ipsos pignos habent, unus ad alterum ipsos pignos vendere.

Item alia. Qui aliqua pecuniam suam alicui dederit ad usuras, in quantum ipse caput est, reddat, et centesima portionem, in quantum ipsa pecunia est, usuras requirat; nam si plus tollerit, ad debitorem reddatur.

Item alia. Quicumque homo qui alterius pec. . . . aut quale. . . . t ad usuras si . . . a grandis tribula . . . t peregrinatio aut op. . . . ssus fuerit de iudice, vel . . . malos homines, ipsas usuras reddere non iudicetur.

XI. *Item alia.* Si aliquis homo rogaverit alterum hominem, ut de seu *k*) ipsius precium qualecumque causa ei conparare debeat, et ille qui rogitus est, ei comparaverit, et ille postea, qui rogavit conparare, ipsam rem recipere noluerit; non solum tantum precium pro hoc conponat, sed usuras pro eum ille det, qui pro suum precium ille conparavit.

XII. *Item alia.* Si duo homines rem suam in commune habuerint, si eum aliquid exinde perdiderint, ambo insimul perdant; excepto si unus de ipsis aut per negligentiam suam perdiderit, aut furaverit; qui de illos hoc fecerit, inter se solvere debeant.

XIII. *Item alia.* Quicumque homo alteri . . . . . . volunta . . . . ipsa rem, quam vendidit, in duplo conponat.

Item alia. Si duos homines terra . . . . habuerint, et unus de illos alteri de sua portionem mentierit, ille, qui mentitus est, ad illum, cui mentivit, in duplo reddat.

Item alia. Quicumque homo alicui mancipium suum vendiderit peculium habente, liceat ipsum servum aut de peculium suum, aut de arteficio suo, de illum qui eum conparavit, redimere se potest;

---

k) *Seu.* Lege, *sui.*

et si dum in ipso servitio est, filium generaverit, ipsum filium emptor vindicavit.

Item alia. Mutus homo et emere et vindere potest; nam furiosus hoc est furiosus, qui multum senex est, qui ille qui in nimiam etatem est, iam nec emere nec vendere non potest.

XIV. *Intpr.* Quicumque homo . . . servum suum . . . hominem . . . qui eum . . . . testimoniaverit esse, si postea . . . . servus eum fugerit, qui eum . . . ravit, ille qui ipsum ser. . . . didit, et precium empto. . . . eddat, et si aliquid ipse . . . . vus de ipsius rem secum portaverit, ille qui eum vendidit, omnia emptori reddere cogatur.

Item alia. Terra quae homo comparat, aut qualecumque rem, ipsius esse debet, ad cuius nomen carta scripta fuerit; nam non ipsius, qui pro alterum precium dedit; et si ille qui precium dat, ipsum precium ei requirere voluerit, ad cuius nomen carta tulit, suum precium recipiat.

XV. *Item alia.* Qui pro qualecumque causa fideiussore receperit, si se ad ipsum fideiussorem tenere noluerit, illum si teneat ille qui ei debitor est; et postea nec illum fideiusso . . . . ., nec ipsius heredes exin . . . . nullatenus po . . . . .

XIV. *Item alia* . . . . state . . . . rentum voluntate . . . . nium se iungere non p. . . .

Item alia. Quicumque vir et mulier, qui in coniugium iuncti sunt, si ali. . de illis mentem suam perdiderit, aut furibundus fuerit, aut alias tales his similia causa; per hoc se dimittere non possunt, nisi tantum per illas causas se dimittere possunt, quae in superiori lege scriptae sunt.

Item alia. Si libertus suam patronam, aut patroni filiam in coniugium prehendere presumpserit, in carcere mittatur, aut in metallo deputetur.

XVII. *Item alia.* Quicumque homo, qui puella ad uxorem prehendere debet, et ad ipsum sponsum aliqua occasio talis advenerit, ut ipsa die ad ipsas nuptias esse non possint; sui parentes, vel sui amici . . . uella ad domum . . . . .

Cetera desunt.

QUAESTIONES AC MONITA

VETERUM IURISPERITORUM IN LEGES LANGOBARDICAS

Ex Codicibus Mss. Ambrosianae Bibliothecae.

Monitum. Cl. Muratorii.

In geminis Ambrosianis Codicibus Mss., Langobardicas Leges complectentibus, quos una cum editis contulere consilio meo coniunctissimi Palatini Socii, *et una cum eis* Philippus Argelatus, *praeponebantur Iuridica quaedam fragmenta, quorum pars aspectu primo e Legibus nunquam antea editis conflata videbatur. Ut illa sub oculis habui, innumeris, paene dixi, intermixta mendis, quibus Codices ii abundabant, intellexi non Leges illic haberi, sed Legum interpretationes, quaestiunculas, et monita, quae in suum, aut tironum usum Iurisperiti rudium seculorum scripta reliquerant. Neque haec abiicienda sum ratus. Nimia nobis dederunt, et adhuc dant e suo penu recentiores Legum periti; adeo vero pauca ex antiquis illis supersunt, ut vel eorum quisquilias servare, cunctorumque oculis supponere irridendum minime sit. En ergo, quae ex corruptis iis fragmentis secernere potui, atque intellexisse quodammodo mihi visus sum, emendatis dumtaxat manifestioribus erratis. Reliqua pro suo arbitrio corrigat Lector.*

Quaestio de Lege Romana.

Homo, qui ad Placitum wadiam dederit, et non habet fideiussores paratos, Comes comprehendat, et faciat mittere in carcerem; quia Lex Romana praecepit.

Si quis fideiussores non habuerit, sic debet iurare iuxta iudicatum: Post decessum ill. genitricis meae meum proprium esse debet, et malo ordine non devestivi. Tunc vadat ad certamen. Quod si utile fuerit, quod ipsa femina advestita fuerit, et alter ad captionem venerit, et sacramentum facere debeat: tunc dicta femina dicat, quia iuxta istud iudicatum investita fuit. Tamen non debet dicere proprium.

Supercessio *l*) Lege Salica. Si olim homo decesserit, et reliquerit filium et filiam, aequaliter succedant. Et si reliquerit filium et filiam,

---

l) Pro *Successio*, sive ordine succedendi. Vox insueta, et librario indoctissimo tribuenda.

et neptum filium de suo filio, aequaliter succedant. Si vero isti non fuerint, et reliquerit patrem, et matrem, ipsi succedant. Si autem non habuerit, et ille moriens reliquerit fratrem, vel sororem, sive sint germani, sive non, ipsi succedant. Si vero istos praedictos non habuerit, et habuerit amitam sororem de suo patre, ipsa succedat. Et si istam non habuerit, et habuerit sororem de sua matre, ipsa succedat. Quod si nullus de istis personis fuerint, tunc quicumque propinquus fuerit, masculus paterna generatione, ipse succedat. Sed alias feminas non vocamus ad supercessionem de homine Salico, nisi illas, quas supradiximus.

Supercessio Lege Romana. Si homo decesserit, et reliquerit filium, vel filiam, et neptum filium de suo filio, vel filiae, aequaliter succedant. Similiter omnes supercedant illi, qui de inferiori linea venerint, sive sint pronepotes, vel pronepotae, vel inde incoeperint, sive sint nati, antequam parens fuerit mortuus, sive sint posthumi, qui fuerint nati post decessum parentis. Quod si nulli de superiori linea fuerint, et habuerit patrem, et matrem, et fratrem germanum, et sororem germanam, omnes aequaliter supercedant. Et si habuerit tantum matrem, vel patrem, vel fratrem germanum, vel sororem germanam, et filium, vel filiam de alio fratre, vel sorore germana, similiter aequaliter succedant. Si vero reliquerit fratrem, vel sororem germanam, et frater, et soror germana, et frater, vel soror qui non sunt germani, supercedant. Si autem reliquerit fratrem, vel sororem, qui non sunt germani, et filium, vel filiam dicti fratris, aut dictae sororis, qui fuerint germani, frater vel soror germana succedant. Quod si reliquerit fratrem vel sororem germanam, aut filios, vel filias dicti fratris, vel sororis, qui fuerint similiter germani, aequaliter supercedant. Et si istos non habuerit, et habuerit avum, vel aviam, et patrem vel matrem, pater, vel mater supercedant, quia proximiores avo sunt. Quod si nullus de personis supradictis fuerit, tunc quicumque proximior fuerit, sive masculus, sive femina, sive de paterna generatione, sive de materna, ipse supercedat. Si vero fuerint parentes aequali gradu de paterna, et de materna generatione, aequaliter supercedant. Si autem fuerit plus propinquus de paterna, vel de materna generatione, is, qui fuerit proximior gradu, ipse supercedat, quia sic praecepit Lex Romana in Libro, qui nominatur *Novella*, quem egit Iustinianus Imperator temporibus suis.

Intentiones, unde per Leges potest haberi pugna.

Prima est, si alicui fuerit missum crimen, quod ipse infidelis Regi sit. Secunda, si homo clamaverit fornicari a muliere, quae in alterius mundio est, et perseveraverit in ipso malo. Tertia, si homo miserit crimen suae uxoris, quod tractasset in morte sua. IV. si homo miserit crimen alii de sua uxore, quod fornicasset cum ea. V. si quis miserit crimen suae mulieris, quod fornicasset cum alio. VI. si quis in alium miserit crimen de sua uxore, quod conversasset cum . . . . VII. si homo appellaverit alium argam, et perseveraverit in ipso malo. VIII. si quis appellaverit filium, quod pater eius fuisset debitor suus. IX. si surrexerit intentio inter creditorem, et debitorem, atque fideiussorem. X. si quis mallaverit alium de incendio, quasi ipse fecisset. XI. si homo mallaverit alium, quod ipse occidisset suum proprium Aldium per venenum. XII. si homo noluerit recipere rem intertiatam. XIII. si duo testimonia ad quamlibet rem dant testimonium, et discordant inter se. XIV. De charta falsa appellata, si voluerit ipse, qui appellavit falsam eam. XV. si quis appellaverit alium,

tatem, qua vocatur senectus, quae incipit LVIII. annis, per se pugnam facere non debeat, sed suum pugnatorem pro se mittere, ideo quia tantis viribus deficit. Ergo si virtus, id est firmitas corporis deficit, infirmus est.

Recordare: Si quis appellaverit aliud ad servitium, et ipse dixerit non servum esse, quod libera matre natus sit: iustum est, ut probet quod dicit. Et si ipse non potuerit probare, probet ipsum qui appellat. Et si non potuerit, laxet ipsum, et faciat finem. Et si ipse servus dedit wadia de probare, et non potuerit facere, quod liber sit, Comes debeat dare pro servo illius, qui appellat. Et si produxerit probare, et inter se discordaverint, unusquisque componat suum Widrigild, et ipse pro servo similiter fiat datus. Et si ipse, qui dicit esse suum dominum, non potuerit probare, nihil componat.

Si quis commendaverit aliquas res cuilibet servo, nesciente suo domino, et eos dominus libertaverit postea, et voluerit ipse, cuius res fuerint, appellare, dominus nihil ei reddat; nam ipse, cui res commendiderat, ipse rendat. Et si per consensum domini sui commendaverit, dominus respondeat.

Recordare, quoniam si servus ambulaverit a mansione alterius, et dixerit: *Homo ille mandat vobis domino meo, praesta talem rem*; et praestaverit, et ipse servus fugierit, et ipse qui servo res dederit, pulsaverit dominum: iustum est, dominus nihil ei rendat, nisi praebeat sacramentum, nec suae voluntatis, nec suae conscientiae eius fuisset, quod servus suus hoc malum fecisset, et fiat solutus. Et si voluerit, habet spatium ad requirendum eum habere.

Recordare. Si homo mundiaverit suam mundoaldam, et si aveneri ipsa moriens, iustum est, ita maritus succedat in totum, quod ei pertinuerit.

Recordare, quoniam si homo appellaverit alium, quod ipse devestisset de res immobiles, et ipse dixerit, quod de propinquo meo parente sint, si ipse decesserit absque filiis, filiabus, eo volo succedere: iustum est, nec refudat, nec pugnam facere inde, nec intromittat, nec intromisit. Et si dixerit, quod devestisset, et ipse dixerit, quod pertinet mihi per libellum, et ego tibi malo ordine non devestivi: iustum est, ut faciat pugnam.

Recordare. Si homo vendiderit suas res ad Presbyterum in eo tenore, ut ipse debeat usumfructum habere, et post eius decessum ad eius proprietatem debeat venire; et fuerit mortuus sine filiis et filiabus, aut non fecerit aliquid de ipsis rebus; iustum est, ita ipse Presbyter veniat ad proprietatem, quia non dederit aliis, et ipse in se retineat.

Iustum est, ut homo de adulterio natus, vivat qualem legem voluerit. Et si ipse mortuus fuerit sine filiis, et filiabus, aut sine testamento, iustum est, ut ipse qui plus propinquus fuerit, sive parte patris, sive parte matris, ipsi succedat. Quod si aequales parentes fuerint, similiter succedant.

HINCMARI REMENSIS

AD EPISCOPOS QUOSDAM FRANCIAE EPISTOLA DE ORDINE PALATII.

HINCMARUS EPISCOPUS

AC PLEBIS DEI FAMULUS.

I. Pro aetatis et sacri Ordinis antiquitate, posteriores tempore, boni et sapientes viri, rogatis exiguitatem meam, ut qui negotiis Ecclesiasticis et Palatinis, quando in amplitudine, et unitate regni prospere agebantur, interfui, et consilia, doctrinamque illorum, qui sanctam Ecclesiam in sanctitate et iustitia rexerunt, sed et eorum, qui soliditatem regni tempore superiore prosperius disposuerunt, audivi; quorum magisterio traditionem maiorum suorum didici: post obitum etiam Domini Hludouvici Imperatoris in eorum obsequio, qui pro filiorum eius tunc temporis Regum nostrorum concordia sategerunt, pro modulo meo frequentibus itineribus, verbis, et scriptis laboravi, ad institutionem istius iuvenis et moderni Regis nostri, et ad reerectionem honoris et pacis Ecclesiae, ac regni ordinem ecclesiasticum, et dispositionem domus regiae in sacro palatio, sicut audivi et vidi, demonstrem, quatenus in novitate sua ea doctrina imbuatur, ut in regimine regni Deo placere, et in hoc saeculo feliciter regnare, et de presenti regno ad aeternum valeat pervenire. Experimento quippe cognoscimus, quia vas novum, quo prius sapore et odore imbutum fuerit, illud in posterum diu retinebit, sicut et quidam sapiens dicit: *Quo semel est imbuta recens servabit odorem testa diu.* Et legimus, quomodo Alexander in pueritia sua habuit baiulum nomine Leonidem, citatis moribus, et incomposito incessu notabilem, quae puer, quasi lac adulterinum sugens, ab eo sumpsit. Unde in adulta aetate sapiens et rex fortis se ipsum reprehendebat, et vitare volebat: sed, ut legitur, cum omnia regna vicerit, in hoc se ipsum vincere non potuit.

II. Intellegat igitur Dominus Rex, ad quod officium est provectus, et obaudiat commonitionem atque comminationem Regis Regum dicentis ei cum aliis regibus: *Et nunc reges*, inquit, *intellegite, erudimini, qui iudicatis terram. Servite Domino in timore: et exultate ei cum tremore. Apprehendite disciplinam, ne quando irascatur Dominus, et pereatis de via iusta*: sicut multos hanc commonitio-

nem et comminationem neglegentes perisse legimus, audivimus, et etiam nostro tempore scimus. Obaudiat etiam sanctam scripturam sibi praecipientem: *Diligite iustitiam, qui iudicatis terram. Sentite de Domino in bonitate, et in simplicitate cordis quaerite illum, quia in malivolam animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis.*

III. Ego autem, et pro imposito ministerio, et pro bona et rationabili vestra iussione aggrediar exequi quod rogatis: non meo sensu, neque verbis meis, sed, ut praemisi, maiorum traditione, attendens dicentem Dominum ad prophetam. *Tu autem audiens nuntiabis eis ex me. Ex me*, inquit, et non ex te; quia, sicut ipse dicit: *Qui a semetipso loquitur, gloriam propriam quaerit.* Sancta scriptura in omni ordine et professione unicuique administratori praecipit, ut intellegat cuncta, quae ait. Quoniam si intellegit, administratio, quam gerit, unde exordium caepit, sollicitius satagit, ut de administrationis talento sibi credito rationem redditurus. *Omnes enim adstabimus ante tribunal Christi, ut referat unus, quisque quae per corpus gessit, sive bonum, sive malum.* Non audiat a iusto iudice, quod Dominus in Evangelio servo malo et pigro responsurum se fatetur, sed audire mereatur: *Euge serve bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam, intra in gaudium domini tui.*

IV. Legimus in sancta Scriptura veteris testamenti, quia David rex simul et propheta praefigurans Dominum nostrum Iesum Christum, qui solus rex simul et sacerdos fieri potuit,. duos in sacerdotibus Ordines constituit: in summis, videlicet, Pontificibus, et in minoris ordinis sacerdotibus, qui nunc presbyteratus funguntur officio: ea videlicet provisione, ut dum quilibet Pontificum vita decederet, quicunque sacerdotum optimus putaretur ei in Pontificatum succederet. Et in novo testamento Dominus noster Iesus Christus de multitudine discipulorum suorum, sicut in Evangelio legimus, duodecim elegit, quos et Apostolos nominavit. Horum in Ecclesia locum tenent Episcopi, sicut sacra Scriptura, et Catholici Doctores ostendunt. Designavit etiam et alios LXXII. qui sub duodecim Apostolis figuram presbyterorum, idest, secundi ordinis sacerdotum praemonstraverunt, ut decedentibus Episcopis, de his secundi et inferiores ordinis sacerdotibus secundum sacros canones spiritu Dei conditos, et totius mundi reverentia consecratos ad summi sacerdotii apicem loco decessorum Episcoporum provehantur, sicut sacra Scriptura Actuum Apostolorum patenter ostendit, dicente Petro ad confratres suos, quando Iudas, qui connumeratus fuerat in ordine Apostolorum, et sortitus sortem ministerii Apostolatus, abiit in locum suum, *Oportet*, inquiens, *ex his viris, qui nobiscum congregati sunt in omni tempore, quo intravit et exivit inter nos Dominus* Iesus *testem resurrectionis eius nobiscum fieri unum ex istis.* Et venit electio divina super Mathiam, qui annumeratus est cum undecim Apostolis.

V. Et in sacra Regum historia legimus, quia Principes sacerdotum quando sacra unctione reges in regnum sacrabant, coronam significantem victoriam ponentes super capita eorum, legem in manum eius dabant, ut scirent, qualiter seipsos regere, et pravos corrigere, et bonos in viam rectam deberent dirigere. Unde sicut B. Papa Gelasius ad Anastasium Imperatorem ex sacris Scripturis demonstrat: et in his, quae nuper apud martyrium sanctae Macrae in Synodo gesta sunt, continetur: duo sunt, quibus principaliter, una cum specialiter cuiusque

curae subiectis, mundus hic regitur; auctoritas sacra Pontificum, et Regalis potestas: in quibus personis, sicut ordinum sunt divisa vocabula, ita sunt et divisa in unoquoque ordine ac professione ordinationum officia. Diligenter igitur quisque debet in ordine et professione sua, quo nomine censetur, attendere, et magnopere providere, ne a nomine discordet officio. *Primum namque*, ut B. Cyprianus dicit, *ab Episcopo, quid sui nominis dignitas teneat, inquiratur: quoniam Episcopus, cum graecum nomen sit, speculator interpretatur. Quare vero speculator ponitur, et quid a speculatore requiratur, Dominus ipse denudat, cum sub Ezechielis prophetae persona Episcopo officii sui rationem denunciat, ita inquiens. Speculatorem dedite domui Israhel.* Speculatoris officium est, ut commisso sibi populo, exemplo et verbo, qualiter vivere debeat, incessanter annuntiet: sicut de Christo, qui sequi se, id est, imitari praecipit, scriptum est: *Quae capit* Iesus *facere et docere*: et sic vitam ac mores sibi commissorum speculetur, attendere: et postquam attenderit, sermone, si poterit, et actu corrigere: et si non poterit, iuxta Evangelicam regulam scelerum operarios debet declinare.

VI. Et Rex in semetipso nominis sui dignitatem custodire debet. Nomen enim regis intellectualiter hoc retinet, ut subiectis omnibus rectoris officium procuret. Sed qualiter alios corrigere poterit, qui proprios mores, ne iniqui sint, non corrigit? quoniam iustitia Regis exaltatur solium, et veritate solidantur gubernacula populorum. Quae vero sit iustitia regis, idem B. Cyprianus in nono abusionis gradu sufficientissime monstrat.

VII. Habet quippe Ordo sacerdotalis leges divinitus promulgatas, qualiter quisque ad culmen regiminis, videlicet, Episcopatus venire debeat, atque ad hoc recte perveniens, qualiter vivat; et bene vivens, qualiter doceat, et recte docens infirmitatem suam quotidie quanta consideratione cognoscat: qualiter etiam ministros sibi subpositos regere debeat; quam pura etiam intentione sacros Ecclesiasticos ordines dispensare: et qua discretione ligare vel solvere subditos debeat. De quibus legibus in eisdem scriptum est ita. *Nulli sacerdoti suos liceat Canones ignorare, nec quicquam facere, quod patrum possit regulis obviare. Quia non minus in sanctarum traditionum delinquitur sanctiones, quam in ipsius Domini iniuriam prosilitur.* Quod tale est, quia, ut sacra monstrat auctoritas, cognata sunt Schisma et heresis, ac si aliis verbis dicatur. Non minus Schismaticus delinquit, cum praevaricatione sanctarum regularum per contemptum se ab unitate sanctae Ecclesiae, quae corpus Christi est, dividit, quam haereticus, qui de Deo, capite videlicet ipsius Ecclesiae, male sentit.

VIII. Et sicut dictum est de legibus Ecclesiasticis, quod nulli sacerdoti suos liceat canones ignorare, nec quicquam facere, quod Patrum possit regulis obviare: ita legibus sacris decretum est, ut leges nescire nulli liceat, aut quae sunt statuta, contemnere. Cum enim dicitur, nulli liceat leges nescire, vel quae sunt statuta, contemnere, nulla persona in quocunque ordine mundano excipitur, quae hac sententia non constringatur. Habent enim Reges et Reipublicae ministri leges, quibus in quacumque provincia degentes regere debent. Habent capitula Christianorum Regum ac progenitorum suorum, quae generali consensu fidelium suorum tenere legaliter promulgaverunt. De quibus B. Augustinus dicit, quia *licet homines de his iudicent, cum eas instituunt, tamen cum fuerint institutae atque firmatae, non licebit iudicibus de ipsis iudicare, sed secundum ipsas.*

IX. Multo minus autem Regi vel cuilibet in quocunque ordine contra leges divinas licet agere per contemptum. Unde Principi terrae magnopere providendum atque cavendum est, ne in his Deus offendatur, per quos religio Christiana consistere debet, et caeteri ab offensione salvari. Et ideo, quia res Ecclesiasticas divino iudicio tuendas et defensandas suscepit consensu eius electione Cleri ac plebis, et approbatione Episcoporum provinciae, quisque ad Ecclesiasticum regimen absque ulla venalitate provehi debet: quia, sicut Dominus in Evangelio dicit: *qui non intrat per ostium in ovile ovium, sed ascendit aliunde, ille fur est et latro.* Ecclesiasticis regulis sine difficultate omnimodis debet favere, si non vult Regem regum offendere. Et sicut Episcopi ac Rex providere debent, ut nullius rei intuitu eligatur Episcopus, nisi Dei solius, id est, non pro aliquo munere dationis, nec pro aliquo obsequio humano, vel propinquitate consanguinitatis, seu amicitia, vel servitio temporali, aut aliqua occasione, quae contraria esse possit veritati, aut divinae auctoritati: ita Rex custodire debet, sicut S. Augustinus demonstrat, ne muneribus, vel blanditiis cuiusquam scelerati pelliciatur, et adulationibus decipiatur: nec quibuscunque propinquitatis necessitudinibus coniunctis contra Deum, sanctamque Ecclesiam atque Rempublicam perverse agentibus affectu carnali parcat, dicente Dei spiritu per David prophetam: *Nonne eos, qui oderunt te Deus oderam, et super inimicos tuos tabescebam? Perfecto odio oderam illos, inimici facti sunt mihi.* Inimicos enim Dei perfecto odio odisse est, *ad quod facti sunt diligere et quod faciunt increpare, mores pravorum premere, vitae prodesse.*

X. Tales etiam Comites, et sub se iudices constituere debet, qui avaritiam oderint, et iustitiam diligant: et sub hac conditione suam administrationem peragant, et sub se huiusmodi ministeriales substituant. Et quicunque in omni ordine et professione in dominatione constituuntur, et Domini appellantur, sicut S. Cyprianus in sexto abusionis gradu demonstrat, *dominationis virtutem auctore et cooperatore Domino teneant: quia nihil proficit dominandi habere potestatem, si Dominus ipse non habeat et virtutis rigorem. Sed hic virtutis rigor non tam exteriori fortitudine, quae in ipsa saecularibus Dominis necessaria est, indiget, quam animi interiori fortitudine bonis moribus exerceri debet: saepe enim dominandi per animi neglegentiam perditur fortitudo: Tria ergo necessaria hos qui dominantur habere oportet: terrorem scilicet, et ordinationem, et amorem. Nisi enim ametur Dominus pariter et metuatur, ordinatio minime constare illius potest. Per beneficia ergo et affabilitatem procuret ut diligatur, et per iustas vindictas, non propriae iniuriae, sed legis Dei, studeat ut metuatur. Propterea quoque, dum multi pendent in eo, ipse Deo adhaerere debet, qui illum in ducatum constituit, qui ad portanda multorum onera ipsum veluti fortiorem solidavit. Paxillus enim nisi bene forte firmetur, et alicui fortiori adhaereat, omne quod in eo pendet, cito labitur, et ipse solutus a rigore suae firmitatis cum oneribus ad terram delabitur. Sic et Princeps nisi suo conditori pertinaciter adhaeserit, et ipse, et omne quod continet, cito deperit. Et sciat, quod sicut in principatu hominum primus constitutus est, ita quoscunque peccatores sub se in praesenti habuit, nisi se et illos correxerit, supra se modo implacabili in illa futura poena habebit.*

XI. In memoratis namque gestis apud Martyrum S. Macrae, et de his, quae ad sanctae Ecclesiae, ac rectorum ipsius honorem et vigorem, et de his quae ad Regis et Regni soliditatem atque curam pertinent; nec non et de domus regiae dispositione ex Catholicorum,

secundum sanctarum scriptuarum tramitem, promulgationibus, atque ex Christianorum Regum constitutionibus per capitula breviter ac salubriter, si teneantur et exequantur, collecta continentur. Veruntamen quia Samaritanus, verus videlicet custos humani generis stabulario, id est, Pontificali ordini, cuius curae vulneratum quemque commiserat, ad sanandum dans duos denarios, vetus scilicet ac novum testamentum, dixit, *Quod super erogaveris, ego cum rediero reddam tibi:* eisdem gestis velut ex supererogatione, quae praemissa sunt in hoc opusculo, et quae sequentur adiicere studeo.

XII. Adalhardum senem et sapientem Domni Caroli Magni Imperatoris propinquum, et monasterii Corbeiae abbatem inter primos consiliarios primum in adolescentia mea vidi. Cuius libellum de ordine Palatii legi, et scripsi, in quo inter caetera continetur: duabus principaliter divisionibus totius regni statum constare, anteposito semper et ubique omnipotentis Dei iudicio. Primam videlicet divisionem esse dicens, qua assidue et indeficienter Regis Palatium regebatur et ordinabatur. Alteram vero, qua totius regni status secundum suam qualitatem studiosissime providendo servabatur.

XIII. In prima igitur dispositione Regis palatium in ornamento totius palatii ita ordinandum erat. Anteposito ergo Rege et Regina cum nobilissima prole sua, tam in spiritalibus, quam et in secularibus, atque corporalibus rebus per hos ministros omni tempore gubernabatur, videlicet per Apocrisiarium, id est, responsalem negotiorum Ecclesiasticorum; cuius ministerium ex eo tempore sumpsit exordium, quando Constantinus Magnus Imperator Christianus effectus propter amorem et honorem sanctorum Apostolorum Petri et Pauli, quorum doctrina ac ministerio ad Christi gratiam baptismatis Sacramenti pervenit, locum et sedem suam, urbem scilicet Romanam, Papae Silvestro edicto privilegii tradidit, et sedem suam in civitate sua, quae antea Byzantium vocabatur, nominis sui civitatem ampliando aedificavit: et sic responsales tam Romanae sedis, quam et aliarum praecipuarum sedium in palatio pro Ecclesiasticis negotiis excubabant.

XIV. Aliquando per Episcopos, aliquando vero per Diaconos Apostolica sedes hoc officio fungebatur. Quo officio B. Gregorius in Diaconi Ordine functus fuit, et ex aliis praecipuis sedibus per Diaconos id officium exequebatur, sicut sacri canones iubent. Et in his cisalpinis regionibus postquam Hludowicus praedicatione B. Remigii ad Christum conversus, et ab ipso cum tribus millibus Francorum in vigilia sancti Pascha baptizatus extitit, per successiones Regum sancti Episcopi ex suis sedibus, et tempore competenti palatium visitantes vicissim hanc administrationem disposuerunt. A tempore vero Pippini et Caroli interdum per presbyteros, interdum per Episcopos regia voluntate, atque Episcopali consensu per Diaconos, vel Presbyteros magis, quam per Episcopos hoc officium executum extitit: quia Episcopi continuas vigilias supra gregem suum debent assidue exemplo et verbo vigilare, et non diutius secundum sacros canones a suis abesse parrochiis.

XV. Neque iuxta decreta ex sacris canonibus promulgata B. Gregorii, praetoria, quae nunc regia, et usitatius palatia nominantur, debent inutiliter observare ne incurrant iudicium, ut contra placita canonum sibi in ordinatione sua tradita facientes ipsi sibi honore privent ecclesiastico. Et, ut de licitis exemplo ponamus, et de inlicite usurpatis non taceamus: tempore Pippini et Caroli hoc ministerium consensu episcoporum per Fulradum presbyterum; tempore etiam Caroli per Engelramnum et Hildiboldum episcopos; tempore denique Hludo-

WICI per Hilduinum presbyterum, et post eum per Fulconem item presbyterum, deinde per Diogonem episcopum extitit hoc ministerium executum.

XVI. APOCRISIARIUS autem quem nostrates Capellanum vel Palatii Custodem appellant, omnem clerum Palatii sub cura et dispositione sua regebat. Cui sociabatur summus Cancellarius, qui a secretis olim appellabatur, erantque illi subiecti prudentes et intelligentes ac fideles viri, qui praecepta regia absque immoderata cupiditatis venalitate scriberent, et secreta illis fideliter custodirent. Post eos vero sacrum Palatium per hos ministros disponebatur: per Camerarium videlicet et comitem Palatii, Senescalcum, Buticularium, Comitem stabuli, Mansionarium, Venatores principales quatuor, Falconarium unum.

XVII. ET quamvis sub ipsis aut ex latere eorum alii ministeriales fuissent, et ostiarius, sacellarius, dispensator, scapoardus, et quorumcunque ex eis iuniores, aut Decani fuissent, vel etiam alii ex latere, sicut bersarii, veltrarii, beverarii, vel si qui adhuc supererant: veruntamen, quamvis et ipsi singuli iuxta suam qualitatem ad hoc intenti essent, non tamen ad eos, sicut ad caeteros principaliter, ut subter insertum est, totius regni confaederatio in maioribus vel minoribus, singulis quibusque quotidianis necessitatibus occurrentibus cum Palatio conglutinabantur: sed nec ipsi superiores omnes aequaliter propter ministeriorum diversitatem, qualitatem, vel convenientiam prodesse poterant: cum tamen nullus se propter fidei servandam veritatem regis et regni, ut praedictum est, subtrahere potuisset, vel etiam voluisset. De quorum personis vel ministeriis, quamquam plura sint, quae dicantur, haec tamen praecipue habebantur.

XVIII. INPRIMIS, ut iuxta cuiuscunque ministerii qualitatem vel quantitatem minister, nobili corde et corpore constans, rationabilis, discretus, et sobrius eligeretur: sed nec illa sollicitudo deerat, ut, si fieri potuisset, sicut hoc regnum Deo auctore ex pluribus regionibus constat, ex diversis etiam eisdem regionibus, aut in primo, aut in secundo, aut etiam in quolibet loco idem ministri eligerentur, qualiter familiarius quaeque regiones palatium adire possent, dum suae genealogiae vel regionis consortes in palatio locum tenere cognoscerent.

XIX. HIS ita breviter de eligendis et constituendis ministris praedictis: nunc ad eorundem ministrorum et ministrationum ordinem qualiter currebant, veniendum est. Nam quamvis praefati ministri, unusquisque de suo ministerio, non sub alio vel per alium, nisi per se ipsum, solum Regem, vel quantum ad Reginam, vel gloriosam prolem Regis respiciebant, caput ponerent: non tamen omnes aequaliter de caeteris rebus, vel caeterorum necessitatibus Regem adibant, sed mensura sua quisque contentus erat, et ubi, vel ubi ratio poscebat, solatium alterius requirebat. E quibus praecipue duo, id est, Apocrisiarius, qui vocatur apud nos Capellanus, vel Palatii custos, de omnibus negotiis Ecclesiasticis, vel ministris Ecclesiae; et comes Palatii de omnibus saecularibus causis, vel iudiciis suscipiendi curam instanter habebant: ut nec Ecclesiastici, nec saeculares prius Domnum Regem, absque eorum consultu inquietare necesse haberent, quousque illi praeviderent, si necessitas esset, ut causa ante Regem merito venire deberet. Si vero secreta esset causa, quamprius congrueret Regi, quam cuiquam alteri dicere, eundem dicendi locum eidem ipsi praepararent introducto prius Rege, ut hoc iuxta modum personae, vel honorabiliter, vel patienter, vel etiam misericorditer susciperet

XX. Apocrisiarius quidem de omni Ecclesiastica religione vel ordine, nec non etiam de Canonicae vel Monasticae altercatione, seu quaecunque Palatium adibant pro Ecclesiasticis necessitatibus sollicitudinem haberet: et ea tantummodo de externis Regem adirent, quae sine illo plenius definiri non potuissent. Caeterum, ut non solum de his, quae ad eos specialiter de omni ornamento vel officio Ecclesiastico infra palatium agenda pertinebant, verum quoque et omnem consolationem spiritalem, sive consilium totius Palatii quicunque quaereret, apud eum, ut necesse erat, fideliter inveniret: et qui non quaereret et tamen ipse apud aliquem necessarium esse sentiret, iuxta personae qualitatem, et a perverso sensu vel opere retrahere, et ad viam salutis convertere studeret. Et caetera spiritualia, quaecunque palatio, tam ab assidue conversantibus, quamque et a supervenientibus, sive secundum Deum, sive secundum saeculum, ut providerentur, et praeviderentur, erant necessaria, quae enumerare longum est, ad eius specialiter curam pertinebant. Non ita, ut aliter ullus, sive Palatinus, sive externus superveniens, sapientia et vera devotione per Dei gratiam illuminatus, tale aliquid minime ageret: sed maxime consuetudo erat, ut aut cum eodem Apocrisiario pariter aut certe per eius consilium quod erat agendum ageret, ne forte quid minus utile aut indignum Regi subriperet.

XXI. Comitis autem Palatii, inter caetera paene innumerabilia, in hoc maxime sollicitudo erat, ut omnes contentiones legales, quae alibi ortae propter aequitatis iudicium Palatium aggrediebantur, iuste ac rationabiliter determinaret; seu perverse iudicata ad aequitatis tramitem reduceret, ut et coram Deo propter iustitiam, et coram hominibus propter legum observationem cunctis placeret. Si quid vero tale esset, quod leges mundanae hoc in suis diffinitionibus statutum non haberent, aut secundum gentilium consuetudinem crudelius sancitum esset, quam Christianitatis rectitudo, vel sancta auctoritas merito non consentiret, hoc ad Regis moderationem perduceretur, ut ipse cum his, qui utramque legem nossent, et Dei magis, quam humanarum legum statuta metuerent, ita decerneret, ita statueret, ut ubi utrumque servari posset, utrumque servaretur: sin autem lex saeculi merito comprimeretur, iustitia Dei conservaretur.

XXII. De honestate vero Palatii, seu specialiter ornamento regali, nec non et de donis annuis militum, absque cibo et potu, vel equis, ad Reginam praecipue, et sub ipsa ad Camerarium pertinebat: et secundum cuiusque rei qualitatem ipsorum sollicitudo erat, ut tempore congruo semper futura prospicerent, ne quid, dum opus esset, ullatenus opportuno tempore defuisset. De donis vero diversarum Legationum ad Camerarium aspiciebat; nisi forte iubente Rege tale aliquid esset, quod Reginae ad tractandum cum ipso congrueret. Haec autem omnia, et his similia eo intendebant, ut ab omni sollicitudine domestica vel Palatina, in quantum rationabiliter et honeste esse poterat, Domnus Rex omnipotenti Deo spem suam indesinenter committens ad totius regni statum ordinandum, vel conservandum animum semper suum promptum haberet.

XXIII. Ad tres autem ministeriales, Senescalcum, Buticularium et Comitem stabuli secundum uniuscuiusque ministerii qualitatem vel quantitatem pertinebat, ut cum communi consensu de suo quisque ministerio admonendi non essent segnes, ut quanto eius esse potuisset, omnes actores Regis praescirent, ubi vel ubi Rex illo vel illo tempore, tanto vel tanto spacio manere debuisset, propter adductionem

vel praeparationem: ne forte tarde scientes, dum inopportuno tempore, vel cum nimia festinatione exigeretur, familia regalis per negligentiam sine necessitate opprimeretur. Quae videlicet cura, quanquam ad Buticularium, vel ad Comitem stabuli pertineret, maxima tamen cura ad Senescalcum respiciebat, eo quod omnia caetera, praeter potus vel victus caballorum ad eundem Senescalcum respiceret. Inter quos etiam et Mansionarius intererat, super cuius ministerium incumbebat, sicut et nomen eius indicat, ut in hoc maxime sollicitudo eius intenta esset, ut tam supradicti Actores, quamque et susceptores, quo tempore ad eos illo vel illo in loco Rex venturus esset, propter mansionum praeparationem, ut opportuno tempore praescire potuissent: ne aut inde, tarde scientes, propter afflictionem familiae importuno tempore peccatum, aut hi propter non condignam susceptionem, ac si bene noluissent, cum certe non volendo, sed non valendo offensionem incurrerent.

XXIV. Similiter quoque Venatores, et quintus Falconarius cum eadem unanimitate secundum temporis qualitatem admonere studebant, qualiter ea, quae ad singulorum ministeriorum curam pertinebant, ut opportuno tempore, et non tarde consideraretur, quando tanti vel quando tanti, quando toti, et quando nulli, aut in palatio retinerentur, aut more solito foris nutriendi usque ad tempus mitterentur[1], aut tempore congruo per denominata loca venandi causa pariter et nutriendi disponerentur. Sed et hoc et illud, id est, et intra et extra palatium, ita semper cum mensura et ratione ordinaretur, ut quantum prodesset, esset, et quantum non prodésset, non esset; quia in ipsis ministeriis non sic facile certus numerus, aut hominum, aut canum, aut avium diffiniri potest: ideo in ipsorum arbitrio manebat, quanti et quales essent. Sensus autem in his omnibus talis erat, ut nunquam Palatio tales vel tanti deessent ministri, propter has praecipue inter caeteras necessitates, vel honestates.

XXV. Primo, ut, sive generaliter maioribus, sive specialiter vel singulariter quibusque minoribus recedentibus omni tempore et multitudine congrua, sine qua rationabiliter et honeste esse non posset, semper esset ornatum palatium, et consiliariis condignis nunquam destitutum fuisset. Et, ut qualiscunque Legatio, sive speculandi, sive etiam subdendi gratia veniret, qualiter omnes quidem honeste suscipi potuissent. Deinde primus consilii rectitudinem, secundus misericordiae et benignitatis consolationem, tertius vero versutiae seu temeritatis sermo referret medicinam. Et ut ex quacumque parte totius Regni, quicumque desolatus, orbatus, alieno aere oppressus, iniuste calumnia cuiusque suffocatus, seu caetera his similia, quae nunc enumerare perlongum est; maxime tamen de viduis, et orphanis, tam seniorum quamque et mediocrium, uniuscuiusque secundum suam indigentiam, vel qualitatem, Dominorum vero misericordiam et pietatem semper ad manum haberet, per quem singuli ad pias aures Principis perferre potuissent.

XXVI. Similiter, qui propter diutinum servitium digni erant, ut remunerari debuissent, et locus talis occurrebat, ubi ex praedictis indigentibus nemo sine mensura destitueretur, similiter secundum eorum qualitatem ad memoriam Principum revocarentur; non tam ipsis urgentibus, quam eorum, de quibus supra dictum est, fidem et debitum exigentibus, ut in eis id fieret. Primo propter quod cum iustitia et misericordia Deo placeret. Deinde in militia remanentibus certissimam fideliter serviendi fidem et constantiam ministrarent. Deinde ut etiam

longe positis per totius Regni ambitum laetitiam et gaudium demonstrarent. Et si aliquis ex ministerialibus vel consiliariis decedebat, loco eius congruus et utilis restituebatur.

XXVII. Et ut illa multitudo, quae in palatio semper esse debet, indeficienter persistere posset, his tribus ordinibus fovebatur. Uno videlicet, ut absque ministeriis expediti milites, anteposita Dominorum benignitate et sollicitudine, qua nunc victu, nunc vestitu, nunc auro, nunc argento, modo equis, vel caeteris ornamentis, interdum specialiter, aliquando prout tempus, ratio, et ordo condignam potestatem administrabat, saepius porrectis: in eo tamen indeficientem consolationem, nec non ad regale obsequium inflammatum animum ardentius semper habebant: quod illos praefati Capitanei ministeriales certatim de die in diem, nunc istos, nunc illos ad mansiones suas vocabant, et non tam gulae voracitate, quam verae familiaritatis, seu dilectionis amore, prout cuique possibile erat, impendere studebant: sicque fiebat, ut rarus quisque infra hebdomadam remaneret, qui non ab aliquo huiusmodi studio convocaretur.

XXVIII. Alter Ordo per singula ministeria discipulis congruebat, qui Magistro suo singuli adhaerentes, et honorificabant et honorificabantur, locisque singuli suis, prout opportunitas occurrebat, ut a Domino videndo vel alloquendo consolarentur. Tertius ordo item erat, tam maiorum, quam minorum in pueris, vel vasallis, quos unusquisque prout gubernare et sustentare absque peccato, rapina videlicet vel furto poterat, studiose habere procurabant. In quibus, scilicet, denominatis ordinibus, absque his, qui semper eundo et redeundo palatium frequentabant, erat delectabile, quod interdum et necessitati, si repente ingrueret, semper sufficerent: et tamen semper, ut dictum est, maior pars illius propter superius commemoratas benignitates, cum iucunditate et hilaritate prompta, et alacri mente persisterent.

XXIX. Secunda Divisio est, qua totius Regni status, anteposito, sicuti semper et ubicumque omnipotentis Dei iudicio, quantum ad humanam rationem pertinebat, conservari videbatur, haec est. Consuetudo autem tunc temporis talis erat, ut non saepius, sed bis in anno placita duo tenerentur. Unum, quando ordinabatur status totius Regni ad anni vertentis spacium, quod ordinatum nullus eventus rerum, nisi summa necessitas, quae similiter toto Regno incumbebat, mutabatur. In quo placito generalitas universorum maiorum tam clericorum, quam laicorum conveniebat. Seniores, propter consilium ordinandum: minores, propter idem consilium suscipiendum, et interdum pariter tractandum, et non ex potestate, sed ex proprio mentis intellectu vel sententia confirmandum.

XXX. Caeterum autem propter dona generaliter danda, aliud placitum cum senioribus tantum et praecipuis Consiliariis habebatur: in quo iam futuri anni status tractari incipiebatur, si forte talia aliqua se praemonstrabant, pro quibus necesse erat praemeditando ordinare, si quid mox transacto anno priore incumberet, pro quo anticipando aliquid statuere aut providere necessitas esset: verbi gratia, si inter Marchisos in qualibet regni parte ad aliud tempus dextrae datae fuissent, quid mox post dextras exactas agendum esset, utrum renovandae, an finiendae essent. Iuxta, caeterarum partium imminentibus rixa et pace, ut secundum id, quod tunc temporis ratio poscebat, (si ex una parte hinc aut inde vel facienda vel toleranda inquietudo necessario incumbebat) ex aliis partibus tranquillitas ordinaretur.

Et cum ita per eorundem seniorum consilium, quid futuri temporis actio vel ordo agendi posceret, a longe considerarent: et cum inventum esset, sub silentio idem inventum consilium, ita funditus ab omnibus alienis incognitum usque ad aliud iterum secundum generale placitum, ac si inventum vel a nullo tractatum esset, maneret, ut si forte tale aliquid, aut infra, aut extra regnum ordinandum esset, quod praescientia quorundam, aut destruere, aut certe inutile reddere, aut per aliquam diversam astutiam laboriosius faciendum convertere voluisset, hoc nullatenus facere potuisset. In ipso autem placito, si quid ita exigeret, vel propter satisfactionem caeterorum seniorum, vel propter non solum mitigandum, verum etiam accendendum animum populorum, ac si ita prius exinde praecogitatum nihil fuisset, ita nunc a novo, consilio et consensu illorum et inveniretur, et cum magnanimis ordo Domino duce perficeretur. Ita autem anno priore terminato, praefato modo ordinaretur et de secundo.

XXXI. Consiliarii autem, quantum possibile erat, tam clerici quam laici, tales eligebantur, qui primo secundum suam quisque qualitatem, vel ministerium Deum timerent, deinde talem fidem haberent, ut excepta vita aeterna nihil Regi et Regno praeponerent: non amicos, non inimicos, non parentes, non munera dantes, non blandientes, non exasperantes, non sophistice vel versute, aut secundum sapientiam solummodo huius saeculi, quae inimica est Deo, sapientes, sed illam sapientiam et intelligentiam scientes, qua illos, qui in supradicta humana astutia fiduciam suam habuissent, pleniter per iustam et rectam sapientiam non solum reprimere, sed funditus opprimere potuissent. Electi autem consiliarii una cum Rege hoc inter se principaliter constitutum habebant, ut quicquid inter se familiariter locuti fuissent, tam de statu Regni, quamque et de speciali cuiuslibet persona, nullus sine consensu ipsorum cuilibet domestico suo, vel cuicunque alteri prodere debuisset, secundum hoc, quod res eadem sive die, sive duobus sive amplius, seu annum, vel etiam in perpetuo celari, vel sub silentio manere necesse fuisset: quia saepe in tali tractatu de qualibet persona, talis interdum propter communem utilitatem agendam vel cavendam sermo procedit, qui ab eo cognitus, aut valde turbat, aut quod magis est in desperationem trahit, vel, quod gravissimum est, in infidelitatem convertit, et ab omni profectu, quem fortasse multipliciter exercere potuit, inutilem reddit, cum tamen nihil ei obesset, si eundem sermonem minime sciret. Quale de homine uno, tale de duobus, tale de centum, tale de maiori numero, vel etiam de progenie una, vel una qualibet simul provincia, si magna cautela non fuerit, fieri poterit.

XXXII. Apocrisiarius autem, id est, Capellanus, vel Palatii Custos, et Camerarius semper intererant: et idcirco cum summo studio tales eligebantur, aut electi instruebantur, qui merito interesse potuissent: sed et de caeteris ministerialibus, qui talem se ostendebat, ut ad hoc vel presens, vel futurus, nunc discendo, postmodum vero consiliando loco eorundem honorifice substitui potuisset, cum summa intentione mentis, intendendo singulis quae agebantur interesse iubebatur, salvans credita, discens incognita, retinens ordinata et constituta, ut si forte tale aliquid extra aut infra regnum oriretur, aut inperatum, et ideo non praemeditatum nunciaretur, (rarius tamen necesse esset, ut consilium altius tractaretur; et tamen tempus aptum non esset, in quo praefati Consiliarii convocarentur), ipsi Palatini per misericordiam Dei ex eorum assidua familiaritate, tam in publicis consiliis quamque ex domestica in hac parte allocutione, responsione,

et consultatione, studium haberent, prout tunc rei vel temporis qualitas exigebat, aut consilium pleniter dare, quid fieret, aut certe quomodo ad praefinita tempora cum consilio, et absque ullo detrimento res eadem expectari vel sustentari potuisset. Haec de maioribus.

XXXIII. De minoribus vero, vel proprie Palatinis, ita ut diximus, non generaliter ad Regnum pertinentibus, sed specialiter ad personas quasque respicientibus, quae specialiter Palatio imminebant, cum eis dominus rerum ita inconfuse ordinare potuisset, ut exinde non solum detrimentum ullum oriretur, verum etiam ortum, aut imminens utiliter aut mitigari, aut funditus extingui, aut etiam evelli potuisset. Si vero talis esset causa, ut velocitati immineret, et tamen aliquatenus usque ad generale placitum quoquo pacto sustentari, vel sine peccato, aut sine contumelia potuisset, ipsi modum eiusdem sustentationis ex praedicto maiori usu consilium dandi scirent, et sapientiam priorum imitati placite Deo, et utiliter Regno interim dare potuissent. Praefatorum autem Consiliariorum intentio, quando ad palatium convocabantur, in hoc praecipue vigebat, ut non speciales, vel singulares quascunque vel quorumcumque causas, sed nec etiam illorum, qui pro contentionibus rerum aut legum veniebant, ordinarent, quousque illa, quae generaliter ad salutem, vel statum Regis et Regni pertinebant Domino miserante ordinata habuissent. Et tunc demum, si forte tale aliquid Domno rege praecipiente reservandum erat, quod sine eorum certa consideratione determinari a Comite Palatii, vel a caeteris, quibus congruebant, non potuisset.

XXXIV. Proceres vero praedicti, sive in hoc, sive in illo praefato placito, quin et primi Senatores Regni, ne quasi sine causa convocari viderentur, mox auctoritate regia per denominata et ordinata capitula, quae vel ab ipso per inspirationem Dei inventa, vel undique sibi nuntiata post eorum abscessum praecipue fuerant, eis ad conferendum, vel ad considerandum patefacta sunt. Quibus susceptis interdum die uno, interdum biduo, interdum etiam triduo, vel amplius, prout rerum pondus expetebat accepto ex praedictis domesticis palatii missis intercurrentibus, quaeque sibi videbantur interrogantes, responsumque recipientes, tam diu ita nullo extraneo appropinquante, donec res singulae ad effectum perductae gloriosi Principis auditui in sacris eius obtutibus exponerentur, et quicquid data a Deo sapientia eius eligeret, omnes sequerentur. Ecce sicut de uno, ita de duobus, vel quotquot essent capitulis agebatur, quousque omnia Deo miserante illius temporis necessaria expolirentur.

XXXV. Interim vero, quo haec in Regis absentia agebantur, ipse Princeps reliquae multitudini in suscipiendis muneribus, salutandis proceribus, confabulando rarius visis, compatiendo senioribus, congaudendo iunioribus, et caetera his similia tam in spiritalibus, quamque et in saecularibus occupatus erat: ita tamen, ut quotienscunque segregatorum voluntas esset, ad eos veniret, similiter quoque quanto spatio voluissent cum eis consisteret, et cum omni familiaritate, qualiter singula reperta habuissent, referrebant, quantaque mutua hinc et inde altercatione vel disputatione, seu amica contentione decertassent, apertius recitabant. Sed nec illud praetermittendum, quomodo si tempus serenum erat, extra, sin autem, intra diversa loca distincta erant, ubi et hi abundanter segregati semotim, et caetera multitudo separatim residere posuissent, prius tamen ceterae inferiores personae interesse minime potuissent. Quae utraque tamen Seniorum susceptacula sic in duobus divisa erant, ut primo omnes Episcopi,

Abbates, vel huiusmodi honorificentiores clerici absque ulla laicorum commixtione congregarentur. Similiter Comites, vel huiusmodi Principes sibimet honorificabiliter a caetera multitudine primo mane segregarentur, quousque tempus sive praesente sive absente Rege occurrerent: et tunc praedicti Seniores more solito, Clerici ad suam, Laici vero ad suam constitutam curiam, subselliis similiter honorificabiliter praeparatis, convocarentur. Qui cum separati a caeteris essent, in eorum manebat potestate, quando simul, vel quando separati residerent, prout eos tractandae causae qualitas docebat, sive de spiritalibus, sive de saecularibus, seu etiam commixtis. Similiter, si propter quamlibet vescendi vel investigandi causam quemcunque convocare voluissent, et re comperta discederet, in eorum voluntate manebat. Haec interim de his, quae eis a Rege ad tractandum proponebantur.

XXXVI. Secunda autem ratio Regis erat, interrogatio, quid unusquisque ex illa parte Regni, qua veniebat, digna relatu, vel retractatu secum afferret; quia et hoc eis non solum permissum, verum etiam arctius commissum erat, ut hoc unusquisque studiosissime, usque dum reverteretur, tam infra, quam extra regnum perquireret, si quid tale non solum a propriis vel extraneis, verum etiam sicut ab amicis, ita et ab inimicis vestigaret, intermissa interim, nec magnopere, unde sciret, investigata persona. Si populus in qualibet Regni parte, regione, seu angulo turbatus, quae causa turbationis esset, si murmur populi obstreperet, vel tale aliquid inaequale resonaret, unde generale consilium tractare aliquid necessarium esset, et caetera his similia. Extra vero, si aliqua gens subdita rebellare, vel rebellata subdere, si necdum tacta insidias Regni moliri, vel tale aliquid oriri voluisset. In his vero omnibus, quaecumque cuilibet periculo imminerent, illud praecipue quaerebatur, cuius rei occasione talia vel talia orirentur.

XXXVII. Post illa, quae in Synodo apud Martyrum S. Macrae de maiorum constitutionibus collecta et regi Hludowico nuper defuncto fuere directa, haec de ordine Palatii et dispositione Regni vobis ad institutionem istius Regis nostri ac ministrorum eius Regnique provisorum, sicut scriptis et verbis Seniorum didici, et ipse adhuc in adolescentia mea vidi, devote iussioni vestrae obediens obtuli. Personas autem hominum et mores ac qualitates illorum, per quos si aliqua sunt collapsa restituantur, vestra sollertia providebit, quoniam de his, quos tempore Domni Hludowici Imperatoris vidi Palatii procuratores et Regni Praefectos, neminem scio esse superstitem: scio tamen de illorum nobilitate natos pro patribus filios, licet illorum mores ac qualitates ignorem. Ipsi vero procurent, ut non sint moribus ac virtute, atque pro aetatis quantitate, vel temporis qualitate, sapientia et studiis bonis degeneres, quatenus merito Patrum loca et officia suppleant, et se in ipsa suppletione caute custodiant: ne, ut S. Gregorius dicit, in culmine honoris positi usu gloriae permutentur, sicut Saul, qui prius in electione honoris extitit humilis, postea reprobari meruit propter elationem tumoris.

CONSTITUTIO

DE EXPEDITIONE ROMANA

VULGO CAROLO CRASSO ATTRIBUTA

In nomine sanctae et individuae Trinitatis Karolus divina favente gratia Rex Francorum et Romanorum. Si praedecessorum nostrorum morem sequimur, non solum praesentibus, sed et succedentibus subvenire nitimur. Hac de causa universorum cognoscat experientia, qualiter dum pro nostra consecratione coronaeque perceptione proficiscendi tempus ad Apostolicam sedem instaret, cum quam multis Principibus annum Wormatiae transegimus, ibique omnem reipublicae statum utilem et honestum confirmare, nocivum atque contrarium radicitus extirpare decrevimus. Interim dum haec agerentur, casu contigit Principes cum militibus de Romana expeditione, quae tunc instabat, acerbe contendere, constringentes eos multo plures halspergas de beneficiis suis ducere, quam illi fatebantur se posse vel iure debere. Sed quoniam hoc non ab aliquo antecessorum nostrorum terminatum fuerat, duximus dignum ut eorum altercationi finem et modum imponeremus, atque decretum et certam aliquam legem super omni Romana expeditione concederemus. Statuimus ergo et decrevimus cum consensu tam spiritualium, quam secularium Principum ibidem nobiscum assidentium, quando pro corona nostra vel aliqua regni utilitate aut honore Romana expeditio a nobis vel a successoribus nostris praeparetur, ad omnium nobiscum euntium praeparationem annus cum sex hebdomatibus pro induciis detur, et taliter per totum regnum fidelibus nostris indicetur. Cuicunque autem secundum hanc legem eadem expeditio imperetur, si ad curiam Gallorum, hoc est in campum, qui vulgo Rungalle dicitur, dominum suum non comitetur, et ibi cum militari apparatu non repraesentetur, feodo praeter hos, qui cum gratia dominorum suorum remanserint, in conspectu nostro absque spe recuperationis privetur. Qui autem per hominium sive liberi sive famuli dominis suis adhaeserint, quot decem mansos in beneficio possideant, tot brunias cum duobus scutariis ducant, ita tamen, ut pro Halsperga tres marchas, et pro singulis scutariis singulas marcas accipiant, et sic eundo et redeundo cum hoc stipendio sine omni dominorum damno vel expensa, nisi quantum ipsis dominis placuerit, fideliter serviant. Si autem forte, quod absit, accidat, ut iidem milites diversos dominos propter diversa beneficia acquirant, ne aliquod beneficium indebitum vel sine servitio remaneat, singuli singula debita,

singulis dominis persolvant; videlicet quantum ab ipsis, si irent accepturi erant, tantum se daturos cognoscant, vel in praefato loco, ut dictum est, feodum amittant, nisi aliqui a nobis vel a regno sint inbeneficiati; hi si nobiscum vadant, nolumus ut feodum amittant, sed stipendia, nisi voluntate dominorum, non praetermittant. Similiter de ecclesiarum filiis vel domesticis, id est ministerialibus, vel quorumcunque Principum clientela, qui quotidie ad serviendum parati esse debent, statuimus, ut quicunque quinque mansos in beneficio possideant, domino suo, ad quem pertinent, bruniam cum uno scutario ducant. Et hoc in arbitrio dominorum pendeat, quos ducant, a quibus stipendia accipiant, quibus etiam halspergas concedant. Ipsis etiam ad itineris praeparationem sex librae suae monetae in stipendium tribuantur, et duo equi, unus currens, alter ambulans addantur, ac duobus sociis soumarius victualibus bene oneratus committatur, qui ab ipsis ad opus Dominorum diligenter custodiatur. Ipsi quoque in Dominorum tamdiu vivant procuratione, quamdiu in incepta vadant expeditione, et quidquid a rebellibus regni pugnando acquisierint, partes duas ad dominos deferant, tertiam sibi pro consolatione retineant. Quos autem non pascunt Domini, ad ipsos reportent tertiam partem sui acquisiti. Singuli vero Principes suos habeant officiarios speciales, Marscalcum, Dapiferum, Pincernam et Kamerarium. Qui quatuor quanto plus sunt laboraturi, tanto plus in stipendio, in vestitu, in equitura prae caeteris sunt honorandi, scilicet unicuique istorum decem librae cum tribus tribuantur, quartus Marscalco addatur, quorum unum ad praecurrendum, alterum ad pugnandum, tertium ad spatiandum, quartum ad loricam portandum. Isti vero tales remanere cupientes, si apud Dominos impetrare valeant, quot mansos possideant, tot libras sue monetae vel totum fructum feodi in illo anno pro stipendio persolvant. Ut autem nostrum imperium ab omnibus habeat supplementum, hoc constituimus et firmiter praecipimus, ut singuli buringi decem cum duodecim funibus de canapo solidos Dominis suis impendant, et insuper soumarium cum capistro concedant: quem si Domini voluerint, ipsi ad primam navalem aquam usque perducant. Mansionarius quinque solidos, Absarius triginta denarios, Bunaiarius quindecim, quorumlibet larium possessores sex suppleant. Et ut haec nostri decreti auctoritas inviolabilem in Dei nomine apud omnes successores nostros obtineat emunitatem, cunctis Principibus qui aderant astipulantibus, manu propria subter eam roborare decrevimus et annuli nostri signo assignari iussimus. Signum Karoli Gloriosissimi

R

Regis. Hernustus Nota- K o S rius ad vicem Lutwardi Cancellarii re-

L

cognovi. Data VIII. Idus Iunii Anno ab Incarnatione Domini nostri Jesu Christi DCCXC. Regni autem nostri anno consecrationis XXII. Actum Wormatiae feliciter. Amen.

BURCHARDI
EPISCOPI WORMATIENSIS
LEGES ET STATUTA FAMILIAE S. PETRI
CIRCA ANNUM MXXIV. PRAESCRIPTA.

In nomine Sanctae et Individuae Trinitatis.

Ego Burchardus Wormatiensis Ecclesiae Episcopus, propter assiduas Lamentationes miserorum, et crebras Insidias multorum qui more canino Familiam sancti Petri dilacerabant, diversas leges eis imponentes, et infirmiores quosque suis iudiciis opprimentes, cum Consilio Cleri, et Militum, et totius Familiae, has iussi scribere Leges, ne aliquis Advocatus aut vicedominus, aut Ministerialis, sive inter eos alia aliqua loquax persona, supradictae Familiae novi aliquid subinferre posset, sed una eademque Lex diviti, et pauperi ante oculos praenotata, omnibus esset communis.

I. Si quis ex Familia Sancti Petri ad Sociam suam legitime venerit, quicquid in dotem dederit, et hoc ipsa annum et diem non proclamatum possidet, si vir prior moritur, uxor eius totam habeat dotem usque ad finem vitae suae: si autem ipsa moritur sine filiis, proximi haeredes mariti sui dotem recipient; Similiter fiat si uxor prior moriatur; et quicquid simul acquisierant, si quis eorum alterum supervixerit, totum habeat in sua potestate, et quicquid inde facere velit faciat; Quod autem mulier secum ad Maritum attulerat, ambobus mortuis, si filios habuerint ipsi matris haereditatem possideant, si autem filios non habuerint nisi ipsa traditione praepediatur, post vitam eius totum ad proximos mulieris redeat; et si filios simul genuerint, et mater prior obierit, si quid haereditatis ex matre filiis devenerat, et ipsi obierint, haereditas ad proximos matris redeat.

II. Lex erit Familiae; Si quis praedium, vel mancipia in haereditatem acceperit, et in paupertatem inciderit et ex hac necessitate haereditatem vendere voluerit; prius proximis haeredibus cum testimonio proponat ad emendum: si autem emere noluerint, vendat cui voluerit. Si autem aliquis mansus in manum Episcopi, iudicio Iudicum, pervenerit, et si haeredum aliquis supersessum ius emendare voluerit, detur sibi potestas ut tali conditione haereditatem accipiat: si autem nullus haeredum satisfacere voluerit, illius Loci minister, cuicumque ex Familia mansum illum dederit, hic postea haeres firmus sit; si autem aliquis venerit post duos annos, aut post tres, aut plures, et dicat: Ego sum haeres; pauper eram, orphanus eram, non habui, qui me pasceret, ideo extra patriam ivi, et ibi usque modo me meo labore conduxi, et vult cum solo testimonio illum qui iussione Episcopi haeres effectus est, et quia suum mansum bene excultum, et firmatum

habet, expellere; Constituimus: Quia prius nullus haeredum erat, qui super eosum ius emendare voluisset, ille firmus haeres sit qui a Ministeriali haeres effectus est; si haeres erat, cur aufugerat? cur domi non sederat ut haereditatem suam custodiret? volumus, ut nulla vox eius de hoc amplius audiatur, nisi iusta atque rationabilis causa ibi intelligatur; si autem aliquis qui haerodivalem mansum habet, moritur, et parvulum haeredem reliquerit, et ille haeres non potest debitum servitium persolvere; et sit aliquis proximior qui velit debitum servitium de praedicto manso facere quousque haeres ille ad suos dies pervenerit, ne propter teneritatem haeredis exhaeredetur haeres, concedimus et constituimus, et ut misericorditer de eo agatur rogamus.

III. Si quis in Dominicato nostram haereditatem habens moritur, haeres sine oblatione haereditatem accipiat, et postea debitam servitutem inde provideat.

IV. Si quis ex Familia moritur, quicquid indotatum reliquerit, nisi traditione praepediatur, proximi haeredes possideant.

V. Si quis cum manu coniugis suae cum testimonio bono aliquam Traditionem sive in dote, sive in aliis quibuslibet rebus fecerit, hoc firmum erit, nisi alia res praepediat.

VI. Si quis praedium, vel haereditatem suam infra Familiam vendiderit, et aliquis haeredum suorum praesens fuerit, et nihil contradixerit; vel si absens aliquis haeredum est, postea resciverit, et si infra spatium illius anni hoc reticuerit, postea iure carebit.

VII. Lex erit Familiae; si quis ex aliquo commisso in manus Episcopi cum iudicio sociorum suorum pervenerit, ipse cum omnibus suis possessionibus eo diiudicetur.

VIII. Si quis cum aliis, quos secum adduxit, alicui ex societate sua aliquid iniustitiae fecerit, Ius erit Familiae ut se tantum et suos viros una satisfactione reconciliet, et unusquisque aliorum semetipsum propria satisfactione reconciliet.

IX. Ius erit Familiae; ut de Weregeldo Fiscalini Hominis V. Librae ad Cameram reddantur, et duae Librae et dimidia amicis eius contingat.

X. Ius erit; si ex Familia Vir aliquis, et uxor eius obierint, et filium cum filia reliquerint, Filius haereditatem servilis Terrae accipiat, Filia autem Vestimenta matris, et operatam pecuniam accipiat, reliqua quae remanserint in omnibus aequaliter inter se partiantur.

XI. Haec etiam Lex erit Familiae; si quis praedium vel mancipia in haereditatem acceperit, et in lectum aegritudinis ita inciderit ut equitare, aut per se ambulare non possit, praedium suum vel mancipia haeredibus suis alienare non poterit, nisi pro anima sua aliquid inde dare libuerit, alium suum questum det cuicumque libeat.

XII. Ut in omnibus Locis, ubicumque fieri poterit, declinentur periuria; qualiscumque sit ex Familia qui cum socio suo sive in agro, sive in vineis, sive in illis levioribus rebus aliquid iniuste fecerit, et se ad ministrum loci proclamaverit, volumus: ut illius loci minister cum subiectis concivibus suis, sine iuramento, hoc determinet.

XIII. Et hoc est constitutum; ut si quis Fiscalinus homo ex Familia sua aliquam magnam vel parvam ad iniustitiam patraverit ad bannum Episcopi V. solidis, ut Dagewardus, vadetur, et quinque so-

lidos componat cui iniquitas facta est, si de eadem societate est; et si extra suam societatem est, una uncia vadetur, et nihil iuret.

XIV. Si quis nupserit ex Dominicato Episcopi in beneficium alicuius suorum, iuris sui respondeat ad Dominicatum Episcopi; si autem ex beneficio in Dominicatum Episcopi nupserit, Iuris sui respondeat Domino beneficii.

XV. Si quis ex Familia alienam uxorem acceperit, iustum est, ut quando obierit, duae partes bonorum suorum assumantur ad manum Episcopi.

XVI. Ius erit; si Fiscalinus homo Dagewardam acceperit, ut Filii qui inde nascuntur secundum peiorem manum iurent; similiter si Dagewardus Fiscalinam mulierem acceperit.

XVII. Ius erit Familiae; si quis in Placito iniustum clamorem fecerit, aut iratus de sua sede recesserit, vel in tempore ad placitum non venerit, et in hoc a consedentibus superatus non fuerit, nihil iuret, sed in testimonio Scabinorum sit.

XVIII. Lex erit Familiae; ut unusquisque cum socio suo iuret cum una manu, si propter faidam erit, cum VII. et Episcopo similiter.

XIX. Habuerunt et hoc in consuetudine; si quis alteri pecuniam suam praestiterat, redderet quantum voluisset, et quod noluisset cum iuramento negaret: sed ut declinentur periuria, constituimus si ille, qui pecuniam suam praestiterat, iuramentum eius pati noluerit, ipse contra eum duello pugnaturus negatam pecuniam acquirat si voluerit: si autem tam digna persona est qui pugnare cum eo pro tanta re dedignetur, vicarium suum ponat.

XX. Si quis in Civitate Wormatia, duello convictus ceciderit LX. solidos vadetur; Extra Civitatem vero, infra familiam, si in duello occubuerit, illi, quem impugnaverit, pro pugna iniuste illata suam iustitiam tripliciter componat, bannum Episcopo dersolvat, advocato XX. solidos tribuat; aut cutem et capillos amittat.

XXI. Si quis ex Familia Sancti Petri praedium vel mancipia a libero homine comparaverit vel aliquo modo acquisiverit extra Familiam; neque cum advocato, neque sine advocato, nisi commutet, dare non liceat.

XXII. Si quis Fiscali viro iustitiam suam infringere voluerit, id est: ad Dagowardum, vel ad Censum iniustum, Fiscalis vir cum septem proximis suis, non mercede conductis, iustitiam suam obtineat, et si ex patris parte vituperetur, ex eadem parte duae cognatorum suorum et tertia ex matre assumatur; similiter erit ex parte matris, nisi cum iudicio Scabinorum, aut proximorum testimoniis superari possit.

XXIII. Lex erit Familiae; Si quis domum alterius cum armata manu introierit, et Filiam eius vi rapuerit; cuncta Vestimenta, quibus tunc induta fuerat quando rapta est singulariter, in triplum patri eius, vel mundiburdo restituat, et per singulas vestimentorum partes bannum Episcopo componat; postremum, ipsam triplici sua satisfactione cum banno Episcopi patri representet, et quia legitime eam secundum Canonica praecepta habere nequiverit, amicis illius XIIII. scuta, et totidem lanceas, et unam libram denariorum pro reconciliatione persolvat.

XXIV. Et hoc constituimus; si quis debitum alicuius rei coram ministro confitetur, et minister in illa die locum non habet diffinire, et hic qui debitum in priori die confessus est, alia die negare voluerit; Minister, si Testimonium pristinae confessionis habet, ut aequum est, de se faciat sicut antea debuisset.

XXV. Et hoc Lex erit; si quis de aliqua re ministeriali confitetur, et hoc ad Placitum differtur, sicut tunc in Placito confessus fuerit, iudicetur; si minister eum cum testimonio de priori confessione ibi convincere non potuerit.

XXVI. Lex erit Concivibus: ut si quis in Civitate haereditalem aream habuerit, ad manus Episcopi diiudicari non poterit nisi tres annos censum, et aliam suam iustitiam inde subsederit, et post hos tres annos ad tria legitima placita immittatur, et si supersessum ius pleniter emendare voluerit, ipse eam sicut antea possideat; et si Domum in Civitate vendiderit, aream perdat.

XXVII. Et Lex erit; ut si quis in Civitate aliquem ita percusserit ut ad Terram decidat, ad bannum Episcopi LX. solidos componat: si autem cum pugno, aut aliquo levi flagello, quod blutthiram vocant, aliquem percusserit et non deciderit V. solidos tantum componat.

XXVIII. Lex erit; si quis in Civitate ad aliquem occidendum gladium suum evaginaverit, aut arcum tetenderit, et Sagittam nervo imposuerit, vel lanceam suam ad feriendum protenderit, LX. solidos componat.

XXIX. Lex erit; si Episcopus Fiscalem hominem ad servitium suum assumere voluerit, ut ad aliud servitium eum ponere non debeat nisi ad Camerarium, aut ad Pincernam, vel ad Infertorem, vel ad agasonem, vel ad ministerialem; et si tale servitium facere noluerit, quatuor denarios persolvat ad Regale servitium, et sex ad Expeditionem, et tria iniussa placita quaerat in anno; et serviat cuicumque voluerit.

XXX. Propter Homicidia autem, quae quasi cotidie fiebant infra familiam S. Petri, more belluino, quia saepe pro nihilo, aut per ebrietatem, aut per superbiam alter in alterum insana mente ita insurgebat, ut in curriculo unius anni XXXV. servi sancti Petri, sine culpa, a servis eiusdem Ecclesiae sint interempti, et ipsi interfectores magis inde gloriati sunt, et elati; quam aliquid poenitudinis praebuissent; proinde ob illud maximum detrimentum nostrae Ecclesiae, cum consilio nostrorum Fidelium, hanc correctionem fieri decrevimus: ut si quis ex Familia consocio suo sine necessitate, et quidem sine tale necessitate, si se ipsum interficere voluerit, aut si latro erat, se et sua defendendo, sed sine istis supradictis rebus, interfecerit, constituimus: ut ei tollantur corium et Capilli, et in utraque maxilla ferro ad hoc facto comburatur, et weregeldum reddat, et cum proximis occisi more solito pacem faciat, et ad hoc constringantur proximi ut accipiant. proximi autem occisi si persequi voluerint proximos occisoris, si quis illorum proximorum consilii et facti iuramento sese expurgare potuerit, a proximis interfecti firmam et perpetuam pacem habeat. si autem proximi occisi istud constitutum contempnere volunt et supradictis insidias parant, tamen nihil nocent nisi quod insidiantur, Corium et Capillos amittant sine combustione; si autem aliquem illorum interfecerint, sive vulneraverint per contemptum, corium et capillos amittant, et supradictam combustionem patiantur

Si autem occisor auffugerit, et capi non potest, quicquid habet, ad Fiscum redigatur, et proximi eius, si inculpabiles sunt, firmam pacem habeant: si autem homicida non auffugerit, sed cum proximo occisi suam Innocentiam per duellum defendere voluerit, et vicerit, Weregeldum reddat, et cum proximis pacem faciat: si autem nullus proximorum occisi cum occisore pugnare voluerit, ipse se bullienti aqua adversus Episcopum expurget, et Weregeldum reddat, et pacem cum proximis faciat, et ipsi cogantur ut accipiant. si autem propter timorem istius constitutionis vadunt ad alienam Familiam et incendunt eam contra proprios consocios, et si non est aliquis qui contra aliquem illorum duello pugnare audeat, singuli bullienti aqua adversus Episcopum se expurgent, et si quis victus fuerit ea patiatur quae superscripta sunt. si quis autem ex Familia in Civitate sine supradictis necessitatibus aliquem ex familia interfecerit, Corium et capillos perdat, et combustionem suprascripto more patiatur, et bannum persolvat et weregeldum reddat, et pacem cum proximis faciat, et illi constringantur ut accipiant. si autem aliquis de aliena Familia Terram sancti Petri colat, et tale praesumptum fecerit, id est: si aliquem ex nostra Familia sine necessitate iam suprascripta interfecerit, aut ista supra memorata patiatur, aut nostram perdat, et Familiae et advocati insidias habeat: si autem noster servitor, qui in nostra Curte est, aut noster ministerialis, talia audeat praesumere; volumus: ut hoc sit in nostra potestate, et consilio nostrorum Fidelium, qualiter talis praesumptio vindicetur.

XXXI. Si quis ex Familia contenderit cum socio suo de unaqualibet re, sive de agris, sive de vineis, sive de mancipiis, sive de pecunia; si potest ex utraque parte cum testimoniis utrorumque sine iuramento discerni, laudamus: sin autem, ut devitentur periuria, volumus: ut ex utraque parte ostendantur illorum testimonia, et ita collaudent testes quasi gratum habeant; et ex supradictis duobus testimoniis duo eligantur ad pugnam, et cum duello litem decernant, et cuius Campio ceciderit, perdat; et eius testimonium talia patiatur propter falsum testimonium quasi iuratum haberet.

XXXII. Si quis ex Familia furtum fecerit, et hoc non pro necessitate famis, sed propter Avaritiam, et cupiditatem, et propter consuetudinem fecit, et quod furatus est, si V. solidis appreciari potest, et superari potest, quod aut in marcello publico, aut in Conventu concivium debitori vadiatus sit supradictum furtum, ad correptionem malorum constituimus, ut Legem sibi innatam propter furtum perditam habeat, et si ab aliquo de aliqua re inculpatus fuerit, non se expurget iuramento, sed aut duello, aut bullienti aqua, aut ferventi ferro; similiter faciat ille, qui in periurio publico captus est; similiter et ille, qui in falso testimonio captus est; similiter et ille, qui propter infamiam furti in duello ceciderit. similiter et ille, qui contra Seniorem suum, Episcopum videlicet, cum suis inimicis conciliatus est, sive contra eius honorem, sive contra eius salutem.

IURA ET LEGES CIVITATIS ARGENTINAE

AB EPISCOPO ERCHEMBALDO UT PUTANT CIRCA ANNUM DCCCCLXXXII. LATA CUM VERSIONE SAECULI XIII.

HAEC SUNT IURA ET LEGES CIVITATIS ARGENTINENSIS.

De pace in civitate tenenda et ne praeda vel furtum introducatur.

I. Ad Formam aliarum Civitatum in eo honore condita est Argentina, ut omnis homo tam extraneus, quam indigena pacem in ea omni tempore et ab omnibus habeat.

II. Si quis foris peccaverit et ob culpe metum in eam fugerit, securus in ea maneat. Nullus violenter in eum manum mittat: obediens tamen et paratus ad iusticiam existat.

III. Nemo predam, aut furtum in eam inducat, vel conservare audeat, nisi redditurus rationem omni querenti.

IV. Nullus captivum introducat, nisi presentet eum

I. In glicher wiz als andre Stete Reht uf gelit sint, so sint dirre Stete von Strasburg Reht uf gesetzet, also daz si vri si, und ein iglich mensche ez si vromede, oder von der stat, ze allen ziten vride hab.

II. Swer uswendic dirre stat hat missetan, und von der vorhte siner Schulde Fluht hat zu dirre stat, der sol sicher hieinne bliben, und nieman sol in frevenliche angriffen: doch sol er bereit und rehtes gehorsam sin.

III. Niemam sol dekeinen rop, noch diupstal harin füren, noch enthalten, er welle danne dem klegere gehorsam sin rchtes.

IV. Nieman sol dekeinen gevangen harin füren, er entworte

Causidico, vel Iudici, qui ad iusticiam ipsum conservet.

in danne dem Schultheisen der in uffe reht enthalde.

V. Omnes Magistratus huius Civitatis ad Episcopi spectant Potestatem, ita quod vel ipsemet eos instituet, vel illi quos ipse statuit. Maiores enim ordinabunt minores, prout sibi subiecti sunt.

V. Ein jeglich Meistertum dirre Stete höret zu dez Bischoves Gewalt, also daz ers selbe setze, oder die an die ers setzet. Wan die Obersten ordent die nidersten, dar nach als si under in sint.

VI. Nulli autem Episcopus officium publicum committere debet, nisi qui sit de familia Ecclesie sue.

VI. Der Bischof sol nieman das froneanbahte lihen, er ensi danne des gesindes sincs Goteshuses.

VII. Quatuor autem Officiatos, in quibus urbis gubernatio consistit, Episcopus manu sua investit, scilicet Scultetum, Burcgravium, Thelonearium et Monete Magistrum.

VII. Den Bischof setzet vier Ambaht mit siner hant, an den vier Ampten so gestet die birihtung dirre Stet, daz ist Schultheissentum, und das Burgraventum, und das Zolnertum, und das Munsmeistertum.

De Sculteto, qui et Causidicus dicitur, primum exequimur.

Und zum ersten wirt hie geseit von des Schultheissen Ampte, und siner Rihtere.

De iure Sculteti.

VIII. Causidici ius est duas sub se ordinare Personas vicarias, quas Iudices appellare solet, adeo honestas, quod Burgenses cum honore suo coram eis in iudicio stare valeant.

VIII. Des Schultheissen Reht ist, daz er setze zwo personen an sine stat, die da Rihtere heissent, also ersam liute, daz die Burger zu gerihte wol mit eren vor in stan mügen.

IX. Item ad Causidicum pertinet statuere tres personas, quas Heymburgen dicimus, unum in interiori scilicet veteri Urbe, et duos in exteriori, et custodem cippi, sive carceris, in quo rei custodiuntur. Hec autem singulorum sunt officia.

IX. Zum Schultheissen horet ouch, daz er setze dri personen, den man sprichet Heymburge, einem innewendit in der alten stat, zwene in der uzern, und ouch den Stocwarten, der die schuldigen haltet. Und diz sint ir jegelicher ambaht.

X. Causidicus iudicabit pro furto, pro frevela, pro geltschulda in omnes cives Urbis, et in omnes ingredientes eam de Episcopatu isto, nisi rationabilem opponant exceptionem, preter Ministeriales Ecclesie, et eos qui sunt de familia Episcopi, et qui ab ipso sunt officiati.

X. Der Schultheisse der rihte umb diupstal, umb frevele, umb geltschuld uber alle die burgere dirre Stete, und uber alle die har in koment, si entreden sich danne nach rehte. Hie nimet man uz die Goteshuses dyenestliute, und des Bischoves gesinde, und die ambaht hand von dem Bischove.

XI. Habet autem potestatem cogendi et constringendi iudicatos, quam vocant Bannum, non ab Episcopo, sed ab Advocato. Il-

XI. Und den gewalt, den er hat zu twingende die uber die gerihtet ist, daz man heisset den Ban, den hat er niht von dem Bischo-

lam enim potestatem, quae spectat ad sanguinis effusionem, suspendendorum, decollandorum, truncandorum et huiusmodi pro qualitate delictorum Ecclesiastica persona nec habere, nec dare debet. Unde postquam Episcopus Advocatum posuerit, Imperator ei Bannum, id est, gladii vindictam in huiusmodi dampnandos et omnem potestatem stringendi tribuit.

ve, wande von dem Vogete. Und der gewalt der enhort niwan dar zu, da man daz blut giessen sol, also den geschiht, die da urteilet werdent, zu dem galgen, zu dem houbete, zu der stumelunge, und andere lide nach der missetat die der mensche hat begangen wande susliche rache sol ein Geistliche persone weder han, noch frumen. Und danne vone swanne der Bischof einen Voget setzet, so sol im der Keiser setzen, daz da heizzet der Ban, das ist, die rache mit dem swerte, und allen den gewalt zu twingende die die susliche verdampnisse verschuldet hant.

XII. Hanc igitur cum non habeat nisi ex gratia Advocatiae, iustum est ut nulla ratione eam neget Causidico, Thelonear io, Monete Magistro, quoscunque statuerit Episcopus, de quo tenet Advocatiam.

XII. Wan er danne disen gewalt niht enhat wande von der genaden der Vogetien, da von ist daz rehte daz er dekeine wis sich versage dem Schultheissen, dem Zolnere, und dem Munsemeister, swen der Bischof gesetzet von dem er die Vogetie hat.

XIII. In hanc igitur Civitatem iudicandi potestatem nemo habet, nisi Imperator, vel Episcopus, vel qui de ipso (Episcopo) habent.

XIII. Uber dise stat hat nieman gewalt zerihtende wan der Keiser oder der Bischof, oder die ez von deme Bischove hant.

XIV. Iudicum, quos Causidicus sub se habet, potestas iudicandi non est in furta, vel frevelas, sed tantummodo in Geltschuldas.

XIV. Der Rihter gewalt, die der Schultheisse under im hete, ist niht in diepstal, noch in frevele: er ist nur in Geltschulde.

XV. Locus autem Iudiciorum est in foro iuxta Sanctum Martinum; ideoque nullus, de quo fit querimonia, vocandus est in Domum Causidici, vel Iudicis, sed tantum ad locum predictum publicum.

XV. Dez Rihtes Stat ist an dem markte bi Sant Martinen; und da von sol nieman anderen fürladen in dez Schultheissen, der in des Richters huse, wan alleine zu dirre vorgenanten stat diu offen ist.

XVI. Si tamen aliquos vocaverint in domos suas Iudices, sive Causidicus, illique non venerint, non ideo culpabiles erunt alicuius compositionis.

XVI. Ist aber daz der Schultheisse, oder der Rihtere iemanne furgebietent in ir hus, und si dar niht en koment, dar umb sullen si doch nieman dekeine wette geben.

XVII. Officium custodis Cippi, sive carceris est omnes custodie sue commissos diligenter servare.

XVII. Des Stochwerters ambaht ist, daz er alle flizicliche hüte die da im bevolhen werdent.

XVIII. Quod si aliquem perdiderit, vicem eius culpe subibit, nisi violenter ei ablatus fuerit.

XVIII. Ist aber daz er dekeinen verliuret, er enwerde im danne freveliche, oder mit gewalt benomen, so sol er besseren an der schuldigen stat.

XIX. Eius etiam officium est ad suspendium dampnatos ad patibulum educere, oculos dampnati panno preligare, patibulum erigere, scalam apponere, usque ad scalam reum applicare: tunc demum assumet eum Vicarius Advocati, et laqueo collo innexo illum suspendet.

XIX. Zu sineme ambahte hörte ouch, daz er die urteilten zu dem galgen uz sol füren, und die ougen mit eineme tuche verbinden, den galgen uf rihten, die leittere an legen, den diep an die leittere vieren, und zu jungest der an dez Vogetes stat da ist, der nimet in, und knüpfet im das seil an den hals, und henket in.

XX. Si vero non fuerit presens Vicarius Advocati, servabitur reus in custodia, quousque Causidicus causam hanc referat ad Episcopum.

XX. Ist aber des Vogetes undertan niht gegewirtic, so sol man den sculdigen behalten in ener hute, bis daz der Schultheisse dise sache fur den Bischof bringet.

XXI. Item, si quis dampnationem pellis et pili acceperit, hanc penam Cipparius infliget.

XXI. Swer daz verschuldet daz man schern, oder villen sol, daz sol der Stocwerters tun.

XXII. Si quis vero dampnatus fuerit manu, idem Cipparius tenebit bartam, Vicarius Advocati librabit malleum ligneum et amputabit manum.

XXII. Swer aber der hant urteilet wirt, da sol der Stocwarte die barten haben, und der an des Vogetes stat da ist, der hebet einen hültzinen flegel uf, und sleht im die hant ab.

XXIII. Item Advocati Vicarius eruet oculos, truncabit testiculos, decollabit et ceteras penes omnes exequetur pro varietate criminum.

XXIII. Der, an dez Vogetes stat da ist, der stichet die ougen uz, die hoden snidet er uz, die houbet sleht er ab, und ist ein wizennere einre iglichen missetat dar nach daz si ist.

XXIV. Est item Cypparii officium, ut ita sit obediens Theloneario et Monetario, sicut Causidico.

XXIV. Dez Stocwartes ambaht ist daz er also gehorsam si dem Zolnere, dem Münsmeistre, also dem Schultheisen.

XXV. Pulsatos etiam coram Causidico, vel Iudicibus vocare debet ad Iudicium.

XXV. Swer für den Schultheissen, oder für die rihtere wirt geladen, dem sol der Stocwarter zu gerihte rüfen.

XXVI. Est autem iste modus vocationis. Nominabit hominem pulsantem, intimabitque adversario suo quod pulsatus sit, vel viva voce presenti ubicunque ei occurrerit, vel ad domum illius nunciabit pri-

XXVI. Die Rüfung ist alsus geschaffen. Er sol nennen den cleger, und kundem sinem widersachen daz er beclaget si, oder von münde zu münde ist er gegenwertit, oder kunder er ez im zu hus, oder swa er kekumet im

mo, secundo, tercio ad inducias noctis unius.

zum ersten male; zum andern male, zum dritten male, nach dem fristmale einer naht.

XXVII. Si facta una vocatione, vel secunda, vel tercia non venerit, et nuncius Iudicis probaverit tercia manu, quod tres illas vocationes, vel saltem primam ore ad os fecerit, ille Iudici componet triginta solidos.

XXVII. Ist daz er zum ersten male, zume andere male, zum dritten male niht geruhtet zu komenne, und dez Rihters bote daz beweret mit der dritten hant, daz er im driestunt für gerüfet hat, oder zu einem male von munt ze munde, der sol dem Rihter wetten drissic Schillinge.

XXVIII. Vocatus autem ad Iudicium tempore prime se presentare debet, et quamdiu Iudex sedebit in Iudicio, tamdiu pulsatorem expectabit, aut licentia Iudicis recedet. Non autem ideo debet ei negare licentiam abeundi, si petierit. Quod si Iudex appellaverit eum, quod constituto tempore non venerit, ille iurabit se ibi fuisse, aut componet ei.

XXVIII. Der aber geladen wirt fur gerihte der sol sich entwirten zu primen, und sol dez clegers biten aldie wile so daz geriht werte, oder sol mit dez rihters urlobe scheiden. Und sol im der urlob niht verseit werden, ob er in vordert. Zihet in aber der rihter, daz er zu rehter zit niht si fur komen, so swert er daz er da were zu rehter zit, oder er wettet im.

XXIX. Causidicus, vel Iudex nihil iudicare debet, nisi quod coram ipso delatum fuerit. Qui si convictus fuerit sine iudiciario ordine et iusto iudicio aliquid fecisse, de iure perdet Officium suum.

XXIX. Der Schultheisse, oder der Rihter sol niht rihten als daz wan für in komet. Iss aber daz dem Rihter vont angewinnen, daz er gerihte hat die sache die niht fur in komen ist, und der sache ist niht zu gegangen mit rehtem urteile, der sol zerehte sin Ambaht verlieren.

XXX. Civem in procinctu itineris existentem scilicet iam navim ingredientem, aut equum, vel currum ascendentem nullus concivium suorum per querimoniam impedire debet. Sed quia adeo se neglexit, quod causam suam in illum articulum distulit, iustum est, ut quicqnid adversus illum habet usque ad reditum eius differat.

XXX. Swer aber sich bereit hat zu einer verde, und zehant uf der verde ist. also daz er iezunt an in das schif treten wil, oder uf daz roz sitzen, oder uf den Wagen stigen, den sol dekeine sin Burgere umb dekeine slahte sache irren. Vont er danne also lange mit der clage sich gesumet hat bis uf den stric, so ist daz reht daz er bite mit siner ansprache biz er herwider kome.

XXXI. Si quis concivem suum pulsaverit extra Civitatem coram alio Iudice, pro hac culpa debet componere, et Iudici Civitatis, et ei quem pulsavit, dampnumque illi restituere, quod ex querimoniis eius acceperit.

XXXI. Swer sinen burger beclaget usewendic der stat vor eine anderen Rihtere, dar umb sol er wetten der stete Rihtere, und ouch dem den er usewendic beclaget hat, und den schaden den er von suslicher ansprachen genomen hat den sol er im abetun.

XXXII. Nulli solvenda est compositio, nisi cui facta est compositio.

XXXII. Nieman sol dekeine wette werdem, wan dem ouch gewettet ist.

XXXIII. Omnis autem compositio, que pro frevela fit, ascendit ad triginta solidos. Compositio, que fit pro Geltschulda, pulsatoris est illius missetat qui pulsatus est; Iudicis vero est tertia pars illius missetat.

XXXIII. Und ein iglich wette, daz umb frevele geschit, das geziuhet sich an drissic schilling. Und daz wette, daz geschit umb Geltschulda, dez ist dez missetat der da beelaget wirt, und daz dritteil is dez Rihters, daz ander ist dez clegers.

XXXIV. Si quis fecerit compositionem Iudici et pulsatori, illamque ad certas inducias non persolverit, si causa usque ad finem rationabiliter fuerit perducta, servandus est in publica custodia, quousque reddat primo pulsatori suam compositionem, deinde Iudici.

XXXIV. Und ist er aber dez wettes niht gehorsam, also daz er sin niht engibt zu einem zit als im benennet wirt, ob die sache reht und redelich wirt gerihtet, so wirt deme cleger sin wette, und dem rihtere das sine, so sol man in halten in der offen hüten, biz daz er ietwerders geleistet.

XXXV. Si quis alium fuerit iniuriatus verbo, vel facto in populo, si ambo volunt stare ad Iudicium populi, Iudex determinabit secundum Iudicium et dictum populi. Sin autem pulsatus simplici sua assertione se expurgabit, vel eum ille convincere poterit duello.

XXXV. Swer aber dem anderen geumrehtet hat mit worten, oder mit werken vor den liuten, wellen si beide niht clagen, noch gerihtes phlegen, so sol sich sin der rihter an nemen, und sol im die gemeinschaft daruf urteil lassen sprechen, und dar nach daz si gesprechent, so rihtet der rihtere an ein ende, und der da an gesprochen wirt, der gat mit sinem eide dervone, der clager welle mit im danne kenphen.

XXXVI. Si quis concivem suum sine Iudice, vel nuncio Iudicis infra septa domus sue, vel atrii sui temere invaserit, componet Iudici triginta solidos pro frevela: illi, quem invasit, componet suam missetat triplicatam.

XXXVI. Swer sinen burgere an den rihtere, oder sinen boten innewendic dez ringes sines huses, oder sines hoves freveliche angriffet, umbe den frevel so wettet er dem rihtere drissig schillinge; und dem an dem er gefrevelt hat, bessert er sine missetat trival tickliche.

XXXVII. In omnes curias Fratrum de claustris, vel Ministerialium, in quibus ipsi corporaliter non habitaverint, ius habet Scultetus, vel Iudex vocandi ad iudicium et cogendi inhabitatorem.

XXXVII. Uber alle die hove der Brudere oder dienestliute, dar inne siselber niht seshaft sint, so hat reht der Schultheisse, oder der Rihtere für zuladenne an gerihte den hovesessen, und ouch zu twingende.

XXXVIII. Similiter et Ministros Fratrum de quocumque Claustro ius habet iudicandi de

XXXVIII. Also hant si ouch reht uber die dienestliute der Brüdere, von welre Stifte si sint,

ipsis, scilicet in causis pertinentibus ad mercaturam, si volunt esse mercatores.

ze rihtenne, von in ad den uchen die horent zu koffchatze, ob si kofliute welliute wellen sin.

XXXIX. Quicunque intraverit Civitatem debitor existens alicuius hominis, si pulsatus fuerit coram Iudice, Canonicus, vel Ministerialis, in cuius domum ille forte hospes intravit, presentabit eum Sculteto ad iusticiam: quod si non fecerit, pro illo respondere tenebitur.

XXXIX. Swer in die Stat kumet, und iemmanne schuldich ist, wirt er an gesprochen vor dem Rihtere, der Tumherre, oder der dienestman, in dez huse lihte der man komen ist als ein gast, er sol ent wirten dem Schultheissen zu reht; und tut er sin niht, so ist er schuldich ze entwirtende für in.

XL. Omnium compositionum factarum pro furto et pro frevela due partes sunt Causidici, tercia Advocati. In quibus talis est servanda distinctio. Si compositio facta fuerit Advocato, eius est dividere sibi terciam partem, Causidico duas. Ipse enim accipiet compositionem sibi factam, et quamcunque summam in accipienda compositione ipse formaverit, sive parvam, sive magnam, illam Causidicus nec minuere, nec augere debebit, sed ratam habebit.

XL. Alle der wette, die da geschehent umb diupstal, und umbe frevel, die horent zweiteil den Schultheissen an, und das dritteteil dem Vogete. Doch ist ez underscheiden. Alsus wirt gewettet dem Vogete, so teilt er im daz dritteteil, und dem Schultheissen die zwei teil. Wande er sol nemen das wette daz im gewettet wirt, und vaz summen an enne ieglichen wette gemachet wiri, si si cleine oder groz, die sol der Schultheisse weder minnern, noch meren, wan er sol si gantz han.

XLI. E contrario, si facta fuerit compositio ipsi Causidico, eius erit ius accipere duas partes, et terciam Advocato dare. Et similiter quancunque compositionis ipse summam formaverit, Advocatus non cassabit.

XLI. Da widerwirt dem Schultheissen gewette, so ist sin rehte daz zweiteil zu nemenne, und daz dritteteil dem Vogete zu gebenne. Und selbes wettes summe der Voget gemachet, die sol er gantze, und stete han.

XLII. Advocatus autem non debet iudicare nisi in Palacio Episcopi. Quod si in domum suam aliquem vocaverit, ille, qui non venerit, non ideo quicquam ei componet.

XLII. Der Voget sol niht rihten wan in dez Bischoves Phalnze. Ist aber daz er iemmanne furgebiutet in sin hus, und ienre niht kumet für, dar umb ist er dekeine wette schuldich.

XLIII. Mortuo vero Advocato, vel vacante Advocatia quocunque modo, Episcopus nullum Advocatum ponere debet sine electione et consensu Canonicorum, Ministerialium et Burgensium.

XLIII. So aber der Voget erstirbet oder die Vogetie ledich wirt sivie daz geschehe, so ensol der Bischof den keinen Voget setzen an der Tumherren, der Dienestliute, und der Burger kure, und willen.

De Officio Burcgravii et Theloneo eius.

XLIV. Ad officium Burcgravii pertinet ponere Magistros omnium Officiorum fere in Urbe, scilicet Sellariorum, Pellificum, Cyrothecariorum, Sutorum, Fabrorum, Molendinariorum, et eorum qui faciunt vasa vinaria et picarios, et qui purgant gladios, et qui vendunt poma, et Cauponum. Et de eisdem habet potestatem iudicandi, si quid deliquerint in officiis suis.

XLV. Locus autem iudicationis et emendationis eorum est in Palacio Episcopi.

XLVI. Si qui vero predictorum inobedientes facti fuerint Burcgravio, ipse causam defert ad Episcopum.

XLVII. Item ad ius Burcgravii spectat quedam Thelonea accipere, ut gladiorum qui vaginis inclusi portantur in foro venales. Aliorum autem, qui in navibus de Colonia, vel undecunque portantur, Theloneum accipiet Thelonearius.

XLVIII. Item olei, nucum, pomorum undecunque adducta fuerint et vendita pro nummis, Theloneum accipiet Burcgravius. Si vero pro sale, vel vino, vel frumento, vel quocunque alio precio vendita fuerint, Theloneum dividet Burcgravius cum Theloneario.

XLIX. Preter predicta, omnia Thelonea alia pertinent ad officium Thelonearii, quae tamen fiunt diverso modo.

L. Si quis de navi una in alteram navim mercaturas suas transposuerit, de utraque navi dabit quatuor denarios.

LI. Quicunque mercator transierit in hanc Civitatem cum

XLIV. Zu dez Burcgraven anbahte höret, daz er sol setzen Meister uber alle die anbaht in der Stat, uber die Sateler, die Kursenere, die Hentschuhere, die Schusutere, die Smide, die Mulnere, die Kufere, die Bechherere, die Swertfegere, die Obessere, die Winlüte; und hat gewalt zu rihtenne uber dirre missetat die suslich anbaht hant.

XLV. An der stat aber da man rithen sol, und bessern, daz wirt in dez Bischoves Phalzen.

XLVI. Swelre aber under disen ungehorsam werdent dem Burcgraven, sol er die sache bringen für den Bischove.

XLVII. Und aber zu dez Burcgraven reht höret ze nemenne sumiliche zolle, als der zwerte die man treit beslozzen in den scheiden an dem markete viele. Und der ander die man in den schiffen von Kölne, eder anderswa bringet der swert sol nimet der Zolnere.

XLVIII. Aber der Burcgrave nimet den zol des oleies, der nusse, und der ephele, swannan si har gefüret werdent, und vercoft umb phenninge. Ast ez aber umbe saltz, oder umbe win, oder umb corn, oder umb welrehande lon vuercoft werdent, den zol teilet der Burcgrave mit dem zolnere.

XLIX. An dise vorgenanten zol, die anderen zolle allesament horent zu dez Zolneres ambahte, doch geschent in solliches manigerhande wiz.

L. Swer sinen coffchatz usser enne schiffe in daz ander leget, der git von dem ietwedme schiffe vier phenninge.

LI. Swelicht cofman kumit in dise Stat mit sime soume, und

soumis suis, si nichil vendiderit vel emerit, nullum theloneum dabit.

cofet oder vercofet nihtesniht, der engit dekeinen zol.

LII. Quicunque de familia Ecclesie huius vir, vel mulier vendiderit in hac Civitate res, quas vel manibus suis fecerit, vel que creverint ei, non dabit Theloneum. Et si quid emerit ad opus suum, quod gracia lucri vendere noluerit, similiter Theloneum non dabit. Si quis tamen inposuerit ei, quod res vendite sibi non creverint, ab ipso facte non fuerint, vel causa lucri emerit, simplici manu sua se expurgabit.

LII. Swelich mensche ist dez gesindes dirre Stift, ez si wip oder man, vercoft er in dirre Stat die sache dic mit sin selbes hant er hat gemaht, oder die im gewahsen sint, da von engit er niht zolles. Und coft er aber uz iht zu sinme nutze, daz er uf gewin niht wil vercofen, da engit er ouch niht zolles von. Und zihet in aber ieman daz daz vercoft gut ime niht enwahse, oder erze selber niht enmahte, oder cofte uf gewin, so entredet er sich mit sin eines hant.

LIII. Si quis emerit, vel vendiderit citra quinque solidos, Theloneum non dabit.

LIII. Swer aber cofet, oder vercofet under funf schilling, der engit niht zolles.

LIV. De quinque solidis nummum dabit, de talento quatuor, de equo quatuor, de mulo quatuor, de asino denarium.

LIV. Vor funf schilling git man einem phenninc, von enne phunde viere, von einem rosse viere, von einem mule viere, von enne esele einen phenninc.

LV. Theloneum de carbonibus et de canapo Thelonearius non accipit, quod Episcopi hucusque sumpserunt, sicut et bannum de vino, et panes, qui dicuntur bernbrot, obtinuerunt.

LV. Den zol, der da gat von kolen, und von dem haniffe, den nimet der zolnere niht: die Bischove hant in biz har genomen, als ouch den ban von dem wine, und daz brot, dem man da sprichet bernbrod.

De Officio Thelonearii.

LVI. Ad Officium Thelonearii pertinet omnes mensuras minutas, sive grandes in sale, in vino, oleo, frumento a Magistro cauponum formatas ignito ferro cauteriare; et eas nulli debet concedere, nisi forsan concivi suo ad amam vini, vel quartale frumenti, et in huiusmodi parvis et sine pretio.

LVI. Zu dez Zollers Ambaht horet daz er alle die sestere, und maze, si sin cleine oder groz, an dem saltze, wine, oleie, korne, die da von den winliuteren Meistere beschophet sullen sin, zeichenen mit enne gluiende isin: und ensol si nieman lihen, ez si danne sinen burgeren zu enne amen wines, oder zu enne vierteil kornes, und an suslichen cleinen dingen, und ane lon.

LVII. Has tamen quicunque Civium voluerit ad opus suum habere, licet ei, ita quod ex Thelonearii consciencia et per ipsum signate sint. Sicut etiam

LVII. Swelche Burgere aber dise wil haben zu sinne gescheffede, dem ist ez wol erlobet eht, ez si mit dez Zollers wissende, und die maze si gezeichent von

licet unicuique Burgensium pondera librarum in domo sua propria habere, ita tamen quod a Monetario sint formata.

im; als ouch einem ieglichen Burger wol müzlich ist in sinem huse die gelote der wagen zu habenne, also daz die gelote von dem Munsemeistere sint beschopfet.

LVIII. Est item Officium Thelonearii omnes pontes de nova urbe, quotquot fuerint necessarii, et Burcgravii omnes de veteri construere ita firmos, quod cum plaustris et iumentis suis quilibet secure possit transire. Quod si ex vetustate, vel nimia attritione, vel quacunque debilitate poncium aliquis dampnum accepit, Thelonearius, aut Burcgravius singuli in suis cogentur de iure restituere.

LVIII. Aber zu dez Zolleres Amhahte höret daz er alle die brucken der nuwen stete, als vil als man ir bedarf, und zu dez Burcgraven alle die in der alten Stat sint zu machenne, und also veste, daz ein ieglicher mit sinen wagene, und mit sinen vihe mit sicherheite dar uber muge varen. Ist aber daz ieman dekein schade geschit von der brucke swacheate, den schaden sol abetun der Zollere, und der Buregrave ietweder nach sunne tünne.

De Officio Magistri Monetariorum.

LIX. Sequitur de Officio Monetarii. Hic ex iure potestatem habet iudicandi in falsam monetam, et in ipsos falsarios, tam in civitate, quam extra per totum Episcopatum, sine omni iudicum contradictione.

LIX. Dar nach gat ze Sagenne von dez Münsmeisters Ambahte. Der sol ze rehte han gewalt uber falsche munse, und uber die velschere in disem Bistume, und in dirre Stat, und uswendig dirre statte, also wit so ez ist, und sol ze reht dekein rihtere da wider reden.

LX. Ubicunque invenerit falsarium in toto Episcopatu, adducet eum in Civitatem, et secundum Iudicium civitatis judicabit.

LX. Swa er aber denkein velschere vindet in disem Bistume, den sol er füren in die Stat, und sol inne rihten nach der Stete rehte.

LXI. Debet autem moneta esse in eo pondere, quod viginti solidi faciant marcam, qui denarii dicuntur pfundig. Et hec stabilis et perpetua currere debet in hoc Episcopatu, nisi forte falsata fuerit. Tunc enim per concilium sapientum mutabitur secundum aliam formam, non secundum pondus.

LXI. Unde sol aber die munse sin in der swere, daz zweinzic schillinge tunt ein marc: und sprichet man den pfenning phunde. Und dise munse sol stete und ewic gan in diseme Bistume si enwerde danne gewelschet, so sol man si wandelen mit wiser liute rate; und dise wandelunge geschit nach eineme anderen ceichene, und niht nach der swere.

LXII. Locus autem percuciende monete est iuxta piscatores. (*Codex secundus legum legit*: est prope forum iuxta statio-

LXII. Diu Stat da man die munse slahen sol, di ist bi deme Markere, bi der Meziger stete. Und die phenning sol man in en-

nem carnificum.) In una autem domo percutiendi sunt denarii, ut omnes invicem opera manuum suarum videant.

ne huse slahen, daz alle liute daz werc irre hende an sehent.

LXIII. Nullus facere denarios debet, nisi qui sit de Familia huius Ecclesie.

LXIII. Nieman sol pfenninge machen, er ensi dann dez gesindes deses Goteshuses.

LXIV. In loco, ubi cambitores sedent, nullus alius homo argentum emere debet, nisi soli denariorum percussores. Alibi per totam Civitatem emant et vendant argentum quicunque volunt, nisi propter novam monetam interdictum fuerit.

LXIV. An der Stat da der wehseler sitzent; da ensol nieman anders dekein silber coffen, wan aleine die phenninge da slahent. An derswa, also wit so diu Stat si, so cofent, und vercofent ir silber swelhe so ez wellent, ez enwerde danne verboten durch einer nuwen münse willen.

LXV. Quanto nova moneta percutitur et vetus interdicitur a die interdictionis nunciabuntur terne quatuordecim dierum inducie, scilicet sex septimane, in quibus Monetarius quemcunque voluerit potest impetere, quod interdictam monetam acceperit. Quod si ille negare voluerit, cum septima manu iurabit se non fecisse, alioquin componet Monetario sexaginta solidos.

LXV. Swenne man ein nuwe münse sleht, und die alte verbiutet, von dem tag der verbietunge so kundet man vrist drie vierzehen naht, daz sint sehs wochen, so mac der Münsere eineglichem zu rede setzen, daz er die verbotene munse habe genomen. Wil ers aber lougen, so swert er mit der sibenden hant, daz erz nith getan hab; anders er wettet dem Munsemeistre sehzich schilling.

LXVI. Finitis sex septimanis, nullum impetere debet, nisi quem viderit accipere interdictam monetam.

LXVI. So aber dise sehs wochen us koment, so ensol er nieman ansprechen, er ensehe in danne nemen die verboten münse.

LXVII. Si viderit, accipiet denarium, ducet eum in iudicium, ibique ipsum pulsabit. Et si ille negaverit, cum honestis tribus personnis convincet eum quod acceperit, et convictus sexaginta solidos componet ei. Quod si noluerit eum convincere, ipse manu sua se expurgabit.

LXVII. Und siht ers, er nimet im die phennige, und füret in an daz gerihte, und da sprichet er in an. Und wil ers aber lougenen, so beret man in mit drien ersamen mannen, daz er die phennige genomen hat, und so er alsus beret wirt, so wettet er im sehzich schilling. Wil ern aber niht uberreden, so get er mit sin eines hant davon.

LXVIII. Non licet autem aliquem impetere, nec debet quisquam componere, nisi pro denariis, qui dicuntur phundig.

LXVIII. Und sol ouch nieman angesprochen werden, noch ensol nieman wetten wande umbe phundige phenninge.

LXIX. Si quis etiam coram Monetario dampnationem manus acceperit, iudicabitur sicut supra coram Causidico.

LXIX. Swem ôuch die hant wirt furteilet vor dem munsemeister, vor dem sol gerihtet werden, als da vor geseit ist vor dem Schultheissen.

LXX. Si Episcopus voluerit argentum de Camera sua fundere, et inde denarios percuti, accipiet illud Magister monete, et dividet inter monetarios, ut inde denarios faciant. Et si denarii sunt phundig, reddat de marca viginti solidos, minus duobus denariis.

LXXI. Si autem in quocunque pondere leviori percussi fuerint, semper duobus denariis minus reddetur de marca.

LXXII. De camera Episcopi ministrabuntur eis carbones. Ad marcam dantur tria sextaria carbonum.

LXXIII. Quando novam monetam Episcopus percuti iubet, a principio quinque solidi fiunt in ea forma et pondere, quo moneta cursura est.

LXXIV. Hos servabit Burcgravius, quandiu moneta illa durabit, ratione ut si forte moneta illa falsata esse accusetur, per illos quinque solidos examinetur et certificetur.

LXXV. Monetarius quoque iurabit, quod in eo pondere et forma, quam illi quinque solidi habent, monetam sit percussurus.

LXXVI. Quando Monetarius ferramenta, in quibus denarii formantur, Episcopo resignabit, reddat ei duo in forma nummorum et duo in forma obulorum. Preterea alia omnia ita ex toto resignabit, quod iurabit se non habere plura, nec scire aliquem habere. In quibus forme delebuntur et frangentur fragmentaque Monetario reddantur, aut ipse cum licentia Episcopi integra et illesa retinebit.

LXXVII. Quicumque ius monetariorum habere desiderat dimidiam marcam auri dabit Episcopo, monete Magistro quin-

LXX. Wil der Bischof daz im silber werde gozzen von siner kameren, und daz man da uz phenning slahe, daz sol der Munsmeister nemen, und sol ez teilen under die munsere, daz si dar uz phenninge machen. Und sint die phenning phundig, so gat von einer marc zwenzic schillinge minre zwen phenninge.

LXXI. Ist ez aber daz si in eine lihteren gewege geslagen werdent, so sullent allewege zweir phenninge minre von der marc gan.

LXXII. Man sol in geben kolen von dez Bischoves kamere: zu der marc git man drie sester kolen.

LXXIII. Swenne der Bischof ein nuwe munse heizzet slahen, zum ersten so machet man funf schilling, mit dem male, und swere alt ouch die munse gen sol.

LXXIV. Dise schilling gehaltet der Burcgrave also lange, so dise munse redliche gat: und wirt die munse gevelschet geseit daz er die schillinge versuche.

LXXV. Und swert der Munsemeister, daz si furgant in demselben male, und swer, als ouch die funf schillinge, werdent geslagen.

LXXVI. Swenne der Munsemeistre dem Bischof die isen, der phenning male uf git, so git er zwei der phenning male, und zwei der helbelinc male. Und darnach git er die anderen allesament also gar uf, daz er behebet mit dem eide, daz er niht me enhabe, noch nieman wisse der si habe. Und dirreisin ceichen dilgest man und brichet si, und git si den Munsemeister wider, oder behebet si mit dez Bischoves urlobe gantze und unzerbrochen.

LXXVII. Swer der munsere reht gert zu habene, der sol geben dem Bischof eine halbe marc goldes, dem Munsemeister funf

que denarios auri, monetariis vinginti solidos gravis monete.

guldin phenninge, den munsern zwenzich schilling der sweren phenning.

LXXVIII. Quando Episcopus monetam mutare voluerit, ferramenta monete per sex ebdomadas dabit.

LXXVIII. Swenne der Bischove die munsce wandelen wil, so sol er geben die isin zeichen der munzen in den sehse wochen.

LXXIX. Quicunque monetarius extra civitatem habitans in Civitate argentum emerit, iustitiam monete persolvat.

LXXIX. Swelich munzer wonet uzer der Stat, und cofet silber in der Stat, der sol geben munzen reht, dem man sprichet Slegeschatz.

LXXX. Quicunque muros, vel vallum civitatis dissipaverit, componet quadraginta solidos Burcgravio.

LXXX. Swer die mure, oder dem graben der stette brichet, der sol dem Burcgraven wetten sehzic schilling.

LXXXI. Quicunque super stratam edificaverit, similiter dabit ad emendationem burcgravio. Nulli vero debet licentiam dare.

LXXXI. Swer aber uf der Strazen buwet, der sol och wetten, und bezzeren dem Burcgraven: er sol aber niemanne urlob geben.

LXXXII. Nemo fimum aut purgationem ante domum suam ponat, nisi statim educere velit; exceptis locis ad hoc statutis, scilicet iuxta Marcellum, item iuxta sanctum Stephanum, itemque iuxta puteum in foro equorum, et apud locum qui dicitur Gewirke.

LXXXII. Nieman sol legen dekeinen mist für sin hus, er enwelle in denne zehande emwec füren an die Stat die man hie uz nimet, sunderliche als bi den fleischbenken, bi sant Stephane, bi dem brunnen an dem rossemarkte, und an der Stat der man sprichet gewirke.

LXXXIII. Vallum Civitatis debet in circuitu habere extra a muro sexaginta pedes, intus triginta pedes.

LXXXIII. Der Stete grabe der sol haben alumbe sich uzwendic der muren sehzich schuhe, indewendic drizzic.

LXXXIV. Quicunque molendinum facere voluerit, licenciam a Burcgravio et consensum burgensium queret: quibus duobus habitis, aureum nummum burcgravio dabit.

LXXXIV. Swer ein müle wil machen, der sol mit der Burcgraven urlobe ez tun, und der burgere wille. Und so er ietwedes erwirbet, so git er dem Burcgraven einen guldinen phenninc.

LXXXV. Nemo tribuat theloneum de nattis, de pullis, de anseribus, de ovis, de porris, de caulibus et aliis quibuscunque oleribus, de scutellis, de becchariis, nisi vendat valens quinque solidos.

LXXXV. Nieman sol dekeinen zol geben von matten, von hünren, von gensen, von eiern, von . . . . . . von kolen, noch von anderen crutern, noch von schüzzeln, noch von becheren, er verkofe den gegen funf schillinge.

LXXXVI. Nemo porcos in Civitate debet habere, nisi pastori eos committat.

LXXXVI. Nieman sol dekein verher in der Stat haben, er entum ez fur den swein hirten.

LXXXVII. Curtis autem,

LXXXVII. Der plan aber da

ubi porci pascuntur, est inter portam, que dicitur velleman-nes burgetor, et aliam portam proximam.

die verher sullen gan ir weide suchen, das ist zwischent der porten der man sprichet velle-mannes burgetor, und der anderen porten der nehsten.

De iure Episcopi.

LXXXVIII. Ad ius Episcopi pertinet, ut de hac Civitate habeat viginti quatuor legatos, et hos tantum de genere mercatorum. Quorum officium est infra Episcopatum tantum facere legationes Episcopi ad homines suos. Qui si dampnum interim aliquod passi fuerint, vel in persona, vel in rebus suis, quas in itinere duxerint, Episcopus debet eis restituere.

LXXXVIII. Zu des Biscoves rehte höret daz er habe vier und zweinzich boten, und dise sulent sin von des koflintc geslehte. Und zu der ambaht horet, daz si innewendic dez Bistumes kreisse dez Bischoves botschaft tun zu sinen liuten. Und obe si dekeinen schaden nement an dem libe, oder an dem gute, daz si mit in uf ir verce dafürent, den schaden ist der Bischove schuldic abe ze tunde.

LXXXIX. Debent singuli singulis annis huiusmodi legatione ter fungi cum expensis Episcopi. Hiis ex parte Episcopi talis honor exhibendus est, quod in suis festivitatibus, quando homines suos invitaverit, debent honestas coram ipso sedes habere ad prandium, ut eisdem hominibus suis eo nociores officiantur.

LXXXIX. Iegliche under disen sol iegliches jares süsliche botschaft tun mit des Bischoves koste. Disen sol man süslich ere bern, daz si in sinen hoh geziten, so er sine liute gelatet zu tische, so sulent si ersamen gestüle haben vor dem Bischove, daz si sinen liuten dester baz erkant werden.

XC. Cum Episcopus intraverit Civitatem, equi stabulandi sunt in dominico stabulo, quod incipit ab Hospitali et procedit in circuitu muri usque ad Pomerium Episcopi.

XC. So der Bischof kumet in die Stat, so sol man sine ros Stallen in dem stadelhove, der hebet an vor dem spitale, unt get allumbe die mure bis an dez Bischoves Bomgarten.

XCI. Si plures habuerit equos, assument eos Causidicus, vel Iudices sui, et Marscalcus et stabulabunt eos in domibus, ubi peregrinorum solent esse hospicia. Si plures equos habuerit, non ponet eos de iure in aliquibus aliis domibus Civitatis, nisi id per preces obtinere poterit.

XCI. Het er aber vil rosse, so nimet die der Schultheisse, oder sine rihter, und der Marschalc, und stellent si in der offenen wirte huser. Het er aber me rosse, so ensol er zu rehte in dekeines burgers huse stellen, er enbite in dann darumbe.

XCII. Si autem Imperator, vel Rex intraverint, equi sui ubique hospitabuntur.

XCII. Ist aber daz der Keiser, oder der Kunic kumet in dise stat, so behberget man sin ros allent halben.

XCIII. Debent etiam sin-

XCIII. Die Burgere sulent alle

guli burgenses in singulis annis quinquies operari numero dierum in dominico opere; exceptis monetariis omnibus, qui sunt de familia Ecclesie, et exceptis duodecim inter pellifices, et exceptis sellariis omnibus, et quatuor inter cyrothecarios, et quatuor inter panifices, et octo inter sutores, et fabris omnibus, et carpentariis omnibus, et carnificibus, et cupariis vinariorum vasorum.

De curti Dominica.

XCIV. Ad curtim dominicam que est infra Civitatem, dabit Causidicus tredecim boves ad aratra Episcopi, quos sumet de casu hominum Ecclesie morientium, et iumentum unum, quod Magister curtis equitabit et semina ducet ad agros.

XCV. Dabit etiam duodecim sues et duos verres, unum ad Episcopum, alium ad opus Burgensium.

XCVI. Episcopus in eadem curti ponet Stadelarium. Stadelarius dabit aratrum et egedam.

XCVII. Cetera omnia, que necessaria sunt, prebebit Causidicus, excepta mercede et annona servientium.

XCVIII. Iudicum uterque dabit in messibus quinque solidos et Magister molendinariorum unum solidum, et Magister cauponum unum solidum, ad emendum panem in messibus.

XCIX. Et quando trituratur frumentum Episcopi, dabit utrique Iudici maldrum unum, quia Iudices et precones custodire debent frumentum Episcopi in messibus, dum metitur.

C. Boves ad aratra Episcopi pertinentes non debet Causidicus in alium usum applicare,

iar wirken funf tage, ane die münzere, die da sint dez gesindes der Stifte, und ane zwelfe under dem Kursenen, und ane die Satelere alle, und ane viere undet den Brobecken, und ane viere under den Hentschuheren, und ane ehte under dem Schusuteren, und ane die Smide alle, die Zimberliute, die Metzgere alle, und die Vasbinder alle.

XCIV. Zu dem Stadelhove dez Bischoves, der da ist innewendic der stat, git der Schultheisse drizehen ochsen zu dez Bischoves phlügen, die nimet er von den vellen der liute dirre Stifte, und ein pferde, daz dez hoves meister sol riten, und die sat zu dem ackere tragen.

XCV. Unde git ouch zwelf verher müter, und zwen widere, einen zu dez Bischoves tun, den andern zu der Burgere nutze.

XCVI. Der Bischof setzet in den selben hof einne man, dem man sprichet der Stadeler der git den phluch, und die egeden.

XCVII. Daz ander alles dez man bedarf dar zu, das git der Schultheisse, ane der knechte lon und ane korn.

XCVIII. Ietweder der rihter git in der ernen funf schillinge, und der müllermeister einen schillinc der winliutemeister einen schillinc, brot ze kofenen in den ernen.

XCIX. Unde swanne man daz Bischoves koren troschet, so git man iedwederme Rihtere ein malter kornes, wan die Rihtere, und butelere sullen dez kornes hüten, so man snidet.

C. Der Schultheisse sol die ohsen, die da hörent, zu den phlugen niht bruchen zu anderme

nisi foret ad colendam suam Schuchbuze, nec Episcopus in alios aliquos usus transferre, nisi aratri sui.

nutze dekeinenme, ez si dann zu ernen sine Schuhebusen, noch och der Bischove sol si tun, noch bruchen wan aleine in dem nutz sines phluges.

CI. Si inter hos boves unus, vel duo, vel plures senio, vel aliquo alio modo, preter morbum contagii, fuerint inutiles redditi ad culturam, carnifices debent carnes eorum vendere, et nummos Causidico dare, et interim nulle alie carnes vendende sunt.

CI. Ist under disen ohsen dekeine, der von altere, oder von andere swacheite, an den siehtagen dez schelmen unnütze wirt zum phlüge, so sulnt die mezigere das vleisch vercoffen, und die phenninge dem Schultheissen geben, und da enzwischen sol man dekein ander vleisch vercoffen.

De Pellificibus.

CII. Inter Pellifices duodecim sunt, qui cum expensis Episcopi facere debent pelles et pellicia, quantum Episcopus habuerit necesse. Horum materiam Magister pellificum, assumptis secum quotquot fuerint necessarii de his duodecim, emet de argento Episcopi vel Maguntie, vel Colonie. Si dampnnm aliquod in via acceperint tam in rebus, quam in captivitate, Episcopus debet eis restituere.

CII. Unter den kursenerenn sint swelve, die mit des Bischoves kost sulent vel, und belleze machen, als vil ir der Bischof bedorf. Und der gezuc der dar zu köret cofet der kurseneren-meister mit dez Bischoves silbere zu Mentze, oder zu Kölne. Und nement si aber dekeinen schaden mit den irn von geventnüsse, oder von andere verlust sines gutes, daz sol in der Bischove abtun.

De Fabris.

CIII. Fabrorum ius est, quando Episcopus ierit in expeditionem Imperatorum, quod quilibet faber dabit equorum ferramenta quatuor eum clavis suis, de quibus dabit Episcopo Burcgravius ad viginti quatuor equos, reliqua sibi retinebit.

CIII. Der Smide reht ist swanne der Bischove vert in dez Keisers reise das ieglich smit sol geben vier rosse isen, und die nagele. Von den git der Burcgrave dem Bischove zu vier und zwinzig rossen, und behebet er im die anderen.

CIV. Si ierit Episcopus ad Curiam, quilibet dabit duo ferramenta cum clavis suis, de quibus Burcgravius ad duodecim equos dabit Episcopo, reliqua retinebit.

CIV. Und vert der Bischove ze Hove, so git ieglich zwei isin mit den nageln. Von den git der Burcgrave dem Bischove zu zwelf rossen, die anderen behebet er im.

CV. Pretera fabri debent omnia facere, que necessaria habuerit Episcopus in Palacio suo, sive in ianuis, sive in fenestris, sive in ianuis vasorum, que de materia ferri fieri con-

CV. Und ane dise so sullent si alles daz machen, dez der Biscof bedorf an siner Phalzen, ez si an türen, an fenstren, an der anderen sachen; da von isin gan sol, und sol in geben die materie

veniat, data eis materia ferri, et ministrata interim vivendi expensa.

CVI. Si Castrum aliquod Episcopus obsederit, vel ei obsessum fuerit, trecentas sagittas dabunt. Si pluribus eguerit Episcopus, de sumptibus suis et expensis sufficienter amministrabunt.

CVII. Clausuras et cathenas ad portas Civitatis obserandas, datis sibi de re publica sumptibus et expensis, facere debent.

dez islnz, und da zwischen zerung.

CVI. Ist daz der Bischof dekein Burg besitzet, odem im besezzen wirt, so geben si driuhundert schoz. Bedarf aber der Bischof mer schozze, so suln si im genuc gebn von siner coste.

CVII. Si sulnt och machen die sloz, und die zeten die da horent zu dem tor und porte dirre Stete zu besliezzenne, und sol man ingeben von dem gemeine gut der coste.

De Sutoribus.

CVIII. Inter Sutores octo sunt, qui Episcopo eunti ad Curiam, vel expeditionem Imperatoris, dabunt thecas candelabrorum, baccinorum et cyphorum. Reliqua omnia quecunque necessaria fuerint ad predicta, vel ad obsidiones castrorum, sive in bulgis, sive in bustris, sive in quacunque conveniente predictis negociis suppellectile de nigro corio facienda de sumptibus et expensis Episcopi, facient.

CVIII. Under den Schusuteren sint ehte, swenne der Bischof zu dez Keisers Hof vert, oder herverte, so gent si im futer derkercestellen der beckine, und der nephe. Daz andere allez samet swelhes geschirres er bedarf zu dem sesse der burge, es si an bulgen, an laden, an anderme geschirre, das sullen si machen von swartzeme ledere von dez Bischoves coste.

De Cyrothecariis.

CIX. Quatuor inter cyrothecarios eunti Episcopo ad Curiam, vel expeditionem dabunt quantumque fuerint necessarium de albo coreo ad thecas candelabrorum, baccinorum et cyphorum. Reliqua omnia, quantumcunque fuerint necessaria ad predictas res, et ad castrorum obsidiones, de albo coreo facient de sumptibus et expensis Episcopi.

CIX. Under den hentschuhern sint viere swenne der Bischove vert zu Hove, oder ein reise so gent si von wisseme ledere als vil als man bedarf zu füterne die kercestal, die beckin, und die nephe. das anders alles daz man bedarf zu dem sezzen der burge, daz machent si von wiseme ledere von des Bischoves coste.

De Sellariis.

CX. Sellarii Episcopo eunti ad Curiam duas sellas soumarias dabunt, ad expeditionem Imperii quatuor. Si pluribus eguerit, de sumptibus et expensis Episcopi facient.

CX. Die Satelere gent dem Bischove, swenne er ze Hove vert, zwen somsetele, in einer herverte, vier setele. Und bedarf er mer setele, die süllen si machen uz dez Bischoves cost.

De purgatoribus Gladiorum.

CXI. Episcopo eunte in expeditionem, vel ad Curiam, qui gladios poliunt debent purgare gladios et galeas Vicedomini, Marscalci, Dapiferi, Pincerne, Camerarii et omnium, qui necessarii et cotidiani sunt ministri Episcopi. Preterea purgabunt venabula Episcopi, si necesse fuerit.

CXI. Die swert vegere, swenne der Bischof vert ein reise, oder zu Hove, so sullen si vegen des Vicedumes swert und helme, und dar zu dez Marschalkes, dez Truhsezzen, dez Schenken, dez Kamereres, und aller des der man bedorf tegelich, und dienent dem Bischove. Und sullent ouch vegen des jagere gezuc, ob mans zenot bedarf.

De Becherariis.

CXII. Becherarii omnes becharios, quoscunque necessarios habuerit Episcopus vel in Curia sua, vel Imperatoris, cum eum adierit, vel proficiscens ad Curiam Imperatoris, de sumptibus et expensis ipsius, facient. Magister autem Cupariorum dabit materiam lignorum. Preterea cottidie dabit ligna Becherariis Episcopi.

CXII. Die Becharere alle die bechere, der das Bischove bedarf, oder sin Hof, oder des Keisers so er da zu kumit, oder so er zu dez Keisers Hofe kumet, so sullent si machen von des Bischoves coste. Und der Koufer meister der git daz holtz, und git alle tage dem Bischove Becherere holtz.

De Cupariis.

CXIII. Cuparii, data materia lignorum a Magistro suo, et circulis ligaminibusque datis a Cellerario Episcopi, facient omnia quecunque necessaria habuerit Episcopus domi existens, vel Imperator, vel Imperatrix cum presentes fuerint, ad balnea sua, et preterea ad coquinam, et ad opus pincernarum. Similiter et cum vadit ad Curiam, eadem omnia prebebunt cum sumptibus et expensis Episcopi. Preterea omnia vasa vinaria parva et magna Episcopi ligabunt, cum sumptibus et expensis eius.

CXIII. Die Koufere, swan der Bischof heim ist . . . . . . swes er danne bedarf zu der kuchin, zu dem bade, zu schenken dine, und swenne er vert ze hofe, so sol in ir Meister holtz geben, und der Bischoves Keller reiffe, und bant, und sullent si machen alles daz dez Bischof bedarf, mit sinem cerunge. Und dar zu so sulnt si alle die wine vase binden dez Bischoves, si sint klein, oder groz mit dez Bischoves coste.

De Cauponibus.

CXIV. Cauponum ius est singulis diebus lune purgare necessarium Episcopi et granarium, si habere voluerit.

CXIV. Der Vimzaphere reht ist, daz si alle mentage vegen dez Bischoves lobelin, und sinen casten, ob erz enbern niht enwil.

De Molendinariis.

CXV. Molendinarii et Piscatores debent Episcopum in aqua vehere quocunque voluerit

CXV. Die Mülnere, und Vischere sullent den Bischove in dem wassere füren, swar so er vil, en-

inter Rust superius et Velletor inferius; quibus Thelonearius prebebit naves quotcunque fuerint necessarie. Ipsi enim cum remis suis intrabunt et reducent eas ad Pomerium Episcopi, unde et duxerunt cum expensis ipsius. Dabunt autem Piscatores duos viros, Molendinarii tercium virum. Si de sua negligencia naves perdiderint, solvent. Si vi fuerint eis ablate, Episcopus restituet.

zwischen Rust obene, und Velletor hie indene; und der Zollere sol schif geben zwar mansi bedarf. Si sullent mit iren rudern dar in gan, und widerbringen zu dez Bischoves Bomgarten, dannen si ez hant gefüret mit dez Bischoves coste. Und die Wischere gebent zwen man, die Mülnere einen. Und verliesent si di schif von irre versumnisse, si geltent si: und werdent si in aber freveliche genomen, der Bischof wider tut ez.

De Piscatoribus.

CXVI. Piscatores debent piscari ad opus Episcopi inter nativitatem sancte Marie et festum sancti Michaelis singulis annis tribus diebus et tribus noctibus, cum omnibus suis instrumentis, cum aqua plus fuerit idonea, inter Velletor inferius in Reno et Rust superius; in Alsa usque Ebersheim, in Bruscha usque Molesheim, in Schuttura usque Merburg, in Kintsika usque Kinzdorff, cum expensis Episcopi. Infra terminos hos nullus eos excludere audeat ab aliqua aqua, nisi que sub claustris coarctata est.

CXVI. Die Vischere sullent vischen dem Bischove enzwischen unserre Frowen Mezze der jungeren und sancte Michels Mezze iesliches iares dri tage und dri naht, mit allem irem geschirre, so dem wazzen reht ist, zwischent Velletor indene ime Rine, und Rust obene; in der Ile biz Ebersheim; in der Bruschen biz Mollisheim, in der Schuttere biz Merburc, in der Kinziche biz zu Kindesdorf, mit dez Bischofes costen. Hie enzwischen so ensol in nieman die wazzer weren noch dekeines want wihere, und andere wazzer, die iemanes sunderlichen sint.

CXVII. In Bruscha a Vallo superiori Civitatis usque ad inferius, iuxta sanctum Stephanum, nullus audeat piscari sine licentia Episcopi, vel Dapiferi sui.

CXVII. In der Bruschen von dem obersten graben der Stete biz zu dem nidersten bi sancte Stephane, so ensol nieman vischen, ane dez Bischoves urloub, oder sines Druhsezzen.

De Carpentariis.

CXVIII. Carpentarii singulis diebus lune debent in opus Episcopi ire cum expensis ipsius. Cum summo mane venerint ante Palacium, non audeant recedere ante sonitum campane, que ad Missam mane pulsatur. Si interim non fuerint in opus Episcopi assumpti, liberi illa die recedant. Non sunt cogendi ire in alicuius opus alterius, nisi Episcopi.

CXVIII. Die Zimberliute sullent alle mentage zu dez Bischoves werke gan mit siner cost. Und sol si koment vil fru fur die Phalzen, so sullen si dannen niht keren e si horen zu frumessen luten. Sint si danne niht genumen zu dez Bischoves werke, si gant dannen vri dez tages. Und sol ir niht twingen fürbaz zu dekeines mannes werke want alleine des Bischoves.

IURA MINISTERIALIUM
ECCLESIAE COLONIENSIS.
EX MEMBRANA SAECULI XII.

IURA MINISTERIALIUM BEATI PETRI.

In nomine sanctae et individue Trinitatis. Hec sunt iura ministerialia sancti Petri in Colonia ab antiquo ordinata et statuta servata et servanda.

I. Ministeriales beati Petri Domino suo Archiepiscopo fidelitatem sine aliqua exceptione facient, et eam ei contra omnem hominem servabunt.

II. Si aliquis hominum Terram Coloniensem et terminos Episcopatus invadere voluerit, universi Ministeriales beati Petri tam beneficiati quam non beneficiati ad defendendam Terram Domino suo Archiepiscopo assistere et usque ad terminos Episcopatus eum cum armis sequi debent; si autem Archiepiscopus ultra procedere voluerit, ipsi eum longius sequi non tenentur, nisi hoc de voluntate sua faciant, aut Dominus eorum apud eos hoc promereatur. Si autem reditus Archiepiscopi, ubicumque extra terminos Episcopatus siti sunt, ab aliquo violenter invasi fuerint; ipsi ad hanc violentiam reprimendam Dominum suum illuc sequi debent.

III. Item si Archiepiscopus alicuius Ministerialium suorum quacunque occasione offensus fuerit, ita quod gratiam suam ei denegat, et bonis suis eum exheredat, ille ministerialis Nobiles Terre et eos precipue, qui summi Officiales Curie vocantur, precibus et obsequio invitare debet, quatenus ipsi apud Dominum suum pro recuperanda gratia eius intercedant. Quodsi ipse infra annum eam recuperare non valuerit, expleto anno ad alium Dominum se transferre poterit, ut illi serviat. Ita tamen, ut nec rapinas nec incendia contra Dominum suum Archiepiscopum exerceat. Si autem Archiepiscopus eum non exheredat, sed tantummodo gratiam suam eidem denegat, ipse post predictum annum expletum, servitium suum Domino suo Archiepiscopo subtrahere potest, donec gratiam suam recuperet.

IV. Item Ministeriales beati Petri ad Coronationem Imperatoris cum Domino suo Archiepiscopo ultra Alpes in Expeditionem ire te-

tenentur, illi specialiter, qui quinque marcas vel amplius in redditibus de eo tenent praeter solum Advocatum Coloniensem et Camerarium. Hi siquidem duo domi manere debent, Advocatus ut reditus curtium Episcopalium colligat et conservet, Camerarius redditus Thelonii et Monetae. Reliqui vero omnes, qui quinque marcas vel amplius beneficiati fuerint, si Archiepiscopus voluerit sine omni occasione ad hanc Expeditionem ibunt et Archiepiscopus cuilibet eorum x. marcas ad se praeparandum dabit, et xv. ulnas panni, qui *Scharlot* dicitur, ut servos suos inde vestiat, et duobus Militibus somarium unum cum sella et cum omnibus pertinentibus ad sella, et duas Bulgas cum tegumine, quod *Deckhuit* dicitur et IIIIor ferramenta equi cum xxiiii clavis. Cum ad Alpes ventum fuerit, debet cuilibet Militi deinceps per mensem marca una de camera Archiepiscopi dari pro expensa sua. Hec marca quandocumque et cuicumque tempore debito denegata fuerit, ille Miles Officialibus Curie hoc notificabit, et per eos si potest, hunc defectum stipendii sui recuperabit. Si vero per eos recuperare non voluerit, baculum excorcitatum super lectum Domini sui cum testimonio Domesticorum suorum circa noctem deponet, nec baculum illum aliquis amovebit, donec Archiepiscopus dormitum vadens eum illic recipiat. Si Archiepiscopus quesierit, quis hoc fecerit, et Miles ille stipendium suum per hoc recuperaverit, ipse cum Domino suo procedat. Sin autem, idem Miles in mane ad Dominum suum veniet, et flexis coram eo genibus cum testimonio duorum Domesticorum suorum oram pallii sui deosculabit, et sic licite repatriabit, quod nec Iuris, nec honoris, nec rerum detrimentum exinde patietur. Si autem Archiepiscopus iratus pallium deosculari eum passus non *fuerit*, ipse testimonio duorum domesticorum suorum super hoc invocabit, et sic similiter licite recedet. Illi autem qui minus quam quinque marcas de Archiepiscopo tenent, si noluerint, in Expeditionem istam non ibunt, sed quilibet eorum *Hersturam*, scilicet medietatem reddituum feudi sui dabit. Hiis autem omnibus tam cum quinque marcis quam infra et supra beneficiatis Archiepiscopus hanc Expeditionem *ante* annum et diem denunciabit.

V. Item omnium Ministerialium Beati Petri nullus sententiam Archiepiscopo dicet praeter solum Advocatum Coloniensem si opus fuerit; si presens non fuerit, sententiam dicet alius Ministerialis beati Petri, de quo Archiepiscopus eam requisierit.

VI. Item Advocatus Coloniensis has xii. Curtes Elvervelde, Heelden, Zuntze, Dutze, Merreche, Primmstorp, Lunreche, Deckstein, Blätzheim, Mertzenich, Rudinsheim, sua habebit potestate et procuratione, ut Villicos in eis ponat et deponat, prout Domino suo expedire viderit: et quia Mertzenich et Rudinsheim a reditibus Episcopalibus alienata sunt, et Dominis aliis in beneficio concesse; ideo Burche et Bardenbach Advocato pro eis sunt deputate. Reliquas Curtes omnes Episcopales ipse Dominus Archiepiscopus in sua tenebit potestate, ut de Villicis pro sua voluntate ordinet et disponat.

VII. Item nullus Ministerialium beati Petri cum altero Ministeriali sancti Petri Monomachia inire potest, quidquid unus adversus alium fecerit. — Quodsi unus alterum pro libitu suo sine iustitia occiderit, proximi illius occisi querimoniam coram Domino suo Archiepiscopo de occisore deponent. Quodsi occisor factum confessus fuerit, ipse in potestatem Domini sui iudicabitur. Si autem factum negaverit, Archiepiscopus testimonio vii. Domesticorum suorum, qui nec occisi nec occisorum cognati sint, eum de homicidio convincet; convictus in po-

testatem Domini sui iudicabitur. Postquam in potestatem Domini sui iudicatus est, sequetur Dominum suum omni tempore quocunque Dominus ierit cum tribus equituris et duobus servis, ita quod nullo tempore se conspectui Domini sui sponte ostendat, nisi forte inscienter vel in via, ubi Dominus ex inopinato per viam, quam venit, subito revertitur. Victualia et pabulum sibi et duobus servis suis, curia ei providebit. Sic autem Dominum suum continue sequetur, ut semper apud Priores Colonienses et Dominos Terre et apud omnes quos potest studiose laboret pro recuperanda gratia Domini sui, et ut inimicis suis de morte occisi reconcilietur. Quodsi hoc infra annum et diem obtinere non valuerit, tunc Advocatus Coloniensis et Camerarius pariter recludent eum in Camera, que proxima est Capelle beati Thome sub palatio Archiepiscopi; ideo proxima Camera Capelle, ut per fenestram in Capellam intrantem singulis diebus divinum officium audire possit. Sic autem recludetur: Filium stammeum de poste ad postem per medium hostii tendetur, et in utroque fine sigillum cereum appenditur; et quum Sol in mane ortus fuerit, hostium Camere aperietur, et usque ad occasum solis apertum stabit. Toto die sub protectione et pace Archiepiscopi securus ab hostibus suis manebit. Post occasum vero Solis hostium suum ita ab intus firmet, ut ab hostibus suis illesus et indempnis maneat. In hac Camera propriis expensis sustentabitur, ita quod Curia nihil ei providere (tenetur). Numquam etiam omnibus diebus vite sue egredietur, nisi prius recuperata gratia Domini sui et amicitia inimicorum suorum, quos de morte occisi sibi comparavit. Archiepiscopus tamen eum nunquam in gratiam suam resumet, nisi prius cum amicis occisi composuerit. Nunquam siquidem ut dictum est, inde egredietur, nisi certis temporibus anni scilicet in Nativitate Domini, in Paschate et in Festo Sancti Petri; habet etenim licentiam egrediendi in Natali Domini per tres dies, in Pascha per tres dies, in Solempnitate Sancti Petri, quum Synodus Episcopalis celebratur, per tres dies, ut tunc universos Priores Ecclesie et Dominos terre et omnes amicos et domesticos suos moneat et roget, quatenus pro eo intercedant; et post hoc triduum statim in Cameram suam non impetrata gratia revertetur, et sicut prius illic inclusus permanebit. Quodsi alio modo egressus fuerit, penitus totius iuris sui tam synodalis quam secularis expers efficitur, et ab omni honore et dignitate sua destituitur; et si postmodum in Ecclesia vel in Seminario, vel in urbe, vel extra urbem, vel sub pacis tempore, vel extra pacem, sive quocunque loco, quocunque tempore fugatus, captus, occisus fuerit, illud omni vindicta carebit; et mortuus in Cimiterio non sepelietur. Quamdiu autem in Camera perseveraverit, per totum diem amici et cognati et noti ad eum licite ingredi et egredi poterunt, et loqui et esse cum eo, ita tamen, ut ingredientes et egredientes filum et sigilla nec rumpant, neque ledant. Uxor quoque sua poterit ad eum ingredi, et manere cum eo; si tamen prolem de ea intus genuerit, proles illa legitima non erit, et secularis iuris expers manebit

VIII. Item si Ministerialis Beati Petri Ministerialem Imperii ad Monomachiam coram Archiepiscopo vocaverit infra XV. Dies illos, qui pugnaturi sunt, Archiepiscopus utrumque eorum ad Imperatorem transmittet, ut coram eo pugnent, et Ministerialis Beati Petri illic iustitiam suam prosequetur. Versa vice Imperator faciet; si Ministerialis Imperii Ministerialem Beati Petri coram se ad pugnam traxerit, ipse ambos ad Archiepiscopum transmittet, ut Archiepiscopus inde iudicet, et quia hoc modo Imperator Ministeriales Beati Petri non iudicat, sed eos ad Dominum ipsorum remittit, evidens est et manifestum, quod Nobiles Terre Coloniensis,

qui iurisdictionem in locis et terminis suis habent, nulla ratione habent iudicare Ministeriales Beati Petri, de allodiis et de capitibus suis; sed si aliquid contra eos habuerit, vel personas vel allodia eorum tangat, coram Domino suo Archiepiscopo querimoniam de eis proponat, et iustitiam suam ibi prosequantur.

IX. Item nullus Archidiaconus, nullus Decanus, nullus Ecclesiasticus Ministeriales Beati Petri iure synodali citabit vel excommunicabit sub aliqua re, quam aliquis eorum in persona propria commisit, nisi forte Decimas vel res Ecclesiarum iniuste invaserint vel sibi usurpaverint: si hoc fecerint, coram Archidiacono vel Decano vel Ecclesiastico de iniuria respondeant in cuius terminis eam commiserunt. Alio modo si dignum correctione aliquis eorum quidquam egerit, *Capellarius* Archiepiscopi hoc de eis emendabit. Capellarius proximo die post Festum sancti Petri synodum suum celebrabit in veteri domo Archiepiscopi ante Capellam beati Ioannis et in lapidea Cathedra ibidem sita ipse residebit; eruntque presentes illic beati Petri Ministeriales omnes, ut de Excessibus suis, quos personaliter commiserunt, Capellario suo tanquam Patri suo spirituali respondeant.

X. Item singuli et omnes Ministeriales ad certa officia Curiae *nati et deputati sunt*. Officia quinque sunt; in hiis officiis servire solummodo debent Ministeriales beati Petri et specialiter illi, qui inter eos seniores inveniuntur. Illi autem servient hoc modo. Quilibet eorum per sex ebdomadas serviet in suo Officio, ad quod natus est, finitis his sex ebdomatibus ipse cum licentia Domini sui domum ad propria redibunt, et alii loco illorum, prout ordo expetit, succedent. Quicunque autem licentiam domum redeundi quesierit, sic eam queret; veniet in presentiam Domini sui et ibi dicet, sex septimanas suas expletas esse, et licentiam domum revertendi postulabit. Que si ea a Domino denegata fuerit, osculabitur oram clamidis eius, et sic recedat, nec in hoc offendisse debet Dominum suum. Si autem Dominus nullatenus eo carere voluerit, et benignitas Domini *illum* ad manendum induxerit, Dominus in Curia sua honeste, in quocunque servitio sibi placuerit, retinebit, non tamen ei deserviet in aliquo horum quinque officiorum, donec iterum terminus sex septimanarum per ordinem eum contingit.

XI. Item in tribus solempnitatibus anni, scilicet in Nativitate Domini, in Pascha, in festo sancti Petri Archiepiscopus xxx *Milites de Familia* de novo vestire debet. Vestes tales erunt: in Nativitate Domini, quia frigus est, dabit ipse cuilibet eorum Pennam gaseam gulatam, cum merdrino linilo et circumductam laco, coreo et sculpto, quod *Erg* dicitur, et pellicium griseum cum lacis rubeis gulis et amplis manicis. In Pascha et in festo sancti Petri, quia tunc calor est, cuilibet Pennam variam et pellicium varium. Quodsi vestes dare noluerit, vi marcas cuilibet pro vestibus dabit: has autem vestes illi quinque Officiales, qui tunc temporis per septimanas suas serviunt, certo loco accipient; reliqua xxv paria Dominus pro voluntate sua reliquis militibus de familia sua ministrabit.

XII. Item quicunque Ministerialis beati Petri filios habuerit, mortuo patre senior filius obsequium Patris recipiet, et ius serviendi in Curia Archiepiscopi in suo officio, ad quod natus est, obtinebit. Quicumque frater suus Miles fuerit, nec adeo dives quin servire eum oporteat, ille cum Dextrario suo, Clippeo et Lancea in Curiam Archiepiscopi ante porticum beati Petri veniet, et si servo caruerit, ad lapidem descendat qui perforatus illic iacet; tunc habenas freni sui

e

circa foramen lapidis deponet et lanceam per medium in foramen defiget et Clippeum appodiabit, et hec omnia sine custode salva erunt, in pace (LEGE *et pacem*) ex parte Archiepiscopi usque ad reditum suum habebunt. Deinde Ecclesiam beati Petri ad orandum intrabit, et facta oratione Ecclesiam egrediens domum Archiepiscopi ascendet, ibique coram Domino suo stans *se Militem esse, et Ministerialem* beati Petri profitebitur, atque fidelitatem et servitium suum Domino suo offeret. Et si Dominus eum in Curiam et Familiam suam tunc receperit, ac postmodum ille per annum integrum Domino suo laudabiliter servierit, Dominus pro gratia et beneplacito suo eum inbeneficiare tenetur, et ille ei imposterum serviet. Si autem Dominus eum non curaverit, nec in familiam suam receperit, ille flexis genibus cumtestimonio astantium oram pallii deosculabitur, et ad Dextrarium suum regredietur, et eo ascenso, quocumque voluerit, eat, et cuicumque voluerit, serviat. Si postmodum alicui Domino servierit, et Dominus ille Guerra contra Archiepiscopum conceperit, Miles ille, si noluerit, ab hoc Domino propter Dominum suum Archiepiscopum non recedet. Si etiam Archiepiscopus illius Domini Castrum obsederit, et Miles iste in hoc Castro inventus fuerit, propter praesentiam Domini sui Archiepiscopi, non dimittet quin illo Domino serviat, et Castrum eius, sicut melius potest, defendat; ita tamen quod nec rapinas nec incendia contra Dominum suum Archiepiscopum agat.

EX OFFICINA TYPOGRAPHICA THORMANNIANA.

ADDENDA ET CORRIGENDA

IN TOMO PRIMO

Pag. 10. *lin.* 9. *sup.* Parentheses, quibus in editione legis Salicae voces Malbergicas distinxi, omnino delendas esse, nunc persuasum habeo, cum neque in editione Heroldina neque in caeteris Codicibus habeantur.

— 11. — 6. *inf.* *loco*	sol. XII.	*lege*	sol. XVII.
— 15. — 7. — —	ICCCC. den.	—	IDCCC. den.
— 22. — 18. *sup.* —	puelam	—	puellam
— 25. — 8. *inf.* —	sunt	—	sint
— 31. — 9. — —	IDCC. den.	—	IDCCC. den.
— 50. — 14. — —	triente	—	et triente
— 52. — 18. — —	solum	—	solem
— 62. — 8. — —	sol. LXXXVIII.	—	sol. LXXVIII.
— 74. — 1. *sup.* —	VIIIIM. den.	—	VIIIM. den.
— 76. — 1. *inf.* —	Gloss.	—	Gloss. Pith.
— 81. — 6. *inf.* —	scabulas	—	scapulas
— — — 10. — —	scabulas	—	scapulas
— 115. — 10. *sup.* —	tervus	—	ternus
— 170. — 19. — —	aut dominus eius cum sex iuret, *rectius legitur apud Heroldum:* aut cum sex ipse.		
— — — 23. — —	aut dominus eius cum sex, *iterum rectius apud Heroldum:* aut cum sex		
— 174. — 6. *sup.* —	ingenuum	—	ingenuam
— 179. — 16 *inf.* —	haereditatem	—	in haereditatem
— 180 — 9. *sup.* —	denarius	—	denariatus
— [illegible] —	quindecim solidis *i*)	—	(quindecim solidis *i*)
— 184 — 23	extiterint ad	—	extiterint, ad
— 185 — 7 *inf.*	sine	—	sive
— 187 — 5 — —	*coep. pro mallo ordine*	—	*coep. post mallo ordine*
— 200 — 12 —	neglexerit illum	—	neglexerit reddere, aut contradixerit illum
— 201 — 30 *inf.* —	Put. et	—	Put. Sangall. et
— 202 — 27 *sup.* —	illi	—	illum
— — — 8 *inf.* —	*Isteordo*	—	*Iste ordo*
— 209 — 3 — —	*et*	—	et
— 217 — 18 *sup. loco*	autem os de capite et fractum	*lege*	autem de capite os fractum
— 224 — [illegible] —	qui	—	cui
— 226. — 21. — —	simile restituat, unumquodque secundum etc. *rectius Herold.* simile restituat unumquodque, et secundum etc.		
— 227 — 5 *inf.* —	Si quis	—	Si qui

Pag. 228. *Tit. XCIII. sic apud Schilterum habet:* Si qua in exercitu pugna commissa fuerit, et duo simul stant . et tunc unus alterum fugit, et illum solum dimittit, post si revertitur ille, qui primus fugit componat bis octuaginta solidis altero quia sibi fugit.

— 229. *Tit. XCVI. sic legitur apud Schilterum:* Si quis feminam ingenuam colapho percusserit, sic ut sanguis non exeat comp. solidis duobus. Si alibi lisa fuerit, solvat solidis tribus. Si barus fuerit etc.

— — *lin.* 17 *inf. loco* Si herpices fuerit, tres etc. *Schilter. habet* Si herbirem, tres etc.

— 231 — 2 — *loco* *aium* *lege alium*

— 252 — 9 *inf.* — vim — viam

— 264 — 12 *sup.* — sexaginta *Mederer. habet*: XL cogatur etc.

— 273 — 8 — emundet, eum *lege* emundet eum

— 274 — 5 *inf.* — asserit. Et — asserit: et

— 276 — 14 *sup.* — non — nos

— 287 — 15 *inf.* — dicens quod sua — aut quis

— 294 — 8 *sup.* — praescivit ita — praescivit, ita

— 297 — 32 — componat in — componat. In

— — — 35 — et aliam — (et aliam

— 305 — 18 — ostendunt — ostendant

— 306 — 22 — sol. XXV. Si — sol. XXV, si

— — — 23 — invenire, pro — invenire; pro

— 307 — 13 — amplius ad — amplius, ad

— 312 — 15 — fuerit pro — fuerit, pro

— 316 — 7 *inf.* — et-terint — -terint

— 332 — 14 *sup.* — condemptis — contemptis

— 353 — 15 — ipsius *w*), pretii — ipsius *w*) pretii,

— — — 21 — compotitionem — compositionem

— 355 — 14 *inf.* — Si quis — Si qui

— 369 — 17 *sup.* — maxila — maxilla

— 370 — 26 — *Caput LXXI. sic legendum est*: Hae omnes compositiones liberi hominis sunt.

— 377 — 16 *inf.* — quod — quot

— 384 — 4 *sup.* — eam — ea

— 386 — 7 — *sic legendum est*: pretium abstulerit, capite puniatur. Si ibi occisus fuerit non solvatur. V. Qui in screona *c*) aliquid furaverit, capite puniatur.

— 390 — 1 — *loco* compositionis *lege* compositiones

— 415 — 8 — — Origine — Ordine

— 416 — 16 — — Iudicibus — Indicibus

— 439 — 23 *inf.* — multimo de — multimode

— 444 — 5 *sup.* — alienus — alienas

— — — 6 *inf.* — alterii — alteri

— 471 — 10 *sup.* — ac — hac

— 481 — 21 — — familia — familiae

— 485 — 8 *inf.* — quod — quos

— 498 — 1 — — profitentur — providentur

— 511 — 18 *sup.* — sub. — ; sub

— 583 — 3 *sup.* — Quis — Qui

— 688 — 19 — — ac — ab

— 738 — 7 *inf.* — gius — quis

Pag. 800	*lin.* 4	*sup.*	*loco*	Psuccessisti	—	successisti
— 822	— 23	*sup.*	—	tuum	—	suum

IN TOMO SECUNDO.

Pag. 3	*lin.* 8	*sup.*	*loco*	custodiant, nec	*lege*	custodiant, (nec
— 44	— 24	—	—	navigatio	—	navigio
— 201	— 16	—	—	Meensis	—	Metensis
— 219	— 6	—	—	omni	—	omnia
— 232	— 2	*inf.*	—	ab	—	ad
— 246	— 9	*sup.*	—	Diviisonis	—	Divisionis
— 263	— 19	—	—	acciperit	—	acceperit
— 272	— 7	*sup.*	—	auferri	—	auferre
— 278	— 14	*inf.*	—	iustitia, delegatas	—	iustitia delegatas
— 400	— 6	—	—	Legi	—	Legis
— 473	— 14	*sup.*	—	potuerit	—	potuerint
— 628	— 2	—	—	75	—	57
— 864	— 21	—	—	DCCXCIV. *sive* DCCXCIIII. *in Codice, scriptum puto* DCCXCUII.		

IN TOMO TERTIO.

Pag. 1	*lin.* 1	*inf.*	*loco*	Baluzio	*lege*	Sirmondo
— 64	— 21	—	—	valeat	—	voleat
— 266	— 19	—	—	licere	—	liceret
— 282	— 7	—	—	herede seius	—	heredes eius
— 285	— 2	—	—	minuiter	—	minuitur
— 459	— 19	—	—	nommendans	—	commendans
— 583	— 4	*sup.*	—	congregati	—	congregatis
— 592	— 15	*inf.*	—	et	—	ut
— 632	— 16	*sup.*	—	III. 8. 5.	—	III. 8. 3.
— 640	— 1	*inf.*	—	*de hac reservetur*	—	*de hac re servetur*
— 671	— 30	*sup.*	—	VI. *s*), solid.	—	VI. *s*) solid.